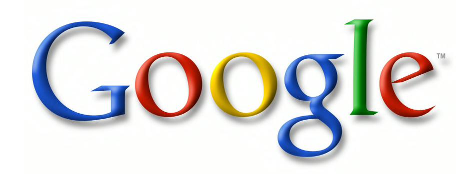

Complet

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA

CIVIL Y ECLESIASTICA

DE

CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA; INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L'ARXIU GENERAL DE LA CORONA D'ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L'ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D'OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

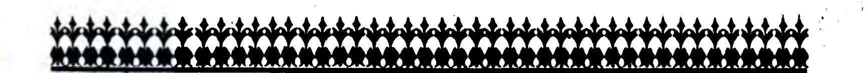

TOMO XIII

—

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

CAPITOL XXXV

Pére (lo del Punyalet ó lo Ceremoniós) III de la Coróna d'Aragó

(IV segóns los historiadors del antich reyalme)

Dés del any 1335 al 1345

Judici sobre lo caràcter del rey En Pére. Duptes entre aragonesos y catalans sóbre lo primer acte de coronació. Mutuals ofertes, no senceres, del Rey e la Madrastra. Tréva ab Yucef de Granada. Sospita d'eczistir entredits: paga del cens de Sardenya. Coronació del Rey a Çaragoça: singular escena entre lo Rey y l'arquebisbe qui perfidieja per coronar-lo. Competencies entre Valencia y Catalunya, y entre Barcelona y Lleyda per los altres actes de coronació. En aquesta ciutat rep En Pére lo jurament dels catalans, y endréçals la paraula. Pacificació de Sardenya. Va lo Rey a Valencia: obgecte de les córts que hi celebrà. En Pére d'Exèrica promou escàndels, que detura lo Rey ab má forta. Conferencia o junta a Castelló y Gandesa per ordenació de les questions ab Na Lionor. Enveges y malvestats del arquebisbe Luna. Casament del Rey ab María de Navarra. Assentada cèlebre dels comissionats del Rey ab lo Papa. Se mor En Frederich de Sicilia: lley de successió en la dita illa. Concordia no realitzada per espelir los irruptors africans. Conflictes a Sicilia. Homenatge del rey de Mallorques al d'Aragó, a Barcelona. Traslació de les reliquies de Santa Eularia, del presbiteri de la catedral a la cripta. Convit al palau. Casament, a Lleyda, de la infanta Na Violant ab un Luna. Va lo Rey, ensémps ab lo de Mallorques, a Avinyó la infanta a prestar homenatge per Sardenya al Papa, y féts singulars que allá esdevinguéren. Se retrau de la córt l'infant En Pére y ocupa son lloch N. Jamvilla. La nostra armada, en ajuda de Castélla, bat la dels maures prop de Ceuta, emperò hi mor l'almiral Cruilles: la siciliana romana desharatada per la napolitana davant Lipari. Lo rey de França no vol donar possessió del Comtat de Comenge a la esposa del infant En Jaume, y lo Rey se-n vénja aliant-se ab l'Anglés. Bándols a Sardenya. Batalla del Salado: quina part hi tinguéren los Catalans. Rebaxa de censos solicitada per lo Rey al Papa. Política infehel dels reys de França, de Mallorques y d'Aragó: preludis del rompi---t d'aquest ab lo segón. Pèrdua de Mont-peller y d'Omelades y Carlades. Requiuts al Mallorquí e inculpacions. Arbitrarietats contra lo castellá d'Amposta, tantost éntra en la privadesa del Rey. Astucies d'aquest. Guerra entre lo rey ?ére de Sicilia y son germá En Joan: se mort lo primer y-l succeheix son fill s. Lo Mallorquí és declarat contumaç: en detriment seu se convénen lo rey agó y lo de França. En Jaume de Mallorques arriba a Barcelona: notables iments durant la seua estada. Judici sóbre lo procehir d'abdós reys: procés ·a lo de Mallorques.

INTERESSANT sobremanéra és lo espayosa pintura qui presenta lo llarch regnat que començam a descriure en aquest moment. L'entremaliat infant qui dés la seua minyonía ha donat proves, proves pot-ser massa primerenques, de sa perspicacia y energía, puja are al setial que li ha legat lo seu benigne pare, y no sabèm si la magestat Reyal modificarà en sentit favorable o desfavorable les qualitats ab què s'ha senyalat ja de témps lo nou successor, car tot en axí com la superioritat del càrrech pot infóndre major serenitat per tots los actes en lo cor d'aquell que l'exerceix, la satisfacció d'assumir lo podèr y la idea de representar la més suprema autoritat podríen fer degenerar la perspicacia en habitual malicia y la energía en severitat, transformant, en conseqüencia, lo monarca en tirà. Semblant calificatiu ha merescut lo rey En Pére per part d'alguns historiadors, y bé ho semblaría, al veure la seua espasa menaçant a quants reys y potencies s'oposen a la seua projectada política: si bé alternant, y segóns són les vicisituts de cada terra, lluyta En Pére ab Castélla, ab Mallorca, ab los Genovesos, ab los Ories y Arborees, y ab los de la Unió, y sosté embregades questions ab França, ab Navarra, ab la propria Castélla en témps d'Enrich, ab los seus propris germans, ab la Cambra Apostólica y ab los Arquebisbes de Tarragona.

Emperò, ¿devèm culpar sol lo nostre rey con trobam que són los seus contemporanis un Pére de Castélla y un Pére de Portogal, abdós coneguts per *Cruels*, y un Carles *l'Avol* de Navarra? Una gran part havèm d'atribuir-ne, donchs, a la època, de les culpes que deuríem allevar al personatge. Axí que, séns esperit d'escusar-lo en absolut, car alguna disposició tindría, al conformar-se a obrar com los demés reys del seu témps, regonexerém en éll los actes qui són fills del seu caràcter o temperament y del mal exemple, origen molts cops de crudeltats necessaries, separant-los d'aquells qui són resultat de sa estesa inteligencia, de son talent y perspicacia; car ningú no duptarà que si devegades apar cruel en Pére, y ho és, en altres se distingeix com a scient, com a gran espert y ordenador, y fins com a devançat en estrém a sa metéxa època.

Ja havèm vist que, al morir En Alfons, se trobava Eu Pére a Çaragoça, y çò que allí disposà per lo be de la ànima del seu volgut pare. Tant necessari li éra podèr cenyir la coróna, tan impacient estava per aquesta honor. considerada per éll com ena necessitat apremiant, que, al sabér la nova de la mort del pare, y de que ja li havíen fét les funeralies y havíen-lo soterrat a Barcelona, crehent ja com a inútil sa presencia en aquesta ciutat, y per lo contrari molt convinent lo prompte assoliment del seu afany, séns més perllongar, prengué lo títol de rey d'Aragó, de Valencia y de Sardenya y de comte de Barcelena, aparellant-se a complir la part de cerimonial corresponent als dits senyoríus.

Emperò ans que açó esdevingués havíen de brollar dificultats qui posarien a prova lo caràcter d'En Pére, tant respécte del acte de la coronació, com de la manéra de posar-lo per obra. Lo nou rey, essent infant y en pugna ab sa madrastra, éra romas a Aragó, y la ciutat de Çaragoça éra estada, si fà no fà, l'avant-pit y resguart, dés de ón obrava éll ab independencia y energía. Encare més: l'arquebisbe de Çaragoça, En Pére de Luna, aragonès, éra estat tudor y nodridor d'En Pére d'ençà de la infantesa d'aquest príncep y posteriorment podía molt ben dir-se que éra son conseller y protector' devent-se als seus consells tots los principals actes ab los quals s'éra distingit lo perspicaç primogènit d'Aragó ans d'empunyar lo sceptre.

Era En Pére per llinatge, per la llenga y les costums, català, com ho fóren tots los seus antecessors, y fóra perfidiejar en và negar-ho, sóts pena de que la nostra dinastía reyal vulla citar-se com a una excepció entre totes les que han conservat sémpre ab preferencia, per ésser la més natural, lo recort de la linia masclina y de la casa paterna, que tal éra la rabaça dels comtes de Barcelona y la permanencía més qüent en aquesta ciutat per los reys d'Aragó. Duptós, per ıt, se trobaría lo successor d'En Alfons, sóbra-tót si tenía ticia del consell de famtlia que tingué a Mont-blanch son ·e al veure-s en igual cas que éll, y estant a Çaragoça con-erarí com quelcom forçat abandonar aquesta ciutat, per

anar e Barcelona a complir y jurar com a comte, y tornar-se-n després a aquella per rebre la coróua del antich reyalme.

Sía que en la nostra sospitassen aquest compromis. sía que complissen solament un pacte d'acostumada cortesía, lo cas és que, com en comissió més bé en representació de Catalunya, anaren a Çaragoça per fer reverencia al monarca, sos oncles los infants En Père y En Ramon Berenguer, l'arquebisbe de Tarragona, En Arnaa Ces-Comes, que ans éra estat bisbe de Lleyda, lo bisbe de Barcelona, En Arnau Roger comte de Pallars, En Ot de Mont-cada, En Ramon de Cardona, En Guillèm de Cervelló, y molts altres nobles y cavallers de Catalunya, comprenguéren endemés los prohomens de Barcelona y síndichs y de ciutats y viles catalanes, qui-l suplicaren y requeriren ab cartes o escriptures públiques (són paraules del metéix rey En Pére) que ans d'ésser coronat Rey devía anar personalment a Barcelona, per jurar allà als catalans llurs usatges y constitucions, en virtut del qual, ells li prestaría juramenf de feheltat per rahó del comtat de Barcelona, axicom teníen per costum de fer-ho tots los reys passats antecessors séus. No-res decidí de primer colp lo Rey. demanant que li dexassen tenir son acort, y ja veurèm per què.

Molt significa havèr alegat públicament lo costum, y no ho consignara lo metéix rey En Pére en sa Crònica a no ésser cert, afegint encare que al contestar negativament, li retraguéren lo seu defalliment los dos oncles infants y l'arquebisbe de Tarragona, dihent-li, segóns llurs propries paraules, «que mal censell havém seguit en volèr mudar la costum que féren los altres reys antecessors nostres, car d'élls ningun no gosà may provar cosa tal ni que li ressemblas, essent açò prou a acreditar que no éra estat bò l'acort tingut, con per éll anavem a establir coses noves.»

L'aragonès Zurita dóna compte d'aquest compromis del Rey, suplicant que molts rich-homes y cavallers, y ciutadans nomenats per lo capítol y concell de la ciutat de Çaragoça, compareguéren davant lo Rey, y dihent-li çò que en

tès havíen dels catalans, requerint-li primerament juras en córts a Aragó, com éra costum antich d'aquest reyalme, y lo Rey que ho trobà bò manifestant accedir al llur préch, confórme als privilegis que per sa part s'alegaven y que no derogaría per ninguna causa.

Si no s'és mostrat parcial aquesta vegada, l'autor dels Annals, ha obrat com a jutge poch explícit qui dóna un jutjament séns motivar-lo, car aragonesos y catalans fundaren alhora llur requeriment o súplica en cartes, escriptures o privilegis, uns y altres alegaren lo costum, y no sabèm quins éren los que mentíen: endemés, al parlar del requeriment dels catalans, no diu çò que lo metéix rey En Pére nos recompta, que vé a ésser una manifestació atenta per no perdre una honra de preferencia, sinó una eczigencia per lo compliment d'un acte que res no té que veure ab lo dupte de si primer havía d'anar lo Rey a Çaragoça o a Barcelona, a sabèr: «que ans que ells li prestassen la feheltat y homenatge, per los feus que teníen, los hi juras públicament, y confermas la relacsació que havía fét als catalans del bovatge, heretatge y herbatge, ab públich instrument.» cosa que segurament no podría provar l'Annalista ab ningun document; y per fí, a desvirtuar la rahó de gréuge que los nostres tinguéren al rebre la negativa, recompta que los ínfants y l'arquebisbe y lo procurador de Catalunya y altres «volguéssen ordenar lo regiment de la casa del Rey, y posar los oficials què-ls aparía ésser necessaris,» transformació manifésta o errada interpretació de les paraules del metéix Rey, car en ningun paragraf de la Crònica reyal s'hi llig aquest supòsit, y solament si les paraules que anam a reproduhir, séns relació alguna ja ab la questió de preferencia; «Estant Nós a la ciutat de Çaragoça: venguéren a veure-ns tots o la majort part dels oficials e curials del témps del nostre pare, per que-ls ocupassem en en la nostra casa o ja-ls féssem algun bé; e vehent que éra justa e rahonable llur pretensió, tinguérem lo nostre acort, e allogarem en la dita nostra casa d'aquells los que coneguérem que-ns havíen de fer servey;

donant als restants oficis dels nostres reyalmes o de Catalunya, o senyalant-los vitalicis.»

Crehèm nosaltres que lo Zutita, ab son talent, no dexà de conèxer que aquesta éra una questió de gelosía entre los dos més antichs Estats de la Confederació: emperò no volènt desayrar la seua patria aragonesa, y vehent per altra part que lo Rey la favorí en aquest punt, procurà acolorir ab aparença de justicia la súplica dels aragonesos, ponderant la part infundada del plany dels catalans, y axí, al citar la llarga llista d'aquells qui al Aragó suplicaren y requeriren lo monarca, posa com a primer dels aragonesos l'infant En Jaume, comte d'Urgell—cosa que, d'ésser certa, confermaría sols la opinió que bentost donarèm sóbre l'origen d'aquesta brega, car també tingué l'arquebisbe sóts la seua cura En Jaume,—séns recordar-se més endavant que, al parlar de la tornada dels catalans agreujats, diu y aferma «que no-n romangué ni ún dels infants, ni dels prelats y varons catalans a la coronació; llevat d'En Ot de Mont-cada y En Ramon de Peralta.»

Certes fóu aquesta questió de gelosía y no menys cerja la resolució que acabam de citar, car abandonaren los catalans lo Rey dexant-lo sol a Çaragoça; y lo qui la promogué, séns que d'ahans en ningun témps se fós suscitada, fóu la persóna qui exercía més preponderancia en lo cor d'En Pére; y açò és lo que no véu o no volgué veure lo Zurita. L'arquebisbe Luna, als consells del qual no podía negar-se son pubill, s'informà de la pretensió dels catalans, y profitant la ocasió de trobar-se ja a Çaragoça En Père, decantà la duptosa balança a favor d'Aragó. y lo manyos Rey estimà més dexar los aragonesos pagats, ja que tantost havía de verificar allà la fésta de sa coronació, comptant que ab l'afany d'acudir-hi alguns catalans, tot se compondría, y que després trobaría camí de dexar-ho tót apaybegat.

Dexèm-nos nosaltres de quin éra lo costum més cert que retreyen aragonesos y catalans, emperò qonfessèm que l'esclusivisme d'Aragó aquesta vegada va sobreposar-se a tót, car; segóns lo Zurita, los qui acudiren al Rey arribaren a

consellar-li no ja solameot que juras a Aragó abans que a Catalunya, mas encare als dels régne de Valencia qui volguéssen estar sóts lo Fur d'Aragó, de mauéra que bastava tenir guelcom d'aragonès en terra més moderna conquestada per anteposar-ho a Catalunya, lo pahis conqueridor; y més avant, com veurèm, a la fésta de la coronació, arribà a tal estrém l'esclusivisme dels richs-homens aragonesos, com si élls sols fóssen los bons: qui no volíen dexar alternar ab élls los Arborees, en què també està parcial lo Zurita; perçò com a'aquest fét no-n recomqta sinó la part favorable, dihent «que-s posaren entre los richs-homens, als quals fóu permès que estiguéssen ab élls. per ésser persónes tan assenyalades y notables,» devent ans esplicar lo grosser menys-preu ab què-ls miraren, y dir (com lo metéix Rey en sa Crònica) que «al anar En Marian e En Joan, germans del jutge d'Arborea, a posar mans en les régnes, diguéren los richs-homens d'Aragó que tals règnes sols élls havíen a tocar-les, e encare les ciutats e viles del dit reyalme.»

Aquesta és la rahó del gran desayre que se-n duguéren los catans en la successió d'En Pére, desayre que esplica ab gran triumfe lo Blancas al parlar del antecessor d'aquest Rey, emperò séns conèxer, encare menys que no lo Zurita, la rahó que-l motivas, çò és, la indiscreció o l'ergull del arquebisbe çaragoçà, podènt açò havèr introduhit divisions en aquests reyalmes, que éren tinguts d'esquivar tots-témps los homens públichs, com aytambé deuríen los historiadors no fomentar-les en ningnn témps ab interpretacions, giragonces y comentaris qui ofenguen la amor-propria de tot una terra.

En Pére, en aquesta estretor, no tingué altre remey que fer l'aragonès per complaure lo seu preceptor y tudor, emperò no parla de trigar gayre en esperimentar nna altra toçudería del arquebisbe, en la qual lo bon prelat ja no obrava per esperit provincial, com diríem are, y si en rebaxament de la patria general aragonesa, de les seues prerogatives y de sa independencia, volènt que-l seu favorejat fés açò que jamés féu ningun dels seus antecessors.

Desenganyats los catalans, se-n tornaren, donchs, a Bar-

celona ab lo propòsit, diuen, d'ajustar parlament general, que no tingué lloch per aquella hora, y romanent En Pére sol a Çaragoça ab los aragonesos, donaren principi als preparatoris per la coronació.

Ans d'esplicar aquesta fésta, convé recordar que tan bell punt com Na Lionor fóu sabidora de la mort del seu marit, y del exalçament del fillastre, qui ja havia près lo títol de rey d'Aragó, li tramaté a dir per uns missatgers que éra arribada a Fraga lo díe 26 de Janer, anant-se-n tantost al seu pahis natal, que ella estava en veritable propòsit de fer tot quant fós en servey de Déu, honra del Rey y benefici de les seues terres, que no fés cabal de certes persones qui havíen sembrat rancunia entre élls, y que per les grans obligacions que entre élls hi havía, volgués a élla y als seus fills rebre en la seua guarda, recobre y defensa, cosa que li agrahiría lo rey de Castélla, germà séu: en açò respongué lo Rey que s'alegrava de que la Reyna li envias a dir tals paraules, que ell tenía lo metéix propòsit y voluntat de fer tot allò que fós en servey de Déu y en bé dels reyalmes y en bé de la Reyna, afegint que tindría a élla en lloch de mare y al infaut En Ferran com a germà, ab tal que élla complis per obra çò que prometía.

Aquest pas de Na Lionor no éra sinó la realitat d'aquel aforisme «qui no pot segar, espigola, y axí féu bé en humiliar-se al qui tant la podía perjudicar essent rey: emperò ni en les seues poraules ni en les del fillastre no hi vehèm sinceritat, y crehèm que al respondre-li En Pére pensà aximetéix en lo joch de qui enganya a qui. Tant és açò cert, entant que no tardà gayre lo rey de Castella a pretendre, per mijà dels seus embaxadors, a favor de la reyna Na Lionor, y aquesta envià protestes a les primeres córts tingudes a Aragó, que En Pére rebujà.

Sería vers aquest témps. si fà no fà, con se conferma tréva entre En Pére y Jucef rey de Granada, per cinch anys, que començaren a córrer dés del 26 de Març, essent aquest acte pot-ser lo primer de política internacional que sots-signà lo nou monarca.

Diu lo Rey que la visita que li féren los curials fóu a la Coresma, y que lo díe senyalat per la coronació éra la Pasca florida, emperò que no pogué fer-se per estar entredit, per més ja havía tramès un correu al papa Benet, ab la fí de que donas podèr al arquebisbe de Çaragoça per absoldre-l: mas com no arribas la resposta lo díe senyalat, tingué de retrassar-se la coronació vuyt díes, resultant-ne que lo díe en què va cenyir-se la córona lo rey En Pére fóu lo diumenge aprés de Pasca del any 1336, primera data que veritablement podèm atribuir a aquest any de la Incarnació, per havèr començat pochs díes abans, segóns se comprova en la metéxa Crònica reyal ón les dates anteriors al Març s'hi compten com del any precehent.

Notable és una referencia que s'observa en aquesta nova, y que callà lo Zurita en los seus Annals, qual és la del entredit, perçò com ab lo poch témps que havía mijançat d'ençà de la successió d'En Pére, tant que ni encare no s'éra coronat, no podía havèr donat peu lo nou Rey a caure en la escomunió, ni per éll son pahis en entredit—per més que per avant lo papa Climent hagué de menaçar lo Rey ab semblants penes, per retrassar la paga del cens de Sardenya,—axí que, hagué d'esperimentar-se aquesta mala situació en la terra catalana ja en témps d'En Alfons, ignorant nosaltres lo motiu que la ocasionas, y podènt solament calcular que sería per defalt personal del antecessor, y a conseqüencia d'alguna enginyosa intriga de la reyna Na Lionor, tocant a la qual cosa, en tal cas, poch li mancaríen satisfaccions a En Pére per gonyar-se la favor del pontífech.

Gonyada aquesta segóns apar, ja que la resposta apostòlica depenjava la celebració del sumptuòs acte se verificà la coronació en la indicada data. Seguirèm en aquesta part, si bé en estracte, lo test de la Crònica reyal, fent emperò les observacions que síen convinents. Essent infant, havía-li servit de posada a En Pére lo convent de Frares menors, de ón passà a ocupar la Aljafería tan bell punt com fóu sabidor de la mort de son pare. D'aquest antich palau aràbich isqué, lonchs, lo nou rey lo dissapte, a hora de véspres, encami-

nant-se, segóns costum, a la esglesia de Sant-Salvador. Malgrat que meresqué ab lo témps, lo renom de *Cerimoniós* En Pére, no fòu l'aparat de sa comitiva ni ómbra d'aquell qui ostentà, com may, son pare y antecessor, y lo llegidor discrét ab facilitat podrà endevinar la causa de tanta senzillesa. Quinze personatges acompanyaren lo Rey, entre los quals se nomenen sols tres catalans, a sabèr, lo bisbe de Lleyda, En Ot de Mont-cada (d'aquest no és d'estranyar, car éra padrí del Rey y-l seguía en tots los seus actes) y En Ramon de Peralta, la ascendencia del qual no éra probablement de Catalunya; y éren tots los altres (llevat del bisbe de Santa-Justa, de Sardenya) aragonesos inclús l'arquebisbe Luna, que vé mencionat en primer terme, y no és de meravellar, car manejava tota aquella facenda, aparellant-se ab cautela per veure si son afillat o protegit, obehint-li, dexava córrer totes les protéstes que havíen fétes tots los reys d'Aragó al coronar-se, y sancionava ab aquesta inadvertencia un dret pretingut per la Esglesia dés de molt témps, y ja may aconseguit.

Aprés de les reverencies y oracions de costum, per tal que devía passar-hi la nit En Pére, aparellaren-li un llit a la sagristía per si li-n prenía de reposar, y recompta éll metéix ab gran senzillesa que l'acceptà per conèxer que si dormía li fóra aprés més agradós lo compliment de la fésta, y axí reposà fins al endemà matí a hora d'alba, méntre que los vassalls passaren defora la nit cantant, deportant-se y rahonant. Tantost al sol exit, s'abillà En Pére ab la dalmàtica y demés obgéctes que-s requerexen en tal acte, segóns demostrarem en lo regnat anterior, y ensémps revestiren-se aximetéix l'arquebisbe, los bisbes y restants eclesiàstichs qui devíen oficiar e intervenir més o menys en lo cerimonial de la coronació. Ací fóu la gran oportunitat disposta per l'arquebisbe Luna, qui comptà no més que ab son talent, emperò no ab lo de son antich dexeble ja rey. Esplica lo metéix En Pére que entant que s'estava a la sagristía esperant la hora del ofici, en lo precis moment en què aquest devía començar, vingué-li davant l'arquebisbe y li digué ab gest suplicatiu que a éll

li tocava posar-li la coróna al cap davant tot lo poble. Tal com solen dir vulgarment, lo Rey véu-lo venir, y, previngut o no per endavant, si bé escoltà les rahons que li alegava per provar que axí devía ésser, dexà que per éll respongués En Ot de Mont-cada (padrí séu), lo qui digué al arquebisbe que no devía fer-se çò que deya, car sería en perjuhí de la Coróna, que lo Rey fós coronat per mans de prelats. Confermà En Pére tot-seguit les paraules del padrí; mas contorbada fóu la seua pensa, conforme declara y confèssa éll-metéix, al veure que ningun dels seu consellers ni dels prohomens de la ciutat de Çaragoça s'oposava a les paraules del arquebisbe, ans les aprobaven: ¡tanta éra la ascendencia que tenía aquell discrét prelat en los coratges dels seus compatricis!

Magnífich és lo troç de la Crònica en què son autor recita y declara aquexa torbació que esperimentà, puix, jove com éra, li semblà, diu, que estava en gréu perill y no sabía què-s fés: instava l'arquebisbe ab gran pertinacia retrassant-se entretant l'ofici; callava lo Rey; insistía lo prelat, y per més que a la fí, exint d'angunia, digué lo Rey que éll metéix volía metre-s la coróna, no s'acabà del tot la volença, perçò que prenent forma de súplica, féu-la lo toçut arquebisbe, solicitant al Rey que-s servis almenys permetre-li li adreças la coróna con ell estigués davant l'altar de Sant Salvador y de tot lo poble. De segur que, a otorgar-lo-y, de tal forma posara les mans en lo preciós símbol de la magestat Reyal l'arquebisbe, que ja per sempre més justificaría lo poble ésser los prelats los qui coronaven lo seu rey e senyor.

Si la toçudería torbà En Pére, més hagué de torbar-lo la súplica, per sospitar séns dupte la intenció del solicitant, al qual devía ell tantes consideracions, y solament una ventuosa sortida, encare que arriscada, podía salvar en aquell moment al qui, havènt agreujat los catalans, podía aximeéix veure-s abandonat dels aragonesos, en l'acte més soleme de sa vida. «Essent aquell jórn lo més honrat de quants os esperassen en aquest segle (diu lo regi cronista), veyèm

ja ab admiració que lo qui-ns havía de fer de pare en aquest món nos parlava en guisa que sol tirava a honrar sa esglesia e son arquebisbat en gran detriment y ab subgecció del nostre reyalme, consellant-nos al metéix temps los sus-dits prohomens de Çaragoça y nostres consellers per que accedissen a çò que aquell demanava.»

Veya En Pére que anava passant lo matí, que l'ofici e la fésta tindríen de retrassar-se, y que, per altra part, éra de mà del dit arquebisbe, qui esperava ja revestit, del qual llavors li calía rebre la benedicció, y concentrant-se en sí-metéix, *tantost haguêm acort entre Nós metéix*, brollà d'aquest esforç lo raig de llum qui enllumenà la pensa del anguniós fadrí. Respongué afirmativament, dexant axí pagat de prompte lo toçut arquebisbe: isqué, per tant, de la sagristía tota la comitiva, anà atansant-se lo Rey devotament al altar, com disposant-se a la coronació, mas al ésser-ne prop, girà la cara vers l'arquebisbe qui anava a costat séu, y li digué: «que prou bastava que l'hagués acompanyat fins allà; per tant, que no li adreças ni li tocas tan solament la coróna, car en tal cas ja la-s adreçaría ell-metéix.»

Era aquest lo primer desayre, emperò terrible, que lo fins en aquella hora poderós preceptor rebía del seu afillat. Diguérem abans que tingué En Pére una sortida sortosa emperò atrevida, y aquest calificatiu mereix, posat que no dexava d'ésser l'acte una burla y solemne engany, car ans d'exir de la sagristía prometé çò que després no havía de complir. No desconexía En Pére lo caràcter del arquebisbe, y si testarut pogués estar lo preceptor tenint isolat lo Rey davant de gent eclesiàstica y entre les parets de la sagristía, de segur no voldría passar com al primer rebetle, que tal semblaría si-s negava a donar la benedicció al lledesme monarca en lo presbiteri y als ulls de tot lo poble. Axí que, no tingué altre remey lo dominant Luna sinó mossegar-se lo llavi, y ab tot que mostrà visiblement son ressentiment, s'agontà (séns gosar a fer res de prompte, hi afig lo Rey), dihent bé y complidament y ab tota solemnitat la missa, y executant ab igual puntualitat tot lo restant del seu ministeri: aprés de què,

jurà lo Rey, segons se requería y era costum, los Furs y ordenamant del reyalme d'Aragó, entraren los vassalls ab palmes en les mans a rebre lo nou monarca, y cavalcant aquest, revestit de totes les insignies de la magestat, portant la coróna, lo sceptre y lo pom, se-n tornà al seu palau de la Aljafería, mentre que en diferents indrets de la ciutat era de veure gran festa de justadors, taules rodones y balls. Segons costum, del frè del cavall, exíen llargues cadenes d'argent que sostenien los indivíduus de la comitiva, per afigurar que-l duyen del destre, y en aquesta ocasió fóu com tingué lloch lo menyspreu als Arborees, que va sabèr lo Rey reprimir ab maestría, de manera que a quiscun pas que donava lo novell Rey d'ençà que havía heretat la coróna, havía de regonèxer quant espinós era aquell suprèm càrrech, y davant tan significatius exemples la seua pensa s'ocuparía ben segur estudiant ja camins per vèncer los altres obstacles y amargors que induptablement li hauríen de sobrevenir.

Al palau de la Aljafería, ón estaven ja aperallades les taules, se verificà, axicom de costum, lo reyal convit, al qual concorregueren, diu lo Rey, son germà En Jaume, acompanyats de prelats, richs-homens, cavallers, y altres persónes, a les quals alegraven, durant lo convit, ab cants y melodíes, diferents joglars de la *nostra terra*, y d'altres bandes. A continuació nomenà lo Rey los qui devíen servir-lo a taula tal díe com aquell, y doblement estrany és que hom veja com a primer lo metéix infant En Jaume, que acaba de dir que menjà ab ell, y que en lloch de designar lo càrrech que devía exercir, axicom ho refereix dels altres, esprés solament que fóu lo qui li calçà abans los esperons. Entre los servidors no hi figuren d'altres catalans sinó lo dit infant, En Peret de Mont-cada (pot-ser parent d'En Ot), senyalat per coer, y En Gombau de Tramecet per donar ayga-mans. Les stes de la coronació haguéren compliment tenint aquell 'e y lo següent taula pública al palau, ón s'hi donà menjar, gons va annotar l'escrivà de racció y altres oficials, a past de deu mil persónes.

Celebrada la festa de la coronació començaren nous desplahers y compromisos per lo Rey, originats solament del esclusivisme y de la indiscreció del qui promogué la lluyta de preferencia al jurament. Poch trigaría lo Rey de sanch catalana a veure-s menys presat en los primers actes de sa autoritat per son pahis natal, a presenciar una nova lluyta o competencia entre Catalunya y lo regne de Valencia, y una altra per fí entre les metéxes ciutats catalanes, entre Barcelona y Lleyda, lo bisbe de la qual ja tindrà present lo llegidor que romangué a Çaragoça al témps que d'allà se-n anaren los catalans ressentits. Los oficials que lo Rey havía nomenats de nou, fóren tramesos a Catalunya per fer-se càrrech dels llurs oficis (fent-nos açò sospitar si alguns dels anteriors no havíen favorit l'infant en ses questions ab la madrastra) y fóren-los donades cartes reyals, *segons solía fer-se:* emperò en alguns llochs no volgueren obehir-los, alegant per rahó que lo Rey ans d'ésser rey éra estat comte, y atenent a que no-ls havía jurat llurs privilegis y costums, perçò metéix no estaven obligats a observar los seus manaments.

Fóu tingut lo Rey de repetir ses cartes, que diu éll eren més significatives y ab grans reprensions; y llavors tement séns dupte sa indignació (y aquest supòsit no és de meravellar que lo Rey lo faça, essent precisament sa autoritat la desobehida), obehiren als referits oficials, que-ns declara ésser los veguers, sots-veguers, batlles, sots-batlles y demés. En conseqüencia, afig, hi acudiren homens de Barcelona, Lleyda, Giróna, y altres ciutats y viles de Catalunya, y, entre rahons y satisfaccions d'una y altra part, se restablí la armonía entre lo sobirà y lo seu poble. Emperò, si bé aquesta s'aconseguis de prompte, una nova pretensió inesperada anava a posar en compromis altra vegada al monarca respécte de Catalunya. En aquests duptes y planys anava transcorrent lo primer mes del regnat d'En Pére, y los representants de Valencia qui-s trobaven a Çaragoça, alegaren certs privilegis dels reys anteriors, en virtut dels quals, lo Rey, aprés d'havèr rebuda la coróna, ans de complir-se los trenta díes, havía d'anar personalment a Valencia. Prescindint de

la intenció que hi hagués o del orìgen y mòvil dels valencians, si certs eren los privilegis alegats, no dexaven de tenir rahó: emperò ab los pochs díes que restaven ¿còm podía En Pére complir tot-d'una ab Valencia y Catalunya? Propri o consellat, apelà lo Rey a un recurs mijà per contentar a abdós pahissos, car los síndichs de les ciutats de Catalunya no dexaren d'alegar privilegis y costums, y requeríen En Pére per que anas a Barcelona a confermar los llurs usatges y constitucions: dexant sempre En Pére séns contestar de prompte als uns y als altres suplicants, sóts la costumada fòrmula o estudiat pretést de que volía tindre son acort, a la fí va manifestar-los, que estant Lleyda al pas, aniría a aquesta ciutat en compte d'anar a Barcelona, y que allà s'aplegassen tots los representants de Catalunya per complir ab ells çò que éra de costum, y que de Lleyda partiría tantost cap a Valencia ab igual obgécte.

Conformaren-se juhiciosament los valencians, y no cal dir si-l rebéren ab palmes los lleydatans; emperò no ho podíen consentir los prohomens barcelonins, puix éra Barcelona lo cap de Catalunya y en tots-témps s'éra acostumat a jurar en ella, declarant aquells zelosos magistrats, que si insistía lo Rey de bell-nou en volèr que lo contrari fós, Barcelona se tindría per molt injuriada y com privada dels seus privilegis, y al efecte, tras les súpliques estenguéren protést y adhuc se-n alçà acta pública.

Aquesta questió éra la metéxa que en lo regnat anterior s'éra promoguda a Çaragoça sóbre si lo Rey tenía o no dret a complir ab los aragonesos en qualsevol ciutat del antich reyalme: favoriren a En Pére los lleydatans ab les metéxes rahons que llavors les ciutats aragoneses, dihent que lo Rey podía jurar ón-se-volgués, y afegint (tan previnguts estaríen per endavant) qne lo rey no aniría a Barcelona, noresmenys que Lleyda estava tocant al camí que li tocava fer al par- de Çaragoça, Lo Rey adoptà y confermà lo consell dels ydatans, y fós manya, justicia o necessitat, no hi hagué s remey que passar per la innovació, y passats uns quants s, aprés d'haver tingudes córts als aragonesos, se-n anà

lo Rey a Lleyda, ón fóu rebut alegrement ab gran fésta y honor, exint-lo a rebre gran multitut de gent armada, axí de cavallers com de pehons.

Fóu la primera cosa al arribar En Pére, com de costum, anar-se-n a la Seu, resar-hi devant les imatges de Déu y la Verge, y hostatjat després al castéll, senyalà díe ón tots los representants de Catalunya devíen congregar-se, axicom ho féren en lo dit hostatge—per què crehèm que hauríem precehit ja ab témps les convocatories acostumades,—y en éll prestaren tóts lo sòlit jurament de feheltat, ohiren la veu ael Rey qui-ls féu un discurs, y rebéren del metéix la confermació dels llurs privilegis, constitucions y usatges «segóns és costum que-u faça lo qui és Rey d'Aragó y comte de Barcelona,» paraules del metéix reyal cronista, emperò infundades, posat que sóts lo segón títol és únicament regonegut lo sobirà de Catalunya en los témps a venir, com tindrèm ocasió de veure-ho. En la metéxa crònica s'hi llig que tingué lloch aquest fét en lo mes de Juny, y axí no hagué de valdre lo privilegi de Valencia, a ón se dirigí tot-seguit lo Rey, car, si bé un ho compta, havíen transcorregut molts díes mes dels trenta que s'hi assenyalaven per que, ans de complir-se, degués anar-hi lo Rey personalment aprés de coronat.

Ab tót y aquesta reexida que tingué la questió del jurament a Catalunya, diu l'annalista Feliu «que restaren molt enlayre los desplahers, que aquietà lo privilegi de 4 *idus julii* d'aquest any de no ésser tinguts aténdre lo Rey *fins a havèr jurat a Barcelona* (1); emperò ben esbrinat aquest document, hom troba que no comprèn aquesta importantíssima condició; ni clàusula alguna de la qual faça adeduhir o interpretar,

(1) Está aquest document al Arxiu municipal, y en diferents códechs del metèix se-n troben fin a tres o quatre copies. Lo senyor Cronista de la ciutat de Barcelona no-s pendría la pena d'escorcollar aquell arxiu, car no-n féu referencia contentant-se ab fer-la als Annals del Feliu, copiant ab lleus cambis de paraules çó que digué l'Annalista de Catalunya. Nosaltres, per més que aquest autor s'haja referit al arxiu no havèm tingut la virtut de creure-ho, séns veure abans lo document de què-s tracta, preferint obrar axí a rentar-nos-ne les mans dexant-ne la culpa al qui s'errá.

puix no és sinó la confermació per En Pére dels privilegis otorgats per los seus antecessors, dés d'En Jaume I, als concellers, prohom y ciutat de Barcelona.

En aquest entremitg tinguéren lloch dos féts, l'un molt notable, perçò que havém adés referit, y l'altre de suma trascendencia per lo benestar dels reyalmes. Los partidaris de la Reyna anaren al Pontífech, manifestant-li que lo trabucador arquebisbe Luna, canceller del reyalme, governava tot lo concell d'Estat del Rey, y que éra esta causa, tantost aprés la successió d'En Pére, de gran novitats y alteracions introduhint la discordia entre lo Rey y los infants En Pére y En Ramón Berenguer, los seus oncles; axí que, li ordenas fer cap personalment a la seua córt, cosa que procurà rebujar En Pére anant al Papa a escuses d'aquesta defensa, per solicitar al metéix témps algunes gracies, y entre élles, la de que hom facultas al arquebisbe per rebre l'homenatge per lo régne de Sardenya y Còrcega, y la rebaxa del cens que per les metéxes illes se pagava a la Esglesia. Poch devía témbre l' arquebisbe la embestida dels partidaris de Na Lionor, méntre cregués dominar en lo cor del Rey e del seu concell; emperò no sabía que la mala fama de sa ambició anava crexent, y no calía trigar gayre a veure los metéixs partidaris del Rey, clamant contra éll, y desijant tallar-li lo vol que ab ses manyes emprès havía.

L'altre afer fóu a conseqüencia del triumfe conseguit per lo governador de Sardenya En Ramon de Cardona sóbre los Ories rebetles, apres de què, per mijà o volença del Rey En Frederich, del de França y fins del Papa, se tractà d'una concordia ab la senyoria de Gènova, que hom portà a fí, arrenglant-se al metéix témps certes diferencies que hi havía ab lo rey de Mallorques per efécte d'unes preses que s'éren fétes entre catalans y genovesos, avantatge molt gran per lo jove Rey, car, entre tants perills com lo menaçaven, veya al mençament del seu regnat apaybegada de colp la llunyana a que conquerí son pare, fèta la pau ab un amich poderós, per la propia causa, assegurat y lliure lo comerç dels caans per tot-arreu.

La entrada del Rey al reyalme valencià fóu d'alguns mesos, y no per lo principal obgécté que allá conduhi-l, perçò que bentost celebrà les córts per la jura y ragoneximent, y féu tot quant havía de complir per costum,—mas per causes que nasquéren en les dites córts o que se-n originaren. Lo renovellament de les pretensions de Na Lionor, las d'En Joan Manel per aliar-se contra lo rey de Castélla, y les ben fundades del infant En Pére per arrencar al seu nebot y rey de les urpes del arquebisbe, entretinguéren en aquella regió lo monarca més témps per ventura d'aquell que progectat havía. Esposèm quiscun d'aquests tres subjectes.

Declara lo Zurita habèr-se lo Rey adonat de que per totarreu se feyen grans aparells de guerra, e que lo rey de Castélla feya-s fort en posar Na Lionor en possessió de les seues viles y castélls, per qual rahó començà a aparellar-se: tot cercant un pretést, segóns se desprèn de la Crònica reyal, féu avisar lo Rey a les córts, que no hi éra En Pére d'Exèrica, lo qui fugí ab Na Lionor, y com no comparegués un colp citat, daclarant-lo rebetle, encarregà al infant En Jaume, comte d'Urgell, germà séu, que ab la meynada reyal se-n anas a combatre, assetjar y talar lo castéll d'Exèrica: emperò com les terres ón calía combatre se regissen per fur d'Aragó)com que llur senyor éra aragonès), los aragonesos qui anaven ab l'Infant avalotats per cert jurista, començassen a protestar contra lo procehiment, véu-se burlat aquell castéll, car, segóns recompta la Crònica, «anaven los citats richs-homens, com per befa, tots en ala, tal com si anassen a caçar conills o llébres;» vehent lo qual fóu tingut de tornar-se-n En Jaume a referir lo trist resultat de sa campanya al seu germà y senyor.

Aquell colp éra lo primer que donava l'ergull d'un rey jóve, séns recordar-se que un rey d'Aragó no tenía més camp per destriar los sens drets que la lley e lo dictamen dels qui representaven la terra. No dexaría de preveure'ho lo jóve monarca; emperò interim volía satisfer l'odi que sentía contra los seus enemichs, éra allà l'home no lo rey lo qui obrava, car solía dir de sí metéix algunes vegades per donar-se

a conèxer, que ell éra lo rey y encare més lo rey En Pére; axí que, tras lo desayre arreplegat per l'infant En Jaume, no podèr refrenar la ira que sentía, se resolgué a portar a fi en persóna l'afer, y pujant a cavall, brocà en les terres y proprietats del Exèrica, dispost a pasar-ho tót a sanch y a foch, essent aquesta la primera campanya ab què s'inaugurà, bastant a donar a enténdre que si sabía ésser rey, no dexaría tampoch de sabèr ésser bon capità.

Partí En Pére de Valencia séns parar fins a Murvedre, ón passà la nit, y avançant tantost, cremà y talà tot lo terr:tori que éra del senyor d'Exérica, abrasa lo poble d'Alcubles y féu sotsmetre, lo vinent jórn, los llochs de Pina y Toro ab llurs respectius castélls y fortaleses. En aquest darrer punt se presentà al Rey un comíssionat d'En Pére d'Exèrica, solicitant que li trametés uns comissionats per resoldre l'afer, los quals nomenarèm per ésser la major part d'élls catalans, a sabér: En Bernat, vescomte de Cabrera, En Jofre. Gilabert de Cruilles almirall, En Llóp d'Urrea, porter major, En Ferrer de Bella (Abella ?) marit de la dida del infant En Jaume, En Bertran Desvall escrivà de manament y En Pére Dantist porter y qui havia ensenyat d'escriure al metéix rey En Pére. No dexà d'enviar aquest los sobre-dits comissionats, emperó entretant, séns perdre témps, se-n anà a Vivers ab l'obgécte de passar d'allà a posar setge a Exèrica: més no pogué en aquell punt fer estada, car los séus calaren foch a la població per tots costats, y axí emprenía la anada vers Segorb con los cavallers catalans qui anaven en sa companyia li consellaren molt encertadament que, per dissimular quant menys la sortida estranya d'aquell punt, anas a combatre Exèrica fent tot lo mal possible; y aceptant lo consell, se-n hi nnà y va combatre la vila—en lo qual fét d'armes recompta lo Rey que fóu ferit d'un git al ull l'Aymerich senyor de Centélles, de resultes del qual colp morí desprès a Segorb, ón fóu soterrat—romanent desprès alguns díes en aquest darrer punt y se-n tornà a Valencia. Consigna la reyal Crònica que tinguéren lloch aquests féts en lo mes d'Octubre.

Per bon efécte que produhis la esbojarrada féta del jóve rey en los cors belicorosos, la gent pacífica y reflexiva conexería la necessitat que hi hauría de posar legalment fí a aquells odis que ab facilitat podíen fer del Rey un tirà,

Diu lo metèix Cronista que passà la fésta de Nadal y dels Reys a Valencia, sojornant-hi fins a Carnestoltes y encare després, y que en tal ocasió deliberà éll ab l'infant En Pére y altres consellers que en la dita època del any se tingués consell y parlament a Castelló de Burriana; emperò nosaltres no crehèm que tal idea fós d'En Pére y si dels altres, podènt molt ben fer-se que en l'origen fós encare més llunyà per çò que tantost veurèm. Ans no passèm avant, convé, no obstant, deturar-nos a esbrinar la fórma d'asamblea que calía aplegar per destriar los drets que-s disputaven lo Rey y sa madrastra.

Ab tót que los diversos Estats de la Confederació aragonesa teníen entre les fórmes de la llur representació nacional lo parlament, aquest éra sol en cada Estat y ab un obgécte peculiar al metéix, y per altra part, tenint encare cada Estat ses córts generals, únicament essent generals de la Coróna hi concorríen tóts y quiscun dels Estats qui les constituíen; y en aquest cas éren celebradores sémpre en un punt fronteriç, per avinentesa de tot-hom, que solía ésser comunament la vila de Monçò. No pogué ésser, donchs, may per may parlament representatiu o fórma de córts lo que venía senyalat per Castelló, en primer lloch per no ésser esclusiu d'un sol Estat, y després per fer-hi cap representants dels tres Estats, d'Aragó, de Valencia y de Catelunya, emperò no tóts sinó «*diversos* prelats, barons y notables cavallers, axicom los síndichs de les *principals* ciutats del reyalme d'Aragó, de Valencia y del principat de Catalunya, ab la fí d'acordar çò que a fer havien tocant als afers demunt dits, y noresmenys per resoldre d'un colp la questió que tenien ab la reyna mastra nostra, y ab los nostres germans, fills d'aquella, per causa del seu dot y patrimoni.»

No pogué ésser, donchs, l'aplech de Castelló més que una junta, concell o compromis, diga-s còm se vulla, en la qual

no mancaríen juristes, per jutjar sóbre una questió de dret, y pot-ser per la semblança, li donaríen al pahis lo nom de parlament, car hi anaven a discutir, rahonar o *parlar*, vehènt la qual cosa no-ns sobreprèn que a la altra reunió per lo metéix estil, encare que de major trascendencia,—emperò que no-res tenía de la institucio representativa, puix que no éra sinó un compromis,—fós tan comunament nomenada parlament, com axí fóu lo de Casp, en la vinent centuria, per resoldre la successió a la Coróna.

Entre les persónes qui componíen lo parlament hi havía los arquebisbes de Tarragona y Çaragoça, l'infant En Pére, qui éra tudor del Rey, y En Ot de Mont-cada, padrí séu, los síndichs de Barcelona, Çaragoça, Valencia y Lleyda, y finalment dos legats del Papa, l'un dels quals éra lo bisbe d'Acentínus, apellat Bertramines, y ua altre qui no éra bisbe y tenía per nom Mícer Enrich Dast (1). Un altre personatge nomena lo Rey al parlar dels concorrents, a sabèr, En Llop de Luna, nebot del arquebisbe de Çaragoça, qui hi vingué «acompanyat de tres-cents homens de cavall ab llur corresponent aparell de guerra, tal com si entrar degués en terra d'enemichs, essent lo seu obgécte veure si podía destorbar que passas avant lo parlament... e jatsía fós lo dit mi senyor Llop jóve de la nostra edat, com-se-vulla que éra un dels més notables del reyalme d'Aragó, calgué admetre-l en lo dit parlament al tractar dels afers e demés compostes que allà s'aclaríen.»

Fóren aquests los tres que al començament indicarem, emperò cenyint-nos are al que-ns ocupa, dirèm que continuaren los debats y sessions, y ans nos prengués deliberació alguna, séns que ningú sabés per què, tractaren de mudar o traslladar lo dit parlament a Gandesa, havènt-se consellat al infant En Pére, per çò que després dirèm, que no hi anas, del qual consell o avís no-n féu cabal lo dit infant. Los legats se-n anaren tan prést a Castélla per tractar del fer ab aquell rey, lo qui nomenà aquí un representant per

(1) Con lo Rey al nomenar-lo li anteposa lo *micer*, és de creure que sería uriscon sult, car tal éra lo dictat ab què-s distingíen a la nostra terra.

que s'entengués ab lo del nostre rey, que éra lo dit infant En Pére, y aprés de moltes conferencies y consultes, donà-s per fí la sentencia havènt-se retrét lo Rey a Daroca, lo qual hávía concorregut també a Gandesa, fins que los legats se-n anaren a Castélla.

Fóu, donchs, lo resultat del parlament y la composta definitiva que la reyna prengués possessió, com axí ho féu, de tot quant li éra senyalat en dot y per la seua cambra, per lo rey En Alfons, tocant-ne élla solament les réndes y romanent lo rey En Pére ab les jurisdiccions altes y baxes. L'infant En Ferran continuà gaudint pacíficament la seua possessió. Al infant En Joan fóu-li promès que lo Rey lo metría en possessió de çò que son pare li havía dexat en testament, que éren los llochs de Burriana, Castelló y Liria. Per fí van prometre a En Pére d'Exèrica perdó per les passades sobergueríes, dexaren anar los comissionats del Rey que aquell havía empresonats, y restaren al últim convingudes y en bona armonía les parts, séns temor per aquella hora de que renasquéssen los anteriors odis.

Ab motiu de la promesa féta al infant En Joan, recompta lo Rey un fét molt singular que solament indicarèm, emperò que convé consignar per sa significació. Havía sojornat lo Rey a Daroca fins que tingué fí lo parlament; emperò desprès passà a Valencia, y exint d'aquesta ciutat cap a Burriana, cuydant donar-ne possessió al Infant, trobà-s al aplegar a la porta que no li volíen donar entrada, y preguntant als habitadors per què axí tractaven lo llur senyor, responguéren: per çó com no hi anava com a tal, sinó ab l'intent de donar-los als castellans, los quals havíen d'ésser témps a venir y éren a-les-hores los seus servidors, y com no volíen sotsmetre-s sinó al Rey, y no volíen ésser traydors, perçò metéix volíen conservar llurs privilegis, en virtut dels quals no podía lo Rey separar-los de la Coróna. A conseqüencia d'aquest fét, tan ben aparellat, diu lo Rey que, al tornar a Valencia, tractà de compensar En Joan ab los llochs d'Elx y Crivillèn, que pertanyíen al infant En Ramon Berenguer, y aprovat, van procehir a la permuta, donant-se també en cambi a aquest infant Liria y lo castéll de Corbera.

Lo segon subjecte de què cuydaren parlar en lo parlament és un exemple palès de la mala fè y de la informalitat dels senyors d'aquell témps. Ningú no podría creure que en una junta formada tota de naturals d'aquests reyalmes hi hagués intervenir un príncep castellà. Donchs allâ estigué l'infant don Joan Manuel, com a representant, en aparença o realitat d'una de les parts los drets de la qual se debatíen, de la reyna Na Lionor, y admirats han de restar los nostres llegidors al sabèr que tal representació la tenía per senyalament que d'éll havía fét per aquest càrrech lo rey de Castélla, y lo tal personatge, parent del metéix rey qui l'havía nomenat, profitava aquella ocasió per interpelar o suplicar lo nostre rey al seu concell en aquella pesant assamblea, no més sinó que li valguéssen, tot fent guerra, contra lo mencionat rey castellà. Ab estremada gracia esplica En Pére aquest fét, dihent que ell res no respongué, emperò que donà una espresiva ullada al infant En Pére, qui la penetrà totseguit, y contestant ab gran energía, esquivà lo compromis de parlar al seu pubill y rey- car, com si donas consell, digué que si a éll havía de creure lo Rey, ni l'ajudaría, ni mouría ninguna lley de guerra, vehent lo qnal don Joan Manuel, no podent complir lo seu obgécte se-n anà tot-seguit.

Lo tercer subject que havém indicat mereix ésser conegut per que hom veja la confermació del nostre judici tocant al caràcter predominant y ambiciós del arquebisbe çaragoçà. L'infant En Pére éra lo veritable tudor del Rey, segóns lo testament d'En Alfons, y d'aquest càrrech, recompta lo metéix Cronista, estava cobdiciós l'arquebisbe, lo qui no éra partidari de la celebració del parlamcnt; per què, havía allà tramés lo seu jóve nebot ab forces militars. L'una de les compostes que feyen a posar per clar en aquella assamblea, éra que lo dit arquebisbe fós apartat lluny del Rey e comparegués davant los legats del Papa; cosa que no pogué conseguir l'Infant. Emperò los legats (segóns diu lo Rey) per lo podèr que teníen, vehent que lo dit arquebisbe *volía ésser superior a tot-hom en la córt*, y servía alhora d'entrebanch al infant En Pére, lo citaren per que dins los sexanta

díes següents comparegués davant lo Papa. com axí de fét li calgué complir-ho al dit arquebisbe, Al traslladar-se lo parlament a Gandesa, ja indicarem la decisió del infant En Pére de concórrer igualment a la junta, per més que altrement li consellassen, y no sabèm que passaría per moure a donar aytal avis al qui éra traidor y principal en lo consell del Rey; car al consignar-ho lo Rey, diu, ab referencia al seu oncle y tudor, que «sa presencia podía posar en perill sa persóna, en atenció ol greuge que rebut havíen los aragonesos d'haver citat per davant llur los dits legats el llur arquebisbe.»

Tals éren los passos que anava donant aquell agosarat Luna, lo qual per favor d'un altre Luna, començà per dividir la metròpoli tarragonina. calant-se axi l'oncle y lo nebot la mitra arquebisbal, y que, ab ses intrigues y ambició, consegui fer barallar primer los reys ab lo primogénit, los uns infants ab los altres Aragó ab Catalunya, Barcelona ab Lleyda, que cuydà enganyar lo seu rey e senyor natural en l'acte de la coronació, y que are enviava un altre del seu llinatge ab aparat militar a un pacifich aplech destinat a introduhir la pau y a jutgar segóns dret y tusticia, solament per enveja d'exercir la tudoria, séns que fóssen prou a deturar la seua gelosia la legalitat d'un testament reyal. y lo respécte que merexía un parlament que no tenía més obgécte que fer bé.

Segóns les noves consignades en la Crónica del rey En Pére, única obra a la qual nos atenèm en aquesta part, durà lo referit parlament dés del mes de Juliol 1337 fins al Novémbre del metéix, que fóu con En Pére se-n tornà de Daroca a Valencia.

En lo metéix mes d'Octubre, obtinguts los avantatges que acabaven-se d'oconseguir per que los reyalmes estiguéssen pacífichs, activà En Pére lo casori que ja de témps s'éra progectat entre éll y la segóna filla del rey de Navarra, apellada Na María. No dexava d'havèr-hi son mirament polítich en aquest matrimoni, car, apart de resoldre-s per aquest camí totes les questions antigues que-s renóvaven constant-

ment entre Navarra y Aragó, de regularitzar-se la limitació dels térmens, coses abdues que de fét s'obtinguéren, y de la probabilitat de tenir més en sa favor lo navarrench en qualse-volgués guerra que atemptas Castèlla, resultava per En Pére la successió eventual possible si no probable, al régne de Nevarra, perçò que ab tót que teníen los reys successió masclina, y una filla gran maridada a Bretanya ab lo vescomte de Rohan, preferíen la filla segóna, o sia la promesa d'En Pére en cas de mancar la linia mascle.

Als 17 del referit mes, envià, donchs, lo rey En Pére los seus comissionats llà ón residíen lo rey y reyna de Navarra, y arranjats los tractes, se celebraren les espósalles, ab podèr del Rey, segóns lo Zurita, en la diada de la Epifania del 1337 (1). Assegura aquest autor que los reys de Navarra van prometre que-s solemnitzaría lo matrimoni con la infanta hagués complert los dótze anys, essent de suposar que nol-s tenia, y que-s senyalà térme per dur-la a Tudela lo mes de Octubre següent, ón se posaría en custodia del concell d'aquesta vila, que ab l'alcayt qui tenía lo castéll, havíen de fer plét homenatge de lliurarla con tingués la edat referida: mas alguna innovació y hauría, sía que la edat núbil s'adevanças, sía una altra rahó desconeguda que alegas lo Rey, puix vehèm que aquest recompta lo fét no confórme al compliment tal com se pactà, mas d'una manéra molt distincta. perçò com diu que a la entrada del any de Incarnació del 1338 (que ha d'ésser del mes de Març en avant, segons lo sistéma seguit en tota la Crónica), inseguint lo costum dels seus antepassats, féu demandes a tots los reyalmes y torres, per les messions que devía fer per rahó del matrimoni ab Na María filla del rey de Navarra, qui fóu dona de santa vida y

(1) Estrany apar que lo Zurita, en aquest punt, y en tot lo capítol ón tracta del casament, se sía separat del seu costum, car vehent que la Epifanía es posterior al Octubre y entrat ja lo mes de Janer, que, segóns lo seu compte, és any nou, seguesca colocant aytat fésta en lo metéix any de 1337, y encare més estrany que, desviant-se axí aquesta volta del seu costum, ne diga del any de Incarnació, com de fét ho és fins al Març, any 1337 del naximent de Nostre Senyor. Açò prova més la rahó que tenim per segnir lo nostre sistéma, y quant gran no és lo tirament que molts colps nos ha calgut posar per no caure en anacronismes.

de gran honestat: que en lo mes de Juliol del referit any devía la dita reyna anar ajustar-se ab En Pére, qui estava a Çaragoça, emperò que havènt-se emmalaltida al arribar a Alagó, la esperà lo Rey fins que-s sentí millorada de sa malaltía, y que a-les-hores, en lo metéix lloch d'Alagó la prengué nupcialment per muller lo díe de Sant-Jaume, donant-los la benedicció lo bisbe de Chalons, qui éra parent de la dita infanta, havènt passat després abdós esposos a Caragoça ón la nova reyna fóu molt obsequiada, y que d'allà, los de la comitiva qui éra vinguda ab élla, enllestit l'encàrrech per lo qual veníen, se-n tornaren envers les parts de França y de Navarra, y los regis esposos regressaren a Valencia.

Ja havèm vist auteriorment los eucàrrechs que féu En Pére als qui anaren a la córt pontificia, ab l'obgécte de felicitar lo Pontífech y solicitar la rebaxa del cens de Sardenya: lo Zurita nos posa a noves d'una altra embaxada, que resolgué En Pére enviar dés de Vista-bella, al 29 de Març del any que havèm començat 1338, séns altre obgécte que interesar-se a favor del arquebisbe qne havíen apartat de sa córt los legats pontificis, fent dir al Papa que l'afront e injuria que procuraven a aquell prelat la estimava En Pére per propia, suplicant, al cap-devall, que no li fés tant de mal en apartar-lo de sí en tals temps.

Al donar compte lo referit autor de la primera embaxada, ja esplicà com un dels encàrrechs fóu que-s manifestas la temor que hom tenía de que-s fés açò que després fóu fét, çò és, que s'apartas l'arquebisbe del costat del Rey, cosa que fóra molt perjudicial, tant més conexent que allò éra una intriga y negociació dels partidaris de Na Lionor y dels émuls del prelat. Ab tal motiu posa lo dit autor en bóca d'En Joan Roiç de Moros, qui éra lo procurador tramès per lo Rey, una menaça, la més atrevida que hom puga ímaginar-se, endreçada al Papa y als cardinals, dihent entre altres coses «que puix lo Rey trobava tan poca favor en lo Papa, y séns rahó alguna perseguía tots aquells qui desijaven y procuraven son servey, e donava tota la favor que podía als qui no volíen lo seu bé, se recelava que ab minyonía no em-

prengués algunes coses, qui fóssen en detriment y ofensa del Papa y de la Esglesia, essent açò a gran culpa del Papa y d'aquells qui-l consellaven; car si Rey hi havía al món qui tingués rahó de plànyer-se de la disfavor que en lo Sobirà Pontífech y en son colegi trobava éra lo d'Aragó.»

Que lo llegidor rumíu bé lo significat y valor que tinguen algunes de les paraules emboltes en aquesta indirecta. Tant la primera vegada com aquesta segóna vé a manifestar l'Annalista que fóren les súpliques treball debades, per tal com are los qui influíen en lo cor del Pontífech y dels cardinals no éra ja sols com abans los partidaris de Na Lionor, sinó l'infant En Pére, per mijà del rey Robert, més influhents en aquella córt que no lo rey de Navarra qui advocava per lo seu gendre. Poch pès faríen a la balança de la justicia històrica aquexes favors e intrigues de magnats y reys, si açò que sobreïx de la metéxa Historia no bastas a donar la rahó al qui la meresca: ningun cabal tampoch no-n féu l'Annalista aragonès, emperò prescindint també de quant la Historia declara, de tal manera s'inclina a favor del arquebisbe, que arriba a fer d'aquest personatge lo panegírich més complert, dolènt-se, per tant, de ses persecucions, y dihent que éra «persóna de gran llinatge y de molta autoritat y prudencia, y de llarch ús y practica en los afers y tenía no pochs èmuls,» cosa que, salvant la prudencia, que moltes vegades és aparent, per res no recomana l'home, perçò que traydor, ambiciós e intrigant pot un hom ésser, malgrat lo llinatge, la autoritat y la llarga pràctica d'afers.

Respectam nosaltres los motius que pogué tenir lo Zurita per aquest decantament, y pot-ser lo fundara en los documents que veuría provant que de fét En Pére s'interessava per son antich protector, emperò nosaltres no-l podèm seguir aquesta vegada, en primer lloch perçò com los diferents féts fins ací esplicats nos convencen del caràcter del arquebishe çaragoçà, y després perçò com ab tot que eczistesquen aquells documents escrits per En Pére a la primería del seu regnat, la Crònica del metéix rey, escrita séns dupte con aquell jóve inespert éra ja home esperimentat, nos conven-

cen de lo contrari, car en la metéxa obra calla son autor aquexes volences que tingué a favor del arquebisbe, enlayra lo rival d'aquest, l'infant En Pére, dihent d'éll que zelant per lo bé del régne tenía en cor que per res s'encengués guerra contra Castélla; de manera que ell éra lo qui mantenía la pau y no l'arquebisbe, com creu lo Zurita; y finalment, la mà del metéix Rey és la qui consigna tots los féts fins ací senyalats, de què-n dónen la culpa al preponderant Luna, séns altres que tindrèm ocasió d'apuntar encare, procehents de la metéxa font històrica. Havèm cregut necessari fer aquesta aclaració, per que lo llegidor qui conegués los Annals d'Aragó, no palanquejas en les relacions futures, davant lo nostre judici, al tractar dels féts en què intervenen los personatges sus-are mencionats.

Morí en aquest any, a 25 del mes de Juny, lo rey En Frederich de Sicilia, y li snccehí son primogènit En Pére, qui, ja en vida del pare, s'intitulava rey. Convé donar noticia de ses disposicions testamentaries, que tenía ja fétes dés lo témps del nostre rey En Alfons, per que no fallen antecedents al tractar de les futures successions y de la nova unió d'Aragó y de Sicilia. Esclohent-ne les fémbres de la successió en tots los cassos, crida, donchs, En Frederich al setial de Sicilia En Pére, senyalant convinent dot als restants fills, qui éren l'infant En Guillèm, l'infant En Joan y diferents filles; prevenint, que en cas de morir En Pére, sía tndor dels seus fills y governador del régne En Guillèm, y mort aquest, En Joan, los fills del qual seran hereus, si no-n restassen dels altres, y a aquests darrers substituirà en igual cas lo rey En Alfons d'Aragó: si aquest, per algun mirament o consideració, rebujas acceptar la coróna de Sicilia, lo substituiran, per orde de primogenitura, los seus germans los infants En Pére y En Ramon Berenguer, comtes de Ribagorça y de Prades, y en cas de insuccessió d'aquests, entrarà l'infant En Pére fill d'En Alfons (l'actual rey), y per lo metéix orde los seus germans l'infant En Jaume, comte d'Urgell, y En Ferran, marquès de Tortosa. Elegí En Frederich sa sepultura al monestir de Frares menors de la ciutat de Barcelona, çò que vé a

confermar quasi la nova d'estar-hi soterrada la reyna Constança, puix volía esser-ho a costat de sa mare: emperò no-s complí aquesta disposició, y fóu sepelit, com éra molt regular, a Sicilia, a la esglesia de Catania.

Ja, dés que s'éra celebrat lo parlament de Gandesa que donà per resultat la composta de les diferencies entre lo Rey e sa madrastra y germans, havíen tractat de fer preparatoris de guerra per defensa, car sabíen que Albuhacèn, rey del Marroch, aliat ab lo Granadí, y ab l'avantatge de possehir aquest Gibraltar, anava passar a la conquesta d'Espanya, essent un dels punts senyalats per lo desembarcament les costes de Valencia, puix hi havía tantes families moresques qui podíen donar favor; y aquesta temor, llunyana emperò fundada, nos esplica lo continuat sojorn d'En Pére en aquell régne. Essent lo perill comú a tot Espanya, natural éra que s'aliassen per la defensa tots los reys, y aquesta fóra la causa per què s'amostraría lo nostre generós en transigir ses diferencies ab Na Lionor y que tot-just si volgué escoltar les proposicions d'Eduart d'Anglaterra per fer ensémps guerra a França, car prou feyna tenía En Pére a casa séua.

Proves donà en lo transcurs d'aquest any de no dormir-se en lo perill lo nostre rey, perçò com suplicá al Papa que li concedis la dècima eclesiàstica per sis anys, emperò de fórma més ampla que a l'antigor, que ordenas procehir contra los genovesos, los quals s'éren aliats ab los del Marroch, favor demanaren encare al rey Robert, per son predomini en la part güelfa, y tractaren d'armar trenta galéres, algunes pertanyents al rey de Mallorques, nomenant almirall de les metéxes a En Jofre Xilabert de Cruilles, per estar llavors lo veritable almirall d'Aragó, En Ramon de Peralta, al servey del rey de Sicilia.

Ab tot y aquesta prevenció no s'hi gonyà res en quant a oncordar-se formalment los reys de Castélla y d'Aragó, erçò com lo Zurita, qui suposa ésser anat a Barccelona En 'ére vers lo mes de Març. diu que d'allà estant trameté lo 'ey un comissionat a Castélla al dit obgécte, emperò que lo ey don Alfons si bé va rebre ab gran alegría la oferta,

respongué «que ans calía que-s concertassen de tót-en-tót les diferencies que hi havía entre lo rey d'Aragó y la reyna sa germana y los infants fills séus,» cosa que, si fós certa, provaría un immens ergull per part del castellà, noresmenys de que les questions estaven ja a-les-hores resoltes, y per molt lléus diferencies que restassen, no podía rebujar la poderosa ajuda d'un vehí, essent èll com éra, lo més esposat als perills, pnssat que vinguéssen les grans hosts africanes. Nosaltres nos limitam solament a dir, séns gosar a determinar-ne les causes, que per an aquella hora no passà avan't la concordia.

La anada del Peralta a Sicilia sería ben segur ab alguna missió diplomàtica, per tal com per aquest témps hi bagué grans rebelions dels comtes de Vintimilia, y d'Antiochia, y lo nou rey estava dispost a obehir la Esglesia, estant-hi interessat lo nostre rey e sa córt, tant que un dels infants, oncles d'En Pére, havía d'anar a la córt pontificia per la composta; emperò sobrevinguéren noves trahicions e informalitats, lo rey Robert no dexà de profitar la ocasió per fer dany a Sicilia, y a la fí lluny de favorir lo Papa al rey d'aquesta illa, li comminà ab censura y entredit lo en son reyalme.

De la illa de Sardenya no-n tenía de basquejar gayre lo rey En Pére, car, afalagat Marià d'Arborea ab lo titol de comte de Gocià. y ab la vigilancia estréma del infant En Jaume, fill natural del rey En Jaume, y del nou governador En Ramon de Ribelles, no hi havía en aquella illa més desastres que-ls causats mútuamens per los Ories y Malespines, çò que requeya en major benifét dels aragonesos y catalans qui hi estaven.

Tant si-s fermà com no la concordia ab Castélla, no mancava sinò, donchs, que lo nostre rey, per seguretat complerta y podèr obrar desembaraçadament en los seus reyalmes, reanusas antigues confederacions qui eczistiren ab los reys de Portogal, y a aytal fí envià En Pére a aquest reyalme d'embaxador En Miquel Lehet, y condescendí lo rey portoguès en lo de confermar les amistats per la capitulació antiga,

cosa que no passà avant, per no córrer ab perfécta armonía ab lo rey de Castélla, per lo qual secundariament feya llavors lo nostre tals esforços.

Devèm colocar en aquest punt la nova d'un fét qui és solament principi d'un aveniment trascendental en l'esdenidor y fèm aquesta declaració perçò com los primers actes als quals nos referim corresponen al any ón nos trobam y no al vinent, segons les indicacions del Zurita, menys preferides en aquest cas per nosaltres a les de la Crònica del Rey, qui és entretant lo nostre guior. Continuava encara lo Rey a Valencia, séns dupte a causa dels preparatoris de defensa contra los mauritans qui menaçaven, y observant l'infant En Pére, o per ventura lo metéix Rey (qui no freturava que-l despertassen per estar al avís de quant li convenía), lo molt que retrassava lo rey En Jaume de Mallorquès l'homenatge que èra tingut de prestar per lo seu feu als reys d'Aragó, cada vegada que succehía un nou Rey; sabènt per altra part que aquesta irregular dilació éra deguda a la favor que donava a En Jaume l'arquebisbe de Caragoça (y és aquesta una nova passada que apuntam del prelat Luna), féu-se carta de citació y requeriment, a tenor dels convenis y enfeudacions fétes antigament ab la casa de Mallorca, per que complis lo seu devèr; responent-hi lo mallorquí demanant alguna dilació que li negà lo Rey, consellat per l'infant En Pére.

Recompta lo Rey, de passada, que poch aprés de la partida del tramès mallorquí ab la negativa, donà per Espanya la propera vinguda d'aquell del Marroch, per qual motiu anà En Pére a regonèxer les fortaleses, especialment lo port de Denia, y que trobant-se al lloch d'Oliva, ón En Francesch Carroç lo convidà a menjar, tornà un nou comissionat del rey En Jaume apellat mossèn Pére Ramon de Codolet (lo de la primera volta éra En Aymar de Mosset), suplicant altra nova pròroga del térme, emperó altra vegada fóu-li també denegada, dihent-li que la perllongació del homenatge éra en perjuhí de la Coròna.

Estant de retórn a Valencia, y crexent la remor de la vinguda del Marroch, prengué En Pére la resolució defini-

tiva de parlar clarament al de Castélla, al qual envià com a missatgers lo jóve Gonçal García y lo degà de Valencia, qui-s trobava allà tramès per la reyna Na Lionor, dihent en suma que anassen abdós reys concordes contra los maures, que-s valguéssen mútuament, y que per part séua li enviaría deu galéres, per que, ab les séues ensémps, empatxassen lo pas del maurità, per lo fréu de Gibraltar.

Entretant anava transcorrent lo térme senyalat al rey de Mallorques per complir l'homenatge; y per aytal motin diu En Pére que resolgué passar a Barcelona. Al sabèr lo mallorqaí que lo Rey estava a la capital, suplicà de bell-nou, proposant que l,infant En Pére passas a Perpinyà per rebre l'homenatge, y per més que li repugnava açò al nostre Rey, consentí que hi anas lo seu oncle y tudor, y per la seguretat que aquest li donà de que l'homenatge sería fét tal com era requerit; y lo resultat fóu que, tras ésser anat a Perpinyà l'Infant, lo metéix rey mallorquí prometé venir en persóna, com axí ho cumplí alguns dies aprés. D'aquesta hora en avant comença un a veure certa repugnancia per part del rey de Mallorques a mostrar-se com a feudatari o com a inferior al seu parent lo rey d'Aragó, emperò més visiblement és de veure en En Pére una gran disposició a rebaxar l'altre o no dexar-lo excedir per poch que fós d'açò que permet la categoría feudal. Refereix aquell que ans d'ajupir-se al homenatge, li demanà En Jaume que l'acte no-s verificas davant tot lo poble de Barcèlona, qui en tal ocasió ja-s trobava aplegat al *tinell* (1) major del palau Reyal, sinó a la capella del metéix, tenint-ho per bò, diu, mogut de benignitat. Al encomençar la cerimonia, En Jaume restâ en peus llarga estona, y demana un coxí, dihent qne éra costum de tots los prínceps tenir-lo en cassos com aquell: En Pére havía ja manat fer-ne ún de més gran y més noble o ricós que los que

(á) Lo *tineil* dérivat de *tenir* perçò com éra la sala ón *se tenicn* o celebraven los actes de córt, y ón *se tenien* de cós present los difunts de la familia Reyal, és la única reçaga que roman del antich palau major de Barcelono, conegut are per la esglesia de Santa-Clara. La capélla de Santa-Agata, qui és la Reyal, ón se tíngné t'homenatge de què tracta, eczisteix encare; si bé no destinada al cult, a la plaça del Rey.

tenía en sa cambra; emperò n'hi hagué prou ab que-l demanas lo feudatari per volèr que li-n possasen sol un d'aquells. Fóu prestat per fí. l'homenatge, y tantost se-n tornà En Jaume als seus comtats de Rosselló y de Cerdanya.

No content En Pére ab lo simple homenatge, féu que en l'acte del metéix s'hi féssen menció de totes les obligacions que tenia lo feudatari, y axí hi encloguéren les referencies o estractes do sis escriptures, cinch de les quals éren confermacions fétes dés del témps d'En Jaume II de Mailorques, y per tots los seus successors inclus lo metéix Jaume III, per mijà del seu tudor l'infant En Felip, o per éll-metéix, del primer tractat, transacció o endréça fèta entre los fills d'En Jaume *lo Conqueridor*, çò és, per lo rey En Pére d'Aragó y son germà En Jaume, rey de Mallorques; y en conseqüencia declara En Jaume III que-s regoneix feudatari d'En Péıe, rey d'Aragó, per les tres illes de Mallorques, per los comtats de Rosselló, Cerdanya, Conflent, Vallespír y Coblliure, y per los vescomtats d'Amelades y Carlades, axicom per los castélls, viles y castélls que tenía a Mont-peller, llevat solament açò que en aquest punt tenía per lo bisbe de Magalona y per lo rey de França, o çò que tingués en alou, si no hagués permutat per altres béns feudals; promet sóts-signar de dret en podèr d'En Pére, fer gordar en les predites terres los Usatges, costums y constitucions de Catalunya, fer córrer com a moneda única en los comtats la catalana, donar la potestat de totes les referides terres al rey d'Aragó y als seus successors, ajudar-lo contra tot lo món, y per fí concórrer, almenys una vegada al any, a les córts de Catalunya, llevat del cas en qué al requerir-lo se trobas éll o los seus successors al regne de Mallorques.

Aquest és lo contigut de la acta, que convé al llegidor tenir present, per la hora que, dintre poch, hom tractarà del ɔmpiment entre abdós reys; y fóu signada per ún y altre, a ı capélla del Reyal palau, lo dissapte díe 16 de les calendes 'Agost del any 1339, per la qual data pot deduhir-se lo ·mps que calgué transcórrer dés de la primera intimació, lo · Març. Val la pena copiar ací los noms dels testimonis qui

presenciaren l'acte, no solament per la autorització que li dónen, mas encare per formar part y ésser pot-ser los principals de la gran concorrença que hi hagué de persónes de tots estaments, *et quamplures alii in multitudine copiosa*, y són: los infants En Pére y En Ramon Berenguer, oncles del Rey; l'infant En Jaume comte d'Urgell, germà, l'arquebisbe de Tarragona, los bisbes de Barcelona y d'Elna, fra Ramon de Empurier del Orde de San-Joan, l'abat de Santa-María de Anulis, los nobles En Pére de Fonollet vescomte d'Illa, En Bernat vescomte de Cabrera, En Joan de Sò vescomte d'Evol, En Berenguer de Vilaregut, En Bernat de Só, En Pére Ramon de Mont-bru doctor en lleys, En Pons de Llupià majordom, En Arnau de Lordat viç-canciller, En Bernat Turell licenciat en lleys, En Bernat Gil tresorer y En Bernat de Puig-d'orfila doctor en lleys, aquest dos consellers del rey de Mallorques, En Bernat de Talls, En Bernat de Boxadors, En Pére de Mont-pahó, porter major de la reyna d'Aragó, En Ramon de Boyl tresorer, En Llop de Gurrea porter major, En Joan Ferran Munyoç doctor en lleys y En Domènech de Tarba, abdos viç-cancillers, En Arnau de Morera y En Bernat d'Olzinelles doctor en lleys, abdós concellers del rey d'Aragó, En Jaume de Sant-Climent, En Guillèm Nâgera, Simó Salcet y Bernat Rovira, concellers de la ciutat de Barcelona, y finalment En Joan Scrivà y En Joan Martí, tramesos per la ciutat de Valencia (1).

Havèm manifestat no fà gayre que, segóns lo compte de Incarnació, Janer, Febrer y part de Març devíen colocar-se encare al any 1338, al tractar dels primers adjornaments féts per En Pére al mallorquí. Lo Zurita diu que a la fí del Janer del 1339, estant lo Rey a Valencia, fóren-li tramesos un jurat y un lletrat, que nomena, de la part de Caragoça, per protestar dels jurats y de tot lo concell, «per tal com se platicaven certs tractats y concordies entre lo Rey e la reyna Na Lionor, en nom seu y com a tudriu dels infants los fills seus: y conexent manifèstament que requeyen en perjudici y lició de la honor del Rey e de tots los seus reyalmes; senyalada-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergami 435 d'En Pére III.

ment del reyalme d'Aragó y de la ciutat de Çaragoça.» Reduhint la data del Zurita, segóns lo sistéma que nosaltres seguim, correspondría aquest fét al segon de darrer mes del any de Incarnació, no termenat, 1338: emperò atenent lo subject al qual fa referencia la protésta, dóna-s a entendre que és de téms anterior. Prescindint del dupte, nosaltres consignam lo fét, per que un hom veja lo fonament que tenim con defensam l'infant En Pére, lo rival del Luna, que certs autors volen fer passar com a enemich de la pau, car no dexaría d'ésser una influencia del arquebisbe la actitut are presa per aquells metéixs qui callaren al témps que lo dominant prelat volía coronar per ses propies mans lo Rey.

Ab lo fét del homenetge del mallorquí havèm entrat en l'any d'Incarnació 1339, segóns la data del metéix, ja citada y per sa propinquitat, devèm donar compte d'un altre, qui té, en part, relació ab los metéixs personatges priucipals dels quals tractam. Reexí llavors la idea de traslladar lo còs sant o reliquies de la verge màrtir santa Eularia, qui d'antich témps reposava al altar major de la Seu de Barcelona, a la cripta qui-s troba dessota lo dit altar de Santa-Creu o major de la catedral (1). Fón aytal trasllació una veritable ésta pública, y féuse ab gran sumptuositat, per trobar-se llavors a Barcelona la familia Reyal, tot lo seguici dei rey En Jaume de Mallorques, y molts prelats qui hi havíen concorregut per rahó d'un concili o més bé junta eclesiàstica que anava a coldre-s, d'orde del arquebisbe de Tarragona, ab motiu del caritatiu subsidi que lo Rey demanava a la clerecía. Segóns lo reyal Cronista, tingué lloch aquesta trasllació lo segon diumenge de Juliol del 1339, estant present a la fésta, o sía assistints a la procesió, lo rey En Pére. lo rey En Jaume, lo cardinal de Rodes, vingut a Espanya com a legat del Sant Pare, los infants En Pére y En Ramon Berenguer, oncles del Rey, l'infant En Jaume son germà, l'infant En Feran germà del rey de Mallorques, la reyná Na María, la reyna Na Elisenda vídua del rey En Jaume d'Aragó, la reyna Na Constança de Mallorques germana del rey En Pére, l'ar-

(1) Veja-s lo capítol ón ne tracta per estens.

quebisbe de Tarragona y gran nómbre de bisbes y prelats d'aquests reyalmes, y molts y diferents barons, cavallers y altres persónes. Portaven los còs de la santa de llurs propries mans los dos reys, lo cardinal, l'arquebisbe y diferents bisbes, sòta un talem que-n sostenien les vares diferents prelats, barons y altres persónes, exint la processó de la Seu a Santa-María y tornant-se'n després a la catedral, ón romangué lo còs sagrat allogat dins la tómba de sa capélla abans indicada. Tan meravellosa y solemne fóu la trasllació, que (segóns espressió del metéix Rey) no hi fóra qui ho cregués (1).

Dóna encare lo Cronista la nova, interessant per quant toca a costums d'aquell témps, de que tal díe com aquell convidà totes les persónes de distinció qui-s trobaven a la córt, havènt ab éll menjat lo seu parent lo rey de Mallorques, lo cardinal, les reynes, les comteses y altres persónes de la Reyal casa en nómbre de vint-y-una, per tal que éra un solemne convit. Séns la taula principal, n'hi havía d'altres infinides de comtes, vescomtes, nobles y cavallers, per no ésser costum encare en aquell témps que cavallers menjassen ab lo Rey.

Alguns dies després lo Rey féu la vía de Barcelona a Lleyda, per concórrer a un casament allà fahedor; mas l'obgécte éra lo metéix que tenía lo mencionat matrimoni, de suma trascendencia per la tranquilitat y benestar de la terra. Era la nuvia la infanta Na Violant, qui fóu abans maridada ab lo Déspota de Romanía, fill del princep de Tarena, y, com a filla del rey En Jaume, germana del infant En Pére, qui governara tots los afers de la córt; y lo nuvi éra aquell Llóp de Luna qui cuydà empatxar lo parlament ón se debatíen los drets de Na Lionor, acudint-hi ab gran força de cavallería, nebot, com remembrarà lo llegidor, del cèlebre arquebisbe çaragoçà. Fàcil és deduhir, donchs, qae los dos parents respectius dels nuvis, l'infant En Pére y l'arquebisbe, entraren, per aquest camí, en víes de conciliació, y adhuch

(1) Veju-s, a major abundor, la propera ressenya eclesiàstica.

arriba a assegurar lo Rey que-s féu pau y concordia, que no hi éra «per rahó d'alguna ingratitut y discordia que havía mijançat entre abdós;» aprés de què, sen tornà En Pére, séns trigà, a Barcelona.

Per l'orde estricte de dates que-s segueix en la Crònica del Rey, vehèm que continuà y fóu llarga la estada d'aquest a la capital, comprenent-se per tant que éren los afers que llavors l'ocupaven molt distincts dels qui-l tinguéren per tant temps entretingut en Valencia. Era un d'élls l'homenatge per lo régne de Sardenya y Còrcega, que-n perllongaría la prestança En Pére, mogut de la metéxa repugnancia que sentía lo rey de Mallorques al ésser requerit per lo monarca d'Aragó ab un motiu consemblant. Seguirèm en açò lo tést de la Crònica, tant per ésser més genuí, com per descobrir en los seus recomptes En Pére la malvolença qui anava despertant-se entre éll y lo rey mallorquí feudatari séu. Per quant dónen a entendre les propries paraules del Rey, con, témps enrere, solicità del Sobirà Pontífech dilació de la proroga, la hi concedí lo Papa, emperò ab condició de que devia lo rey d'Aragó anar a prestar homenatge personalment davant la córt pontificia, y com lo témps transcorría, y no mancaríen requeriments y justes menaces, no hi hagué altre remey sinó anar-hi. Si la córt pontificia hagués estat a Roma com abans, ben segur no li haguéra repugnat tant d'embarcarse cap à Italia, emperò com éra son estatge a Avinyó, quasi que lo camí regular éra per les terres del seu sots-més lo rey de Mallorques; y axí féu la vía de Perpinyà, acompanyat de son oncle y tudor l'infant En Pére, del arquebisbe de Tarragona mi senyor Arnau Ces-Comes, d'En Joan Ximéniç d'Urrea, senyor de Biota y del Bayo, d'En Pére de Queralt, y de molta altra gent. Arribà a la capital o residencia del rey mallorquí la vetlla de Tots-Sants, mas ans d'arribar a Perpinyà, al Voló, ón se deturà un jórn, isqué al seu encontre En Jaume, y entrant plegats lo díe següent a Perpinyà, manà aquell portar un tàlem sóts lo qual ambularen los dos reys, dés de la porta de Sant-Martí, per la carrera principal, fins al castéll, ón los esperava la reyna Costança.

Axí ruhí, d'aquí-avant s'amostra En Pére en la relació del seu viatge, que té gran mirament en marcar los obsequis que li perfereix lo feudatari, y sóbre-tót en fer ben comprensible la diferencia de categoría que hi hà entre l'un y l'altre rey, y l'entoçudiment que tenía en que no-s propassas lo Mallorquí, axicom veurém. Per més que d'aquest sospitas En Pére, bé prou manya y dissimulació tenía per obrar ab vigilancia séns donar a conèxer sa mala tempra, confórme sabía practicar-ho en altres ocasions, y més podía are fer-ho havènt lo rey En Jaume complit l'homenatge, y mostrat símetéix en estrém obsequiós ab lo seu cunyat y senyor; emperò açò que ostenta En Pére, séns poder-ho refrenar o encobrir, és un odi incalificable, un desfici y malestar, que per força calía que tingués una causa gran y oculta, almenys per los restants. Pot-ser sía aventurat preténdre endevinar-la, emperò no serà fora de rahó que la assenyalèm, per més que pugam errar-nos: nosaltres sospitam si per ventura prevéu En Pére que son parent y súbdit, per voluntat propria, o pot-ser per manament més superior, podía tenir la fantasía, aparentant obsequi, d'acompanyar-lo a la córt d'Avinyó, y pena havía-li de causar lo goig que lo Mallorquí sentis al veure son senyor sotsmetre-s com a vassall devant lo Pontífech, per Sardenya, en la propria fórma que ell degué humiliar-se, per Mallorques, devant lo rey d'Aragó. ¡De tot és poderós l'ergull!

Passà En Pére lo díe de Tot-Sants a Perpinyà, rebent-hi obsequis y un gran convit del seu cunyat, y lo díe dels Morts, partiren abdós reys anant a dormir a Salces. Les messions d'aquell viatge les pagava totes En Jaume, y tras éll hi anava encare un distingit seguici, compost del bisbe d'Alanaur germà del comte de Foix, del senyor d'Abxer y d'altres barons de les terres del dit rey y del Languedoc. Continuaren axí lo viatge los dos parents, rebent obsequis en tots los pobles ón se deturaven, y al arribar a Lunell, va rebre En Pére avis del Papa de que anas a passar lo Rosa per la barca de Bellcayre (Beaucaire en francès), y-s deturas després a Tarascó. per que axí los cardinals, diu En Pére, li

fèssen tota aquella honor que a un rey corresponía, y s'aparellassen ab témps per millor honrar-lo.

Aprés de tres díes d'estar a Tarascó, anaren a passar per la barca de Duranzo, y ja trobaren a la altra part vint-y-dos cardinals de vint-y-quatre que n'hi havía, puix lo d'Espanya y Mont-favenz se-n éren anats de legats a Nàpols. Fa ací de son podèr En Pére, esplicant los compliments que hi mijançaren, com per éll treyent-se lo barret los cardinals y-l besaven, corresponent éll per lo semblant, essent-ne romasos després quatre per acompanyar-los, dos per quiscun rey; y éren los qui anaven ab En Pére lo cardinal de Comenge y Neapolió, del llinatge dels Orsinis, per què aquest s'amostrava com a parent séu. Entraren a Avinyó sóta dos tàlems, ún per quiscun rey, si bé anava primer lo d'En Pére; y en arribant al consistori del Sant-Pare, qui-s mostrà molt afectuós ab lo nostre Rey, aprés d'havèr senyalat lo díe següent per prestar homenatge, tornà exir la comitiva, encaminant-se En Pére a la casa dels agustinians, que era son alberch.

Recompta l'irós monarca un fét qui esdevingué con se dirigía a prestar l'homenatge, lo díe següent, bastant a confermar lo juhí que demunt havèm fét del caràcter del nostre rey: diu que anaven los dos reys encavalcats, si bé lo rey de Mallorques un xich més endarrere, al traversar la ciutat de Avinyó, y com un cavaller de la casa d'En Jaume, apellat Gastó de Levis, germà del mariscal de Miralpeix, bastonejas lo seu cavall y lo palafrener qui-l guiava, per veure que aquell s'adevançava massa, mogut de gran íra En Pére, gità ma a la espasa, poch menys que ab cor de ferir y acoltellejar lo rey de Mallorques, emperò per més que forceja tres vegades, no pogué separar-se la espasa de la veyna, per causa d'èsser aquella arma molt rica y noble y gornida de diferents pédres fines y de perles, perçò com havía servit per la coronació, y no la havía revisada l'orfebre, podènt-se ben dir que Déu Nostre Senyor (són paraules del metéix Rey), qui tót lo ordena y sap açò que més convé, no volgué aquesta vegada que fós complit aquell desig. S'alçà certa remor entre la gent, y fént-se avant l'infant En Pére, deturà ab prudents

paraules lo Rey, recordant-li quant vulgut éra lo rey de Mallorques en la córt pontificia, y la pena que li causaría aquell acte, pena que adhuc podría ésser orígen de sa mort, al qual respongué En Pére, séns més ni ménys, aquestes sinistres paraules que ell metéix no s'envergonyeix de consignar en sa Crònica: «Ab tal d'havér donat mort al rey de Mallorques. poch nos haría fét de morir aprés.»

Continuaren tantost lo çamí abdós reys fins aplegar al punt de coldre-s la cerimonia, y al esplicar lo lloch ón aquella se tingué, dóna-ns una nova ab tal satisfacció y complascença, que arribaría a fer-nos maliciar com a obra d'un procehir diabólich çò que tal vegada no éra sinó una simple casualitat. Donchs, a trasmetre-la als nostres llegidors, nos estimam més transcriurer les paraules del Rey, car ab élles roman més perfétament pintat son caràcter, que no ab la nostra plóma: «Prosseguirem lo nostre camí, diu, endret allà ón éra lo Papa, lo qual havía fét endreçar son consistori ab l'obgécte de que con Nós li prestassem l'homenatge hi hagués davant molta gent; mas Nostre Senyor Déu, vehent sa vanagloria, volgué que aquella nit se calas foch al seu palau e al dessus dit consistori, per la qual rahó no poguéren prestar-li allà lo dit homenatge. e si en la capélla que are és vélla e la menor, e llavors éra la major, ón ni una sola gracia no poguérem obtenir ni percaçar del dit Papa, de tant com éra avariciós e mesquí.»

Recompta En Pére que tot aquell jórn, lo de la cerimonia, romangué lo rey de Mallorques ab lo Sant-Pare per endreçar los seus afers, per més que tampoch no conseguí res d'açò que volía, y que éll, observant tant de menys-preu de part del Pontífech, partí aquest metéix díe, fent la vía de Vilanova. L'altre rey no trigaría tampoch a anar-se-n, y no-s deturaría, com degué fer-ho En Pére, per tal com als punts per ón aquest transita, com són Mont-peller y Perpinyà, del senyoriu d'aquell, En Jaume ix al encontre del rey d'Aragó y l'obsequía, acompanyant-lo després per lo Voló, per lo pont de Ceret, prenent aquest cami ab preferencia per ésser molt lo corrent, y per lo port o coll de Paniçars fins a la Junquera,

ón aturà lo rey de Mallorques, prenent tantost lo d'Aragó la via de Barcelona.

Al parlar d'aqnesta tornada, nos fa assabèr, per incidencia, lo Cronista, que l'infant En Pére, l'oncle y tudor del Rey, aquell personatge qui per tant de témps havía dirigit los afers públichs, burlant la toçudería que tenía de reemplaçar-lo l'arquebísbe çaragoçà, ab qui acabava de fer les paus, no acompanyà lo monarca fins a la córt, per ésser romas, en les seues possessions (probablement al comtat d'Empuries), «emperò açò fóu, hi afig lo Rey, per tal com començava ja a renunciar al món, fent açò que-s posas davant la córt, dés d'a-les-hores e la començà a dirigir lo comte de Terra-nova, monsenyor Nicolau de Jamvila, lo qual éra hom molt savi e de gran diserció.» Lo Zurita no dóna per clar qui éra aquest personatge, dihent ésser de gran casa, natural de França, qui tenía son Estat a Calabria, y éra molt savi e prudent, de edat avançada, y estava emmullerat ab Na Margarida de Lluria, filla del almirall En Roger de Lluria, possehint moltes, viles, y castélls a Valencia, y que éra vingut a aquests reyalmes en témps del rey En Alfons.

Tantost fóren definides y estingides totes les diferencies que mijançaven ab Castélla, per causa dels drets de Na Lionor, l'infant En Pére havía procurat portar a total acabament la concordia entre los reys, y éra interesser de tots la aliança. Apar que hi havía algun compomís d'antigues tréves, emperò motiu teníen per no gordar-les la hora que la menaça éra viva per part dels maures; y com no éra ocasió d'adormir-se en aquell afer se concordaren per fí, segóns lo Zurita, que lo rey de Castélla tingués al fréu de Tarifa, en los mesos de Maig, Juny, Juliol, Agost y Setémbre vint galéres armades, y los set mesos del any vuyt galéres y lo Rey [illegible] Aragò havía de tenir per los cinch mesos deu galéres y per [illegible] altres set mesos del any quatre, gordant igual proporció [illegible] nombre de les nostres, segóns fós major o menor lo de [illegible]elles.

Aprés del viatge a Avinyó, diu lo Rey que se-n anà a [illegible]gó, ón fóu requerit per lo rey de Castélla per valdre-li

en rahó del conveni que mijançava; y que ab tal motiu se-n tornà a Barcelona ón manà convocar córts, que pot-ser no arribaríen a aplegar-se, y al metéix témps féu armar deu galéres, que trameté al lloch ón estava la armada del rey de Castélla, si bé, al arribar-hi, lo rey del Marroch ja havía passat lo fréu. Les terres del rey de Castélla fóren les que soferiren mes tala dels esvahidors, y la nostra armada, ab son almirall En Jofre Gilabert de Cruilles, s'ajustà ab la castellana, pujant riu Guadalquivir amunt fins a Sivilla. Gordat ab bona guayta l'estret; no passava una nau enemiga que no encontras los nostres, y lo Cruilles no dexà de lluir-se progectant notables serveys; entre altres, lo díe 6 de Setémbre isqué d'Algecires ab vuyt galéres, per anar a observar lo port de Ceuta, y essent-hi arribat a hora foscant, ovirà que hi havía trétze galéres moresques, set llenys armats, una galéra de genovesos y altres naus qui éren tingudes passar aquella nit lo fréu: esperà la hora d'alba, y embestint llavors de rebató, desbaratà lo conjunct, apresonà algunes galéres y se-n tornà ab la presa a Algecires.

Donà aquesta victoria major alè al nostre almirall, y aventurant-se a baxar en terra per batallar ab los maures de aquells contórns, tingué la malaventura En Jofre de rebre un trét de sageta, del qual morí, en esguart de què los capitans de les galéres, per mancar-los lo principal capdill, consideraren necessari passar a les costes de Valencia ón estava lo Rey, a rebre noves ordens, y séns perllongar l'afer En Pére nomenà nou almirall En Pére de Mont-cada, nebot d'En Ot, y ordenà per que fós soterrat lo Cruilles, absolt de la fè y homenatge que li devía.

Si sensible fóu aquesta desgracia personal, no ho fóu menys una altra que tingué lloch a les mars de Sicilia, vers lo més de Novémbre. Les dues armades, siciliana y napolitana, avistades davant lo castéll e illa de Lipari, la possessió del qual se disputaven, acometéren-se cruelment, y la primera, composta de quinze galéres grosses y set de sotils de catalans y genovesos, restà desbaratada per lo major nómbre puix tenía lo rey Robert vint-y-cinch galéres y una nau

grossa, séns que dels vençuts n'escapas hu tant solament, havent-se compartit los presoners entre Nàpols y altres llochs.

Podèm ací apuntar com a darrer fét del qual tenim noves, corresponent al 1339 (per més que lo Zurita lo coloch ja en lo Nadal del 1340, en la qual diada dóna sémpre començ als anys del seu sistéma), l'esdevingut ab l'infant En Jaume comte d'Ugell, que ja-s recordarà lo llegidor que tenía per muller Na Cecilia germana del comte de Comenge. Lo rey de França, agreujat séns dupte perçò qne lo d'Aragó no-l favorejava en ses guerres ab Anglaterra, apar que no volía donar possessió d'aquell comtat francès, unit ab lo vescomtat de Tours, al infant Aragonès, ab tót y havèr abans permès, y adhuc ab salva-guarda Reyal, que-n prengués sa muller y veritable proprietaria Na Cecilia. Provingué açò d'ésser exit un germà del difunt comte Bernat, pare de Na Cecilia, reclamant aquells Estats, que deya li pertanyíen de justicia, per mort d'En Joan, germà de la comtesa, qui fóu pòstum y visqué pochs jórns aprés d'En Bernat. Inutil fóu la pretensió d'En Janme, car los oficials del rey de França traguéren los de la Comtesa y donaren los Estats als oficials del seu oncle Pére Ramón, y debades hi tramete lo Rey lo veguer de Barcelona y un lletrat apellat Des-torrent, perçò que no-més conseguiren que aquells béns fóssen posats en segrest, adherint-se En Pére, sía per politica o per necessitat, a que hom seguís quella questió per térmens de justicia, la sentencia de la qual tampoch no favorejà a Na Cecilia. Lo Monfar fa de la causa efécte, y no dirèm que no tinga rahó, puix en lloch de creure que lo rey de França cometía aquella injusticia per veure que En Pére favoría al Anglés, enviant-li forces de aquests reyalmes, y encare corrent la veu de si li manllevaría la armada, diu que En Pére restà molt sentit de çò que fét havía ab lo seu germà lo francès, y ho demostrà fent valença a Eduart rey d'Anglaterra.

Ja entrat l'any de Incarnació 1340. progectà lo Rey. a la major vigilancia do Sardenya, axicom convenía, puix no po-'ía llavors despendre-s de grans forces marítimes en rahó

de la guerra contra lo del Marroch. Los Ories seguíen allà dividits en quatre bàndols, gran fermança per no fer-se tèmer, emperò los Malespines de Gènova havíen fét entro sí cert compartiment de bèns, y dihent que havía tocat a En Joan, l'un dels fills d'Opizino, marquès de Vila-franca, lo régne de Sardenya, per si-s despertassen noves pretensions, s'imaginas aquest pretést per fer-les, ja en Octubre del any anterior nomenà governador de la illa un parent del Cervelló, qui devía pendre los homenatges dels qui fóssen sospitosos y atacar los Saceresos qui éren los principals rebetles, convinguts ab los Ories, los qui confiaven ajustar-se ab los de Gènova y Pisa y ab Luchino, senyor de Milà. S'estengué aquesta resolució per dificultat del novament nomenat, al qual substituí lo Rey, dés de Valencia, en lo Juny, l'aragonès Vergua, qui tampoch no hi pogué anar, y a la fí vencent obstacles nomenà definitivament lo Rey, en lo metéix mes, ja dés de Barcelona, En Bernat de Boxadors, bé prou conegut en aquella illa. essent lo seu tinent En Ramon de Montpahó, vicari de Sàcer y capità del régne de Lugodor, y encarregant-se la tinença pel castèll de Càller a En Jaume de Aragó, fill natural del últim rey del metéix nom.

Encare que ab la previsió deguda no podía donar gayre ansietat la illa de Sardenya, no dexava d'ésser açò un compromis per lo nostre jóve rey, qui havía d'estar ací en constant aguayt per si los maures esvahíen les costes de Valencia; emperò d'aqueli perill llunyà consolava en part y donava esperança a vèncer-lo l'esperit qui dominava a la illa immediata, a Còrcega, que-n cuydava fer la conpuésta l'un dels senyors, qui pot-ser prestaría en aquesta illa al rey de Aragó lo metèix servey que li havía prestat en la altra lo jutge d'Arborea. essent vingut ab tal oportunitat, a Barcelona, vers lo mes d'Agost lo bisbe Alerench, lo qual encoratjava lo Rey a empendre la conquésta, consellant-li que hi trametés una armada, fiant sa direcció a En Uch Cortingo de Petra Allerata, en nom del qual éra vingut a la nostra capital aquell zelós prelat. No obstant, lo compliment de tan

bons desigs havía de dexar-se per més endavant, puix convenía atendre al perill més proper.

La hora que morí En Cruilles, venim a compendre que la major part de les nostres galéres qui estaven en lo fréu, se recolliren ací, car ja diguerèm que s'éren dreçades a les costes de Valencia a pendre ordens del Rey, y dihèm la major part per tal com en la darrera part per tal com en la darrera irrupció d'Abulhacèn que no pogué esquivar l'almirall de Castélla don Alonso Jófre de Tenorio, diuen que tenía aquest vint-y-set galéres *ab ulgunes que-n restarén del rey de Aragó* y sis naus. Batallà ab desesperació aquest prous no tant per complir ab son devèr, com per tapar la bóca als seus envejosos èmuls qui-l féren mal-veure del rey de Castélla, los quals ponderaren que per culpa d'éll éren passats la altra vegada los maures lo Fréu: per més que lo Tenorio féu grans esforços contra lo gran nómbre, no tingué altre remey sinó sotsmetre-s, havènt tingut lloch aquesta batalla en la setmana abans del Diumunge de Rams.

Constret llavors lo rey de Castélla, girà los ulls envers los dos seus més propers vehins, procurà tallar totes les dissensions que mijançaven entre éll y lo rey de Portogal, al qual suplicà que-l socorregués ab la seua armada, y al metéix témps requerí el nostre rey En Pére per que, segóns la concordia que eczistía, li trametes ses galéres per la guarda del Estret—fent-nos açò sospitar si la retréta anterior fóu per efécte d'algun ressentiment.—de manéra que aquesta remesa de galéres a aquell punt és distincta d'aquella que-s verificà l'any anterior, sóts lo comanament d'En Cruilles.

Ab tal motiu, diu lo Zurita que «partí lo Rey cap a Barcelona y manà convocar córts, per que hi fós servit.» Probablement lo Rey ja hi éra, segóns vehèm per l'orde de les dat-- que anem seguint, y aquestes córts són les metéxes que I altres havèm colocades, si bé ab alguna desconfiança, al anterior, ans de fer-se la primera remesa de galéres, es- causa d'aquesta divergencia la ambigüitat del paragraf a Crònica reyal, ón s'hi referexen aquests féts, única font

ón begué lo Zurita y ón bevèm nosaltres, car en bréu espay un hom comprèn lo requeriment del rey de Castélla a cap de poch d'ésser tornat d'Avinyó En Pére, y lo triumfe definitiu d'aquell o sía la batalla del Salado, que és molt posterior, passant per alt totes aquexes vicissituts intermiges. Emperò ja síen les dites córts en l'anterior o en lo corrent o ja may, lo cas és que ab posterioritat a la darrera data citada, féu-se oferíment al nostre rey de part del de Castélla, de dexar certa suma per la paga de tres mesos; y vingué com a embaxador del metéix a Barcelona nn cavaller nomenat Garci Fernandez Barroso: y a-les-hores, no podènt tenir aparellades per lo mes de Setémbre, segóns lo pactat, vint galéres, féu-ne lo Rey armar dótze y un lleny de cent rems, fent almirall d'aquestes forces En Pére de Mont-cada, y viç-almirall En Galceran Marquet, als quals acompanyà gran nómbre de cavallers, y entretant manà també metre en orde les set galéres restants per emplear-les després si convingués.

Aconseguit lo trànsit per lo Fréu y aprés lo descalabre del Tenorio y la armada castellana, diuen antigues cròniques, repetint-ho lo Zurita. que los maures pàssaren no ja com a gent qui venía a conqnerir, mas com si vinguéssen a poblar, ab llurs mullers y fills, confiats en que no hi havía podèr ni força qui bastassen a contrastar Abuhacèn: en quatre mesos no féren res més sinó passar, donant-se per segur que sols de gent de guerra n'hi havía setanta mil de cavall y més de quatre-cents mil de peu. Posà lo del Marroch son reyal sóbre Tarifa, als 23 de Setémbre, al qual féu tantost cap lo rèy de Granada.

Séns esperar lo rey de Castélla les armades d'Aragó y de Portogal, envià quinze galéres y dótze naus al Estret ab l'obgécte de pendre tots los bastiments o provisions que anaven arribant als mauritans; y fóren en part infortunades aytals embarcacions per efécte d'un temporal que les gità a les costes de Cartagena y Denia, Entretant se vegéren lo castellà ab son sogre lo rey de Portogal, y havènt passat abdós plegats a Sivilla congregant-hi totes les companyíes que poguéren, s'allogaren tantost prop del riu Salat, a una lleu

ga de Xereç, llà ón arribà l'almirall d'Aragó, lo qual va rebre orde del rey de Castélla d'anar ab ses galères a posar-se en guarda del Estret tocant a Tarifa, séns que fins a aquella hora fóssen aplegades les galéres de Portogal, ab son almimirall Pezanyo, genovès. Complí En Pére de Mont-cada çò que li ordenaren, y entretant se tingué aquella tan famosa batalla del Salat, vençuda per lo reys de Castélla y Portogal, en la qual, axicom anteriorment en la de les Navas de Tolosa, empatxaren que la morisma tornas apoderar-se novament de tot Espanya, fent-la recular, aprés de segles de lluyta, als témps de Muza y de Tarick.

Heroyca fóu aquella féta, y si no participaren directament de sa gloria los nostres compatricis com en la altra batalla demunt citada, molt hi contribuiren encarregant-se de gordar lo punt més perillós per ón s'embarcaven tots los bastiments enemichs, com axí saviament va sabèr díspondreho lo rey de Castélla. L'esclusivisme del cronista castellà qui parlà d'aquesta victoria, pecant de çò que pequen generalment los de sa nació. y séns tenir en comte que éra llur rey lo qui donava allâ les ordens y distribuia les forces, apar que encare condemnà al almirall d'Aragó, perçò com no isqué lo jórn de la batalla en terra, ni consentí a ningun dels sèus que isqués; y, perçò ab gran juhí li retrau lo Zurlta a aquell cronista sa ingratitut, dihent que si lo contrari hagués fét En Pére de Mont-cada sería fóra de rahó, car cayguéra en mal cas, devant de servir en lo seu càrrech, ón féu lo seu devèr com a bon capità, sóbre-tót essent axí fresca com éra la memoria de la erra del almirall Cruilles, son predecessor, qui fóu mort per los maures, batallant en terra fora de ses galéres, méntre que éra tingut de batallar en aquestes.

Coloca aquesta batalla lo dit Annalista en un diumenge 28 d'Octubre, y lo Romey (la traducció) diu que baldaent no consta lo díe cert, se troba annotada al calendari de oledo, per lo dilluns 27: celebrant-se gran festivitat en sa emoria. Aquest autor ve a indicar que la armada catalana mangué per bon espay de témps al punt que li senyalan, car si bè fóu després cridada, diu, ab motiu de la guerra

que menaçava ab Mallorques, a les encarides instancies de don Alfons, fóren-li a aquest tornades les deu galéres, y trameses altres tantes; de manéra que per tres o quatre vegades fóren enviades galéres al Fréu, cosa que convé aclarir ab gran cura, segóns ho procuram, y més no havènt-ne fét menciò lo Capmany.

Méntre que tenía lloch la gran batalla del Salat, trametía lo Rey, dés de Barcelona, al Papa un comissionat o embaxador ab l'obgécte de demanar que li otorgas lo delme dels seus reyalmes per lo sosteniment de la guerra ab què menaçava la morisma d'Africa, y pintant com a molt possible la pèrdua de Valencia, car en lo témps de sa conquésta depenjava del Marroch, profitava la ocasió per demanar encare remissió del tribut o cens de Sardenya per alguns anys.

En aqnest metéix any començaren les grans questions entre En Pére y lo rey de Mallorques; mas no hi podèm pas entrar sens posar abans los nostres llegidors a noves o donar-los idea d'alguns preliminaris per podèr jutjar ab més justicia. En aquella ocasió lo rey En Pére no podía barallar-se ab lo de França, al qual tenía en part agreujat per la poca o molta ajuda que donà al seu enemich, al Anglès, car prenent a cor una guerra formal, lo camp de la qual haguéra tingut d'ésser per precisió lo Mig-jórn de la França ón hi conservava Estats lo rey de Mallorques, y tocant-li aténdre a Sardenya y a Castélla. fácil haguéra estat que per fer cap al un estrém se vegés burlat en l'altre; no podía tampoch distraure-s gayre lo francès en una nova guerra, devent sostenir la que de tant témps ha sostenía ab Anglaterra. Y lo de Mallorques, feudatari d'Aragó per ses illes y comtats, y feudatari de França per la part de senyoriu regonegut que lo bisbe de Magalona havía cedit al rey d'aquesta nació, no podía desijar en rigor ninguna lluyta, car sémpre n'havíen de resultar pèrdues per éll d'agreujar l'un o l'altre dels seus dos senyors.

Ab aquests compromisos dels referits monarques, encare en lo cas estrém d'havèr-hi una rahó d'alta justicia y d'urgent

necessitat, no-s rompría, obertament ninguna guerra formal; mas la causa d'aquesta metéxa impossibilitat havía d'obrir lo camí a uns y altres per un negoci de major interès, que podía termenar-se en una guerra, emperò guerra que fóra efécte y no causa del injust profit que cobejaría la ambició de cada hu. Dels dominis de la antiga casa dels Berenguers no-n restaven en territori francès sinó los Estats propris del rey de Mallorques, y lo senyoriu de Mont-peller éra lo darrer obstacle que tenía per destruir a la França si volía estendrer ampliament lo seu domini fins al Pirineu, complint-se axí del tót la absorvent politica inaugurada per los carlovingis, y puix que al senyor sobirà d'En Jaume de Mallorques, al rey En Pére d'Aragó, no li convenía llavors aventurar-se en una guerra en terra forastera, ocasió éra aquella de provar ab manya a veure si d'un sol colp se feya per part de França la darrera usurpació que li mancava fer aprés del tractat de Corbeil.

Lo rey En Pére, qui mirava ab mals ulls lo rey de Mallorques, no podènt ocultar l'odi que contra éll sentía, ja fós per efécte d'algun greuge personal, ja impulsat per la soberga ambició d'engrandir lo seu propri territori a costa del que constituya llavors la Coróna mallorquina, veya pot-ser en la metéixa indiferencia que manifestava per les usurpacions de França, un camí per arribar a un pretést qui favorejas sa metéxa ambició: En Pére qui no consentiría la menor ilegalitat en perjuhi dels seus drets, consentiría pacífich al present que lo rey de França agreujas lo Mallorqui, per més que lo greuge fét a aquest feudatari ferís directament lo senyor sobirà, lo rey d'Aragó; a la estretor d'En Jaume oposaría la major fredor lo rey En Pére, als planys d'aquell distrauría aquest les seus orelles o pot-ser los faría emmudir, la conservació propria per part del rey de Ma-llorques podía ésser pressa com a deshobediencia o excés, y ...nt per aquest camí bé podría fer-se que lo senyor sobirà ...bas a posar lo feudatari en lo cas de rebelar-se en lo qual ...onfiscació fóra lo compliment del somni daurat del am-...ós. Pèr fí, palanquejant entre les irresolucions dels dos

senyors respécte de la guerra, y planyidor y ujat per altra part lo rey En Jaume del seu cunyat lo rey En Pére ¿qui sap si profitaría encare aquesta oportunitat per donar còs a la idea d'emanicipació qui bulliría oculta en la seua pensa molt de témps hà y de fét començà posar a-les-hores per obra los plans de rebelió a la qual podía havêr-lo conduhit insensiblement son propri enemich y senyor? Tres especulacions, donchs, són les qui-s sobressurten en aquesta situació: la adquisició de Mont-peller per França, la confiscació de Mallorques per En Pére, la emanicipació d'Aragó per En Jaume. L'esforç de les circumstancies va posant quiscun ambiciós al seu camí, y consistínt aquest y aquells en los féts que de aqui-avant se van descapdellant, indicats als llegidors los preliminaris que acabam d'assentar, devèm tornar are a la Historia, esposant per son orde los aveniments, per deduhirne çò que serà més conforme a la veritat y a la justicia.

Sia veritat o pretést, alegà lo rey de França lo plany de que lo rey de Mallorques tenía inteligencies ab lo seu enemich lo rey d'Anglaterra, y a probar sa feheltat li eczigí que li prestas homenatge, com a vassall, per lo feu de Mont-peller: En Jaume no volgué ni regonèxer com a súbdit del francès, per més que los seus antecessors s'haguéssen regonegut tals, amparant-se en què la permuta ab lo bisbe de Magalona éra invàlida, per ésser féta contra la prohibició del Papa, y acudí al rey d'Aragó, demanant socors en lo mes de Desémbre del 1340. Abdós disputants envolten per mijà de llurs representants o embaxadors dés d'aquella hora lo rey d'Aragó: lo rey de França afalaga En Pére, recordant-li que ell no volgué favorejar lo Mallorquí en los seus plans de rebelió contra Aragó, y axí en igual cas éra just que En Pére no-l favorejas en la questió de Mont-peller, afegint per altra part, que si algun perjudici calía irrogar a En Pére, ell faría per manéra que, ab justa causa, se tingués per pagat; y En Jaume, de Mont-peller estant, envers lo mes de Febrer (qu correspon encare al metéix any d'Incarnació), tramet, pe mijà dels seus embaxadors, planys y préchs, manifestant En Pére que abdós plegats poden cobrar lo llur dret, y al

trement ne resultaría un greu dany per abdós reyalmes, per Aragó y per Mallorques.

Estant lo rey En Pére a Valencia, no gayre aprés, tórnen los embaxadors de França, ab l'obgécte de sabèr si hi havía alguna nova federació entre los dos reys, pregunta que, si no és ridícola (car bé podía sabèr que la aliança entre un rey feudatari y son senyor eczisteix sémpre per rahó dels devèrs feudals), prova almenys certa temor de part del Francès, fent açò més culpable a En Pére, car conexent-ho, bastava que ell se donas per agreujat, per que cessas l'altre en les seves pretensions, Passà de Valencia lo Rey a Tortosa ab cor d'anar a Lleyda y Barcelona, y havènt-lo instat també en aquesta ocasió lo Mallorquí, acccedí a tenir ab éll una assentada, la qual se verificà a Sant-Celoni, en témps de Coresma, havènt-hi fét cap En Jaume emsémps ab la seüa muller la reyna Constança, germana d'En Pére. Esposà en aquella reunió lo rey de Mallorques los seus planys alhora que los seus drets y rahó, imaginant lo sortós consell que donà a En Pére de que s'ajustas ab lo rey d'Anglaterra, y axí plegats los tres monarques posarien fàcilment a ratlla lo de França; emperò la resposta del nostre rey fóu inconsiderada, freda y egoista: se limità a dir que no convenía per aquesta causa començar una guerra, y a reptar a En Jaume per algunes novitats que s'éreu fétes a Mont-peller. Acomiadat séns consol ni esperança lo de Mallorques, passà lo nostre rey a Tarragona y dés d'aquesta ciutat, als 26 de Maig (per la qual data és de compendre ésser ja entrat en lo nou any de Incarnació 1341), trameté son porter major, En Ferrer de Canet, al rey de França, no-més que perque pregas aquest que sobressehis en lo de Monr-peller, y per manifestar-li lo sentiment que tindría si arribava a rompre-s una guerra entre França y Mallorques, sóbre què pensava informar-se ab les ...ónes de la seua sanch y de sa Reyal casa, que ja li-n ...uraría trametre la resolució la hora oportuna, De tal fór... obrava l'home més actiu del seu segle, y que en altres ...umstancies se gordaría d'enviar la embaxada séns tenir

ans lo consell, o prescindiría d'aquest per no adormir-se en la vindicació dels seus drets maltractats per un rey vehí.

De Tarragona se-n anà lo Rey a Mont-blanch, ón s'hi trobava vers lo Juny, car havía fét compte de passarihi l'estiu, y allà intervingué en una questió, per la qual hom temía algun excés a Catalunya, promoguda entre En Ot de Montcada y En Bernat Jordà d'Iilla, sóbre lo lloch de Serós y altres béns qui fóren de Na Berenguera, muller qne fóu del dit Bernat Jordà, la qual apaybegà de prompte lo Rey, prenent a mans lo referit castéll y vila de Serós. Segons apar, a Mont-blanch tornaren a parlar-se En Jaume y En Pére, renovant lo primer lo prou just planyiment d'abans, y recordant-li lo devèr que tenía de valdre-li, confórme a la antiga convenció entre abdós y entre los antecessors d'un y altre; y comparexent al metéix témps lo tramés del rey de França a Mont-blanch, isqué ab la inesperada nova de que son senyor dexava la resolució o composta d'aquella diferencia a juhí e determenació del metéix rey En Pére.

Si açò no éra un engany o valor entesa entre lo nostre rey e lo de França ¿quína millor ocasió d'assuaujar la imminent lluyta; jutjant ab justicia En Pére, y obligant lo seu feudatari a respectar lo judici, tant si éra favorable com no? Emperò no éra aquella cosa la que més convenía al cobdiciós parent: tan amant com prova ésser de la seua nació més endavant En Pére, tan ergullós e inflecsible com actíu en les seues deliberacions, al tractar-se de sa honor o dels seus béns, se desentén de jutjar un afer qni tocava a tan volguts interessos, ninguna préssa no porta en l'esclariment dels drets disputats, y dona per tot consol al séu cunyat l'orde de enviar embaxadors a Paris per proposar los tèrmens de la concordia, prometent-li que ell aximetéix los trametía, com axí ho féu, nomenant a aytal obgécte dés de Mont-blanch En Bernat de Tous, En Ferrer de Canet y En Arnau de Vivers, qui éren del seu ooncell.

Si fins ací poguérem sospitar que éra semblant fórma e obrar valor entesa entre los dos monarques més hagué e semblar-ho dés d'are, car çò que fa lo rey de França és ( )-

nar un fort desayre a En Pére, lo qui no ho comportara de altre rey algun, si ja no li convingnes: va aquell remetre axí l'afer com los embaxadors al seu Concell, par que fundassen lo llur juhí davant los de sa Córt y en lo Parlament, y per més reflecsions que poguéssen fer, ja que no formals protestes, los tramesos d'ací, s'apoderà a viva força de la baronía de Mont-peller y dels vescomtats d'Omelades y Carlades. Al veure açò, lo pobre mallorquí escriu a En Pére que s'aplega gent de guerra per entrar al Rosselló y Cerdanya, que Joan de França, duch de Normandía, s'acosta ab exèrcit a les fronteres, que ix endret allà la host de Tolosa, y que Lluis de Poitiers, lo bisbe Belvais y lo senescal de Carcassona van congregant gents d'armes del Llengadoc al lloch de Sant-Pau de Fenollades, qui està sols a dues lleugues del Rosselló, y que tenint lo devèr de contrastar-los, havía també aparellat gent de guerra, esperant que éll, no podènt ja duptar en lo cas present, acudiría en socórs seu, axicom n'éra tingut.

Al monestir de Poblet se trobava En Pére al rebre aquesta lamentosa súplica y legal requiriment del seu feudatari: impassible escoltà la nova que n'hi havía prou per que qual-se-vol altre rey, en igual cas, muntas a cavall y corre gués, espasa en mà, devers la frontera; mas en lloch de obrar axí, mostrà primer admiració de qne gent francesa esvahis los seus Estats séns havèr-la desafiada lo seu rey, aparentà no podèr-ho creure, alternà ab ses admiracions la condicional declaració de que si allò fós cert no dexaría de anar-hi a la defensa, y fent, per vía de reflecsió, inculpacions a En Jaume per havèr-se precipitat en aquell afer, y a alguns dels seus barons, per havèr tíngut baralles ab los de Llengadoc, ón hi veya una provocació de guerra, consellà al desveuturat rey que no fés orelles a certes persónes qui-ls ganyaven a abdós, y per fí acabà indicant-li que no-s coubas dexant-se dur de la passió, que no éra aquella ocasío ›rtuna de moure guerra, y que tot quant devía fer éra jus-:ar la seua causa, fundant-la en la culpa del seu adversari e les seues gents. Vilana astucia, que un hom sol com-

pendrà endevinant lo càlcul del ambiciós qui no tenía ínterès en salvar un petit Estat del seu feudatari, ab la ilusió d'apoderar-se algun díe de la coróna.

«Per complir ab lo de Mallorques públicament» com digué molt bé lo Zurita, y donar més aparences de justicia y d'amor a la pau, indicà no obstant En Pére al mallorquí que volia deliberar sóbre la determinació de guerra ab una assamblea constitutiva, los indivíduus de la qual pot-ser no apregonaríen totes les intencions del astut monarca, y axí, en lo matéix monestir de Poblet, aplegarent-se l'infant En Jaume. los arquebisbes de Tarragona y de Çaragoça, En Pére d'Exèrica, En Uguet vescomte de Cardona, En Jofre vescomte de Roca-bertí, En Guillèm de Cervellò, En Ot de Mont-cada, En Berenguer de Rajadell, En Berenguer de Falchs, En Berenguer de Sant-Vicenç, gayrebè tots del Concell del Rey, y noresmenys los síndichs de Çaragoça, Barcelona, Valencia y Lleyda.

Méntre que açò esdevenía, lo rey de França havía ja repartit les seues gents en gornicions per la frontera, y séns que tingam engrunat per menut tot quant passà en aquella assamblea, sa final deliberació se reduhí a enviar un comissionat, que fóu En Bernat bisbe d'Osca, als dos reys beligerants, per veure si entre élls s'hi procuraría concordia. No consta çò que pogué conseguir aquest comissionat, tan solament que En Jaume tornà a instar, dihent a En Pére que tot depenjava de sa voluntat y que a éll acudía com a senyor y germà; y no trahent-ne sinó vanes respostes y adhuc inculpacions, calgué-li resoldre-s per fí a parlar y procehir com a feudatari, requerí lo seu senyor sobirà, ab data del darrer jórn de Novémbre, que, en virtut de la convenció que entre ells mijançava, y vehent-se esvahit ger gent forastera, fés cap al comtat de Rosselló lo primer de Març vinent, per defensar-lo.

En lloch de respondre a aquesta crida En Pére, mana éll al Mallorquí que-s present a mijan Febre a Barcelona, aquest en la metéxa data renova lo requeriment, y aprés d'entretenir al comissionat alguns díes menys de respondre

li, y de consultar ab lo seu Concell, endreça lo nostre Rey al desesperat suplicant una llista de greuges, en la qual esplícitament vé a donar la rahó al rey de França tocant a la ocupació de Mont-peller y dels vescomtats, inculpà al Mallorquí, perçò cam començà guerrejar séns desafiar lo seu enemich—essent axí que ell no feya sino defendre-s en les seues terres, y éra lo francés lo veritable invasor;—y no content ab les acusacións que fa a En Jaume, èn compte d'ajudar-lo y consolar-lo, encare inventa y agrega altres culpes, per les quals lo menaça, com éra entre élles, la d'havèr batut moneda al comtat del Rosselló, ón no n'hi podía córrer altra llevat de la barcelonina. Esplica lo Zurita una circumstancia notable d'aquesta resolució d'En Père, y és que al fer la citació, per que anas a signar de dret, al mallorquí en la córt de Barcelona, no estaven ab lo Rey los dos infants En Pére y En Jaume, y per tant trameté Micer Bernat d'Olzinelles, son tresorer, a Catalunya, per que ab élls comunicas lo seu deliber y çò que s'éra acordat al Concell, y ab los concellers de Barcelona y ab los prelats y barons de Catalunya, afegint que fóu lo dit Onzinelles un dels principals ministres qui intervinguéren en lo tracte y secrét de procurar la destrucció d'aquells príncep y de sa casa.

Debades renova per tercera vegada lo requeriment En Jaume; ni tant sols dóna audiencia En Pére al comisionat mallorquí, ans se-n va tranquilament a caçar senglar, y al sentir a la tornada, que En Jaume intenta unir-se ab l'Anglès per contrastar a la França, y que espéra a Perpinyà lo rey d'Aragó lo 20 d'Abril (qui correspon ja al 1342), torna aquest al rècurs de sémpre de que ans vol consultar ab lo seu consell, los indivíduus del qual, segons espréssa lo Zurita, «estiguéren fort duptosos, car entenien que si-s concedía açò de què éra requerit, se représenta gran perill dels seus [...]almes y estats, embaraçant-se en guerra ab tan poderós [...]ersari com era lo rey de França; y si hom negau la ajuda [...] demanava lo rey de Mallorques, éra contravenir a la [...]dició del feu, a la qual éra axí tingut lo directe senyor [...] lo feudatari, y responía-s de mala fè.»

Dreturers estiguéren los indivíduus del Concell al sentir aytal dupte, emperò no hi hà disculpa que-ls valga d'havèr acceptat lo mou de resoldre-l que tingué lo Rey, lo qui, valènt-se d'una sotilesa de males arts, proposà que per escabollir-se éll y, al contrari, fer caure en una nova culpa lo Mallorquí, tenía en cor de convocar córts als catalans a Barcelona, y com En Jaume tenía obligació d'acudir-hi, senyalantli un terme, si dins aquell no comparegués, arribaría ab açò En Pére a conseguir lo pretést imaginat, ja de lluny per satisfer sa desmesurada ambició, lo rey d'Aragó, lo qui deuría havèr salvat lo de Mallorques de la opressió de França, dexaría que aquesta dominas completament tots los Estats del Mig-jorn fins a les fronteres del Rosselló y Cerdanya, y que la pobre víctima perdés los altres Estats y la coróna, per apoderar-se-n ab inaudita crueltat aquell qui més era tingut de defensar-los y gordar-los.

Prenguéren aquestes dilacions y ambigüitats tot l'any 1342 fins al mes de Desémbre, y puix nos havèm excedit quelcom per esplicar aquests primers actes ón s'hi descobre l'ambiciós plan d'En Pére, suspengam ací la relació d'aquest fét especial, tornant al any anterior per donar lloch als demés aveniments que durant lo metéix esdevingueren.

Era estat nomenat castellà d'Amposta, en témps d'En Jaume II, un germà d'aquest, l'infant En Sanxo d'Aragó, y en l'any al qual darrerament nos referim, fóu remogut del seu càrrech per uns visitadors, y perçò com a tenor del privilegi de la unió que-s féu de la Comanda dels Templers ab la de Sant-Joan, ans de pendre possessió los comanadors havíen de comparèxer davant lo Rey y prestar jurament y homenatge per los castélls y llochs de la castellanía, s'aferrà en aquest pretést En Pére, valènt-se axí d'una de ses habituals manyes per castigar en aquells visitadors y comanadors la rigor que usada havíen ab una persóna ja venerable y de més a més parenta del Rey. Axí que manà empresonar-los per no havèr complit aquella formalitat, prohibintlos entremetre-s en la administració de castellanía.

La deposició d'En Sanxo no sabèm si era justa o no, o

almenys fonamentada, emperò l'acte del Rey apar que tenía per fonament lo recel de que los culpats, segóns càlcul del Zurita, seguíen la parcialitat del infant En Ferran, marquès de Tortosa, y aquest podría valdre-s dels castells de la Religió, qui environaven la ciutat de Tortosa, a sabèr: Ascó, Miravet, Horta y Ulldecona, car lo Rey pensava tornar a la contenda antiga ab l'infant En Ferran germà séu, per les donacions que li féu lo Rey son pare, y esperava que isqués de la tudoría, que era l'any prop-vinent. Emperò tals desplahers tinguéren la millor composició, car en Sanxo tornà romandre castellà, arribant a ésser témps a venir gran Maestre, lo metéix qui li havía près entrà en gracia y privadesa del Rey, y d'ací s'originà una disposició molt convinent per la nacionalitat, perçò que observant En Pére que les comandes de Sant Jaume y Calatrava, per ésser sémpre castellans los Maestres, requeyen constantment en parents d'aquest, procurà que les del pahís se provehissen en persónes fehels y naturals d'aquests reyalmes, car no podía comportar que-ls tinguéssen estrangers.

Vençuda la batalla del Salat, prosseguí la guerra lo rey de Castella contra lo de Granada, y per si hi hagués nova irrupció d'aquell del Marroch, continuaren en l'Estret les armes combinades d'Aragó y de Castella, essent de notar que lo nómbre de galéres que hi havía era de vint-y-vuyt, les vint d'Aragó, o síen catalanes, y set de genoveses. Se trobava llavors a la córt de Castella lo vescomte Bernat de Cabrera, que tant ha de figurar dintre poch, y per mijà d'éll, recompten que féu instar lo rey de Castella al nostre per que l'ajudas en la guerra contra Granada, fent éll entrada per les terres d'Almería. Era açò vers lo mes de Novembre de 1341, y al metéix témps celebrava concili l'arquebisbe de Tarragona ab l'obgécte ja declarat en l'anterior capítol eclesiàstich, qual devía trametre lo Rey un comissionat, car s'hi tracva de certes querelles entre los eclesiàstichs y los oficials yals. Abdues coses vinguéren molt bé per favorejar los innts del diplomàtich En Pére: al rey de Castella li manifesla impossibilitat de metre-s en una guerra, havènt d'apa-

rellar-se per un altra contra França en defensa del rey de Mallorques; als pares del concili prometé fer-los justicia, ohides les parts, profitant aquella avinentesa per demanar-los socórs y adjutori en la guerra contra infehels. Y tot passant, per la realització dels seus plans, de Valencia a Çatalunya, hi executà çò que en breus y significatives paraules esplica lo Zurita, les quals traslladam a major espressió: «Era la escusa molt legítima, si-s féra axicom lo Rey deya, emperò fóu allò portat de manéra, que tots los aparells de guerra que-s feyen ab publicació d'anar lo Rey contra lo rey del Marroch, o contra lo rey de França, se convertíren contra lo metéix rey de Mallorques: y tots a la una demanaven per part del Rey subsidi per la guerra contra los maures, y s'escusava de valdre al rey de Castella en aquella, sóts color de favorir al rey de Mallorques, de ón n'estava axí lluny, que no entenia sinó en la seua perdició.»

Fóu en aquesta ocasió, valènt-se dels metéixs fictes pretésts, a les darreríes de Desémbre del citat any, con trameté embaxada al Papa, demanant-li los delmes y la rebaxa del cens de Sardenya, al qual obgécte fóren nomenats En Ferrer de Canet y En Sanxo d'Aragó. S'éra mort a-les-hores lo governador d'aquesta illa, En Bernat de Boxadors, tant conegut en aquesta historia, y en lloch seu hi trameté En Pére, En Guillém de Cervelló, que ans era ja estat nomenat per aquest cárrech, havènt-se espedit lo nomenament de Poblet estant, ón romangué lo Rey, a les derreríes del mes de Julol.

A Sicilia, durant los dos anys que havèm recorregut de 1341 y 1342, esdevinguéren féts de suma importancia qui podíen havèr compromés la sort d'aquella illa. La familia dels Palici, qui tenía gran influencia al govern, promogué una questió entre lo rey En Pére y son germà En Joan, de la qual ne nasquéren bandols, arribant al estrém de presentar-se batalla los dos princeps. Los Palici y altres traydors acabaren per anar-se-n a servir lo rey Robert, lo qui tornà a esvahir alguns punts de la illa, que tingué de defensar lo metéix infant En Joan, y en lo mes de Març del darrer any citat, tot anant lo rey En Pére en socórs dels de Melazzo

caygué malalt y morí a Calataxibeta, als 15 d'Agost, havènt-lo succehit son fill Lluis, que tenía sols cinch anys, coronat a Palerm als 15 de Setémbre, y romanent ab lo govern son oncle, l'infant En Joan.

Anèm are prosseguir los féts contra lo rey de Mallorques. Fóu féta a mans d'aquest la citació per venir a sóts-signar de dret a Barcelona, lo 27 del mes de Febrer—que lo Zurita compta ja del 1342, y segons lo sistema antich català correspon encare al anterior.—(1) Prop a concloure-s lo términi senyalat, qui finía als 19 d'Abril (y d'aquesta data en avant córre ja veritablement l'any d'Incarnació 1342), estant lo Rey a Sant-Boy, nomenà procurador Reyal a En Arnau d'Erill per procehir en la causa que anava a formar al seu feudatari cruel principi de les tempestes que s'esperaven, y complit lo terme fóu declarat lo rey En Jaume contumaç, procehint-se contra éll y contra los feus que possehía.

Vinguéren a Barcelona, aprés d'açó, dos embaxadors del rey de França per esplicar, diuen, que llur senyor havía sobressehit en provehir contra lo rey de Mallorques, y lo resultat d'aquexa embaxada fóu convenir-se En Pére ab lo francès, que aquest faría encare molt més, çò és, que manaría als seus barons y gents—alguns dels quals, com lo de Fóix y lo d'Armanyach, teníen gran parentíu ab lo de Mallorques, —que no ajudassen ni valguéssen en res a aquest, tot fent memoria lo nostre En Pére que en igual cas havía fét éll lo metéix con se tractava per alguns de favorir l'Anglès contra França. Més clar: çò que convinguéren los dos reys fóu dexar isolat lo pobre Mallorquí, per fer cadascu lo seu afer.

Lo nou papa Climent VI, qui succehí per lo maig del 1342, per ésser mort lo seu antecessor Benet, condolgut del mallorquí, o temerós de que ab aquesta guerra no oblidas En Pére de Castélla contra lo Marroch y Granada, instat a la

(1) Conferma la nostra opinió la acta d'aquest adjornament que-s troba en o procés contra En Jaume III (ja are imprès) ón s'hi llig *qnadam citationis littera conjecta pridie nonas februarii anno Domini MCCCXL primo, et vobis resentata in castro Perpiniani XXVII, die mensis februarii anni predicti.* olección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragon, volumen XIX, pl. 98.

una per los comtes de Fóix y d'Armanyach y altres barons de França. trameté un nunci Apostòlich, qui éra lo bisbe Aquench, apellat Armand, a Barcelona, ab l'obgécte de que-s donas salconduyt a En Jaume per comparèxer davant la córt d'En Pére, prova certa de la temor que inspiraven les intencions d'aquest, a conseqüencia d'açò, va sospendre-s lo procés, y trametéren lo salconduyt al rey de Mallorques, a 7 del mes de Juliol, prorogant-se lo termini fins al 8 d'Agost vinent. Al sabèr-ho En Jaume, s'aparellà a complir, armant quatre galéres per anar a Barcelona; y no tenint per ventura igual nómbre d'embarcacions per contrarrestar-lo, desconfiat com éra En Pére, se-n anà tot corrent a Valencia (ón hi anà per terra dés de Tarragona, tornant a embarcar-se a Penyíscola y tocant-li desembarcar de nou per la contrarietat dels vents), sens altre obgécte sinó dur-se-n quatre galéres, com axí ho féu, confiant la llurs direcció al esperimentat mariner Mateu Mercer, y tornant séns deturar-se a Barcelona.

Pochs díes aprés arribà lo rey En Jaume, ab la seua muller Na Constança ensémps, y, segons un llig en la Crònica Reyal, allogaren-se les quatre galéres en què vingué, tocant del antich monestir de Frares menors, a ón los regis hostes s'albergaven, havènt-se laborat un pont de fùst en la mar, com a desembarcador; y aquest pont o pasadiç, cobert ab taulons, travessava dés de les galéres fins a la cambra del rey de Mallorques; de manera que hom podía entrar y exir d'aquelles séns ésser vist.

Segóns recompta lo metéix En Pére, aqueix estrany passadiç, la concordia moguda per lo nunci del Papa, y la declaració per part d'En Jaume de venir a presentar-se per estar a dret, fóu un plan combinat d'aquest per cometre un eczecrable crim, car la hora que estigués En Pére a visitar lo seu cunyat y germana, dótze persónes devíen apoderar-se d'éll y dels Enfants En Pére y En Jaume, ab prevenció de matar lo Rey si li-n prengués de cridar, y amenant-los a les galéres, en elles los transportassen a Mallorques, y allà tancant-los al castéll d'Alaró tan llarch témps com fes mester, fins que a En Jaume li fós féta franca tota sa terra y donada

tan gran part en Catalunya, que ja no li pogues ésser fét més avant ningun dany; afegint que aquest secret lo-y revelà un frare, al qual lo-y havía descobert ún dels culpables, de ón s'abstingué En Pére de fer la visita, per més que lo-n instava sa germana, y haguérela feta a la fí, prenent grans precaucions, per sábèr que Nà Constança s'éra èmmalaltida: emperò hagué de desistir, «car Deu Nostre Senyor, qui esgordava sa lleyaltat e bons intents, volgué estorçre-l e llunyar-lo de tot mal e perill,» donant-li una malaltía, consistent en un tumor de molt mal visatge, prop d'un ull, de resultes del qual li calgué al Rey sangrar-se y fer llit alguns díes, essent açò bona escusa per no anar a veure sa germana; y que en cambi encarregà al infant En Jaume que anas a veure-lo, per fer-la venir a sa presencia, com axí ho féu, malgrat les protestes del marit, y va confermar-li la reyna tót aximetéix com ho havía dit lo frare: passat açò, l'endemà va presentar-se En Jaume planyent-se de la força que li havía féta, y ab grans menaces se separà de la casa Reyal, embarcant-se de nou envers Mallorques, y dexant la seua muller ab son germà, per no havèr volgut anar-se-n ab éll.

Es aquet lo punt més delïcat y més difícil de resoldre de tots quants ne comprèn la questiò dels dos reys. Davant éll duptaria ja lo conciençut Zurita, con digué «aquesta ès una estranya tragedia que lo Rey refereix que fóu ordenat per lo rey de Mallorques de pendre-l, essent la principal culpa y delicte que imposaren a aquell príncep per acabar de perdre lo seu Estat: donchs, si fóu sospita, donaren-hi més crédit del que deguéra per justificar lo Rey son procés; y si fóu invenció, no pogué ésser cosa més scelerada ni deshonesta de part nostra.» Lo dupte que sentí l'Annalista lo sentim nosaltres, perçò com nos assalten consideracions per una y altra part qui-ns déxen séns resoldre la veritat històrica. ›nchs ¿què vé fer un passadiç cobert ab taulous, si l'ob- :te d'En Jaume, a judicar que obras de bona fè, éra sola- nt anar a la córt del seu cunyat y senyor per fer una con- dia, sóts la protecció del nunci o legat apostòlich, méntre la cosa natural, y tots-témps practicada, éra desembar-

car y estar-se a lo posada, per anar d'allà al palau la hora que convingués? ¿Quina esplicació té encare que la muller vulla separar-se del marit, y estiga ab l'enemich d'aquest? y l'infant En Jaume, si no regonexía culpa en lo mallorquí ¿còm consentí en executar les tiràniques ordenacions d'En Pére separant a la força la muller del marit? Si açò que lo Cronista refereix en sa obra no sonas en ningun altre passatge. podía bé ún creure-s que fóu pura invenció del escriptor després que ja, com a rey, havía conseguit de dur a cap l'esterminació del seu enemich: emperò, jatsía en totes les comunicacions y documents ab què-s donà principi al procés contra En Jaume durant molt témps no-s fa may esment d'aquest terrible plàn d'assassinar lo Rey, ni per consegüent no té ocasió de disculpar-se lo mallorquí, més endavant al verificar-se ja la execució contra los comtats de Rosselló y Cerdanya, en contestació a una lletra molt prudent que escriu En Jaume a En Pére per dir-li que-s meravella de la injusticia que contra éll vé féta, escriu lo nostre rey una altra lletra que esbrinarèm més avant, al cunyat y vassall, en la qual li retrau tots los crims per éll comesos, y entre altres li recorda y desmenuça tot quant diu éll-metéix després en sa Crònica tocant a la pensada de dur-lo-se-n a éll y als seus germans, per lo passadiç o pont de les galéres, y gordar-los a un castéll de Mallorca, fins a havèr encalçat açò que-s pretenien, y en aquesta metéxa carta, a més dels crims fins ací mencionats, la culpa d'altres, consignats també en part, com éra havèr-se aliat, en detriment séu, ab lo rey de França, ab lo de Castélla, ab la reyua Na Lionor y sos fills, y adhuc finalment ab lo rey del Marroch.

No podèm nosaltres conèxer de quant és capaç un mal home ab talent, qui exercita un podèr suprèm y disposa de la força, y sols axí podèm admetre que una carta familiar entre dues persónes tan íntimes con són dos cunyats; ja abans cosins, puga un rey atrevir-se a inventar çò que no tingués ningun fonament: car en un altre cas, la méra resolució de retraure la culpa nos semblaría almenys presumpció o probabilitat de certesa. Emperó a les observacions qu

demunt férem en contra d'En Jaume, nos ne vénen d'altres contra d'En Pére, per les quals s'augmenta més y més lo nostre dupte y ambigüitat: no alegarèm en favor del primer lo llenguatge sempre sotsmès y respectuós que ostenta en totes les seues lletres anteriors a la anada a Barcelona, puix fórma és aqueeta que axí poden usar-la los bons com los mals hipòcrits, y està en contradicció ab la energía que demostrà En Jaume, fins en presencia del metéix nunci apostòlich, en no volèr sotscriure la perjudicial concordia que li proposava son cunyat y senyor: y-ns limitarèm a dues soles observacians qui són prou a fer sospitar més d'En Pére, que de sa víctima. Anam a fer-les; ¿quí, en conexent la gran perspicacia del nostre rey y son caràcter desconfiat, concebeix que consentis en dexar fabricar un passadiç secrét dés de les galéres a la seua posada, per entrar y exir-ne un vassall agreujat, qui ninguna necessitat tenía d'amagar-se, méntre que, a millor vigilar-lo, lo metéix En Pére coloca quatre galéres armades seues tocant de les altres quatre en què éra vingut lo rey mallorqui? y ¿quí, recordant lo temperament irós d'En Pére, y los seus violents rampells a Avinyó, ón per poch com no matà lo seu cunyat, pot compeudre are la fleuma d'aquell mirant impassible com l'altre rebuja la seua concordia, ordeix un plan per empresonar-lo, y fins, si tant convé, matar-lo, y prèn d'ell comiat ab menaces y terribles pronòstichs, séns que l'agreujat senyor sobirà sapia gitar mà a la espasa per eoltellejar lo seu vassall rebetle y odiat parent, o guant menys dò ordens d'afonar-lo per los seus saigs dins una fosca maçmorra? Lo qui axí obreva, no essent-li la prudencia habitual, senyal de que que pesava ab egoisme los avantatges que li podía havèr entre una mort instantania, que pot-ser la deshonraría als ulls de tot Euro- o una guerra estudiada per vèncer en èlla lo rebetle, y axí, ɔ major aparença de legalitat, confiscar tots los seus Es- ıts, y puix per açò éra obs que sobrassen los motius, si no astava lo de la moneda, forçós éra inventar-ne o ponderar- e d'altres, per que en axí pogués hom fer la usurpació, sóts nom de castich feudal y de dret de conquésta. Dexèm

nosaltres al talent y a la consciencia dels nostres llegidors la resolució del dupte que presentam, dihent tan sols que si fós cert lo plan traydor de què acusen a En Jaume, haguéra tingut rahó En Pére per acabar ab lo vehí, llevant lo tradicional destorp que éra l'engrandiment de la Confederació Catalano-Aragonesa lo régne entremijà de Mallorques, recelós de Catalunya d'una part y obligat de la altra a França, nostra constant enemiga; mas, sí diabòlica manya d'En Pére éra tot quant aquest alegava cantra son feudatari no-més que per despullar-lo dels seus béns, dihèm, ab tota la bóca. que quant obrà En Jaume d'aquí-avant per contrastar al usurpador, ho féu ab rahó de sobres, aplaudint nosaltres tots los recórsos estréms als quals apelà, y fins concebint que, en sa darrera estretor, cridas en adjutori séu, si fós mester, lo rey del Marroch, ab tal de fer triumfar lo bon nom y la independencia de sa potria.

Anèm are seguint los dos enemichs, cadascú per lo camí que li apar més conduhent al encalç de sa idea. Les darreres paraules que lo rey de Mallorques endreçà a En Pére en lo seu comiat fóren què li negava tenir per éll los feus qui constituíen lo teu reyalme; y açò indica la resolució ab què anava a procehir més endavant, estimant igual aquell que abans regonegué com a senyor. Sería aquest rompiment a mijan Agost, perçò que a la primería d'aquest mes partí de aquesta ciutat lo Nunci, desenganyat dels propòsits per los quals era vingut, en esguait de tan fatal rompiment; y seríen a conseqüencia de çò que esplicaría al Papa, les reiterades ordens que trameté després a En Pére, per que lliuras la reyna de Mallorques, y la dexas anar ab lo seu marit, que era açò que ella desijava y demanava, de ón responent envià primer En Pére Avinyó copia del procés que començava a instruir contra En Jaume, per que se-n informassen lo Papa y los cardinals, y fins delegà un comissionat per que-ls ho fés assabèr verbalment.

Lo rey de Mallorques, al anar-se-n de Barcelona, se dirigiría probablement ab les seues galeres al punt de la costa qui més proper fós al lloch de la residencia, dés de ón faría

los preparatoris necessaris a la resistencia: ab tót, no-s troben al procés cartes seues immediates a la darrera data citada, entant que abunden les escrites ans de venir a Barcelona a diverses universitats del seu reyalme, per les quals los assegura lo dit rey lo benestar de que gaudexen y-ls recomana la lleyaltat que constantment li serven. A'par, donchs, que féu En Jaume los seus preparatius de guerra molt per sóta-mà, mas no pogué ocultar-se lo primer acte ab lo qual inaugurà sa emancipació, essent aquest lo manar pendre tots los mercaders pue hi havía als seus Estats, qui fóssen vassalls del seu enemich, ocupant-ne los béns d'alguns.

En Pére manà continuar lo procés que havía començat a Barcelona la hora del adjornament d'En Jaume, y per tant féu dues provisions ab les quals calía donar compliment al seu ambiciós plan, essent la una la ordinació espedida a 9 de Setembre, a Barcelona, al seu germà En Jaume d'Urgell y d'altres capitans y cabdills, per que passassen a fer execució contra lo rey de Mallorques, encaminant-se en estol format vers les fronteres del Rosselló; y la altra la que comunicà al seu almirall En Pére de Mont-cada per que, jaquint l'Estret, o sía fallint y abandonant al rey de Castella, se-n vingués decontinent ab les seues vint galeres a aquests reyalmes, per ordenar la nova armada ab la qual calía anar a la conquesta de Mallorca y restant illes adjacents. A les darreríes de Maig d'aquest any havía rebut lo Mont-cada, qui gordava l'Estret ab deu galeres, lo reforç d'altres deu ab les quals havía de completar-se lo nómbre pactat per vigilar en aquell punt: anant al encontre de la armada de Castella, ab la qual tenía orde llavors d'ajustar les seues vint galeres, s'encontrà prop d'Estepona, ab trétze galeres de mauritants, y entrant a combatre ab elles n'apresonà quatre, y les restants escaparen, havènt-se de recollir al port de Vèleç, llevat dues qui donaren contra terra.

Aytal victoria hagué de recaure naturalment en major dit de la nostra marina y del almirall, y havíen-ne d'estar tents los castellans y lo rey llur: emperò quína no fóra la presa d'aquells y d'aquest, al sabèr, en tan crítica ocasió

com era aquella—car se mantenía ab gran tenacitat lo setge d'Algecires,—que les vint galeres nostres partíen del Estret, y dexaven per tant lo pas lliure als mauritans. Poch valgué lo mèrit contret per lo Mont-cada a Estepona, y lo continuat servey que hi havía fét en aquelles aygues; una remor general s'alçá contra tan inconseqüents amichs, y fins hi hagué temença de que arribassen a les mans los mariners catalans y los qui servíen al rey de Castella, y per més que aquest apaybegá los coratges y cuydá persuadir lo nostre almirall, ab rahó, del perjudici que li ocasionava, lo Mont-cada hagué de complir les ordens severes del seu rey, y se'n vingué vers les costes de Valencia a ón se-n anat, dés de Barcelona En Pére, per llá lo mes d'Octubre.

Semblant fét plá que acredita la gran volença que aquest tenía en aplegar gran armada, per arrodonir ab prestesa la conquesta de Mallorques, con per açò res no li feya de mancar a un rey amich, tremar lo pactat y posar en gran estretor una altra nacionalitat d'Espanya, per més que (segons lo Zurita) tractas tantost En Pére d'esmenar la falla, trametent, com va trametre vers lo mes de Novembre, altres deu galeres al Estret, de les quals nomená cap o almirall aquell Matéu Mercer, viç-almirall de Valencia, que havía fét venir ab quatre galeres d'aquest régne a Barcelona per vigilar de prop les quatre que havíen acompanyat al rey de Mallorques.

En lo metéix mes d'Octubre, romanent l'infant En Jaume a Barcelona, començà la campanya contra lo Rosselló; mas no fóu sinó una temptatíva, ja perçò com se mudas de plan, ja per estimar, séns dupte, més important la subgecció de les illes, puix domínades aquelles, éra més vija-res y avinent tantost combatre un pahis qui formava part de la metéxa Catalunya, y per lo qnol n'hi havía prou del exèrcit de terra. Se reduhí, per tant, aquest primer pas a enviar dos comissionats, que fóren En Arnau d'Erill y En Guillèm de Bellera, ab algunes companyíes de gent de cavall de les vegueríes de Ripoll y de Berga, per fer damnatge al territori de Cerdanya: y havènt-se dirigit a un lloch molt fort apellat

Les Coves, lo combatéren regeament fins a conseguir sa ren dició, que fóu de meravellós efécte, car, apart d'estar situat aquell lloch a un punt molt estratègich, de manéra que dominant-lo ae feya més espedita la guerra a la vall de Ribes y a tota la Cerdanya, hi havía la circumstancia d'ésser lo qni la defensava senyor d'aquelles valls. Fóu entrat lo lloch restant ferits gayrebé tots los seus defensors, y tirant tost avant los nostres soldats fins al castéll de Ribes, los qui éren dins isqueren contra élls a la rebatada y coltellejaren y mataren-ne alguns de les companyíes dels comissionats Erill y Bellera, los quals se-n tornaren llavors ab la presa que féta havíen a Ripoll, dexant sols bon forniment a Les Coves.

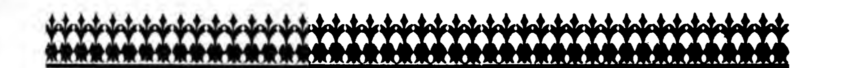
Al témps de la crida del Mont'cada, envià En Pére a Valencia En Jaume Scribà que posas en orde set galéres qui estaven al riu de Cullera y a le dreçana de Valencia, les quals devíen aplegar-se encontinenti a la platja de Barcelona, ensémps ab les que amenà del Estret aqueil mariner, y ab un lleny de cinch rems que capitanejava En Matéu Mercer: aprés d'açò, passà séns triga En Pére a la nostra capital. Un colp a Barcelona. activà tant com pogué lo procés contra En Jaume, tant-hi figurar les comunicacions qne havía tingudes ab Marsella, òn temía que s'aparellava una armada contra éll, y ab les principals ciutats de la Coróna mallorquina; com éren la propria ciutat de Mallorca, Perpinyà y Puig-Cerdà, Notables són tals escrits, ja dés lo témps ón pensà En Jaume endagar una concordia ab son parent, perçò que-s comprometen les municipalitats d'aquelles a sostenir-la, baldament fós contra lo metéix En Jaume, y los seus successors, si arribassen a trencar aquella: emperò més nobles són encare les respostes que dónen les referides ciutats a En Pére, con, esbargida ja la esperança de concordia. y processat lo rey En Jaume, aquell los féya sahèr sa resolu- y los constrenyía, per tant, al complimunt del llur devèr, erint-se a çòque ell disposava.

En general les ciutats mallorquines vénen a manifestar no poden creure que haja obrat lo llur senyor d'una ma- contraria a sa dignitat y honra, y cada qual, ab més o

menys vivor y energía, demostra la ferma resolució que tè de no mudar de senyot y de defendre-l fins al darrer trànsit. «La feheltat qui-ns uneix al rey de Mallorques, e lo sencer afécte que li portam e que li té la nostra universitat. se conservarant, si Déu vol, en tots los segles inalterables, *fidelitas que domino nostro Regi Mojorice astringimur et extimatio nostra ac universitatis predicte sincere Deo propicio conservabuntur in omne evum poriter illese,»* deyen a En Pére los jurats de la ciutat de Mallorca, ab data 18 de Juny de 1342; «ni temor de qualse-vol potencia, ni los danys, ni los perills poden separar de nosatres la feheltat que servam al rey de Mallorques... y aquesta feheltat qui-ns favoreja se conservaran perdurablement ileses e incorruptes tot d'una,» esclamaven los cònsols y universitat de Perpinyà al final d'ana carta datada a 3 de les calendes del Juliol del metéix any; y lo cònsol en cap de Puig-cerdà, y ab éll los demés jurats, espressant aquesta vegada los metéixs sentiments que les restants ciutats, *intendimus eum juvare, deffendere et valere totis nostris viribus ut veri subdditi,* donaven eloqüent mostra de llur Ieheltat a En Jaume, no fent gayre cabal del requeriment o lletra que-ls trametía En Pére, ni del missatger qui la-ls devía presentar, al qual tabuxaven ab dilacions y escuses séns aplegar-se en consistori, com axí consta d'una diligencia inserta en lo procés. Suspengam per are lo juhí sóbre tals propòsits dels súbdits del malaventurat rey En Jaume, perçò com ja veurèm més endavant que si los úns fóren conseqüents acreditant-se de veritablement fehels, d'altes n'hi hagué qui ab llur inconstaacia y sémpre culpable fluxedat fóren séns dupte la principal causa de la pèrdua del llur sedyor y, encàre més, de llur independencia nacional (1).

---

(1) A major abundor poden veure-s totes les cartes a les quals se fa referencia en l'apéndech qui fórma part del volum XXXI de lo *Colección de doanmentos inéditos del Archivo general de la Corona de Arogón,* planes 135 y 136.

CAPITOL XXXVI

(Continuació)

Dés del any 1342 al 1345

La nostra armada, havent dexat d'ajudar Castélla, va contra Mallorques. S'embarca lo Rey ab l'estol boy acompanyat de jurisconsults: apariencies de combat al desembarcar a la illa, desaparició del rey mallorquí, entrada d'En Pére a la ciutat principal, y homenatge dels jurats y dels pobles de les demés illes. Fortaleses qui-s resistiren. Féstes, y coronació d'En Pére com a rey de Mallorques. Inseparablitat de Mallorca y Catalunya: com va establir-la lo Rey. Nou homenatge dels mallorquins en la mar. Retórn de la armada a Barcelona: temors de rebelió Un nunci de Roma intercedeix per lo rey de Mallorques: burla sa pretensió lo Rey y va contra Rosselló y Cerdanya. Sobergueríes dels almogavars. Primera campanya del Rosselló: entrevistes contínues ab lo nunci o los seus comíssionats, setges, tales, incendis y castischs, tornant-se-n a Barcelona lo Rey, séns ésser entrat a Perpinyà. Criteri sóbre lo comportament d'En Jaume de Mallorques. Galibances de reacció entre los rossellonesos. Imprudencies d'En Jaume, espletades per En Pére. Correspondencia d'aquest ab lo Papa, ab lo rey de França sóbre la venda de Mont-pelier y ab En Jaume de Mallorqaes, fent-li retréts dels defalliments. Llotges de Mar, Viatge del Rey y preparatius bèlichs, Benevolença dels mallorquins envers En Pére: acte solemne d'aquest sóbre la no separació, Actes de hipocresía o superstició. Segona campanya contra los rossellonesos: honrosa defensa d'aquests. Cèlebre assentada ab lo cardinal d'Ambrun. Setges y recepció d'homenatges. Assentada d'En Jaume y d'En Pére a la ténda d'aquest. Entrada del Rey a Perpinyà: actes cèlebres que verificá. Parlament a Lleyda. En Jaume de Mallorques va a Mont-serrat. S'ajusta ab sa muller, qui se-n torna tantost al palau de Barcelona. Trasllació del parlament a aquesta ciutat. Farça de compassió. Reapareix En Jaume al Rosselló: pobre resultat de sa temptativa. Tercera campanya d'En Pére contra Rosselló y Cerdanya. Esterioritats populars del Rey a Perpinyá. visita de personatges cèlebres. Progecte de la conquésta de Canaries. Plan de matar lo Rey. La pau ab Venecia.

No cessaríen entretant los preparatoris per la armada, y com que l'obgécte per què-s feya havia d'ésser conseqüencia d'una declaració formal del rey En Pére, aquest'

assegut en son setial, voltat del seu Concell y altres persónes notables de Barcelona, ab tota la *cerimonia* de que sémpre solía revestir lo Rey semblants actes, declará rebetle En Jaume de Mallorques, y confiscats tots los seus béns si dintre un any no-s compurgava com venia obligat. Nomena lo Zurita a aquest acte sentencia definitiva, per ésser conclos lo procés; emperô no és sinó una declaració per recolzar-s'hi los demés procehiments qui seguexen, y en prova d'açò que una de ser clàusules és que no obste aquest procés a d'altres qui s'éren féts y s'estaven fent contra lo dit rey de Mallorques, y que, ab tot y senyalar-se un any de térme per compurgar-se lo culpable. no-l espéra lo declarant, y, séns perdre témps, enllesteix los seus preparatius per anar-se-n com més prompte millor contra Mallorques (1).

D'aquesta hora en avant, la historia escrita per lo metéix En Pére prèn lo caràcter d'un dietari militar, car s'hi apunta per ordre cronològich, y ab tota minucia, les operacions que-s van comprenent, fins a concloure-s del tót aquelles desastroses jornades. Lo nomenat procès al qual tantes voltes nos referim ofereix també una relació, més o menys ordenada, dels actes y disposicions generals que-s duhen a terme, los quals van apuntats com a diligencies qui alternen ab los documents que-s produhexen. Acomparant abdues guíes, podèm esplicar dés d'are lo camí que va fent tan trist afer, y al nostre càrrech, com a crítichs, roman l'estimar cada un de aquells actes, ja per çò que hajam esbrinat, ja per çò que dictarà la rahó del historiador imparcial, sémpre dispost a censurar les males accions d'una y altra part, o a llohar les bones con la justicia axí ho requerirà.

Al 21 de Janer d'aquest any (1343) morí lo rey Robert de Nàpols, y sa vídua. la reyna Na Sanxa, sabidora de la des-

(1) Ab data 18 de les calendes de Setémbre del 1342. manava En Pére als juheus de Giróna que les quantitats que obraven en llur podèr de súbdits del rey de Mallorques, restassen emprades; y de no gayres jórns després hi ha la orde al Tesorer Reyál per que permeta vondre les coses y béns d·En Jaume o dels seus sotsmesos, y la negativa del rey de Sicilia a En Pére qui li havía demanat la brohibició de importar queviures a Mallorques. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Coròna de Aragón*, vol. XXXI, pl. 149 y 251.

unió d'En Pére y d'En Jaume, parents seus, tement-se un desastre per los preparatoris que-s feyen a Barcelona, envià los seus embaxadors a aquesta ciutat per que moguéssen a compasiò lo Rey; emperò endurit y toçut En Pére no s'escoltà res, y per més que persistiren suplicant fins al 28 de Març següent (qui corresponía ja al any 1343 de Incarnació) los calgué anar-se-n a la fí en aquesta data séns dur-se-n al tres rahons per la seua reyna que les engrossides recriminacions fétes per En Pére contra En Jaume y la nova de que en breu témps se faría a la vela la armada.

Ans açò no esdevingués, l'Annalista Aragonès esplica la vinguda d'un comissionat de la ciutat de Mallorques, al qual nomena Miquel Roig (1), a Barcelona, per oferis-se en nom d'aquella secrétament al Rey, dihent-li que si allí va ab la seua armada En Pére, a la primera ocasió que tinguen los mallorquins se metran sóts la seua obediencia y-l rebran per lo Rey e senyor llur natural: de ón fóu redactat entre lo Rey y lo comissionat una concordia (de la qual n'engruna les interessants minucies aquell autor en los seus Anals), que ans bé pot nomenar-se nou privilegi o nova planta de govern per lo conqueridor; afegint que tot açò s'ordenà en presencia d'indivíduus del consell del Rey, los quals nomena.

Calgué-li al Zurita adquirir aquesta nova d'algun document o paper volander que nosaltres no havèm tingut la sort ni la aptesa de trobar, o deduhir-la del altre que citarem tantost. D'aquest se-n menciona la data y no del altre, çò que-ns fa sospitar que lo document pot eczistir, emperò séns passar d'ésser una minuta o instrucció, que axí pot ésser redactada a la Córt del Rey per oferir-la als mallorquins, com per aytal comissionat, com a eczigencia al usurpador, y per tan no gosam a deduhir-ne lo fét, per més que-n admetam lo tracte. emperò fós com fós, axí respécte del qui ofereix lo tracte

(1) Podría fer-se que Miguel Roig síen dos cognoms distincts, car hi há una a datada a Mallorques al primer de Jnliol del 1343. signada per G. Miguell y Roig, en la qual aquests mals patriotes manifésten al Rey quant convinent no per apaybegar lo régne de Mallorques, que s'apoderas del Roselló. *Col. de ined. del Arch. de la Cor. de Aragón*, pl. 184 vol. XXXI.

com de qui l'accépta, no hi vehèm sinó una molt vilana giptanada, digna de la major eczecració, y lo senyor Roig pogué vanagloriar-se d'havèr fét un acte, que dificilment sabríen simbolitzar los reys d'armes d'aquellls témps, ab los senyals parlants de la heràldica, en l'escut d'armes que de aqui-avant fóu-li concedit, car és de sabèr, segóns lo Zurita, que féu mercè lo Rey a En Bertran Roig qui en açò intervingué de sis mil sous de rénda perpètuus per éll y los seus successors: los tres mil sobre los drets y réndes del régne de Valencia y los altres tres sóbre los de la illa de Mallorques: y donà franquesa y exempció a tóts los seus descendents per línia dreta, de tots los seus béns en tota sa Coròna; y dóna-li facultat que pogués ésser armat cavaller de qual-se-volgués noble que escollis en lo seu reyalme; y gaudis tots los privilegis e immunitats personals y reyals, de que per usatge, furs y costums solíen gaudir los qui éren generoses persones y antichs cavallers. Fóu açò conclós lo primer díe de Maig d'aquest any: y per aquest camí s'assegurà la empresa, per més que lo rey de Mallorques havía ajustat lo seu estol y passà a la illa per contrastar la armada del rey d'Aragó.

Si lo traficant Roig, Miguel o Bertran—car apar que n'hi hà dós d'un metéix cognom qui intervénen en aquest afer,—hagués estat simple, y veritable comissionat de Mallorques, no comprenèm com lo Rey li fés tantes distincions, ja que no era sinó un senzill representant d'aquells qui propasaven l'afer: es de calcular, per tant. que la idea sortiría solament d'un agosarat emprenedor, lo qui per sí y per los seus pendría a pit l'afer, y agenciant-lo tantost li donaría lo bon resultat que li procurà després l'agrahit monarca.

En lo mes darrerament citat, diu lo Rey que, havènt deliberat aplicar lo régne de Mallorques a la Coróna d'Aragó, car ja estava confiscat, convidà y requerí tots los barons y richs-homens d'aquests reyalmes y altres diverses persónes per que l'acompanyassen, cridant aximetéix, per fer-ne execució, la seua gent, ab la fí de que l'ajudas, tot consistint en prestar-li grans quantitats de diner. En altres ocasions consamblants havèm vist aplegar córts, emperó no-ns consta

que fós axí aquesta vegada, y crehèm que tót se verificaría per mijà de convits particulars y ordinacions generals.

Continuà dés d'aquella hora l'infant En Jaume. acompanyat de mossèn Llóp de Luna (al qual després féu comte En Pére), com a capità en les frontéres del Empordâ, Besalú y Camp-rodon, amenant en sí cinch-cents homens de cavall; y la armada féu-se a la vela, anant-hi l'estol convinent y lo metéix Rey en persona.

Constava aquella, segóns vé consignat en la Crònica, de cent-setze veles, entre les quals hi havía vint-y-dues galéres, incluses set úxeres grosses qui duyen cavalls, y altres vint naus, també grosses, apellades *de covent,* qui ténen dues cobertes (1), séns comptar altres naus mijanes y petites, necessaries al passatge. Lo Capmany diu que éren «cent-sétze veles, entre élles trenta galéres que tripularen y armaren a llurs messions los Comuns de Catalunya, nou galiotes y vint naus grosses de dos ponts;» emperò no cal donar a fé a aquesta nova, perçò com les referencies que fa lo dit autor al donar-la, son a forasters, Villani, Stella y Bizaro, als quals no devèm donar preferencia, y al Carbonell y al Zurita, qui precisament seguexen lo tést de la Crònica Reyal, per més que lo darrer observa que més avant, en la metéxa obra, s'hi mencionen trenta-nou galéres, que pot mol bé fer-se, aplicant aquest nom en general a un nombre d'embarcacions, entre les quals abundassen més les d'aquella mena. No-ns separèm, donchs, en aquesta part de çò que diu lo Rey.

Un dissapte, a 10 de Maig (VI idus madii, anno Domini MCCCXLIII, segóns lo procés), s'aplegaren les gents qui havían d'anar a la armada en la platja de Barcelona, y, un colp recollides, féren les galéres la vía del cap véll del Llobregat, ón s'hi devíen ajustar totes les altres, axicom les naus, llenys y altres vaixells, y de llà, lo diumenge següent, ue éra a 15 de les calendes de Juny, emprenguéren la ruta

(1) Ignoram quina sort d'embarcacions síen les naus *de covent,* que lo stre Capmany no menciona, lo qual nom no trobam en lo glosari del Ducange' no és que aquest autor l'haja llatínitzat d'una manéra molt diferent del vulr.

envers Mallorques. Apar que l'havèr aturat cinch o sis díes en aquell punt fóu per havèr tingut una gran contrarietat de vénts, malgrat de què, s'obstinà lo Rey per fi a partir, contra la opinió dels inteligents en coses de la mar: y lo dissapte següent, 7 de les calendes de Juny. trobaren-se davant la Palomera y Santa-Ponça. Allà esprésa una diligencia del procés, s'ovirà tant a la riba com al plà y en les montanyes una gran multitut, d'homens de peu de cavall, disposta ab armes a fer resistencia y esquivar que los nostres prenguessen terra; davant lo qual manà lo Rey, ab crida pública, que tot-hom se previngués per combatre aquella multitut, en senyal de què s'ahiçà en la galéra sobirana la bandera reyal.

Sóbre lo punt ón devíen pendre terra se mogué una questió, mas al cap-devall s'inseguí la opinió qne lo Rey favoría, y perçò convocà aquest en sa galéra alguns dels principals personatges, que nomenarèm per que ún tinga noticia dels qui anaren a aquella espedició, com ho farèm en altres cassos cosemblants, jatsía no-n havèm donat de bell començament la llista complerta, axicom ho havèm fét al tractar d'altres empreses. Hi havía l'infant En Pére, senescal de Catalunya y per son ofici cap de la host, l'almirall Mont-cadą, En Pére d'Exérica, En Blasco d'Alagó, qui éra lo porta-estandart del Rey, En Joan Ximèneç d'Urrea, En Felip de Castro, En Joan d'Arborea, En Alfons de Loria o Lluria, En Galvà d'Anglesola, En Acardich de Mur, En Arnau d'Erill, En Gonçal García y En Gonçal Díeç d'Arenós.

Es molt notable un costum que pot dir-se introduhit per En Pére, posat en pràctica molt especialment en aquesta empresa, qual és, la d'acompanyar-se lo Rey d'un gran nombre de lletrats y jurisconsults, als quals acut per donar aparença de legalitat als actes fills de sa fantasía, manyós recurs dels tirans al quals toca regir en èpoques y pahissos civilitzats.

Esplica ab gracia lo Rey les contradiccions en què incorríen los Mallorquins, con los preguntà si estava entre élls lo rey llur; e informat tantost per un barceloní apellat Bertrallans, que havia de primer tramès dés lo cap de Llobregat per recórrer la illa, del estat d'aquesta, llunyà-s la armada

de la Palomera, espressant lo procés que a Peguéra s'éren arribat a allogar téndes, y gità àncores a Santa-Ponça, ón s'hi cantà la *Salve-Regina* a grans veus, enllumenades les galéres per reforçats y abundants ciris. Era açò lo 6 de les calendes de Juny. Compartides les galéres entre diferents punts. quatre d'élles, en les que hi anaven En Felip, En Joan de Boyl y En Bernat de Ripoll, féren la via de Santa-Ponça envers la principal host del rey de Mallorques, y acostant les popes a terra, féren semblant de desembarcar per distraure l'enemich y tenir-lo al metéix témps dubtós.

Creuen alguns que hi éra lo rey de Mallorques acompapanyat de dos o tres-cents homes de cavall y de quinze o vint-mil pehons, ab los quals tenía gornida tota la ribera dés lo cap de Santa-Ponça a un puig que hi hà davant Peguéra, apellat Andrejol, prop la mola d'Andraig, darrera la qual estava atracada la galéra sobirana ón anava En Pére. Endret ací calaren la escala les altres galéres y la sobirana acostà la pópa a la roca. Abocaren-se primer los almogavars y aprés los cavallers, acaçant als qui defeníen la montanya; y al atényer un cert lloch, saltà lo Rey de la pópa a la roca ab altres companyíes, y dominant la roca, qui éra forta y espadada, tal que al arribar-ne al cap-demunt se trobà lo Rey ab les çabates rompudes, esvahí ab un moviment combinat, méntre que l'infant En Pére feya arrimar les prohes de ses galéres endret allà ón la ribera és plana y arenosa. Cuydaven los mallorquins empatxar la desembarcada dels qui anaven ab l'infant; mas lluny de conseguir-ho, vehéren-se acomesos per tots costats, y posaren-se a fugir a la desbandada, ab lo llur rey ensémps, qui dexà abandonada sa tenda de Santa-Ponça, envers la ciutat de Mallorca.

Vençuda la batalla, lo Rey muntà a cavall, y replegant los cavallers, se dirigiren a un puig vehí davant Peguéra ón antaren les téndes. Lo *Cerimoniós* féu allà, com a memoria l seu triumfe, quatre cavallers novells, qui éren En Joan rnàndez de Luna. En Gonçal Ximèniç d'Arenós, En Artal Fosses y En Jaume d'Esplugues, Entretant anaven desıbarcant tots los cavalls y arnesos y los queviures pre-

cisos, que no-n mancaríen, per ésser tornats los almogavars ab grans preses, sóbre-tót de bestiar. Lo dimars següent día 27 de Maig (*VI calendas junii*, en lo procés) se mudaren les téndes a Santa-Ponça, a ón s'encaminà l'estol en batalles arrenglades de la manéra següent; anaven a la devantera l'infant En Pére, l'almirall, En Pére d'Exèrica, En Ramon d'Anglesola, En Arnau d'Erill y la companyía del infant En Ferran; en lo centre En Miquel Péreç Çabata, ab cent cavallers de la meynada reyal; y a la rera-guarda lo Rey, ab son porta-estandart En Blasco d'Alagon, En Joan Ximèniç d'Urrea, En Joan d'Arborea, En Felip de Castro, En Alfons de Lluria, En Joan Fernándeç de Luna, En Gonçal Ximèniç d'Arenós y En Artal de Fosses. Observarà lo llegidor, per aquests noms, que en aquesta espedició hi figuren personatges de tots los Estats de la Coróna y que no son menys numerosos los aragonesos.

Entant que estava a Peguéra lo Rey, recompta que ja-l anaren a veure dos frares ab l'obgécte de demanar guiatge o salconduyt per uns missatgers que la ciutat trametría, emperò en lo procés consta solament que, lo jórn que reposà En Père a Santa-Ponça, vinguéren-li aquells davant, que éren En Umbert de Fonollar, En Guillèm Miquel jurispèrit En Guillèm de Ça-costa, En Jaume Roig, En Arnau Çaquintana y En Pére Mosqueroles, los qui féren-li a mans una carta de part dels jurats ón tan solament s'espressa que la ciutat tramet aquells comissionats per tractar de *certs àrduus afers*, y després, de paraula, manifestaren que los soldats se meravellaven de que lo Rey hi fós anat ab armada, y de que les seues gents robassen y damnificassen les de Mallosca, desijant-ne sabèr de tót-en-tót clarament la causa. Primerament respongué verbalment En Pére esplicant-los la rahó que desijaven sabèr, y després los donà una carta, datada a 6 de les calendes de Juliol, acompanyatoria d'una llarga informació, en la qual més estensament los jurats podíen veure quina éra la causa d'aquel procehiment inesperat per élls.

Sóts tres punts de vista diferents té importancia aquesta informació, a sabèr, per compendre-s'hi tota la tanda de

crims y faltes comeses no ja solament per En Jaume, mas per tots los seus antecessors reys de Mallorques. les rahons alegades en prò y en contra d'aquell per los procuradors de les dues parts dés lo començament del procés que li anaven formant, y les cartes qui mijançaren entre lo metéix En Jaume, En Pére y lo rey de França tocants al subject de Mont-peller.

No-res més s'hi consigna en lo procés entant que los jurats y universitat de Mallorques deliberarien; emperò En Pére en sa Cronica apunta infinitat de féts y circumstancies entermijanes, com per exemple, que méntre aquells tenían lo llur acort consultà ell los seus savis en dret, qui éren mícer Joan Fernàndeç Munyoç, mícer Roderich Dieç doctor y cavaller, En Blasco d'Ayza. mícer Francesch Des-puig, qui representava los prohomens de Barcelona, y un altre apellat Jaume; que los nobles se ressentiren d'aquesta preferencia y volguéren ésser consultats; que l'infant En Pére, prenent com a propris los afers del Rey, havía parlat ab molta energía als missatgers: que lo viç-canciller Arnau Ça-morera, junt ab los savis y prohomens de Barcelona y Valencla, éra lo qui devia informar los missatgers, que aquests, temerosos de que la almogavaría no-ls fés algun dany, no gosaren anar-se-n, per què En Pére manà qne-ls acompanyas la companyía del almirall etc,, etc, Aytals relacions descobren la gran volença que té lo Rey en fer participaven de sa política tots los estaments y tots los personatges, y que fins se amataven en lo compliment de la execució contra lo rey de Mallorques, revelant açò, ben segur, més cobardía de consciencia, que convicció de justicia.

Lo dimecres 28 de Maig se-n tornaren los missatgers a la ciutat, y lo dijous, aprés de fer cessar tota hostilitat, se dreçà lo Rey, ab batalles ordenades, fent semblant d'anar a ıpendre lo setge de la capital, y mija lleuga abans d'arrir a Portupí, a un lloch qui està anvers Les Illetes, trobaı los missatgers qui tornaven ab l'obgécte de presentar ; capítols, y tractar la manéra de retre la ciutat y fer lo nenatge; y lo Rey qui açò veu mana acampar, féu-se a

una part ab alguns cavallers del seu concell, y entrant dins la esglesia de Sant-Nicolau de Portupí, se convingué ab los dits tramesos sòbre açò que importava fer.

En la Crònica diu lo Rey que hi anaren allà metéix los jurats, y que li retéren homenatge sóts un porxe, assegut éll a un pedriç; y en aquesta relació hi afig altres menuderíes, com de costum, y suposa revista sa informació per lo jurista Capcir y altres savis de Mallorques; emperò lo procés s'esplica de diferent manéra, que, per cert, és estrany que ho oblidas lo Cronista en sa obra. Consta, donchs, allâ que los jurats havíen llegit la informació y requeriment clavant lo metéix rey de Mallorques, que recordaren una lletra (inserta al procés) ón lo metéix rey En Jaume los havía dit, a 22 de Juny del 1339, que anava a renovar la transacció antiga y a sots-signar de dret en podèr del rey d'Aragó, y que, vehent a-les-hores les obligacions que teníen en virtut d'aquella, havíen cercat tantost ab gran diligencia lo rey de Mallorques per que servas legalment los tractats que hi havía ab los reys d'Aragó, no-l trobaren los jurats en ningun lloch, ni en lo castéll Reyal, ni en lo castéll del Témple, y en conseqüencia, convençuts de que s'éra absentat, regonexíen la força del requeriment que-ls feya En Pére, o, en altres termens, estaven dispots a retre l'homenatge, com de fet lo retéren, aprés d'ésser ja entrat En Pére a la ciutat de Mallorca, d'havèr-ne presa possessió y d'havèr nomenat governador general de les illes lo noble En A. d'Erill, lo díe 2 de les calendes de Juny, o sía al 31 de Maig.

Ans no entras a la cintat, a préchs dels comissionats, manà lo Rey que los almogavars y servents se recollissen de nou a les naus, per estalviar axi los molts mals que podíen ocasionar, y éll va entrar acompanyat de la altra gent, havént-lo precehit sol Eu Blasco d'Alagon ab l'obgécte de colocar l'estandart Reyal a la torra més alta, apellada torra del Angel. Fóu allotjat lo Rey al castéll, en la capélla del qual entrà de primer fer reverencia a Santa-Ana; y la restant companyía compartí-s per diferentes posades en varies bandes de la ciutat.

Lo diumenge següent, primer de Juny, y fésta de Quincogesma, anà En Pére a la catedral a ohir un ofici solemne, y lo metéix díe obsequià ab un esplèndit convit a varietat de persónes notables, entre les quals hi havia los jurats y prohomens de la ciutat, ab los quals rigué un poch lo Rey, ab motiu d'havèr colocat aquest entre los seus títols Mallorques aprés de Valencia.

Lo jurament y homenatge (que consta igualment en lo procés) van prestar-lo En Arnau de Santa-Cilia cavaller, En Ponç Guillèm Soriu, En Arnau Burguet, En Ramon de Salelles, En Pére d'Arbucies y En Guillèm Descalç, jurats en nom de la universitat de la ciutat y de la illa de Mallorca, y dels seus particulars, oferint èsser *homens bons, fehels leyals e súbdits al senyor Rey contra tot lo món*, y aquest acte fèrent-lo en podèr del escrivà Reyal En Ramon Sicart, estant presents per testimonis l'infant Eu Pére y los nobles En Pére d'Exèrica, En Ramon d'Anglesola, En Alfons Roger de Lluria, En Arnau d'Erill, En Ramon Cornel, En Galceran de Bell-puig, En Bernat de Marimon, En Ferrer de Manresa, En Francesch de Puig doctor en decrets y En Pére de Mijavila síndichs de Barcelona, En Bernat de Riera síndich de Giróna, En Gonçal García, En Bernat de Vilarig, En Pére d'Arries y En Pére Pardo de la Costa cavallers, En A. Ballester, En Gil d'Anaçar cuyner major, En Frrancesch de Pédra uxier, En Bernat Badía capellà, En García Llop de Cetina, En Pelegrí d'Esquerra de la casa del senyor Rey y En Umbert de Fonollar, En Guillèm Miquel y En Jaume Roig ciutadans de Mallorca, y molts altres allà aplegats en gran nombre (1).

Lo sendemà, que fóu lo diumenge, primer o calendes de Juny: volènt que l'exemple dels jurats de Mallorca fós imitat per los de totes les altres poblacions de la illa, envià una ı escrita circular en vulgar català, çò és en la llengua de

(1) Ab data 13 de Setémbre, los metéixs jurats de Mallorca solicitaven En ;, certificant-lo que trevallaven per lo bon regisme de la tersa com a lleyals y ables vassalls séus, suplicant Déu que-ls donas honor y victoria, etc. *Col. de del Arch. de la Cor. de Aragón*, vol. XXXI, pl. 208.

la terra, a les següents universitats y prohomens: de Pollença, Sant-Joan de Porreres, Sant-Jaume de Calvia, Santa-María de Sineu, Santa-Maria d'Artà, Sonta-María de Rubines, Sòller, Vila-de-Mur, Sant-Miquel de Lulch-major, Vall de Bayall-jafar, Soperna y Balanyó, Sant-Julià de Camps, Santa-Maria d'Oleró, Sant-Pére de Pedra, Sporles, Sant-Joan de Sineu, Huyalfas, Santa-María Des Camí. Santa-María de Marrachi, Santa-María de Mancor, Inca, Santa-María d'Andraig, Santa-Margarida de Mur, Sant-Miquel de Campanet, Sant P. de Sent-Selles, Santa-María de Vall-de-Muça, Sant-Andréu de Sent-any, Sant Lorens de Selva, Santa-María de Puig-punyent, Escorca y Junyent, Santa-María de Bunyola, Santa-María de Bell-veer y Sant-Pau de Castellig; als dels castélls, viles y llochs de Ciutadella, Mahó, Santa-Agueda y diferents altres de la illa de Menorca, y aximetéix als del castéll y vila d'Ibiça. A major abunbor nomenà lo Rey dos comissionats, qui fóren En Gilabert de Corbéra y En Lanfret de Treballs, als quals donà podèr y una informació circunstanciada sóbre la manéra com li havíen de retre homenatge en nom llur, al primer les universitats de Menorca y al segón les de Ibiça.

Sería ací sobrer esplicar estensa y ordenadament les prestances d'homenatge que-s verificaren d'aquí-avant, car tots los pobles nomenats féren-ho al Rey o als seus procuradors, y encare molts d'altres que no se-n fa esment en la anterior llista, com es de comprobar en lo procés, y no content ab açò En Pére, ne requerí diferents particulars y ciutadans, y «alguns barons, cavallers, homens de passatge y altres persónes notables habitants en la ciutat, dels quals havien-lo posat a noves de que mantenien relacions ab aquell qui éra estat rey de Mallorques, escampant veus perilloses qui podíen commoure la ciutat,» entre les quals fins s'hi troben persones infermes, no volènt-los-hi lo Rey dispensar l'acte, si bé consentí que ho verificassen en podèr d'un comissionat. Aximetéix recompta lo Rey que lo-y prestaren les persónes que havía deslliurades de la presó, o castéll de Bell-veer, ón les tenía lo rey En Jaume, y éren: En Pere de

Fonollet vescomte d'illa, En Aznar de Mocet rich-hom, En Ramon Totzo, En Francesch de Bell-castéll cavaller, En Pauquet de Bell-castéll donzell, En Guillèm Albert y En Pére Barro burgès de Perpinyà, los quals juncts ab En Ramon vescomte de Canet y En Dalmau Totzo, se regoneguéren com a presoners d'En Pére, fins que, més tart, fóren tramesos a Catalunya. Prou que haurà lo llegidor conegut, per los cognoms, que gayrebé tots los citats éren sotsmesos del rey de Mallorques y naturals d'alguns dels seus Estats.

Per molt que hom puga dir que-s conseguí la sotsmissió general de les illes y que fóu ràpida, alguna que altra fortalesa romangué indecisa en los primers díes, y éren lo castéll de Bell-veer, d'Alaró, Muntuyrí y Pollença. Gordava lo primer En Nicolau Marí, y com lo Rey li trametés En Bernat Sórt en nom séu: ensémps ab l'escrivà Francesch Fóix, ab orde de comdemnar a mort lo dit castellà y los seus gordians si aquell se negava a fer-ne lo lliurament. lo verificà tantost lo dit Marí ab los séus, y en son lloch hi dexà lo Sórt gornició d'almogavars. Al lliurament o sostmissió dels altres tres fóu enviat lo valencià Felip Boyl, ab homens de cavall y almogavars: lo castellà d'Alaró, qui éra En Assalt o Assalit de Galiana, aprés d'alguns requeriments y tractes, consentí lo díe 7 de Jnny dexar-se rellevar per los nomenats del Rey, qui éren En Ferrau Çabata y Bernat de Morelló; y lo díe 12, séns fer esperar sinó vint-y-quatre hores als requirent, per podèr tindre los llurs acorts, En Guillèm Durfort y En Berenguer Tornamira, castellans de Montuyrí, féren ab llur fortalesa semblant a çò que havía fét En Galiana ab la de Alaró, y entraren en lloch d'élls En Bernat Çabastià y En Peregrí de la Figuera. Romania sol lo castéll de Pollença, al qual se dreçà En Boyl lo díe 15, y aquell fóu l'únich punt ón trobaren resistencia los comissionats d'En Pére, tant que algué trametre-hi reforç de cavallería y pehons, ab los corresponents enginys o màquines de batre. Tingué la pensada major abundor, En Pére, de que assetjassen l'altiu castéll batlle y los metéixs homens de la vila de Pollença, y bé de comptar la batuça que s'hi mouría con, aprés de tals

disposicions, entre les que donà lo dilluns díe 23, se troba la de que vagen a Pollença dos enginys y força du cavall y de peu, séns esplicar desprès lo resultat que tingué le setge, si bé ho pugam presumir.

Hauríem consellat als actuals mallorquins que, al passar davant Pollença saludassen ab respécte les ruines o la ómbra del darrer castéll qui sabé vinclar-se a la força del usurpador, com lo major monument qui simbolitzava l'antich esperit nacional, emperó havèm deturat la plóma al sabèr quins éren los dos castellans qui-l defensaren: ni l'ún ni l'altre éren mallorquins, ni tan sols rossellonesos, deya-s lo primer Guillèm de Sò y éra del Llenguadoc, y lo segón, lo nom del qual s'ignora, éra aragonès.

Podèm dir que en les darreres dates citades tenía En Pére arrodonida la seua empresa, per més que trigas alguns díes a sabèr emperò En Pére, ja desocupat com a guerrer vencedor, havía d'ocupar-se quelcom en donar a conèxer al pahis lo caràcter destinctiu del monarca cerimoniós y esplèndit, car no déxen d'ésser aquestes qualitats armes fascinadores qui enlluhernen la generalitat ab major lluhor, devegades, que lo brunyit acer de les espases y cuyraces. Alternaren ab les recepcions d'homenatges, en los díes següents, festes y deports, actes de gran pómpa y convits: los cavallers donaren y féren altres jochs d'armes, y lo nou rey de Mallorques, vestit per lo mètéix estil y ab ígual riquesa que s'hi recompta de les coronacions dels reys d'Aragó a Çaragoça, se presentà coronat a la Seu de Mallorca, allà perorà en altes veus esplicant los seus drets e intencions al poble y los crims del çà-enrere rey, y passejà-s desprès públicament per la ciutat, ab l'obgécte, diu, de donar a la metéxa honor y noblesa (1).

Estant dins la Seu, en mig del gran concurs qui faría cap, féu llegir En Pére per lo seu escrivà y segretari Ramon

(1) Ab data primer de Juny, escrivía En Pére al seu cambrer Sanxo de Marcus, que li desempenyoras, quant més prompte millor, y li trametés séns triga la coróna, lo pom ab la rubí e la cadira de la coronació. *Coleeción de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Vol. XXXI, pl. 287.

Sicart los convenis féts per éll ab los seus sotsmesos de les ciutats y viles reyals de Catalunya en parlament general, y ab tots los habitants del régne de Valencia en córt general, consistents en que lo reyalme de Mallorques y ses illes adjacents, ab les terres de Rosselló y de Cerdanya, jamés no poguéssen separar-se dels restants Estats de la Coróna per ningun estil y que jamés En Pére ni los seus successors poguéssen prescindir-ne ni alienar-lo per ningnn motiu. Sería açò preludi d'un altra disposició més ferma, estable y general: és de observar que En Pére ne diu en sa crònica *convenis* dels documents donats a conèxer al poble de Mallorca per l'escrivà del Rey; emperò tals convenis no-s troben en los volnms de les nostres Constitucions, méntre que ún hi llig altres documents més importants d'altres reys sóbre lo lo metéix subgect, quals són la constitució féta per lo rey En Alfons en les córts de Montçó del 1289, y la féta per lo rey En Jaume II en les de Barcelona del 1291, en les que se ordena y estableix que en ningun témps lo reyalme e illes de Mallorca, Ibiça, Menorca y endemés illes adjacents puguen ésser separades «de la senyoría de Catalunya, ni dels mencionats reyalmes d'Aragó y Valencia, ni del comtat de Bercelona (1).

Tals antecedents, units ab los suposats convenis d'En Pére, o baldament aquests no hi fóssen, bastaríen per que lo nou Rey establis d'are en avant la inseparabilitat, segóns axi ho donà a conèxer al seu retórn de Mallorques, perçò que considerant aquest reyalme com a ajustat principalment a Catalunya, als 29 de Març del 1344, jurà per sí y per los seus successors no tornar jamés al desbostat Jaume son régne de Mallorqoes, ni dividir lo comtat de Barcelona, volent que tota-hora romanguéssen units Mallorques, Roselló y Cerdanya, y obligant los seus descendents al jurament d'observar l unió y los naturals a eczigir-ho dels reys llurs, qui devíen estar-lo com a comtes de Barcelona, ans que aquells no-ls prestassen feheltat. A aytal jurament s'hi agregà mes tart

(1) *Constitucion de Catalnnya*, Edició del 1588, pl. 454.

lo d'observancia de certs drets admesos en la terra, per exemple lo bovatge, y axi és que a la cerimonia del dit acte per les rahons alegades, deyen-ne jurament *com a Comte* o jurament de les costumes, emperò més comunament éra conegut per lo nom de jurament *per les illes* (segóns ja indicarem en altra ocasió), lo qual éra prestat per los reys davant l'antich convent de Sant-Fraucesch, no llunys de la mar, assistint-hi tot lo poble, los concellers de la ciutat y lo gordià d'aquell convent. qui sostenía la creu sóbre la qual retíen lo jurament.

Les darreres disposicions d'En Pére, aprés de provehir a tots los castélls d'alcayts qui meritassen la seua confiança, fóu lo nomenament de governadors, per l'orde següent: lo ja mencionat noble En Arnau d'Erill havía de restar de governador general del reyalme de Mallorca y de les illes, ab una gornició o scolta de cent homens de cavall, y tenint al seu costat com a assessor mossen Gilabert de Centelles, *qui éra hom savi, jatsía fós jove encare*; a Menorca ab títol de lloch-tinent de governador, En Gilabert de Corbera, ab deu homens de cavall; y a Ibiça, En Miquel Martíneç d'arbe, qui éra lo reboster del Rey, ab ignal nómbre d'homens.

Lo dimars, díe 24 de Juny, que fóu la diada de Sant-Joan refereix la Crònica que lo Rey feu anar per mar a sa presencia los jurats y síndichs de Mallorques ab podér bastant, y en llur nom y en lo de tot lo reyalme li retéren homenatge y jurament de feheltat. No comprenèm aytal nova, aprés que havèm vist jurar ja en altra ocasió los jurats de Mallorques, y que mútuament se son reconeguts aquests y lo Rey ab totes les formalitats y cerimonies: axí, donchs, salvant la errada que hi puga havèr, o ha de interpretar-se lo nou jurament com a resultat d'una volença d'En Pére qui, no content ab l'acte en terra-ferma, volgué repetir-lo en la mar, precisament a un jórn que pot considerar-se de veritable fèsta marítima, com ho és la de Sant-Joan, o fóu allò una ratificació del jurat per dexar viu recort sóts la forma de comiat.

Lo retórn d'En Pére ab la armada éra senyalat per lo dimars següent que haguéra correspost al 31 de Juny; emperò alguna novitat sobrevindría (tal vegada la nova de la actitut que anaven prenent los habitants de Roselló y Cerdanya), con, alguns díes abans, lo dijous 26, prengué ja comiat dels jurats, los quals amostraren-se molt afectuosos ab En Pére, corresponent a iguals manifestacions de part del Rey, y aqnest s'embarcà a les galéres atracades al peu del castéll, del qual isqué per una porta de la torra dita *dels Samés*. Confirma poch o molt la nostra opinió sóbre la causa de la anada soptada la ruta que senyalà En Pére a sa armada, car volía que la emprengués de dret cap a Coblliure, si bè va resoldre-s, per *algunes rahons que-s manifestaren en lo Concell*, anar abordar a Barcelona, y després, séns deturar-se anar per terra a Perpinyà: de manéra que axí la opinió del Rey com la dels concellers éra que se-n anàs a corre-cuyta al Roselló y Cerdanya, çò és, a aquells Estats del Rey de Mallorques que no havía subjugats encare.

Per fí, aprés d'havèr fét nit a les Illetes, no passant de la Porraça sóbre Port-upí, per ésser tinguts d'esperar unes galéres que mancaven, lo divendres 27 de Juny, a hora de tercia, trobá-s la armada aplegada a la Palomera, y llavors, manant donar força de rems per navegar *ab tota la prestesa possible*, car éren moltes les calmes, emprengué la anada lo nou rey de Mallorques, En Pére d'Aragó, pagat d'havèr complit en gran part una de ses més grates ilusions qui afalagaven témps há sa ambició y sa entremaliadura. Los Estats que li mancaven subjugar no seríen tan dócils y blincadiços com los que acabava d'encadenar al seu retial; emperò no perçò havèm de inculpar los Mallorquins, car may no es culpable una nació con, enjovada per la força y malmenada per los qui deuen curar més de sa honra y de sa independencia, se roba involuntariament estimbada a un avench d'humiliaions y desastres, que pot-ser n'hauríen estalvis los antichs assalls d'En Jaume III, si haguéssen sabut batallar ensémps b lo rey llur fins a vessar la darrera góta de sanch, com euen fer-ho tots los reys qui son certs de la justicia dels

llurs drets, y tots los sotsmesos qui sénten veritable amor per lo rey y patria llur.

Certes seríen les calmes de què-ns dóna noticia la Crònica, encare que no tan poderoses a empatxar la presta arribada d'una gran flota, perçò com trobam que lo diumenge díe 29 de Juny a hora de tercia, éren ja arribades totes les galéres al cap de Llobregat, de manéra que vinguéren a ocupar dos díes justs en la travessía. Aximetéix esplica com de bellprincipi anaren aquells colocant-se per escala a la entrada del port de Barcelona, servant lo següent orde: (que consignam per sa singularitat), a sabèr, la Sobirana, la del infant En Pére, la d'En Pére de Mont-cada, la d'En Pére de Exèrica, la d'En Joan d'Arborea, la d'En Blasco d'Alagon, la d'un altre Joan d'Arborea, la d'En Jon Ximèniç d'Urrea y d'En Felip de Castro, la d'En Ramon d'Anglesola, la d'En Ramon Cornel, la d'En Galvany d'Anglesola y d'En Acart de Mur, y seguidament totes les altres per llur orde.

Tan bell punt com féren la volta les galéres, per allogar-se còm corresponía enfront de la ciutat, y en la qual ocasió séns ningun dnpte haguéra desembarcat lo monarca séns triga, van presentar al Rey En Francesch Grony, En Bernat Sent-Climent y En Galceran Carbó ab altres prohomens de Barcelona, y aprés de saludar-lo y de fer-li assaber la gran admiració que sa arribada havía causat a tota la ciutat, car tot-hom creya que fóra anat directament a Cablliure, diguéren-li aquestes significatives paraules: «que si llavors entrava en Barcelona corría perill de que los seus afers se perdéssen o empatxassen.» Los indivíduus del Concell Reyal qui éren romasos a Barcelona, conduhits per lo compte de Terranova, qui també féren cap a la galéra sobirana, digueren aximetéix a En Pére que «de totes passàdes era obs que se-n anassen d'allà encontinent séns desembarcar tan sols, e fés la vía de Coblliure.»

Si les paraules dels consellers espréssen una neceesitat d'anar al Roselló, les dels Concellers revelen un perill en la ciutat. Quin fós aquest ho ignaram, emperò perçò que tost veurèm dóna-s a compendre que l'ocasionas algun desplaher

general ab motiu de la anada a Mallorques, que procurà a dur a cap En Pére, séns comptar per ventura ub tots lós recursos necessaris per mantenir tanta gent com l'acompanyava, car recompta lo metéix que al entrar a Barcelona, los barons, cavallers y demés companyíes no solament demanaren lo sou que-ls hi devíen, mas encare la paga de les estimes dels cavalls que perdéren, sóbre què, hi afig, se moguéren diferents questions y discursos entre éll y los richshomens y cavallers. Emperò, malgrat dels perills y dels consells, als quals oposà lo Rey un seguit de rahons per justificar los avantatges que proporcionava la desembarcada, no volgué En Pére negar una abraçada a sa muller, qui l'esperava ab ansia, y en tal fórma complí son propòsit y desafià los perills y menyspresà los planys dels mals contents, que estigué allà per espay de catorze jórns, aparellant entretant çò que feya mester y convocant les hosts de tot Catalunya, per empendre tot-seguit la campanya contra Roselló.

Una de les primeres disposicions que donà En Pére a Barcelona, fóu lo cambi o rellevament de les galéres del Estret. de ón ne féu venir En Matéu Mercer ab les deu que comanava, tot enviant-ne de passada altres dótze ab lo viç-almirall Jaume Scrivà, per posar-se a les ordens o servey del rey de Castélla.

Pochs díes abans d'empendre la anada per la nova campanya, lo díe 11 de Juliol, tingué En Pére noves de que arribava un nunci o tramès del Sant-Pare, ab l'obgécte de intercedir a favor del rey de Mallorques, y més que esperar-lo perferí lo Rey exir al seu encontre. Era lo dit nunci lo cardinal de Rodes, apellat Bernat *tituli Sancti Cyriaci in thermis, presbiter cardinalis*, singular amich d'En Pére y amant la seua honor (com axí ho espréssa la Crònica), per quant lo seu pare fóu català, del vescomtat de Cardona: anava acompanyat de fra Bernat Oliner del orde dels Agustins, bisbe Osca y aprés de Barcelona y de Tortosa, «un dels millors estres en Teologia que llavors hi havía en lo món,» natural la ciutat de Valencia. L'endemà de sa arribada presentà cardinal al Rey y al seu Concell una butlla del Sant-Pare

al obgécte ja indicat, y endreçant-li després la paraula pronuncià un discurs lo significatiu tema del qual éra lo següent *Suficit, nunc contine manum tuam*: No li mancaríen rahons al elnqüent monarca per convèncer y sossegar lo compassiu cardinal, y si no ho atenyé ab aquelles, posant en parangó los seus drets ab los crims del Mallorquí, pogué conseguir, per mijans evasius, desempallegar-se-n menys de complaure-l, com éra entre altres l'acostumat de dir que ans volía tenir lo seu acort per resoldre. Graciós és lo resultat d'aquesta assentada, car lo dissapte, díe 12 de Juliol, conridà lo Rey a menjar lo cardinal, concorrent a la taula l'infant En Pére, y precisament en acabat del convit emprengué la anada lo subjugador de Mallorca per lo camí de Giróna ab la idea de subjugar aximetéix y ab la major prestesa possible los demés Estats qui-s manteníen fehels al desheretat rey En Jaume, y lo cardinal per altre costat se-n anà a Vilabertran, qui està al vescomtat de Roca-bertí.

Ans no se-n anà, recompta lo Rey, que ja-l havíen afrontat. per rahó del sou que-ls hi havíen de pagar, los cavallers y richs-homens qui romanguéren deçà con se-n anà a Mallorques, en especial l'infant En Jaume y lo comte de Luna, qui obrava a instancia dels seus cavallers, los qui deyen que als d'Aragó devíen-los-hi quinze díes y als de Catalunya deu, de què-s ressentí en gran En Pére, responent-los-hi que se-n anassen si volguéssen, puix ab los metéixs que éra anat a Mallorques sabría anar al Rosselló, baladronada no més aparent, car tantost anà parlant apart ab quiscun prometent-los que al aplegar al Rosselló seríen satisféts, y axi vencent los coratges ab afalachs y conseguí que al cap-devall tots lo seguissen. Hi havía, no obstant, veritable desconfiança per part dels cavallers, perçò que al empendre la anada, diu lo Rey que-l seguiren los qui éren ab éll anats a Mallorques, llevat d'En Ramon d'Anglesola. En Joon d'Arborea, En Alfons dè Lluria, En Gonçal García, En Jaume d'Esplugues y alguns altres qui se-n tornaren, y d'En Ramon Cornel, En Elf de Pròxida y En Gonçàleç Ximèneç d'Arenòs, qui se-n anaren als llurs Estats per voluntat y ab licencia del Rey,

circumstancia marcada en aquests tres que provà no correspondre als primers; y més avant, al estar a Giróna les hosts de Catalunya qui anaven fent cap a la dita ciutat, hi aflg que alguna gent de cavall de la que allí havía ab éll, per no ésser-li donada la paga complidament, se-n tornà, essent en nómbre uns cent-cinquanta homens.

Escenes com les adés referides no éren en veritat de gayre bon ahuir ans de donar-se començament a una campanya de la reexida de la qual penjava nò solamene lo bon nom del rey d'Aragó, mas encare la seguretat d'açò conseguit a Mallorques, per tal que si al Rosselló En Pére restava burlat, no mancaríen per ventura a les illes alguns de bon coratge qui desféssen ab prestesa çò que ell havía allà fét en poques setmanes. Possible és qne los cavallers qui abandonaren En Pére fóssen més en nómbre d'aquells que ell refereix, car sabut és que aquest rey cronista pondera o rebaxa segóns convé més o menys a sa honor y bona fama, y per més que arribassen a Giróna estols de pobles, la milicia activa, com diríem are, çò és, aquells soldats d'ofici en qui més podía y devía lo Rey eonfiar empreses aventurades, y senyalar com a primers a una acomesa, éren los almogavars y servents, qui, séns nómbre suficient de cavalls per refrenar-los en cassos donats, podíen cometre tropellíes que costaríen de esquivar: y axí s'esdevingué que durant aquella prımera y curta part de la campanya del Rooselló, tenguéren lloch, com veurèm, infinitat de cremes, barreigs y setges no manats, planyent-se-n lo metéix Rey en sa Crònica, donant a enténdre que no estigué a la seua mà esquivar-los ni reprimir-ho.

Emperò ¿assegurarèm nosaltres si lo Rey parla de bona fè en la seua obra al lamentar-se de tan perjudicials impru-ncies, puix que ab tót y la abandonament dels cavallers, y venir-li contínuament al pes tramesos de la córt pontifi-ı a intercedir per En Jaume, tira avant lo rey d'Aragó, ar-ıant fins aprop de Perpinyà que havía d'ésser lo principal de sa conquésta? ¿Quí-ns diu que als montanyenchs al-gavars no-ls atiças un dels llurs propris adalils, ja confes-

sat e instruit abans per lo Rey, ab la fí de que la gent del seu témps y més la posteritat, al parlar d'En Pére d'Aragó; poguéssen dir que si-s feu dany con s'acometé lo Rosselló: ja may no fóu per sa culpa y si solaments de indisciplinats mercenaris? ¿Per ventura dexà de pendre possessió lo rey En Pére d'aqnells llochs que, séns lo seu consentiment, arrabaçaren los indisciplinats qui-s llunyaven del còs del exèrcit, y que no-ls regonegué tantost com a conquésta séua, dexant-hi lo convinent presidi? L'orde del anament nos aclarirà çò que en resum acabam de indicar en aquest paragraf.

Lo díe 13 de Juliol éra arribat lo Rey a Sant-Celoni, lo 14 dormí al hostal o posada de la *Bella-dona*, y lo 15 entrà a Gióna ón sojornà sis díes, albergat en les cases del bisbe. Durant aquests sis díes fóu con compareguéren les hosts, y éren ja allà l'infant En Jaume y lo comte de Luna ab una partida de cent a tres-cents homens de cavall —y fa bé lo Rey de senyarlar-ne axí lo nómbre, car de aquells fóren los qui se-n tornaren,—los quals éren romasos a les fronteres a un lloch nomenat Ajà, més ençà de Puigcerdà, de ón «per fretura de queviures hoguéren de tornarse-n sèns que perçò féssen damnatge algun, si solament prenent de les messes y plantes çò que feya mester a les hosts.»

Lo 21 passà lo Rey ab l'estol a Figueres, ón aturà també sis díes, distribuint les forces qui l'acompanyaven de la següent manéra: al infantant En Pére, qui portava cent homens (probablement de cavall), l'envia a Perelada, y al infant En Jaume, ab dos-cents cinquanta cavallers, y als nobles En Pére d'Exèrica, comte de Luna, Blasco d'Alagon, Joan Fernàndeç, de Luna (aquests quatre que nomena, aragonesos), y altres barons y cavallers los colocà als llochs que hi hà a uno lleuga entórn de Figuéres, ab les hosts de Catalunya. Durant los sis jórns que estigué lo Rey a aquesta vila, se repetiren escenes com les del cardinal de Roda; arribà lo die 22 un frare agustí, apellat fra Antoni Nicolau. ab una carta d'aquell y una altra dels cònsols de Perpinyà demanant guiatge en aquesta per uns missatgers que anaven a trametre-hi; y lo díe 23 hi anà un tal Uch d'Arpais, capellà

y company del meiéix cardinal, ab credencial d'aquest y una carta del rey de Mallorques (escrita a Perpinyà la véspra de Sant-Jaume del 1343), demanant una assentada, y lo corresponent salcouduyt per assegurar vida y mémbres. ¡Vans esfosços! A çò que diguéren aquests comissionats respongué En Pére lo de sempre: los missatgers de Perpinyà. qui perdríen ab açò la esperança no compareguèren, y desfreçant lo Rey sa fantasía ab lo mantell de la legalitat, fèu que lo seu concell agravas la negativa d'audiencia al constret sobirà mallorquí.

Lo 28 isqué de Figueres, acompanyat dels nobles ja nomenats, y d'En Joan Ximèneç d'Urrea, En Felip de Castro, En Guillèm de Belléra, En Pére vescomte de Vilamur, En Simó de Mur, En Galvany d'Anglesola, En Ramon de Bella. vulgarment nomenat d'Abeya (1), En Acar de Mur, En Galceran de Bell-puig, En Artal de Fosses, En Gelabert de Centelles, En Sanxo Pèreç de Pomar, En Pére Dalmau, En Miquel Pèreç Çabata, y una *iufinitat* d'altres cavallers, tant que arribaren a ésser mil dos-cents homens de cavall, acompanyats dels estols de Gircóna Manresa, Caules, Piera, Besalú, Sant-Pedor, Figueres y altres llochs, y moltes adzembles, formant un agregat com d'uns quatre mil homens o més, fornits de queviures per vuyt díes.

La primera jornada fóu fins a la Junquera, ón dormiren, y allà tornà lo frare agustí ab una altra carta del rey mallorquí, en lo qual diu En Pére que aquell li pemana novament guiatge o salconduyt, assegurant-li que en la assentada no hi anavà a perdre res, ans bé a gonyar: emperò aquesta carta no figura en lo procés ni se-n fa esment, no dexant açò de fer estrany con totes les restants lletres y documenès als quals fins ací-ns havèm referit consten allà puntualment, y un hom comprova en lo metéix les dates citades y los avenços del estol que consigna la Crònica. Emperò sía falsa o veritable aquesta darrera carta, és granment singular la rela-

(1) Ab aquest sinònim és de veure la antiguitat en la pronunciació vulgar que hom observa en alguns punts de la costa de Catalunya y a Mallorques, ón fan *y* de la *ll*: *uys moys* en conte d'*ulls molls*.

ció que fa lo Cronista al esplicar çò que mijançà entre éll y lo frare, al qual espatxà de mala manéra, dihent-li que aparía com si lo rey de Mallorques volgués tractar-lo de nin, y que tot quant li havía referit no lo y volía donar per escrit, axicom lo missatger solicitava, perçò com aquella resposta la donava llavors al frare y no al çà-enrere rey, y que en resum, li digués a aquest, si volía, que-s metés sóts lo seu podèr, segòns usatge y que ell li faría la deguda justícia. Séns la carta d'En Jaume, lí-n donà altres dues lo frare; una del cardinal, que l'obgécte bé fa de bon compendre, y una altra dels cònsols de Perpinyà, ón aquests se disculpaven de no havèr tramés los missatgers, y solicitaven alhora copia del procés que manava instruir En Père contra En Jaume.

No consta tampoch aquesta darrera carta en lo procés, emperò hi hà la resposta del Rey acreditant d'haver-se tramesa, contestació dura y altiva, però que los fa retrets En Pére de la falta que han comesa no trametent los missatgers aprés d'havèr-los donat salconduyt, car d'anar-hi, s'aguéren informat de tot, per més que ja sabíen élls, per los compromisos contrets ab los reys d'Aragó, los defalliments comesos per lo rey llur, dels quals fingíen-se ignorants: axí que, no teníen altre afer sinó prestar abediencia al llur veritable y natural senyor, com axí-ls mana que ho facen; altrement farà ab élls tal escarment o venjança, que-n romandrà perdurablement als seus successors llóbrega memoria. Y açò va a fer-lo En Pére, no ab coratge hostil, com preténen les lletres dels Perpinyanesos, sinó per volèr-ho axí la més dreturera justicia: *alio qui talis ultio de tanto et tam enormi subsequetur excessu que (sic) vestris perpetuo posteris lugubris memoria relinquatur. Nec more hostile ut littere vestre pretendunt egredimur sed quod requirit rectitudo justicie decrevimus exequendum.* Està datada aquesta carta al campament de la Junquera lo díe 4 de les calendes d'Agost del 1343.

Lo díe 29 de Juliol s'encaminà lo Rey al coll de Paniçars, y cregut de que allà li faríen resistencia e hi trobaría defesa la entrada, confessió que, çà com llà, descobre la actitut de la terra, ordenà les forces, colocant a la avant-guar-

da los infants y los nobles En Pére vescomte de Vila-mur, En Simon de Mur, En Ramon d'Abella, En Guillèm de Bellera, En Pére de Malan (Mal-any?) ab les llurs respectives companyíes en número de quatre-cent homens de cavall y les hosts de Manresa, Piera y altres punts: amblaren al centre lo Rey, lo comte de Luna, En Blasco d'Aragó' En Joan Ximèneç d'Urrea, En Felip de Castro, En Joan Ferràndeç de Luna, En Galceran de Bell-puig, En Galvany d'Anglesola, En Acart de Mur, En Miquel Péreç Çabata, En Sanxo Péreç de Pomar y les hosts de Girόna, Besalú, Figueres y son vègeríu; y per fí, tancava la rera-guarda, aprés de les adzembres, En Pére d'Exèrica ab cent cavallers. Emperò ningun contra-temps s'observà en lo passatge de Paniçars, y anà l'estol a fer nit en la ribéra del Tech' davant un lloch nomenat Saot-Joan, enfront del Voló, ón hi allogaren les téndes.

Recompta ací En Pére lo primer cas de indisciplina, dihent qui hi havía un escuder de sa casa (tinga-s en compte que és un escuder de la Casa reyal y no un adalid almogavar), lo qual, ab alguns homens de cavall, qui no volíen dexar-se acabdillar, y uns almogavars, pujaren al castéll de Bella-guarda. ón hi hagué algun encontre, del qual moriren diferents homens del castéll y resultaren-ne molts ferits.

Lo procés marca solament que lo díe 30 s'acamparen prop d'Elna, y lo Cronista apunta noresmenys un altre cas d'indisciplina, dihent que alguns homens de cavall y de peu, séns ell volèr-ho, se llunyaren del estol y anaren combatre la torra de Nidoleres, combatent-la axí fortament, que ans no hi pogués arribar lo Rey per empatxar-ho (¡sabènt-ni força gréu!), havía ja caygut en pòdèr de ses companyíes y havíen-hi calat foch, morint tots quants la gorníen. Estant ací, tornà lo bisbe d'Osca, Uch d'Arpais o Arpach, per parlar ...ament de la assentada; emperò com sémpre deya lo me...ç, hagué de pagar-li també lo Rey ab les propries rahons ...fins allà donades havía, que és com si deguéssem no ...nçar ní un sol pas,

Lo díe 31 de Juliol, lo campament se mudà a Canet, allo-

gant-se a una arbreda vehina, y-s renovellà una escena pareguda a la anterior. car s'hi presentà lo metéix Cardinal en persóna, y lo resultat fóu dur-se-n la metéxa resposta que-n tragué lo bisbe d'Osca, és a dir, la de sémpre; afegint-hi, no obstant, lo Rey algunes dures reconvencions contra lo Papa, per lo gran favor que En Jaume contínuament obtenía de la esglesia de Roma, entant que lo rey d'Aragó, los ascendents del qual éren los qui més sanch escampada havíen en pró d'aquélla y de Déu, ni tan solament havíen conseguit traure un Cardinal per enllestir la questió ab l'infant En Ferran.

Segóns apar, tenía la idea En Pére d'establir en lo castéll de Canet son atendament general, y a la Crònica aprés de mencionar que hi trameté l''algotzir Ramon de Vila-franca, ensémps ab l'escrivà Francesch Fóix, per requerir al vescomte que retés la frrtalesa, recompta que aquest consultant ab En Felip de Castro, son cunyat, sóbre çò que devía fer. passà encontinent a la ténda d'En Pére per sotsmetre-li no solament lo castéll sinó encare sa persóna y tót, havèntse-n mogut, darrere açò, algunes disputes entre los de Canet y los dos castellans o alcayts qui teníen lo castéll per lo rey de Mallorques. Lo requeriment consta, cert, en lo procés, emperò no la fàcil sotsmisió axí soptada que suposa lo Cronista, ans bé ho contrasta lo vescomte; y és del tót curiós lo diàlech que s'entaula entre lo senyor qui parla dels marlets estant y l'algotzir, que fa llegir les cartes del Rey y antichs compromisos, tocant-li repetir y esplicar lo manament reyal varies vegades, séns que-s diga si consegueix en aquella minuciosa instrucció curial que-s resolgués tot-seguint lo vescomte, mas tan solament que l'endemà tingué lloch una sublevació dedins lo castéll, o millor una sedició y gran discordia entre los homens dels castéll (que no-s deuen confóndre ab los del poble del metéix nom) y los capitans, *cum insurrexisset inter capitaneos et homines dicti castri seditio et discordia magna.* y al cap y a la fí tramès per lo rey salconduyt, per que ab les llurs families y servitut poguéssen anar lliurement y ab seguretat a Perpinyà, manant que ningú dels nostres no-ls maltractas. Quins éren, entre los capitans

y los homens del castéll, més adictes a En Pére o a En Jaume, podrà deduhir-ho lo lector, com també que la sedició y magna discordia sería lo gran camí d'acabar ab los escrúpols del vescomte, qui no-s presentà a la ténda del Rey fins al tercer díe, y fóu tramès ab tota sa familia, en una galéra, al bisbat de Giróna, com en eczili. Aconseguí, donchs, lo Rey son obgécte: establí lo castéll de Canet, lo forni de queviures y municions que li éren vingudes per mar, y d'allí estant traçà lo plan del setge y atach contra Perpinyà.

Mentre que-s percaçava aquest avantatge, cayguéren en podèr dels nostres alguns castélls vehins lo nomenament de Santa-María del Mar, lo de Castéll-Roselló y lo de Castéll-Arnau sobirà (o de més amunt); del primer se-n apoderaren les hosts de Manresa ab altres companyíes, callant lo Rey la circumstancia de si fóu o no per consentiment; al segon hi anà lo ja conegut escuder de la casa reyal, Ximèn Sparça, qui acapdillava almogavars per fer aytals malifétes, y al tercer confèssa francament lo Cronista que hi anaren algunes companyíes *de les qui-s separaven* de la host, de manéra que fóu aquest un nou cas d'indisciplina, emperò de mals eféctes car lo Castéll-Arnau nomangué reduhit a cendra.

Lo metéix díe ón lo Castéll de Canet fóu víctima d'una sedició, o sía l'anterior a aquell en què-s presentà lo vescomte a la tenda del Rey, endreçà aquest una intimació al vescomte d'Illa, per que li retés lo degut homenatge: y param esment en aquest fet per aclarir que son los dos vescomtes dues persones distinctes, cosa que podría no semblar axí, per quant abdós títols los ha portats per molt llarch témps una metéxa familia. La dita lletra serví de paró com a circularia, y fóu dreçada a un gran nombre de universitats y cavallers del Roselló, los noms dels quals, en diferents llistes, consten en lo procés, comprenent-s'hi entre los darrers l'infant (ıte d'Empuries Ramon Berenguer.

Lo castéll de Canet l'encomanà lo Rey a fra Guillèm de (merà. del Orde de Sant-Joan de Jerusalém, y tornant a (:apdellar les batalles, se-n anà de nou l'estol vers Per-] ·'à, atendant-se a un lloch d'aquella regió nomenat Ma-

lloles, entre Banyoles y la dita vila. Hi hagué ací algunes escenes paregudes, emperò no iguals a les de Canet, car, a les intimacions escrites que per mijà de cayrells introduhien a la població los trameros del Rey, y a les crides y lectures, no responguéren los Perpinyanesos, ans s'aventuraren a abocar gent de cavall y de peu qui escamucejaven ab la host del Rey, y al arribar al cap-véspre, per lo portal nomenat de Canet. donaren una àcomesa que pagaren cara, segóns esplica lo Rey: car tinguéran molts ferits y acoltellejats y cinch morts, essent un dels primers En Guillèm de Fontes, qui caigué en podèr nostre. Mas convé tenir en compte que los irruptors poguéren tornar-se-n; que no conseguirem pendre-ls la davantera per entrar los assetjants, y que d'aquests se-n dugueren los altres presoners a En Martí de Sales.

D'are en avant la execució que porta a fí En Pére és cruel y desastrosa, segóns ell metéix se complau en recitar: valènt-se de destrals y altres estrumens de tall mana fer una tala complerta, destroçant lo pahis en tots concéptes, escampada la gent de peu en tots indrets fins a la metéxa muralla de Perpinyà, arrenca y talla vinyes, oliverars y tot arbre que troba—llevat de les figuéres, per ésser les figues lo fruyt que mes bò li sap a En Pére,—incendia *tot lo territori*, mata y guasta, durant aquesta operació molts de díes, del 7 al 16 d'Agost. Entre los llochs destrohits, s'hi compten lo Vernet, ón ne mataren vuyt de la vila, y féren-ne altres tants de presoners, Sant-Stéve que fóu cremat junt ab los molins que hi havía, y ho fóra aximetéix Soler, valga-li que-s presentaren al punt representants de la població a retre homenatge. L'un dels jórns que durà la tala destacà lo Rey En Pére d'Exérica junt ab lo vescomte d'Illa (y aquesta confiança que lo segón merexía. prova que havía correspost a la intimació del Rey, retent homenatge), ab dos-cents homens de cavall y alguna força de peu per anar al encontre de mil cinch-cents homens de peu y dótze de cavall qui veníen de Cerdanyv, per ajudar a Perpinyâ lo rey de Mallorques; emperò havènt aquests haguda nova del aguayt, apar que-l burlaren, estalviant de arribar a les mans. Eu lo procés no diu que anas a aquella

empresa lo vescomte d'Illa, sinó que fóu tramès l'Exèrica al lloch d'Illa, y que descobrint-ho los pehons, no diu cavallers, qui veníen de Cerdanya, se-n tornaren a aquest comtat, y no a Rodes, y tantost en secrét a Perpinyà, com assegura lo Cronista, séns veure que ab tal nova posa en ridicol sa esperta vigilancia.

Com que en la operació de la tala anaven plegades les hosts, donant la volta per los territoris y pobles nomenats, al jaquir l'incendiat lloch de Sant-Stéve, prenguéren lo camí part demunt, y acostant-se a la ribera, marjals a travers, vinguèren a raure de nou a Canet, ón tornaien acampar atendant-se entre lo castéll y la mar. Allà estant, compareguè altre colp lo Cardinal, acompanyat del bisbe d'Osca y altres eclesiàstichs, per suplicar ab gran instancia la suspensió de la tala, com de fét se suspenguè lo díe 16 d'Agost, y encare més la suspensió en general de la execució que-s feya contra En Jaume de Mallorques, prometent en nom séu que servaría çò que-s pactas. No dexá lo Rey de fer lo metéix paper de les altres vegades en què fóu suplicat, y apelà com sempre al fals recurs de tenir de consultar ab los séus, emperò com ja-n donas alguna esperança al Cardinal, se-n anà aquest a Perpinyá. sens dubte per fer-ho a sabèr a En Jaume, y regressà l'endemà a Clayra, ll ón s'éra mudat lo campament, conseguint a-les-hores definitivament çò que abans ja havía esperat. Per que En Pére tingués una rauxa de generositat, impropria del seu caràcter, poguéren contribuir-hi les súpliques o llàgrimes del cardinal, la contínua instancia del pontífech y les rahons dels concellers, emperò les paraules del metéix Rey cronista dónen bé per clar que fóren la necessitat y la estretor d'un soldat, més que no los nobles sentiments d'un cor de Rey, los qui l'obligaren llavors a accedir: «Nós, per les demunt dites rahons e encare per tal com, a [illegible] veritat, no estavem suficientment fornits per podèr-nos [illegible] tenir gayre témps en aquella terra, car nos mancava, que[illegible]es e altres coses necessaries, axicom giny e d'altres apa[illegible]s indispensables a batre e tenir setge, etc.»

Força bréu és la resenya que fa En Pére en sa Crònica d'açò que esdevingué entre la primera y la segona campanya contra lo Roselló, tan breu, que-s reduheix a apuntar tres o quatre féts de importancia secundaria y a indicar los recursos que tragué de Valencia y Aragó com a ajuda en los preparatius que estava fent. L'annalista aragonès, que apar havèr escorcollat fins a aquest punt la interessant documentació que abraça lo procès, menys de seguir puutualment lo Cronista. calla d'aqui-avant moltes cosses de las que aquest passá per alt, cosa que no sabèm compendre, y en comte de descobrir les noves causes de rompiment, esplica tan solament la trista situació del mallorquí, dihent que, jatsía de sa part se feyen totes les sotsmissions possibles al rey d'Aragó, pensant que aquest se contentaria ab lo passat, y que ell podría tornar al seu Estat y reduhir-se a sa gracia, no pogué res conseguir, y no tenía remey ni recurs algun y no li anà de gayre per acabar de perdre çò que li restava, consistint tota sa força en la vila de Perpinyá, y no trobava més amichs y valedors al reyalme de França y prop d'altres prínceps y potentats, per no tenir ab què pagar lo sou a les gents que li enviaven.

Digna de llahor és sémpre la compassió, y nosaltres la sentim constantment en favor del malaventurat, tant si és rey com vassall: mas en la História convé que la rahó may no-s divorcii del sentiment per no confóndre lo desvalgut ab lo culpable ni lo jutge ab lo butxi. Lo llegidor ha vist dés lo començament lo juhí que havèm format del caràcter d'En Pére, y de la manéra que descobrim les seues plans e intencions: axi donchs, ni deurà sospitar que variém d'opinió en aquest moment, ni que tingam en cor de repartir la culpa, per fer mes passadora la injusticia. Emperò, tenint en compte que esbrinam una questió de dret entre dos reys, entre personatges qui, per llur metéxa qualitat deuen ésser més rigorosos en tot quant atanya a la honor, noblesa y formalita perçò metéix convé no ometre res de ço que a tals virtu correspon, al parlar d'un y altre. consignant los altres en qu aquets lluhen, o, per lo contrari, s'enfosquexen. Axí anam

practicar-ho, donant compte de les trascendentals omissions a què-ns referim.

Dés l'instant metéix que En Jaume de Mallorques va negar-se a sots-signar de dret en podèr del rey d'Aragó, çò és, que estima denegats tots los regoneximents y tractats féts per los seus antecessors, y com si diguéssem renascuda y en tota sa força y vigor la clàusula testamentaria d'En Jaume I, ón s'hi feya los seus dos fills reys de distincts reyalmes e independents l'un del altre; dés que lo rey de Mallorques se considerava igual al rey d'Aragó, y aquest invadía y s'apropriava los Estats del altre, per més que En Jaume III fós víctima, com ho fóu, de vassalls traydors o febles, o havía d'aferrar resoltoment la espasa, morint ab élla a la má, sèns transigir jumés, o afexugat per la major força del enemich, si volía conservar l'heretatge dels seus avis. no tenía altre remey sinó sotsmetre-s, y adherir-se, com aquests ho féren a quant eczigía lo podèr tirànich del seu ambiciós parent y superior. Disculpable és séns dupte la ambigüitat ab què obrá de bell començament En Janme per havèr de venir-li en perjudici axí l'un estrém com l'altre emperò dés lo moment que la força de les circumstancies lo porta a decantar-se per l'un, culpable és si en aquell no-s comporta com a honrat, noble y formal. Séns esperances de refer son domini en les Balears, guastat lo territori rossellonès, rebujada sa sotsmissió per dues vegades, y oposant constantment la valença de la córt romana, per sospendre les ires del desconsiderat usurpador, aconsegueix, al cap-devall, per mijà d'aquesta un sobressehiment; y puíx va admetre les condicions imposades, devèr séu éra de servar-les y llunyar tot pretést que pogués tenir o alegar En Pére per dexar satisfét l'assoliment de sa ambició. Sols per la senzilla rahó d'admetre En Jaume aquelles condicions, ja que son enemich se retreya ab ses deguasideres hosts del territori que esvahit havien, ja que l'altiu ·y tornava avallar voluntariament a la linia de feudatari huiliat, ni devía ofendre lo seu jutge y senyor, ni los seus assalls devíen alçar-se contra los del vencedor, ni les fortases per aquest adquirldes devíen ésser jamés tormentades,

ni, a percaçar recursos, devía atemptar la venda d'Estats ón lo senyor sobirà tenía lo domini directe y lo dret de successió eventual per possehir-los en absolut, ni, per fí, fer cosa que desdigués de la paraula donada, per més que aquesta la hagués arrencada la necessitat y la dissort. ¿Va sabèr lo rey En Jaume fer açò? ¿Sabé gordar la discreció y prudencia que convenía al qui séns grans esperances lluyta ab aquell qui-s veu favorejat ensémps per la sort y per la força? Certes que no, y los actes consignats en lo procés, font històrica, per los documents que enclou, més neta que la Crònica que dictá una part interesada, nos proven que En Jaume, digne are y adés de compassió, hagué d'excitar-la menys per son procehir dés d'aquest instant, car obrà com a indiscret, com a inconseqüent e inconstant, y acreditá ésser home de pobre consell o, quant menys, mal consellat.

Esplica lo Zurita les disposicions que donà En Pére ans d'arribar a Giróna, consistents en nomenar En Pére de Fonollet, vescomte d'Illa, capitá general de les vegueríes de Giróna; Besalú, Osona, Vich, Ripoll, Camprodon y Reyal y Berga y Bergadà, manant que los habitadors d'aquestes lo seguissen en los cassos que éren tinguts seguir a la persóna Reyal; en trametre set galéres ab lo viç-almirall Galceran Marquet a la illa de Mallorca per que gordassen la costa, ab la fí d'empatxar que entras socórs als de Pollença, lo qual castéll tenía llavors assetjat lo governador de la illa En Arnau d'Erill; y en resoldre quina part de la armada romangués en les costes de Rossellò ab En Aymerich de Delvey.

La segona d'aquestes disposicions, qui-ns descobre un moviment, digne de llohança, en un punt de Mallorques, en contra del usurpador, podía induhir-nos a creure que lo rey En Pére devia desconfiar de les promeses del seu enemich; emperò prescindirém d'aquest fét, fruyt natural de la reacció que s-esperimentaría en lo mou de pensar d'alguns mallorquins al veure çò que passava al Rosselló, per considerar-ho nosaltres com isolat y séns relació alguna ab los Estats d'ací. La cosa que en aquests s'esdevé és çò que-ns con-

vé descobrir y mès especialment çò que passa entre lo rey En Jaume y lo rey En Pére d'Aragó, com anam a veure.

Tan bell punt com arribà En Pére a Figuéres, estigué ja a noves de que per part d'alguns sotsmesos d'En Jaume no s'observava lo sobressehiment o tréva, y, séns donar-hi allargues, escrigué en la dita vila una carta al Cardenal ón hi van engrunades les infraccions qui-s són comesos. Eo fóra açò tampoch motiu bastant per que En Pére se desdigué, de sa paraula, perçò com dè les imprudencies de particulars no se-n pot molts colps donar la culpa als governants: emperò séns exir .En Pére de la metéxa població va rebre un document lo continent del qual fóra prou, atès lo seu caràcter, a fer-lo recular vers lo Rosselló, si lo-y permetéssen l'estat del seu estol y los cabals que necessitava per satisfer lo sou als campions, Lo cardinal de Rodes, protector d'En Jaume, en representació de la Esglesia Romana, e intermediari en la questió dels dos reys, complint ab assiduitat la prometença féta lo díe abans en lo Voló a En Pére, de que lo més prompte possible faría contestar per lo rey de Mallorques a la carta o declaració de sobressehiment féta per En Pére, féu metre a mans d'aquest per un delegat séu la resposta promesa, essent-ne la data de Perpinyà, a 14 de les calendes de Setémbre, per llà la bora de completes, del any 1343.

Tan imprudent o tan mal consellat estiguí En Jaume en la redacció d'aquest escrit. que, lluny d'acceptar séns observació alguna les condicions imposades per En Pére, axicom deguéra, ja que no tenía esforç per contrastar y per no humiliar-se, ans bé se plagué en consignar ab paraules arriscades los féts passats cada vegada que tenía de fer referencia als castélls o territoris presos per la persóna qui eoncedía lo sobressehiment: *licet injuste ovcupavit ei ea detinet de presenti injuste ocupata—rvtione et occasione violentie antedicte—protestantes* q *l per prestacionem sacramentorum et homagiorum de facto licet* d *ire fieri non possent factam dieto Petro Regi per supranomi*- n *s nobis et juri nostro minime perjudicetuc er nullum jus dicto* l *o Regi adquiratür—protestamur tomen expresse et especialitter* e *n retinemus quod ex nominatione aligna seu intitulatione quam*

dictus Petrus Rex Aragonum fecit apposuit faciet seu apponet in promissione seu firma.,. nullum nobis aut juri nostro perjuditium generetar cum eisdem ex nune ut ex tunc et ex tune ut ex nune non assentiamus immo penitus contradícamus, etc.

Figur-se are lo llegidor mes fret e imparcial l'efécte que havíen de produhir en lo cor d'En Pére aquestes espressions del sotsmès al qual concedía una trèva sols per consideració al representant de la Esglesia Romana; quin gést no posaría l'altiu subjugador de Mallorques, al llegir que En Jaume donava als seus actes lo nom de violencia, que nomeñava injustes les ocupecions militars fétes al Roselló, que negava lo dret que hi pogués adquirir En Pére, disputava lo títol que rey d'Aragó usava en los seus escrits, y assegurava per fi que no solament no-l admetía, sino que estava dispost a contradir-lo en tot cas. Gordà-s per sí En Pére la carta del seu feudatari, y, ja que no podía tornar enrera, se reservà obrar quant a aquella per la hora que estiguès a Barcelona; y de fét, en aquesta ciutat lo díe 4 de Setémbre, la retornà ab úna d'acompanyatoria al Cardinal, dient-li que no havía trobat en l'escrit d'En Jaume çò que abdós havíen tractat y si la major indiscreció e imprudencia, tornant-la-y per tant com a nula en lo ben entès que no corresponía al feudatari imposar condicions al seu jutge y senyor, ans rèspectar ses disposicions com altres feudataris del Roselló havíen fét.

No transcorreguéren gayres díes, lo 8 dels idus de Setémbre, con arribà a noticia d'En Pére, que lo rey de Sicilia Andréu, favorint a En Jaume de Mallorques, trametía les seues gents en contra de les d'Aragó, y al metéix temps se aparellava una armada a les costes de Provença en ajuda de aquell. No ho tingué en oblit lo previst monarca, y en lo procés consten les estenses y significatives lletres que trameté tantost lo metéix Rey Andréu al senescal de Provença als cònsols de Niça y als de Marsella, y per elles pot deduhir-se que alguna certenitat tenía la remor de la esperança qui encoratjava al çà-enrere rey de Mallorques, con en la seua lletra ans bé imposava y protestava, que no-s sotsmetía.

Tantost acabava de deturar aquest obstacle En Pére, con hagué de sobrependre-l una altra novitat inesperada, y aquesta, de gran trascendencia, segons axí ho demostra en una tanda de cartes qui porten la data del díe 4 dels idus de Setémbre. En les seues estretors pecuniaries lo rey mallorquí havía cuydat vendre o empenyorar a certs cardinals, tals vescomtats com los d'Omelades y Carlades y la baronía y vila de Mont-peller, acte sumament gréu, car apart de reconèxer-s'hi En Jaume rey lliure e independent, perjudicava per altre part lo dret eventual de successió que en aquells Estats tenía lo comte de Barcelona, y encare més, tocant a la baronía de Mont-peller, renovava una questió ab França, qui s'éra sobressehida poch abans per mutua consideració o convinença del rey francès y del aragonès.

Si la nova no passas de infundada remor, no considerant tan indiscret En Pére que tractas d'esboyrar-la, ja que tan positiu se mostrava en tots los seus actes, ni s'esposas a caure en ridícol davant los ulls dels alts personatges als quals s'endreçava, com éren lo Papa, lo cardinal de Rodes, lo doctor Bonifaci Ferrer, procurador del Rey en la curia Romana (aquests dos encarregats de tractar l'afer ab lo Pontífech). lo rey Felip de França, lo duch Joan de Normandía, los concellers del dit rey, Guillèm Flota y Milion de Noers, y al representant d'Aragó a França, Mateu Adrià al qual va metre una estensa y ben escrita instrucció, contenint tal abundor de rahons y consideracions, que no les redactaría millor lo més hàbil diplomàtich dels nostres témps; nomenà encare dos procuradors formals y ab ample podèr, per que s'oposassen a la dita venda o empenyorament; y donà, per fi, totes aquelles disposicions fahedores a tallar d'arrel lo nou perill qui-l menaçava.

Per ventura la metéxa temptativa d'En Jaume per vendre rey de França lo senyoriu de Mont-peller féu obrir los s a En Pére per fer igual negoci, car en les instruccions nades al Adrià, aprés de recomanar-li molt la necessitat donar à enténdre al rey de França lo gran perjuhí que retaría de semblant venda, li encarregava en lo darrer ar-

ticle que «calía tractar y procurar que arribas a coneximent del rey de França, que lo senyor Rey estava dispost a fer-li venda de tots los drets que hi havía en los referits vescomtats y baronía, axí del dret del senyoríu major y alodial com de qual-se-vol altre dret que li pertanyés en vigor de la denegeció, execució y vincle, y per qual-se-volgués altra rahó o causa;» çò que portar havía lo missatger *molt secretament*, no obstant ésser tingut de tractar-ho ab molt distinctes persònes: lo qual encárrech, com veurèm, no donà tan prést lo resultat que En Pére creya-s; perçò que-l gonyà per mà En Jaume alienant Mont-peller,

Lo qui donava peu a tals esglays o realitats, podèm pensar que estaría quant menys indiferent respécte de les infraccions de la tréva fétes per los seus oficials o subordinats: d'aquestes dóna-n noticies minucioses lo Rey al Cardinal. en una carta datada lo díe dels idus de Setèmbre, y en lo poch témps que havía mijançat dés la suspenció de les hostilitats, podèm ja comptar aquest exemple com a segón, fent a observar que consistíen aquelles en confiscacions y precisament contra los súbdits d'En Jaume qui havíen regonegut En Pére, entre élls lo noble En Pére de Fonollet, vescomte de Illa, al qual tenía allotjat en Corbera lo rey mallorquí, en virtut de què, manà le nostre als infants En Jaume y En Ramon Berenguer comte d'Empuries, y als nobles En Pére Galceran de Pinós, En Pons de Cabrera, En Uguet d'Empuries, En Berenguer de Palafols, En Guillèm de Senesterra y a molts altres nobles, y als veguers de diverses vegueríes als dos primers per que aplegant les hosts correguessen en sócórs del dit vescomte y als demés qui li valguéssen al propri obgécte. Lo rey de Mallorques, no obstant, se disculpà d'aquest atemptát, manifestant que çò que fét havía contra lo vescomte d'Illa éra sols estat per questió d'uns bestiars que pertanyíen a uns súbdits seus als quals de primer havía ja castigat lo metéix rey. Prescindit d'aclarir la veritat, quel com enfosquida, d'aquesta questio, lo Rey estant ja a Valencia, vers lo mes d'Octubre, envià al Cardinal una altra llista de infraccions comeses per En Jaume, y entre élles referia

que aquest havía ocupat y cremat lo castéll de Sant-Feliu, y havía près y establit lo de Finestret, propris abdós del referit vescomte.

En aquesta ocasió, apar que lo Sobirà Pontífech aprova en certa manéra lo procés que feya En Pére contra son parent y feudatari: interessants són les comunicacions que ab tal motiu se trameten entre los Rey y lo Papa, y quiscun dels cardinals del Sagrat-Colegi; mas en les felicitacions que per açò enviá En Pére a Climent, sobressurt un nou y fundat plany contra En Jaume, car apart de referir-se a alguns qui criticaven lo dit procés y los quals no escoltava lo Sant-Pare, nomena dos cardinals, Panestrí de Puteo de Nàpols y Bertran Ostiense, qui acabaven de prestar certes quantitats de florins al rey de Mallorques, y li retíen tota favor y aucsili per gitar per terra tot quant hi havía contre éll fét En Pére.

Ab motiu de la atemptada venda de Mont-peller y dels comtats, s'espesiríen ben segur entre En Pére y lo rey de França cartes y comunicacions, perçò com consta en lo procés una circular d'aquest als seus senescals, veguérs y demés justicies per que no permeten traure fora del reyalme cavalls, armes, queviures y endemés que puguen servir en dany y perjudici del rey d'Aragó. y aytal favor no déxa d'ésser un preludi de les relacions que després han de tenir abdós monarques per un afer que solament havèm indicat. Malgrat semblant contra-témps que no ignoraría pràcticamens lo mallorquí, no duptà aquest en agregar-ne als seus atemptaments un altre qui-l feya altament culpable, qual éra l'apoderar-se del lloch d'Illa, segons lo vescomte d'aquest títol, lo de Canet y l'infant En Jaume acabaven de fer-ne sabedor lo Rey, constant noresmenys que-s disposava a fer-ne altretant ab los castélls de Bulla y de Corbera y lo lloch de Canet; y per mar y per terra, en los camins de Bella-guarda y Coplliure assaltaven continuament los súbdits del rey de Aragó, apoderant-se de llurs mercaderíes y béns: A esquivar tals desastres circulà enèrgiques ordens lo Rey alr nobles d'aquelles terres e inmediates, qui li éren fehels, procurant ximetéix atraure-s los qui fins en aquella hora no ho éren,

entre los quals fan a citar En Bernat de Sò, senyor de Millars, qui no duptava en regonèxer En Pére, ab tal que li fés certes concessions y que, «posat cas de romandre al Rosselló lo çà-enrere rey de Mallorques (cosa que Déu no vulla!) li dó lo senyor rey d'Aragó en aquest reyalme l'equivalènt de Millars, romanent Millars en podèr del senyor Rey.»

En lo témps restant fins a la empresa de la segona campanya contra lo Roselló, la activitat d'En Pére es meravellosa, y més con algun dels plans que té aparellats produu un eféete contrari d'aquell que éll espera. Ràpides, del tot espressives, contínues y fins repetides si convé son les seues comunicacions; y ja fa sabèr al rey Felip que lo crim comés per lo mallorquí d'havèr encunyat moneda éra també contra éll, per havèr-la encunyda d'or a Perpinyà ab lo nom y la imatge del rey de França; ja escriu al comte Gastó de Fóix y a la comtesa Lionor per que no favoresquen En Jaume; ja intimava al arquebisbe de Tarragona, als bisbes de Barcelona y Giróna y d'altres dignitats eclesiâstiques possehidores de feus a Ibiça y altres punts de Mallorques, que li retéssen com a feudataris lo degut homenatge: ja s'esforçava, per fí, ab enlayrades rahons, en convèncer al Sobirá Pontífech de la inutilitat del seu propòsit—qual éra l'enviar ací l'arquebisbe Aguense y altres cardinals, per solicitar la prorogació del sobressehiment,—al qual donava En Pére en una de ses lletres lo notable consell de que no escoltas les suggestions doloses del Mallorqní ni s'entremetés en quant tocava a processos seglars y entre persones seglars, inferint axí perjuhí, injuria y ofensa a ell y als restants princeps del món *nullatenus acquiescat nec velit ad ejus instanciam (Jacobi de Majorici) vel sibi faventium nobis et ceteris mundi principibus intronittendo dé processibus secularibus et inter seculares personas tantan inferre perjuditialem injuriam et ofensam*, alhora que, en una altra carta li declarava obertament que no faría orelles al legat.

En tal estat los afers, com que als ulls d'En Pére s'éra fét major culpable En Jaume durant lo sobressehiment, y açò podía apressar la nova execució o campanya contra lo Roselló, malgrat de les volences del Pontífech, escrigué de

sa proria mà lo rey de Mallorques, dés de Perpinyà, a 20 de Febrer, una sentida lletra a En Pére, ón s'hi disculpava llargament de totes les acusacions que li feyen, y encàre que no ab tota la prudencia necessaria al usar certes frases y al evocar tristes recordances, acabava per fí sontsmetent-se y reverint al qui éra cap de la casa d'ón ell devallava, desijantne conservar la amor, *per què vós, nostre frare en Déu. pugam ganyar et lo cap del ostal d'ón som exits honrar et en amor retenir et servar;* lletra que donà peu al altiu y perpicaç monarca aragonès per esténdre son talent en una resposta, ón s'hi abreuja tot l'esdevingut fins en aquella hora y dés lo témps dels primers reys de Mallorques, s'hi refunden d'una a una totes les disculpes y defenses que fa en la seua En Jaume, se destruuen ab abundoses rahons legals y exemples consuetudinaris tots los fonaments dels drets que l'altre retrau, se recorden a aquests los seus crims é infraccions—entre aquells lo progectat a Barcelona contra la persóna del Rey, con fóu construit lo pont de fusta qui conduhía de les naus al convent de Frares menors,—y és-li manifestat clarament la resolució de no donar-li ningun salconduyt ni seguretat, per ésser açò molt perjudicial y no convenir may per al rey de Aragó.

Prescindintací nosaltres de la sagacitat d'aquell qui escrivía, podèm dir que aquest escrit és un testimoni infallible del gran talent del rey En Pére y dels seus estesos coneximents, tant que no hi hà dupte de que és obra esclusivament séua, car allà lo senyor sobirà enujat, lo parent enemistat, l'home de caracter inflecsible, lo català amador de sa nacionalitat, parla alternant en diferents tons, segons convé, per anoresar lo feudatari rebetle, lo parent indòcil, lo volùble personatge, lo Mallorquí, per fí, oblidat de sa naxença, y per tant se mostra historiador, jurisconsult, filosop, diplo-
[illegible] ich y literat, distingint-se en aquesta qualitat fins a tal
[illegible] ı, que son escrit, per sa perféta esposició, per lo rotunde
[illegible]) géns amfibològich ni cacofònich de les seues clàusules
[illegible] ɛríodes, y per la puritat de la espressió, pot citar-se com
[illegible] rimer exemplar de bona prosa catalana en aquell segle

ón la gramàtica no eczistía y en què la literatura éra volenterosa y rutinaria. Aquesta contestació, datada a Barcelona lo dilluns 9 de Març del 1343, (1) posava lo segell a les resolucions d'En Pére y a la desesperació d'En Jaume, y lo qui la llegirà compendrà molt bé que aprés d'élla no podía dexar d'empendre lo primer la segona campanya csntra lo Rosselló, satisfent axí l'ambiciós desig que de tan témps ençà l'encoratjava, y la obtenció del qual havía facilitat la metéxa víctima ab ses indiscrecions, qui res no fóren si tots los súbdits d'En Jaume se fóssen aglevats al seu entórn disposts a morir per la honor del llur sobirà y per la independencia de llur nació (2).

Esplicades aquestes omissions dels historiadors, apuntarèm así la molt bréu indicació que fa lo Cronista per consignar çò que féu durant lo compliment que acabam de descobrir, fins a trobar-nos altra vegada al punt ón acaba la ressenya qui fineix ab la cèlebre lletra del rey En Pére. Segóns aquest, durant los comptats díes que romangué a Barcelona, és a dir, en los propers a la tornada de la primera campanya, s'ocupà ja d'ordenar pertréts de guerra y totes coses necessaries per empendre la segóna, per tornar *poderosament* al Rosselló tan prést com passas lo térme del sobressehiment. Emprengué tantost un viatge, o millor diríem un

(1) Lo Feliu de la Penya diu que a les calendes de Març d'aquest any «se doná començament als magistrats de la Llotja de Mar de Barcelona y Perpinyá, començant la fábrica de les cases qui-s troben en lo nostre temps; essent la de Barcelona meravella del art y ornament de la ciutat.» Al seu temps esplicarèm çò que correspont tocant a aquest desaparegut edifici, y en quant al de Perpinyá, nos apar que no éra encare oportuna, en la data que hom la suposa, la fundació per En Pére, méntre que la vila, encoratjada llavors per son rey En Jaume, estava en contra del domini d'aquell, qui no éra exit encare de Barcelona.

(2) Per més ponderada que parega la carta que lo governador de Mallorques escrivía a En Pére, ab data 25 de Janer del 1344, algunes noves hi há en aquella qui proven quant satisfets no estaven los mallorquins del cambi de domini, tant que no-mes desijaven que-ls fés lo Rey una visita ab la reyna ensém s, y dés lo nou regisme s'éren verificats més casaments que no abans en deu an s, y valíen molt més los comestibles, y éra tanta la animació que *cuydavv cascú 'enir un leó al cós.*

Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Arag n. Vol. XXXI, pl. 223.

passeig ab l'obgécte d'aplegar cabals; y a aytal fi se-n anà primer dret a Valencia, a la qual demanà no solament per rahó de la guerra contra lo Mallorquí, mas encare per la que sostenía lo Castellá contra lo del Marroch, y en ajuda d'aquell en lo setge que tenía sóbre Alzazira d'Alhadra; y aprés d'alguns enantaments contra los eclesiàstichs qui-s resistíen a pagar, confêssa que al cap-devall se convingué ab aquests y que la ciutat li donà l'impost de la metéxa y son térme per un any un colp haguéssen acabat lo que ja tenía llavors rebut, per verificar la execució contra En Jaume. Transcorreguts los mesos d'Octubre y Novémbre, durant los quals romangué En Pére a Valencia, se-n anà lo Desémbre vers Aragó, recorrent les poblacions de Terol, Daroca y Calatayú de les quals replegà algunes quantitats de moneda jaquesa y tot venint a raure per fí a Çaragoça, los jurats y prohomens de la qual li manifestaren que res no li donaríen ni en res no l'ajudaríen per ésser franchs de fer-ho, si bé al cap-devall consentiren en fer-li un present de mil cafiços de blat. D'aquesta ciutat, traversant per lo territori d'Osca, passà lo Rey a Lleyda, ón s'hi deturà no gayres díes, y essent entrat a Barcelona la darrera setmana de Carnestoltes, donà orde per que tantóst, axí a Valencia com a Barcelona, se fabricassen enginys, mantellets y gates, y s'endagas un bon pertrét de queviures y altres coses fahedores a assetjar y combatre, en la qual cosa, diu, s'hi esmerçà tot lo témps de la Coresma.

Durant aquest períodé del any assegura lo Cronista-rey que vinguéren a veure-l uns missatgers de Mallorques, a sabèr, En Guillèm Ça-Costa, En Francesch Umbert, En Guillèm Quintana y En Joan Reboll, ab l'obgécte d'ajustar lo reyalme de Mallorques als restants reyalmes y terres, y per que jamés no romangués separat ni desunit de la coróna de .ragó, la qual unió, afig, féu tantost ab gran solemnitat sig-ınt-la los predits missatgers, qui volguéren que la fermes-ːn aximetéix tots los infants, cumtes. vescomtes, richs-ho-ens, barons, cavallers, ciutadans y los representants de ies ˙es d'Aragó, Valencia y Catalunya. Corrobora lo Zurita çò

que diu la Crònica, esplicant-ho més ampliament, séns dupte per havèr tingut la sort de veure, com nosaltres, lo document qui justifica aquest fét (1). Dóna noticia ab tal motiu d'unes ordens que passà lo Rey al batlle de Figueres, al procurador del vescomtat de Bas, al de Torruella de Montgrí y als jurats y veguer de Giróna, per havèr sabut que lo rey de Mallorques tractava de venir-li davant secréta y dissimuladament en hàbit de peregrí o religiós, en les quals prevenía als dits oficials que tinguéssen espíes y guaytes per tots los passos, y en cas de sobrependre En Jaume, lo féssen presoner tantost y-l trametessen ab bona guarda a lu torra Gironella. Sóbre açò calcula l'Annalista que s'anaven tancant al rey de Mallorques tots los camins, per que, jatsía ho volgués, no hi hagués lloch de tindre recurs a la clemencia del rey d'Aragó, y, a-les-hores. com a major declaració d'aquest propósit, esplica l'acte de la referida unió dels Estats de Mallorques ab los de la Coróna d'Aragó, dihent que aquell féu-se ab gran solemnitat a la capélla del palau Reyal de Barcelona, un dilluns, a 29 de Març del any 1344 (2), y que lo Rey jura llavors no restituir per si ni per los seus successors los Estats de Mallorques a En Jaume, y vol que si tal fés, no sía obehit ni vàlit, y que perçò puguen encare fer juntes o congregacions ab armes per defendre-s, disposant principalment que qual-se-vol successor séu, al témps del seu nou regnat, per sí y sos successors, confermas y *públicament juras* de gordar y complir l'establert per aquesta unió, y fius que aquesta confermació féssen *no fósssn tenguts* los richs-homens, meynaders, cavallers y burgesos y los prohomens de les ciutats y viles *de fer al Rey lo jurament de*

(1) Sc troba enclos en una confermacló del tèmps de la reyna Joana qui agafa gran nómbre de privilegis anteriors. Archiu Mun. de Barcelona, *Llibre vermell* de privilegis, fol. 179.

(2) No hi hà dificultat en aquesta data, car per bé que lo Zurita, segons lo seu sistéma, compta ja aquest auy com de Nativitat dés del 25 de Desèmbre anterior, correspon ací bé al de Incarnació, que deu seguir-se y que éra comensat en aquells díes del mes de Març. En Bosch y altres autors qui citen la data de aquell acte la posen a 4 de les calendes d'Abril, que correspon al díe que ací citom.

feheltat que s'acostuma. ni retre homenatge ni respondre en alguna demanda.

Verament confórma aquesta esplicació del Zurita ab lo contingut del privilegi, que havèm esbrinat detingudament, y per açò, y per havèr-se considerat tots-témps la agregació de Mallorques com féta generalment a la Coróna o a tots los Estats de la metéxa. y especialment a Catalunya, là ciutat de Barcelana, cap del Principat, considerà aquest privilegi com a un d'aquells que mès de aprop l'interessaven; car lo compliment de la condició que enclou de no ésser jurat lo Rey séns havèr ell abans jurat, éra nova ampliació y reforç del costnm anterior y d'altres privilegis qui importaven condicions anàlegues segóns havèm esplicat, entre ells lo ja nomenat jurament *per les illes*, més propríament axí nomenat d'aquí-avant, y que encare fáu-se més estensiu desprès per incloure-s en lo metéix la promissió de complir tot quant se referia al bovatge y altres drets de que gaudía la ciutat.

Les paraules del Cronista sóbre havèr-se verificat aquesta unió a instancia dels metéixs mallorquins de les illes, per quant repugnen, nos parexíen sospitosos. emperò al revisar lo privilegi havèm vist que per desgracia éren certes; per què, copiarèm ací los termens en què està concebut, a satisfacció del llegidor: *ad humilis et ingentis supplicationis instanciam vostri fidetium Güillermi Ça-Costa, Fraucisci Umbert et Guillermi Ça-Quintana, civium Majoricarum ac Joannis Robolli ville Ivisse, sindicorum et nunciorum juratorum consiliarum et proborum hominum universitatis Majoricarum ad hec spetialiter coestitutorum nobisque missorum cum publico instrumento de quo fecistis in posse mentionati scriptrois nostri et notarii plenariam fidem*, De manéra qne los mallorquins demunt nomenats éren representants de les universitats del llur pahis, instant en nom de les metéxes, tramesos al Rey ab l'especial obgécte què-s tracta y ab llur corresponent credencial a major forat,

En aquesta ocasió recompta lo Rey que vingué a veure-l noble En Ramon Roger de Pallars, perferint-se a servir-lo la execució que anaven a empendre contra En Jaume.

Apart de la oferta, l'obgécte de la visita fóu una composta ab lo Rey sóbre certs drets y antichs deutes, de ón n'isquéren abdós gonyadors, emperó no çò que pondéra En Pére en sa crònica, perçò com éra En Raman Roger successors no interromput dels qui portaven lo títol d'aquell comtat, y si alguna injusticia pogués ésser-se ocultada al Rey o als seus predecessors respécte del metéix, no la faría veure certament ningun indivíduu de la familia a la qual pertanyía lo personatge de qui parlam.

Per la Pasca, del 1344, continuava encare lo Rey a Barcelona, ón li arribà la nova de la presa d'Alzazira o Algecires per lo rey de Castélla; en conseqüencia retornà lo viçalmirall Mercer ab cinch galéres, ab les quals li manà exir novament a donar caça a unes galéres de Mónech y de Coblliure qni feyen damnatge als nostres, fent per tant aquell mariner la ruta vers Mallorques, anant-se-n després a Valencia a desarmar.

Fra Guimerà, aquell capità que dexà lo Rey a Canet per vigilar lo Roselló, posá a noves En Pére d'una sortida que havíen atemptada los de Perpinyà, ón fóren aquests escarmentats per los nostres, y aquesta nova, ensémps ab altres de contínuus encontres qui s'esdevenien en aquella terra, éren senyal cert de la resolució dels rosellonesos, de manèra que agregat açò a quant havía mijançat entre lo Rey y En Jaume, n'hi hà prou per no calcular que no esperaría En Pére, per empendre la segona campanya contra lo Roselló, més que lo complert arreament y aplega d'ormeigs y forniments, que de fet havía conseguit tenir ja a punt en aquesta ocasió.

Ans d'empendre la anada d'En Pére, tingué formals debats ab l'arquebisbe Arquench (1), novell tramès per lo Sant-Pare per intercedir a favor d'En Jaume; emperó los esforços del prelat fóren infructuosos estabellant-se contra les espres-

(1) *Arquense*. Axí está escrit aquest nom en los documents en lo procés, y preferim dexar-lo d'aytal fórma a aventurar una interpretació duptosa. Lo Zurita lo nomená arquebisbe d'Achs, y és possible que axí sía, per més que en aquest cas crehèm que deuría havèr-se escrit Acquense (o Acquench) y no Arquense.

sives y engrunades notes que lo Rey li féu a mans ón s'esplicaven d'un a un los crims del Mallorqui y los motius que lo d'Aragó retreya per anoreasr-lo.

Ja tót aparellat estava per empendre la nova campanya, y segóns apar ja se-n éra anada una gran partida de les qui devíen constituir l'estol, devers Gíróna, que éra lo punt de reunió general y a ón calía conduhii tots los arreus de guerra y demés aparells necessaris per combatre. Al metéix témps va rebre lo cap de la armada orde que isqués de Barcelona ab totes les embarcacions fent la ruta envers Coblliure per que ab major prestesa poguéssen donar compliment a la execucio progectada; y lo dimecres, díe 4 de les calendes de Maig, o sía a 28 d'Abril, partí lo rey En Pére de la metéxa ciutat, mas no prenent lo camí que seguía l'estól, sinó un altre que certament no li ocorrerà de prompte al llegidor.

Admiram en tots los segles del Cristianisme, còm l'esperit dels grans campions s'enlayra al Pare de les misericordies per invocar lo seu adjutori y protecció, la vétlla d'una batalla, que-n serà lo resultat per ventura un perjudici per la humanitat en general: concebim açò con la fè dóna cor y per la fè hom ho fa tót, la hora que quiscun campió, convençut de la justicia del seu dret, cerca lo recolze de la justicia divina, per que triunf axí la veritat y que la immoralitat no s'entronitze. Emperò con en la situació ón se trobava En Pére, y per la causa que sobrepujar cobejava, vehèm l'ambiciós tirà prostrar-se davant una imtge, retent als seus peus esplèndits donatius, per que lo Cel lo favoresca en los seus torçuts desigs e inichs plans, no podèm concebre sinó que l'acte que verifica és fill d'una refinada hipocrisía o almenys d'una superstició inesplicable. Lo rey En Pére, qui ha fét orella sórda a totes les recomanacions y súpliques del Sant-Pare, qui notoriament descobre la impaciencia que sofereix fi... havèr anorresat lo rey Mallorquí, son prop parent y cas... ab sa propia germana, ans d'empendre la anada dret a G...óna, fa vía per Martorell y Coll-bató, vers Mont-serrat, f...-ne baxar ermitans y anacoretes d'aquelles solitaries soli...s per suplicar-los que préguen Déu per lo triumfe de sa

causa, y ab igual súplica, devot y contrit, s'humilia als peus de la Verge Sobirana, a la qual presenta com a donatiu y obsequi una gentil galéra d'argent, símbol, séns dupte, de la executiva empresa a la qual anave a llançar-se d'alla estant, ab terrenal impetut, y séns portar en son cor ni una engruna d'aquella misericordia que lo cel nos concedeix de son natural patrimoni, per esmerçar-la en bé dels nostres semblants.

Enllestit ja d'aquest aparat religiós, s'encaminà En Pére per Monistrol, Tarraça y Sabadell, y lo dissapte primer de Maig, se-n aná dinar a Cardedeu, ón comparagué l'infant En Jaume, y tantost plegats seguiren abdós germans aquell metéix díe fins a Sant Celoni, ón féren nit.

Lo díe 2 de Maig, essent romas l'infant en aquest darrer punt, car allá havía d'aplegar-se la séua companyía, prosseguí lo Rey son viatge ab la séua, qui-s componía d'uns vint-y-cinch homens de cavall, y per Hostal-rich y Caldes de Malavella, continuà fins a Giróna, havènt-s'hi agregat de passada alguns nobles d'aquells qui ja l'havíen servit a la primera campanya. Lo bisbe d'aquesta ciutat, l'abat Amer y alguns ciutadans isquéren a rebre-l, y s'hi estigué En Pére quatre díes, durant los quals li avisà lo procurador del Rosselló, fra Guimerà, alguns encontres promoguts per los rossellonesos, y li escrígué l'infant En Pére, que En Jaume de Mallorques anava s recórrer aquella terra ab cert nómbre d'homens de cavall y de peu. Açò apressaría, sens dupte, la seua anada, car la matinada vinent, díe 7 de Maig, entrava ja En Pére a Figuéres ab una setantena d'homens de cavall.

No podía aenantar-se gayre d'aquell punt, car teníen d'arribar los reforços de Catalunya, Aragó y Valencia, y axí li calgué esperar fins al díe 14, durant la qual estada, recompta lo Cronista que perdonà l'infant Ramon Berenguer y la comtesa sa muller, per havèr donat libertat a uns presones que s'éren fets la primera vegada, per qual motiu, a cence-rar-se més l'Infant, desafià lo rey de Mallorques y féu lli-

rança de la vall de Banyuls y d'alguns altres castells, favorint tant com pogué contra En Jaume.

Lo metéix díe 14 dormí En Pére a la Junquera, ón pararen les téndes, y lo 15, ordenades les batalles, per lo metéix estil de la primera vegada, passà lo port de Paniçars, séns més aventura que havèr atemptat uns servents de la blusa assaltar les adzembles, los quals fóren al punt dispergits. S'atendà l'estol vora lo riu Tech (1), prop del Voló, entre aquest lloch y Sant-Joan de Córts. Al avançar dés d'aquest punt, lo díe 16, posaren altre colp per obra la més terrible tala *(ab inde talando fructus et arbores et alias destruendo cetera bona rebelium,* diu lo procés) qui prosseguí fins al díe 21, en què-s mudá lo campament a la horta d'Argilers.

Entretant, En Pére de Queralt, ab cert nómbre d'homens de cavall, s'éra apoderat de la tórra del bisbe d'Elna, fent presonera la gornició, y En Dalmau de Totzo, veguer de Girona, se-n éra anat contra Coblliure, que los habitadors li contrastaren, vehent-se aquell obligat a fabricar una bastida, séns perdre-ls de vista. La tórra de Nidoleres que fóu presa la altra vegada, sería després abandonada dels nostres, perçò que s'hi anaren a recollir are homens, fémbres y nins d'aquell territori, y com cuydassen aquells fer-s'hi forts, les companyíes d'En Pére circumvalaren la fortalesa, hi calaren foch, y abrasant-se los de dins no tinguéren altre remey sinó demanar misericordia, intercedint per élls un dels infants, *sed cum adversus eosdem homines et mulieres invalesceret ignis ardoris inmensitas dictus dominus Rex seu inclitus dominus infans pro eo Cathalonie Senescallus ductus pietate intrinsecvs recepit solito more domus regis Aragonum ipsos misericorditer ad mercedem.*

Lo díe 22 de Maig plantaren definitivament lo setge contra Argilers, y la distribució de forces que-s féu al seu entórn, molt minuciosa en la Crònica, y l'havèr-se conduhit

(1) Alguns historiadors han nomenat a aquest riu Teth, preocupats ab la emblança del nom, emperò lo que axí és apellat se troba més enllá de Perpinyá. n les cartes franceses, per diferenciar-los ne diuen d'aquest *la Tet* y lo de més ıçá *le Tec.*

endret allá tots los queviures y ormeigs de guerra, proven lo convenciment que tenía Eu Pére de que li farien contrast, com de fét li-n féren, honrant aytal comportament sobremanéra los de la dita població. Entre los enginys que gitaven de contínuu contra la vila, que éren diversos, hi havía un manganell de dues caxes, propri de la ciutat de Barcelona, qui apuntava sémpre contra les máquines o enginys dels de dins al obgécte de desbaratar-los, y un enginy de Valencia, qui éra allogat a la ribera, vora lo punt que gordava l'infant En Pére. Vuyt díes feya que durava lo setge, ab contínues descárregues, y malgrat d'ésser arribats grans reforços sóbre-tót de gent de cavall, miraría l'afer com a dificultós En Pére, con va cridar a sa ténda tots los cavallers, per consultar-los çò que més convenía fer, si continuar la tala prescindint del setge, o continuar aquest, usant remeys més poderosos.

Per que lo llegidor tinga coneximent dels principals personatges qui intervinguéren en aquella campanya, copiarèm ací los noms dels uui compareguéren a la ténda, segóns que-ls menciona la Crònica, y són los infants En Pére y En Jaume, Pére d'Exèrica, Uch vescomte de Cardona, Ramon Roger comte de Pallars, Pére de Fonollet vescomte d'Illa, Pére vescomte de Vila-mur, Ramon d'Anglesola, Felip de Castra, Roger de Pailars, l'almirall Pére de Mont-cada, Joan Fernàndeç de Luna, Gilabert de Cruilles senyor de Bestraca, Galceran de Pinós, Gilabert de Centelles, Goerau de Cervelló, Ponç de Santa-Pau, Jaume d'Aragó, Bertran de Fonollet, Uch de Fonollet doctor en lleys, qui després fóu canciller Reyal y bisbe de Valencia, Galceran de Bell-puig, Artal de Cabrera, Francesch de Cervià, Guillèm Galceran de Cabrenç, Guillèm de Bellera, Berenguer de Ribelles, Aymar de Mosset, Pére Dalmau, Ramon de Mont-pahó, Ramon de Senesterra, García de Lòriç, Felip de Boil, Roderich Díeç doctor en lleys, Ramon de Totzo, Berenguer de Roca-salva, Dalmau de Totzo, Berenguer de Mont-boy, Ramon de Castellví, Guillèm de Cornellà, Ramon de Vilafranca y alguns altres. Manifestà quiscun sa opinió tocant a açò que-ls con-

sultava lo Rey, y al cap-devall fóu acordat que lo dilluns vinent se combatés la vila, y tantost s'avias a la tala, fent-s'hi desembarcar entretant y portar a aquell punt mantellets, gates, banchs penjats y altres arnesos de combatre, y montant al metéix punt l'enginy major de Barcelona, per que s'etgegas contra la casa d'En Amorós, qui estava estramurs y tenía establiment y defenses, fins dexar-la quelcom somoguda.

Tan bon sistéma teníen los d'Argilers que, com a avançades de la vila, establiren dues cases properes, la que acabam de nomeuar y la d'En Pujol o Pujols, y ʇan bona gent triaren per defendre-les, que llur retiment fòu més difícil que lo dels defensors de la vila. Axí hagué d'entretenir-se allà l'estol més que no-s podía imaginar, y per les relacions del metéix En Pére és de veure que lo triunfe no dexà de costar-li algunes pèrdues. Mentre que acometíen la vila, unes companyíes anaren a talar entórn de le casa d'En Pujols, y l'almirall colocà-s davant la d'En Amorós, al venciment de les quals manà lo Rey construir un castéll de fusta: aquelles lluytaren braç-a-braç, y tinguéren de tornar-se-n séns conseguir ningun fruyt; y l'enginy de Barcelona desparà tres díes seguits contra la casa d'En Amorós, emperó per més que ocasionà fortes saccejades al edifici, y morí als seus tréts lo capità, fins ésser nit fosca, a favor de la qual s'escaparen los de dins, despenjant-se mur avall, no hi poguéren entrar los nostres.

La vila éra defesa per un Llombart nomenat Jofre de Standart, qui tenia alguns genovesos a les sues ordens, y complien los seus comanaments ab gran dalèr: esplica la Crònica certes anades y viugudes dels representants d'Argilers per sotsmetre-s, y los pretésts, per donar allargues, que alegaven, interpretant a la llur manéra l'un dels pactes que-s lactaren; emperó comparada aquella ab lo procés y altres ves que aduhen los historiadors, s'hi veu que la rendició ı resultat d'una causa, ab la qual, lo qui sap inventar-la ɔsegueix més que no ab totes les armes y estols del món, abèr, la divisió entre los qui ajustats se defensen. Entre los

de la població alguns n'hi havia qui esmayaren-se un xich vehent retuda la casa d'En Amorós; aquests formaren un partit contra los qui seguíen al Standart: no dexaría de nàxer prompte alguna malvolença entre genovesos y rossellonesos, y augmentant en conseqüencia lo nombre dels qui estaven disposats a transigir, van aquests atemptar la sotsmissió a En Pére, y axí ab poca dificultat, un colp acceptats los pactes, en los quals van nomenats gayrebé tots los habitants de la vila, se-n hi entrà l'almirall ab algunes forces, al obgécte de clavar los penons Reyals en les tórres més altes, y restaren presoners lo capità Stamdart y tots quants hi estaven ab ell de gornició.

Dos intents tingué lo Rey entant que açò anava tenint compliment desbaratar, per mijà d'aguayts, com axí ho consegoí, les forces que trametía En Jaume de Mallorques en ajuda dels defensors d'Argilers y afalagar tot d'una los naturals de la vila, qui patíen ab lo bloqueig, als quals féu enviar ab gran cautela, per mljà del almirall, tres càrregues de pà y gran quantitat d'aygua, de què teníen gran fretura. Ab tót y açò, van trascórrer quinze jórns dés lo primer en què començà lo setge fins al 6 de Juny en què hi entrà l'almirall. Emperó fóu lo més heroych d'aquesta gésta la defensa de la casa d'En Pujols: poch los se-n donà als defensors de veure retut Argilers, destrohida la casa d'En Amorós, restablert lo Rey a la vila, rebent contínuus homenatges de la gent vehina; per élls no hi valía requiriment ni menaça, y seguiren defensan-se tres díes més, durant los quals vehéren l'enginy major de Barcelona, ab un altre de dues caxes' destroçant lo mur y la tórra de la Celoquia y obrint-hi dos portells, les barreres preses per los enemichs, sembrades aquexes de morts, y arrambades al peu de la fortalesa fexines de llenya y brancatge, séns dupte per calar-hi foch, y una grua que hi manà allogar lo Rey, per estar resolt, com a darrer recurs a combatre ab busons y altres progectils. Fóu a-les-hores con lo capità féu alguna indicació per sotsmetre-s, y cessan lo combat, acostaren-se a la fortalesa En Guillèm de Bellera y En Guillèm de Perués, en qui depositaren llur confiança

los de dins, y entenent-se aquests ab l'almirall y ab En Ramon Boil, ordenaren certs capítols, gayrebé iguals als del lliurament de la vila, y verificà-s tot-seguit lo de la combatuda casa o tórre de Pujols. Aytal adquisició, qui dexava a En Pére senyor del territori d'Argilers, féu decidir alguns habitants de poblacions y fortaleses vehines o immediates a prestar homenatge al Rey, com consta de diferents regoneximents conservats en lo procés o en los arxius, en especial de Taciò, de la torra del Bisbe, de Sant-Ciprià, de la vall de Sant-Martí, de Sant-Joan y d'alguns particulars, encare que pochs, d'aquells encontórns.

Dominat Argilers, lo punt més important e immediat que convenía subjugar éra Coblliure, que-ls defensors n'éren també en part genovesos, si bé lo capità principal éra del pahis, a sabèr, En Pére Ramon de Codolet (1). Vers allà se encaminà En Pére ab ses hosts lo díe 13 de Juny, y vallejada le vila, féren ús de les metéxes màquines per batre-la que havíen servit a Argilers, acometent de primer los arrabals, Los de dins teníen una brigola y algun altre enginy ab que repelíen de llur part los assetjants, y axi durà lo desparament mútuu per molts díes, fent los nostrès soldats bona presa en los punts dals arrabals per ón avançaven, per aplicar-se al saqueig. desijosos de la roba. Lo tercer jórn de aquesta brega, donaren avis a En Pére que lo cardinal de Ambrun estava a Argilers y desijava parlar-li, y anant al seu encontre lo Rey, escoltà pacientment, un llarch y erudit discurs, ab referencies a histories de la Biblia, que li endreçà lo prelat, crehent-se axí ablanir aquell endurit monarca.

Poca gracia li féu a En Pére lo discurs, que tingué la indiscreció lo cardinal de pronunciar-lo en llatí; emperò comprenent l'altre a ón se dreçava, li respongué bréu y resolta-

(1) Conferma la presencia d'En Pére a Argilers lo díe 12 de Juny, una sin-ar lletra ab aquesta data, endreçada al rey de França. y adhuc escrita en fran-, fent-hi a sabèr al seu cristianissim parent. que li tramet, com a present, dins 1 caxa *una camisa qui éra estada de la Verge María*. ¿Què-s proposaría ab iest obsequi aquell devot séns pietat?

Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, vo- XXXI, pl. 462.

ment com sémpre; digué-li que éra content de sa visita com de cardinal y amich, emperò que mirant-lo com a legat del Sant-Pare, per los afers de què tractava, que li desplahía sobremanera y no séns matiu; que emprenía aquella guerra precisament per que hi hagués pau en les terres que Déu li havía encomenades; y que no amollaría de procehir al deheret d'En Jaume de Mallorques, lo qui ab gran ergull volía privar-lo-n y despossehir-lo del seu dret; emperò que, si volía, més avant podríen parlar d'aquell afer. Ab aquesta fugida dexà En Pére lo cardinal mès satisfét, y se-n tornà al lloch del setge que éra çò que al preseut li interessava.

Contra una de les terres que combatíen, la Conomina, se verificà la acomesa ab escut y llança, procurant-se al metéix témps estrènyer los defensors ab lo fum d'un incendi que-s promogué al peu de la fortalesa, y de fét haguéren de donar-se tost, prenent-los a mercè En Artal de Fozes; a cap de poch, esdevingué lo metéix a una altra torra qui dominava lo convent de Prehicadors, y als quals defensors prengué a mercè En Nicolau Carroç: a aquest convent fóu arrimat gran nómbre de fexines, part demunt les qual anaren pujant los nostres, fins a entrar-hi dins, y parapetant-se, per fí, los fugitius defensors a una fortelesa molt gran de la vila, allà estiguéren entant que los assetjants s'aplicaren ab preferencia al saqueig general de la població. Succehí açò lo 21 de Juny, o sía vuyt dies aprés d'haver-se començat lo setge y la acomesa; emperò al apuutar lo 22, nns comissionats de la vila, ensémps ab lo capità Ramon de Pont, demanaren al Rey que-ls fós tramès lo vescomte d'Illa, y aquest y l'almirall endegaren los tractes, fermant un conveni per lo lliurament, tendint-ne los capítols en resum a que s'estorcen vides y mémbres dels habitant y defensor y a que romanga reconegut com a senyor natural En Pére d'Aragó, no tenint açò vérament eféct fins al díe 25.

Lo díe 23 de Juny, méntre que hom esperava lo lliurement d'Argilers, recompta lo Rey que li vingué novament davant lo Cardinal, proposant-li si en cas de posar-se lliurament sóts lo seu podèr En Jaume ab los seus fills y tota sa

terra li asseguraría vida y mémbres, estalviant-li una llarga y mala presó, cosa que otorgà En Pére, aprés d'havèr-se consellat ab los infants; mas, no gayre aprés afegí lo mollorquí una altra volubilitat a les moltes que ja havía comeses, per tal qué, hi afig lo Cronista, passats alguns díes, li escrigué lo Cerdinal que En Jaume no estava en allò que solicitat havía, car deya que dexant apart lo perill de les persónes, més s'estimaría que En Pére li tolgués per força la terra, que no donar a enténdre que ell hi consentía, propòsit que faría molta honor a En Jaume si tingués caràcter per sabér-lo sostenir,

En la metéxa església de Prehicadors de Coblliure, rebé Eu Pére l'homenatge dels cònsols y altra gent de la vila, armà alguu cavaller novell, com tenía costum de fer-ho *lo Cerimoniós* sémpre que li convenía csnsignar la memoria de algun triumfe, nomená capità de la nova conquésta En Ramon de Barberà, y exint alhora a empendre una nova tala, donà les convinents ordens tantost per anar adquirint algunes de les fortaleses y punts propers, com érén lo castéll de Horta y lo de Coblliure, Yuhir, Millars, Torreules y la Celoquia, que tenía sots la seua guarda En Pagà de Mallorques, germà bort del rey En Jaume, la qual ans bé fóu presa a força d'armes. Aquest parent del mallorquí gordava aximetéix lo castéll de la Roca, al qual havíen ans tramès lo vescomte d'Illa, ab la esperansa de que fóre-li lliurada; emperò En Pagà diferí la lliurança alguns díes, fins al 4 de Juliol, essent en son lloch per lo Rey En Berenguer de Rochasalva. Seguiren a aquesta sotsmissió la de Montesquiu, que fóu encomanada a En Bernat de Senescals, Illa, Rala y Mosset, essen-te llurs respectius capitans lo vescomte d'aquell nom, En Bernat de Sò y En Aymar de Mosset, pot-ser los meteixs senyors àls quals abans pertanyíen les très poblaions, y la de Palau, ón romangué de capità En Guillèm Alió.

Lo dimecres, 7 de Juliol, essent romas a Montesquiu lo ifant En Pére, per sentir-se un xich malalt, avançaren les osts cap a Elna, ón també posaren setge, procurant abans

dominar una casa-fort, vehina a Perpinyà, que fóu lliurada per son metéix senyor, En Jaume Escuder, la qual s'encomana tantost a En Arnau de Canet. Un provençal, Parri o Perri de la Balma, acompanyat d'una dotzena d'homens de cavall, atemptà rescatar aquella fortalesa, per ventura cridant defora als qui la gordaven, y exint-ne efectivament los qui estaven ab lo nou capità,-s'armà una embregada lluyta, vehent-se aquells obligats a fugir vers Perpinyà. Al metéix témps va donar-se la tórra de Maladóch y Otrera, y de part d'En Arnau de Rocafull, qui éra de la terra, arribaren uns misatgers a En Pére, oferint-li en nom del comte d'Armanyach, la ajuda de cinquanta, cent o dos-cents cavallers, y encare, témps a venir, si volía, la de cinch-cents de cavall y tres mil de peu, oferta estrenya que, d'ésser certa, revelaría almenys la falla de bones relacions entre En Jaume y aquell potentat del Mig-jórn de França, únich segurament que, entre los del seu estament, no favorejava la causa del mallorquí, comte de Roselló y de Cerdanya.

Méntre açò esdevenía, no-s dexava de la mà lo setge d'Elna. En la descripció que-n fa lo Cronista-rey, indica que fóu la vila vallejada, menys per una part, y solament açò féunos ja sospitar si l'intent del assetjador fóra en aquell punt lo metéix qne havía ja aplicat en altres ocasions, a sabèr, promovent dissensió enfre los defensors y los habitants, Fós còm fós, és cosa certa que a la part baxa de la vila dexà sentir-se tot aquell díe una remor y ahurt continuu, lo qual se originava d'estar batallant uns contra altres los de dins, a conseqüencia d'havèr començat a sospitar los uns dels altres; y entretant varietat d'homens y fémbres de la vila, alcançant diferents penons, donaren lo crit d'Aragó! Aragó! y acostant-se al mur cridaren als nostres, qui séns gayre esforç se-n hi entraren al punt, tancant-se los qui resistíen dins una fortalesa. Apurada éra la situació d'aquests, y l'endemà, entrant en tractes lo llur capità, Roger de Reguanàch (1), ab

(1) En la Crónica s'hi tróba aquest nom escrit de diverses manéres. *Rarianach; Reguanach, Ravanach.* y lo Zurita l'escriu *Ravenach,* mas a la capitulació, copiada al procés, diu en catalá *Raonach.*

En Galceran de Bell-puig, majordom del Rey, fermàs una capitulació en la qual, entre altres coses, s'hi prevenía que lo capità y los seus restaríen presoners fins que a tant que lo rsy de Mallorques hagués retornat a En Arnau de Corbèrà y altres que tenía presos a Perpinyà, y que solament romaníen lliures y ab facultat d'anar-se-n a la llur terra, emperó ab jurament de no favorir més al rey En Jaume los qui fóssen del senyoriu de França o d'altres punts dependents del metéix, per més que los pactes que consten en lo procés no ho declaren axí, sinó exceptuan-ne en general tots los forasters (1).

Indica lo Cronista que aquell metéix díe, 14 de Juliol, anà, ab lo convinent salconduyt, En Pére Ramon de Codolet, per tractar ab En Pére d'Exèrica sóbre la presentació del rey En Jaume, y tantost manifestà al Rey que aquell estava resolt a posar-se sóts lo seu podèr, Era ja açò, segons cousta en lo procés, resultat d'una nova assentada ab lo Cardinal, y no s'haguéra res conseguit sens dupte, si l'endemâ no fòs arribat un missatger del Delfí de França. ab igual obgécte, a instancia del qual accedí per fí En Pére donant tota mena de fermança per que En Jaume pogués a éll presentar-se.

Lo metéix díe en què açò se resolía, hi hagué alguns encontres per aquells encontórns: a Clayrà, los habitants escarmentaren una partida d'almogavars y cavallers, qui s'éren apoderat de diferents homens y fémbres, que rescataren; y altrement esdevingué a Sant Hipòlit, a ón éren anats los qui estaven d'establiment a Sant Llorenç; emperò allò devía finir

(1) Hi há al procés la escriptura d'homenatge prestat per los defensors d'Elna en compliment d'aquest capitol, datada lo díe 4 dels idus de Juliol, en la qual se mencionen los noms d'aquells y llur procehencia respectiva; y és aquesta nova del tót notable per quant dóna una idea justa del mijá de què li calgué val--s a en Jaume per cercar ajuda, recollint tota lley de gent replegadiça, car, ırt dels de la terra s'hi troben homens del Poitou, de Fóix, de Fonollades, de sconya, de França, de Tolosa, de Limoges, de Provenza, de Beziers. de Luca, Florença. de Cortona, de Mont-peller de Lombardía, de Marsella, de Narıa, de Mira-poix, del Delfinat y d'altres diferents bandes.

bentost ab l'aveniment que s'aparellava, y que tingué lloch l'endemà, 15 de Juliol (1).

Dóna lo Rey engrunats alguns consells dels seus àulichs al tractar-se de la fórma còm devía ésser rebut lo rey de Mallorques, y per més que aparenta cert desgayre al esplicar-ho, en substancia, estan confórmes la crònica y lo procés, y al moment solemne no apar tan malagradós En Pére. Diu aquest, que havía dinat poch abans, y aprés s'éra assegut a un banch de la ténda al capçal del llit, estant al seu entórn l'infant En Jaume, tots los barons y cavallers y molta altra gent, qui tot just podía cabre-hi. En aquella ocasió entrà a la ténda, del tót armat enfora del cap, lo rey En Jaume de Mallorques, y al veure-l ja prop En Pére, alçàs en peus: ficà lo mallorquí l'un genoll en terra, y prenent-lo per la mà son cunyat y senyor, féu semblant d'axecar-lo, y llavors ell, afig lo Cronista, contra la voluntat del altre y quasi forçant-lo, li besà la mà, y en aprés l'axecà alt En Pére y besà-li en la bóca: *e Nós presém-lo per la má, per llevar-lo, e ell'séns voluntat nostra, quaix forçat, besà-ns la má; e Nós axecam-lo att e besam-lo en la bóca.* Concordes abdues fonts històriques de ón procehexen aquestes noves, En Jaume pronuncià decontinent semblants paraules: «Monsenyor, yo he errat contra vós, mas no contra ma fè: emperò, senyor, si-u fiu, fóu per mon mal cap e àvol consell, atenent la qual cosa, vinch fer smena de mi metéix davant vostre; car de vostra casa só e-us vull servir, perçò que tots-témps vos amí de bon cor. Tinch yo per cert, senyor, que vós m'avèu aximetéix amat e encare de present m'amatz. Axí, donchs, vull-vos fer tal servey que-us tingats per ben pagat de mi, e sóts vostre podèr yo met mí-metéix e tota ma terra lliurement. Féu a açò En Pére semblant resposta: «Que-us siats errat ho seutim, car sots de nostra casa; emperò errar, conèxer la errada e smenar-se és

(1) Ab data 13 de Juliol del 1344, feya sabèr En Jaume al vesconite d'Evol que l'endemá éra tingut de metre-s en podèr del rey d'Aragó, com-se-vulla que anava crexent la trahició dels seus sotsmesos: *Soferint Nostre Senyor çò que sofer et crexent la trahició de nostres sotsmesos. Col. de doc. inéd. del Arxiu de la Cor. de Aragón.* Vol. XXXI, pl. 265.

cosa humana, tant com perseverar en aquella és malicia. Ja, donchs, que vós regonexeu la vostra errada, usarèm ab vós de misericordia, e-us farèm tal mercè, que tot-hom conexerà quant misericordiosa e gratament nos havèm portat ab vós; emperò ab lo ben entès de que que-us metats vós e tota vostra terra sóts lo nostre podèr en virtut de la execució.»

Si verament mijançà aquest diàlech, com és de creure, per més que la fórma ne sía més o menys ponderada, ja res més no li tocava fer al çà-enrere rey de Mallorques, sinó arreconar per sémpre més la seua coróna y resignar-se a la mala sort que li trameté lo seu fat. ¡Desventurat! Més valía que los diplomàtichs francesos y pontificis que li consellaren aquell pas, li haguéssen proporcionat exèrcits y cabals per mantenir la independencia de sa patria, y revifar lo coratge dels qui éren estats febles o traydors a la primería: emperò, tal punt com aquell, séns la defensa ja de la gent replegadiça que ell havía sabut recollir de Gènova y altres ciutats güelfes de Italia y dels Estats propers al Llengadoc, del tót subjugades les illes Balears, retudes les principals poblacions y fortaleses del Rosselló, ja ni esperança li podía romandre de que algun díe los protectors estrangers li donassen l'adjutori que devíen havèr-li donat de bell començament, con regoneguéssen que aquella sotsmissió era inútil, ja per no fer-la de bon grat lo rey vençut, ja per no havèr-hi dins lo cor del vencedor la misericordia en què era de confiar; axí que, tart o d'hora, havía d'haver-hi lo penediment per part d'En Jaume, y si aquest, de propria voluntat o mal consellat, tornava a sa primera volença, certament que, en paga de sa resistencia, no trobaría sinó la mort y lo destrét.

Apar que en acabat de la assentada se recollí En Jaume, acompanyat d'En Péte d'Exèrica, a Elna, y com hagués ja previngut de paraula lo capità del castell de Perpinyà y los prohomens de la metexa vila, que dexassen entrar l'estandart del rey d'Aragó, verificà-s aytal acte de la més pacífica manera, anant-hi En Felip de Castre y En Pére de Mont-cada ab diferents homens de cavall, y romangué poch aprés enar-

borada la senyera Reyal a la tórra més alta de la dita fortalesa (1).

Lo divendres 16 de Juliol, tingué lloch la entra formal d'En Pére a Perpinyà, y lo metéix díe, segóns la Crònica, isqué de la metéxa vila una força de cavallería de les terres del rey de França, qui éra estada a sou d'En Jaume de Mallorques, y com arribas a Salses començas a destrohir bestiars y barrejar llochs lo comte de Pallars qui ab los seus anava al encalç d'aquells mercenaris fugitius. los vingué al demunt acometent-los de ferm, y llevant-los tot quant portaven. Ab élls se-n tornava, segóns apar, lo diplomàtich o missatger Guillèm de Villiers, qui, en nom del duch de Normandía y Delfí de França, se-n éra anat aparellar la sotsmissió d'En Jaume y la misericordia d'En Pére, y tal fóu lo perill que li calgué passar, que per poch com no corregué la sort dels desbaratats companys de viatge.

Bé pot figurar-se lo llegidor que a la entrada d'En Pére a Perpinyà y als primers díes de estada allí s'assenyalaría com sempre lo caràcter del qui éra tan cerimoniós com positiu: per més assegurar, rebé primer l'homenatge y jurament dels cònsols y prohomens, nomenà batlle de Perpinyà y llochtinent dels comtats de Rosselló y Cerdanya En Ramon de Totzo, y endemés provehí altres oficis qui feyen mester a la vila; per popularitzar los motius de sa execució (y d'açò n'éra mestre), lo tercer díe d'estar allá, féu predicar per diversos frares en distinctes parroquies sóbre los drets que li atanyíen y l'avantatge de la unió dels reyalmes, y éll concorregué a un sermó que pronuncià lo frare menor Beren-

(1) Al comissionar En Pére aquests dos personatges per colocar l'estandart Reyal a Perpinyà, comissionà encare En Domènech Cetina per que-s fés donar les claus del castéll, que devía espolsar, recollint tots los papers que hi haguéssen y altres obgéctes que poguéssen interessar-li; y segóns un document qui fórma part del procés, consta que al demanar les claus d'algunes cambres a En Bernat de Puig-aulot, qui éra estat reboster d'En Jaume, se resistí lo dit Bernat a obrir-les, y entrant-hi a la fí, se trobà que hi havía los motlles y punxons de les monedes que havía fetes encunyar En Jaume, entre élls, de diferents monedes franceses, com éren *maellotes* y *assays*, y altres de moneda falsa Barcelonina, Tornesa y adhuc Castellana.

guer Amorós en lo pati del castéll. ón s'hi donà entrada a tot lo poble, cavalcant després, acompanyat de tots los cavallers de sa comittva, per la vila; l'endemà, séns dexar de ocupar-se d'algun ordenament administratiu, passà una sort de revista de les companyíes de peu, a les quals los pagá lo sou, sermonejant-les tost-prés, y licenciant-ne algunes per que se-n tornassen, com per donar a entendre que no freturava de forces per dominar en aquell punt y hora; l'altre lo passà rebent homentges de comissionats de tots los castélls del Rosselló, Vallespir, Conflent, Capsir, Cerdanya, Vall de Ribas y Berida, estenent-se per tant lo domini fins als més llunyats estréms dels Estats que fóren d'En Jaume; y lo sisé díe d'estar allà, que érà lo 22 de Juliol, a la esglesia de Sant-Joan. ón féu cap lo Rey ab los seus cavallers y lo poble, aprés del sermó de la missa major, féu pujar a la trona lo seu secretari En Ramon Sicart, y, en altes veus, que tot-hom ho ohis, féu llegir la acta de la unió dels reyalmes o comtats de què demunt s'és parlat, o, en altres térmens, lo jurament per lo qual En Pére havía promés que lo reyalme de Mallorques romanía ajustat als reyalmes de la Coróna, y no podía separar-se-n jamés; y en aprés de llegida, la jurà de nou En Pére y encontinent féu-la jurar encare als cònsols de Perpinyà y a tots los barons y cavallers del Roselló, romanent axí proclamada y establerta la dita unió, no solament als Estats antichs, sinó als metéixs que s'adquiríen o agregaven novament (1).

Vegérem més amunt que En Jaume de Mallorques, aprés de la sotsmissió, era passat a Elna, ón hi feya estada. Segóns apar, havíen-li senyalat com a lloch de residencia un punt de Catalunya: emperó entant que allá esperava, solicità traslladar-se a Tuhir, accedint-hi lo Rey, y encare més tenir una assentada ab En Pére. Repugnava-li a aquest veures ab l'huiliat parent; y senyalant ab tal obgàcte un lloch apartat, a

(1) Aquest llarch e interessant document se troba aximetéix enclos en lo xcés, y are pot un hom gandir lliurement de sa lectura, fullejant les darreres ınes del vol. XXX de la *Colección de doc. inéd. del Arxivo de la Coróna de ogon.*

mija llegua de Perpinyà séns més testimonis per part del Rey que l'infant En Père y una curaa estona En Pére d'Exèrica, qui éra lo qui havía corregut ab los tractes al témps de la primera y principal entrevista, conversaren allà abdòs cunyats, responent a cada pregunta o proposició que feya En Jaume lo rey En Pére d'una manéra ambígua, reservant-se pendre son acort, o suposant molt natural çò que l'altre deya, emperò interpretant-ho a sa manera, y ab més o menys fastich consentí aquell en escoltar, fins que per havèr-li suplicat En Jaume que no admetés en son consell aquells qui li éren estat traydors, s'avalotà lo Rey en defenea dels que axí merexíen ésser tractats, donant-los per bons y lleyals, y manant al seu parent que callas. Aquesta assentada verificà-s a mijan Agost, y lo díe 17, isqué En Jaume del Rcselló, y acompanyat del infant En Jaume passà a Catalunya, anant a raure a Berga, que era lo punt de residencia per éll escollit.

Passats vuyt díes, lo 25 d'Agost, aprés de nomenar governador de Rosselló y Cerdanya a En Guillèm de Bellera, séns oblidar-se del corresponent assessor, recahent-ne lo nomenament a favor d'En Jaume Dez-far, isqué lo rey En Pére de Perpinyà, acompanyat dels del seu servey, y s'encaminà dret a Tuhir. ón pernuytà, tirant després fins a Vila-franca de Conflent. deturant-s'hi alguns díes, tant per castigar alguns de la vila qui havíen maltractat a tres o quatre dels qui consellaven lo Rey, donant mort al jurista Pére Aldrover, com per rebre homenatge dels prohomens d'allà y d'altres punts. Durant aquesta estada convocà En Pére a parlament per la diada de Sant-Miquel a la ciutat de Lleyda, cridament estrany, per no ésser aytal parlament convocat, segóns costum, per deliberació de la generalitat o Diputació, ab anuencia del Rey y de naturals d'un sol Estat, com generalment se verificaven en quiscun d'aquells de la Coróna, car més que fórma de institució representativa éra en aquest cas lo parlament al qual cridaca lo Rey congregació o aplech de personatges y representants d'algunes municipalitats dels diferents Estats, que escollía lo Rey a volèr séu per un punt de Catalunya, que no fóu després l'escollit al primer mo-

ment, com veurèm. Era l'obgécte d'aytal parlament tractar definitivament de çò que calía fer ab En Jaume de Mallorques, ja que aquest se donava per retut, y per arrodonir, si ací podèm dir-ho, ab una aparença de conclusió legal, la execució en virtut de la qual havía de romandre per sémpre més estingit lo reyalme de Mallorques y agregat a la Coróna d'Aragó, y més propincament a Catalunya, ab la qual fí a Puig-cerdà y altres punts féu repetir En Pére, ab tot aparat, l'acte de la unió dels reyalmes confórme havía-u fét a Barcelona, Mallorques y Perpinyà.

Per bé que En Jaume seguí lo cami regular per anar a Berga, observam que-n avança molt més, no aturant fins a Mont-serrat, a ón aniría séns dupte per demanar a la Verge lo contrari de çô que li havía demanat lo Rey En Pére abans d'empendre sa segona campanya contra lo Rosselló. Desconfiat se-n tornaria aquest, respécte del seu humiliat parent. y axí vehèm que, alhora d'esquivar tota entrevista, al exir de Vila-franca, lluny de seguir lo camí més curt o dret, arrimant-se a la costa, y més no tenint a acomtadar companyíes o estols de pobles, y no devent combinar ningun plan estratègich, dóna un tóm lo Rey seguint quasi la matéxa ruta que lo mallorquí, car se-n va a Puig-cerdà, y d'allà estant estant emprèn per lo coll o port de Coll-de-Jou, envers Bagà, Berga y Manresa, ón s'hi aturà dos díes, si bé l'endemà matí, que éra lo 9 de Setémbre, isqué de la població ans d'hora d'alba, acuytant lo pas, per no encontrar al camí En Jaume, qui devía exlr de Mont-serrat. al obgécte de parlar-li en lo camí; de manéra que entrava lo mallorquí a la riera nomenada de les Arenes, con lo seu cunyat éra ja passat de llarch envers Sabadell, séns deturat-se fins arribar a Sant-Andréu.

Desviats axí los dos prínceps l'un del altre, escollí per estada En Jaume Sant-Cugat del Vallês, y entrà lo rey En Pére a la capital, ón, segóns la crònica del metéix, fóu rebut ab molt gran alegría y molt gran solemnitat. Apunta en aquesta ocasió lo reyal Cronista un aveniment notable davant lo qual restam esbalahits per no sabèr quina lley de

sentiments ha d'inspirar sa lectura, y és la reunió del infortunat En Jaume ab sa muller Na Constançe, aquella metéxa senyora que li fóu rapida a Barcelona, o que romangué volentera al palau del seu germà, la hora de la memorable construcció del pont de fusta, y que no havía tornat a veure lo marit de llavors ençà. Diu senzillament En Pére que en aquella ocasió Na Constança anà ajustar-se ab son marit, empero, hi afig tot-seguit. que havènt caygut malalta de fébre a cap d'alguns díes se-n tornà al palau de Barcelona.

Si és cert que En Jaume sentiş amor per sa muller, y que aquesta de bell principi havía suplicat ab gran instancia lo Sant-Pare per que manas a En Pére que tornassen abdos esposos a ajustar-se y a fer vida conjugal; si esperimentaren aquests la alegría natural que fa a suposar, al veure-s aprés de tan llarga absença, y és veritat que la amor y la companyía de la familia és lo principal consol o pot-ser l'únich que roman con aquesta veu-se afexugada de tota mena de dissorts ¿còm és d'esplicar la poca conformitat dels regis esposos mallorquins ab la adversitat que-ls perseguía, y que deguéren havèr comportada ab resolució, per malàlt que estigués l'ún o l'altre ans que consentir en una nova separació, y que lo dolènt preferis per la seua cura la estada del enemich a la cambra nupcial, per reduhida y miserable que hagués estada, ón la meytat d'un ser conhortas la altra volguda meytat, puix lo matrimoni és un sol ser en dues meytats y dos cossos en ún? ¿La tornada de Na Constança, per lo motiu o pretest de sa malaltía, al palau de Barcelona, era indiferencia d'aqnella senyora envers lo seu marit, era egoisme de la metexa per mancar-li les avinenteses del palau regi, era plan del seu marit per podèr aplicar-se desprès més lliurement a noves campanyes, era conveni d'abdós ab igual mirament, era, per fí, resultat d'ofertes fétes per En Pére, per donar ja com a vençut lo seu cunyat y procurar d'aytal fórma algun benestar a la germana inferma, o tal vegada er ordinació o manyosa estratagema del metéix Rey per torna a gordar en ostatge, com a segura penyora, la muller del se enemich, desconfiant de sa sotsmissió y temerós de que to

nas a fer armes contra éll? Vet-ací lo punt que no sabèm resoldre, y per tant no espressam més que admiració al llegir-ne la nova.

Axicom veurèm, no romanía tot sol a Sant-Cugat En Jaume de Mallorques, perçò que l'environava una petita córt de nobles que-n donarèm los noms en ocasió oportuna, y entre élls hi havía l'estranger En Jofre de Standart que tenía ab éll gran privadesa, lo qual anava contínuament a Barcelona en representació del seu senyor, ja per esprassar súpliques o pretensions d'aquest, ja per satisfer eczigencies del Rey. En tal situació, recompta En Pére que-s descobriren unes cartes, per les quals constaven les disposicions d'alguns sotsmesos d'En Jaume a favor d'aquest, y noresmenys la esperança que tenía éll-metéix de recobrar severament, anaren a Barcelona a disculpar-se en nom d'En Jaume mícer Ramon Rusiach y un clergue de Mont-peller.

Emperò no comprenèm com, a ésser certes les inculpacions que menciona lo Rey en sa Crònica, y los fums ab què diu que li contestava En Jaume, çò és, tenint nous y veritables motius de sospita En Pére, concedeix, alguns díes després, permis al seu enemich per traslladar-se a Badalona, ón hi tenía millor alberch, com axí de fét ho verificà, y açò què és més, com dugué a compliment lo convocat parlament lo díe de Sant-Miquel, con l'obgecte de reunir-lo era precisament «per que li donassen llur parèr sóbre la atenció benèvola y misericordiosa que tinguda havía ab l'alt En Jaume de Mallorques,» segóns axí ho espressà lo Rey als convocats, dihent-los «que procurassen donar-li un consell que en resultat fós bò e convinent per En Jaume de Mallorques, és a dir, un consell agradós e misericordiós, e que ensemps tiras al benestar y honor de la Coróna, lliurant-lo de tot perill, etc.»

Tant s'aferrà lo Rey en volèr celebrar aquell parlament, que ab tot y havèr-lo convocat per Lleyda, no podènt segurament anar-hi per no separar-se gayre d'En Jaume, o per altres afers que l'afexugaríen, tingué llèure de traslladar-lo a Barcelona, verificant-se sa obertura lo metéix díe senyalat.

Per confermar çò que abans indicarem tocant al caràcter particular d'aquest parlament, dirèm, donchs, primerament quins fóren los concorrents al matéix, passant després a esbrinar la fórma y resultat de llurs deliberacions.

Nomena-ls lo Rey per aquest orde: los infants Pére, Jaume y Ramon, Berenguer, fra Sanxo qui després fóu bisbe de Taraçona, confessor del Rey e més avant arquebisbe de Tarragona, los nobles Llóp de Luna, Joan Ximèneç d'Urrea senyor de Biota, Ramon Roger comte de Pallars, Berenguer d'Anglesola, Pére de Fonollet vescomte d'Illa, Jaume d'Aragó, Miquel Péreç Çapata, Arnau Ça-Morera viç-canciller, Uch de Fonollet, Joan Fernàndeç Munyoç mestre racional, Bernat d'Olzinelles tresorer, Roderich Díeç cavaller, Blasch d'Ayza, Ferrer de Canet, Ramon de Totzó, Felip de Boyl, García de Lòris y fra Bartoméu del orde de Prehicadors, consellers reyals; Francesch Grony, Arnau Ombau, Bertran d'Avella, Roméu Ça-rovira, y Ferrer de Manresa, per la ciutat de Barcelona; Bernat Sunyer, Bernar Suau, mícer Joan Rabaça, Domènech Aymerich y Bernat de Valldaura, per la ciutat de Valencia; Pére Lanaja y Nicolau del Hospital, per la ciutat de Çaragoça; Pére Dez-pens y Bernat de Boyxó, per la ciutat de Lleyda; mícer Bernat de Bordils y Arnau Rafart, per la de Giróna; mícer Bernat Oliva, Guillèm Roig y Arnau Jofre, per la vila de Perpinyà; Jaume Matéu y Jaume de Viuderinyans (?) jutges de córt; Jaume Cardó, Francesch de Prohomre y Ramon Sicart, segretaris del Rey; Francesch Fóix, Bartoméu Dez-puig, Guillèm de Bell-vehí, Bernat Dez-torrents y Matéu Adrià, escrivans del metéix; y per fí, Bernat Perxó, Pére Ximèneç de Pomar, y García Lòpeç de Catina, uxiers de palau.

Es d'observar, donchs, que en aquest agregat hi havía gent de tots los Estats, d'Aragó, Valencia y Catalunya, y adhuc dels novament conquerits per En Pére o agregats a sa Coróna, çò és del Rosselló y de Mallorques; que no hi té més representació l'estat eclesiàstich que lo confessor del Rey; que l'estat militar lo componen nobles de la comitiva qui milità en la campanya contra En Jaume, aragonesos y

catalans, emperò no tots los inscrits en lo braç militar de quiscuna de les Diputacions o Generalitats, que los representants de les ciutats y viles ho són de les principals de Catalunya y de Rosselló y Mallorques, emperò solament de les capitals respécte dels Estats d'Aragó y Valencia, y encare, en concepte nostre, aquests representants no ho són de les municipalitats, si tan sols naturals de cada pahis respectiu, pot-ser indicats o escollits per lo metéix Rey, car entre ells s'hi veuen alguns jurisconsults (coneguts per lo distinctiu de *mícer*); y finalment, que alternen ab los restants, com a convocats, los jutges de córt, que per res no tenien representació a un parlament representatiu, los secretaris y escrivans del Rey e fins los uxiers de palau: devent-s'hi afegir, a major aclaració, que aytal parlament no és tingut en ses diverses sessions als locals destinats per costum a la assamblea representativa de la terra y en la fórma costumada, sinó dins la metéxa cambra del Rey.

De manera que, ben lluny de semblar-se tan sols a la dita assamblea aytal congregació, no és sinó un aplech de persónes amigues del Rey y escollides per ell-metéix, per tractar del afer com a ell li plagués, confórme confessa lo metéix al esplicar que tingué ansia de parlar abans ab cada ún apart, mijà no per cert lo més apropòsit per que la voluntat y encare la consciencia puguen obrar ab la independencia que-s demana en tals cassos.

Ab tót y aquesta irregularitat y aquestes coaccions, és de observar cert jahent a compassió per part d'alguns, car, per més que lo Rey los senyalà als concorrents la manéra d'espressar cadascú sa opinió—que fóu donat cada qual son parer per escrit, y tancant de primer tots los albarans dins una urna, anant-ne fent després lo trasllat, ab omissió dels noms dels autors,—del conjuncto ans bé de la combinació de tots s parers, no-n resulta res de cruel o aflictiu en la part cor-ɔral per la persóna d'En Jaume, si bé en general s'hi déxa ıtisfet lo mirament del Rey d'estingir per tots-témps la di-ɿastía y la independencia de Mallorques. Per quant relata lo etéix En Pére en sa Crònica, ell sol éra lo qui gordava la

urna ab los albarans, y puix éll sol conexía los noms de aquells qui-ls signaven, éll sol faría después la combinació per que lo dictamen resultant fós uniforme,' séns repeticions y séns contrarietat y duplicació de consells, fent-nos açò calcular que en la seua mà estaría també rebatre los qui no favorejassen sa idea o modificar per sí lo consell, anònim y comú als ulls de tóts, con, combinat o séns combinar, no resultava axicom a éll bò li paregués.

Per aconseguir lo Rey aquesta mena de sanció semi-legal als seus plans, tinguéren-se tres sessions tan solament en la regia cambra, la una lo díe senyalat per aplegar-se los convocats, o sía lo 7 d'Octubre, en la qual lo monarca endreçà-ls la paraula al efécte d'instruir-los tocant a açò que fer devíen una altra, alguns díes després, ón no s'hi féu sinó depositar cadascú son respectin manuscrit, y finalment una altra, nou díes més tart, lo 16 del metéix mes, en la qual, ja estractat lo contingut de tots los consells, y havènt lo Rey manat esténdre, en vista dels metéixs, los capítols espressius de la *deferencia* que devía ell gordar ab En Jaume de Mallorques, féu-los llegir En Pére y publicar en sa cambra, per que-ls aprovassen, com los aprovaren concordes totes les persónes demunt citades. Axí pot observar-se que res absolutament no tinguéren de parlament aquestes sessions, posat que los seus individuus hi anaren solament per ohir la veu del Rey, per depositar un paper secrét y per anar després a aprovar çò que havía estractat y combinat lo metéix Rey, treball que aximetéix poguéra havèr-lo fét quiscú a casa séua, puix no-res s'hi havía de *parlar* al parlament, ni calía havèr-hi proposició ni discussió alguna.

Resumirèm bréument y per orde lo contingut dels mencionats capítols qui-s troben per menut a la Crónica,

Devía senyalar lo rey d'Aragó a En Jaume deu mil lliures de rénda annual, sóbre llochs, fora del seu senyoriu, qui produhissen la dita rénda, la qual devía heretar En Pére, si moría l'altre séns dexar fills mascles.

Li donava lo dret de comis y confiscació que lo rey de Aragó tenía a Omelades y Carlades, y a Mont-peller.

Li condonava lo directe y alodial senyoríu d'aquexes terres—ab lo qual capítol nos apar que hi és de sobres l'immediat qui-l preceheix.

Li cedía totes les messions ocasionades ab motiu de la execució, ab condició de dexar lo títol y tots los atributs de la magestat, y de lliurar tots los documents relatius a les terres en que fins a-les-hores havía regnat En Jaume.

L'obligava aximetéix al lliurament de tots los regoneximents y promeses fétes per los del Rosselló y Cerdanya y a favor d'En Jaume y contra lo rey d'Aragó.

Fèya-li prometre que ni éll ni los séus no mourien jamés demanda ni questió alguna sóbre açò acordat.

Y, per fí, reservava-s En Pére, en cas contrari al anterior capítol, la facultat de obrar conforme li correspongués.

Anam are nosaltres a esprémer la substancia d'aquests capítols ón s'hi amostra la contemplació y misericordia del rey En Pére envers lo seu malastruch cunyat: en virtut dels metéixs lo çà-enrere rey de Mallorques havía d'ésser d'aquiavant simplement vescomte de Omelades y Carlades y senyor de Mont-peller, ni més ni menys que qual-se-vol altre senyor feudal de Catalunya, séns altre avantatge per éll que lo de podèr afrancesar-se con la ocasió ne fós avinent, per la situació de les metéxes terres que li cedíen, y endemés tenía dret a percebre deu mil lliures de rénda per manutenció de sa muller y fills, quantitat que podía fer efimeral y dexar de pagar En Pére, posat que sa percepció penjava d'una condició, çò és, de que-s trobesseu fóra del seu senyoríu llochs qui-s produhissen la mencionada rénda y consentíssen en ésser alienats, cosa que sabría fer En Pére impracticable si axí li convingués.

Ab la major imparcialitat e indiferencia pot ací lo llegidor calcular l'eféϲte que havía de produhir la obra miseri-
:diosa d'En Pére, y que-s pos al lloch d'aquell qui, havènt
ès cenyit coróna, veya-s llavors igualat a mólts dels seus
tichs sots-mesos, y fins privat d'atansar-se a la estada del
ı enemich, per demanar-li misericordia o justicia, a aquella
:téxa estada de la qual devallaven los seus progenitors y

y ón jahía malalta la muller que tot-just havía tingut témps de besar. Calculant açò, no estranyarà ja ningú que-s moguen ben prést noves tempestats, començant-ne los preludis al metéix lloch ón resideix En Jaume ab los seus. Bé remembrarà lo llegidor com En Pére d'Exèrica fóu l'encarregat per arreglar los tractes sóbre la presentació d'En Jaume al Rey, tractes que no-n podèm judicar, perçò com no se-n parla al procés ni a la Crònica, y aquell porta per darrera diligencia la convocatoria per al parlament, de manéra que no arriba als féts de què anam a tractar. Que los dits tractes se tinguéren no cal duptar-ne, car menys de seguretat no-s presentaría En Jaume a En Pére; mas és difícil assegurar si açò que s'hi proposaren fóu mal espressat per part del representant del Rey, o mal comprès per lo çà-enrere rey mallorquí. y si axí no fós, ningú no podrà aclarir-nos si, aprés de féts, hi hagué penediment per part d'En Jaume a conseqüencia de noves esperances, o de part d'En Pére per concebre noves sospites. Lo darrer d'aquests afig que en tal ocasió van sobrependre unes cartes qui asseguraven la esperança que tenía En Jaume de recobrar lo seu reyalme a no trigar gayre, vehent lo qual anaren comissionats del Rey a Badalona, y d'aquí estant trameté aximetéix En Jaume los seus, qui fóren micer Ramon de Rusiach y micer Bernat de Roca-fixa doctors, negant a la participació qne en tals plans tingués lo llur senyor.

En aquest entremig, y no déxa d'ésser notable, En Jaume percaçà licencia per traslladar-se de Badalona a Sant-Vicenç, prop del castéll de Cervelló «per temença que no-s mogués algun avalot en contra d'éll,» y si los doctors disculparen En Jaume sóbre la acusació de les cartes, ferms se mostraren en nom del metéix, per dir al Rey que no s'éra atès ni complert çò que En Pére d'Exérica prometé (1), que

(1) Entre altres inculpacions al d'Exèrica, ne refereix una lo Zurita que, per singular, devèm copiar, consistent en lo recort fét per En Pére Ramon de Codolet, de les paraules que aquell li havía dites a Perpinyà, y són: «En Pére Ramon, yo só molt descontent de veure com passen aquests afers, car a mi és vija-res, e veig davant la perdició e mort del Rey vostre Senyor, per culpa dels séus, qui li són deslleyals e traydors: e dolch-me fort del seu dan. Yo-us dich en tota veritat que

l'escrit de contemplació no podía ésser acceptat, que En Jaume protestava del procés que contra éll s'éra seguit, y per fí, que demanava resoltament que fóssen restituits lo reyalme y los comtats. A tal nova. hagué de posar-se altre colp en guarda lo rey d'Aragó, consultà lo cas, segóns costum, ab los seus savis y consellers, y envià, com a rèplica, una nova declaració al mallorquí dihent-li que li negava la restitució: al ovirar lo caçador com la presa que havía vist caure retuda y ala-trencada als seus peus, se refeya y cobrava nou alè, pot-ser per córrer més que no abans, sospita calía-li sentir de que li escapas; y si açò esdevenía, bé podía pensar En Pére que tindría necessitat de tornar per tercera vegada al Rosselló, si no per empendre una nova campanya, almenys per anorrear, ab un viu y cruel escarment al qui no podía més avenir-se ab éll per més que lo-y prometés, al qui fóra sémpre, tant com visqués, fastigós destorb de sa ambició, Lo qui sabé tost acometre crueltats, cercant víctimes en sa propria sanch, com tindrèm ocasió de provar-ho, certament no dexaría d'ésser aquella vegada cruel ab lo seu cúnyat En Jaume de Mallorques y ab los parçoners d'aquest qui-l volguéssen enaltir. Vejam com va aparexent aquest nou motiu qui obliga a En Jaume a llunyar-se d'aquestes terres y a En Pére a perseguir-lo per tercera volta al Rosselló.

Fóu donada la resposta del Rey a En Jaume en Sant-Vicenç, y tal fóu l'efécte del seu contingut. per *certes espressions poch grates d'ohir*, que ni va permetre tan sols lo çà-enrere rey que fós llegida en presencia de sos àulichs o amichs. Emperò com açò que en ella podía donar peu a questionar éra allò metéix de què ja estaven questionant en aquella hora

no hi hà príncesp al món a qui yo mès desijas complaure, ne més amas: e encare respecte a vós, més estimaría servir-lo a éll, que no al rey d'Aragó, ne a d'altre, ab que estigués en pau ab éll. Veig que és molt bon Príncep, e aquest nostre en no és bò, e ninguna cosa fa, ne proveheix, slnó ab consell de batxillers e de vi t: e axí, si a éll plagués, volenters treballaría per que fóssen amichs. E-m sa bò que lo rey d'Aragó n'hagués la honor e éll lo profit: e hajau per cert que ey d'Aragó per altre qual-se-vol farà més en aquest afer, que per contempla- de la Església. Tractau-ho vós ab lo Rey nostre Senyor, que yo hi faré tant. conexerà que l'ame lleyalment e de cor.» Zurita, vol. II, foli 181.

entre En Jaume y En Pére d'Exèrica, acalorant-se abdós de tal manèra—lo primer sostenint que no veya complit allò promès a Elna, y lo segón negant que se-n hagués promès tant com ell espressava en sa resposta,—que arribaren a maltractar-se mútuament los de la comitiva del mallorquí a sabèr, En Artal de Pallars, En Ramon de Codolet, En Berenguer d'Olms y En Jofre de Standart, ab altres homens de paratge, qui éren dinou en nómbre (1): y los missatgers del Rey y restants qui acompanyaven lo d'Exèrica, y entre élls s'entregitaren espressions vilanes, perçò com digué a aquest En Jaume que mentía, y axò metéix digué a tots los partidaris del mallorquí lo segretari del d'Exèrica, y de poch li anà com no traguéren les espases y no arribaren a les mans, y acabaren per desafiar-se demanant-ne salconduyt al Rey, segóns ell recompta, afegint-hi que a aytal fí, fóren-los trameses, ab sa licencia, a aquells nobles, cartes de desafíu y de ajornament de part del d'Exèrica, y los seus, al qual no comparegueren los altres, séns mica de dupte per tal com preferirien èsser més útils al llur senyor, fugint ab éll,

Fàcil és de preveure lo resultat de tals escàndels: quatre díes aprés, lo 14 de Novembre—lo metéix díe en que fóu batejada a la Capella Reyal de Barcelona la infanta Na Joana, qui era nada lo 7 del metéix mes, y de la qual fóu padrina la reyna Elisenda, vídua del rey En Jaume II, fundadora del monestir de Pedralbes,—passava en Jaume de Mallorques del castell de Falles o pot-ser de Martorell, ón també estigué, a Cardona, lo vescomte del qual punt lo convidà (2);

(1) Estant a Martorell En Jaume, li euvià lo d'Exèrica un porter, desafiant-lo, y prést comparegué lo metéix porter davant lo Rey per fer-lo-y assabèr y desmentir alhora çò que dit havíen l'ex-rey e los séus, qui éren segóns la Crònica, losací nomenats y endemés los aragonesos Pére y Ramon Cornel, Pére de Montcada y Miquel Pérez Çabata, aprés de què Felip de Boil, García de Lòriç y Gil Ruiç de Liori diguéren que estaven promptes a salvar la fè del d'Exèrica. Lo Zurita ajusta a aquests tres los altres tres abans nomenats, emperò no apar axí en la Crònica, si bé lo paragraf ón s'hi relata sía obscur, car los tres primers van mesclats ab Pallars, Standart y Codolet, e hi figuren sols los altres tres al parlar ab lo Rey per desmentir los defensors del d'Exèrica.

(2) Ans de partir lo rey En Pére, o sía en aquesta metéxa ocasió, sortí un obstacle qui pogué molt bé destorbar los seus intents, y fóu l'acabdillament de gents fét per lo vescomte de Cardona y En Pére Galceran de Pinós, qui estaven

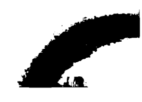
d'aquí mudà-s l'endemà a Solsona, l'endemà passat a Organyà, l'altre a la Seu d'Urgell, l'altre al Canigó, trobant-se lo divendres 19 de Novembre al Hospital (Hostal ?) de Santa-Susagna.

Algunes noves per endavant ne tindríen los partidaris d'En Jaume en aquelles terres, con al arribar al port de la Casa (que ignoram quin sia) sobre lo Canigó, encontrà ja deu macips o jóvens de Puig-cerdà, qui exien a rebre-l, los quals li digueren que lo baix poble d'aquesta vila estava tót a favor séu. S'hi encaminà En Jaume, y, si havèm de creure lo Cronista-rey, al arribar-hi amostrà aquell unes cartes, ón hi donava entendre que En Pére havía-li tornat los seus reyalmes, salvant solament que s'esperava una ocasió oportuna per fer-ho públich.

Duya en sa companyía, segons apar, coranta homens de cavall y tres-cents de peu, y aturà davant la tórra Cerdana, y, sens acometre-la, continuà son camí vers Puig-cerdà, havènt encontrat per lo camí lo veguer de Cerdanya qui anava a contrastar-li ab algunes forces, emperò que no passà de Queralt, y se-n tornà per ésser les séues inferiors a les d'En Jaume.

Al entrar en la vila hi hagué gran moviment, vehent-se alçar les espases nues, cahent alguna víctima y donant-se crits de ¡Mallorques, Mallorques! visca lo rey de Mallorques! de ón fugiren tots los partidaris d'En Pére y les autoritats, alguns dels quals arribaren a Barcelona, a posar-ne a noves lo Rey, qui ho sabía també per un correu que li enviaren los prohomens de Berga. Aprés de repartir nous oficis lo reaparegut monarca, començà sa campanya qui fóu breu y desastrada, com tot quant emprenía: havènt-se-n anat a combatre lo castell de Llivia, fóu espelit ab escarment dels seus; atemptant l'endemà, 22 de Novembre, apoderar-se de Vila-franca

uerra, obstacle que superà lo Rey, obtenint d'abdós que sobressehissen de ipte llurs diferencies, sóts paraula de que tantost procuraría la concordia. Pinós, en la questió de Mallorques, gran partidari del rey En Pére, y no havèm de meravellar-nos que son enemich, lo vescomte de Cardona, 's d'En Jaume, y, menys encare, que l'obsequias en aquesta ocasió.

de Conflent, los de la vila li barraren los portals, y si bé cuydà destrohir les portes a atxades, no tingué altre remey que tornar-se-n, calènt-li passar la nit a un hostal nomenat de *la Perxa*, ab tot que no seríen gayre reduhidès les forces del assetjant, con la brigada qui traslladava sos equipatges a Puig-cerdà se componía de més de vuytanta adzembles carregades, per més que podría fer-se que no tingués res que veure aquesta ab aquelles.

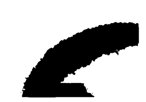
Mentre atemptava aquesta escursió En Jaume, apar que los vehins de Puig-cerdà, partidaris d'En Pére, tractaren de fugir de major perill y sóts-traure-s del compromís que aquell los portava, y exint armats de llurs cases, al crit de ¡Aragó, Aragó! escometéren la gornició que hi era romasa ab En Jofre de Standart, ventaren, ab contínuu repich les campanes, s'encadenaren los carrers y taparen-se les exides ab banchs, cofrens y altres entrebanchs (1), y s'apoderaren, per fí, de les fortificacions y altres punts de defensa, davant lo qual espectacle l'infortunat En Jaume, qui estava ja de tornada prop les muralles, hagué d'entristir-se y fins desesperar-se, car, per mijà d'un frare prehicador, féren-li assabèr que devía llunyar-se si no volía aventurar-se a morir. Insistí ab pertinacia lo malaventurat príncep en passar avant, la primera volta que li revelà lo frare l'acort dels de la vila, y repetint aquests la negativa d'entrada, suplicà llavors ab gran tristor En Jaume, que li donassen lo dinar que tenía aparellat y li tornassen la rècula qui havía conduhit lo seu equipatge, y com s'hi negassen més y més los de dins, començaren ell y los séus a proferir contristats ays, y gitant malediccions, abatuts y desesperats, no tinguéren altre remey sinó tornar-se-n, passant lo port de Pitmoren, sens havèr-se desdejunat, ab perill de morir-se de fret o d'altre mal, y de romandre per ventura contrafèts, en la qual situació, segóns la Crònica, del metéix enemich qui refereix y poetitza lo fét, tan desesperat estigué En Jaume, que començà a

(1) Los enginyers militars y los aficionats a barrricades podran veure en aquesta nova la antiguitat d'aytal mijà de defensa popular qui tant se prodiga en la nostra centuria y que qual-se-vol pendría per fill del metéix.

donar-se colps a la cara y contra lo cap, cuydant ferir-se símetéix ab la bronxa y adhuc ab les seues armes, que los séus haguéren de llevar-les-hi de les mans. Al arribar a Achs, prestaren-li al fugitiu rey alguna quantitat per cobrir les seues messions y comprar vestits de què freturaven tots los d'aquella comitiva, qui passá tantost a Fóix, donant-loshi lo comte bon acolliment, y alguns diners, podènt axí pendre tot-seguit lo camí de Mont-peller vers ón s'encaminaren sens deturar-se, y semblant cuyta segurament sería per eféc-te d'alguna nova que tindríen de que s'acostava ja lo rey En Pére.

La aparent frescor ab què aquest recompta lo mou com procehí al tenir noves del anament d'En Jaume y dels féts de Cerdanya, es tan notable com la resolució y activitat que descapdellà per conjurar aquells mals. Lo metéix día que hi hagué les baralles a Sant-Vicenç, conféssa ja En Pére que conegué la necessitat de fer un nou enantament contra En Jaume de Mallorques, «per bé que no convenía moure bro-git, car anant aquest guiat,» y de bones y primeres manà re-tenir al tresorer mil lliures que abans havía ordenat fer a mans d'En Jaume per despeses de viatge ab tal de que se-n anas.

Era açò lo 10 de Movémbre, y onze díes desprès, lo 21, que éra lo metéix en que En Jaume cuydà combatre lo cas-téll de Llivia, hi afig lo Rey Cronista que s'entretenía durant les primeres hores del repos a la nit, y ans d'ajaure-s—axi-com feya Napoleon I, estudiant los Comentaris de Cèssar, y son nebot Napoleon III, gaudint d'aquests y de la historia de les gestes del seu oncle,—llegint lo llibre o crónica de son rebesavi lo rey En Jeume *lo Conqueridor, del senyor rey En Jaume tresavi nostre*, con li vingué davant lo correu dels prohomens de Berga, fent-li assabèr çò que passava a Cer-ıya. Durant aquella nit y mentre anaven arribant altres ıssatgers o particulars qui confermaven la nova, En Pére ría ja fét avisar los del seu consell per que legalitzassen ventura sa resolució. L'endemà matí, convocava ja per Usatges *Princeps namque*, o en virtut de sometent, tots los

feudals, viles y ciutats, y lo dimecres, díe 24, lo meteix en què En Jaume de Mallorques crohava plorant y mort de fam y de fret lo gelat port de Pitmoren, exía de Barcelona lo rey En Pére, ab cor d'entrar a Cerdanya per Ripollers y per la vall dc Ribes, acort que bentost varià per volèr abans entrar al Rosselló, al qual obgécte èsperà la arribada de les hosts. Al sabèr per lo camí lo recobre de Puig-cerdà, manà lo Rey, ab gran política, qne aquexes se-n tornassen, y ell continuà la jornada fins a Perpinyà, fent tirar avant dins Cerdanya lo governador En Guillèm de Bellera per que acabas de restablir-hi l'orde y castigar los qui havíen tingut tractes ab En Jaume; y aquell complí l'encàrrech a no podèr millor, car la diada de Sant-Andreu, darrer de Novémbre, havía ja penjat catorze homens, y l'endemà havía fét degollar En Uguet d'Alanyà y En Arnau (Artal) de Pallars (1), qui éren de la comitiva del desvastat En Jaume.

Méntre que tanta rigor s'espletava en Cerdanya, se constituya tranquilament a Perpinyà lo Rey vencedor, adoptant la política més maquiavélica que hom puga imaginar, política que més apar filla de tirans dels nostres témps, que no dels reys guerrers d'aquells segles: aparentà En Pére gran repos y suma certesa de seguretat, donant a entendre que sa anada a Perpinyà éra com un deport, tal com si ānas a estiuejar a un lloch delitós, y axí deguéren compendre-ho los habitants al veure arribar a la vila, l'endemà, la reyna de Aragó ab ses filles, les infantes Constança y Joana, a les quals féren los prohomens una gran rebuda; féu gala lo Rey de mostrar-se popular, alternant planament ab la gent del poble, y participant dels seus passa-témps y deports; acredita sa fama de *Cerimoniós*, cavalcant per la vila, abillat ab les insignes reyals, y acompanyat dels seus àulichs y dels cònsols y prohomens: disposà féstes, balls y torneigs; y per fí donant a entenent que li sabía bó passar-hi una llarga temporada, com axí vérament ho féu, tornà, si fà no fà, en aquell poble, qui éra estat la redidencia del sobirá mallorquí la vida y admòsfera de córt, car durant sa estada a Perpinyà

(1) Lo Zurita li diu Arnau de Pallarols.

espatxà En Pére importants afers, dels quals tantost donarèm compte, rebé visites d'alts personatges y d'embaxadors, fermà tractats; y tingué, ab açó, ocasió de donar a conèxer la important diferencia que hi havía entre la córt d'un rey de Mallorques y la d'un rey d'Aragó.

En obsequi als nostres llegidors, copiarem ací solament un paragraf de la Crònica, qui ofereix singular noticia del mou que lo Rey En Pére tractava de fer-se popular en aquells territoris: «Arribà de Barcelona (diu) la reyna Na María nostra muller, ab les infantes Na Constança e Na Joana filles nostres, a la qual rebuda féren los prohomens una gran e molt honrada festa ab tota solemnitat, contribuint-hi tots los oficis en general e la altra gent, ja per gran nombre de vestidures de seda que ostentaven, com per los balls e altres demostracions d'alegría que feren. Passada la hora de véspres, pujaren les colles de ball a la exida del castéll, e allà convinaren diverses e variades dances que a Nós sabéren bò, entant que Nós baxàm a ballar ab ells a la dança mesclada (1), de ón ne fóren molt contents e pagats. Con finí lo ball éra ja de nits, e llavors fent portar ví e pastiços, menjarem e beguréem ab los qui ballaren, compartirem entre ells los pastiços e en aprés, llexant-los al pati, anarem-nos a la nóstra cambra, e ells se-n anaren tots a les cases llurs.»

Per la data d'una butlla (de que tantost parlarèm) relativa a la reyna de Mallorques, podèm deduhir que al Juny del any següent romanía encare lo Rey a Perpinyà, y com durant los mesos d'entremig passaren molts féts notables als quals adés havèm aludit, los relatarèm seguint lo metéix orde cronològich ab què estan apuntats en la Crònica.

Lo primer fét de pès que s'hi menciona, esdevingut a poch d'açò que acabam de referir, per les féstes de Nadal e lo Zurita, subgectant-se al seu sistéma, aplica ja al 5) és la visita de Diego García de Toledo, porter majór rey de Castella, en estament de missatger, portant al-

(1) ¿Sería per ventura les *dances llargues* que-s ballen al Empordá y de- territoris envers Rosselló y Cerdanya?

guns capítols sóbre la questió, qui durava encare, entre lo Rey e los seus germans los infants En Ferran y En Joan.

En la metéxa ocasió, arribaren encare dos legats, nomenats l'un fra Jaume, arquebisbe de Neopatria, y l'altre Rodolf Loffreire, cavaller y doctor, tramesos per lo Papa, encare que lo segón, per son cognom y per çò que prompte esplicarèm, apar que era procehent de França. Era llur obgecte informar a En Pére de com lo Papa, Climent VI, havía concedit la conquésta de les illes *Fortunades* (les Canaries, *Canariae*, axí dites per Plini, per rahó d'havèr-hi molts de cans, *canis)*, a Lluis comte de Claramont, o millor de Clairmont, y de Telamon, y solicitar en nom del Pontífech valiment per la empresa que estaven aparellant. Al parlar d'aquesta antiga temptativa d'esténdre-s més enllà dels límits admesos en los continents, al ocupar-se d'aquest preludi, si axí hom pot nomenar-lo, dels grans descobriments féts en temps dels Reys Catòlichs, han comès grans errades tant los historiadors nacionals com los forasters, confonent aquesta progectada empresa ab la que més endavant fa lo francès Betancourt, y fent devegades contemporanis a aquest, don Joan II de Castella y lo concessionari senyalat per Climent, lo príncep Lluis, essent axí que aquests dos personatges viuen un segle abans qne no aquells.

Tals confusions provénen, en part, de la crònica d'En Pére, lo primer llibre ón s'hi parla d'aquest fét, car, no en los códechs originals, mas en la primera edició que publicà lo cronista Carbonell, se trastornà de tal manera lo paragraf qui-n parla—segóns tinguérem ocasió de fer-ho observar en la nova edició y traducció que-n féren al 1850, havènt-ho abans observat també l'annalista Zurita,—que arriba a ésser ininteligible; y en part, de volèr-se apropriar cada nació la gloria d'aquell primer intent, és de veure qu per posar tan útil pensament en obra, no obstant de resid lo favorejat a França, abans que a ningun Príncep, acude al rey d'Aragó, y encare lo Romey e altres autors més ar tichs diuen que los amples poders que-s donaren al conce

sionari eren donats tot d'una per lo Papa y per lo nostre Rey; d'havèr-se tractat la empresa a França, per ésser lo favorejat fill d'una dama de la alta aristocracia francesa, mentre que tant ell com un altre germà séu van merexer gran privadesa en la casa Reyal d'aquella nació; y finalment, de la casualitat d'ésser lo metéix personatge infant de Castella, y descendent de la branca primogènita qui fóu desheretada en temps del rey don Alfons X.

Convé, donchs, donar alguna llum sóbre aquest punt, guiats per la que ja comença a donar l'annalista aragonès: l'infant don Alfons, nomenat de la Cerda, del qual tantes voltes havèm parlat en aquesta historia, fill del infant don Ferran, y nét del mencionat rey Alfons X, prengué En França Na Mofalda per muller, del qual matrimoni nasquéren dos fills Lluis comte de Clairmont y de Telamon, y Carles, qui fóu conestable de França. Nomenaven-los a aquesta nació los dits prínceps ab lo cognom o sóbre-nom de Espanya, no per ésser cognom com és aquell Espanya de Cossarans—del qual tantes voltes havèm parlat en la present Historia y que tantes se-n vingué ab lo seu parent de Fóix a pertorbar la pau de Catalunya, ab lo qual may per may deu confóndre-s, mas tan solament per ésser originari d'una casa Reyal del territori d'Espanya, y axí-l nomena també lo Papa en la butlla de investidura. Fóu conegut encare per príncep de la Fortuna, y axò ben rumiat no-res té de particular, havènt-se errat grossolanament lo Romey al creure-s que li deyen l'Afortunat tal vegada per mofa a causa d'havèr fracassat aquell progécte y no havèr traspuntat per les illes lo qui les havía de conquerir, perçò que no-l nomenaren tal Afortunat y si de la Fortuna, que era lo nom de la illa principal de la qual feyen-lo Príncep, axicom feya lo Papa a En Jaume II *rey de Sardenya*, rey per ésser lo títol que calía-li pendre en lc eu nou domini, y de Sardenya per ésser aquest lo nom d territori ón havía-l d'exercir.

Clares resulten totes aquestes observacions del contin-g de la indicada butlla, donada a Avinyó a 3 dels idus de

Desémbre del any tercer del pontificat de Climent VI (1), y endreçada al rey En Pére, tant per fer-li a sabèr tot allò referit, que s'és acordat en conclavi de tots los cardinals, ab la fi de que *Ludovicus de Ispania Princeps Fortuniae* vaja ab una armadura *ad adquirendus Fortunie ac quasdam alias insulas in partibus Africe consistentes,* y propagar en les metéxes la religió cristiana, com per suplicar En Pére que li valga en aquesta gloriosa empresa.

Moltes són les rahons qui poguéren contribuir a donar semblant preferencia al nostre Rey, car apart d'estar ocupada la França en ses guerres ab Anglaterra y d'ésser la nostra nació una de les primeres marítimes d'aquell temps, hi havía lo recort de les favors que rebéren los infants de la Cerda de la casa Reyal d'Aragó, puix que féren llarga estada a Catalunya, a la avinentesa de no estar ocupat lo rey En Pére en ninguna guerra esterior, per la quaĺ li fallissen ses galéres, y per fí, pot-ser a un notable precedent que apunta lo Moreri ab referencia a diversos autors en los quals recalca sos estractes o ressenyes, a havèr estat en altre temps ja atemptada aquella empresa per catalans y genovesos plegats.

Fóren los sus-dits embaxadors molt ben rebuts, com era d'esperar, de part del Rey; afegint-hi no-mes lo Zurita que, a conseqüencia d'axò lo comte da Telamon, ó sía lo referit príncep Lluis, se-n vingué després a Catalunya, y En Pére l'ajudà en la empresa de la manéra com referirèm més avant. Emperò, segóns apar, la mencionada guerra de França, qui-s recruhà llavors ab major toçudería, fóu entrebanch insuperable per aquella empresa, y axí-ns cenyim a les noves donades, per no correspondre ja tot lo venidor y verificat més tart a Canaries al obgécte especial que-ns proposam.

Un altre dels féts notables que cita lo Rey al mes de Janer, és la anada a Perpinyà d'un Jordan, comte d'Illa lo qual sostingué una justa y féu taules rodones ab altres cavalles de la casa Reyal. Nomena-l lo Zurita comte de Iscla, que a..í

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* butlla 24, lligall 44 de Climent VI.

podría pendre-s aquest nom per la traducció de la Ischia de Nàpols, emperò lo de Jordan revela ans bé que ha d'ésser del Isle d'Aquitania, que efectivament éra comtat en aquella època, y nomenaría-s en aquell segle Illa, com ne diu En Pére.

Lo metéix díe que tingué lloch aquest aveniment, 14 de Janer, arribà al Rey un correu d'Avinyò ab cartes en què lo Papa, li suplicava que dexas anar Na Constança ab lo seu marit (1) y restituir los béns a En Jaume de Mallorques. Aquest en sa fuyta, éra anat a raure a aquella ciutat, ón seguía la córt pontifícia, y no es de meravellar que, en l'estat de compassió ón se trobava lo desheretat, la sentís encare més lo sensible Climent, qui constant-ment s'éra interessat per éll trameten cartes y més cartes, qui totavia son en los nostres arxíus, al desapiadat rey d'Aragó. No resolgué res de prompte, com tenía per costum En Pére, y un hom veu que per allò volía abans adquirir certs informes, car son representant a la córt pontificia, mícer Bonifaci, arribà a Perpinyá lo 8 de Febrer, tornant a anar-se-n vers a Avinyó lo 5 de Març, ab uns missatgers ensémps, qui fóren lo comte de Terra-nova, En Miquel Péreç Çabata, mícer Joan Ferrandiç Monyoç, mícer Bernat d'Olzinelles, doctors En Jaume Conesa escrivà y En Ramon Sicart segretari, los quals romangueren a la córt del Papa fins fins al 8 de Juliol 1345, y entraren de tornada a Perpinyà lo 16 del metéix mes.

No sabèm què s'encalçá d'aquest missatge o embaxada, emperò es cosa certa que, pochs díes aprés d'havèr-se-n tornat, arribà també a Perpinyà lo bisbe de Leyt ab noves cartes y súpliques, tocant no ja a la reversió d'açò conquerit a

(1) Hi hà una espressiva butlla ón En Climent, donant a En Jaume y a Na Constança los títols de reys de Mallorques, y declarant la viva instancia que li fan abdós esposos per unir-se, préga ab gran pressura En Pére que hi vulla consentir: emperò la dita butlla no pogué ésser enviada per lo correu que ací vé inat, sinó més tart pér lo bisbe de Leyt, car bé s'hi parla de les cartes anteriors, la embaxada que trameté després En Pére a Avinyè, y no-més s'hi fa menciò quest afer, séns tocar ja per res la reversió de la coróna de Mallorques. Ho edita, per altra part, la seua data, qui és del 6 dels idus de Juny, any quart pontificat de Climent VI.

Veja-s les butlles d'aquest Papa en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*. nóm. 38.

En Jaume de Mallorques, mas al permís d'ajustar-se aquest ab sa muller, cosa que-s verificà anant-se-n Na Constança a Coblliure, ón hi havía previngudes certes galéres que devíen portar-la a Lauzu o Leucata, llà-on l'esperaría lo bisbe per durla al seu marit.

Lo Zurita menciona les diverses pretencions que tenía per obgecte la tal embaxada, entre élles rebaxa del cens de Sardenya, concessió de dos capells per los bisbes de Barcelona y de Lleyda, y privació a la armada de Nápols de perjudicar los vaxells catalans, en tot lo qual, diu, usà lo Papa de gran liberalitat; mas en quant a la reyna de Mallorques, no volgué atendre a açò que lo Rey procurava. Axò que bé podèm assegurar és que, en quant a la paga del cens, se mostrà alguns colps En Pére un xich gançoner, tant que Climent arribà a escomunicar-lo-n, segóns consta de ses butlles.

En lo metéix mes de Febrer, tingué encare altres vistes importants lo Rey. Arribà a sa presencia Alcayt Abelfacèm-Ali-Aben-Comeya, missatger de Jusaf de Granada, ab podèrs d'aquest y de Bul-Cacèm del Marroch, per tractar de pau, la qual se signà quatre díes després. lo 4 de Febrer del 1344, per deu anys. Pére bisbe d'Urgell y lo vescomte de Narbona fóren rebuts en audiencia, alguns jórns més tart, per lo rey En Pére, ab lo qual tractaren de certa questió ab los oficials reyals de Puig-cerdà: y a les darreríes del propri mes, lo clergue Elus de Grunyera (Gruyere?), missatger del rey de França y son conceller, proposà en nom del seu senyor un tractat de pau y conveni entre En Pére y lo desbostat rey de Mallorques, al qual, és bé sobrer dir-ho, féu lo vencedor la metéxa resposta que va fer a quants s'interessaren y suplicaren per En Jaume.

Aquesta embaxada de França. que és anterior a la anada del bisbe de Leyt a Perpinyà, fóu a conseqüencia de la obstinada negativa d'En Pére a la reunió d'En Jaume y Na Constança, arribant al estrém de consellar a sa germana que no tornas jamés al seu marit, ab lo qual no podía esperar sinó miseria y desplahers, y que si romaníaací, li donaría tres

mil lliures de rénda al any sóbre lo castéll de Mont-blanch. Aquesta iniquitat, les instancies del Pontífech y los clams del fugitiu Jaume y d'altres barons partidaris séus qui-s trobaven a-les-hores a la nació vehina, induhiren a Felip de França a avogar en favor del rey de Mallorques, tant que, com a preludi d'aquesta protecció, derogà les salva-guardes que témps enrere havía otorgat a favor d'alguns sotsmesos d'En Jaume, partidaris d'En Pére, per que poguéssen residir y tractar lliurement a França. Lo Zurita y aflg, y és molt possible, que Felip estava planyidor perçò que, a la guerra que mantenía ab Anglaterra, éra anat a servir lo rey de aquesta nació un baró principal de Catalunya, En Ponç de Santa-Pau, ab certes companyíes de gent de cavall, y que En Pére, per congracíar-se ab éll, tractá de maridar una de ses filles ab lo duch de Normandía, emperò sía la una o la altra cosa, n'hi hà prou ab conèxer que, ab lo caràcter d'En Pére, havía de començar aquest a mostrar-se sospitós del seu vehí.

No conseguint los prínceps la favor que esperaven per lo desastrat mallorquí, mal ho percaçaríen los sotsmesos qui éren-li mantinguts lleyals, no tenint recursos ni adjutoris de nacionals ni estrangers. La desesperació a què porten les causes perdudes induu devegades als qui les sosténen a actes que no atemptaríen, si la contínua dissort no-ls pertorbas l'enteniment. No tractam ab açò de disculpar a fólls y menys de donar per absolutament cert aço que anam a referir, y ho prenèm de la metéxa Crònica del Rey, car admetèm solament la possibilitat del fét. y únicament en lo cas d'ésser cert deu esplicar-se nostre juhí. Recompta lo Rey que, continuant a la vila de Perpinyà per endagar y posar en orde los comtats, va sabèr que alguns habitants de la ciutat e illa de Mallorca estaven en tractes ab lo rey llur per alçar-se a f--or séua si tenía cami d'anar-hi ab alguna armada, cosa .e-s descobrí per unes cartes d'un correu que sorprengué- y que fóu conduhit près a Perpinyà: al metéix témps que ι dona d'aquexa vila li revelâ un plan terrible ón interve- son marit, consistent en que, al cavalcar En Pére per la

població, certs ballesters escondits a la casa d'un tal Calloç (qae lo Zurita li diu Francès de Caldes) desparassen contra lo Rey ab sagetes enverinades, y en acabat s'alçaría un avalot, apoderant-se d'En Pére tota la gent: donchs si açò no-s conseguía, devía ésser obert. per mijà de claus falses, lo castéll, y entrant-hi varietat d'homens armats, havíen de matar, séns remissió, lo Rey. la Reyna, ses dues filles y tots quants s'hi trobassen de la reyal servitut, essent açò lo senyal per que al punt diferents castélls se declarassen en favor d'En Jaume, «Enfora d'aquests, afigací lo Cronista, féu aprés altres malvats tractes e traydors contra Nós En Jaume de Mallorques, emperò no-ls póch posar per obra. ¡Beneyt sía Dèu nostre Senyor, qui d'aquests e d'altres perills nos ha deslliurat per sa pietat!»

A conseqüencia d'aquests féts, manà pendre lo Rey séns triga a quants consentíen en los dits tractes, y fer diverses justicies. No-s refereix en la Crònica quantes fóren aquestes ni quins aquells, emperò en certs documents, que ja vèu lo Zurita, consta que éren los principals compromesos En Francès d'Olms, En Joan de Sant-Joan, En Richelm de Vernet y En Guillot de Claira, los quals fóren tramesos a Barcelona. y tancats al castéll Nou, havènt-se desprès verificat algunes execucions.

Sóbre lo metéix témps d'abortar aquesta temptativa o pot-ser un poch abans s'esdevingué lo fét notable que podèm senyalar com a darrer d'aquesta mena durant la estada d'En Pére a Perpinyá, y fóu la arribada dels embaxadors de Venecia y del ducs Andréu Dàndolo, per confermar la pau y confederació qne poch abans havía assegut la dita senyoría ab En Guillèm de Cervelló, governador de Sardenya. Joch d'alta política fòu aquest y que-s relaciona ab lo subgect princlpal del qual venim parlant, car lo Rey procurà aquesta aliança, per recelar que los genovesos. qui tants desplahers ocasionaren a Sardenya, a instigació d'En Jaume de Mallorques, volíen armar, duhent a cap nous progèctes. «Per aquesta metèxa sospita (afig l'Analista aragonès), per reduhir lo Rey al seu servey En Galiaç y En Brancalleó d'Osia, qui

li éren estats rebetles, cometé al Governador y a En Ramon de Mont-pahó, veguer de Sàcer, que si a élls paregués que convenía, los otorgassen les investidures dels feus que teníen a aquella Illa; emperò entenent, que de primer importava tractar de traure-ls-ne, y pendre lo Rey a mans lo lloch d'Alguer y altres forces molt importants de que-n estaven apoderats, sobressehiren de complir çò que lo Rey manava.»Conferma aquest plan la anada d'algunes naus catalanes contra lo port y territori de Bonifaci a Còrcega, a la primería d'aquest any, d'acort ab alguns habitants d'aquella illa, enemichs dels genovesos: y per ventura se lligava ab lo metéix lo prugécte de maridar la infanta Constança, primogènita d'En Pére, ab Lluis rey de Sicilia, ab la fí se-n éra anat a Barcelona, ans de partir lo Rey, l'embaxador d'aquella illa Ramon de Vilaragut, al qual concedí la facultat de fer siscents de cavall y quatre mil almogavars, en ajuda del infant sicilià En Joan, duch d'Atenes y de Neopatria, qui-s disposava a passar a Rumanía y Turquía, fent-ne encare armar per aquella espedició En Père quinze galéres y altres vaxells.

Aquests dos darrers féts de Perpinyà corresponen al mes de Setémbre del any de Incarnació 1345, y no d'altre, segóns és de veure per los documents d'aquell temps y tenint en compte l'orde d'aquells dés dê la data en què repartí de Barcelona En Pére fins a son retórn. L'espatxament a aquesta ciutat dels complicats en l'atemptament de Perpinyà fóu envers l'Octubre; axí que, la estada del Rey en la dita vila hauría d'ésser quant menys fins passat aquest darrer mes, y admetent la nova del Zurita de que lo 7 de Desembre se trobava lo Rey a Girona, de tornada a la capital, tindrèm que lo temps esmerçat per En Pére per resistir, sóts un nou sistema, l'alçament menaçador dels Rossellonesos a favor d'En ume, o sía la vigilancia immediata, personal y atractiva En Pére en lo bell mig de la sedició y del perill, durà un ıy, dels darrers jórns del anterior Novembre fins als pri-ers de Desembre del any adés nomenat.

Molt abans de partir, encarregà En Pére a dos subgéc-

tes de sa major confiança, En Pére Galceran de Pinós, gordador del castell de Perpinyà, y En Arnau de Saga, veguer de Cerdanya, qui, ab forces bastants, concorreguéssen a la defensa de poblacions y fortaleses qui feyen témer que anaven a retre-s als partidaris d'En Jaume, y a tal obgecte se-n anaren abdós a Puig-cerdà, séns dexar d'ulls los castells de Querol y Llivia. Ab tals prevencions y establerta en aquell territori la seguretat que li convenía, tornà En Pére a Barcelona, ón no li mancaren assumptes a ordenar, ni progectes a concebre, puix que assolit havía la ambiciosa galivança que acaronà de molts anys, a sabèr, lo destronament del seu cunyat y l'engrandiment dels seus dominis ab los de la coróna mallorquina. Perçò havía-li calgut a En Pére posar per obra una gran tragedia, que a-les-hores podía donar per acabada; mas per més que ho fós verament, mancava-li un epílech sangonós, la mort de la víctima a qui perseguí la fatalitat; tot lo qual veurêm per estens, ensémps ab los demés féts que aniran alternant-se, en lo següent capítol.

CAPITOL XXXVII

Dés del any 1345 al 1350

Misteriós y gran armament: juhiciós mirament del Rey al executar-lo. Visita al Rey a Poblet lo príncep de la Fortuna, per tractar de la conquésta de les Canaries. Farses legals per adoptar la successió femenina al trònus. Planys del infant En Jaume, formant-se un partit en valiment séu. Reapareix la Unió. Visita de don Joan Manuel, qui proposa fer guerra a Castella. Esperança esbargida: naix un fill mascle y-s mor ab la mare. Nou casament tractat del Rey ab Lionor de Portogal. Persecució al infant En Jaume. La infanta Na Constança és jurada per determenats indivíduus. La Unió s'organitza a la veu del Infant, y s'escampa per Valencia: son segell especial. Irresolució d'En Pére. Temptativa mal consellada d'En Jaume de Mallorques. Conferencia a Tarragona: arguments del Rey. Per què Catalunya no seguí la Unió. Quarta campanya contra lo Rosselló: estada del Rey a Perpinyà, y planys al de França per sa favor al Mallorquí. Discrétes prevencions d'En Pére per anar sotscavant la Unió: diferents nobles aragonesos li fan plet homenatge. Reunió de valencians a Vila-reyal. Resolucions de la ciutat de Valencia en prò de la Unió. Injusticies dels unionistes. Córts a Çaragoça: manyes y condescendencies del Rey. Comensa a figurar lo gran polítich Bernat de Cabrera. Lo Rey, a les córts, desafía al seu germà, gita mà a la espasa per defendre-s de la multitut, y acaben aquelles ab escàndel. Va lo Rey a Catalunya, y al ovirar lo primer poble, lo saluda entussiasmat. Córts a Barcelona, matrimoni del Rey, féstes, arribada del infant En Jaume y mort d'aquest. Notables descobriments històrichs sobre la mort del Infant. Reforços a Sardenya contra los Ories: són batuts los arborees y los catalans, y-s mor lo governador. Creix la Unió a Valencia: afalachs a Castella per un y altre bándol, y noves manyes del Rey, qui va contra los unionistes. Se desunexen los d'Aragó, passant-se al Rey l'un dels principals cabdills: a Murvedre escandelitzen los de Valencia, y acompanyen lo Rey fins a la ciutat. Avalots a Valencia, rauxes de valor d'En Pére: una turba l'obliga a dançar. Gran tacte d'En Bernat de Cabrera per traure lo Rey del perill. Forces castellanes ajuden l'un y l'altre bándol. Va lo Rey a Aragó: és acomès y vençut l'infant En Ferran. Córts a Çaragoça, ón són revocats los privilegis de la Unió: lo Rey se fereix ab son propri punyal al destroçar un pergamí. Pésta: mort de la reyna Na Lionor. S'avaloten a Nápols davant la armada catalana: desordens a Sicilia y Sardenya durant la captivitat del Rey a Valencia. Saqueigs de juheríes. La pésta de la *glànola* a Catalunya. Los unionistes són batuts a Benaguazir. Plan de Campanya contra Valencia, de la qual s'apodera lo Rey: tiranichs propòsits y castichs horrorosos. Lo barber Gonzalo és rocegat. Dónen per beure als culpables lo metall fós de la campana de la Unió. Córts a Valencia: roman revocada la Unió. Invasió de les Balears per En Jaume de Mallorques, acompanyat de francesos. Batalla de Lluch-major: són vençuts los francesos, mort y degollat En Jaume, y son fill ferit y près. Embaxada a Castella. ...rtit a Sicilia contra los catalans: lo Rey contrau matrimoni ab una princesa ...iliana, y envía una armada a la illa. Plans polítichs de matrimonis per lo re...bre de Mont-peller. Féstes a Çaragoça per lo casament del fill de Cabrera. Esplo...ió de les Senyoríes de Italia per En Pére, en benifét de Sardanya. Córts a Per...vá. Estatut sóbre lo cambi de compte en los anys.

Traslladat lo Rey a Barcelona, ninguna novitat particular no esdevé que meresca ésser consignada en la Historia, y en los primers mesos de romandre-hi, ningú no sap res ni del enjovat Rosselló ni de les adherides Balears qui tórn a causar-li esglay. Es d'observar entretant que tot l'afany d'En Pére és armar galeres y més galeres, y con tenía les bastants a domdar Mallorques, posat cas de volèr desdir-se dels seus juraments y homenatges, y ni axò eczigíen les estretors de Castélla, com en altres ocasions, ni sabía hom que progectas lo rey d'Aragó ninguna conquesta, de pensar és que tants preparatoris ans bé seríen per defensar-se que no per acometre. Efectivament, les primeres galeres que s'armaren fóu dit que eren per gordar les costes de Catalunya, y tantost donaren lo metéix orde per defensa de les costes de Valencia, al qual obgecte degué passar-hi lo mes de Març vinent: emperò tal prevenció no era filla d'una fantasía prudent, sinó que obehía a un plan motivat per una nova que hagué En Pére, y després per lo mudament que s'esperimentà en la política y en la preponderáncia que exercía una altra nació en llunyadanes mars. La nova la havía comunicada lo jutge d'Arborea, fent a sabèr que los genovesos aparellaven coranta galeres per fer irrupció contra Sardenya en la vinent primavera; y are podrà recordar lo llegidor la aliança fermada a Perpinyà entre lo Rey e los venecians per contrarrestar en un cas a aquells èmuls seus: donchs lo mudament al qual aludim s'esperimentà ja en lo Setémbre anterior a Nàpols, de ón lo rey Andréu, mal casat ab sa cosina, successora del rey Robert, la reyna Joana, aparegué penjat a una finestra d'Aversa, atribuhint-se semblant fracas, segons los autors italians y sicilians, a manifaceríes d'un frare y d'una bugadera (qui arribà a ésser mestra de princeses), per favorir la metéxa reyna Joana y son amador y cosí lo duch de Tarent, ab qui tost se marida, per enviduar de nou y ésser al cap-devall guastadíssima muller del fill del rey En Jaume de Mallorques.

En vida del rey Andréu no cessà la ja tradicional guerra

entre Nàpols y Sicilia, y en l'anterior Juliol fòu talat lo territori de Messina y assetjada aquesta ciutat, acometent-se les armadés d'abdues nacions y passant los Sicilians, sóts lo comanament del català Ramon de Vilaregut, a la Çalabria en seguici dels llurs opressors: emperò, tras lo fét d'Aversa, cridant venjança lo rey Lluis d'Ongría, germà del penjat, se descapdellá una guerra intestina a la nació-dels Anjous, y dividida aquesta en aposats y enverinats bàndols, poch estigué per grans empresses y conquéstes, car prou feyna tenía séns exir-se del seu propri territori.

Ab tal cambi desaparexía la constant favor que Nàpols o lo seu Rey Andreu donas al perseguit rey de Mallorques, ab menys-preu de les proposicions d'En Pére: la Sicilia restava tranquila, podènt en un cas tramètre los seus Reys los socors que-ls solicitas lo llur parent lo rey d'Aragó, y mancava no-més que aquest contentas los poderosos de Sardenya qui podíen ésser-li utils, com axí ho féu, per poder esperar resolt les acomeses dels genovesos, axí en les aygnes de aquella illa com en les nostres costes, car provat éra que en nómbre igual y encare en inferior no amollaven les galéres catalanes davant les de la altiva y voluble Senyoría. Dihèm que procurà contentar En Pére los poderosos de Sardenya, aludint als Arborea, qui tenien certes pretensions sóbre un dret de Port-Cunyano, y ocupació dels llochs que ocupaven los Oria; y encare que En Pére no hi accedí de prompte, va sabèr tratenir-los, ab esperances; axí que, tan prest no tenía a témbre de rebelions o trahicions d'allà, y prevenint, tras aquesta seguretat. la armada convinent que anava disposant en aquestes costes, tant si sonava com no la hora del conbat, podía ben dir que-s constituya senyor de la mar, títol al qual aspiraven llavors totes les nacions de la Mediterranía y que induptablement encalçà la nostra per [illegible]t témps, mercés a la pericia y vigoría de la marina ca[illegible]na.

En tan utilosos preparatoris s'entretíngué En Pére du[illegible]t los primers mesos aprés de sa tornada de Perpinyà, y a [illegible]mplimentar la seua obra, confórme indicarem, tractà de

traslladar-ae a Valencia envers lo mes de Març; emperò com la reyna, qui devía acompanyar-lo segurament, no pogués comportar lo treball e incomoditats del viatge, per la rahó d'estar prenyada, romangué, durant la absença del seu marit, al monestir de Poblet. No sabèm lo témps que estaría En Pére en aquell règne, si bé séns mica de dupte tingué lo bastant a dispondre çò que progectava, con no tornà després al metéix, no obstant y caldre-li anar-se-n d'allá soptadament, y fóu açò a causa d'havèr tinguda nova de que sa muller se trobava gréument malalta y séns esperances de vida a causa del prenyat. Pot cada hù calcular la durada de la dita absença per les paraules del metéix Rey, puix éra al Març con se separá de sa muller, y al volar de nou a costat séu per lo perill que corría, diu que éra en estació molt calorosa, de ón no obstan de trobar ja la Reyna millorada y lliure del prenyat, resolgué romandre tot l'estiu a Poblet. Aquests féts, com a posteriors al mes de Març ón acaba y comença l'any de Incarnació, podèm senyalar-los com als primers corresponent al veritable anys de 1346.

Durant aquest estiueig en aquella delitosa estada, que tants de goigs y avinenteses procuraría a-les-hores, anà personalment a veure lo rey En Pére lo Lluis príncep de Fortuna o de Fortunia, per l'obgécte que en l'anterior capítol havèm esplicat, o sía la conquésta de les illes Fortunades o Canaries, que nomena lo Rey aquesta vegada en sa Crònica ab lo nom de les Illes perdudes, afegint que fóu lo dit princep molt honradament rebut per éll y per los seus curials, y que entant com allà estigué, menjà sémpre ab éll, havènt-li perferit, al cap-devall, per lo passatge la convinent ajuda, que no arribaria a efectuar-se, car precisamént en aquella sahó, díe 23 d'Agost, s'esdevingué la tan anomenada y sangonosa batalla de Crecy entre Anglaterra y França, ón aquesta nació restà vençuda y esperimentant terribles des calabres, suficients pes que desistissen d'empreses per le quals no convenía distraure forces de quê tant ne freturaven per la defensa cel territori francès.

Al trencar del ivern apar que lo Rey ab sa familia s

traslladà de Poblet a Lleyda, ón hi estigué una temporada durant aquella estació, desprès tractà de tornar a Valencia, y com hi ocorrogué un motiu anàlech o paregut al de la altra vegada que atemptà lo meteix viatge, çò és, com en aquella ocasió tornàs la Reyna a sentir-se de nou prenyada. restà la dita senyora a Lleyda, per estalviar trastorns del viatge, y lo Rey emprengué lo que ja tenía en cor de fer. No sabèm si los fills qui nasqueren d'aquests dos prenyats són desconeguts, o si per ventura les infantes Na Joana o Na María son del primer, car los cronologistes estan discordes en les dates del naximen t d'una y altra, y en quant al segón no dexa lloch a dupte que correspon al infant En Pére, ja que vé senyalat lo naximent d'aquest a la primería del següent any, com veurèm, y a Valencia.

Fins al present, y ans que aquest darrer naximent se verificas, ab lo qual pogué En Pére recobrar la esperança perduda, y bentost efímera, de que li succehis fill mascle, no havia esperimentat lo nostre rey ningun contra-témps qui despertas de nou sas males pasions; emperò tan prést havíen d'embolcallar-lo gréus desplahers originats en part del seu voluntariós caràcter y d'una estranya idea que li vingué al cap durant aytals ocis. Poch podrien les noves temptatives que imaginas En Jaume per lo recobre del seu perdut reyalme, per tal com sabia estar En Pére resolt a anar, si li convenía, per quarta volta al Rosselló o per segona vegada a Mallorques, y desbaratar al qui no tenía prou recorsos per contrastar ab éll; emperò de suma dificultat podía ésser aquesta fàcil empresa, si-s complicas ab altres trastórns moguts deçà, dins los antichs reyalmes, y axí vingué positivament a ésser, emperò per culpa del meteix Rey, únich culpable en un principi de la mala situació que anava a començar.

Qualitats bones y males distingíen lo caràcter del rey En e, emperò en los seus actes generalment s'hi observen s circumsíancies fatals, qni són les que, durant son llarch nat, més lo conduhen al cayre del avench, ón no hi cau ~ols favorit per lo seu gran talent, o millor dirèm astu-

cia, jatsía lo resnltat és tots-témps l'enaltiment de la tiranía y l'escampament de sanch innocent. Anèm a veure, donchs, com aquestes complicacions anaren creant-se, com per la volnntarietat d'En Pére succehí a la desastrosa historia del seu cunyat, lo rey de Mallorques, la d'una altra víctima de parentesch més propinque, com per la defensa del nou perseguit, reapareix la odiosa Unió aragonesa, ofegada legalment en témps d'En Jaume II, y com profitant la nova y compromesa situació ón se trobava En Pére, alça de nou lo cap lo desbostat rey mallorquí, y com també sap burlar-se dels uns y dels altres, culpables o innocents, lo manyós y garneu monarca aragonès.

No havia tingut fins a-les-hores lo rey En Pére en sa successió més que infants femelles, essent la primogènita la infanta Na Constança. Si havèm de parlar ab franquesa, no hi havía llavors en tots los reyalmes d'Espanya en general, ni en ningun d'élls en particular, legislació certa tocant a la successió, y l'ús o l'abus y la tolerancia feyen que disposassen d'élla los reys en llurs testamen com millor los venía. En l'antich reyalme d'Aragó, Petronella havía succehit al seu pare com a hereua o proprietaria, a Návarra fóu regoneguda com a reyna Na Joana, a Castélla postériorment vehèm regnar la reyna Elisabet, y encare aprés d'ajustats tots los reyalmes, succehí a aquesta y al seu marit, lo rey En Ferran de Aragó, Na Joana *la Loca*, primera persóna qui en rigor porta la coróna de tots los dominis d'Espanya. Quant a la repartició dels reyalmes, ja havèm vist com En Jaume dividí los régnes entre los fills, com lo seu primogènit En Pére mudà la disposició del pare, y finalment com En Jaume II succehí a Aragó, prescindint de les disposicions del seu antecessor y germà, y com privà de succehir a un altre germà a Sicilia, malgrat dels testaments, vincles y prevencions de tots sos progenitors.

Sols en lo primer, çò és, en quant toca a successió pei fémbres, podía exceptuar-se la linia varonívol dels comtes de Barcelona, mes per no havèr-se presentat un cas paregut que per esguart d'un costum; emperò essent lo Rey En Pér

descendent de les dues linies, de la masculina y de la femenina o aragonesa, tant podía pendre l'exemple de la una com de la altra per dispondre referent d'aquells qui haguéssen de succehir-li en lo setial. No li bastava emperò, almenys en aparença, tal libertat, a Èn Pére, y volgué donar a sa resolució l'ayre de legalitat que solía donar sempre als seus actes més fantasiosos: en bona hora que cridas entórn séu tota la cáfila de jurisconsults o jurispèrits qui formaven totstemss un dels ordens o gerarquíes de sa cerimoniosa gloria, en bona hora que hem consultar lo millor dret si al resultat havía d'atendre-s lo client, emperò com al témps que consultava En Pére, ja sabía que lo major nómbre dels qui discutissen havía d'acabar fent plaher al qui-ls cridava, d'ací que tan freçat camí fós interpretat de bell començament, y axí ho interpretam també nosaltres, no com a un recurs de justicia, mas com a una estratagema per recolzar-se en la aparença de legalitat.

La proposició que-s consultava éra, si, no tenint fills mascles lo rey, podía succehir-li en lo reyalme sa filla Constança, ab preferencia als germans del pare. Sols l'intent de fer semblant consulta havía de posar ja en alarma al qui a-les-hores feya paper de primogènit, o millor, al més prop parent y mascle, senyalat com a successor futur en cas de no tenir En Père successió masculina; y aquesta alarma havía de pujar de punt si éra jutjada la propoposició en sentit afirmatiu o hi havía certa presumpció de que axí ho fós. En aquest cas se trobava l'infant En Jaume, comte d'Urgell, germà carnal d'En Pére, sémpre fins en aquella hora lleyal a les disposicions d'aquest, y anant ab éll de costat. y aportant-li lo seu adjutori adhuc en aquelles questions qui no éren rigurosament justes. Lo primer indici dels projéctes del Rey bastà, donchs, per que En Jaume se posas en guar-y, séns pensar de prompte en recórrer a resistencies de la lley, més s'estimà contentar-se ab la admiració del cas b la interpelació natural y amistosa féta al qui éra alhora germà y son senyor. Vejam are ón tingué principi la toria d'aquesta indiscréta pensada del rey En Pére, qui grans desplahers ocasionà als reyalmes de sa Coróna.

Ja estant a Poblet, a les darreríes del mes de Juliol, havía dexat anar la idea de consulta lo rey En Pere, confiant-ne la informació d'altres lletrats sóbre lo punt que feya a discutir a En Aymar de Mosset y a En Francesch de Prohom: mes estaut ja a Valencia vers lo mes de Desémbre, mentre aparentava dispondre ses armades, per ajustar-se ab les de Castélla y de Portogal, ab la fí de resistir a la del rey del Marroch, donà major consistencia al seu nou pensament cridant una junta de lletrats per subjectar-los-hi lo punt relatiu a la successió de Na Constança, En aquesta consulta que-s componía, diu lo Rey en sa Crònica, de savis de Barcelona, de Çaragoça, de Lleyda, de Valencia, de Perpinyà y de Manresa, y ón dinou, de vint-y-dos que éren, sostinguéren lo dret favorable al desig que lo Rey tenía, se retraguéren varies rahons, que en part reproduheix lo Zurita: una de les que més contradeya en general la opinió publica éra la que se alegava com a exemple per lo rey En Pére, a sabèr que per assegurar-li a éll la successió en aquests reyalmes, fóu jurat successor ja en vida de son pare En Alfons, qui éra lo primogènit, y regnant l'avi, lo rey En Jaume II, sols ab la mira de que no li usurpassen lo trònus sos oncles, los infants En Pére y En Ramon Berenguer, exemple inutil, posat que fins en lo cas de que los dits oncles tinguéssen semblant intenció, lo jurament d'En Pére com a successor pogué ésser un acte adevançat y fóra de costum, ja que son pare no éra estat coronat; emperò ja may fora de lley, car al cap y a la fí éra lo successor directe lo primogènit del primogènit, mascle y per vía de mascles, y en lo cas present no hi havía paritat, puix no tenía Es Pére sinó filles, y per altra part, éra encare jóve, y podía Déu donar-li fills mascles, còm los-hi donà ab lo témps: axí que, lo plany d'En Jaume éra solament una previsió justa per sa successió eventual, posat cas que lo Rey no tingués successió masculina, tant més com feyen-lo-y venir al pensament séns havèr-ho per ventura imaginat fins llavors, fent lo Rey consultar per endavant lo dret de successió de sa filla.

En la Crònica reyal s'hi recompta que tal determinaci

gordà-s secréta, emperò que havent-ne entrevist quelcom l'infant En Jaume, conversant aquest un díe ab En Pére a la reyal cambra, li manifestà çó que-n sabía, noresmenys que sa admiració, y fins li donà algunes rahóns per fer-li veure la importunitat de quant s'intentava, responent-li l'altre ab la sola rahó de que la hora de morir éra incerta, y per tant volía éll sabèr de cert y ab témps qui l'havía de succehir eu son senyoriu, si aquest cas venía. Ni l'un ni l'altre no restà satisfét d'aquesta conversa, puix que si En Pére recelà de aquí-avant çò que poguéra fer son germà, en cambi En Jaume començà a concebre odi contra En Pére, y ab sobrada rahó anà planyent-se en públich y en secrét, y tingué aximetéix la seua junta de lletrats per discutir son dret, y com, apart de les persónes justes qui-s decanten sémpre del costat just y rahonat, no-n manquen tots-témps moltes y moltes altres qui a'anamoren fàcilment de idees novès, en poch témps vingué a formar-se, si no un partit, una opinió molt general, per la qual, defentsant-se al Infant, resultava inescusablement culpat lo Rey. Encare més: bé-s recordarà lo lector que a Valencia hi havía molts senyors feudals qui éren aragonesos, y que en algunes poblacions havíen adoptat lo fur d'Aragó: éra fàcil, donchs, que la crexent opinió qui éra nada a Valencia a favor del Infant s'axamplas també per l'antich reyalme, y si açò qui no passava llavors d'una opinió arribas a transformar-se en partit tan inclinats com estaven a banderíes los richs-homens y nobles aragonesos, qui sap si, per tal camí, se renovassen los calamitosos témps de la menor edat d'En Jaume I, o la vençuda nnió del iémps d'En Jaume II.

Podía o no preveure açò lo rey En Pére, y volènt sèns dupte empatxar la ufana de la planta castigant-la d'arrel, cridà un día a sa presencia En Jaume, y li digué que, puix sabía que esperonava a uns y altres, y essent molt perillós, per tant, que ell continuas exercint lo càrrech que exercia, que éra lo de Procurador general dels reyalmes, convenía que cessas en lo dit càrrech y se-n anas de Valencia, donantli perçò de témps fins al díe de Sant-Joan de Juny, prevenint-

li noresmenys que, en lo cas de declarar-se lo dret a favor de Na Constança, esperava que ell lo respectaría y juraría, y regonexería la dita infanta com a primogènita.

Açò diu lo metéix rey En Pére séns delarar la mena de sospites que sentis, emperò lo Zurita s'estén més, suposant que éra de que En Jaume s'alias ab lo Mallorquí, de què-s valía lo rey de Castélla, y del infant don Ferran, y de que tractava ab la ciutat y poble de Valencia per que no donassen lloch a que éll fós remogut de la Procuració; emperò a parèr nostre, y respectant la autoritat que bastà al Zurita per adoptar-lo, si pot considerarse mol possible més avant, emperò no encare en aquesta ocasió. Hi afig en Pére que En Jaume li prometé jurar en un cas la primogènita, cosa que no es de creure, entant que insistí en los seus planys encare aprés de la segons assentada ab lo Rey, ón aquest li senyala un terme per dexar la Procuració. Podèm emperò admetre que d'aquella hora en avant lo venjatiu rey no podía ja sofrir ni la ómbra del seu germà, y que s'impacientava per foragitar-lo del seu costat, pot-ser temerós de que son irrascible cor lo conduhis fins al punt de cometre ab éll alguna feresta infamia; y axí, plè de impaciencia, y séns esperar que-s complis lo térme senyalat, manà-li en absolut que no usas per més témps de la procuració y que se-n anas tot-seguit de Valencia, abstenint-se d'entrar als llochs més notables com éren Barcelona, Lleyda, Valencia y Çaragoça, a fi de que no pogués continuar en sos progéctes, vehent lo qual prengué son comiat l'Infant, prometent, diu la Crónica, que aniría a Balaguer, emperò no complint-ho per havèr-se-n anat a Çaragoça.

Fóu aquesta resolució lo bóta-foch de totes les calamitats qui brollaren d'aquí-avant: dés aquell metéix moment revivía ab totes ses fatals conseqüencies la antiga Unió Aragonesa; dés d'aquella hora començava la guerra entre lo rey En Pére y lo seu germà En Jaume. Bé-s poden recordar lo nostres llegidors que no havèm estat may partidaris d'aque lla pseudo-institució que algun escriptor modern ha evoca com a exemple significatiu de independencia y com a u

dels primers passos envers la actual civilització, per veure-y la tendencia a sots-traure-s del jou de la opressiò y la tiranía: nosaltres no ho podèm axí judicar, perçò que no regonexèm tals virtuts en açò qui té per basa una aristocracia feudal, sémpre bulliciosa y sèmpre rebetle al pricipi d'autoritat, no contraria a la tirauía, que sabíen fomentar los richshomens tot essent en profit llur, nosaltres ja may no admetèm la libertat qui no és sinó pretést per encalçar la benestar d'un reduhit nómbre, no podèm pendre per element popular l'agregat de vassalls feudals qui serveix per deute los seus senyors, ni tampoch la multitut, vassalla o lliure, qui s'ajup a ésser instrument d'aquest que solameut s'hi mescla en moments donats per fer lo seu negoci, y la acoltellegen desprès con no-s subgécta a ses fantasíes. Si la Unió fós veritable espressió del altiu y notable poble aragonès, y treballar a la obtenció d'un benifét vérament nacional, ne seríem ardents partidaris; emperò no tenint nosaltres aquesta idea referent a la metéxa, és ben clar que no la podém defendre en aquest cas, séns que perçò dega enténdre-s que aplaudim lo seu enemich y destructor, com éll metéix éra lo qui tenía la culpa de que renasqués. Quant al Infant, que ben prompte veurèm cap dels Unionistes, no sabèm si culpar-lo o disculpar-lo: si de la reaparició d'aquell mal sistéma ne pogué ell ésser lo mòvil voluntari e intencionat, no-s compartaría com a digne príncep, y dexaría certament una taca en son escut, més deshonrosa que la banda d'un bórt; mas si, como és probable, los seus dreturers planys serviren de involuntaria sement a la Unió, si fóu aquesta la qui l'atragué a sí, acrehedor a tota disculpa és En Jaume, tant més si un hom considera l'estat de desesperació ón haguéren de colocar-lo la injusticia, la astucia, la ingratitut y sóbre-tót la prepotencia del seu germá y senyor, sémpre abte en opressions y venjan-ces. Emperò n'hi hà prou de cogitacions, y anèm seguint los féts.

Axicom assegura justament lo Zurita, per la novitat que Rey féu de remoure En Jaume de la Procuració, rebéren an alteració aquests reyalmes y tot lo Principat de Cata-

lunya. Méntre aquesta anava crexent, donchs, un cas passatger pogué contenir momentaniament la actitut qne los descontents anaven prenent: la reyna Na María, qui també s'erà traslladada a Valencia, dés de Lleyda ón la havía dexada abans lo Rey, donà a la llum en aquella ocasió un infant, al qual la hora del batejament posaren-li nom de Pére, com lo pare, emperò aquesta falaguera esperança de la pau general s'esboyrà al moment, car lo nin morí apoch d'ésser batejat, y tras éll, cinch díes deprés, morí tambè la mare, qui fóu soterrada per de prompte a Sant-Vicenç de Valencia, y traslladada al panteó de Poblet, segóns aferma l'historiador d'aquest monastir, Finéstres, al descriure los Reyals sepulcres, S'esdevingué aquest fét a mijan Abril, havènt otorgat testament Na María lo día 9 del metéix mes, corresponent ja al any de Incarnació 1347 (començant a comptar solament dés lo Març anterior), ón dexà hereu universal al régne de Navarra lo fill que paris, y en substitució del metéix les filles, qui éren Na Costança, Na Joana y Na María, coincidencia que parexía cercada, car la Reyna cridava a la successió del reyalme que li podía pertànyer, a les fémbres, açò és, à la metéva Na Constança, méntre que lo pare se feya ferm en la adopció d'aquest costum respécte dels Estats de la Coróna d'Aragó.

Esbargida ab tan inesperades morts la esperança que-s concebría, la situaciú del pahis tornà a ésser la metéxa de poch abans y pot-ser encare pijor, ja que aquella no hi éra y ni lo dupte tan solament restava de que tingués remey lo mal per de prompte, si ja lo Rey no s'acuytava a contraure nou matrimoni y conseguis successió masculina, demanant açò un témps qui sería més que suficient per que l'incendi qui éra començat prengués grans proporcions. Aquest fóu, en veritat, lo recurs al cual apelà tantost En Pére: dóna noticia l'Annalista aragonés d'una visita que, ja en lo Març anterir, féu al Rey un tramès del infant de Castélla don Joan Manuel, lo qual, a escuses de tractar un casament entre lo fill d'aquell, don Ferran, y la filla del infant En Ramon Berenguer, cuydava gonyarse les simpatíes d'En Pére, ponde

rant-li les infamies que li feya lo rey de Castélla, suposant un plan de guerra de part d'aquest contra Aragó y Portugal, oferint-li en suma, dos mil homens de cavall y vint mil de peu, per un cas que li convingués, y tót, ben segur, per veure si promovent una guerra entre Castélla y Aragó posant-se a costat d'En Pére lo dit don Joan, podía venjar-se del seu parent y rey. Emperó séns fer cabal del recomanat secrét nostre En Pére, y conexent les intencions del infant castellà, diu lo Zurita que aceptà la oferta per aquell cas que fós necesaria, «y quant açò que tocava al rey de Castélla, respongué que se maravellava molt que volgués anar contra éll séns ninguna rahó y causa que-n tingués; y qúe ell tenía deliberat d'ésser verítable amich del rey de Castélla, méntre que ell no fós séu, y con fós altrement, confiava en nostre Senyor que-s defensaría d'éll poderosament, axicom ho havíen fét sos predecesors.»

Axí En Pére donà comiat al missatger del infant castellà, y tan lluny estava de çò que li proposava, que portant la idea de casar-se com més prompte millor. cercà estreta amigança ab lo rey de Portogal, y tractà de pendre per muller sa filla dona Lionor. Aquesta princesa, que lo rey de Castélla, cuydant també unir-se més y més ab Portogal (al revés de çò que suposà don Joan Manuel), volía per muller del infant don Ferran, germà del rey d'Aragó, emperò acollit a la córt castellana, fóu disputada ab ardor per abdos reys, y tot éra anar y venir embaxadors d'Aragó y de Castélla a Portogal y de Portogal als dits reyalmes, y crohar-se notes d'una córt a la altra; emperò al cap-devall triumfà En Pére, obtenint son embaxador una resposta favorable de part del rey don Alfons de Portogal, lo qui digué que li plahía molt de donar sa filla al rey d'Aragó, y que se-n anas al lloch de Santarèn, ón estava la reyna dona Beatriu y la infanta Na C[...]nstança sa nora, y que éll y l'infant don Pére fill séu hi s[...]en dins tres dies y tractaríen aquest afer. Açò éra a 4 de J[...]y, és dir un mes y mig aprés de la mort de la reyna Na M[...]ría, de manéra que rebaxant d'aquest témps lo que feya m[...]ster per lo viatge y demés preparatius d'embaxadors, tin-

drèm que la resolució de pendre nova muller En Pére, dataría de molt pochs díes aprés d'ésser romas vídue y d'havér perdut la esperança per aquella hora de successió masculina,

A conseqüencia dels alçaments que anaven fent-se per l'antich reyalme, convidaren los de la Unió los infants don Ferran y don Joan, residents a Castélla, a formar part de la lliga qui-s formava contra En Père, y com açò li paregués al rey de Castélla un gran argument per convèncer al de Portogal, de quant desencertat no éra lo donar sa filla per muller al rey d'Aragó, féu-lo-y a saber per son embaxador: emperó don Alfons ninguna importancia no donà al avis, y lo casori passà avant, havènt-se fermat per paraules de present lo díe 11 del metéix mes de Juny. y fins se concertà tantost la vinguda de la nova reyna d'Aragó, prevenint-se que anas a Barcelona per mar, y no per Castélla, ab la fí d'esquivar tota aventura. Reservèm per la hora que sía oportú parlar de la arribada de la reyna a Barcelona, efemèrida notable per compendre tot d'una un gran goig y un gran crim del rey En Pére; y anèm seguint dés d'are l'anament de la Unió en los reyalmes d'Aragó y de Valencia, si bé limitant-nos a una lléu ressenya per no correspondre sinó secundariament aquest fét al obgécte especial de la nostra historia.

D'encà que-s separà En Jaume del seu germà y rey, aquest agreujà més la avorrició que s'anava gonyant, ab una disposició arbitraria, qual fóu la de separar dels llurs oficis o empleus en la Regencia de la Governació general, a tots quants los teníen per l'Infant, y confiaut en cambi la de Valencia ¡qui ho diría! a En Pére d'Exèrica, al qui pochs anys abans éra estat lo primer rebetle a la autoritat Reyal, fugint ab Na Lionor y sos fills a Castélla, en seguici dels quals hovía llavors tramès lo Rey lo seu benvolgut y lleyal germà l'infant En Jaume, contra qui anaven a procehir are. Als nous oficials manà lo Rey que tantost, en ses lletres y cri-des, s'intitulas que regíen l'ofici per la infanta Na Constança, filla primogènita del Rey, y per donar a aquest nou títol aparença d'aprovació legal, féu jurar, no en córts, com en al

cas requería, sinó per los individuus de la córt y concell, y per un que altre personatge y prelat a la mencionada infanta, dihent aximetéix ab igual obgécte a alcayts de castélls y fortaleses tots los quals—seguint l'exemple que-ls donà l'infant En Pére oncle del Rey, y tudor y curador de la infanta, primer qui hagué de jurar,—se limitaren a la metéxa fórma condicional ab què aquest ho féu, que tindría la dita infanta per primogènita y successora, emperò que posat cas que, en vida del Rey, fós declarat y determenat, que la successió dels reyalmes corresponía al infant En Jaume o a un altre y uo a ninguna de les filles d'En Pére, que l'homenatge y jurament no fós de ningun efécte.

Aytal nova decidí més y més los aragonesos a tirar avant en llurs plans, y En Jaume a desobehir y declarar-se en oberta rebelió. Mar revolta és dés d'aquest moment lo territori general de la Coróna aragonesa, mar que recórre la tempestat dominant ja al un cap ja al altre, ón los vénts més impetuosos se dividexen prompte per lluytar entre sí, y que acaba per sobreexir, emperò séns conseguir que s'esfóndre la combatuda nau del podèr Reyal, per ésser bé prou espert lo pilot qui la regeix. Dés lo lloch de Fuentes. ón s'éra deturat l'infant En Jaume, convóca resoltament los richs-homens, cavallers y demés gent qui anava congregant-se a Çaragoça, sosséga y arrebaça los bàndols y parcialitats, entant qua van aplegant-se adictes entórn seu, ab tots élls fa tantost entrada a aquesta ciutat, crida en adjutori séu los seus germans En Ferran y En Joan, cerca la ajuda dé Castélla, y publicant que sa bandéra és per mantenir, conservar y defendre Furs, Privilegis y Libertats, ateny en curt témps restablir y proclamar la antiga Unió.

Mólts fóren los qui-s prestaren a secundar los intents del Infant, podènt observar-se a la llista dels principals que no d[illegible]en de figurar los metéix cognoms qui figuren entre los c[illegible]demnats per En Jaume II, çò és, los de sémpre, los Corn[illegible] los Luna, los Foces y altres coneguts, emperò no absol[illegible]ment tots los d'Aragó, y entre les ciutats y viles de a[illegible]st reyalme, hi dexaren de concórrer Terol, Daroca, Ca-

latayú y Osca. Los del nou bàndol, tan bell punt com donaren per constituida la Unió, féren totes les formalitats que-s feyen als *aunamientos, paramentos et juras* dels témps antichs, nomenaren conservadors, se prestaren mutual homenatge, y fins manaren labrar segell especial ón s'hi representava lo Rey assegut en son setial, y als seus peus lo poble o sía diverses figures ab los braços alçats fent gést de clamar justicia.

Sía per millor provehir, o per sospita de çò que tantost passà, tractà En Pére de dexar Valencia y acostar-se a Barcelona, emperò tot-just emprèn lo seu viatge, con aquella se fa ressó de la veu qui retrunyía en l'antich reyalme, fa Valencia aximetéix una crida general, y ab cartes especials a la madrastra del Rey, a la reyna Na Lionor y als infants fills séus, resultant tost apres establerta y fermada també la unió en lo nou reyalme.

Per lo camí, al entrar lo Rey al lloch de Cabanes, apar que li donaren aquesta nova En Ramon de Riu-sech y En Ramon de Vila-nova, qui éren dos cavallers de sa servitut, y a-les-hores, conexent la greujor del cas, prengué En Pére un acort soptat. qual fóu lo d'escriure als seus curials a Valencia, y als tres governaders d'Aragó, Valencia y Catalunya, que, per esquivar major alteració, no possaren en lo títol que regíen los oficis per la infanta Na Constança, sinó per éll. Con a açò-s resolgué En Péte, no cal demanar quin fóra l'esperit de la terra tocant a aquest punt. La data d'aytal retractació éra del 12 de Maig, y per aquella podèm calcular les dels féts propers, qui esdevenen entant que En Pére avança endret Barcelona, passant per Tarragona.

Entretant començaren les contestacions entre En Pére d'Exèrica, governador de Valencia partidari del Rey, y los jurats de la dita ciutat, ab los quals s'escusava aquell d'entrar a la Unió, com de la casa y Concell Reyal, méntre que per altra part, aparellava lo dit oficial una contra-unió en l(dit reyalme, al qual obgécte convidà a una reunió a Vila-re yal per lo 14 de Juny, ón no dexaren de concórrer al se1 témps alguns cavallers, per tal que axí vingué a introduhir

se lo primer germen de divisió entre los valencians, com ja al Aragó hi eczistía, la rancunia dels partis, lo perill d'una guerra civil, favorable element a la causa del Rey, qui tindría ben conegut aquell precépte antich: *Omne regnum in se divissum desolabitur.* En tal estat diu lo Zurita que En Pére envià a Çaragoça En Miquel Péreç Çapata, qui éra molt principal al seu Concell y de gran autoritat, per veure si podría posar algun sosséch en les alteracions qui s'éren suscitades: açò no ho refereix la Crónica, y, en veritat, nos apar un xich impropri del caràcter d'En Pére lo mansuet missatge, car bé sabía lo Rey que no havíen d'escoltar-lo en semblants circumstancies, y crehèm que més li convindría en tal cas mantenir la divisió, que no transigir ab los descontents. Es de observar que en l'aplech que celebrà lo Rey durant la seua estada a Tarragona, s'hi troba lo suposat tramès Çapata, y que després fórma també part de la comitiva d'aragonesos qui acompanya a En Pere dret a Barcelona.

Çò que vérament esdevingué en aquella ciutat fóu que arribaren dos importants personatges, lo governador d'Aragó, En Miquel de Gurrea, y lo Justicia del metéix reyalme, En Garcia Fernàndeç de Castro, que aquests consellaren lo Rey que anas a Aragó, car ab sa presencia les ciutats y los cavallers qui no volíen formar part de la Unió l'ajudaríen, y si no veuríen-se precisats a seguir-la, de ón ne vindría, segóns espressió del Zurita, un gros perill al Rey e la destrncció del reyalme. Hi havía tant major motiu per donar aquest consell, quant, per lo que li donà En Pére d'Exèrica dés de Valencia, acabava lo Rey de convocar a Córts los aragonssós a la metéxa ciutat de Çaragoça per la diada de Sant-Joan: emperò no consta positivament la resposta que donas En Pére a aquelles dues principals autoritats d'Aragó; y en quant al consell d'Exérica, no tenía altre remey En Pére si- ó complir-lo, puix que havía fét la convocatoria, sóts pena de trencar lo costum y de descobrir certa inconseqüencia de caràcter qui no li faría gayre favor en aquells moments. Emperò no-s féu açò ni allò. a causa d'una soptada nova qui donà camí a En Pére per obtar altrement, ab una bona discul-

pa, y per acreditar una volta més son talent y perspicacia, confórme anam a demostrar.

Alguns mesos abans apar que En Janme de Mallorques féu una infructuosa temptiva qui prova tanta lleugeresa de sa part com d'aquell qui l'ajudà a efectuar-la. Convingut ab lo almirall de França, Carles Grimald, anà ab la armada francesa a colocar-se davant Mallorques, per veure si los mallorquins, crehent-se que fós la del rey llur, se decidíen a proclamar-lo novament: mas com l'espectacle no produhis lo efècte esperançat, los hi calguè virar les desfreçades embarcacions y lo desesperat Rey, posat que en la mar no lluhía sa estela, hagué d'arriscar en terra-ferma un altre colp, tan impremeditat com los anteriors que havía volgut donar; aparegué en Confl‹nt ab uns quants partidaris y de bones a primeres se resolgué assetjar lo poble de Vinçà, con més li calguéra espletar llavors sa activitat a posar en combustió lo pahis, o que se-n anas a Çaregoça a formar part de la Unió y a implorar son adjutori.

L'ardit d'aquesta nova entrada d'En Jaume per lo Rosselló fóu, donchs, lo que va rebre En Pére a Tarragona, y essent açò un altre foch tan temible la rebelió aragonesa y valenciana qui menaçava lo Rey, ab totes les probabilitats quant menys de complicar-lo en ses operacions—car voltat de tants d'incendis, méntre anas per apagar los uns, los altres certament pendríen majors proporcions,—apelà lo manyós polítich al recurs de sémpre, subgectà a consell son dupte per legalitzar lo judici que resultas, judici que fóra probablement aquell que més convingués als seus desigs. Si jo cumple la prometença, digué, si vaig a Aragó y celebre les córts convocades, l'enemich vençut, En Jaume de Mallorques, profita de ma absencia, qui equival a un abandonament, y fa inutil la conquésta del Rosselló y de les illes tornant a recobrar-les: si contra aquest jo acomet, los restants Estats propaguen lo foch de la rebelió, y romanch jo séns força moral ni física per dominar-lo. Resolgau concellers y amichs, senyalau lo camí que deu seguir lo vostre rey en tal estretor.

Fóu aquest lo dilema que presentá En Pére davant tots aquells qui-l voltaven a Tarragona: la discussió fóu enmaranyada, séns podèr arribar a resolució, per fer-se forts los uns en que convenía anar a Aragó, y los altres en que may per may devía permetres al rey de Mallorques que recobras çò del séu; y a-les-hores mijançant en lo debat En Pére, advoca en favor dels darrers, o millor, inclina lo debat en lo sentit de que més val anar a foragitar En Jaume de Montpeller—que sol ab aquest nom senyala d'aqui-avant lo çà-enrere rey de Mallorques,—car, diu, «la dissensió que-y hà entre los d'Aragó e Nós és sóbre franqueses, privilegis e libertats que, segóns ells diuen, las havèm trencades, e tantost com aquest los otorguèm, bé vehèu que cessarà aquella.»

Dins lo cert estava lo Rey al fer aquest càlcul, perçò que, en últim recurs no li costaría res al concedir als unionistes quant volguéssen per llevar-los-ho després, com sabé fer més tart, y per altra part aclaren la causa d'aquesta pensada les següents paraules que li escapen al cronista: «E vehent que lo foch s'éra estés per tot lo reyalme d'Aragó e que entre los seus habitants s'hi éra mesa la discordia, smaginarem que més valía socórrer Catalunya, per esquivar que-n participassen sos naturals, e dreçar-nos a aytal fí vers la ciutat de Barcelona, car si dislliuravem aquesta d'entrar dins la Unió, tampoch hi entraría lo restant de Catalunya, e en tenint catalunya, podíem llavors tirar avant lo nostre intent e empatxar a En Jaume de Mont-peller que fés damnatge algun en la terra nostra.»

Se-n dugué, donchs, En Pére ab sa eloqüencia los barons catalans y aragonesos qui l'environaven, y s'aparellà tantost ab meravellosa activitat a escarmentar lo rebetle-rey, puig lo rebetle-poble no havía de costarli gayre escarmentar-lo a la tornada, dexant com dexava lo millor representant de sa ...sa, lo qui millor treballaría entre los unionistes d'Aragó ... Valencia, a sabér, la metéxa discordia, la confusió re...ant d'una mnltitut desigual òn tot-hom mana y ningú no ...eix. Emperò ans de donar una idea de la passatgera ...anya que va empendre En Pére, convé esplicar ací la

rahó de la confiança que li merexía lo Principat de Catalunya, tocant a aquest afer, y la major rahó perque lo nostre pahis no-s contaminà jamés ab les emmetzinades ilusions de la tan cantada Unió.

Apart d'estar interessada Catalunya en la conservació del Roselló fora del domini dels reys de Mallorques, car axí éra major l'engrandiment del territori català. y apart també de la fermesa que tinguéssen los barons catalans en sostenir ab preferencia una empresa a la qual élls tant havíen contribuit—rahó d'egoisme y rahó de pundonor que no censuram ni aplaudim, per havèr ja prou consignat la nostra manéra de veure en aquest punt,—hi hà altres dues rahons de major importancia, no observades per los historiadors, qui poden convèncer lo llegidor, respécte a la indiferencia de Catalunya ab los diversos moviments de la Unió-Aragonesa. Es la primera, que la major part de les ciutats de Catalunya éren de reyalench, y no estavan a disposició d'ambiciosos tirans feudals, podent obrar per sí, sóts la direcció de llurs municipalitats, y com vérament lliures, puix del únich senyor del qual depeníen, del Rey, ne treyen privilegis y libertats de sobres en paga dels serveys que retíen en les grans empreses de interès nacional, de ón no esperimentaven aquexos trencaments de privilegis de què-s planyíen los de la Unió, ni freturaven dels que aquesta prometía, ni aquelles que gaudíen estaven jamés en pugna ab la legislació de la terra, ab los usatges y constitucions de córts, fatalitat en què precisament incorria lo fur de la Unió per estar en certs cassos en contradicció ab lo fur del reyalme, segóns assenten alguns publicistes aragonesos; y la ciutat de Barcelona, en representació de tot lo Principat, ab una respetable municipalitat essencialment democràtica en sa organització, si bé considerada tots-témps com a un Senat o gran Consell del qual s'assessoraven en determinats cassos supréms axì lo Rey com la Deputació o Generalitat, no voldria jamès servir de joguina o instrument d'ambiciosos senyors, ni consentiría, com no consentí ja may, ninguna sort de tiranía, Reyal o popular, qui pogués destruhir lo benestar de la patria comuna. Y la

segóna, que tenía Catalunya fresch en sa memoria la burla replegada a Çaragoça al témps de la coronació del rey En Pére, burla qui-s repetí algun colp de llavors ençà y que-s repetirà més endavant, posant-la en lo cas, per efécte de la metéxa organització federal del pahis, de podêr prescindir de çò que féssen los demés Estats de la Confederació, axicom Aragó prescindí aximetéix de Catalunya, en èpoques posteriors, en témps d'En Jaume II, sustentant los aragonesos en general una causa diferent de la que defeníen los catalans divergencia que ja sía nomenada gelosía o bé resentiment, no dexava d'ésser en aquella ocasió un gran element que o bé-l fomentaría En Pére, o no faría sino esperar, y és lo més probable que s'anas declarant per sí-metéix, com de fèt se declarà, y ben palesament, al entrar lo Rey, acompanyat de catalans, en los territoris sublevats fora de Catalunya. Tornèm are a Tarragona.

Per consell del Aragonès Bertran de Lanuça, jutge de córt, apar que lo Rey havía cridat tots los qui teníen cavalleríes a Aragó, per que anassen a ajudar-lo en la guerra que anava a empendre contra En Jaume; emperò aquests (prescindim nosaltres de llurs compromisos ab la Unió) li responguéren molt encertadament, dihent-li que no podíen estar en dos paratges alhora, a la guerra y a les córts, per les quals havía-ls convocats no feya gayre, ab altres rahons que, en resultat inutilitzaven la esperança que-n haguéra pogut tindre En Pére, al ohir lo consell de llur jutge.

Bò éra probar de totes les passades per que corregués-sen a costat del Rey personatges de les terres sublevades; emperò primer de tot precis és confessar que lo nucli de les forces ab què havía de comptar principalment En Pére, en la cuytada campanya que anava a empendre, calía que fós català, y axí avançant lo seu anament, s'encaminà dret al ..rbós, ón va rebre cartes, del governador del Rosselló per ..s quals se confermava la entrada d'En Jaume al Conflent, .. cosa encare pijor, la sotsmissió al metéix del lloch de Vin..., al qual, segóns indicarem, havía posat setge l'ex-rey. Bé .. interesser çò que esplica ací lo Cronista, per pintar l'efec-

te que li produhí la lectura de les dites cartes, o millor diríem puntual pintura del seu caràcter és la relació que usa per esplicar aquell efecte: «Llegides les dites cartes, deliberarem partir decontinent e anar-nos-en a Vila-franca del Penedés; e férem-ho en tal guisa, que dexarem lo sopar que éra ja aparellat, sol ordenant a un fill de cavaller que se-n portas emboltes dins un tovalló les tortrades que havíem per sopar, car convenía llavors entrar alçant somatent a Vilafranca del Penadés, segóns l'usatge *Princeps namque*, com de fét axí-s féu, essent ja hora foscant con entrarem en la susdita vila alçant sometent. Tantost fórem llà, menjarem solament la sisena part de les tortrades que portades nos havíem: e albergarem-nos e dormirem en la posada de Castelló Sent-Pére, essentnos obs de usar aquella nit la roba de la dita posada, per no ésser encare arribat a Nós lo nostre llit: no obstant, séns que no dexarem passar la dita nit, ordenarem fer una crida dihent: que per l'usutge *Princeps namque*, tots aquells qui fóssen aptes a portar armes que-ns seguissen a contrastar los forasters qui corríen les nostres terres.»

Que judich lo lector, per aquesta relació, quina no fóra la impaciencia del Rey, e de quins camins no sabía valdre-s, en son tránzit, per que-l seguissen quants fóssen aptes a empunyar una llança o desparar una ballesta. L'endemà matí, exía En Pére de Vila-franca, emprenent grans jornades, y traversant per Barcelona, ón no hi aturá sinó un díe per acordar-se ab élla y rebre son adjutori, seguint per la vía més curta, uo parà fins a Figuéres, per esperar-hi les restants forces de cavall y de peu qui veníen detras, y probablement les hosts dels pobles qui aniríen agregant-s'hi.

Crexería la impaciencia d'En Pére en aquest punt, con li diguéren al arribar, que En Jaume havía ja près Vila-franca de Conflent, y s'éra fét senyor de quasi tot lo territori de aquest nom: emperò ab tot y l'agulló qui-l punyía, no oblidà son previsor talent de obrar ab la deguda calma que-s requereix per los actes polítichs y de govern. Otorgà a Xàtiva lo privilegi de ciutat, per haver-lo-y suplicat de part de sa uni-

versitat, diu lo Cronista, son alcayt En Gilabert de Centelles, prometent-li que en axí gordaría y mantindría la justicia y la voluntat del Rey contra la ciutat de Valencia y contra lo món, y que no s'ajustaría jamés a aquesta ni ab los de la Unió: espatxà al metéix temps cartes al comte de Pallars, al vescomte de Cardona, a En Berenguer de Roca-salva, a En Guillèm de Perués y als restants barons y cavallers, per que ab tot lo sèquit d'homens de cavall y de peu que-ls fós possible féssen cap séns triga y entrassen per Cerdanya a foragitar-ne l'enemich: convocà a Córts los aragonesos a la vila de Monçó per la diada de la Mare-de-Deu d'Agost, les quals podíen considerar-se com a prorogació de les de Çaragoça, disculpant-se axí aparentment d'anar-hi, atès l'estat de la capital d'Aragó; y per fí, donà orde a tots quants havíen d'aplegar-se a Vila-reyal ab En Pére d'Exèrica y lo mestre de Montesa per contrastar als de la Unió de Valencia, que-s trobassen a Lleyda a la entrada d'Agost.

Proven aquestes disposicions, o los ajornaments que s'hi senyalen, la seguretat que tenía En Pére de vèncer prestament los sublevats rossellonesos y lo rey llur, y sa convocatoria per Lleyda revelava lo plan de construir com un avantpit a les portes del reyalme sublevat, per abocar-se d'allí-estant contra los enemichs interiors la hora que convingués, o per rebre parlamentaris d'aquests en lloch segur, y podèr axí tractar ab més o menys altivesa, emperò sempre sens perill personal.

No feya gayre que-s trobava a Figuéres En Pére, con hagué noves per conducte d'En Miquel Amarell, capità de Tuhir de que Arnau d'Eril, governador del Rosselló, ab lo vescomte d'Illa y altres richs-homens y cavallers de Catalunya y Rosselló, havíen fortment combatut Vinçà, emperò que per tal com ho havíen fét tumultuariament y sens concert, no havíen pogut apoderar-se de la població, malgrat de ésser moltes les persónes de dins qui hi havíen près mort. No éra del tót satisfactoria aytal nova per En Pére, ja que, segóns és de veure, van sabér los de dins defensar-se; emperò l'endemà del combat, pogué estimar-se lo Rey més satís-

fét, per havèr sabut que los qui defensaven la vila havíen près la fuyta, y encalçats per los nostres fóren acoltellejats, ofegant-se-n molts en lo Tet, en guisa que-n vindríen a morir aquella nit passat de cent-cinquanta, y més n'hi haguéren haguts, com conféssa lo metéix Rey, si los haguéssen volgut encarniçar-se en los ancians, fémbres y nins qui estaven tancats dins la esglesia, cosa que no féren per haver afalagat més als combatents la riquesa o presa del dít lloch axí abundosa, que ab élla molts arribaren a enriquir-se.

No dexava d'ésser aquest un bon començament per lo qui tenía interès en que la campanya fós bréu y tremenda: fóu en aquella ocasió informat lo conqueridor de que En Jaume se trobava al castéll d'Arria; emperò tan bona previsió havía tingut, que enfront de la dita fortalesa ón lo çà-enrere rey se resgordava, prop de Codolet, estaven atendades les hosts del governador del Rosselló, tot esperant qne l'altre les provocas: a major abundor, la nit següent, envià En Pére, en valença d'aquellés, lo vescomte de Cabrera, al qual donà per concellers alguns cavallers antichs: per ésser lo vescomte encare molt jóve, y éll, acompanyat del infant En Pére comte de Ribagorça, de Poncet vescomte de Cabrera, fill d'En Bernat, d'En Pére de Queralt, y fins a vuytanta de cavall, emprengué la anada envers Conflent, arribant lo metéix díe al lloch de Sant-Joan, tocant del Voló, a ón estigué dos jórns.

No fóra poch numerosa la comitiva d'En Jaume, con burlà los esforços del governador de Rosselló, y dexant diversos castélls ben establerts de la seua gent, s'éra encaminat a Cerdanya ab cor de pendre Puig-cerdà; emperò la aptesa de En Pére éra més poderosa que no la confiança del malaventurat ex-rey; en los dos jórns que estigué aquell a Sant-Joan, los castélls de Marquexans, de Prada y de Codolet s'éren retuts al governador rossellonès, essent-ne sabidor lo Rey a Tuhir; llà-ón l'endemà s'éra traslladat, com també de que al aferrar-se En Jaume en combatre a Puig-cerdà, éra estat vigorosament rebujat, perdent en la brega tres homens de paratge y alguns de peu; a la qual nova, impacient lo Rey a

trench d'alha, emprengné de dret lo camí envers allá ón cregué que pogués estar En Jaume, cuydant per ventura d'entrar ab éll en batalla personal y cors-a cors, *ab cor que, si-ns esperas, que-ns vehéssem ab ell;* emperò en lo camí donaren-li nova «de que lo dit En Jaume ab tot quant pogué portar-se-n de Vila-franca de Conflent e ab gran deshonor séua, se-n éra fuyt a terra francesa.»

Gran fòu lo sentiment que tingué En Pére de que axí tan fàcilment li escapas la presa, *la qual cosa nos desplach molt com axí-ns fó scapat*: emperò, no havènt-hi ja remey, procurà almenys bé assegurar aquell pahís ans de tornar-se-n, puix que-s mantenien encare per En Jaume de Mallorques los castells d'Arria, de Puig-valedor y alguns altres, axí com també diversos llochs y fortaleses depenjants de Castelló de Cuxà; axí que, vingué a establir-se al cor metéix d'aquells punts qui-s mantenien encare rebetles, féu estada al monestir de Sant Miquel de Cuxà, qui està a mija lleuga de Vila-franca, ón hi aturà catorze díes, y durant aquells anà gradualment recobrant lo perdut, manant entretant derrocar totes les fortaleses de Codolet, de Prada y de Marquexans, ab la fí de que més endavant no poguéssen causar damnatge algun, ni pogués En Jaume recollir-s'hi, si tornava, y concentran totes les forces possibles contra lo castéll d'Arria, lo darrer qui-s sotmeté, aprés d'un setge de molts díes y d'una vigorosa resistencia.

En tal estat, pogué regonèxer En Pére com encertada la resolució presa a Tarragona d'anar primer a combatre En Jaume, que no los de la Unió. Vençut restava per quarta o cinquena vegada lo rey de Mallorques; emperò jatsía poca ansietat devía inspirar la tornada d'aquest, éra, més que necessari, polítich que lo rey d'Aragó, vencedor, se dexas veure per una temporada a la córt del desbostat príncep, a la vila de Perpinyà, que-n trobà lo camí, de segur, avinent y sembaraçat. Allà s'encaminà En Pére, romanent ab tot res a la dita vila per espay d'un mes; mas no éra aquell temps perdut, car per acordar çò que convingués llavors referent als féts d'Aragó y de Valencia, y de la faysó que ha-

vía de conduhir-se en l'altre a fer que li tocava resoldre aprés d'assegurar lo Rosselló, tant li éra estar a Perpinyà com a Barcelona, a Lleyda com a qual-se-vol altre punt.

Veja-s com profità lo témps En Pére durant aquell mes d'estar entre los rossellonesos: planyè-s d'allí estant al rey de França, per la favor que donada havía l'almirall Grimald a En Jaume de Mallorques, y ab tal pretést hi envià d'embaxador En Galceran d'Anglesola, senyor de Bell-puig, son majordom, lo qual suplicà al metéix témps que fóssen castigats los capitans francesos qui entraren ab En Jaume, en què va prometre complaure al nostre rey lo vehí, donant orde qui ho remeyas d'aquí-avant: judicant que sería de gran utilitat anar gonyant les voluntats d'alguns richs-homens, séns anar-se-n per les branques, com axí ho solen dir, començà a escriure diverses cartes, endreçades (¿quí ho diría?) als dos principals cabdills de la Unió, a don Joan Ximèneç d'Urrea, a En Joan fill séu y a En Pére Cornel, senyor d'Alfaxarí, recordant a aquests cert jurament que li havíen fét, y senyalant-los térme, ab la fí de tractar del afer qui ho havía motivat, per Lleyda al primer d'Agost, recurs que fóu inutil de prompte, puix que s'escusaren aquells ab rahons de sobres, compromesos com estaven, emperò que podía donar resultat algun díe, con fadigats de la Unió los dits cabdills recordassen que gordaven una perferta del Rey per favorir la seua causa: corroborant igual mirament, y diu lo Rey que açò ho féu ab consell del bisbe de Vich, d'En Pére de Fonollet, vescomte d'Illa y del majordom Anglesola, tractà de disculpar qual-se-vol acte que-s vehés obligat a fer contra sa voluntat, y axí redactà secretament certa constitució, que signà als 9 de Jnny, per la qual declarava ésser de ninguna valor y efecte qual-se-vol privilegis o confermacions que concedis al reyalme d'Aragó, que no-n fós tingut otorgar de dret o fur o per rabó y justa causa que hi hagués, entenent-se lo metéix respecte de qual-se-vulla privació o suspensi que fés dels cavallers que tenía en sa casa y consell: sabèn que eren tractats com a enemichs de la patria los qui no se guíen la veu de la Unió, diu lo Zurita que «lo Rey manà fe

crida dels barons y cavallers de Catalunya, sóts color de la defensa del Rosselló;» y per fí, bé hi podèm afegir que, de allí estant, procuraría En Pére que certes potencies enviassen representants al seu costat, per salvar-lo pot-ser en los nous perills per los quals podía passar, com tindrèm ocasió de observar-ho, al fer cap lo Rey a les córts de Çaragoça. Aparellat axí hàbilment lo nou sol que calçigar devía, isqué en Pére ab sa comitiva de Perpinyà a les darreríes de Juny, y, a grans jornades, se traslladà per lo camí acostumat a Barcelona.

Diu lo Zurita que en tornant En Pére «venía ab tanta pahor de les alteracions y novitats quí s'éren mogudes en aquests reyalmes, que dels seus metéixs, y d'aquells qui més eren privats séus, y dels oficials de sa casa recelava-s, y volía assegurar-se-n.»

Apar-nos eczagerada aytal nova, atès lo caràcter y la vivor d'En Pére; emperò baldament no ho sía, lo meteix Annalista nos ofereix un senyal per lo qual hom pot calcular que la ansietat del Rey se mudaría en goig o esperança ans d'arribar a Barcelona, perçò que «estant al lloch de Granollers lo díe primer del mes de Juliol, don Miquel de Gurrea governadar d'Aragó y don García Lòriç, senyor de Torrelles, don Pére Jordan d'Urríes, qui éra cambrer del Rey, y Jordà Péreç d'Urríes, Pére Ximèneç de Pomar, Llóp de Gurrea lo jóve, Joan Escrivà, Mathéu Mercer y Nicolau Péreç d'Oteyça, féren-li plét-homenatge, que bé y lleyalment lo serviríen y seríen de sa banda, per llur honor y de la coróna Reyal; y protestaren que si signassen la unió, sería ab temor del que tindríen de les llurs persónes.»

Si aquests aragonesos donaven tal fermança al Rey, de comptar és la que li inspiraríen los catalans, no per més fehels, mas per més interessats en la causa que En Pére defensava; y com aniría aquella en augment, al arribar a Barlona, residencia de totes les corporacions més influhents l Principat, contraries en son esperit a la Unió d'Aragó y alencia. Favorables seríen les esperances que concebis En re al consultar ab les dites corporacions, con axí resolt

isqué de la capital per acostar-se al reyalme aragonès, essent molt notable un dels acorts que prenguéren y que conferma una vegada més l'admirable caràcter dels nostres antecessors, sempre defensor de la autoritat con no degenerava en tiranía, sempre mantenidor de la justicia y de la lley, per més que fós en propri perjuhí, sempre reflecsiu y previsor en los seus actes, conforme ho proclama en un altre acte posterior lo metéix Annalista aragonès les espressions dels quals reproduhirèm al arribar-ne la ocasió oportuna, per consol dels qui, recordant aquell gloriós passat, viuen trists y escandelitzats al contemplar la degradació de certs catalans d'aquests temps.

Es donchs de sabèr que la ciutat de Barcelona, encarnació de tot Catalunya, ferida com deguéra estar en son pundonor per la burla que se-n dugué la hora de la coronació d'En Pére, y per la jahent que manifestaven los unionistes a separar los catalans de la servitut del Rey, en aquella ocasió consellà a aquest que anas a Çaragoça a tenir córts als aragonesos, tant per que axí los ho havía promès, y ab gran instancia havíen-ho demanat tot protestant-ne diverses vegades, «com per creure-s que fóra més avantatjós sossegar llur enuig tant com fós possible y recaure en bé dels metéixs afers,» confórme espréssa lo Rey en la Crònica.

Ans de seguir lo Rey en son anament, convé donar una idea de çò que passava a Valencia: tingué manya En Pére d'Exèrica d'aplegar a Vila-reyal, lo 14 de Juny, los prelats richs-homens y representants de viles y ciutats, entre les que figurava com a cap, novament ornat ab lo títol de ciutat, la vila de Xàtiva, de manéra que aquell congrés de partidaris de la contra-unió, parexía ans bé lo d'unes córts; y per més que altres ciutats no compareguéren, hi hagué l'avantatge, que no éra poch, de que no-s declarasen ni per los uns ni per los altres, al pas que diversos richs-homens de la capital suspenguéren lo pendre llur acort fins al 8 del mes de Juliol: axí que, com feyen los altres, nomenaren també los aplegats a Vila-reyal llurs tractadors, y-s juramentaren entre sí prometent restar units y servir lo Rey; y al veure tal actitut, la

ciutat de Valencia prengué tant a pit de contrastar al contra-unionistes, que obligà als seus vehins, segóns la valor de llur hisenda, a tenir cavall y armes, prengué tants cavalls com trobà en son territori, envià a assoldejar gent per Murcia y per les frontéres de Castélla, cercà la favor de la reyna Na Lionor, madrastra del Rey, y cridà en sa ajuda l'infant En Ferran, dihent-li ¡oh escarni de la dignitat nacional! que hi anas ab totes les companyíes de cavall y de peu que pogués amenar de Castélla, espatxà uns comissionats a Mallorques, per veure si proclamaríen la Unió (çò que no donà resultat), y, en resum, «feya en açó la ciutat de Valencia tanta messió, que més no-n podríe fer, si tractactassen de la defensa d'aquell régne y de contrastar als infehels» com diu lo Zurita. Malgrat açò, En Pére d'Exèrica animava lo Rey a que passas a aquell reyalme, contant que fàcilment podria apaybegar-lo, mas no éra axò possible devent concórrer a les córts de Çaragoça.

Entretant los de la Unió de Valencia tractaren d'ajustar-se ab los d'Aragó, fnndant-se en un privilegi que res no tenía que veure ab la Unió llavors proclamada, per referir-se sols a la unió dels reyalmes, com també féu-se respécte de Catalunya y de Mallorques, y demanaren un Justicia com lo que hi havía a Aragó, y començaren los conservadors de senyalar condicions al monarca, referent de sa casa, y a imposar-li obligacions, facultant als jurats de Çaragoça y de Valencia per convocar çò que-n deyen la Córt de la Unió en quiscun reyalme, y proposant-se finalment suplicar lo Rey, con ne fós cas, que ningun natural del Rosselló, de part deçà lo coll de Paniçars, per ningón témps no fòs oficial ni del concell del Rey ni del seu primogènit fins que en comú parlament d'Aragó, Valencia y Catalunya se deterenas per élls.

Tan incoherent mesclança y confusió d'atribucions y de rets entre dos Estats tenint una legislació y organització no el tot iguals; y per quant veníen a sobreposar-se en facultats los uns braços als altres, méntre que en les metéxes iputacions ó Generalitats respectives no hi havía hagut

may aquestes preferencies, contraries a les institucions representatives d'aquests reyalmes, naturalment havía de donar un resultat fatal per los metéixs qui introduhíen tals innovacions y pertorbacions, perçò que, apart de no èsser tot zel del bé públich, com diu lo Zurita, y obrar alguns ans bé per odi a les persónes qui estaven prop del Rey y qui exercíen los principals oficis de sa casa y concell, sabut és que lo desorde obre camí a la dissensió, y un colp dividits los unionistes, major fóra la inquina dels qui en la Unió perseverassen, y quantes més defeccions esperimentasen dels seus qui anassen a engrossir lo partit del Rey, majors seríen les venjances. venint tot a raure a la fí á una démagogia que fàcilment sabría desconcertar o vèncer no ja solament lo Rey, mas qual-se-vol tirà.

Méntre axí anava desordenant-se lo régne de Valencia, y en aquest y en Aragó menaçava l'esclatament d'una guerra civil, En Pére, respectant lo consell dels barcelonins, s-en anà vers Mont-blanch, ón trobà En Miquel Péreç Çapata, qui havía enviat de missatger a Çaragoça (comissió certa aquesta vegada y ab mès oportunitat que la suposada de Tarragona, ans de partir lo Rey al Rosselló). Per més que no declara lo Cronista l'obgécte de la anada del missatger, fa a deduhir que éra per substituir les córts de Monçò per los de Çaragoça, que prova que fou tramès a aquesta ciutat lo Çapata con encare no havía consultat lo Rey ab los barcelonins; emperó ab tot y aquest concell, apar que no acabava de decidir-se En Pére a complir-lo, puix que dés de la metéxa vila de Mont-blanch tornà a trametre lo missatger a Çaragoça ab una credencial ón hi esposava que «per havèr-lo fét sabidor de que alguns richs-homens d'Aragó, con ell entras a Çaragoça, devíen gitar má al banch del frè del seu cavall en què cavalcàs, y per força dur-lo a Sant-Salvador, y si algú de la Casa reyal o qual-se-volgués altre ho empatxas, que prengués mort encontinent: y de després, en exint d'allà, devíen dur-lo a la Aljafería, no permetent que-s comunicas ab ningú de sa casa.... demanava-ls guiatge per éll y per los qui ab éll estaven.»

Ans no fóu tornat lo Çapata, lo Rey continuà son camí envers Lleyda, ón trobà ja missatgers de la Unió, qui féren-li a sabèr la estranyesa que causava que lo Rey demanas sal-conduyt als seus vassalls, y que no solament podía sinó que devía anar a Çaragoça, prometent-ho axí tantost En Pére, no obstant, d'esperar la tornada del missatger per major seguretat.

Méntre que estava lo Rey a Lleyda, recompten que passà un fét escandelós, qual fóu lo de travessar dita població dos *forasters*, a sabèr, un cavaller castellà y un altre de navarrench, al encalç del infant En Pére, per desafiar-lo, en nom de la Unió, car no havía volgut sots-signar-la: emperò crehèm que los dits cavallers estaríen ans bé de tornada, per-çò com diu lo Rey que l'infant son oncle anava a veure-l, y que-l trobà a Santes-Creus, llà ón, per reverencia als reys qui hi reposen, los comissionats per lo desafíu no-l realitzaren, y com En Pére los hi fés dir per un porter que abans s'entrevistassen ab éll, apar que desconeguéren la seua autoritat.

Sería tornar enrere del camí seguit, que lo Rey passas de Lleyda al citat monestir, y axí podría ésser que aquest pas fós esdevingut abans, y que la mala resposta dels reptadors o una altra pareguda la haguéssen donada a Lleyda, al atravessar la dita ciutat, estant-hi lo Rey. Fét escandelós ne dihèm del referit, car escandelós ès y degradant que unes gents alçades, de fét o en aparença, a impuls de la amor patria, que, entre altres condicions, imposen al llur rey la espulsió del seu consell y córt de naturals d'aquests reyalmes, dels catalans y dels rossellonesos, se valguen de mercenaris forasters per desafiar, dins los propris territoris de la Confederació catalano-aragonesa, lo príncep més lleyal d'aquells temps, l'infant En Pére, per la sola culpa de negar-se a fermar la Unió, o millor per la virtut de no ésser vincladiç y luptós com d'altres no esposant-se axí a ésser traydor ni inconseqüent ab ningú.

Pochs díes després, isqué de Lleyda lo Rey, y fent la olta per Tamarit, Litera y Monçó, esperà en aquest punt lo

missatger; mas com aquest hagués romas malalt a Sarinyena, hi passà l'endemà matí per sabèr la resposta, que conformà ab açò que havíen dit los tramesos de la Unió a Lleyda: y en conseqüencia, passaut l'Ebre per lo Grau de Pina, y prenent lo camí de Fuentes, com lo-y havíen advertit los de Çaragoça, la vétlla de la Mare-de-Deu d'Agost, lo sendemà a hora de mija terça féu En Pére sa entrada a la capital aragonesa. Poch abans d'acostar-se a les muralles, isquéren los de la Unió a rebre lo Rey, anant, segóns recompta ell-metéix, a la comitiva tots los richs-homens, cavaliers, meynaders, ciutadans de Çaragoça, homens de ciutats y viles y molts altres en nómbre de vuyt-cents, a cavall, y ordenats en fórma que caminaven de dos-en-dos, formant sempre parella un rich-hom ab un ciutadà.

Los primers qui veníen al cap de la dóble filera, y que En Pére havía de veure abans que los altres, eren los seus dos germans l'infant En Jaume comte d'Urgell y l'infant En Ferran fill de la reyna Na Lionor, y en companyía d'aquest (¡oh afront! tornam a esclamar o degradació del esperit nacional!) hi anaven cinch-cents homens de cavall que lo rey de Castella li havía tramesos de sa meynada, espectacle repugnant als ulls del rey d'Aragó, com ho és a tot bon patrici y en tots los segles, veure que per lo foment de les nostres discordies intestines, o per aquedar-les, calga apelar a la ajuda o socórs de legions forasteres.

Esdevingué a Çaragoça, si fà no fà, lo metéix que ja li havíen dit a En Pére la primera vegada que envià son missatger Çapata: al arribar al fossat de la Alxafería, se-n tornà tota la comitiva, dexant lo Rey tot sol en aquell palau antich, y si de prompte no fóu vecsat, no havía de trigar gayres díes a esser-ho. Lo dissapte vinent obrí lo Rey les córts a Sant-Salvador, y ací va sabèr acreditar de bell-nou sa astucia y talent: és d'observar sinó, com malgrat d'ésser aquell acte la assamblea representativa del pahis, tenint-ne la presidencia esclusivament lo Rey, penetra aquest, com diríem are, acompanyat dels diplomàtichs forasters, a sabèr, ab lo bisbe de Torena, missatger del rey de França, y ab l'abat

d'Amer, legat del Sant-Pare, tramès al Rey e a la Unió ensémps, y com, no obstant la malvolença que en aquell lloch se manifésta als catalans, y de datar de pochs anys la erecció del arquebisbat de Çaragoça, hi entra encare l'arquebisbe de Tarragona, qui s'asseu a costat dels dos personatges darrerament nomenats y altres prelats qui seguíen, En Pére entre los primers qui constituíen lo braç eclesiàstich. Era aquell acte promogut principalment per los de la Unió; emperò essent veritables córts no se-n podía escloure lo qui teníen dret a ésser-hi, per més que-n fóssen enemichs: y axí anaren presentant-se per tórn Terol, Daroca y Calatayú, podènt fer-se compte de que entre los individuus dels altres braços, n'hi hauría, com los representants de les dites poblacions, qui no seguíen la Unió. Los d'aquesta tractaren de rebujar-los, emperò En Pére conseguí que no-s complis tan fólla pretensió. Hi afig lo Cronista una circumstancia notable, y és, que assegudes en terra, prop del altar, hi havía ses companyíes y altra gent.

Ocupà lo Rey la trona per fer la proposició o discurs de la Coróna, essent-ne lo téma demanar una contínua disculpa per no havèr celebrat córts en tant de temps dés del començament del seu regnat, per tal com éra no sols estat per culpa dels grans aveniments sobrevinguta, y que enumerà, afegint-hi, al venir a parlar de la Unió, «que de cor e volenters entrava e volía esser-hi,» si bé-ls suplicava solament que li demanassen coses fahedores a demanar y que ell otorgar pogués; y acabant, per fí, «ab altres bones paraules en llahor seua, de què-n restaren tots contents y alegres.»

Malgrat aquestes bones paraules y de llohar la proposició del Rey los presidents dels respectius braços, no mancaría qui pensas que tót allò éra manya d'En Pére, y que per poch que pogués parlar als uns y als altres en particular, ha-'a d'atraure-lo a favor séua; axí, que tornant a dexar sol ›vament lo Rey a la Alxafería, al tornar de les córts, orderen que no pogués anar sol a visitar-lo, y que per parlar-li vien anar tots plegats. No perçò consentí lo Rey que fós ›minuída sa autoritat en tal estretor, ans volgué que sonas

lo seu nom com sobreposant-se a tot-hom, y sabènt que lo primer díe de córts (car la altra reunió fóu no-més que de obertura) hi volíen concórrer los unionistes armats, manà fer una crida prohibint-ho sóts gréus penes, y no ho consentí, malgrat de totes les rahons y escuses que-s donaren per conseguir-ho, tot allogant a les places y altres llochs públichs cert nómbre d'homens de la ciutat, de cavall y de peu, ab l'obgecte d'estalviar les baralles qui-s poguéssen promoure.

Tingué-s la primera sessió d'aquelles córts a la església de Prehicadors, y com hi entras lo Rey aquesta vegada acompanyat del arquebisbe de Tarragona, d'En Bernat de Cabrera, y d'altres cavallers catalans qui eren del seu consell, requeriren los aragonesos que-ls ne fés sortir, cosa que consentí lo Rey, no obstant d'escusar-los axí éll com l'infant En Jaume; y com aquest requiriment fós subgectat a votació, per més que en les córts, segòns assegura lo Zurita, n'hi hagués molts als quals allò desplahía, se conformà tot-hom en que isquessen los catalans, y no contents ab açò, fins suplicaren que manas lo Rey acomiadar los cavallers del Rosselló que tenía en son concell.

Si poguéssem entrar dins los més amagats secréts de la política d'aquell témps, pot-ser trovaríem lo mòvil o primera causa d'aytan impremeditat acort llà-ón menys se figuraría lo llegidor; emperò devèm limitar-nos a calcular no-més los eféctes, y axí podèm dir que aquella nova befa donada als catalans, çò és, als habitants o naturals d'aquella antiga y poderosa nació de la ajuda de la qual confiava En Pére per vèncer algun díe los sublevats dels restants reyalmes, favorejats de castellans y altres forasters, era una arma poderosa y de gran tremp, forjada ab maestría, que no dexaría d'empunyar tantost l'ultratjat Rey, per escorterar ab ella la fantasma feudal, desfraçada ab la vestidura del poble, qui gosava trepijar les grades del seu setial.

En tal situació, com aquell que espera ocasió oportuna y sap discórrer, seguí En Pére d'aquí-avant lo sistema d'alternar la condescendencia ab la toçudería. Eczigiren-li en les córts que llevas de sa servitut los qui no havíen volgut ju-

rar la Unió, la major part dels quals éren aragonesos (nou element de divisió), y ho consentí: desconfiant del Rey demanaren-li ostatges per tenir seguretat los qui-s vegéssen en la precisió de tractar ab éll; y séns dificultat donà los ostatges, los quals compartiren después en varies cases de la part interior dels murs de pédra, y vigilant-los de manera que l'un no-s pogués veure ab l'altre; y en cambi, al fer-li a mans un díe una immensa llista de greuges, anà negant-los l'ún darrere l'altre En Pére, y tornà-ls dihent que tots eren fora de rahó, y que al consentir-los serviría solament per destrohir lo reyalme.

Recompta lo Rey que en les sessions successives «seguí tolerant-los-hi altres soberguerìes,» per tal que continuà en son sistema fins que li semblà ja tenir major seguretat, en lo qual cas practicaría solament un dels estréms del metéix, que per cert no fóra lo de la condescendencia, y aquesta nova situació la aparellà de la manera que anam a referir.

Entre les resolucions que-s prenguéren contraries a la voluntat del Rey, n'hi havía dues qui-l favoriren en gran per lo desenrotllament del seu plan: la de privar als catalans de concórrer a les córts, dexava a aquests en libertat de opinar com los paregués respecte de la Unió, per més que no féssen res ostensiblement contra ella, y de fer estada a Çaragoça; y ab la eczigencia d'ostatges, suposant-se axí compromesa la paraula del Rey, cessà la temor de visitar-lo, y ja fós cortesía o costumança de respecte a la magestat, començaren a acostar-se alguns particulars per fer reverencia al monarca, qui de llavors ençà dexà d'estar sol y abandonat a la Alxafería. Entre aquests, o pot-ser d'abans—car no essent de la Unió los catalans que hi havía a Çaragoça, res no-ls privava de visitar lo Rey llur,—s'assenyalaven los metéixs qui més directament havíen rebut lo greuge de les córts, emperò sóbre tóts menciona En Pére un noble personatge qui, dés d'aquest moment, intervé en los més importants féts y negocis de la nostra patria, y s'enlayra com a acabala figura de sa època, essent lo seu nom digne de respecte

tant per los triumfes que procuraren los seus consells com per la malaventurada fí que tingué: car és de sabèr que aquest àulich íntim del rey En Pére, vingué a ésser ab lo temps una altra de ses víctimes, y víctima innocent, rodant-ne lo seu cap miserablement per les grades d'un cadafal alçat no gayre lluny del palau ón tinguéren lloch los féts que anam a descriure.

L'abhorriment de les injusticies que hom cometía en aquell segle, o per ventura la moda, empenyía devegades los homens de cor sensible envers lo recolliment y la solitut del claustre: dés lo començament del regnat d'En Pére havèm vist que tenía semblant propensió son oncle l'infant En Pére, lo primer conseller y més espert en lo portament dels afers públichs que tingué son nebot y senyor; emperò per més que havía manifestat aquest propòsit, y l'havía succehit en aquell càrrech lo comte de Jamvilla, no sabèm per què l'esperimentat Infant no-s resolía del tot, esperant per ventura descobrir a costat del Rey una persona qui sabés ab oportunitat encoratjar-lo o refrenar-lo en ses impetuts, segóns convingués.

En aquesta sahó aparegué, sens ningun dupte, lo successor que desijava lo zelós príncep, y era precisament un hom qui abundant en los metéixs sentiments del seu antecessor, havía tingut més resolució que éll per renunciar al bullici mundanal: En Bernat de Cabrera, vescomte de Cabrera, qui és l'home de qui are tractam, tenía son principal castell, residencia preferida dels de son llinatge, al capdevall del isolat y lleuger munt de Mont-soriu qui s'alça no lluny d'Arbucies, estenent-s'hi al peu la població de Breda, ón hi havía lo famós monestir de Sant-Salvador.

Freturam de minucies per esplicar los mòvils de la resolucio cristiana que prengué lo molt noble cavaller, y pot-ser no fóra aventurat de pensar que la mort d'una muller benvolguda pogué induhir-lo-y, puix que tenía En Bernat un fill del seu metéix nom—que alguns colps cita lo Rey en sa Crònica, espressant que éra molt jóve,—y que un noble y cristiá pensament féu-li abandonar la excelsa y esplèndida

estada de Mont-sorfu (1) per baxar a Sant-Salvador, llá ón sos propris vassalls havíen de veure-l humil y confós ab los restants fra-es d'aquella santa casa. Alguna fama environaria, ja dés la seua joventut, lo dreturer y sensible caváller, con lo rey En Pére, segóns recompta éll-metéix y han confermat diversos historiadors, ainà en persóna a arrancar del erm y de la solelat de Broda En Bernat de Cabrera, y alguna esperança tindría aquest de posar per obra grans pensaments en bé del seu rey o de sa patria, con la obediencia de vassall féu-li proposar la santa obediencia a la qual s'éra donat, y dexant lo grossolà burell, tornà a abillar-se ab lo ricós brial o a revertir-se la cuyaaça, si convenía, y desplegar en un y altre cas los seus fins a-les-hores segellats llavis, per aconsellar lo més utilós al senyor qui-l demanava al seu costat.

Ja havèm vist qne en Cabrera no dessamparà En Pére en lo seu passatge de Catalunya a Çaragoça, y que ab éll se-n entra en les córts, prevehent ben segur lo rebut que en les metéxes havía de rebre: en la solitut qui volta lo monarca a la Alxafería, essent lliure, y séns temor ni compromis, de visitar lo seu Rey, s'hi troba també ab major libertat de podèr donar lo consell que millor li placia sòbre los afers que llavors se debaten, y axí hagué de profitar-ne lo lleyal amich y previsor conseller, con un jórn, méntre que estava servint a En Pére, li digué les següents paraules que prenèm de la metéxa Crònica: «Seuyor, bé veig que aquest fét va a ocasionar la destrucció del vostre reyalme e-us farà gran mal. Si a vós plagués, senyor, yo entraría en tractes ab alguns nobles per veure si n'atreyem al vostre servey la major part, e consumarèm-los axí.» Aprova lo Rey la idea y dexa en libertat al Cabrera per los seus hàbils manejaments y ab tot que aquests no-s troben engrunats en historia alguna, se de-

(1) Pochs enderrochs romanen del castéll de Mont-soriu, car ultre les in-
s del temps inevitables per eféçte de son abandonament, alguns vehins de
ells encontorns tinguéren la mala pensada d'apropiar-se les pedres lavorades
juella vigorosa fàbrica, con n'havíen fretura per llurs construccions particulars
obstant, la planta del castéll, la torra d'homenatge y unes molt pregones sitges
s conservaren encare en 1868, revelen clarament que l'edifici havía d'ésser un
més espayosos y magestuosos en lo seu estil.

duhexen per los eféctes, car d'aquella hora en avant són més espesses les visites de nobles al Rey, y romanen del tot gonyats alguns, entre los cognoms dels quals sonen los de llinatges qui tots-témps havíen figurat en les unions passades, Luna. Alagó y Cornet.

Veja-s quina fora la confiança que auava infonent lo plan del Cabrera en lo coratge del rey En Pére, con diu aquest en sa Crònica, que ab los demunt dits nobles qui éren anats al seu servey, si bé que en res no amostraven que estiguéssen de sa part, y ab los catalans, pensava, de Catalunya estant, pensava donar batalles y fer guerra als de la Unió, y que ab tal seguretat, se resolía a no comportar ja ningun ultratge lo primer jórn que tornas a les córts. Axí fóu: llegiren en la primera sessió los segretaris diferents capítols fóra de rahó, entre los quals, hi afig lo Rey, n'hi havía ún qui ho éra en estrém, y que lluny de convenir solament serviría de gran destrucció al poble, y a-les-hores posant-se dret l'homenet d'esperit gigantesch, clava la feresta ullada en la cara del seu germà En Jaume, y alçant de tot son esforç la veu, degué-li resolt: «No-n havets encare prou, En infant, ab ésser lo cap de la Unió, que-us fets concitador del vostre poble e ab éll ensémps nos avalotats? Veus açò que-us dihèm, que n'obrats àvolment e com a hom fals e traydor que vós sots: e açò entenèm sostenir-vos-ho, combatent cors per cors, garnit, o menys de garniment, en gonella, vos ho combatrèm ab coltells; e fer-vos he dir per vostra bóca metéxa que quant havets fét ho férets desordenadament, jatsía que-n renuncièm la dignitat reyal que tenim e la primogenitura e anch degués absoldre-us de mancar a la dignitat ab què sots tengut mirarno-s.»

Que-s faça cada hu compte del eféct que produhiría aquest llamp desparat en la magestat reyal en l'esperit militar dels homens d'aquella época, y ab quin espasme contemplaria al impertorbable monarca lo poble aragonès, ab son tremp y franquesa de caràcter no minvat ab los segles a venir. No hi hauría paraules per celebrar la empenta d'En Pére en aquest pas, si al travers de sa energía y valor no s'h

vehés l'irascible y desapiedat tirá, car, tras aquestes paraules que-ns conserva en sa Crònica, té encare major gosadía, com ho és de consignar que als peus del Infant havía ordenat colocar, ab previsió, dos de sa confiança, En Pére Ximèneç de Pomar y En Gonçal de Castéllví, per que matassan En Jaume en cas que-s mogués desordenadament contra éll. Fós temor o prudencia, l'infant respongué d'una manéra bé prou mesurada, perçò que-s contentà de dir: «No-res a vós dich, senyor, mas qual-se-vulla altre hom, enfora de vós, qui tals coses me diga, bé mént per la barba.» Y girat de cara al poble qui, espargit per tots costats, allà estava, afegí: «Oh poble benahuirat!... ja vehèu çò que-us espera, car si a mi qui sò germà e lloch-tinent séu me tracta de tal manéra, quant pijor no-us tractarà a vosaltres!»

Es de pensar l'avalot que que succehiría a aytals paraules del dos germans: un qui s'alça per defensar En Jaume, y lo Rey ab sobrada energía lo fa callar y que s'assega, un altre dóna lo crit de *Vía fora*! y córrre dret a la porta crehent incitar axí la multitut, obren-se tês portes y esvaheix una major gentada; y arribat lo cas suprèm, com vehent en perill sa persóna En Pére, gità ma a la espasa y-s posa en guarda, al qual gést, los qui li havíen prestat jurament y homenatge de servir-lo, no ténen més remey que fer públich llur secrét, y, desenveynant també les espases. posar-se al costat del Rey per defendre-l, als quals no dexaríen de imitar tots quants s'éren impressionats ab les vigoroses paraules del monarca y los prudents o vacilants fins en aquella hora en llur opinió, y pot-ser alguns d'aquells qui estan sempre disposts a servir lo qui presenta més esforç, vist la qual cosa, observant lo gran nómbre de gent que tenía lo Rey de sa part, haguéren d'esclamar en sí-metéixs los de la Unió: «Bé apar que hi hà alguna gran lliga, car altrement, no diguéra lo Rey les paraules que tots havèm ohides.» Finí aquella sessió, alçant-se les córts y tornant-se-n cadascú a la seua posada.

Arriscat aquest primer colp; convenía no dexar la empresa a miges, y si lo Rey no tenía tots los camins segurs per

comptar ab lo triumfe, més valía que profitas la ocasió anant-se-n de la ciutat ab lo pretést de quant esdevinguè, y traslladar-se a la frontera de Catalnnya per complir çò que tenía en cor de fer. Sería aquesta ben segur la opinió del Cabrera y d'altres consellers, emperò En Pére, qui no abandonava ja may son sistéma d'astucies, y pot-ser estojava en son pit un terrible progécte per desfer-se pel seu germà, al qual considerava com a veritable cap dels avalotadors, més s'estimà no exir de Çaragoça séns dexar fins a cert punt contents y enganyats los seus enemichs: preferí otorgar als de la Unió tot quant volíen, «car per vía d'armes (afig lo Rey en sa Crònica) podríen després empatxar-ho;» restituí al infant En Jaume lo càrrech de Procurador General, de què-n restà tothom molt content; licencià les córts, y recobrats los cavallers que havía donats en ostatge, manà als nous concellers que li havíen donats que-l seguissen, no volènt-hi aquests consentir temerosos de que-ls faría matar con estigués a Lleyda; y axí, resolt a no enllestir ja ningùn altre afer (1), plè de coratge y d'esperança en companyia del Cabrera y de tots quants li s'ajustaren, emperò no del infant En Jaume, qui en tal cas, devía concórrer a les córts de Catalunya per un altre camí, s'encaminà En Pére vers la barca del Gàllech. Allà avallà del mul que muntava, travessà lo riu séns esperar que aquell passas, se-n anà a peu vers la tórra d'Alpunyés, dormint aquella uit a Pina, la següent a Candasmos. y la altra, que érem als 27 d'Octubre, a Fraga,

Al arribar en vistes d'aquesta població, En Bernat de Cabrera recordà a En Pére que lo poble que davant teníen ja pertanyía a Catalunya; y llavors lo Rey, plè d'entussiasme

(o) Axí s'espréssa lo Rey eu sa Crónica de sa sortida de Çaragoça: «Méntre Nós anavem cavalcant, cavalcaren tots los de la Unió y vinguéreu al nostre encontre, ab la fí de que espatxassem llavors los llurs afers; mas Nós los respon-guérem:—Vuyt mesos hà que stam ací, e no-res havèu volgut dir-nos, ni q[illegible]e spatxassem los vostres afers: e verament no podèm are fer-ho.—Y ab açò, continu[illegible]rem cavalcant e-ns acompanyaren élls tro a la barca del Gàllech ón nos pregár[illegible] de nou ab gran instaucia: mas Nós descavalcarem pujarem a aquella, sens esp[illegible]rar tan sols la cavalcadura, ans al contrari, a peu nos en anarem tro a la tórra [illegible] Alpunyés.

féu tal esclamació: «¡Oh terra beneyta, terra poblada de lleyaltat! Beneyt sía Nostre Senyor Déu, qui-ns ha dexat exir de la terra rebetle e malvada: emperò maleyt sía lo qui la mir de mal ull, perçò que també éra abans poblada de persónes lleyals; jatsía assats confíam en Déu Nostre Senyor que la tornarà al seu antich estat e llavors castigarèm los qui de mal ull la miren.»

Poca satisfacció podría tenir Catalunya d'aquesta llahor d'un tirá, si fós la única qui pogués consignar en sos annals; emperò llevat d'ésser lo qui la tributa no l'home sinó la autoritat Reyal maltractada, tan justa llahor no-més deu comptar-se com a una de més entre les infinides que li dirigexen los altres reys de les diverses dinastíes qui la regexen, y los homens alts e ilustres capitants de totes les nacions y de tots los segles, amichs o enemichs, en la tanda dels quals podèm colocar lo gran espanyol Cervantes, y com a pinacle los noms dels generals francesos; conqueridors de Giróna, en témps de la guerra de Independencia.

Pose esment lo llegidor que jatsía lo Rey maleheix la terra d'Aragó, hi afig que abans era lleyal y que confiava en Déu que ho tornaría a ésser, per qué maleheix encare los qui la miren de mal ull. Lo Zurita usà una concisió tal al reproduhir aquexes paraùles de la Crònica, que mereix lo dictat de culpable, car se limità a espressar «que començà lo Rey a benehir Catàlunya y a dir-ne grans llahors, axicom de la lleyaltat dels catalans, tot malehint la terra d'Aragó,» que d'aytal manera pot sonar gayre bé a les orelles dels lectors aragonesos. Per cercar la rahó de la aparent preferencia, hi afig lo Cronista, que «éra aquesta general afició dels Reys, car d'ençà que succehiren al comte de Barcelona, sempre tingueren per llur naturalesa y molt antiga patria Catalunya, y de tót-en-tón conformaren ab ses lleys y costums, a llenga de què usaren era la catalana, y d'élla fóu tota la ·alitat de què-s vantaven en aquells temps.» Ben import és aquesta confessió d'una autoritat històrica tan res:tacle com l'Annalista aragonès, dolènt-nos solament la ·zactitut de dir que fóu aquella general *afició* d'ençà que

los reys succehiren al comte de Barcelona, essent ans bé instint y costum natural, posat que la linia dels reys qui llavors imperava éra la directa y masclina dels comtes de Barcelona, qui comptava entre sos títols lo superior de Rey d'Aragó, çò és, la metexa dinastía o familia catalana del temps dels Berenguers, no variada per causa del seu major enaltiment; axí que, may per may, sóts pena de confondre al llegidor, deu considerar-se los nostres sobirans com a reys d'Aragó successors del Comte, sinó com a successors directes del Comte qui adquiriren per heretatge y contracte l'antich reyalme.

L'obgecte del Rey al entrar-se-n a Catalunya era convocar a córts los catalans a Lleyda, emperò desistí ben prést, preferint cridar-les per Barcelona, atenent que devent-hi concórrer En Jaume, la familia del qual llavors habitava en aquella ciutat, podría molt bé fer-se que alguns d'aquesta per llur favor no destorbassen les dites córts o promoguéssen algun avalot.

Tal és lo pretést que retrau lo Rey, y encare que és admissible, podía també ajudar a aquell cambi soptat la nova que va rebre En Pére de que estava a punt d'arribar per mar la infanta de Portogal, qui devía ésser sa muller: veritable atractiu fóu açò per lo *Cerimoniós*, qui tantost formà lo plan de coldre féstes per les seues noces a la capital del Principat, com axí ho acrediten les ordens que donà, per que hi acudissen ab tal motiu, y ab la fí de trobar-se a la recepció y a la arribada de la Reyna, los seus oncles l'infant En Pére y En Ramon Berenguer, En Uch vescomte de Cardona. En Ramon Roger comte de Pallars, l'almirall En Pére de Mont-cada, En Pére de Fonollet vescomte d'Illa, En Pére de Queralt y En Ramon d'Anglesola, lo bisbe de Vich son canciller, los bisbes de Tortosa, Elna y Lleyda, y los abats de Ripoll y Santes-Creus, axicom també convidà diferents ciutats de Catalunya, Rosselló y Mallorca, per que trametéssen llurs missatgers o representants, segón era costum, com se verificaven semblants féstes.

No sabèm si l'infant En Jaume arribà a Lleyda estant-hi

encare lo Rey, emperò lo Zurita ho dóna com a cert, afegint que també hi arribaren quatre missatgers d'aquells qui tenien la veu de la Unió de Valencia, y demanaren algunes coses qui semblaren al Rey molt desordenades y en gran perjuhí de la Coróna reyal, per qué respongué En Pére que no calía provehir çò que demanaven, emperò que ell se-n anava a Barcelona a celebrar les seues noces, y després quant més prompte pogués aniría al regne de Valencia, e hi tindría ses córts, y s'hi provehiría de manera que-n restassen contents.

Passèm nosaltres per alt la comissió valenciana, que mencionam ací per incidencia, y parant-nos en En Jaume, observèm que res no-n diu d'aquesta arribada lo Cronista; emperò posat que hi fós anat, puix no s'ho inventaría lo Zurita, havèm de creure que d'aquella ciutat se-n tornaría anar, no endret de Barcelona, mas d'altres punts, confórme se desprèn dels documents que bentost citarèm. No és de meravellar que-ns deturèm en aquestes minucies del viatge que emprengué l'infant En Jaume dés de Çaragoça, per convenir la major puntualitat al donar compte dels darrers passos d'aquest infortunat príncep, que caminava certament vers lo sepulcre, ferit de sa propria dissort o pot-ser ab lo cor rosegat per un mortal verí. No poch interès oferexen a la crítica los descobriments que havèm fets tocants a tan trist aveniment, confórme provarèm, y del qual nos anam a ocupar totseguit.

Parlant del metéix, se limita lo reyal Cronista a dir que, durant la seua estada a Barcelona, y que s'hi eren ja començades les córts, poch témps aprés féu-hi cap l'infant En Jaume malparat de malaltía, y tant, que al exir a rebre-l—és de meravellar que l'altiu Rey, agreujat com estaría del seu germà, isqués a rebre l'Infant qui éra cap de la Unió,—en tornt a entrar dins la ciutat, encontraren un home qui-s dertava fen: jochs, y anava y venía d'una part a l'altra del rrer per un fil prim, y havènt ell dit a En Jaume: «Germà, rèu aquests jochs,» respongué l'Infant: «Senyor, no-res ig,» y fent la vía de sa posada, tantost hi arribà ficà-s al

llit, y passats alguns díes reté sa ànima a Déu, essent açò la nit següent d'havèr verificat son matrimoni En Pére ab Na Lionor.

Gran negligencia hi hà hagut per part dels historiadors al parlar d'aquests subjects, car los uns han confós aquest infant ab altres fins de nom diferent (1), algú ha recomptat la mort d'En Jaume com a anterior al casament del Rey, y tots, en general, han parlat de la mort com ocasionada per son germà En Pére, emperò séns donar-ho per absolutament justificat, segóns ho revela lo concis de la nova y la referencia a altres autors més antichs qui la donaren. Per aquest estil la menciona lo Zurita un colp, emperò al arribar al punt ón nos trobam, se propassa ja un xich més, y adhuc s'aventura a dir que, «segóns açò que tenía lo Rey ordenat ab l'infant En Pére que-s fés contra sa persóna (la del infant En Jaume), y sa mort axí cuytada, tingué-s per cert que li fóu donat verí; y axí Pére Tomich aferma havèr-lo mort lo Rey, germà seu.»

Es de trascendencia aquest paragraf, car no solament dona noticia del crim del Rey, sinó de la complicitat del seu oncle l'infant En Pére; emperò ja que és lo Tomich autor del qual hom pot fiar molt poch, com axí ho havèm acreditat diverses vegades, que en la Crònica del Rey no-res d'açò hi consta, com naturalment no constaría, y que no fa a afermar-ho en documents, perçò que hauríen tingut bon compte de mencionar-los, crehèm que abdues noves, axí la del enverinament com la de la complicitat del infant En Pére, són ans bé deduccions o presumpcions, que no féts certs y aclarats. Axí ho judicam, darrere la invastigació que havèm

(1) Marineo li diu Ferran, confonent-lo, séns dupte, ab un altre infant d'època anterior o ab l'altre germà, fill de Na Lionor de Castella; y Gaubert, cisternià, li dona lo meteix nom, afegint que, per aquest fratricidi, pronostica En Arnau de Vila-nova (y a fè que sa virtut no era la de proféta) la estincció de la dinastía catalana, ab aquestes paraules que digué a En Pére: «Per què ocehits lo germà vostre, vol lo cel que los vostres muyren, menys d'hereters.» La part més ridícola d'aquest pronòstich, y encare suposant que visqués encare l'Arnau de Vila-nova, és que-s féu pronosticant que no han de tenir fills los fills d'En Pére, en ocasió que ningun d'aquells no éra encaré nat, de manéra que tracta de la prlvació de néts, com éra més propri que lo cel privas de fills al culpable, al Rey.

féta, instantment, entre los documents d'aquella època, lo conjunct dels quals descobre la causa que pogué donar peu al supòsit de la culpabilitat, tot donant suficient llum, sinó per provar que En Pére enverinà son germà, al menys per justificar que axí ho creyen a Catalunya en aquell témps, que n'estava a noves lo Rey, e que-l tenía fortment preocupat semblant crehença del seu poble.

Esposarèm lo contingut dels dits documents, tant en confermació de la nostra opinió, com per colocar per l'orde que-ls correspon los féts de què tractam, y per establir ab certanitat les dates dels metéixs, apar del interès que ofer lo llenguatge de tan importants escrits.

Los historiadors suposen que hi hàví odi entre los dos infants oncle y nebot, y no conexent altra causa, la cerquen, y no séns rahó, en lo greuge fét per En Jaume a En Pére, la hora que, en nom dels de la Unió, fóu aquest desafiat a Santes-Creus, per dos cavallers forasters. Sía aquesta la sola causa o una altra, certes que no corríen abdós en gayre bona armonía, y que ún y altre estaven aferrats en anar a rebre la nova reyna en altre punt fora de Barcelona, y que lo Rey En Pére volía dés d'aquesta ciutat esquivar semblant encontre, ja sía en bé d'ún o altre, ja ab altres fins difícils d'endevinar.

Axí escrivía lo Rey de Lleyda estant dos díes passats del mes de Novembre al comte de Jamvilla y a d'altres personatges, encarregats de rebre la Reyna, que dónguen préssa a aquesta senyora en son viatge per que-s puga verificar lo matrimoni ans no finesca lo témps senyalat per celebrarlo, qui finirà del diumenge vinent en quinze, y que almenys puga coldre-s ans del darrer díe, *car lo díe darrer per res no-u faríem*, singular advertencia que no sabèm si és filla de superstició o de temor de que esdevinguéssen abans féts que tenía en cor de que fóssen posteriors. Dés de Ça-Bisl (1), a 6 díes transcorreguts del metéix mes, deya lo Rey

(1) Ça-Bisbal, nomenada vuy en díe La Bisbal, per la transformació del an- article çà, és una població a la dreta del riu Gayà, propera al coll de Santa-tina, camí de Santes-Creus, y que no deu hom confóndre ab la del metéix que hi hà prop de Giróna.

en una lletra a En Jaume, que estant-se éll a Poblet havía sabut que l'infant En Pére éra a Tarragona per exir al encontre de la Reyna con hi passas, cosa que sentía granment, que després l'havía vist a Santes-Creus (ón estigué lo Rey pochs díes abans), en qual paratge li havía donat orde per que passas a Barcelona, y puix lo dit infant En Pére no anava a rebre la Reyna, tampoch no hi anas éll, ans bé fés la vía d'aquella ciutat per lo camí d'Apiera. Sis díes després tornà escriure lo Rey a En Jaume, repetint-li la orde de que anas a Barcelona, y planyent-se de que no l'hagués obehit, car sabía que malgrat la seua prohibició, tenía volença en exir al encontre de la Reyna con passas, cosa que may per may no volía éll, tenint bé per cert que li desplauría en gran manera.

Lo metéix díe dés de Barcelona escrivía En Pére al comte de Jamvilla y demés encarregats de la recepció de la Reyna, aprovant la resolució que havía presa d'anar a aquella ciutat fent la vía de Martorell, essent molt probables unes post-data que hom llig a la metéxa resposta, a sabèr, que l'infant En Jaume y aquells qui ab éll anassen a Barcelona, no portassen les armes descobertes, per estalviar tot motiu d'escàndel, que lo dit infant fés jurament y homenatge prometent no fer, fins passat lo díe 15, res contra l'infant En Pére, restant lliure de fer-ho aprés d'aquest díe, y que la metéxa seguretat dó l'infant En Pére respécte del altre.

A cap de vint díes escrivía ja En Pére a la comtesa d'Urgell, Na Cecilia, fent-li a sabèr que éra mort son marit En Jaume, y que paras esment a les paraules que li diría de part seua fra R. de Vilaragut, prior de Mont-serrat, sens espressar en la carta l'obgécte de les metéxes.

Emperò les principal menudencies dels féts que tractam d'aclarir, se troben en unes altres cartes endreçades a la reyna Na María de Castélla y a En Pére d'Exèrica, y al mestre de Montesa En P. de Tous, la primera datada a 2[illegible] díes passats de Novémbre, y les altres dos díes després: fa a sabèr en aquella lo rey En Pére a Na Maria que lo *diumenge més prop* passat havía complit son matrimoni en la esglesia

major de Barcelona (que no hi hà dupte que és la catedral, puix en altres lletres la nomena esglesia de Santa-Eularia), y en les altres dues; dóna principi ab paraules de semblant estil: «*Femos vos assaber que avemos entendido que en esta ciudad de Barchinona es fama, la qual si es han metida personas malívolas, que no quieren nuestro bien ni nuestra honra. que nos avemos muerto o havemos fayto matar lalto infant D. Jayme, nuestro hermano, a qui Dios perdone.... E creemos que esta mala fama, asi como aqui se dize, porque es cosa comuna que la causa de mal, jasea que verdat no sea, mas corre et mas sestiende, que la buena se estendrà et irà en otras partes. E non mande Nuestro Senyor que nos seamos de tal condicion, que nos matasemos ni matar fiziesemos ni sentiesemos quel dito infant fuese muerto, ni nunca tal cosa nos metiemos en corazon, antes seet cierto, (et en aquesto no creemos que dubdedes) quel dito infant es muerto en su leyto y por muert natural de la enfermedat que luengament ha havido en su persona.*»

Aquesta metéxa nova, ensémps ab la del casament, se troba mencionada en altres cartes datades a 20 díes passats de Novémbre, que tramet en Pére a sa madrastra dona Lionor *Reyna Daragon, como madre a Nos muyto cara,* y al rey don Alfons, als quals endreça aquestes metéxes paraules: «*Femos vos assaber que dia domingo a XVIII dias andados del mes present celebramos nuestras bodas con lalta dona Elionor, muller nuestra muy cara, en la ciudad de Barchinona, en las quales nos fuerou feytas grandes honrras por los de la dita ciudad et otros. Mas Dios que non quiere que en aquest mundo algun goyo sea acabado, despues de las alegrias de nuestro matrimonio, nos ha querido dar materia de tristor et de ploro, es a saber, per la muert del alto infant don Jayme, muy caro hermano nuestro, el qual reebidos por el assicomo fiel christiano, todos los ecclesiasticos sagramentos, el lunes, a XIX dias andados del mes sobre-dito, enta ora de media nuyt por ordinacion divinal, la qual ordena de las criaturas lo quel place, passó de aquesta vida. E iassea que daquesta en nos recebido grant plazer, emperò esguardada su loable fin que izo, demandó perdon a Dios, et a Nos, et a prelados, et a richos-hombres et otros, fiamos en Dios que lo ha puesido clamar a su gloria de la miseria desti*

mundo, eu aquesto de la muert del dito Infant, recebimos alguna consolación. E rogamos vos, Rey, qve con almosnas, oraciones et otras obras de caridad, nos ayudedes a rogar a Dios quel deyne perdonar sus pecados (1).»

Combinèm are aquestes noves per traure la conseqüencia que-ns havèm proposat. D'élls ne resulta que de fét eczistía un desplaher entre los dos infants oncle y nebot, Pére y Jaume, emperò no millor relació entre lo primer y lo Rey, comparativament ab lo segón, perçò que d'un y altre està descontent lo monarca per la volença que ténen, desobehint-lo, d'anar a rebre la Reyna; axí que, no hi ha motiu per sospitar la complicitat del infant oncle en la mort del infant nebot: dels metéixs documents no-s desprèn la manéra com arribà a Barcelona Na Lionor, y donant per bó çò que diu lo Zurita, inseguint la Crònica Reyal, de que arribà per mar—en qual cas los infants y quants havíen dè venir per lo camí de Martorell hauría-ls calgut entrar sols, y més sol En Jaume al qual havíen senyalat lo camí d'Apiera, separat dels altres,—axí y tót, no mereix gran fè la nova del Annalista, en qnant al témps, per havèr errat en part fent posterior la arribada de la armada de Portogal ab la Reyna y lo casament a la mort del infant, con justament fóu al revers; y per fí, de la combinació de paraules y de dates compreses en los dits escrits, brólla una munior de coincidencies fatals bastants a fer sospitar del Rey çò que afermà lo Tomich, quals son la volença que té lo Rey de que son germà éntre sol a Barcelona; la fantasía de senyalar data certa per celebrar son matrimoni, advertint que si és en lo derrer díe del térme *per res no-u farian*; l'havèr estat precisament en aquest darrer jórn (lo diumenge 18, com axí consta en la carta qui parla del casori, o del diumenge vinent en quinze, com diu en la que porta la data de 2 de Novémbre) la celebració del matrimoni; la propinquitat de la mort del Infant, puix morí En Jaume a mija-nit del dillluns, o sía poch aprés de les noces del seu germà y senyor, y finalment, la prestesa ab que

(1) Tots los documents fins ací retrets se troben en lo registre 1128 del *Arxiu general de la Coróna d'Aragó*, planes 131, 137, 138, 139, 140 y 141.

s'alçà la pública opinió a Barcelona, atribuint aquella mort al rey En Pére, que prestesa es veure com lo metéjx culpat fa a sabèr als seus amichs la brama qui córre cinch díes aprés del fét o sía als 24 de Novémbre, que és la data de les cartes endreçades al Exèrica y al mestre de Montesa. Judiquen are los nostres lectors, davant unes noves tan espressives; referent a la culpabilitat del Rey en la mort del seu germà, y en gracia de la certesa que obtinguen, perdonennos la esposició minuciosa de proves que acabam de fer, y que consent l'obgécte crítich del nostre treball.

Ningú no negarà lo propòsit que lo Rey tenía de celebrar corts a Barcelona, car a més de constar la convocatoria per Lléyda y la trasllació a Barcelona, hi hà la nova que hom troba en la Crònica Reyal de que aquelles s'éren començades al arribar-hi l'infant En Jaume. Mas com no hi há en los nostres arxius veritables processos d'aquelles assamblees fins alguns anys aprés del témps al qual nos referim, y com per altra part ningun historiador no-n parla ni aporta nova alguna qui les justifich, dóna-ns per sospitar que, si-s començaren, no arribaren per ventura a concloure-s, o que en tal cas s'ocuparíen no-més que de la comissió que abans donà lo rey En Pére, estant a Çaragoça, als concelllers de Barcelona y al infant En Pére per qne féssen contra cert greuge allà inferit a la persóna del Rey les constitucions que-ls semblassen justes, perçó que-ls previngué que les premeditassen per les córts que cuydava ajustar a Catalunya. Bé podría açò ésser, si bé llavors li éra ja indiferent al Rey sobressehir en lo dit afer, y si calculam les males noves qui arribaren de Sardenya a En Pére de Aragó y les complicacions desfavorables que s'esdevinguéren a Valencia, bé podèm creure que aquests assumptes absorbirìen ab preferencia la atenció del Rey, tant més si estava segur de la ajuda dels catalans séns necessitat d'entretenir-se en les formalitats y aparat que tots-téms requeríen ytals congregacions legislatives. Ans de separar, donchs, lo Rey del nostre principat, ón hi féu una curta estada, donèm

encare que de passada, noticía de quant ocorregué en los dos citats reyalmes dependents de la Coróna.

A conseqüencia de les pretencions que tenien los Oria, los qui s'éren apoderat d'Alguer y altres castélls tenint en gran estretor la ciutat de Sàcer, lo governador de Sardenya En Guillèm de Cervelló havía procurat reduhir-los a la obediencia del Rey; emperò fóren tantes aquells y tantes les abusions que van cometre los insurrectes, que deliberà En Pére trametre un nou reforç sots lo comanament d'un nevot del dit governador, nomenat Uguet, en companyía del qual anaren los següents barons de Catalunya: En Gombau de Ribelles, En Jaume de Talarn, En Berenguer d'Erill, En Ramon de Timor, En Bernat de Vilardida, En Ramon Garí, En Ramon de Corbera, En Berenguer de Rajadell, En Dalmau d'Avinyó, En Guillèm Dez-Puig, En Guerau y En Ramon de Clariana y altres cavallers, apart d'alguns procehints del régne de Valencia. Aquests cabdills ab les restants forces corresponents s'embarcaren a Barcelona en quatre naus, nomenades coques, y en tres llenys, un disapte a 23 de Juliol, arribant ab venturós tèmps a Sardenya. Esperava-ls lo governador Cervelló ab major impaciencia, per quant sabía que a Gènova s'hi feya armada per favorir los Oria, y no devent per en aquella hora desconfiar del jutge d'Arborea, qui favoría llealment la causa del Rey, atengué ab mirament a la defensió de Sàcer, distribuint-ne alguns dels seus més prop-parents, com de més intima confiança, en diferents punts. L'un dels seus fills, nomenat Guerau, venía de Càller en ajuda del seu pare ab un còs de tres-cents ballesters: o per efecte de males inteligencies, o pot-ser d'estremada vigilancia dels Oria, tinguéren aquests camí per interposar-se al pas d'aquella força, y per més que mijançaren tractes entre aquells y lo governador per que la dexassen passar, temerós aquest del perill del seu fill, anà en ajuda d'éll ab algunes gents, y lo d'Arborea qui ho sabé, li donà avis de que també li anava trametre competent reforç; emperò variant d'opinió lo governador, puix deliberà tornar-se-n a Sàcer, se trobà a-les-hores que los enemichs, les forces dels quals s'é-

ren entretant augmentades, dexant En Guerau de Cervelló qui s'éra ajustat ab son pare, interceptaren are lo pas de aquest, lo qui tantost com va rebre lo primer reforç que li enviava lo Jutge, tot no fent cabal del concell que li donava de que n'esperas un altre de més gran, s'entoçudí en tirar avant.

L'enemich, qui estava al aguayt, dexà passar la avant-guarda dels nostres, composta de sarts e italians, y ostentant are y adés la seua infantería com atrahent a la brega, esperà que la acometessen, fent-ho axí séns la deguda prudencia lo dit Guerau; mas sobtpsament los cossos que comanaven los diferents fills del governador vehéren-se enrotllats y restaren destroçats, morint aquests en la lluyta, se desbandá la avant-guarda, y En Guillèm no trobà millor recórs que auar-se re-collint ensémps ab En Gombau de Ribelles y les forces trameses per lo Jutge, entrant-se-n dins un bosch, ón tot afa-digat y aclaparat de la gran calor que feya, mancat de ayga, morí-s de set, en mans d'alguns escuders seus.

Donà-s brasa lo d'Arborea a procurar algun conort, ja inutil, en aquella tragedia, y per més que anà replegant en ses terres los fugitius y conseguí portar-se-n lo còs del Go-vernador, qui fóu desprès soterrat a Gocià, no pugué fer-ne altretant ab los cadavres dels fills y del nebot, per ésser ro-mas en territori enemich. De la lleyaltat del Jutge depenjava llavors la salvació de la illa, qui éra romasa en gran perill, per èsser la pèrdua d'En Guillèm y dels seus fills y nebot y restants cavallers qui ab élls moriren, al sentir d'En Zurita, una de les majors que per sa defensa de Sardenya soferí la Coróna d'Aragó,

Esdevingué precisament aquest fatal contra-témps méntre que lo rey En Pére se trobava a Çaragoça, tot voltat dels nous perills ab què menaçaren la Unió aragonesa, havènt-ne gut noves a les darreríes d'Agost, y, com és de pensar, no a aquella la millor situació per que poguós lo Rey cercar ompte remey a aquells mals: no obstant, emperò que ima-nà En Pére tots los camins possibles per conjurar-los no-nà tot-seguit governador interí de la illa a un Jaume de

Aragó qui allà éra. recomanà la unió y bona armonía entre los cabdills y la necessitat de socórrer Sàcer, proposà una tréva als Oria, y més endavant donà lo càrrech efectiu de governador al català Riambau de Corbera, lo de general, per que hi anas ab armada, a En Ponç de Santa-Pau, y al metéix témps accedí a certes pretensions que los comtes de Donaràtich, per que axí, contents, ensémps ab los Arborea y los catalans, ajudassen al restabliment de la illa.

Totes aquexes disposicions haguéren de donar-se naturalment ab posterioritat al mes d'Agost, y puix no sabèm la data de quiscuna, calculada la situació d'En Pére a Çaragoça, y posat que per lo Novémbre estava ja a Catalunya, tant si féu aquestes provisions en los darrers témps d'estar a Aragó, com al arribar a Lleyda o a Barcelona, de totes les passades resulta que en la ocasió de celebrar-se les córts, síen suposades o veritables, en aquesta ciutat, éra lo contratémps de Sardenya per En Pére un mal encare no esmenat, cas, si-s perdía Sàcer, ans no-s verificassen tots los progéctes que aquell havía imaginats, caldría perdre-s irremisiblement la illa, y tal possibilitat bastava per que lo monarca d'Aragó sentis a Barcelona un just esglay.

Si gréu éra aquest perill tocant als reyalmes esteriors, no ho éra menys, en l'interior, lo que ofería lo régne de Valencia per los avenços de sa Unió. L'un y l'altre bàndol basquejava per fortificar-se, ajudant al d'En Pére d'Exèrica la ciutat de Terol ab decisió estréma, y mostrant-se aximetéix partidaria del Rey la població de Xàtiva; emperò en lo témps que estigué lo Rey a Barcelona, totes les noves que de Valencia li arribaren éren favorables als seus enemichs. A la Póbla, los de la Unió havíen desconfit la host del Rey, esdevenint-se un cas molt paregut al que acabam de recomptar de Sardenya, car en l'encontre moriren En Guillèm (també nomenat Guillèm com lo Cervelló) Escrivà, lloch-tinent de governador de Valencia, ab los seus fills, y un nebot; la host de Xàtiva, y En Gilabert de Centelles ab altres capitans qui havíen volgut refer la pèrdua d'aquell primer encontre, fóren igualment batuts y dispergits, tenint gran

nómbre de morts, lo díe 4 de Desémbre; y per fí, cofoys ab tals triumfes los de la Unió, ans no se-n tornaren a la capital s'éren tratinguts en talar diversos territoris, entre altres, lo de la plana de Xàtiva. Donchs aytals noves, en veritat, no podien tindre gayre tranquil lo Rey a la ciutat de Barcelona, puix veya desfer-se los seus plans y esperances, séns poder-ne conseguir tan prompte remey, com la seua activa témpra ho reclamava.

Malgrat aquests sobressalts, no vaja ningú a creure-s que En Pére s'acohardis o disistis de sa constancia: homens tan entramaliats com lo nostre rey no perden generalment lo caràcter durant la vida, essent possìble que hi contribuesca en part la insensibilitat del seu cor. Remeyat lo perill de Sardenya, éra més urgent fer desaparèxer lo qui menaçava dins de casa metéix; y axí, durant la dita estada a Barcelona, féu quant pogué per contrarrestar los de la Unió de Valencia, valènt-se de tota la astucia que hom puga imaginar. En públich (com aclareix lo Zurita) escrigué En Pére al rey don Alfons, a la reyna Na María, y a Na Lionor de Guzman, y a tots qnants éren privats del monarca de Castélla, recordant-los la antiga amistat y confederació entre abdós reyalmes, y los grans socorsos y ajuda que havíen prestat sémpre los llurs en les guerres contra sarrahins, motiu suficient per que llavors prohibissen que-s traguéssen armes y cavalls del régne per aucsiliar los de la Unió: mas en privat, com a particular y secréta comissió del seu embaxador, que ho fóu per tan delicat afer lo castellà d'Amposta, encarregà En Pére que-s procuras, afalagant la seua madrastra Na Lionor, la vinguda del infant En Ferran, al qual ofería tenir-lo al seu costat y donar-li la procuració del régne de Valencia.

Era de pensar que l'antich perseguit (que ho fóu ab sa mare) d'En Pére no-s fiaría are de sa perferta, y menys si-s ꞇcela, com los de Barcelona, que l'infant En Jaume éra es-ꞇt emmetzinat, per son propri germà y senyor: y per altra art, cal enténdre que d'ofertes semblants ne feyen los de la Jnió a En Ferran, palesant aquesta metéxa instancia alguna esavinença anterior entre lo dit infant y los uníonistes. car

havèm vist que-s trobava a Çaragoça ab forces castellanes, con hi anà lo rey En Pére a tindre córts. Y dihèm açò per tal com diferents historiadors, parlant dels motius que alegaren los primers descontents de la Uuió y que favorejaren després al Rey, citen lo del mal costum introduhit a-les-hores y jamés practicat en aquests reyalmes de dexar entrar forces estrangeres, novitat que vérament havía de repugnar als bons aragonesos, y que En Pére no dexaría de sabèr pintar als ulls d'aquests, ab les més vives colors, per que produhis l'efécte que ell se proposava.

Çò que feya En Pére ab Castella tracta de fer-ho fins encare ab los metéixs unionistes d'Aragó, car entant que los de Valencia demanaven ajuda als aragonesos, lo Rey los donava entenent que çò que feyen en aquest reyalme no s'avenía poch ni molt ab la Unió aclamada en l'altre, posat que a Aragó ja may no havíen negat, en lo sosteniment de sos furs y privilegis, la feheltat y naturalesa que devíen al Rey e a sa preeminencia Reyal, mentre que a Valencia s'éren atrevit a acometre contra lo penó Reyal; per què no devíen ésser considerats com a vassalls, ni devíen los restants confederar-se ab élls, y si tenir-los per enemichs: y en aquesta atenció demanava lo Rey als richs-homens, y principalment a En Llóp Luna (al qual més tart féu comte de Luna) que may per may no-s trametés d'Aragó ningun reforç als valencians. Ab la nova dels triumfes d'aquests, temería En Pére que los aragonesos no dexaríen de favorir-los, y no tenint ja més temps a perdre, deliberà enviar a Valencia forces catalanes en ajuda del d'Exèrica, y ab aparença d'avantguarda, se-n anà l'infant En Pére ab dos-cents homens d'armes—que en lo document diu de cavall (1),—mas ans no tingués témps d'ajustar-se ab les hosts del d'Exèrica, acometéren a aquestes les de la Unió qui éren exides de la ciutat

(1) Llig-se aquesta frasa en una carta endreçada al d'Exèrica participant-l que hi va l'Infant, de primer no-més per veure si los de Valencia se-n passarar al servey del Rey, y si no ho consegueix, que abdós «de la més fort manera refrenen llurs actes ilícits et llur iniquitat,» al qual intent faran llur vía cinch o si jórns després los dos-cents homens. En la metéxa carta dóna lo Rey la nova d

de Valencia, y s'armà entre abdues, lo díe 19 de Desembre, una sangonosa batalla, de la que no-n exiren millor parats los úns, que los altres.

D'aquí-avant flamejà verament en desoladora guerra lo regne de Valencia, e hi hagué tales y perjudicis lamentables en diferents territoris: los de la Unió tornaren a demanar a Castella la remesa de socors, y ho conseguiren resoltament, car consentí lo seu rey que partissen ab l'infant don Ferran, vuyt-cents de cavall, y aquest envià al seu germà En Joan a Çaragoça per que hi anas també reforç d'aquell punt sóts comanament d'un rich-hom. Davant tan temible aparat, En Pére no pogué ja vacilar més, y encare que donà algunes disposicions per conjurar de prompte la tempestat que anava formant-se, tement que a Murvedre, de qui tant se refiava, s'hi formaría també bàndol d'unionistes, cosa que únicament podría esquivar ab sa presencia personal, més s'estimà jogar lo tot pêl tot, com vulgarment solen dir, y axí prorogant ab voluntat dels catalans les córts per la Quincogesma (són paraules del Zurita), dexà provehit còm millor pogué lo socórs de Sardenya, y trametent davant una companyía de gent de cavall a les ordens d'En Pére de Queralt, séns dupte algun los dos-cents de què parla la carta del Exèrica, per ajustar-se ab l'infant En Pére, partí lo Rey tot furient de Barcelona envers Murvedre lo darrer jórn del mes de Desembre.

Dés d'aquest moment estigué lo Rey absent de Catalunya per llarga temporada, durant la qual tinguéren lloch a Valencia y a Aragó los féts que anam a escalabornar ràpidament, per donar-ne una idea, indispensable com a punt d'unió ab los altres tocants esclusivament a Catalunya y als catalans. Ab tot y la precipitació que portà lo Rey en la seua anada, tingué temps per fer discutir si convenía o no [illegible]ar militarment a Valencia, y la primera opinió fóu la que

[illegible] li cal tindre córts als catalans «les quals començaren lo dimecres prop-vinent» [illegible]om la data és de 8 díes passats del Desembre, resulta confermada la opinió [illegible]emetérem de que no s'éren tingudes abans y de que, en cas de verificar-se, [illegible]odíen ésser de duració, ateses les estretors qui voltaven En Pére, *Arxiu de [illegible]orona d'Aragó*, registre 1128, foli 248, revers.

prevalgué, car éra lo desig del Rey, al qual obgecte ordenà que-l seguissen molts barons dels diversos reyalmes y en especial de Catalunya, prenent sou ab ses companyíes, a tenor de la ordinació que féu a En Pére Dez-Bosch, escrivà de ració de la Reyal casa, al qual donaren prou diner a pagar los sous, procehint del que poch abans havía percebut lo Rey per lo dot de sa nova muller.

En companyía d'En Pére, óltra la gent de guerra, hi anaren també tots los seus consellers, entre los quals hi havía alguns rossellonesos, y, segons tantost se descobre, per més que s'esposava a perills, no volgué dexar enrere lo monarca casat de fresch la seua nova muller, y la se-n menà, en mig del aparat belicorós, a la ciutat confrontant ab lo pahis sublevat, Lo primer que féu En Pére, al arribar a Murvedre, fóu augmentar la fortificació, defensa y provehint-se d'ayga, per si fós cas de veure-s assetjat, cosa que portà a fí per especial encàrrech séu, segons ell metéix consigna, son més íntim conseller En Bernat de Cabrera.

Entretant, instats per los unionistes de Valencia, trameteren en la llur ajuda los d'Aragó un estol, sóts comanament dels dos richs-homens Joan Ximèneç d'Urrea y Llop de Luna. Estremada aptesa havèm d'atribuir al rey En Pére, con aconseguí que l'un dels caps qui havíen de manar l'estol unionista fós lo metéix Luna ab qui ja en secrét s'entenía: sa propia aptesa, la casualitat, o lo diable, com diu lo vulgus, proporcionà lo mijà de desjuntar aquelles forces, una órde ambigua o mal esplicada per un correu produhí distincta interpretació de part dels dos cabdills, quiscun fóu entoçudit en seguir per un camí divers d'aquell qne emprenía l'altre, rahons de pundonor o pretests conduhiren al estrém de menaçar-se mútuament les dues meytats del estol aragonès, y en Llóp ab la que acapdillava deliberà passar-se a Daroca, disposat a fer-se fort y a contrastar als de la Unió, dés de ón procuraren encoratjar altres ciutats y pobles a que-ls imitassen.

Era arribat a Valencia l'infant En Ferran ab forces de Castélla, y encare prometía enviar-los-ne més la reyna Na

Lionor; y sía temor que açò causas o de que lo Rey sacrificas la vila de Murvedre, los partidaris que allà tenía la Unió promoguéren una nit un avalot, pretestant avorrició als Rosellonesos que lo Rey tenía en lo consell y principalment contra En Bernat de Cabrera, los quals no tinguéren altre remey sinó escapar-se d'amagat, y los avalotadors, en nómbre de mil homens, voltaren la casa ón lo Rey estava albergat, gordant-la tota la nit, y al fer-se de díe obligaren a En Pére a anar-se-n cap a Valencia, acompanyant-lo aquells armats, fins més enllà de Pucol, ón trobaren l'infant En Ferran, ab qui van dexar-lo, y ensémps anaren lòs dos germans a la capital d'aquell reyalme, llà-ón no entrà fins passats alguns díes després la Reyna, qui éra romasa sola a Morvedre, y a tal sahó que ja éra aplegada a Valencia la madrastra d'En Pére, la antiga reyna Na Lionor.

Misteriós és aquest fét que nosaltres no sabèm esplicar sinó prenent-lo com a una uova passada d'En Pére car en axí tingué camí d'anar segur a Valencia y séns esposar les companyíes de catalans qui l'acompanyaven, con tot resistint a Murvedre se veya esposat a ésser assetjat y vençut per lo seu germà, y a que les dites companyíes fóssen destroçades per l'estol castellà-valencià. Al parlar d'aquest fét, digué ja lo Zurita que la historia que hom va compondre en nom del Rey, qui està impresa, çò és, en la Crònica (1), s'hi

(1) En Joan I, fill e immediat successor d'En Pére, escrivía en 1388 (l'any següent d'ésser mort aquest Rey) al seu procurador Reyal, que pagas una quantitat que éra deguda al conseller Bernat Dez-Coll, per la continuació del llibre en què hi éren descrits tots los grans féts del regnat del seu pare, y en atenció al bon servey que lo dit Bernat havía fét a En Pére y a éll. *Ja sabets com lo feel de concell nostre, En Bernat Dez-Coll ha continuat lo llibre ón son scrits tots los grans fets qui son entrevenguts en tot lo témps que regná lo senyor Rey En P., de bona recordacio, pare nostre; si per aqnesta rahó et per lo bon servey que lo dit En Bernat ha fét al senyor Rey pare nostre et a Nós*, etc. Lo llegidor ne deduhirà çò que bé li parega d'aquestes paraules, per estimar en sa valor la ·essió del Zurita *en la historia que se compuso en nombre del rey;* emperò, :om sía, no pot ún negar que la Crònica fòu escrita en vida del rey En Pére, : pot ésser-li atribuida, per més que materialmeut no fés lo Rey ofici d'amans, puix que son induptables los coneximents literaris y lo talent del Cerimos, y és l'estil d'aquest llibre lo metéix dels altres escrits séus y veritable essió del seu caràcter, qui no fóra menys recelós y vigilant en lo cas d'escriure-s ·ra llà-ón s'hi devien cousignar los seus actes. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, ·955, foli 93.

recompta aquest fèt molt diferentment, y que hi hà diversitat entré los llibres de mà d'aquesta historia al imprès, per més que no dóna bé per clar semblant diversitat. Nosaltres, més que díversitat, hi trobam misteri, car çò que lo Rey diu és, que no podènt pagar lo sou a la gent d'armes, la qual se componía tota de catalans, se-n tornà aquesta a Catalunya, romanent ell sol ab uns pochs del seu consell, entre los que hi havía lo Castellà d'Amposta, lo camarlench Llóp de Gurrea y altres juristes; y en açò bé-s contradiu lo metéix Rey, car en parlar en semblant fórma diu que los qui l'acompanyaven éren molts barons dels *nostres reyalmes*, de manéra que no éren esclusivament catalans, per bé que-n fóssen los més, y que havía fét ordínació per pagar-los lo sou ab lo diner que havía rebut del dot de sa muller, diner que no podía ésser despès del tót en los pochs díes que allà éren éstats, ni fóra açô motiu per dexar abandonat lo Rey, entant que aquest podía en poques hores rebre una nova quantitat de Barcelona, interessada com estava la capital y tot Catalunya en lo triumfe del seu Rey, y con en altres situacions menys perilloses per En Pére, y en què hi hagué, més privacions per les seues hosts, van sabèr reprimir-se y esperar los catalans fins a la darrera estretor. Finalment, se fa costós de creure que abandonas tot-hom, no ja soldats y gent mercenaria, mas consellers, lo Rey, e precisament restas en companyía d'éll un personatge com lo castellà d'Amposta, cap militant contra la Unió, al qual los partidaris d'aquesta no haguéren castigat menys que a En Bernat de Cabrera.

Un altra cosa és d'observar en la Crònica Reyal, y és, con lo Rey diu que l'avalot se mogué aprés que les companyíes se-n éren ja partides, de manera que no hi hagué ningun ahurt ni resistencia; y calía que fós per voluntat del metéix Rey no tornar-se-n a éll, tant més quan éra major lo seu perill, romanent sol en una terra alçada contra sa voluntat: axí que, a parèr nostre, tal desaparició de forces y de concellers fóu convinguda, y en prova d'açò que alguns dels concellers aparexen després en la metéxa capital del regne valencià, en lo cor del incendi e del perill, y que de les forces

catalanes se-n troben partides en altres punts de Valencia fora de Murvedre, com éren les qui, sóts comanament d'Anglesola y d'En Pére Segarra, defensaven Mallorca (1) *ab bé prou nombre de gents*, segons refereix lo Zurita, per tapar lo pas a don Joan Ximèneç d'Urrea, qui allà s'encaminava de què-n deduhim que les dites forces no se-n tornaren a Catalunya, y menys per fretura de sou, y que ans bé se colocaríen als punts més convenients, posant-se en relacions ab don Llóp de Luna, y esperant la ocasió de intervenir més tart en los féts d'armes que tantost esdevingueren, axicom veurèm.

L'Annalista hi afig altres particularitats molt notables qui acaben de fer més misteriós lo fét, particularitats que no sabèm de quin document o antich llibre les ha preses, y són que los qui restaren ab lo Rey a Murvedre éren molts més dels abans referits, çò és, lo comte de Pallars, En Uch vescomte de Cardona, En Ponç vescomte de Cabrera, fill d'En Bernat, lo vescomte d'Illa, En Ramon d'Anglesola, En Pére de Queralt, En Pére de Mont-cada, En Roger de Pallars, En Bernat de Só, En Pére de Melan, En Gilabert de Cruilles, senyor de Bestraca, y En Gispert de Castellet, a suplicació dels quals prometé lo Rey que no donaría ni cometría la procuració y governació de Catalunya al infant En Ferran ni al infant En Joan, ni altre ofici algun als qui eren de la casa dels dits infants sens voluntat de tots élls; y açò oferí mijançant jurament: emperò que ab tot y aquesta formalitat, procurà que les guerres y dissensions se sobressehissen, méntre per altra part demanava forces als de Castéll-fabib, Morella y altres llochs, y donava orde als dels poblets de Terol que estiguéssen a aquesta ciutat lo díe 15 de Febrer, donant-los entenent que havíen d'anar contra los aplegats a Daroca. Encare més, que entant que estava lo Rey a Murvedre, hi anà l'abat d'Amer, nunci del Papa, demanant al

(1) Errada d'imprempta ha d'havèr-hi per força en lo nom del poble que a l'Annalista, puix que ni are ni en la antigor no conexèm ninguna localitat Valencia ab lo nom de Mallorca: emperò admetèm aquella, prescindint d'aquest per la utilitat de la nova que ab sa referencia s'hi alega.

Rey que sobressehis y-s concordas ab los seus germans, y ab la metéxa aparença arribaren embaxadors de Catalunya, que fóren En Bernat bisbe de Tortosa y En Uch abat de Ripoll, ensémps ab En Ferrer de Manresa, En Roméu de Çarovira, En Bernat de Sant-Climent y mícer Bartoméu Plana, representant de Barcelona, y altres comissionats per Mallorques; y al metéix témps hi anaren encare uns enviats del rey de Castella y de la reyna Na Lionor ab igual obgécte, essent-ne lo resultat otorgar En Pére la Procuració general a favor del Infant y proposar que aquest romangués sol ab la gent de sa casa, tornant-se-n a sengles llars los restants que havía amenats d'aquell réyalme.

Tot axò dóna-ho lo *Zurita* com a esdevingut abans del avalot, y si axí és, prova encare més que l'abandonament del Rey a Murvedre per los catalans fóu cosa convinguda, y solament, com diu lo metéix Annalista, per entretenir y dissimnlar, esperant que les seues gents s'aplegassen y per podèr lo Rey descarregar la seua ira contra los infants germans séus, que éra contra qui principalment estava més indignat. Y si l'abandonament fóu convingut, no ho sería menys l'avalot que-s seguí, podènt d'aytal fórma lo Rey ab més seguretat, confórme indicarem, verificar a Valencia lo dissimulat plan que estojava ocult en sa imaginació. Part del metéix éra procurar entretant la divisió entre los aragonesos, com va conseguir-ho, car En Llóp de Luna tirà a la seua banda molts richs-homens y la ciutat de Terol, y moltes altres poblacions, convenint-se ab lo governador de Navarra que devía enviar-li algunes companyíes de cavall y de peu, y contrastant obertament ab los de la Unió, Calatayú aplegava gent per oposar-se a la de Castella que son rey tenía a les fronteres, séns unir-se perçò ab los de Daroca, lo Justicia d'Aragó y los Jurats de Çaragoça clamaven per que-s sobressehis en coses de fét y no-s fés guerra, y al comtat de Ribagorça y al lloch de Pina, per questions personals o de diversos senyors, se mantenía també guerra oberta; de manera que ab tanta divisió y tantes opinions se trobava l'antich reyalme en la situació més deplorable, y esposat a

ésser presa no del més just, sinó del més fort o més astut, com de fét vingué a esser-ho.

Esdevenía açò encare abans del avalot de Mùrvedre, y tan certa és la opinió que donam, y tan segura fóu la anada del Rey d'aquest punt, que tot estant allà començà ja a posar per obra lo seu plan, qual fóu lo concedir als valencians tot quant volíen—baldament fós oposat a açò que abans jurà als seus concellers;—y axí prometé sots-signar la Unió de Valencia y la d'Aragó, fer que hi entrassen los infants oncles seus, y gran partida dels seus propris concellers y altres richs-homens del seu servey, y va escloure d'aquest o dels oficis de sa casa a quants lo-y eczigiren, y concedí que Valencia tingués un Justicia com Aragó, y per fí convingué (y aquesta part séns dupte ell-metéix la procuraría) que-s veuría tan prést ab lo rey de Castélla a un punt fronteriç ans del 20 de Març.

En tal estat les coses, esdevingué l'avalot y la consegüent anada del Rey a Valencia. Fóu la entrada d'aquest a les darreríes de Març, y la de la Reyna lo díe 1,er d'Abril, talment que podèm senyalar aquesta data com a la primera del any de Incarnació 1348, que es lo compte que totavía devèm seguir. Diu lo Cronista que per la ciutat o sos jurats se començà à treballar tot-seguit per rebre honorablent la nova Reyna, y que féren-li veritablement solemne fèsta com éra costumat ab les altres reynes, y açò ho posa encare més alt l'Annalista d'Aragó esplicant que fóu la major fésta y rebuda que jamés sía fèta en la primera entrada de ninguna reyna, çò que, d'éşser veritat, no déxa de tindre son significat y provaría que no dexava de tenir en aquell poble la magestat Reyal les seues simpaties, y que En Pére tenía més seguretat en los actes que anava a empendre de çò que suposa en sa Crònica. En aquesta dóna a enténdre que, per éssser romas ab ningú qui pogués consellar-lo, se valgué un jovencel qui éra nét d'un antich y esperimentat prohom ii éra estat conseller d'En Jaume II, nomenat mossén Vi-al de Vila-nova; y per vía d'aquell prenía En Pére savis nsells del ancià. Emperò lo Zurita hi descobre més—y és

aquesta una altra diferencia no entre la historia manuscrita y la impresa del Rey, sinó entre la dita historia y les memories que tingué la sort de veure l'Annalista aragonès,—puix diu que un altre jórn lo referit nét de mossèn Vila-nova (qui-s deya Ramon y éra estat companyó de infantesa de Rey), l'almirall Pére de Mont-cada y molts altres qne-n diu los noms—entre los quals hi hà catalans, aragonesos y Valencias «y altres cavallers qui desijaven lo servey del Rey, —vehent que estava sa persóna opressà, y que los de la ciutat y unió d'aquell Reyalme compelíen a tots que jurassen y signassen la Unió menaçant-los que si no ho féssen, destrohiríen les llurs persones y béns, protestaren en sa presencia, que en cas que élls la fermassen, sería per pahor, que éra tal que podía recaure en constants varons: y juraren en mans del Rey, que sémpre li seríen fehels y obedients, y miraríen per sa honor y servey contra totes persónes del món.»

Era aquest un nucli de forces ja bastant per que En Pére obras en un cas donat axicom obrà en les corts de Çaragoça, per que possant a prova son talent y sa valor, arribas a fer palanquejar quant menys la veleydosa multitut; axí, que no haurèm d'estranyar que, a poch d'estar a Valencia, y malgrat les contrarietats y perills que semblen menaçar-lo, se llanç com a atrevit campió contra les turbes avalotades, y-ls faça recordar nue la autoritat suprema del Rey mereix respécte y que no és la millor seguretat d'una causa la qui reposa en forçes forasteres, cosa que no dexava d'ésser un gran pas en lo camí dels progéctes que a-poch-a-poch anava descapdellant. Espliquèm lo fét.

Lo diumenge abans del de *Rams* intítulat *Dominica in passione*, méntre que-s feyen féstes en obsequi de la Reyna, se promouen unes disputes, originades d'una reprensió donada en públich als unionistes justament per un home de la metéxa servitut del Rey, per uu nomenat Bórt de Conçut: los reptats volen matar lo defensor del Rey, lo qui-s salva dins lo Palau Reyal; la multitut lo persegueix, romp les portes del Reyal, clama contra los concellers del Rey, y, ab lo

pretést de cercar-los, esvaheix la Regia estada. Llevors lo Rey, dexant a bon recapte sa familia, surt al cap de la escala y seguit de dos uxiers d'armes y tres o quatre més de sa rervitut, aferra una maça, baxa a la porta, ón ja l'esperava son cavall y lo penó Reyal (quina casualitat! o quina previsió!) y cavalcant tantost, donant lo crit de *Traydors! a Nós, a Nós!* acomet ab los séus qui-l seguíen espasa en mà y cridant: «Visca lo Rey!» Arriba fins al un cap de la Rambla, y per més que allà no tingué lo Rey altre obgécte que fer-se veure aconseguí ja un triumfe, y fóu que al encontrar-se ab l'infant En Ferran qui anava al encontre d'En Pére ab los seus castellans, en nombre de quatre-cents de cavall, cridaren les turbes a una veu: «Que no s'atansen castellans al Rey, que eo s'hi atansen!» nou aventatge adquirit per En Pére, car açò provava que l'esperit nacional no s'éra esmortit. y que fóra sémpre inutil reforç d'aytals forasters, devànt la veu del Rey, qui èra justa o injusta, emperò al cap y a la fí la de la patria.

Aparences de reconciliació hi hagué en aquest pas entre los dos germaus, entre lo Rey e l'infant En Ferran, tant que-s besaren en públich y plegats anaren fins al Reyal, seguint los conservadors de la Unió, los jurats y la gent armada y del poble. Allà estigué lo rey En Pére, y més tart, al anar-se-n al llit, s'ohí una remor de trómpes y atabals que ressonava per lo pont del Témple: eren uns quatre-cents homens del poble, capitanejats per un home apellat Gonçalo, qui anaven ballant endret la estada ón residía lo cap del Estat.

Ningú no cita, ni lo metéix Cronista, aquell qui mogué aquexa gent, y si solament açò que atemptaren y que hagué de consentir l'altiu tant com artificiós monarca. La pensada d'aquella alegre multitut éra una escena de costums demaògiques, més notable per ésser de tan llunyadana centuria, la brusca franquesa que los seus protagonistes se preníen la satisfacció burlesca que mostraven nos fan remembrar ı fét paregut de la revolució francesa, con les turbes punt al palau, obligaren al infortunat monarca Lluis XVI a

calar-se lo berret frigià, y passejaren-se al seu entórn axordant-li les orelles ab lo conegut y popular cant *Ça irà.* Una cosa pareguda fóu la que succehí aquella nit en lo Reyal de Valencia: se-n hi entrà la bulliciosa turba cantant y ballant, y arribada a la presencia del Rey, obligà a aquest y a la reyna a pendre part a la folga, posant-se lo barber entre abdues magestats y cantant, al compas del ball una cançò qual téma era lo següent: *Malaja qui se-n irà, encara ni encara...* Es fort atractívola la manera com esplica lo Rey en sa Crònica aquest fét, puix darrere la cançò se limita a dir tan solament aquestes paraules: «Emperò Nós llavors no li responíem,» espressiva brevitat de la qual regonererèm la valor més tart con se trobarà En Pére en oportunitat de continuar aquella cançó començada per lo barber.

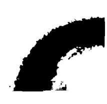
En tal estat, manifesta lo Cronista que los conservadors de la Unió no cessaren de tractar ab los de la ciutat per donar major vigoría als seus afers axí en aquella com en tot lo regne de Valencia, de manera que lo Rey tingué de consentir en tot quant havía promès a Murvedre, entre altres coses la institució del Justicia y lo nomenament de governador per l'infant En Ferran, atemptant-se al metéix témps que En Pére anas ab la host a combatre unes forces que tenía lo rey de Castella a la frontera, de què va sabèr desempallegar-se lo Rey alegant motiu de delicadesa, y fent veure que, en tal cas, lo qui devía desexir-se d'aquest afer éra lo governador que nomenat havía, lo metéix infant En Ferran y no éll, disculpes que, penetrades per alguns unionistes, donaren peu a irreverencies y menaces contra la persona del Rey, qui no podent reprimir la seua ira, arribâ a gitar mà al punyal, y Déu sap çò que succehiría, com no s'hi hagués interposat l'infant En Ferran.

Les forces castellanes de la frontera veníen ja en aquella ocasió, per orde del rey llur, en ajuda del sobirà d'Aragó ultratjat; axí que, mal aniría a combatre-les En Pére: y pe que hom veja lo sabèr d'aquest gran polítich, bastarà di que en situació aparentment tan estreta, aconseguía adjutor de castellans per batre los rebetles qui, ab ajuda de caste

llans, començaren a esser-ho, y que entre los concellers íntims de la Unió hi tenía homens qui fins a-les-hores havíen merescuda tota sa confiança, com eren fra Dalmau de Cruïlles y encare més lo seu propri viç-canciller, aquel Arnau Ça-morera o Morera, qui tants de serveys havía féts al Rey, la hora dels procehiments contra lo de Mollorques.

Mentre esdevenien aquests darrers féts a Valencia, los estorts de Murvedre, dirigits per lo molt notable Bernat de Cabrera, aparellaven a Catalunya nous y hàbils camins per acabar ab la Unió y aconseguir que lo Rey se-n isqués de Valencia, o triunfant o estort, qnant menys. Venint dihent témps hà que, tocant a la Unió, tingué lo Zurita la sort de veure algunes memories més esplícites en aquesta part, que no la Crónica Reyal, y ab la llum que li proporcionaren interessants documents deguts a la estremada investigació del Annalista, pogué aquesta vegada facilitar un aplech de noves interessants, que devèm ací reproduhir per correspondre esclusivament al nostre Principat.

Inseguint, donchs, tan estimables noves, podèm dir que, al pretendre los de la Unió de Valencia que s'ordenas la casa del Rey y-s mudassen los seus oficials, havíen tramès a aytal fí comissionats a les principals ciutats d'Aragó y aximetéix a les de Catalunya, ab la idea de que-s celebras un parlament general qui acordas lo dit cambi: mas lo Cabrera, per que no tinguéssen ací ningun ressó tals proposicions, y vista la situació ón se trobava lo Rey a Valencia, tractà d'oposar-se a aquell progecte consultant lo plan ab los concellers y principals ciutadans de Barcelona. La resposta d'aquells fóu ben rumiada, reposant en un motiu legítim: diguéren que Catalunya molt de temps feya que no havía tingut córts, que con les tenía solament començades lo Rey s'éra vist forçat de suspendre-les per anar a posar en pau lo regne de Valencia, y puix los metéixs de la Unió suposaven que estava ja lo dit regne en bon estat, ans que intervenir los catalans en un parlament general, devíen continuar les llurs córts, que éra la cosa que més los convenía; y per tant éra just que lo Rey se-n tornas al Principat, ab la

qual fí, deliberant apart, escriguéren o requeriren lo Rey per que anas a celebrar les córts de Catalunya, y si los de la Unió lo-y empatxaven o li privaven d'exir de Valencia, llavors lo Principat faría tot son podèr per traure-l d'aquella opressió y ho aventuraría tót.

Aquesta segóna deliberació apar que-s gordà secréta, tot esperant veure si lo Rey partía o no de Valencia, y entretant, com a resultat de la metéxa, o com a preparatiu per si-n vingués lo cas, en secrét aximetéix, aplegà lo Cabrera, senyalant per ajustar-se la diada de la Ascenció y lo lloch de Sant-Pedor (1), alguns dels cabdals barons de Catalunya, entre los quals hi havía En Ponç vescomte de Cabrera, fill d'En Bernat, lo vescomte de Cardona, los de Illa y de Canet, En Ramon d'Anglesola, En Pére de Queralt, En Guillém Galceran de Roca-bertí, En Bernat de Só, En Pére Galceran de Pinós, En Roger Bernat de Pallars, senyor de Mata-plana, y altres, no havènt-s'hi trobat l'infant En Pére, per la esperança que tenía de presidir lo parlament general, segóns lo Zurita—cosa que-ns vé un xich de nou atès la caràcter d'aquell príncep y a que éra estat un dels més insultats y adhuc desafiat per los de la Unió,—ni l'infant En Ramon Berenguer, per motius de delicadesa, jatsía va prometre seguir fins a la mort los de Catalunya en allò que deliberassen: y fóu lo llur acort que estiguéssen units ab les ciutats y viles, y si fós méster ana a Valencia, ordenas quiscú imposicions en sa terra per distribuir-les en la gent de guerra, devent aquelles aplegar-se ab la metéxa fí a Santes-Creus, tant que hi anaren los procuradors de Barcelona y de Lleyda, y los nobles Anglesola, Queralt y Pallars s'encarregaren de anar a parlar a les restants ciutats per que trametéssen aximetéix los llurs representants.

Al sabèr En Pére d'Exèrica y En Llóp de Lnna, defen-

(1) *Sancti-Petri Dauri* o *de oro*, diuen les escriptures llatines d'aquells témps per traduhir del romanç vulgar lo nom de la població a la qual nos referim, y d'aquelles lo traduhiría lo Zurita per nomenar-lo en castellà, al dir que l'aplech fóu a *San Pedro de Oro* o *de Oros*, essent ben singular que desprès ho copias servilment En Feliu de la Penya.

sors de la causa del Rey, la proposició dels unionistes de Valencia, y la resolució dels catalans, enviaren a aquests un missatger per dir-los que-ls ajudaríen ab les viles qui-ls éren favorables, ab quatre-cents de cavall y ab deu mil de peu al seu propri sou; y que en cas de tenir-se lo parlament, fós en un punt fronterer dels tres reyalmes o Estats; emperò que no s'hi consentís la composta o mudança de la casa Reyal, séns la voluntat del Rey: al qual contestaren que quant al primer punt s'hi tindría consell, per resoldre açò que més convingués, prenent-se per tant alguns díes, y que en quant al segón, Catalonya estava resolta a no consentir lo parlament.

Per mès que-s feyen aquests preparatius, com fóra millor per tot-hom que no arribas lo cas de tenir que esperimentar llurs resultats, procurava al metéix témps lo Cabrera cercar camins d'enaltir la autoritat Reyal o traure de Valencia lo Rey, y axí ab un zel y patriotísme ja may prou ponderat, escrivía en secrét a En Pére dihent-li que en lloch d'usar manya, artifici y cauteles indignes d'un príncep, y de consentir que los vassalls volguéssen governar, sóts color y nom de pau, contra la voluntat del senyor al qual devíen obediencia, usas d'energía y no recelas de posar sa persóna a tot perill y aventurar-la a fét de batalla, séns donar crèdit als qui mostraven fluxetat de coratge, y a aytal fí citava vistosos exemples de seus antecessors, qui sols ab l'esforç de llur voluntat havíen salvat molt grans dificultats y acomeses famoses empreses; y per fí, si no éra poderós a usar tan enlayrat remey, y queya en temor. que sémpre escau malament en lo cor d'un príncep, lo suplicava que se-n exis de Valencia pública o escondidament, puix sabía que ho podía fer, y encare, si volgués, ofería-li En Bernat que ell entraría d'amagat en aquella ciutat, y-s comprometía a traure-l-ne 'ns perill de sa persona, ab lo ben entès que tantost ne fós fora, s'ajustaríen tots los richs-homens de Catalunya y de ragó qui volíen servir-lo, tant que ja l'esperaven a la fronra per rebre-l don Blasco d'Alagó y don Joan Ximèneç Urrea germà d'aquell.

Estracta en los seus Annals aquesta magnífica lletra lo Zurita, y per donar una idea del concepte que meresqué a aquest gran historiador lo mou de procehir de Catalunya y del seu cabdill en aquells témps, n'hi hà prou ab recordar les paraules ab les quals lo dit annalista exalça la úna y la altre, car esplica lo comportament del Cabrera «per tal que tot lo món entenga, diu, la valor gran d'aquest cavaller, y quant basquejava del seu Príncep, y per condemnar encare mès la ingratitut ab éll usada, y que hom consider lo premi dals seus consells y serveys:» y parlant després de la deliberació secréta de Catalunya o dels Concellers y ciutadans de Barcelona, hi afig: Mas açó feya-s ab molt madur consell y ab gran tacte, car aquesta nació de son natural és molt reposada y de grans dilacions, y no acceleren les coses de fét fins que n'és lo hora.

Síen aquestes lletres y treballs preparatoris del Cabrera, (lo qui se-n éra anat a Segorb, dés de ón no cessava de instar) açò que induhí al rey En Pére a anar-se-n de Valencia, o solament, com diu lo metéix, los consells que li donà l'ancià Vidal de Vila-nova, jatsía a concepte nostre fóu ans bé la certanitat que tenía lo Rey de que los plans d'En Llóp de Luna estaven ja en sahó, y éra llavors la ocasió propria de vèncer la Unió aragonesa, per vèncer més avant la valenciana; és lo cas que prenent un gran y motivat pretest lo rey En Pére, qual éra lo de la pésta qui assolava llavors la ciutat, car diu en sa Crònica que a mijan Juny se moríen diariament a Valencia tres-centes persónes, y reunint a sa presencia los de la Unió, los manifestà lo gran perill al qual l'esposaven a éll y a la Reyna, deturant-lo, y que-n protestaría si no-l dexaven anar, per ésser-li damnós si allà vivía, y perjudici als seus successors, si hi moris; de ón consentiren tots en que partis, venint axí a ésser, com és de veure moltes vegades en la Historia, la dissort de la humanitat un mijà favc rable per remeyar les malastrugances qui menacen als tiran y conqueridors.

Ensémps ab la Reyna, y un petit nómbre de cavalcadors isqué donchs En Pére de Valencia, y fent la vía de Tero

méntre que l'infant En Ferran entrava a Çaragoça, séns dupte per aparellar una resistencia a çò que atemptas lo Rey, arribà aquest per fí, a aquella ciutat, qui havía d'ésser en bréu lo centre de guerra o acampament general, dés de ón se disposas lo camí de posar per obra los plans dels contraunionistes. Mas no pogué fer-hi gayre temps a Terol En Pére, primer per ésser-se ja estès fins a aquell punt, com també dominava a Barcelona, la cruel pésta qui assolava Valencia—sóbre la qual malaltía parlarèm per menut dintre poch,—y després, per veure que En Llóp de Luna no hi éra, y s'entretenía assetjant Taraçona sublevada.

Obehía séns dupte En Llóp a un plan de guerra ben combinat, car noresmenys dels tres-cents cavalls qui l'acompanyaven, arribaren a cap de poch en sa ajuda quatre-cents o sis-cents més tramesos per lo rey de Castella, y tenía a Epila los nobles don Blasco d'Alagó, don Tomás Cornel, y don Joan Ximèneç d'Urrea, los qui sostenien eu aquell punt, com altres a Daroca, la causa del Rey contra la Unió, de manera que axí tenía organitzada una linia de defensa llarch-a-llarch del antich reyalme, y per poch que-s distreguéssen les hosts enemigues, manades per los de Çaragoça o per l'infant En Ferran, podía molt ben fer-se que les escarmentassen, obrint-se axí lo camí per lo triumfe de la causa del Rey.

Conexería axò En Pére y esperà lo fét, que esdevingué en lo curt temps de sa estada a Terol, tant que no n'isqué fins alguns díes després, jaquint la Reyna y passant a Taraçona y més tart a Carinyena, per dirigir-se ja vencedor a Çaragoça; y fóu la realització del indicat plan, tal com anam a referir.

Trameté lo Rey una embaxada a Çaragoça per donar a entendre que hi anava mogut de benignitat, y per apaybegar les diverses discordies que hi havía entre nobles, y lo Justicia Bertran de Lanuça procurava lo metéix, tant que li reexí de concordar unes tréves, per tot lo mes de Juny, entre En Llóp de Luna y los richs-homens de Çaragoça: aquests, impacients, les trencaren ans de complir-se lo tér-

me, donant axí peu al altre per obrar a sa fantasía, com ho féu, concentrant les forces o Epila, a ón éra més fàcil la resistencia y més avinent la rebuda de les forces qui anassen arribant de Castella.

Entretant lo Rey féu pública crida a varies ciutats que vinguéssen en ajuda séua; y per més que les hosts de Çaragoça aplegaren gent y més gent per acometre Epila, declararen-se per lo Rey gran nómbre de poblacions, y se-n passaren al seu servey personatges de suma importancia, de ón manifestà ja llavors palesament En Pére que la causa que prosseguía En Llóp éra la seua propria, si bé fins a-les-hores s'éra dissimulat, y ab açò se-n isqué de Terol ab l'intent de no aturar fins a Taraçona, que tenía assetjada lo de Luna. Al arribar al poblet de Celades avisaren-lo que les hosts de Çaragoça eren manades per l'infant En Ferran, que anaven a Epila, que assolaven la terra, y que cuydaven foragitar del reyalme les forces castellanes qui hi feyen cap: al sabèr lo metéix En Llóp (ignoram per quin conducte, si per carta del Rey o per espíes), lléva lo setge de Taraçona, avança a jornades doblades vers Epila, y encontrant-hi l'enemich, li brocà demunt, y tras una sangonosa lluyta, lo desbarata y venç, fent pendre noresmenys cuytada fuyta als qui vivents restaren, los qui arribaren retuts y envergonyits a Caragoça.

En aquest encontre fóu ferit en la cara l'infant En Ferran, y valgué-li que-l posaren a salvament los castellans que manava don Álvar García d'Albornoç, car si no-l se-n duhen aquests envers la llur terra, ben segur haguéra abans provada la malastruga fí que més avant li tocà, sóbre-tót si romanía en podèr del seu germà y rey. Don Llóp, encare que ferit d'una cama, se cuytà a fer a sabèr al Rey lo goig del triunfe que tingué lloch a un dels darrers jórns de Juliol, y passant tan préstament En Pére a Carinyena, d'allà estant se previngué ja per dirigir-se com a vencedor a Çaragoça, de la qual li arribaren emisaris que ni tan sols va escoltar y fins manà castigar-los, per ésser culpables en los féts passats, no axí con lo missatge fóu compost de persónes respectables y

dignes, car a-les-hores se mostrà benigne y disposat a conservar lleys y furs, ab tót y no renunciar al exemplar castich dels qui haguéssen comès soberguerіes o les haguéssen ocasionades.

Aprovà lo coratge del Rey la ciutat de Çaragoça, de manéra que ben prést arribà a reduhir-se a estatut çò que aquell manifestava, en favor de la justlcia y de la pau: y exint de Carinyena En Pére lo díe 7 d'Agost, acompanyat de grans forces, entra a la capital del reyalme aragonès, ón posà per obra lo seu propòsit, que fóu d'alternar les gracies ab los severs castichs, disposant-se a convocar. si convingués, córts generals a Çaragoça, ab la fí d'establir ordre general, fundant una pau perdurable, ab l'assentiment de tot-hom. Se trobava, com de costum, albergat lo Rey a la Alxafería, y allà feyen cap tots los jurats per tractar ab llur sobirà del estat del reyalme, y tenia En Pére los seus acorts ab son concell, en los quals s'assenyalaven, com és de creure, les persónes qui més ajudaren a salvar-lo y que abans s'éren vistes insultades o perseguides per la Unió, com éren lo castellà d'Amposta, En Llóp de Luna, lo tresorer del metéix Rey En Bernat d'Olzinelles, y sóbre-tót l'inclit català Bernat de Cabrera, al qual tal éra degut l'inesperat cambi polítich que llavors s'observava.

Fins encomençat lo mes d'Octubre no tinguéren principí les córts demanades, y fóu-hi acordat que-s fés Fur esprés que generalment fós servát per tot-hom; y per tant se renuncià a la coligació y confederació que s'éra féta ab lo régne de Valencia, y fóren revocats tots los privilegis, llibres y escriptures que s'éren fétes ab títol d'Unió, y trencats los segells de la metéxa, y segóns lo Rey escriu, dins lo metéix local ón se celebraven les córts, s'hi cremaren dos privilegis d'aquella, concedits per lo rey En Alfons, y la confirmació d[illegible]s metéixs per lo propri En Pére en l'any anterior, succ[illegible]int en aquesta ocasió que al volèr rompre lo Rey per sa m[illegible] y esquexar ab lo punyalet que solía portar penjat al cin[illegible]ll, un dels referits privilegis, y còm, près de la ira, se feri[illegible] en la una mà, esclamà satisfét, que un privilegi que tant

havía costat, no-s devía rompre sinó ab vessament de la seua sanch.

No dexà de perorar, com tenía per costum, En Pére en aquelles córts, mostrant-se favorable al seu poble, y si bé hi podía havèr una part de manya y astucia, ningú no negarà que, establiren llavors grans millores per lo benestar general, y d'aquell témps daten les grans atribucions que-s donaren al Justicia del antich reyalme com a jutge. Emperò aquelles córts haguéren de suspendre-s y prorogar-se per la fésta de Sant-Martí, traslladant-les a Terol, perçò com ja éra aquesta ciutat quasi lliure del contagi, mentre que a Çaragaça la pestilencia feya llavors gran mortalitat. Per aytal causa y també per mostrar En Pére sa gratitut a Terol qui tan l'havia ajudat, s'acordà aquesta prorogació de córts per lo dit punt, vers lo qual partí en Pére ensémps ab sa muller Na Lionor, qui ja-s trovava malalta, y com al arribar a Terol succehis encare algun cas, se traslladà la córt a Exèrica, per més que fóu remey en và per la infortunada, qui estava ferida de mort, car agreujant-se al estar allà, se morí en pochs díes (1), a les darreríes d'Octubre, de ón, donada eclesiàstica sepultura a sa muller, se-n anà lo Rey a Segorb, deliberació qui és, al nostre enténdre, de gran significació en aquell pas car al allogar-se en aquell punt volía dir ni més ni menys que tenía ja de sa part ja al Aragó, és a dir, lo reyalme ón havíen tingut orígen los alçaments unionistes, y llavors se posava cara-a-cara del altre reyalme qui havía imitat aquell, y-l reptava y menaçava, comptant que més o menys tart son desviament tindría la metéxa fí que acabava de tenir a Aragó,

Si lo nostre obgécte no fós tan especial, per ventura podríem cogitar ací sóbre la reexida que generalment solen tenir en totes èpoques los alçaments que fan los pobles invocant la libertat con lo moviment espréssa lo veritable esperit de la patria, y la invocació no passa d'escusa per satisfer

(1) En la historia de Poblet per Finéstres, consta que fóu la dita senyora traslladada a aquell monestir, y que reposava en lo metéix sepulcre del seu marit.

ambicions o venjances personals, com axí calía que s'esdevingués lrremissiblement ab la Unió, car n'hi hauría prou ab tenir davant los ulls lo procés de les corts ón se derogaren los privilegis d'aquella, per persuadir-se de que sémpre son los metéixs homens los qui promohuen los escàndels, los qui més tart fan trahició a la llur causa, y que fins venen a parar en executors de la voluntat del vencedor o més fort, per abandonar després lo miserable poble que han fet servir de estrument y d'adjutori; y dihèm açò per tal que de segur havíen de trobar-se en aquell procés los metéixs cognoms qui figuren en la causa formada per En Jaume II contra los richs-homens unionistes, y los metéixs qui éren escrits en los papers que-s cremaren a les córts de Çaragoça (1). Emperò devent-nos constrènyer solament als féts, nos limitarem a seguir lo Rey en sa escursió per Valencia, si bé suspenent ací per un moment la continuació de semblants féts, per donar noticia d'altres d'esdevinguts en los darrers témps a Catalunya, o en altres punts, emperò qui guarden relació ab élla.

No sabèm per quina rahó políticà, en les questions y consegüents venjances qui succehiren al régne de Nàpols, tras la mort del rey Andréu, y a la arribada del seu germá lo rey d'Ongría, la Sicilia trametè una armada comanada per En Peralta, la qual. aprés d'apoderar-se de Lipari y d'enjovar Càpua, s'allogà davant Nâpols, vehent lo qual, avalotant-se lo poble, per temor d'ésser víctima dels catalans, demanà la pau, que otorgà la reyna Joana fermant unes trèves ab aquell almirall nostre, emperò trèves que no-s poguéren complir, per lo nou tòm que prenguéren los afers en lo régne anjoví. Fóu açò en l'any anterior, y en lo corrent, a conseqüencia d'aquella metéxs impossibilitat, s'encenguéren a la illa grans alteracions que-s recruharen més per ésser mort de la pésta l'Infant En Joan, duch d'Atenes, qui éra lo qui governava lo

(1) Pot un hom observar la igualtat de cognoms, acomparant lo procés del témps d'En Jaume II ab los noms que porta l'un dels privilegis del témps d'En Alfons, derogat per En Pére, y que-s troba en l'apèndech del volum 38 de la *Colecciòn de documentos inéditos del Archivo de la Coróna de Aragon*, qui comprén lo referit procés.

reyalme per lo seu jóve nebot lo rey Lluis. La reyna dona Elisabet, mare d'aquest. éra enemiga d'En Joan, d'En Blasco d'Alagó mestre justicier, d'En Peralta y d'altres qui exercien gran preponderancia, y favorejant la antiga familia dels Palici, qui éren bandejats de la illa, y a d'altres qui havíen comeses rebelions, crearen-se tals bàndols y divisions, que arribà a havèr-hi alçament a Palerm, al crit de ¡Muyren los catalans! y féren matança de catalans y aragonesos, axicom abans, ab la ajuda d'aquests, la havíen féta de francesos.

Coincidí ab aquest fét un altre de notable a Sardenya, la deslliurança de Sàcer, assolida per En Riambau de Corbera y les hosts de la nostra terra, que hi trameté lo Rey, y com los Oria fóssen foragitats de la illa, la senyoria de Gènova, qui signà abans un tractat polítich y comercial ab En Pére, volgué valdre a aquells barons espulsats, y enviant una embaxada, tractà de donar interpretació al dit tractat de la manéra que li convenía; car aparentant respectar la part comercial—al qual obgécte deya que los mercaders catalans y altres sotsmesos del Rey éren tractats a Gènova com a amichs y ninguna novitat no s'éra féta contra élls y los llurs béns, —reclamava al metéix témps lo dret que pretenía tindre a les ciutats de Sàcer y Càller: a la qual respongué lo Rey que tal dret no eczistía y que ell tenía lo domini de tota la illa, primer per concessió de la Esglesia al rey En Jaume. y després per dret de conquésta, per ésser-se recobrada la ílla ab les armes, llevant-la als rebetles a la metéxa Esglesia. Axí, que vingué a donar-se com a trencat lo tractat, y los Oria y restants families de rebetles ja nomenats altres colps, favorejats per Gènova, profitant de la trista situació de la illa—perçò que també estava llavors Sardenya dominada per la pésta. y les angunies d'En Pére qui-s trobava a Valencia subgécte per los de la Unió,—hi enviaren reforços y asset jaren la ciutat de Sàcer que defensaren llarch témps los nostres, ajudats per algunes companyíes de corsos, als quals re compensà En Pére degudament d'ací estant, manant que aquests y tots quants compatricis llurs de la altra illa habi

tassen Sardenya, fòssen tractats d'aquí-avant com a catalans y aragonesos.

En suma, durant los desordens de la Unió, que li calgué al Réy aplanar àb la ajuda dels catalans y dels restants barons, lleyals uns y altres desenganyats dels distincts reyalmes de la Coróna, correguéren gran perill los estats impor tants, Sardenya qui pertanyía a la metéxa, y Sicilia qui havio pertanyut y havía de pertànyer novament dintre poch a élla, corrent en abdós gran perill los catalans; en Sardenya, tenint de defensar Sàcer, y en Sicilia per conservar-se junct ab En Blasco d'Alagó a Catania, fins a tant que, désembaraçat lo nostre Rey de les discordies civils d'ací, obstacle constant per les grandeses de les nacions, pogués providenciar, com va sabèr fer-ho més endavant, de manéra que lo remey imaginat per aquells mals fós tot d'una poderós y durador.

Al allogar-se En Bernat de Cabrera a Segorb, per instar d'allà estant continuament al rey En Pére, ab la fí de que jaques Valencia, o per cartes del dit noble o per altres que fóren remeses dés de Catalunya. apar qae s'informà lo Rey de que a la ciutat de Barcelona s'éra comès un gran tort per lo populatge contra los juheus de la metéxa; y aquesta éra una de tantes rahons que-s retreyen per que lo monarca se decidis, fent-li avinent la gran necessitat que hi havía de castich y escarment, y de la presencia personal del monarca per donar-hi compliment tal com éra degut. No tenim grans noves d'aquest fét, y podría molt bé fer-se que fós ponderat, sols ab la fí de moure lo Rey, car jatsía no tinga res de particular per ésser ja de la antigor lo costum de proporcionar-se tan barbres desfogaments la plebeyada d'aquells témps contra los mallaventurats juheus (segóns havèm vist en altres regnats anteriors), y estar bé prou de moda en la època a la ıal nos referim—tant que a la Historia d'Espanya se citen tres féts anàlechs en diverses ciutats de la Península, y lo ,etéix rey En Pére nos refereix en sa Crònica que los de la nió de Valencia anaren a-les-hores a Murvedre y barreja- ı la juhería,—ab tót, crehèm que lo tort comès a Barce-

lona aquesta vegada no passaría d'ésser una repetició d'altres de comesos en varietat d'èpoques, emperò no de les proporcions que podríen-li atribuir, perçò que lo veritable avalot y gran catàstrofa d'aquesta època en los annals dels desenfrenaments populars, no és fins a la vinent centuria, segóns tindrèm ocasió de demostrar-ho con ne serà hora, presentant-lo ab totes les parlicularitats qui fórmen lo conjunct d'aytan repugnant epissodi.

En tots los féts que venim tractant dés algun témps, haurà pogut lo llegidor observar les referencies que incidentalment nos ha calgut fer a la pésta que llavors afligía la nostra Espanya. No-n romangué deslliurada Catalunya, y puix éra en la ocasió a la qual som arribats, con la nostra patria sofería tan terrible fiagell, perçò y per l'obgécte especial qui-ns guía al verificar lo nostre trevall, havèm reservat per en aquest punt donar les noves convinents per que un hom tinga idea d'aquella morfuga qui tantes de víctimes féu a Catalunya en los passats segles, com axí també de la índola del mal, y del camí que seguí fins a arribar a la nostra terra generalment los historiadors no li dónen sinó lo nom de pestilencia o contagi, séns descriure-l; emperò veheut que molts dels personatges, entre altres don Alfons XI de Castélla y Lleó, víctimes de la pésta, díuen que moriren d'una glànola, havèm cregut ésser aquella sols una repetició, més aguda y terrible, de la que anteriorment s'éra soferta, coneguda ab lo nom de *glánola*, per ésser la glàndula un dels signes ab què-s manifestava. Ocuparen-se-n al seu témps l'historiador d'Atenes, Tucídides, y a Italia Matéu Villani, Bocaci en lo seu *Decameron*; y més tart, la hora d'una altra invasió en 1527, Maquiavel.

Descrivirem ja nosaltres lo mal, inseguint a Sprèngel, autor de la *Historia de la Medecina,* al parlar de la mort del rey don Alfons *lo liberal,* y en quant toca al punt ón nasqué aquesta malaltía y lo curs que seguí fins a arribar al nostre pahis, nos guiarem per los autors contemporanis que acabam de citar, los únics qui-ns dónen veritable llum. Per ventura hauría consultat aquests autors, o d'altres que ignoram, lo

nostre Diago, con digué que la referida pésta havía tingut origen en la Scitia, dés de ón corregué per la ribéra del Pòntich y per l'Helespont, embestiant la Grecia y l'Ilirich o Sclavonia, entrant després a Italia y passant d'éllla a les illes y a Espanya. Donchs resulta de tan autoritzats testimonis, que ja en 1346 éra estat atacada tota la Asia, y que s'éra propagat lo mal, per unes galéres procedents de Siria, a la illa de Sicilia; emperó a la prlmería del 1348, fóu-ne esvahida tota Italia, llevat de Milan y sos contorns, propagant-se dés de Gènova per lo Piamont, la Saboya, lo Delfinat y la Provença, y essent terribles los seus estralls a Florença, (per qual motiu ne deyen pésta de Florença, axicom a Grecia ne deyen pésta d'Atenes), no menys que a Gènova a Nàpols y Venecia, de ón se recompta que de 1250 patricis que contava lo senat, ne restaren de vius 308. Les desavinences entre genovesos y venecians, aquells fent guerra al emperador Cantacuzeno y aquests defensant-lo eczigíen continuats viatges a Constantinoble, y pot-ser per aquest camí se traslladà lo mal a Italia aquesta volta; y les pretensions que los primers teníen a Sardenya per rapir la illa als catalans, y nostres contínues relacions, per la metéxa causa, ab los d'allà, y en la ocasió de què tractam, ab los venecians, qui cercaren la amistat del nostre Rey, sols per fer-se més temibles als llurs rivals, pogué aximetéix facilitar la propagació del mal, qui, per altra part, introduhint-se a França; menaçava dés de Provença, a les metéxes portes de Catalunya.

Nosaltres havèm vist, al descriure los féts d'aquesta època, primer lo mal a Valencia, y succesivament a Terol, y, vers lo mes d'Octubre, a Çaragoça, llà ón diu lo Rey en sa Crònica que també s'hi moríen diariament tres-centes persónes, axicom va dir-ho abans d'aquella ciutat.

Calculant are que Catalunya estava voltada de pésta per ots indrets, a Provença, a Aragó y a Valencia, no devèm :reure que-n fós menys víctima que les terres vehines, y sabènt lo témps just que dominà lo mal en les dues darreres, odèm deduhir que-l soferí lo nostre territori durant la pri-

mavera y part del estiu del any de Incarnació 1348, segóns axí ho conferma una interessant nova conservada en la *Rúbrica d'En Bruniquer*, curiós índech d'aveniments que serva lo nostre Arxiu municipal. Per éll se conferma la nostra opinió de que lo pestifre mal havía ja esvahit lo pahis alguns anys abans, car diu que de pésta moriren a Barcelona, en poch témps, l'any 1333, més de 10.000 persónes, y deprés, en arribont a la època de què tractam, apunta la curiosa nota de que «lo dimars díe 2 de Maig del 1348, féu-se una solemne processó de pregaries ab molts sacerdots de la Seu, parroquies y convents, y altres gents, per causa de la gran mortalitat que hi havía a-les-hores a Barcelona, la qual durà tot lo Juny, essent morts aquest any quatre concellers y gayre-bé tots los del Concell de Cent.» Per la espressió de aquesta nova, pot traure-se-n proporcionalment lo nómbre de víctimes que comptaríen los altres estaments y corporacions de Barcelona, y per ventura deduhirne qne fóu tan cruel aquesta vegada lo contagi mortal a Catalunya com en les regions de Italia de què-ns parlen los abans citats escriptors Tornèm are, conforme prometérem, al encontre del rey En Pére, lo qual havèm dexat a Segorb.

Trísta y complicada èra la situació de Valencia en los darrers témps d'aturar lo Rey a Aragó. Burriana, qui-s mantenía sémpre ferma en defensa de la causa del Rey, axicom los llochs dels principals cabdills, especialment d'En Pére d'Exèrica, d'En Llóp de Luna, del comte de Jamvilla y d'altres, havíen d'estar en contínuu aguayt, puix los menaçaven los de la Unió de Valencia y dels restants llochs partidaris de la metéxa, especialment d'aquells y no éren de la reyna Na Lionor, madrastra d'En Pére.

Espessedat d'encontres mijançaven entre los úns y los altres durant la absença del Rey, havent-se escaygut l'un d'élls a Benaguazir, ón los de la Unió fóren batuts y tinguéren de recollir-se vers Valencia, per llà a mijan mes de Setémbre: llavors lo Rey donà grans disposicions, augmentant les forces dels cabdills, fent una crida a les ciutats, armant les galétes que tenía a la dreçana de Barcelona, y convocant

les hosts de Catalunya, o en altres térmens, senyalant un veritable plan de campanya. per atacar de ferm los de Valencia. No dexaren aquests de prevenir-se, y una de les llurs esperances fóu la tornáda del infant En Ferran ab gent de Castélla, nomenant en aquest entremig capità general de la Unió lo lletrat En Joan Sola (1) en rellevament del qui ho fóu fins en aquella hora, mort de la pèsta, fra Dalmau de Cruilles del Orde de Montesa.

Per allò que esdevenir-se pogués, puix lo rey de Castélla se mostrava quelcom protector de la reyna Lionor y dels seus fills, envià En Pére tres-cents de cavall a interceptar lo pas a les forces castellanes, posat cas que vinguéssen, y per altra part trameté son cambrer Berenguer d'Abella d'embaxador a don Alfons de Castélla, per tractar d'un matrimoni entre lo fill d'aquest, l'infant don Enrich comte de Trastamara y una infanta d'Aragó, filla del metéiv En Pére, matrimoni que no-s podía concordar per les dificultats y eczigencies d'abdues les parts, com ja ho sabía lo nostre Rey, posat que son obgécte éra entretenir l'altre, per que, interim ell se prevenía contra Valencia, no l'ajudas per via alguna lo castellà.

L'exèrcit dels de la Unió, o confiat de sobres o decidit en excés, va moure-s de bell-nou, y se-n anà a acometre diversos llochs: llavors lo Rey, consultant ab los séus, com de costum, si aniría primer a Burriana, de la qual vall éra tingut a defensar lo valent català Guillèm de Belléra, o si éra preferible fer la vía de la capital, per ferir lo monstre de la rebelió en lo cap, acordaren axò darrer, que éra lo volèr del Rey, y en conseqüencia isqué de Segorb lo díe 20 de Novémbre, passant a Murvedre, a ón se tratingué fins al 4 de

(1) Més d'un colp nos ha plagut consignar les casualitats que hom observa en la Historia y la que consignam al present no déxa d'ésser siugular. De mal huir és lo nom d'En Joan Sala en les revoltes intestines de la nostra paíria, perque, noresmenys del unionista valencià, comptam au Joan Sala, cabdill dels menses qui defennsaren la mala causa d'En Joau II contra lo Principat, y un popular capitost de bandolers, Joan Sala y Serra-llónga, y més conegut per son gon cognom, y no menys per sestijoses gestes, de qué-ns ocuparèm con serà ortú.

Desémbre, per aplegar les forces qui devíen arribar-li de Aragó y de Catalunya, y després, en orde de guerrejar, donant la avant-guarda a En Pére d'Exèrica y a En Alfons Roger de Lluria; germà séu, anà tot dret a Valencia, passant per Puçol (propri del bisbe de Valencia En Uch de Fonollet, canceller Reyal). que barrejaren, puix hi havía grans provisions, per lo Puig (propri del de Jamvilla, que havíen desocupat los de la Unió), per Mont-cada, la qual plana traversàren, per Paterna, y passant dellà lo riu envers Miglata, atendà allà En Pére lo Reyal contra la ciutat,

Estigué en aquest punt l'estol acampat per espay de deu díes, dnrant los quals passaren lo témps an escaramuces y com esperant veure en quina manéra acabaría aquella agonía de la rebelió unionista, emperò al cap-devall, séns dupte, per despacientar-se lo Rey, profitant l'abandonament d'una barrera que los altres defensaven, isqué a cavrll armat, ab tota sa cavallería ensémps, y va acometre-ls envers la ciutat cap a ón fugíen, havènt mort en l'encalç fins a mil cinchcents homens dels de la Unió. Al metéix témps En Pére de Exèrica feya ab un escodró lo camí del arrabal de Sant-Joan; emperò lo dit cabdill y En Llóp, qui anava dret a la porta de la Exerea, rebéren orde de fer la volta y d'encaminar-se al Reyal, palau axí nomenat, qui éra fora del mur, y, apoderant-se-n, no trigaren a arborar sóbre les seues més altes torres los estandarts dels cabdills, com onejà en la més alterosa y d'homenatge la bandéra Reyal. Féu allá estada lo Rey, y manà atendar l'estol dés lo palau fins a la Zaydía, passant-hi aquella nit, en què la soldatesca no dexà de fer de les séues per les alqueríes vehínes; mas l'endemà s'hi presentaren los comissionats de la ciutat, un mercader y un notari, per suplicar que fós otorgat guiatge o sal-conduyt a certes persónes al obgécte de poder tractar ab lo Rey y conseguir sa gracia y mercè.

Es notable aquest pas, si hom para esment que lo metéix Rey, en sa Crònica, diu que la ciutat continuava ab los portals tancats, no gosant a exir-ne tan sols una persóna, y a la següent ratlla afig que aquests primers comissionats teníen

ja guiatge d'En Pére, y que abans hi éren entrats lo castellà d'Amposta y lo metéix tresorer del Rey, En Bernat d'Olzinelles, per informar-se d'algunes coses que convenien al monarca. Fós com fós, y mijançassen o no parlaments entre lòs representants de la ciutat y lo Rey, és cosa certa que tantost entrà En Pére dins la ciutat, acompanyat de totes les forçes militars qui ab éll éren anades, y anà dret a la Seu, per retre gracies a Déu per lo triumfe, y aximetéix, com de costum, per fer lo seu discurs al poble. donant-li a enténdre lo crim que comés havía, y la manéra misericordiosa ab què s'éra comportat lo seu Rey, perdonant-lo-y, de ón no havía fét sinó inseguir les petjades dels seus predecessors.

Certa és aquessa misericordia que usà lo vencedor, car si bé tantost en la ciutat manà executar algunes sentencies, fent degollar los uns, penjant los altres y d'altres rocegar— de què s-en troben singulars minuncies en la Crònica y altres histories,—fóren les víctimes justificades de criminals, si no per la lley, per la pública opinió: emperò aytal justicia y misericordia no-s devíen a En Pére, sinó als seus concellers, car en cínica complasença recompta lo metéix Rey en son famós llibre que, ans d'entrar en la ciutat «éra nostre deliber que la dita ciutat fos abrasada, destrohida y sembrada de sal, per que jamés persóna alguna no la habitas; ab tót, alguns de nostre concell, en gran nómbre, nos ho desconsellaren, dihent-nos que per res no-u atemptassem, e alegant-ne tres rahons.» Són aquestes tres rahons molt enginyoses, ab veritable aparença de compassió y generositat, y s'espliquen molt per menut en lo mencionat llibre. Més endavant, aprés dels numerosos castichs que-s donaren, aléga lo Cronista una altra nova qui fa honor als seus concellers, dihent que li pregaren «que puix havía fét justicia corporal de *tantes* persónes, no cuydassem més avant donar mort a ningun altre per tal causa, perçò que per vía de remissió podíem castigar los restants qui fóssen culpables, e axí de fét-ha fahérem, exceptat en alguns absents, als quals sentenciarem durant llur absença, confiscant-los llurs béns.»

No hi hà dupte que s'éren comeses malifétes per la ple-

beyada de Valencia, y ferest sería çò que recompta lo Rey de les persecucions manades fer per los conservadors contra determinades persónes, les quals feyen venir aquells mijançant un oficial, lo qui, en lloch de conduhir-los a la sala ón suposaven que-ls esperaven los dits jutges o autoritats, feya-ls entrar a una altra cambra ón hi havía una pèrtiga ab qninze o vint sachs. y meten-los-hi dins, gitaven-los de nits al riu séns formació de causa ni altra formalitat. Los castichs que meresquéssen semblants crueltats havíen d' afalagar l'instint cruel d'En Pére, y axi no és estrany, segóns ell metéix se complau en referir, que presencias les execucions y parlas ab los seus poch abans d'anar al suplici; car recompta que un culpable en aquest pas li demanà que li perdonas lo greuge y que li commutas la pena fent-lo degollar en compte de penjar, cosa que otorgà En Pére decontinent, y que a un altre, al cèlebre barber Gonçalvo—qui havía fét ballar lo Rey e la Reyna, al compas d'una cançò, y al qual En Pére en aquella ocasió no-res respongué,—digué-li, aprés d'havèrli, donat la sentencia aquestes paranles, per las quals s'esplica son anterior laconisme o silenci: «L'altre jórn, con venguist ballar en lo nostre Reyal, cantist aquesta cançó:

Malhaja qui se-n irà
encare ni encare...

A la qual no volguém respondre llavors, mas are ho fahèm, dihent-vos:

E qui no-us rocegarà,
sus-are, sus-are?...

Rampells de Lluis XI semblen aquests, emperò entre totes les inhumanitats d'aquest cruel ipòcrit, ninguna no se-n troba qui-s puga acomparar a la que imaginà En Pére per castigar los més culpables de la Unió; car no content ab aplicar-los la pena de forca o rocegament a què-ls condemnava, «axicom ho merexíen, fóu-los donat a beure del metall de la campana de la Unió que havíen féta, la qual stava en la sala de la casa del Concell de la ciutat, qui és prop la Seu. E com a aquesta campana los conservadors de la Unió, e

tots los altres qui éren diputats al actes d'aquella, s'ajustaven decontinent; per tant fó justa cosa que aquells qui la havíen féta fer beguéssen de la licor d'aquella con fon fusa.»

Ab motiu dels castichs adés referits, y per restablir la pau y repos en lo reyalme, al qual obgécte fóren les fronteres vigilades per si cuydava tornar l'infant En Ferran, estigué En Pére una llarga temporada a Valencia, havènt-hi celebrat córts als valencians, en les quals, lo metéix que a Çaragoça, restà perdurablement revocada la Unió.

Lo rey de Mallorques, qui no va sabèr preveure semblant reexida, ni tirar avant en témps més oportú, tractà durant los darrers mesos de lluyta entre lo Rey y los de la Unió, de convenir-se ab lo qui millor podía valdre-li per fer lo darrer esforç: donà a enténdre, encare que tart, que-s faría cap dels de la Unió, se convingué ab la reyna Joàna de Nàpols, qui li prometé fer armada en les costes de Provença, y tolerat per lo rey de França, qui, ab la esperança d'obtenir la compra definitiva de Mont-peller, li permetía que disposas poch o molt de la armada francesa, acudí; com en altra ocasió, al cap d'aquesta, Carles de Grimald, y aparellant-li lo dit almirall catorze galéres y vuyt naus d'armada y alguns altres vaxells en los quals hi anaven quatre-cents de cavall y tres mil soldats, se disposà lo desbostat rey a fer uua irrupció en la illa de Mallorques, la hora que lo seu parent y vencedor precisament s'afermava ab major seguretàt en lo seu setial. Allà anà, donchs, En Jaume, fent los seus plans, calculant la distribució o repartiment de la illa, y afalagant al almirall son favorejador ab un títol de comte tal com havía adès fét En Pére nomenant comte de Luua En Llóp, en recompensa dels grans serveys que li havía fét contra la Unió (1); emperò lo nostre rey, qui no dormía, adhuc en mig dels seus afanys per acabar ab aquella, no perdé de vista son cunyat y gità per terra los seus plans, valènt-se dels dos camins de què sémpre solía servir-se, la diplomacia

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 887, foli 168. La data és de la Aljafería de Çaragoça a 10 de les calendes d'Octubre del 1348.

y la força. Per de prompte, inventà una composta que li fés, axicom féu ab Castélla, de pretést per entretenir y esquivar que una potencia neutral pogués decantar-se a favor del enemich, envià a França En Tomas de Marçà per que proposas al rey Felip matrimoni entre lo fill major de Joan, duch de Normandía, primogènit d'aquell reyalme, y la infanta Na Constança, filla major del rey d'Aragó, y al metéix témps, trametía ai seu oncle, l'infant En Ramon Berenguer, lo nomenament de capità general de Catalunya en la guerra que per ventura rompés en los comptats de Rosselló y Cerdanya.

En açò, lo castellà d'Amposta aplegava forces a Çaragoça, que devía acabdillar, segóns deyen, per ajudar a Castélla contra los maures, y rebé de passada orde de suspendre la partida, esperant a veure si aquelles faríen mester abans per defensió de la propria nació, y aximetéix anarense congregant les hosts de Catalunya, estant tóts al aguayt, car ab llurs galéres discorría lo mallorquí per les costes de Valencia y s'arrambava a les illes, séns resoldre-s del tót, y hom no sabía si esvahiría contra terra-ferma o contra aquelles. Tot ho tenía aparellat En Pére envers lo mes de Maig (que ja correspon al any de Incarnació 1349), y entretant se armaven certes galéres per anar a Sicilia en ajuda del infant En Frederich y dels catalans y aragonesos d'aquella illa, vecsats per los Palici: mas, sabènt, al Agost, que la intenció d'En Jaume éra esvahir Mallorca, donà orde qué la armada que-s feya per Sicila se-n anas a les Balears, anant-hi d'almirall lo metéix qui éra estat destinat per auar allà, En Pére de Mont-cada al qual donà per conmilitons adhuc lo metéix castellà d'Amposta, En Bernat de Cabrera, En Berenguer d'Abella, En Ramon de Riu-sech y altres. Era la dita armada composta, segóns l'Annalista d'Aragó, l'únich al qual se refereix aquesta volta lo Capmany en ses *Memories*, séns dupte per no trobar altres noves, de quinze galeres y algunes naus, armades a Mallorca, Barcelona y Valencia, anant hi en les d'aquest régne de viç-almirall En Matéu Mercer, y en quiscuna d'aquelles un rich-hom.

Es de meravellar certament la omissió d'aquesta darrera y decisiva campanya contra lo de Mallorques en la crònica d'En Pére, y fóu açò degut o per oblit involuntari, pensant lo Cronista replegar noves per descriure-la en un capítol apart, o a propòsit per estalviar la relació tràgica de la fí que tingué aquel malaventurat príncep de la sanch dels Berenguers, y a la qual lo conduhí un dels parents més acostats que llàvors tenía, lo rey d'Aragó, cosa que, çà com llà, sería una altra prova més per acreditar que la referida crònica éra veritablement original y dictada del metéix que-n porta lo nom y no de ningun savi o literat del seu témps.

Lo Zurita qui, com havèm dit, tingué ocasió de veure altres memories més esteses, al parlar d'aquest subjéct, assegura que al almirall y restants nobles qui l'acompanyaven ordenà En Pére, trametent al eféete un cavaller apellat Galceran de Tous, que féssen la vía de Mallorques, y si-s trobaven ab la armada ón anava En Jaume, li donassen batalla, resistint-la de manéra que no poguéssen pendre terra en ninguna part de la illa de Mallorca ni en lo comtat de Rosselló. car en aquélla, fora de la capital, no hi havía vila alguna que li pogués fer contrast, ni altre lloch vallejat sinó Alcudia, Avisà encare ab anticipació lo Rey al governador de Mallorques En Gilabert de Centélles, per que trametés un encarregat a Menorca, lo governador de la qual, En Gilabert de Corbera, éra a-les-hores mort, fent-ho axí aquell, nomenant en lloch del mort En Umbert de Siscar, qui se-n anà a la altra illa ab cent-cinquanta ballesters, Y per fí, pot-ser que tingué lo Rey de prevenir encare En Riambau de Corbera, governador de Sardenya, qui amenant algnnes forces de cavall y de peu s'éra recollit a Mallorca a la primería de Agost, y si tal avis no hi hagué, fóu açò que esdevingué pura casualitat favorable a En Pére, o malastre qui perseguía al malaventurat rey En Jaume,

En aquesta data éren ja arribades a la illa algunes companyíes d'ací, y aplegades ab les altres que s'és referit, fóren prou a contrastar al enemich, per més que no hi estigués nostra armada; y crehèm que axí fóu, per quant en l'ahurt

tantost esdevingut, no s'hi fa esment de ningun dels personatges qui en aquella anaven y si solament dels qui ja-s trobaven a la illa, çò que, per altra part. no dexaría de fer molt estrany, posat que la batal·la fós estat lo dia que diu lo Zurita, car llavors teníen témps de sobres les nostres galéres d'anar-hi, y fins de ferne la volta y tornar baldament hagués-sen volgut tres vegades (1).

Al 304 del mes d'Agost isqué lo governador de Mallorques, ensémps ab la gent de què-s parla, al encontre d'En Jaume, per havèr sabut que aquest havía desembarcat sa gent a terra, dispost a presentar batalla, y ovirant-lo certament l'endemà al exir lo sol, tirà contra éll, amenant en sa companyía vuyt-cents de cavall y vint-mil de peu, car havía aplegat tota la gent de la illa per aquesta resistencia. Al veure aquest estol En Jaume. avançà també ab los seus francesos en bon orde, y per bé que estaven a tres milles de distancia los uns dels altres, ajustant-se a la fí ab dos estols en un camp que-n deyen (segóns lo Zurita) de Lum-major (1), envers mig-díe, rompéren aquells, ab gran impetut, que contrastaren los defensors de la illa ab igual furia, y axi embregada la batalla, perçò que d'aquella depenjava lo be o lo mal venidor, mostrà-s indecís l'ècsit per algun témps, fins que esmayant los francesos, van veure-s préstament vençuts y desbaratats. Podíen aquests estar-ho, emperò En Jaume, en ales de sa desperació estréma, environats dels seus més fehels cavallers, entre los quals s'hi troba l'infant En Jaume fill

(1) No fa a duptar que hi hà error en aquesta relació del Zurita, puix diu que a la primeria d'Agost arribaren les forces quí anaven a Sardenya que *dende a tres dias* isquéren en campanya y vehéren lo rey de Mallorques ab la gent que havía abocada a terra, que s'aparellava per donar-los batalla, que durant aquesta *ardía el sol muy reziamente;* y per fí, al consignar la data del fét, declara que fòu *un domingo a veinte y cinco del mes de octubre* época en que lo sol no podía cremar tan fortment. Axi, que havèm de donar per errat aquest mes y substituir-lo per lo d'Agost. De tal fórma comprenèm com a possible que la nostra armada no fós arribada a Mallorques al donar-se la batalla, o que arribas després que E Jaume éra estat ja vençut y mort.

(2) Es Lluch-major, y en la antigor Luch-major, y jatsia en lo seu escut per armes una *llum*, que en llatí també pot ésser *lux*, no crehèm que jam l'hagen nomenat ab lo nom que usa lo Zurita, llevat que sía per algun herá distá.

seu, sostingué tot lo pès de la batalla, acometent en la major préssa d'élla, a tots indrets, menys de retre-s, y defenent-se, ab gran esforç, dels mólts qui l'acometíen, tant que, com diu molt bé lo Zurita «per fí mostrà bé ésser possehit de la dignitat de Rey, en la qual se volgué mantenir, car per élla, y dins lo seu reyalme, prengué mort, fent açò de què éra tingut, com a molt bon cavaller.» Descriu lo paş de sa mort lo metéix autor ab semblants paraules: «Mas tan carregaren sobre éll, vehent que en éll sol consistía la victoria, que ab diversos colps y ferides lo derrocaren de cavall; y ún qui-l veu que estava fora de sentits, descavalcà, y li tallà lo cap, y ab açó los séus qui-l defensavèn, fort valerosament, fóren vençuts: y cuydant poder-se escapar, recollint-se a les galéres, o escondint-se per la illa, dexaren la batalla, mas no-n va estorcer ningun d'ésser mort o près.

En la memoria, de què adés férem esment (una memoria antiga d'aquesta jornada, que véu lo Zurita), s'hi refereix que lo Rey anà a raure entre los pehons, y que allà fou mort per un almogavar de Burriana, y que l'infant En Jaume fill séu fóu ferit en la cara, y restà près en podèr dels capitans del Rey. En la dita memoria, si bé s'hi encareix lo coratxe y empenta d'En Jaume, apar que s'hi consigna aximetéix l'esforç y valor d'En Riambau de Corbéra, afegint tantost que, aprés de recollit lo cadavre d'aquell, per ordinació del Rey, fóu portat a la ciutat de Valencia, ón lo soterraren al chor de la Esglesia major, y que l'infant fóu posat al castéll de Xàtiva, tenint càrrech de sa persóna En Pére de Vilanova, qui éra alcayt d'aquell castéll, que-n fóu més tart, encare per orde del Rey, lliurat al seu cambrer Berenguer d'Abella, sots cura del qual fóu traslladat a Barcelona, servint-li allà de presó lo palau menor (conegut en aquests darrers témps, y ans d'ésser destrohit, per *Palau)*, del qual sembla que s'escabolli, anant a parar a Nàpols, que essent-ne reyna Na Joana lo prengué per marít.

Aquesta fí tràgica y sangonant vingué a tenir aquell tendre y amanyagat infant qui, als pochs mesos de nat, amenà dés de Grecia a Perpinyà lo gelós cronista Ramon Mun-

taner, ab tan gran cura, gordant que ni la falta de llét ni l'ayre més lléu pogués perjudicar-lo en la salut: aquesta fóu la reexida d'aquella terrible lluyta ocasionada per lo testament d'En Jaume I entre la branca cabdal del seu llinatge y la segona qui imperava a Mallorques, lluyta atiçada moltes vegades, ab egoisme, per la casa de França, la amistat de la qual damnificà sobremanéra la de Mallorques, especialment en aquest darrer pas; car si digna de gran compasió és la régia víctima al morir en sa propria terra, satisfent la ambició d'un tirà, major la merexería encare si per defendre sa coróna, la seua honra y sa vida, no hagués emprada la ajuda de francesos, ni li hagués calgut lluytar en sa agonía ab los seus propris sotsmesos y naturals, declarats enemichs séus y militant en les files dels soldats qui complíen la voluntat del rey En Pére (1).

Al parlar del fét de Mallorca, havèm sospitat que tal volta la nostra armada no arribà a la illa ans de donar-se la batalla, o que en sabènt la reexida d'aquesta, no hi anà y prengué una altra ruta; y açò ho fonamentarem en les observacions que-s desprenen d'altres dos aveniments, succehits aquest metéix any, y que devèm esplicar, a sabèr, la embaxada a Castélla per En Bernat de Cabrera y la intervenció dels nostres en los aférs de Sicilia. Parlarèm del primer.

Segóns que apar, a conseqüencia de les proposicions qui havíen mijançat per verificar matrimoni entre una filla del Rey y l'infant de Castélla don Enrích de Trastamara, arribaren a València embaxadors del rey don Alfons per renovellar los tractes, y al metéix témps al obgécte de demanar a En Pére ajuda per recobrar la vila de Gibraltar, car si bé aquesta població y altres d'Espanya les possehía Albohacèn rey de Benimarí, ab lo qual havíen fermat tréves los nostres reys, éra aqnella bona conjunctnra de profitar atenent que ben segur les referides tréves havíen estat forçades, y en aquell a

(1) Be-s fa interessant la relació que dóna lo Monfar en sa Historia d s comtes d'Urgell, al referir los crims que s'atribuexen al rey En Jaume, abonai t per tal causa la ingratitut dels seus vassalls, qui no volguéren servir un rey cru l e injust, ni lo seu fill, víctima innocent de les magalladès del pare.

ocasió precisament éra estat foragitat del seu tron y reyalme Albohacèn per lo seu fill Aboanèn. Per més que los embaxadors de Castélla veníen instruits per aconseguir d'En Pére algunes consideracions a favor de les persónes y béns de la reyna Lionor y dels infants fills seus, qui tan contribuiren a fomentar la Unió en Valencia, no podènt-li sabèr bó may per may al qui la destrohí, vehent-se En Pére més segur en sa cadira aprés d'açò, no li convindría ja tant, cercar aquell llaç ab Castélla, e inventaría camins per que no-s realitzas o, en tal cas, que recaygués l'afer en gran profit seu. Per tenir témps de pensar-s'hi, declarà lo rey que respondría a aquella embaxada ab un altra, y al eféscte nomenà per aquesta l'amich de sa major confiança, En Bernat de Cabrera, lo qui ab les instruccions convinents, y ajudat del seu propri talent, anà a trobar lo rey de Castélla, al metélx camp de Gibraltar, qui éra ja assetjat.

Mal podía accedir don Alfons a les proposicions fétes per lo Cabrera en nom del seu rey, con al oferir aquest la mà de la infanta Na Joana al comte de Trastamara, éra ab la condició que lo rey de Castélla heretas lo dit infant a la frontera d'Aragó y Valencia, donant-li Requena y Molina, ab tot lo comtat, Cuenca, Canyete y Sobrecanyete y tots los altres llochs y castells d'aquelles fronteres fins à Soria. De poch juhiciós haguéras acreditat lo rey don Alfons si hagués accedit a tan intencionada pretenció; y per tant, dexat córrer lo plan del matrimoni, va limitarse la embaxada a confermar la bona armonía entre les cases de Castélla y Aragó, que éra açò que llavors a En Pére convenía y equivalènt a çò que-n trauría ab aquell, y a tal fí oferí En Bernat la ajuda que fés mester a la guerra contra los maures, la qual anà incontinent vers Gibraltar, consistent primer en quatre galéres, ón hi anaven quatre-cents ballesters, a la orde d'aquell Ramón de V anova qui tan bells serveis hauía féts al rey En Pére llav 's que-s trobava isolat a Valencia en témps de la Unió, y n s avant en altres quatre que comanà lo fill del metéix En B rnat, Are bé: concordant les dates, observam que al fer-se n tual plet y homenatge lo rey de castélla y En Cabrera en

nom d'En Pére al Reyal sóbre Gibraltar, fóu als 29 d'Agost y crehent, com havèm provat, que als 25 del metéix mes fóu la batalla contra lo rey de Mallorques, tenim almenys que, per més que isqués la armada de Catalunya, no hi aniría, om s'era tractat, lo principal conceller del Rey En Bernat de Cabrera.

En aquesta metéxa ocasió assegura lo Zurita que-s renovà també la confederacio y amistat que lo Rey tenía ab la reyna dona Joana de Navarra, per Carles y Felip fills séus, y en conseqüencia per una comissió d'abdós reyalmes féu-se la afitació de les fronteres, cosa que noresmenys de consolidar lo podèr del nostre rey per part de les nacions vehines, acredita la previsió estrema que tenía éll, o los seus concellers, car a cap de molt pochs díes del renovellament de aquesta aliança, se morí la reyna dona Joana y li succehí en lo reyalme son fill Carles.

Anèm are al altre afer de què devèm ocupar-nos, y que-ns ha d'aclarir poch o molt en què vinguè a consistir la armada que- féu per anar a Mallorques. Ja donarem noticia, al seu degut témps, del conflicte que passava la illa de Sicilia, a conseqüencia del partit que favorejava la reyna Elisabet, vídua del rey En Pére, y mare del jóve rey Lluis, ab ajuda dels Palici y d'altres, contra los aragonesos y catalans qui habitaven y exercíen preponderancia eu aquella regió. A tal estrém s'éra arribat; que En Blasco d'Alagó, nostre justicier d'aquell reyalme gran protector y recólze dels nostres compatricis allà, tingué de tancar-se ab los principals sustentors de sa causa dins la ciutat de Catania, dés de ón, alhora que-s defenía, procurava atreure novament, com ne reexí, a favor séua molts dels pobles qui s'éren separats en la primera ímpetut: méntre que la reyna Elisabet ab tota sa familia, los Palici y los nous partidaris que havíen sabut gonyar-se. residíen a Messina, gordant en llur podér lo re Lluis, qui per sa menor edat y portat del devèr d'obedienci a sa mare, accedía açò que aquells sediciosos eczigíen d'él venint axí a ésser no-més estrument dels plans que conce bíen los metéixs qui-l teníen subgécte.

Regonegué aquest conflicte En Pére, axícom la trascendencia que podia tindre per Aragó, y trobant-se en aquella sahó vídue de Na Lionor de Portogal, que's morí a Exèrica, cuydà cercar remey al mal polítich, satisfent al metèix témps lo desig que tenía de contraure un nou enllaç. La una de les filles de la reyna Elisabet de Sicilia y germana, per tant, del rey Lluis, nomenada també Lionor, com la anterior muller d'En Pére, éra contraria a les mires de sa mare y dels Palici, y ardent protectora dels catalans y aragonesos d'allà. Gran éra lo negoci que anava a fer lo Rey, demanant la mà d'aqnella primera, primer per la successió eventual que li podía correspondre a Sicilia, succéssió qui passaría als fills que-n pogués tenir En Pére, per lo qual camí fóra fàcil que aquella-illa tornas ajustar-se ab Aragó, y desprès perçò que, a escuses del matrimoni, los embaxadors d'En Pére teníen ocasió de tractar ab los d'una y altra banda, y entretenint-los tóts, se conseguía que no hi hagués de prompte ningun desastre, car no havia d'ésser perdurable la influencia de la reyna mare y dels Palici e Chiaramont.

Nomenà, donchs, lo Rey embaxadors per complir tan delicat encàreech son majordom Galceran d'Anglesola, senyor de Pell-puig, lo seu cambrer Llóp de Gurrea y En Matéu Mercer (qui éra lo senyalat per anar de viç-almirall a les galéres valencianes de la armada de Mallorques), com a capità de les galéres en què havía de venir ací la nova reyna. Anaren aquests embaxadors a Messina, y recelant o no la intenció d'En Père lo Palici, no accediren al matrimoni séns que la infanta Na Lionor fés abans certes renuncies del dret que li pogués pertányer en la successió del reyalme, en virtut de qual-se-vol snbstitució; emperò ¿què li se-n donava al astut nuvi la renuncia de la hereua eventual de Sicilìa, si, con fós convinent, sabría acreditar com aquell acte éra estat forçat y contra la voluntat de la renunciant? Axí dóna peu a creureho un altre acte de la metéxa Na Lionor, a la qual tenía rece osa y opressa los enemichs en podèr de la infanta Na Cata ina, tía séua. qui éra abadessa del monestir de monges M noresses d'aquella ciutat, perçò que en presencia dels em-

baxadors, jatsía secrétament, protestè de la opressió y força que li éra féta. Diu lo Zurita que fóu açò als 13 del mes de Juny, y que lliurada la infanta als embaxadors, aquests la amenaren a la ciutat de Valencia, ón lo Rey va coldre les seues noces ab gran solemnitat y fèsta, de manéra que calculant lo témps que esmerçaría en los preparatoris del viatge y en aquest, hagué de verificar-se lo casori vers lo mes de Juliol, car abans del Agost s'aparellà la armada qui havía d'anar a Mallorques, e hi vehèm ja designat per viç-almirall En Matéu Mercer, qui éra estat un dels acompanyants de Na Lionor.

Es una prova dels tractes que mouríen allâ los nostres embaxadors, per més que aparentassen no anar-hi sinó ab l'obgécte del matrimoni, la vinguda d'un cavaller català, apellat Bononat Jafer, en substitució d'un altre personatge de la familia dels Lluria, al qual calgué deturar-se per maltía a Catalunya y Aragó, que-n va recórrer les ciutats, per demanar en nom de tota la nació aragonesa y catalana qui residía a Sicilia, o dit altrement a préchs dels qui teníen de defendre-s a Catalunya «que no permetéssen, diu lo Zurita, ab tanta feresa e ignominia fóssen lliurats en podèr dels llurs enemichs, y lo govern y regiment d'aquell reyalme, que ab tanta gloria y exalçament de la Coróna d'Aragó èra estat d'aragonesos y catalans d'ençà que-n fóren trets los francesos, vingués en podèr de persónes estranyes y rebetles.» Tal fóu la préssa d'aquest comissionat, que arribà ja a Valencia per lo mes de Juny y percaçà del Rey licencia (de manéra que axí no-s podía dir que aquest aparellas directament la armada), per fer-la éll a les costes de Valencia y Catalunya, y per traure d'aquests régnes la gent de guerra de cavall y de peu qui volgués anar a la empresa de Sicilia, si bé lo Rey li dexava ses galéres ab tota la xurma, pagant per cada galéra çò que En Bernat de Cabrera estimas.

Era, donchs, de fét aquesta armada per Sicilia, emperò havía de servir per Mallorca, y aprés de finida la guerra que per ventura s'hi fés en aquesta illa calía passar-se-n a aquella; y n'és bona prova lo veure que l'almirall és lo metéix

En Pére de Mont-cada, que nomenaren per la altra, y ab éll van los Corbera y lo metéix Bononat Jafer, comissionat per los catalans de Sicilia ab comanament en una part de les galéres, essent no-més de meravellar que aquest, veritable representant d'aquella, en compte d'anar a sa patria, duya la orde d'anar ab les galéres que tenía encarregades no a Sicilia sinó a Alguer de Sardenya per combatre los Oria, çò que-s faría aposta y ab major política, per que no semblas que la nostra armada anava a fer guerra als partidaris dels Palici, y axí ans bé procurar la pau entre aquests y los catalans.

Segóns refereix l'Annalista, restà concordat que aquesta armada, entant que lo rey de Mallorques fes guerra, acorregués al capità general del Rey en aquesta illa; y si no vingués, En Jafer passas ab ses galéres a Alguer, a ón aniran més tart los restants ab En Ponç de Santa-Pau, los Corbera y l'almirall de totes En Mont-cada: a conseqüencia de la qual orde, afig, aturà molt de témps en aquestes mars la nostra armada, per causa de la del rey de Mallorques, emperò séns espressar que s'hi mesclas ni hi tingués ningun encontre, y si solament que, aprés de vençut y mort lo rey En Jaume, ab nou galéres armades y molt bé en orde feu vela envers Sicilia, de manéra que ignoram què-s faríen les restants y si complí o no son comès a Alguer lo català de Sicilia, Jafer, com aytambé si la estada de les nostres naus en aquestes mars, es ja comptadora dés d'ans que arribas a Mallorca la armada francesa, o fóu despres, estant solament al aguayt, y qui sap si fins estalviant l'encontre ab aquella, ja que de totes les passades En Jaume éra mort, y calía no aventurar en un combat les forces que convenía mantenir intactes per Sicilia.

Aquestes noves del Zurita' qui-ns servexen per les congectures que fèm, nos suggerexen ab tót un gros dupte, que egonexerà lo menys versat en Historia, y es lo dir que, aprés de vençut y mort lo rey de Mallorques, que calculam que fóu en l'Agost, *cuando el sol ardía muy reciamente*, parti la armada envers Sicilia arribant a Catania *casi al fin del mes de*

diziembre, témps de sobres per que los Palici y Chiaramont haguéssen ja destroçat los defensors d'aquesta ciutat, y més que suficient per anar una armada dés de Mallorques a Sicilia, encare admetent que la mor del rey En Jaume, com diu en un altre capítol l'Annalista, fós estada en l'Octubre, con la ardor del sol no es tan forta. Mas prescindint del dupte sóbre lo témps del fét, e indicant, en resum, çò que féu a Sicilia l'almirall, podèm dir que, en compte d'entrar ab só de guerra a Messina, procurà parlar ab lo comte Palici en presencia del rey Lluis, tractant de reduhir les coses a bona concordia, de què-s planyíén amargameut los de Catania, car deyen que, en compte d'anar-los a socórer, s'esposava ans be la nostra armada a ésser víctima d'un engany, com ne fou ben prompte, per tal com encontraren una nit galéres genoveses dins lo port provocant un combat que se-n ignora la reexida, si bé calcula lo Zurita que no-s verificà, per no tenir lo Mont-cada orde del Rey d'aventurar les séues a la batalla, car decontinent la nostra armada navegà envers la tórra del Far, y d'aquí passà a la costa de Calabria y ans de quinze díes feu vela cap a Catalunya, séns que no sabèm en quin mes y any açò esdevingué. Çà com llà es estrany aquesta tornada, y solament podría disculpar-se per la certanitat que hi hagués de que-s bastaven ja llavors per si sols En Blasco y los seus parçoners, car dés del Agost havíen atret a la causa llur molts de pobles, y s'arriscaven ja a donar batalles, entre altres una que-n gonyaren, y en la que-s distingiren sobremanéra En Rotllan d'Aragó y En Simó de Vall-gorpera, si be no per açó dexaren d'instar al Rey que-ls socorregués, escrivintli En Blasco que prengués éll a pit la protecció de la Sicilia, si no volía veure-la séns triga en mans de genovesos, que amparas la persóna del Rey fins que estigués en edat de governar, y darrerament, que a aytal fí hi trametés l'infant En Pére, instancia que portaren ací lo mestre recional de la illa y los catalans Guillèm Arnau, Jaume Mejavila, Bartoméu Castelló y Pére Nadal.

Méntre que donaven compliment a tots los afers que venim referint, romangué lo Rey a Valencia, y allâ passa la

diada de Nadal—qui no correspon al 1350 de Nativitat com diu lo Zurita, car hom comptava encare per Incarnació, que no-n finía l'any de 1349 fins al Març vinent,—continuant en aquella capital del regne Valencià fins al Febrer. Ans de partir, no obstant, li ocorregué ordenar l'afer de Mont-peller devent advertir que ja en lo Maig del metéix any havía donat podèr al escrivà Francesch Fóix per que anàs a quell senyoriu y allà protestas de la venda féta per En Jaume, y amostras al senescal de Bellcayre y a les autoritats de la vila y restants oficials del rey de França, los títols y altres documents qui acreditaven lo dret d'En Pére, y per tant feyen nul l'acte fét per lo de Mallorques, tant més quan, hi havía de poch un tractat de pau entre França y Aragó (1). Aprés d'aquest primer pas, y con tindría més a favor seua En Pére lo rey de França, tant que en lo darrer tractat ab Castélla fóu l'únich rey que exceptuà de guerra per sa part, tractà, donchs, de donar un altre pas més atrevit; y al eféncte envià d'embaxador a aquella potencia En Pére de Fonollet, vescomte d'Illa, ab lo pretést, segóns tenía per sistéma, de arranjar un matrimoni, lo de sa filla Constança, aquella que ans éra estat declarada primogènita y successora en aquestr reyalmes, y lo fill major, del duch de Normandía, primogènit del rey Felip, al qual llavors començaren a dir-li Delfí de Viena, títol que per primera vegada usaren a França los primogènits, y al qual exemple s'introduhí un costum analech en aqueixs reyalmes, axicom veurèm: emperò l'obgécte cabdal d'aquella embaxada, al nostre entendre, fóu requerir lo rey de França que manas lliurar aquells Estats venuts per lo rey de Mallorquès, posat que la venda no la pogué fer aquest en dany y perjuhí séu, ni del infant En Jaume qui estava en son podèr, y axí, que-ls restituis tantost al dit infant o al seu dor.

Atrevida e hipòcrita éra semblant proposició, que-s féu ›lcificant-la ab oferiments de més íntima pau y aliança ene les dues cases Reyals, y axí lo resultat vingué a ésser vorable a En Pére, séns que no-s pensà més en çò del ma-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1062, foli 182.

trimoni, que no-s complí, car per més que lo rey de França, per obrar en justicia, comissionà lo Degà de Paris per que posas en clar la questió ab los consellers d'En Pére, y lo dit comissionat vingué ací y sostingué forts debats y disputes ab aquells, lo resultat fóu concordar que la venda féta per En Jaume de la baronía de Mont-peller y dels vescomtats de Omelades y Carlades tingués força y vigor, romanent allò venut en podèr y domini del rey de França, emperò ab la obligació de pagar aquest al rey En Pére çò que a deure restava del preu, per què En Pére devía tenir-ne podèr del infant de Mallorques qui estava près a Barcelona.

En quant tocava al matrimoni, diu lo Zurita, que no complint-se lo de Na Constança ab lo qui témps a venir havía de ésser rey de França, progectaren maridar-la ab lo segon fill del duch de Normandía, cosa que tampoch no s'efectuà, y que, «ab aquesta aliança y amistat de la casa de França, prevenía lo Rey als intents que teníen los infants don Ferran y don Joan germans séus, de prosseguir lo llur dret en quant a la successió, contra la infanta Na Constança, en cas de que lo Rey no tingués fills mascles, los quals per aquesta empresa tenien certa la favor del rey de Castélla.»

Ab la fí d'activar aytals afers, deliberà lo Rey tornar a Catalunya, y passar tot-seguit al Rosselló, per pendre nova possessió d'aquells Estats; emperò, segons apar, no fóu açò més que de pas, per caldre-li abans tratenir-se al reyalme de Aragó. Axí-l trobam a la primería de Març a Daroca y Calatayú, desprès a Çaragoça, per lo Juny a Barcelona, y vers l'Agost de-bell-nou a la capital d'Aragó ón celebrà córts, en les quals confermà lo privilegi de ciutat que havía concedit a Terol per la ajuda que li havíen féta a-les-hores de la Unió. Los darrers mesos sus-are citats; posteriors al Març, y los féts corresponents a quiscun: pertanyen ja al nou any de Incarnació 1350, lo darrer que mencionarem d'aquest compte en la present obra, per cessar l'us del metéix en aquest any, segóns que manifestarèm estensament a la fí del capítol.

Estant lo Rey a Çaragoça tingué lloch un aveniment que no-n devèm ometre la relació; car ensenya que tots-témp-

los cambis polítichs fan trasmudar lo caràcter dels homens qui s'obliden de llurs principis, dels llurs juraments y de les llurs passades ires, per transformar-se en entussiastes d'una idea nova con aquesta és estat poderosa a destrohir la antiga y contraria que abans los inflamas. Axí ho esplica lo *Zurita*: En aquest metéix témps estant lo Rey a Çaragoça féren-se grans féstes en les noces de don Bernardí, fill d'En Bernat de Cabrera qui s'emmullerà ab Na Margarida de Fóix, filla del comte de Castéll-bó, qui éra neboda del comte de Luna, filla de Na Constança de Luna, germana séua, qui fóu filla de don Artal de Luna y de Na Constança Péreç muller séua, filla d'En Jaume Péreç, fill del rey En Pére; y per ésser Na Margarida neboda del Comte, y don Bernardí fill d'En Bernat de Cabrera tan gran privat del Rey, les féstes fóren molt grans; y lo die de les noces, don Bernat donà lo lloch de Mont-soriu y Ostal-rich y lo vescomtat de Cabrera al seu fill, ab la honor de Roda y Cabreres a Osona; y desprès fóu comte d'Osona.

Ningú no-s podría imaginar que per un acte particular com éren les noces del fill d'En Cabrera, deguéssen fer-se *grans féstes* a una ciutat, y aquesta fós precisament Çaragoça, lo cap de la Unió, la qui havía desayrat En Bernat de Cabrera y demés catalans qui acompanyaven lo Rey, no permetent la llur entrada dins lo local de les córts aragoneses y qui més esforços havía féts per que aquells fóssen separats del concell Reyal; y si balls se donaren, com és provable, ab motiu d'aytals féstes, de segur que més d'un colp li escaparía certa mija-rialla burleta a En Pére, con veuría ballar davant séu més d'un unionista y anti-catalanista, transformat a-les-hores en doblegadiç cortesà del vencedor, dels Cabrera, ja emparentats ab lo Rey y dels Fóix, incansables enemichs abans d'Aragó y de Catalunya.

Per qne-ns manquen antecedents en les referencies que-s faran a aveniments qui no pertanyen a la nostra patria catalana, emperò qui van lligats ab sa historia, devèm apuntarací que durant aquest any se moriren lo rey don Alfons de Castélla, al qual succehí son fill En Pére *lo Cruel,* lo rey Fe-

lip de França, al qual succehí Joan duch de Normandía y la reyna Joana de Navarra, a la qual succehí Carles, apellat després *l'Avol*, ab qui-s donà trasa En Pére en confermar lo tractat que poch abans signava ab aquella prinçesa.

Aprés de les córts de Çaragoça, séns dupte algun tornà lo Rey a Catalunya, car tenía en cor de celebrar-les igualment als catalans a Perpinyà lo díe de Santa María d'Agost; mas com no pogués estar-hi, les prorogà al primer de Setémbre, dés de Barcelona ab data nones del metéix mes de Agost. Aquest fét y molts altres no-s mencionen en la Crònica del Rey, observant-se un gran oblit a la fí del capitol que tracta de la Unió, al qual corresponen, per les dates que aquest comprèn, los referits féts que s'hi ometen, méntre que se-n hi referexen altres de posteriors. La omissió principal és gayre-bé de vuyt mesos, per tal com de Valencia estant se fa passar lo Rey a Barcelona y a Perpinyè, séns esplicar ningun dels actes intermijans; y és lo primer de què-s fa esment lo naximent del infant En Joan, que és ja de les darreríes del Desémbre: y aximetéix se recompten com a féts immediats, y tat volta únichs corresponents al dit any, la embaxada de Venecia y certes questions ab los genovesos, qui no esdevinguéren fins al altre any, y no a Perpinyà sinó a Giróna y Barcelona, com veurèm, méntre que res uo s'hi diu de çò que are anam a esplicar. Era tal aclaració indispensable fer-la en aquest punt, no solament per los que hagen llegit altres histories, essent-ne los llurs autors víctimes de tan gran confusió, los qui han comès anacronisme, com també per ésser la error comesa resultat en part d'una altra confusió, de la cronología, que és d'observar en aquest any en lo cambi de comptes o sistémes, questió dificultosa que tenim especial interès en fer compendre als nostres llegidors.

Vejam, donchs, quins són los féts omesos y qui corresponen a la temporada de la permanencia del Rey a Perpinyà, Ja dés lo Juny anterior, envers lo qual mes estigué lo Rey de pas a Barcelona, havía imaginat lo cami d'anorresar políticament los Oria y demés rebetles de Sardenya, qui tenían opremuda la ciutat de Sàcer, entant que-ls combatía militar-

ment En Riambau de Cabrera ab la nostra armada, la qual no cessà de perseguir-los, encalçant los seus favoridors fins a la metéxa ribera de Gènova. En la dita ciutat de Barcelona va rebre En Pére una embaxada del Comú de Pisa, la qual de part d'aquesta senyoría y dels comtes de Donoràtich, venía perferir-se al Rey per la guerra que havía començada contra los Oria: la gelosía feya ésser traydores les ciutats o senyorius de Italia, y sía exemple o concell dels metéixs qui-s perferíen, lo resultat és que En Pére, mestre en sabèr organitzar trahicions, imaginà ja d'aqui-avant lo plan de atraure-s una part dels Oria de Sardenya, com ho conseguí, atiçant la discordia entre los parents d'aquell metéix cognom, per que s'exterminassen entre sí;,als qui possehien lo lloch d'Alguer, los proposà que li-n féssen venda, ab lo qual tapava la boca als genovesos qui-ls defensaven per lo sol pretést del senyoríu, y-ls perferí per altre costat nous feus, remissió dels greuges passats y adhuc emparentar-los ab los més assenyalats llinatges d'ací.

Acceptat lo tracte, véu-se a uns Oria, a costat dels Corbera y demés catalans, batallant en defensa d'En Pére contra d'altres Oria, y vehent-se aquests perduts, y conexent la jogada, cridaren en llur socórs lo Ducs y senyoría de Gènova, a la qual oferiren lo domini d'Alguer, séns remembrar, al acceptar-la, que hi havía un tractat entre Gènova y Aragó, y que havènt comprat abans aquell domini En Pére, lo disputar-lo-y éra rompre lo tractat y donar peu a una nova guerra, Alegant, donchs, son dret sóbre Alguer, escriguéren lo Ducs y la Senyoría al Rey, y aquest, ab data primer de Octubre, dés de Perpinyà (o sía un mes aprés d'obrir-se les córts), respongué a aquella potencia, dihent que-s meravellava d'aytal novitat, essent lo Ducs son confederat y estant ab éll en pau, car sabía que lo rey de Aragó tenía lo mini y jurisdicció suprema de la illa, y que Branaleó d' Oria y sos germans li havíen transferit noresenys tot lo dret quel-s pertanyía a Alguer, axí que li éra olt lícit castigar los qui li fòssen rebetles y la Senyoría de nova ni devía fer cabal dels seus cridaments ni podía en-

tremetre-s en aquest afer, sóts pena de trencar la pau que entre sí teníen; altrement, caldría sàtisfer la seua honor còm fés mester: digna contestació d'un gran príncep, interpretador fehel, en aquesta part, de la dignitat y altivesa del seu poble.

No content En Pére ab aquestés lletres responsives, trameté encare los seus porters Reyals a Gênova, per lliurar ne formal requiriment al Ducs, lo qual manifestà que per rahó de senyoriu, puix éren vassalls seus los altres Oria qui preteníen semblantment tenir drets sóbre Alguer, hi havía tramès un governador, emperò séns cor de contorbar la pau, en prova d'aytal cosa que, per estalviar aquest conflicte, s'éra ja retrét lo dit governador, y no desijava sinó, a concordar les diferencies què hi havía tocants al disputat dret, que-s dexas l'assumpte en mans del Papa, al qual abdues potencies podríen enviar un embaxador, com axí fóu convingut de bell començament: si bé, al nostre enténdre, aquesta aparent amorositat dels genovesos no fóu en aquella ocasió sinó ab cor de perllongar, per veure lo cambi qui s'éra operat a Sardenya, d'ençà que hi maniobrava la nostra armada, y per temor dels majors reforços que contra élls y los llurs favorejador hi podía trametre En Pére, assegurat més y més en son podèr aprés dels treballosos triumfes que havía aconseguits sòbre lo mallorquí y sóbre la Unió d'Aragó y de Valencia.

Arribat lo díe que senyalà lo Rey per la obertura de les córts, féu-se aquest acte ab tota la solemnitat deguda, y aprés de totes les formalitats de costum, com éra repassar la habilitació dels representants de la terra qui hi concorríen o dels llurs procuradors y substituts, se passà a la ordinació dels capítols, elevats més tart alguns d'élls, y apres de la aprobació Reyal, a constitucions; mas ab tót y la afició que tenía a perorar, no consta que fes aquesta vegada *proposició*, o discurs de la Coróna, com al present ne dihèm. No es d'estranyar la observació d'aytals menuderíes aquesta vegada, car les córts de què parlam són les primeres qui tenen procés, o registre estens en lo nostre Reyal Arxiu, continuan'

per avant, ab lléus interrupcions, la tanda de tants importants testimonis en cassos consemblants, de manéra que l'aplech dels dits processos o registre és un atractívol camp ón poden los furistes y polítichs del nostre témps replegar ricosos fruyts, no solament per acreditar la eczistencia de les institucions representatives en tan llunyana centuria, sinó per acreditar, ab gloria per Catalunya, que fóu la nostra terra una de les més antigues ón aquelles germinaren, podènt servir de patró a d'altres més estensos que en lo nostre segle no sabéren fomentar-les honèstament (1).

Entre los capítols que-s discutiren n'hi havía de relatius a diversès branques, axí de guerra, com éra lo del subsidi o impost per continuar la guerra a Sardenya, d'administració sóbre qualitats dels veguers, atribucions de jutges ordinaris, drets d'escrivans y altres, de legislació, comprenent diferents punts de dret, sóbre tudela y curatela, y sóbre presa d'inventari per menors aprés de la mort del pare—declarant en aquest cas que-s prescindeix d'açò establert fins aquí per lo dret romà *ejecto jure romano*,—de comerç sóbre la moneda jaquesa, d'orde públich, com éra lo relatiu a la desastrosa mort del abat de Sant-Cugat—fét que èsplicarèm en altra ocasió més oportuna,—de policía, sóbre l'ús de portar barbes postices, y finalment sobre reforma de costums, que un altre nom més propri no sabèm donar-li al capítol, ja constitució, qui té per obgecte confermar una pracmàtica sanció donada a Perpinyà lo díe 16 *de Desembre del any de la Nativitat del Senyor 1350*, per la qual s'establía que d'aquí-avant s'adoptas aquest compte y-s dexas lo de Incarnació, dexantse solament l'ús de les calendes, nones e idus y substituintse per los noms de la localitat, del díe y del mes, aplicant-se ja aquest sistéma al any prop-vinent, *ordo talis servetur super kalendario scilicet quod annus a Naiivitate incipiens computetur et etiam ommissis nonis, idibus atque kalendis continuando loca nume-*

(1) Poch podíem pensar, al escriure aquestes ratlles, que tot imprimint-les veuríem ja complert lo nostre dessig. La satisfacció és major per havèrse féta la obra ab tota la perfecbió que-s requería: los inteligents jurisconsults y amichs, [illegible]lla y Coroleu merexen bé de la patría per llur treball *Las Cortes de Cataluña.*

rum dierum et nomina mensium atque annum, punt molt preferent per nosaltres y del qual anam a ocupar-nos tot-seguit (1).

A 9 de les calendes de Desémbre, comptant encare per lo sistéma antich, any de Incarnació 1350, prorogà lo Rey les córts per lo darrer díe inclusiu del Janer següent, y duraríen dés d'aquesta data fins al 14 de Març, per ésser aquesta la de la aprobació de tots los referits capítols y constitucions, o sía de la conclusió; emperò advertint que aquesta data, ab tót y ésser aterior al díe en què acabaría l'antich any de Incarnació, que éra lo 25 de Març, s'esprésa ja en lo còdech com a corresponent al nou sistéma adoptat, *die 14 Martii anno a Nativitate Domini 1351*. Vejam are, donchs, quina cosa va proposar-se En Pére ab aquesta notable constitució, y de quina manéra entengueren son obgecte los historiadors y cronologistes.

No devèm ací reproduhir les rahons ab que tantes voltes havèm declarat y provat que no éra un metéix compte lo de Incarnació y de Nativitat, y que a Catalunya y demés Estats agregats a la Confederació Catalano-Aragonesa, llevat del antich reyalme d'Aragó ón se valíen alguns colps de la Era com a Castella, estigué de temps antich en ús lo primer dels dos comptes demunt referits y no lo segón. Cert és que dos segles enrere se troben usats altres comptes per notaris eclesiàstichs, qui solíen seguir en aquesta part çò que feya la Curia Romana, y no menys cert que per aquests y per quants eren tinguts continuar dates, s'aplicava indistinctament al-

(1) Ningú no posarà en dupte que tot quant feya a-les-hores a Perpinyà lo rey En Pére, era ben segur per afalagar los rossellonesos y llur principal vila, perçó que molt li convenia tenir-los fehels y contents. Per més que lo fruyt de les córts que llavors se celebraven era per tot Catalanya, s'hi podíen bé resoldre les gracies especials a favor de Perpinyá; y puix no consten en lo procés, havém de creure que volgué lo Rey solament per sí tot,lo mérit de la concessió. Aludim a una de les cabdals favors que rebé la dita vila en l'any ón nos trobém, segons se desprén del següent paragraf, que, acompanyat de referencies a autors y documents s'hi llig en los *Anales de Cataluña* per Feliu: «Aquest any solicità lo Rey los favors de Minerva, moderada la rigor de Març, en la fundació de la Universitat de Perpinyá, confermada ab butlles de Climent VII y Benet XIII.» Veurém quins fóren aquests dos papes, al tractar del Scisma de la Esglesia.

guns colps lo nom de *any del Senyor* y adhuc *del Naximent*, sens basquejar de si l'any era d'aquest comte, que de segur no ho era, o de Incarnació, o ans bé si començava lo die 25 de Desémbre, lo primer de Janer o lo 25 de Març. No farèm memoria, per prou sabut, puix lo consignen los més celebrats cronologistes (1), que l'ús dels anys de la Nativitat no començà fins cinch o sis segles aprés de Jesucrist, y com açò no era efecte de disposició general, sinó d'adopció en diversos pahissos, natural és deduhir que hi hagués alguna discrepancia entre los uns y los altres, bastant a ocasionar les variants que són d'observar en temps posteriors.

Cenyint-nos are al nostre pahis, podèm dir que, aprés de ésser passada Catalunya per altres sistémes, emperò sóbre-tót per lo compte dels anys dels reys de França, a la diada de Sant-Joan Baptista del any 1180, a un concili tingut a Tàrragona, essent-ne arquebisbe En Berenguer de Vilamuls, dexà aquell compte y prengué lo dels *anys de Crist* al qual pertanyía, a per lo que hom ja comptà lo referit any. Consigna aquest fét Mabilió, usant de la espressió *mutatio in annos Christi primum inducta est anno 1180*, y aytal espressió nos dexaría en lo metéix dupte d'abans, puix a Crist corresponen los diversos comptes cristians indicats, si no-ns descobris lo metéix savi que li han servit de guía les paraules del nostre erudit Francesch Tarafa en sa obra de *Regibus Hispanicis*, ón s'hi llig que lo nou compte adoptat en lo concili tarragoní fóu lo de Incarnació, *annus Dominae Incarnationis in chartis et instrumentis notariorum scribi preceptus est cum antea anni Francorum Regum scriberentur.*

Un depòsit immens de testimonis qui acrediten aquest ús trobarà lo encuriosit en lo nostre Reyal Arxiu, car tant en los pergamins corresponents al regnat d'En Alfons, lo primer Comte-rey, ón s'hi comprèn lo citat any del concili, y en los del seu fill Pére *lo Catòlich*, com aytambé en los dels reg[...]ts successius, y sóbre-tót en la tan important, ben ordena[...] y no interrompuda tanda de registres de cancilleria qui

(1) Baroni, ab referencia a d'altres autors més antichs.

comença en témps d'En Jaume *lo Conqueridor* y dura fins a la estinció de la dinastía especial dels Comtes-reys, constantment hi és d'observar l'ús d'Incarnació, mudant sémpre lo any lo díe 25 de Març, de manéra que lo primer jórn d'un any nou és sémpre lo 26 d'aquest mes, y per tant són los tres mesos darrers de tot any Janer, Febrer y Març, posteriors als altres nou qui comencen per lo Març y acaben per lo Desémbre.

Donchs bé: lo fét o misteri de la Incarnació és anterior de nou mesos al de la Nativitat, y valènt-nos d'un exemple fàcil, y pot-ser nou, per donar a conèxer la combinació d'abdós comptes, podèm dir que l'any primer de Incarnació corría durant los nou mesos anteriors al naximent de Crist és any o de Nativitat, y no comença a ésser primer d'aquest compte fins al desè mes d'aquella, resultant axí un sobrant de tres mesos que són los de Janer, Febrer y Març, los únichs en què coincidexen sóts un metéix nómbre los anys d'un y altre compte, donques séns exir del metéix exemple, són aquests tres mesos los darrers d'any primer de la Incarnació, alhora que són los primers del primer de la Nativitat. Regonexent, donchs, com han regonegut altres cronologistes antichs y moderns, que axi a Catalunya com a França y altres terres, lo compte de Incarnació se prenia sémpre dés de nou mesos abans de la Nativitat, y resultant axí un augment de témps sóbre aquest compte, es deducció innegable que per reduhir lo compte més llarch, perçò qur ès més antich y comprèn més témps, al curt, lo natural és rebaxar de aquell lo témps sobrer, çò és, llevar los nou mesos que té de més l'any de Incarnació, ab lo qual se transfórma en any de Nativitat. Un any de Incarnació, reduhit per aquest sistéma, ha de donar de consegüent per resultat un any de Nativitat generalment menor, axí que lo 1350 de Incarnació en què En Pére mudà lo compte, reduhit a Nativitat, ans bé havìa d'ésser 1349, y per tant lo següent y primer que se-n diu ja 1351 de Nativitat per En Pére y los seus sotsmesos, no po ésser a tot tirar més que 1350 d'aquest compte.

No altre cosa féu *lo Cerimoniós*, al empendre la gran re-

fórma sóbre los anys de les dates posades en les escriptures y altres instruments de públichs, posant-ho ell metéix en pràctica tantost, com és de veure en sa Crònica, car al parlar del naximent del inlant En Joan—lo primer fill mascle que tingué En Pére, per lo qual aveniment renasqué l'iris de pau en aquests reyalmes, per tal com axí se tallava la ambició que podien tindre los germans del Rey, y en celebració del qual féren-se grans féstes y solàços,—diu lo pare, usant lo nou compte per primera vegada, que «la Reyna muller nostra parí un infant mascle, lo qual nasqué lo díe de Sant-Joan, a la primería del any de la Nativitat de Nostre Senyor .M. CCCLI., per qual motiu fó posat al dit infant nom de Joan.» Les nostres observacions podríen ésser infundades si no restas demostrada la diversitat de dates per les quals comença l'un y l'altre any, y no constar lo sobrant de tres mesos any 49 de Incarnació, per exemple, lo qui, segons lo compte de Nativitat, no sería 49 fins aquest díe, y per tant, çà com llà, havènt-hi una desigualtat, havía de resultar que reduhint a Nativitat qual-se-vol altre compte fós comprovada per aquesta reducció la error d'En Pére: mas, lluny d'açò, lo compte que's reduheix està confórme ab lo nou sistéma adoptat, com axí ho proven les cartes d'en-horabona trameses dos mesos després, dés de Sivilla, per lo rey En Pére *lo Cruel* y sa muller Na María al nostre En Pére, les quals porten la data de 7 y 8 de Febrer de la Era 1389 (1), que reduhida (deduhint-ne 38 anys, que allà precehíen al naximent del Salvador) correspon al 1351 de Nativitat, lo metéix usat d'aquí-avant a Catalunya, y senyalat com a primer del nou compte, en virtut de la pragmàtica-sanció donada a Perpinyà y aprovada per les seues córts.

Al preàmbol de confermació de la metexa s'indica que tantost s'esperimentà alguna diversitat, *et ex eadem pracmatica santione quedam diversitas sequeretur;* y lo cronologista qui-ns serveix de guía manifesta que en totes les curies y escrivaníes no-s mudà lo compte les darreríes del any 1350,

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó,* Cartes reyals, lligall 87.

o per no havèr estat promulgada la pragmàtica o per efecte de les dificultats que sorgiren, *vel quia sanctio illa non fuit statim promulgata, vel quia non nullae forsan dificultates circa exequutionem suborte fuère*, afegint que a la Vicaría eclesiàstica de Barcelona no s'adoptà lo nou compte fins a la fí del 1353 —que era començat al 25 de Març,—y a la arquidiòcesi tarragonina fins al 1355, en virtut d'una constitució sinodal. Quines síen les dificultats qui sobrevingueren no ho sabèm, emperò si que devèm dir, que-ns sobreprèn la coincidencia de correspondre lo nou any adaptat ab la Era reduhida, alhora que la aptesa dels historiadors en havèr sabut combinar féts de diverses terres ón teníen diverses maneres de comptar, com a coetanis o coincidents, con, d'oferir més llum la ciencia cronològica, tal vegada los trobaríem verificats ab un any o dos de diferencia entre uns y altres: y per tant ne devèm deduhir o que l'antich any de Incarnació, per més que axí-l nomenassen, no era de tal compte, o que lo nou compte no ho és tampoch de Nativitat, y si solament una combinació que gradualment han anat aplicant los historiadors, y que han produhit al cap-devall lo compte del any *comú*, que han anat adoptant aximetéix (1), y d'una faysó que fóra difícil d'esplicar, les diverses nacions d'Europa, antigues y modernes.

Fetes aquestes aclaracions, posat que lo nou sistema regeix dés de la època a la qual aplegam, no cal sinó atemperar-nos a çò que féren los altres historiadors y que arribà a ésser ús comú y general a totes les nacions, axí que, d'aquí-avant, seguirêm la nómbra en los anys ordenada en les Córts de Perpinyà, sens marcar perçò lo sistema al qual pertanyen, per ésser aquesta part, a parèr nostre, del tot duptosa.

(1) Diu lo Florez que a Castella dexaren lo compte de la Era de César, y prengueren lo dels anys per lo Naximent de Crist, a les Córts de 1383, y que a Portogal no s'introduhí la Era cristiana fins at 1420.

†

Refórma de Cisternians, Benedictins. Premostratenchs, Agustins y Menors. Los nomenats spirituals. Construcció del témple dels sants Just y Pastor, y de la cripta de Santa-Eularia de Barcelona, y de la esglesia d'Almaya a Balaguer. Questions entre lo podèr civil y l'eclesiástich, abusions d'un y altre y severs castichs e injusticies que-n resulten. Reprensions del Papa a En Pére, per practicar aquest costumes serrahines. Males consequencies de les abusions, com a exemples immorals per tots los estaments y categoríes. Injusticia de certs historiadors al comentar o esplicar los féts resultants. Assassinat del abat de Sant-Cugat del Vallès: veritable esposició d'aquest crim y descobriment de les causes qui l'originaren. Concilis de Tarragona en 1339 y 1341: discordances entre lo podèr civil y l'eclesiástich. Sumptuosa trasllació de les reliquies de Santa-Eularia. Concessions singulars de Climent VI a la reyna d'Aragó. Fra Nicolau Aymerich; son talent, les seues obres, sos descobriments. Reducció del Jubileu a 50 anys.

PER més que és curt lo nóumbre d'anys qui comprén fins ací lo regnat d'En Pére, no podèm perllongar les noves atanyents a la Historia eclesiàstica fins a la fí del metéix, tant per ésser aquest de llarga durada, com per la importancia d'alguns féts qui corresponen a aquest primer període.

Lo papa Benet XII, qui morí en 1342, espedí gran nómbre de butlles y nomenà molts visitadors, al obgécte de reformar los Cisternians, Benedictins, Premostratenchs, Agustins y Menors, cosa que faría o perçò que de fét fós lo llur esperit lo de procurar lo major perfeccionament als météixs ordens o per estalviar la repetició d'un quasi scisma que ocasionaren los darrers, alguns dels quals, qui prenguéren nom de *spirituals*, no volíen obehir los llurs superiors, a escuses de més rigorosa observancia ó més perféta espiritualitat.

Crehèm que ún pot atribuir a les dites reformes o considerar com actes complits aprés del perfeccionament que suposam, algunes fundacions qui-s troben a Catalunya durant los quinse primers anys transcorreguts del regnat d'En Pére: tals són la de la abadía del Estany y de Santa-María de Manlleu, de canonges regulars, abdues Agustinianes, que hom dóna com a eczistents ja en 1339; la del convent de cartoxans de Sant-Jaume, nomenat també Vall-Pardis, a Terraça, per Na Blanca de Centelles en 1344, convent que fóu després agregat en 1415, a Mont-alegre; la dels Carmelites de Manresa—qui seríen ja dels reformats en l'hàbit per Honori IV;—lo qual orde, com veurèm, s'espandeix d'aquí-avant per tot Catalunya, atribuint-se la dita fundaciú al 1345, si bé crehèm que aytal data correspon per ventura a la construcció del convent, o a cert miracle d'unes llums que diuen que esdevingué méntre estaven construint una capélla del metéix, puix hi hà autors qui-l dónen ja com a fundat dés la primería del segle, y la del convent da Menors, dita de Jesus. del metéix any, a una ermita de Sant-Bernabé, de la qual féu donació lo doctor Pére Garnet, en Tortosa, per En Guillèm de Sent-menat, ab assistencia de le ciutat.

Com a exemple de construcció, tocant a edificis religiosos de mèrit artístich, pot retraure-s la de la actual esglesia de Sant Just y Pastor a Barcelona, témple d'una sola nau, y dels més elegants del orde gòtich, començat en 1345, y per la qual fàbrica enderrocaren, séns dupte algun, un altre témple antich qui datava ben segur dés dels primers témps de la reconquésta, Recompten diversos artistes y viatgers que l'altar major estojava en altre témps la principal joya del témple, çò-és, lo seu prou antich retaule, qui desaparegué al alçar-se les dotze pesades colones corinties ocupants are lo presbiteri. En 1339 se donà també per acabada la cripta y capélla de Sante-Eularia a la Seu de Barcelona, ab motiu de la qual féu-se la trasllació de les reliquies, de què tantost parlarèm.

Correspon a la metéxa època, y per eféçte de les déxes testamentaries del malaventurat infant En Jaume, comte de

Urgell, germà del rey En Pére, la erecció de la nova esglesia d'Almata, a Balaguer, de què-ns dóna noticia lo Monfar, espressant qne éra del metéix témps la esglesia de Castelló de Farfànya. A sa manéra diu lo Cronista d'Urgell, que lo témple antich d'Almata éra d'arquitectura «basta y grossera y mal polida: apar edifici de Góts, o fét en témps dels alarbs e poch després d'ésser cobrada d'élls aquella ciutat. Perçò, y per ordenar-ho tót segòns la voluntat del infant, y abellir aquella ciutat ab una nova esglesia, d'art y arquitectura moderna y capaç, concertaren, etc.»

Havèm vist a la part civil, més que corrupció de costums al esterior, irritació contínua de males passions, qui donen per resultat tots los defalts, crims y escàndels imaginables, per més que en la aparença hom pretenga gordar aquells intactes: axí mancant los homens a la llur consciencia y als devers que suposen respectar com a cristians y ben nascuts, cometen violencies e injusticies, donant en açò lo primer exemple los reys, com axí ho regonexerà lo llegidor no-més que fent memoria dels qui regnaven en aquella època a les diverses nacionalitats en que-s dividía la Espanya.

La trascendencia de semblant situació no déxa d'ésser fatal a la Esglesia, car intervenint eclesiàstichs en la composta dels afers públichs, s'esposen als ultratges dels qui no regonexíen més lley y autoritat que la força; la necessitat de cabals per socórrer los exèrcits esperóna als reys a emprar recórsos eclesiàstichs; la intervenció de la Seu apostòlica en les discordies civils, o per conseguir la pau o per deslliurar de injusticies lo menys fort, predisposa devegades los qui entenían plànyer-se-n a rebujar les seues proposicions, y si los historiadors eclesiàstichs citen de la època a la qual nos referim desplahers entre lo rey d'Anglaterra y Climent VI, per tal com aquest se reservava la provisió de diversos beneficis, dignitats y bisbats d'aquell reyalme, y-ls provehía en orasters, deturant-se a la historia de les nacions espanyoles, y en particular d'Aragó, ab respécte a Catalunya, no dexaríen de trobar sobrats y atractívols documents tocants a

abusions consemblants y que anam a espondre, en justificació de quant dihèm.

La numerosa tongada de butlles pontificies en los nostres Arxíus recòndits ofereix abundós assumpte en aquexa materia, y per ells hom veurà que si tingué algun colp rahó lo nostre rey a moure planys iguals o pareguts als del rey d'Anglaterra, en altres ocasions fóren víctimes del caràcter irós d'En Pére certes persónes eclesiàstiques, no ja solament aquelles qui veritablement havíen comès algun crim o defalliment, sinó altres la culpabilitat de les quals consistía en lo compliment del llur devèr, per rahó del càrrech llur, en algun negoci públich.

Per donar una idea de tan perillosa situació, fruyt natural de la horrible època que-s traversava, nos limitarèm, donchs, com a petita mostra, a citar tres o quatre féts dels més principals, que-ns proporciona lo contést de les referides butlles pontificies: Benet XII requería En Pére a que rescabalas en llur jurisdicció y drets los cavallers del Hospital, als quals aquest havía usurpat mancant als tractats ab la Santa Seu, y per altra part li pregava que favorejas la esglesia de Tortosa y En Arnau que havía provehit per bisbe de la metéxa (abans bisbe d'Urgell), no obstant la elecció que lo capítol de la dita esglesia havía féta en la persona d'En Guillém de Sent-menat, son ardiaca; y Climent VI li pregava que manas als seus soldats que no cometessen malifétes en les terres del bisbe y capítol d'Elna y del arquebisbe de Narbona, qui, segons costum de Catalunya, devíen ésser considerades com en pau y tréva, demanant-li al metéix témps, que restituís a aquell bisbe los béns que li havía ocupats; lo metéix pontífech cometía al bisbe de Tarragona facultat d'absoldre al Rey, y al seu Reformador en lo reyalme de Mallorques y als restants qui aucsiliaren la sobergaría de pendre y torturar los religiosos y clergues qui-s deyen culpables en la gran conspiració y conjura contra la vida del Rey, de la Reyna y dels seus fills, essent-ne dels dits clergues, tres portats al darrer e ignominiós suplici y los altres a les curies eclesiàstiques. Y per fí, esponía en una

altra butlla molt interessant lo dit pontífech, que havía hagut esment que a les terres d'En Pére s'opremíen les esglesies y les persones eclesiàstiques; que a En Bernat Alemany canonge de Valencia, Nunci de S. S.—lo qual havía escomunicat alguns súbdits, obligant-los a pagar çó que devíen a la cambra apostòlica,—aprés d'haver-lo En Pére improperat ab paraules contumelioses, fins l'havía menaçat de mort ab lo punyal trét, per que revocas la dita sentencia d'escomunió; que havía empresonat altres eclesiàstichs, havía fet cremar certs processos y les lletres apostòliques en virtut de les quals s'eren fetes; que havía promulgat una constitució declarant que los legats y causes Píes ab llurs dependencies pertanyíen al fur secular; que havía bandejat dos Carmelites per havèr assentit a la deposició del llur Provincial, etc., etc. (1). Y poch hi feya tot açò, tractant-se d'un home de caràcter y de les passions d'En Pére, con l'anterior pontífech Benet, en un dels seus bréus, l'amonestava que no admetés al seu servey de taula y cambra ni en altres obsequis jovincels sarrahins, ni parlas ni-s familiaritzas ab ells *particularment en punt de coses secrétes*, y que deposes los vestits ab què solía vestir-se algunes vegades al ús y modería de sarrahins, per ésser açò contrari a sa persona y dignitat.

Exemples tan desastrosos donats per los qui major interès havíen de tenir en la conservació de la moral pública, calía que produhissen entre los individuus de la societat qui hi eren subgectes l'efecte que podèm calcular. Si los reys no gordaven respecte als ministres del Senyor y conculcaven la hora que-ls convenía llurs drets y furs, si alguns d'aquells devegades per llur estremat zel no duptaven en retraure als culpables poderosos llurs errors sens temor de fer cara a les llurs ires, y si altres, oblidats dels estrictes devèrs que-ls imposava llur missió evangèlica, intervenien en questions polítiques, com los qui conspiraren contra lo Rey a Perpinyà y més tart a Valencia, de pensar és que a la millor ocasió bro-

(1) *Arxiu de la Coròna d'Aragò*, butlles 8, 18 y 21 de Benet XII, y 17, 18, 22, 41 y 72 de Climent VI.

taría per tot-arreu lo fruyt dels dits exemples donats per los principals; y axicom podríen produhir escàndel de bell començament, per exemple, les eczigencies d'un Nunci apostòlich y les sobergaríes d'un tirà coronat, tantost, passant a menor escala, escandelitzaría una comarca o poble un senyor qual-se-vol en ses pretensions contra un eclesiàstich, o la indiscreció d'aquest, al volguer lluytar, per la possessió d'un dret, ab lo qui tenía per costum apelar tots-temps en totes ses questions a la força.

Donamací aquestes consideracions precisament ab un obgecte determinat, per çò com sulla les planes de la historia catalana en lo temps ón som arribats un fét horrorós, que recomptarèm, ab omissió d'altres secundaris, jatsía no tant aviltats, que certes esdevindríen en la metéxa temporada, car n'hi ha prou d'aquell per regonèxer la trascendencia dels mals exemples de què-ns planyèm: y tal preferencia la-y donam en aquesta part de la historia eclesiàstica de Catalunya, no solament per la rahó que acabam de manifestar, mas encare per la pruhija que tenim en presentar aquest fét ab tota prolixitat y tots los antecedents fins are desconeguts.

Correspondría la relació que anam a fer, en rigor al següent capítol, per haver-ne tingut lloch la catastrofa dins lo nou y primer any de Nativitat 1351; emperò, com a conseqüencia de les causes abans dites, y esdevinguda a les primeres hores del primer díe del espressat any, sos preparatius y los complicats antecedents qui la motivaren són ans bé del darrer any que comprèn l'actual período que historiam, y per tant la posam en aquest lloch.

Los nostres historiadors, fent-se ressó, segons costum, los uns dels altres, han donat compte del fet d'una manera si fà no fà igual en essencia, perçò metéix adoptarèm la relació del qui aparenta havèr fét més estudis sobre lo cas particular (1), l'annalista Feliu, lo qual, donant impropriament lo

(1) Les referencies marginals del Feliu són a les Constitucions de Catalunya, qui comprenen la de Perpinyà de què parlam, al Arxiu Reyal ón éra recòndit lo procés qui porta l'original de la dita constitució, de manera que aquestes

fét com a darrer del any al qual correspon, s'espressa en semblants termes: Patí per defensar la justicia lo Sant-Abat de Sant-Cugat del Vallès En Arnau Ramon Biure. Fóu català del ilustre llinatge de Biure, natural del lloch de Sant-Jordi, al Empordà: rebé l'hàbit de Sant-Benet; per sos excelents mèrits elet Abat, augmentant en virtuts, penitent y misericordiós, liberal ab los pobres, y acèrrim defensor dels drets del seu convent. Succehí que un cavaller nomenat Saltélls, no tenint noves del seu únich fill, judicant-lo mort, donà sa hisénda al convent, y aprés de la mort del pare, arribà lo fill, qui-s deya Berenguer de Saltélls y demanà al Abat sa hisénda: aquest li respongué que no la podía restituír sens fer-ho a sabèr al Capítol. Enfellonit lo Cavaller partí, ab cor d'ociure l'Abat, y axí ho féu ab altres coparticipants, dins lo Chor de la esglesia la nit de Nadal en les Matines, donant-li força coltellades al cap, seguint-lo fins al Altar, de ón ne prengué la Creu per Sagrat; a la qual perdent lo respecte tant d'obligació cristiana, a coltellades tolgueren les mans a la Imatge del nostre Déu y Senyor crucificat: y a-les-hores una altra Creu del Altar, en la qual se venerava lo *Lignum-Crucis*, miraculosament tornà la reliquia vers llà-ón se trobava l'Abat, lo qual perseguit d'aquells ministres de la Ira, tornà al chor, ón l'acabaren d'ociure a coltellades, al born d'una llança. Troba-s a Sant-Cugat lo Sant-Crist, la alba, amit y capa que portava lo Sant-Prelat, tot clapejat de sanch: venerà lo Rey la memoria del Sant Abat, y procehí contra los delinqüents ab zel catòlich.

Més d'un colp nos havèm plangut de que los dits escriptors, al parlar d'un fet desastrós, se limiten generalment a pintar les catastrofes, qui són tan solament efecte moltes vegades, y prescindesquen de cercar les causes qui les mo-

dues referencies són una metéxa, a un document de Sant-Cugat, que no diu a quin Arxiu pertany, y al *Flos Sanctorum* del Domènech, qui no és bastant autoritat a justificar històricament en aquest punt: emperò no conegué l'Annalista l'important document al qual nosaltres nos amparam, podènt ab éll havèr colocat, si no hi havía qui lo-y empatxas, la veritat sobre lo pedestal que li corresponía.

tiven, ab què conseguexen que la impressió de les escenes que descriuen sía més viva, car s'augmenta la innocencia de les víctimes alhora que la culpabilitat dels criminals, y la injusticia qui ressalta en l'efecte és major per havèr-se ocultat una altra injusticia en la causa, veritable origen de la altra.

Axí per exemple una rebelió tenaç de vassalls, qui arriben a propassar-se en estrém, cometent crims contra un senyor, s'és presentada algun colp com a exemple d'alta criminalitat abatuda solament per l'esperit de justicia y per la força del Rey, sens mirar la injusticia comesa per aquest al donar per favor a un intrus açò que usurpava d'un altre senyor lledesme, conforme axí ho vehérem al tractar del senyoriu d'Urgell en la passada centuria, y ho veurèm encare en altres segles, citant exemples o cassos consemblants. Açò metéix s'esdevingué en aquesta ocasió, y lo senzill llegidor, aprés de la relació anterior, no veu sinó un brutal senyor d'aquells temps qui sens ninguna rahó ociu a coltellades un sant y pacífich abat, dins de sagrat, y en la diada ón la Esglesia celebra una de les majors festes del Cristianisme: encare més, l'acció del fet li-s presenta ràpida, originada no-més que de la mala inteligencia d'un pare, qui-s creya lo seu fill mort, y per élla disculpables axí la cessió dels béns feta per lo donant com la admissió o acceptació del donatari, meravellant-se naturalment, lo qui llegirà, de la impaciencia del hereu reaparegut, y que sens tenir lo seny de alegar los seus drets, de invalidar legalment la condició o supòsit en virtut del qual s'era cridat un hereu estrany, o de compondre-s bonament ab aquest, passa, fóll y forassenyat, a fer-se la justicia per sa mà, menyspresant alhora les dues justicies, la humana y la divina.

Jamés, jamés no hi haurà rahó per usar aquest malvat recurs, que de prodigar-se, ocasionaría la disolució de tot lo món, y eczecrat ha de romandre lo qui l'usarà, per més que la injusticia l'haja esperonat a la desesperació, molt més si de cristià s'estima y córre per les seues venes sanch esclarida, com podrà dir-se del homeyer del abat. Axi ho pro-

clamam, y axí ho han proclamat tots-témps quants desigen lo benestar de la societat ón vivim: emperò, repetim, si devèr és de tot escriptor mantenir aquests sagrats furs, ho és aximetéix del historiador, que sens defendre la justicia no mereix aytal nom, descobrir a la faç del món totes les veritats per recondides que síen, y per més que la llur replendor ofenga a personatges, corporacions o estaments.

Al llegir l'aveniment que-ns ocupa, havèm de confessar que no-n restarem satisféts, per no concebre que hom cometés tan malvat crim y ab tal desvergonyiment en un segle d'abundosa fè religiosa, séns precehir altres causes que desconexeríen o ocultarien los historiadors, y l'afany d'esbrinar-les nos esperonà a una investigació, donant-nos per resultat lo que anam a espóndre dés d'are. Sublevant tots los cors, lo malvat crim, féu-se-n ressò lo metéix Rey En Pére, y a les corts de Perpinyà (confórme indicarem a la fí de la part civil d'aquest capítol) promulgà una constitució al sol obgécte de castigar exemplarment los criminals sacrílechs, constitució qui respira tota la horror que podia sentir lo pahis davant un acte axí greu, y revela, per tant, lo remeyer propósit que hi havía de castigar-lo d'una manéra exemplar, tant que En Pére, comentant la singularitat d'aquell cas qui no té parió ni encare en la historia antiga, com cuyda provar-ho a força de gran erudició bíblica, arriba a prohibir als seus successors que puguen perdonar los culpables per ningun pretest, ja fós en gracia d'una satisfacció o goig que pogués esperimentar la dinastía, ja per lo triumfe d'una batalla o per lo naximent d'un fill, etc. En aquesta constitució a tall de sentencia, donada a Perpinyà a 12 de Febrer del 1351, s'hi troben alguns engrunaments curiosos confórmes ab açò que-n diu lo Feliu tocant a la mort y sóbre lo miracle de la reliquia, emperò séns mencionar ja may lo motiu per què lo ...pable va cómetre lo crim, ni alló de la errada crehença ...l pare de que son fill éra mort, essent de notar que al ad...nar al àssasi per que comparegués davant lo veguer, no-l ...mena tot sol, com ho féren los historiadors, sinó també ... copartidaris que l'acompanyaren en lo crim, nomenant-

los per aquest orde: Berenguer de Saltélls, Bernardí Rossela de Sabadell, Ramon Vinader de Barcelona, Antich Ferigola, Pére Letonis (séns dupte Lledó) y un cert nomenat En Negre.

Apart d'aquestes minucies interessants, poca llum nos podría donar donchs, la constitució d'En Pére tocant a les causes primordials del fét, emperò en lo nostre Arxiu Reyal hi hà una transacció entre lo Rey y l'abat successor del assassinat, en la qual romanen magnificament desembolts y esclarits tots quants antecedents hom puga desijar, anant nosaltres a espondre-ls al present en estracte, ab què veurèm axí satisféta la esperança que concebirem.

Veus-ací lo lligament dels féts als quals lo dit document se refereix: Era En Berenguer de Saltélls fill d'En Bernat del metéix cognóm y de Benvinguda, y per tan natural hereu y successor en los béns d'aquell, qui éren molt grans, com veurèm, y encare que los béns de la mare no-s declaren, consta que al pendre marit, aquest millorà lo dot de la muller y que d'aquesta havía d'ésser també hereu lo fill. Séns espresar-se los motius que pogué tenir lo pare per desheretar lo seu fill,—car, d'haver-n'hi, los mencionaríen en la transacció per millor sostenir los drets del donatari,—s'hi refereix solament que En Bernat de Saltélls feu donació, lo díe 6 de les calendes de Maig del 1348, de tots los seus béns, qui consistíen en l'alou de Saltélls ab la casa principal, y totes les altres que comprèn, ab totes les llurs eynes, llochs, animals y demés qui li pertanyen, y en tot quant possehía en honors, terres, vinyes y possessions a Sant-Martí de Cerdanyola; en tot quant possehía encare per lo metéix estil a Sant-Aciscle de Fexas a la vila de Sabadell, a la de Sant-Feliu de Rahona y Santa-María de Barberà y en lo térme de Terraça; en tots los censos y altres prestacions y en los molins y restants drets que li pertanyien a Sabadell; en les possessions que lo dit Saltélls tenía en los mencionats llochs per lo prepósit de Sabadell y per molts altres senyors que nomena; en los censos agraris y altres drets, ensémps ab los

homens y fémbres habitants, qui a Santa-Coloma de Gramanet tenía per lo bisbe de Barcelona, y a la vila de Sant-Cugat per la metéxa abadía y per altres senyors, y en tot lo restant que possehía alodial o feudal, en l'acte de fer la donació y encare no çontent ab açò, per testament signat a les nones de Març del 1347, y tancat a les calendes de Febrer del any següent 1348, havía ja nomenat y fét hereu séu universal de tots los referits béns a Sant-Cugat, al abat del monestir d'aquest nom y al seu convent, salvant o reservant-se 12.000 sous per lo seu fill, que tampoch no espréssa si éren en rahó de dot o com a aliments per éll y la seua mare, car en les reclamacions que després fa En Bérenguer no-s dóna bé per clar aytal diferencia, alhora que sobressurt, per aquella disposició, la falsedat de la crehença del pare de que son fill éra mort, inventada per los historiadors, puix de creure-l mort, no féra reserva a favor séua.

Tras lo testament d'En Bernat, trobam que lo fill reclama l'heretatge y pretén donar per nul e invàlit lo testament del pare, mas sostingut per l'abat lo dret que adquiria, se subgecta la questió al juhí de diferents advocats y doctors de Barcelona, que nomena, y aquests donant sentencia arbitral, als ídus de Maig del 1350, sentencien que l'abat se reserve l'heretatge, emperò devent satisfer dins un bréu térme la quantitat de 47.000 sous al fill del testamentari, y aquesta quantitat la assignen a En Berenguer en rahó dels béns de la mare. de qui éra hereu, per la reserva qne féu lo pare a favor séua, per los aliments de la mare y del fill que no s'eren satisféts feya molt de témps, *et occasione etiam alimentorum que idem Berengarius per dictum eius patrem asserebat fuisse sibi et dicte eius matri prestare cessata pluribus annis et occasione* etcetera, y per altres drets que no espréssen, emperò que diuen los àrbitres que alegava lo referit Berenguer.

Fins ací vehèm aquest, no fórassenyat y fent-se la justi-a per sa mà, com deduhirà qual-se-vol de la relació dels istoriadors, sinó respectant la lley, puix reclama los seus rets per la vía legal, sosté un plét, se subgécta a una sen-ncia arbitral, y espéra lo compliment del térme que los jut-

ges senyalen per que l'abat li dónga los 47.000 sous ab què li cal sostenir-se, equivalents al heretament que pod.a haver adquirit y al qual tenía dret, emperò que la sanció legal confereix al abat de Sant-Cugat. Ab lo compliment, donchs, de aquesta sentencia, ab la donació de la referida suma per lo abat al fill del testamentari, apar que havía de romandre composta tota questió, y séns nou motiu no éra de creure que lo qui sabé esperar tant de témps la resolució d'un plét y lo transcurs d'un térme séns alçar-se contra la lley, a la moral pública, escollis la hora en què calía donar per finides les questions y oblidades totes les rancunies, per transformar-se en malvat assassí, profanadoor sacríleçh de la Santa Casa y covart venjador de ses ofenses contra un indefens sacerdot. ¿Per que, encegat, cercà aytal deshonra, per què no duptà en cobrir per sémpre ab tan vil taca son escut l'hereu de la casa de Saltélls? ¿Pogué conduhir-lo-y la desesperació, la desconfiança en la justicia humana, la furur reprimida d'un caràcter irresolut, qui no obra de colp-y-volta, emperò qui véssa de sobres con la darrera góta de la amargor li fa sobreexir tot lo verí que abans per ventura servava ocult per sémpre dins lo seu cor? ¡Pot-ser!

Ningú no podría imaginar què-s passa aprés d'havèr corregut la questió per tots los tràmits de la lley: arribat lo darrer térme del senyalament, l'abat no cumple la sentencis dels àrbitres, ni lo conveni entre les parts, en lo díe senyalat per la rebuda, ni tampoch satisfà los 47.000 sous, y llavors lo desherat fill d'En Bernat de Saltélls aferra la arma homeyera, com si la espasa haguès d'èsser l'únich estrument esmenador de les injusticies de la terra, y acompanyat dels seus satèlits, se-n entra a la casa de Déu. y la profana regant lo seu sol ab la sanch del sacerdot qui tenía càrrech de gordar-lo. *Et subsequenter die seu termino dicte solutionis dicte quantitatis dicto Berenguerio adiudicate in ipsa quantitate ipsa die vel poste non soluta, humani generis et salutis animarum inimico instigante* etc., *in coro dicte ecclesie sedentis fuerit mors inhumaniter ei ne quiter perpetrata* etc.

Aquesta és la veritat del fét en ses causes y eféctes, re

sultant de la transacció demunt dita, l'obgécte de la qual és colocar-se lo Rey en lloch del desheretat, ab la idea de percebre per lo Fisch los béns que al criminal hauríen-li d'ésser confiscats, y com aquests bèns no poden ésser representats sinó en los 47.000 sous que no pagà al seu témps l'abat, convé lo successor d'aquest en fer-los a mans d'En Pére, lo qui en cambi guarda per a sí l'heretatge de Saltélls, ab la facultat de derrocar fins als fonaments la casa d'aquest nom, lo qual casal circuirà dè mollons y serà de proprietat alodial del monestir, podènt-ne fer çò que al dit abat o als seus successor los plaurà.

Algun fanàtich o poch versat en Historia podrà pendre aquesta esposició crítica per una defensa del sémpre culpable criminal qui oblidà tots los respectes; emperó al qui tal crega li dirèm que la Historia ha d'ésser la veritat, y que al espondre-la convé oblidar totes les consideracions humanes, lamentant-se tota-hora dels mals ón-se-vulla que-s produhesquen, culpant axi los indiscrets e impassibles com los forassenyats e irosos. y tots quants no senten esperit de caritat envers los llnrs semblants, tant si la víctima d'aquests defectes és un orfe desheretat qui no sap de què alímentar-se ab sa mare ensémps, per més que abdós vegen al llur entórn lo florexent patrimoni dels llurs avant-passats, com un pacífich sacerdot qui per son caràcter y velledat no pot desacostar-se ab la força una turba d'assassins qui-s complau en vessar sanch, precisament dins lo lloch qui és sagrat y refugi per quants fugen de les venjances o castichs del món (1).

De llavors ençà s'estogen a la sagristía del monestir, com a recort espressin del terrible crim, los obgéctes dels quals parla lo Feliu, y encare en aquests témps, al travers de les vicisituts per ón són tinguts de passar los edificis religiosos. en aquest del qual parlam s'hi conserven encare los referits gectes, y s'amostren a la veneració dels fehels, con lo vien (2).

(1) La referida transacció no sabém ón fóu signada, per mancar-li la darreplana en lo registre, que és lo 556, foli 52, en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*

(2) Tinguérem ocasió de contemplar los obgéctes de referencia l'any 1870

Ja manifestarem en la ressenya anterior sóts quin punt de vista deuen ésser estimats los concilis de Tarragona de aquí-avant y la rahó per la qual nos abstenim de donar tantost noticia de les constitucious corresponents als metéixs. En 1341 ne colgué ún l'arquebisbe En Arnau Ces-comes, en la metéxa ciutat metropolitana, tenint com a principal obgecte, segóns apar, la reforma del Estament eclesiàstich, y desprès defensar-lo d'alguns grénges que deya ell havèr rebuts dels ministres del Rey, per qual motiu trameté aquest En Pére de Spès, per requerir als prelats que no innovassen cosa alguna, que la autoritat Reyal esmenaría los gréuge que eczistissen. Axí ho espressa lo Feliu, emperò lo Zurita nos dóna majors noves, per les quals se justifica més y més la divergencia que hi havía en tan àvols témps entre la autoritat civil y la eclesiàstica, divergencia qui més avant ha de portar gréus desplahers a la una y a la altra.

Corroborant aquest autor çò que diu lo primer, hi afig que lo concili «principalment s'éra ajustat per los gréuges que pretenien ésser féts contra los clergues per los oficials Reyals, car, entre altres querelles, sentíen per molt gréu que los llurs homens y vassalls dels llochs de la Esglesia fóssen constréts de portar los enginys y aparells y màquines de guerra en los estols:» y parlant desprès de çò que a dir havía als prelats En Pére de Spès, manifesta ésser «que si alguns gréuges pretenien rebre del Rey e dels seus oficials, enviassen algunes persones a la seua córt que ell hi manaría provehir; y-ls advertía, de sa part, que no atemptassen novitat alguna, ni-s féssen processos o altres autes judicials a la jurisdicció Reyal, car altrement, ell ordenaría provehir de remey convinent. Y quant a açò que sentía per greujor, que los seus homens fóssen compelits a portar màquines de guerra en les hosts, aquella éra preeminencia Reyal antiga, de la

y-ns paregué que la color de la capa que allà amostren no és la que prescriu l Liturgia al díe de Nadal. En la propria ocasió tinguérem lo plaher de descobrir entre les tómbes que estoja la esglesia una de gótica, a la esquerra de la porta pertanyent a la familia de Saltélls, la inscripció de la qual és com segueix: *Hi iacet dominus Raymundus de Saltellis et domina Jacma uxor ejus ac progenitoribus et parentela at liberis eorum. Quorum anima requiescat in pace. Amen*

qual ell y sos predecessors havíen usada, no obstant que estava dispost a ohir-los, y fer justicia, y en les altres imposicions, en què deyen ésser agreujats, manaría provehir de manera que no rebéssen greuge, cridades y ohides les parts. Mas la principal causa per la qual fóu tramès, éra per demanar que concedissen algun socórs al Rey, per adjutori a la guerra contra infehels.»

Ab aquest darrer y sol obgecte hi hagué també dos anys abans un aplech o reunió de bisbes, que los cataloguistes han nomenat igualment concili, donant-ne compte lo Capmany en semblants termens: «En 1339 se tingué un altre concili ab motiu del subsidi que lo rey En Pére IV demanava a la Clerecía de Catalunya. Fóu presidit per lo cardinal de Rhodeç legat apostòlich, ab assistencia del arquebisbe de Tarragona, dels bisbes de Barcelona, Lleyda, Vich, Urgell, Elna, Cuenca y de cinch abats.» La assistencia del bisbe de Cuenca no sabèm esplicar-la, sinó calculant que-s trobas per etzar a Barcelona; pot-ser com a tramès per lo rey de Castella per l'adjutori que feya mester, y del qual éra obgecte, segons havèm pogut entreveure, la dita congregació episcopal.

En la part civil havèm donat compte d'un sumptuós acte públich, per la relació que tenía ab los principals personatges polítichs de la època; mas en aquesta ocasió, per ésser aquell una veritable festa eclesiàstica, devèm repetirací la nova més engrunada, y mencionant los noms d'altres persones notables y de corporacions qui hi concorregueren: tal és la traslació de les reliquíes o còs de Santa Eularia, *principal patrona de la ciutat* com ne diu lo Capmany. Dés del any 878, que aquelles eren estat traslladades per primera volta de la antiga esglesia de Santa-María de la Mar, descansaven, segons apar, al altar major de la Catedral, y per més que alguns autors creuen que les gordaven a la sagristía, som de parèr que aquesta asserció provenía de veure que, per en aquesta traslació, les prenguéren los qui eren al acte d'aquest lloch, ón les depositaríen momentaniament a major comoditat.

La rahó d'ésser féta la traslació en 1339 fóu, segons manifesta l'autor darrerament citat—qui tingué ocasió de registrar ab detenció los nostres arxius, y veure los especials còdechs qui tracten d'aquest fét (1),—y confórme indicarem al parlar de les construccions d'edificis religiosos corresponents al període que descrivim, per estar ja enllestida en aquest any per rebre lo còs de la Santa, la cripta o capella subterrania que acabà l'any anterior lo mestre arquitecte de la esglesia En Jaume Fabra.

De la nota, donchs, a la qual aludeix lo Capmany, resulta que formaven part de tan esplendorosa comitiva 2 reys, 3 reynes, 4 fills de reys, 2 princeses, 1 cardinal, 7 bisbes y 12 abats mitrats, 9 magnats de Catalunya, y 64 entre barons y nobles. Nomenats estan a la part civil los personatges qui no éren eclesiàstichs, y ho fem are d'aquests, com a més oportú en aquest cas, seguint l'orde ab què van colocats en la nota referida: Bernat, bisbe d'Alby, cardinal prebére, Arnau arquebisbe de Tarragona, Guiu bisbe d'Elna, Othon bisbe de Cuenca, fra Ferrer bisbe de Barcelona, Ferrario o Ferrer bisbe de Lleyda, Galceran bisbe de Vich, Arnau bisbe d'Urgell, los abats de Poblet, Santes-Creus, Sant-Pau del Camp, S. Llorenç del Munt, S. Cugat del Vallès, Santa-María del Stany. Font-roja (2), Santa Eularia del Camp, Sant-Feliu de Girona, de Camp-rodon, Çasserre, lo prior del Sant Sepulcre de Jerusalèm, los ardiaques de les esglesies catedrals de Catalunya, la clerecía de les parroquies y totes les comunitats religioses de la ciutat d'abdós secses.

L'annalista Feliu, referint-se a un instrument de traslació, recòndit en l'arxiu de la catedral, diu que fóu trét lo preciós tresor de la sagristía, divendres a hora de véspres dels 7 dels ídus de Juliol, a coll dels reys y prelats, y posaren-lo al altar major ón lo depositaren fins al dissapte, que fóu la traslació, cantant-se en aquell primer acte véspres, y després

(1) Testimoni original y relació donada per lo notari de la ciutat En March Mayol. *Arxiu municipal de Barcelona*, llibre I, vermell, foli 154.

(2) Lo Feliu diu Santa-María de Font-roch, y no sabèm quin monestir puga ésser lo de tal denominació.

matines y laudes, car continuà la solemnitat tota la nit, per los canonges, clerecía y religiosos, y aprés d'aquests per los musichs y minyons de la catedral, fins al díe clar. L'endemà, aprés d'havèr celebrat de pontifical lo bisbe de Barcelona, isqué la comitiva ab lo sant còs, obrint pas o anant davant tot-hom lo veguer de Barcelona Pére de Tous, lo sub-veguer Pére de Fiviller y los obrers Pére de Sant-Climent y Pére Bussot: seguía darrere aquests la bandera de la Santa, que portava, a cavall, lo paborde de Setémbre y canonge Guillèm de Torrelles, e immediatament veníen los minyons de la ciutat, los uns ab banderoles, los altres ab sobre-pelliços y túniques. Començaven aquí les parroquies, seguint tantost los convents, ab llurs respectius priors, de la Mercè, del Carme, de Sant-Agustí, los frares Dominicans y Franciscans, los monjos de Sant-Pau, los canonges de Santa Anna, les monges de Junqueres, de Vall-donzella y de Sant-Pére, los monjos dels monestirs dels quals són dessus nomenats los abats, y restants bisbes y arquebisbes, vestits de pontifical y ab candeles enceses.

Noresmenys d'aquestes llums, augmentaren la resplendor de tant gran conjunct, vuyt-cents ciris de vuyt lliures de pès quiscun y setze de dos quintars, portats per homens vestits de drap vermell: seguía aqui lo Sant cós que portaven los reys, prínceps, cardinal, arquebisbe de Tarragona, bisbe de Barcelona y ardiaca de Santa-María, sóta talem, que sosteníen los infants y concellers, tancant la comitiva o processó les reynes y tota la noblesa d'aquest reyalmes. Descansa aquella a Santa-María, dexant lo sant còs demunt un altar, y llavors l'arquebisbe de Tarragona celabrà solemne missa; y part defora la esglesia, envers l'antich cementir o *fossar de les moreres* y lo Born. s'alçaren altres dos altars al primer dels quals hi celebrà l'abat de Poblet, prehicant després fra Dalmau Mussuliu del orde de Menors, y en l'altre lo bisbe de Leyda, fent lo panegirich lo dominicà fra Arnau de Requeens. Aprés d'aquest repos, tornà seguir la professó y anà vers la catedral, ón romanguéren depositades les santes

relíquies al monument ón se veneren encare en aquests témps.

Com a noves curioses e importants d'aquella època, podèm citar un bréu per lo qual lo pontífech Climent VI concedeix a la reyna d'Aragó, que sería Na María de Navarra, permis per que puga fer celebrar misa ans d'exir lo sol, si bé recomanant que no-s faça abus d'aquesta prerogativa; y un indult a la metéxa que qual-se-volgués sacerdot familiar seu pogués ministrar al Rey y als seus fills los sagraments de la Esglesia, salvant lo dret de la parroquia y de qual-se-vol altre: abdós són del Juliol de 1345 (1).

Entre les moltes persónes eclesiàstiques qui-s distingiren en virtut y lletres, és digne de menció fra Nicolau Aymerich, del Orde de Sant-Domènech, natural de Giróna, més tart capellà del Pontí-ech e inquisidor general per la promoció al cardinalat de fra Nicolau Rossell del metéix orde, qui abans ho fóra. Fóu autor de diferents llibres sobre los Evangelis, Filosofía natural, Lògica y Física, sóbre jurisdicció dels inquisidors entre los qui s'assenyala lo *Directorium Inquisitorum* (2), sóbre potestat del papa y altres diversos afers; escrigué les vides de fra Dalmau Monner y Sant Ramon de Penya-fort, y aximetéix alguns tractats contra los alquimistes, astròlechs y nigromantichs, y un molt voluminós contra la doctrina de Ramon Lull, ab lo títol de *Expurgate vetus fermentum*, que endreçà a Climent VII en 1389, apart d'una altra obra més lleugera intitulada *Diàlech contra Lulistes*, perçò que aquests, segóns indica Tórres-Amat, acoseguiren del Rey que eczilias En Aymerich en 1393. Al *Diccionario de escritores catalanes* que publicà aquest savi prelat, podrà veure l'encuriosit lo gran nombre d'obres escrites per En Aymerich, y per élles compendrà que fóu un dels homens més eminents del seu segle. Jatsía escrigué constantment fins al darrer any del metéix, lo mencionam en aquesta ressenya

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlles 35 y 36 de Climent VI.

(2) Lo llegidor tindrà ocasió de conèxer la importancia d'aquesta obra; y lo mérit de son autor, més avant, la hora que tractarèm especiàlment de la Inquisició.

per havèr començat a figurar en lo període que-ns ocupa, car prengué l'hàbit a Giróna als 3 d'Agost del 1334, essent lo seu mestre de novençans fra Dalmau Monner, la vida del qual escrigué. Es curiosa una nova bibliogràfica que dónen los seus biografs, esplicant l'afany d'aquest gran comentador bíblich, a sabèr, que a les darreríes del XIV.en segle recollí un codiç dels juheus que deyen ésser escrit per Esdras, y-s conserva al convent de Dominicans de Bolonya ab lo nom de Biblia.

Per més que un fét no corresponga esclusivament a Catalunya, no deu ometres en sa historia, si ha participat dels seus eféctes la Esglesia de la nostra patria. Per tant convé declararací que en un dels anys del període que comprèn aquesta ressenya, lo papa Climent VI reduhí a 50 anys lo jubileu del any Sant que Bonifaci VIII havía instituit de cent en cent anys.

Taula

—

CAPITOL XXXV

PERE (LO DEL PUNYALET O LO CERIMONIÒS) III DE LA CORÒNA D'ARAGÔ (IV SEGONS LOS HISTORIADORS DEL ANTICH REYALME) DÉS DEL ANY 1335 AL 1345

CAPITOL XXXVI

(*Continuació*)

DÉS DEL ANY 1342 AL 1345

†

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA

CIVIL Y ECLESIASTICA

DE

CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACA-
DEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGI-
CA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA
E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECA-
RIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PRE-
MIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ
LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE
UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA
LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OB-
GECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CER-
TAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

—

COMTES-REYS

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

CAPITOL XXXVIII

(Compte comú o actual)

Dés del any 1350 al 1364

Naximent del infant En Joan, goig del pare, propòsits d'aquest de fer-lo jurar com a primogènit y questions y competencies que-n resulten. Erecció del ducat de Giróna per lo primogènit: importancia estréma del nou títol. Plan de casoris polítichs. Assentades ab l'embaxador de Venecia. Lo de Gènova se plany al Rey, y apuest li retrau totes les faltes comeses per la Senyoría, a la qual desafía. Armada de catalans y venecians contra los genovesos: terrible batalla en lo Bosfre, restant vençuts los darrers. Reflecsions y noves qui proven lo triumfe dels primers. Vigilancia a les fronteres. La Santa Seu proposa la pau. Embaxades d'Alemanya y França. L'infant En Joan és jurat primogènit a Çaragoça. Concordia ab Castélla. Preparatoris d'armada. Rebelió del jutge d'Arborea. Parlament a Vila-franca. En Cabrera és nomenat capitá general de la armada contra los genovesos: grans recompenses a aquest personatge, Gran batalla y triumfe sóbre genovesos. Instancies del Emperador per la pau, no ateses pen En Pére. Decadencia de Génova, Complicacions a Sardenya y sos resultats. Peroració del Rey en una plaça de Barcelona encoratjant per anar a castigar lo jutge d'Arborea. Gran ormada en la qual s'embarca lo Rey: contrarietats que aquest esperimenta a Sardenya, y tornada a Catalunya. Situació anárquica de Sicilia, qui pensa espletar En Pére. Assentada d'aquest ab lo Papa a Avinyó. Erecció del comtat d'Osona. Nova armada cap a Sardenya. Progéctes, esbargits, de casaments. Guerra ab Castélla. singulars antecedents sóbre la metéxa. Cartes d'En Pere d'Aragó y d'En Pére de Castélla, Lo comte de Trastamara se fa vassall del primer, y reb feus a Catalunya: respugnancia dels pobles a ésser vassalls d'un foraster. Es nomenat lo comte capitá general d'Aragó, y ho són de Castélla los germanastres del nostre Rey. Mútues irrupcions. Viatges inútils de un legat pontifici per conseguir la pau. Tréva inútil. Diabòlica manya del Rey per atraure-s al seu servey l'infant En Ferran. Preludis per ajustar-se altre colp Sicilia ab Aragó. Qué éra a-les-hores la armada de Castélla: horroroses mortaldats en uest reyalme. Don Ferran entra a Murcia y assetja Cartagena, y lo de Trastaara a Castélla. Suposat desafíu dels dos Péres davant lo Papa. Lo de Castélla se esenta ab sa armada davant Barcelona: paper ridícol que feu. Lo d'Aragó ix ab séna al encalç del castellá. Córts a Cervera y a Aragó. Batalles, intervenció del rdinal de Bolonya per la pau, y recollida del de Trastamara a Provença. Casaent del infant En Martí. Embaxada y presents del rey de Xipre. Procehir mistehós d'En Pére *lo Cruel* y d'En Pére d'Aragó. Anada d'aquest a Perpinyá L'infant Mallorques s'escapa de sa presó de Barcelona. Embaxada del rey de Tremecèn.

Les deputacions s'aparellen a la defensa. Córts generals a Monçó. Tórna lo Trastamara al servey del Rey. Aliances dels dos Péres. Va retent places y fortaleses lo de Castélla y avança enver Valencia. Manyes diplomàtiques del Rey d'Aragó. Compromis entre lo Rey e lo de Trastamara, per qne aquest se faça rey de Castélla. Angunia d'Aragó; fraternal ajuda de Catalunya. Rompiment entre En Ferran y lo de Trastamara. Acompanyat d'aquest, ix lo Rey de Çaragoça y *lo Cruel* se tanca a Murvedre. Proposicions del abat de Fiscamps, y magallada del Rey: tractat de pau: passatger. Lo rey fa matar en Ferran, y s'apodéra dels seus Estats. Malestar y moviment de reys y capdills. Imaginari compartiment de Castélla entre los reys d'Aragó y de Navarra. Fermances entre aquell y lo de Trastamara. Correríes del *Cruel* per Valencia, en defensió de la qual v al'infant En Joan ab exèrcit. Malavolença del Trastamara ab lo Cabrera, qui d'aquí-avant se veu vilment perseguit y menaçat de mort.

AL parlar en l'anterior capítol del estatut sobre lo nou sistema de comptar los anys, mencionarem, per incidencia, lo naximent del infant En Joan, primer fill mascle del rey En Pére, per ésser lo primer succés al qual s'aplica, per consignar-lo, lo nou compte. Ha d'ésser, donchs, lo primer avenimeut que també devèm referir are més per estens, al començar l'any 1351 que-n diguéren de Nativitat de N. S., y que nosaltres ne dihèm comú, y més que l'avenimeut devèm observar les immediates conseqüencies que lo metéix aportà.

Lo rey En Pére, qui, impacient per atènyer successió masculina, no obstant d'ésser encare jove, era arribat a tenir la imprudent pensada de cridar com a successora la seua filla Constança, gonyant-se axí l'odi dels seus germans y donant peu als richs-homens aragonesos per resucitar la Unió; desenganyat ja dés d'un princi del efecte que produhí tan atrevida innovació en los seus reyalmes, havía d'esperimentar, com axí ho manifesta en sa Crònica, una estrema alegría, al veure que la successió masculina directa a la cadira dels Comtes-Reys no fóra interrompuda, y aquest goig com a pare éra més gran encare com a rey, y rey vencedor d'aquells qui havíen començat a fer-li guerra precisament per havèr ell cridat fémbra a cenyir la corona.

Tan venturós aveniment éra lo darrer retoch y perpec ió de la pau sus-are aconseguida entre lo Rey e los seus s[illegible]s-

mesos, y puix que-s borrava tot perill d'ésser renovada la fantasía que lo vencedor de la Unió concebés ans d'espandir-se aquesta, borrats havíen de romandre tots los odis, y los antichs lleyals y aquells qui novament havíen jurat feheltat a En Pére, havíen d'alegrar-se ab lo goig del Rey y ab la esperança de veure assegurada en l'esdevenidor, mijançant Déu, la successió directa al trònus.

Atès lo caràcter y les aficions del *Cerimoniós*, podèm calcular que s'alegraría En Pére no solament ab lo fet per sa trascendencia y venturosos resultats, sinó en la pompa y sumptuositat de què sa imaginació lo revistiría, cogitant los mijans de consignar-ho ab gran aparat. Dos pensaments tingué En Pére per satisfer aquesta ilusió, lo de donar al seu fill un gran títol y lo de fer-lo jurar com a primogènit e immediat successor per los reyalmes, sens dupte recordant la previsió que tingué son pare En Alfons, qui, per assegurar la feheltat, no essent encare rey, féu jurar l'infant En Pére com a primogènit del primogènit d'Aragó.

Reservant-nos parlar desprès del títol, nos ocuparèm, de prompte, de la progectada jura qui ès estat obgecte més preferent dels historiadors aragonesos. Ressò o espressió, sens dupte, dels qui-l precehiren és lo Zurita, lo qui poguè guiar-se aximetéix per les Memories, per nosaltres desconegudes, a les quals en altres punts dels seus Annals se refereix. Dóna compte l'annalista, axicom també ho fan los catalans, del progecte que tenía En Pére de fer jurar com a primogènit l'infant En Joan a Perpinyà, dihent aquell que al escriure lo Rey als richs-homens d'Aragó alegava «que éra costum al reyalme de Mallorques y als comptats de Rosselló y Cerdanya, con algun infant primogènit se jurava, que los d'aquells Estats lo juraven; y per estalviar lo treball de la Reyna y séu, de tornar-se-n allà per aytal causa, li fóra grat que-l jussen tantost a Perpinyà:» méntre que los altres, dels quals ɔdèm pendre per ressò lo Feliu, diuen absolutament anaɘn-s'hi convocar tots los reyalmes per la jura.

A parèr nostre, tan estrany és lo primer com lo segon, r si éra ilegal e inusitat que tots los Estats de la Confede-

ració, com no fós en córts generals de la Corona y en un punt fronterer dels reyalmes, se congregassen al un cap dels meteixs, infundat y fora de rahó sería la que suposen que alegava lo monarca recordant la jura dels primogènits mallorquins, perçò que llavors lo regoneximent éra solament ab respecte al príncep qui hagués d'heretar lo reyalme de Mallorques, y los comtats de Rosselló y Cerdanya, sens que hi tinguessen res que veure los restants en aquest acte; car ja may no s'éra vist, per exemple, que catalans intervinguessen en la jura del príncep com a rey de Valencia, ni los valencians en la del qui esperava ésser comte de Barcelona, sots lo qual caràcter especial se jurava respectivament en quiscun dels reyalmes, comtats o Estats. Pot-ser a En Pére li passaría per lo cap fer-ho axí, y ab axò-s renovava la questió de sempre, la de preferencia en l'orde ab que devía fer-se en quiscun dels referits Estats; y posat que-s donas a Aragó, car, al cap y a la fí, éra aquell Estat al qual corresponía lo títol més preeminent de tots quants ne teníen los Comtes-reys, lo de rey, y éra estat allà ferm lo costum de la jura, emperò de totes passades, ab tot y donada la preferencia, lo resultat fóra solament jurar-se en l'antich reyalme lo primogènit, no com a tal y successor en tots los Estats, sinó ab sol respecte al reyalme d'Aragó.

Com-se-vulla que d'aquesta gelosía y cerimonials molt comuns en temps, ne podríen naxer desplahers, y éra fresch lo disturbi de la Unió qui nasqué de fonts paregudes, pogué molt bé fer-se çò que diuen uns y altres comentadors del fét, de que En Pére suspengué la remesa de les circulars de convocatoria, emperò ja que éra ocasió de recordar los escarments passats, d'esquivar les dissensions y gelosía qui poguéssen portar la desunió entre los sotsmesos, ja que Catalunya havía prevalgut en lo triumfe de la Unió, puix al cap y a la fí los consellers catalans del Rey, abans foragitats per los unionistes, estaven en tot lo llur aujol, adherint-se a sa política axí los antichs lleyals com los restants richshomens qui abans n'éren partidaris, posat que En Pére, per estalviar conflictes, volgué abans consellar-se ab persones de

pès y de valiment, causa estranyesa veure en lo Zurita, que, en un cas que a tots afectava, consultas lo Rey solament ab aragonesos, qui naturalment advocaríen a favor d'éll, com ho faríen també los catalans, en igual cas; emperò, encare posat que axí fós, encare més estrany és y adhuch imprudent, parlant en sentit polítich, que les dites persones donassen a En Pére lo consell que suposen li donaren, sobre-tot si éra per estalviar conflictes: car recompta l'annalista que lo d'Exèrica escrigué al Rey que primer se fés jurar l'infant a Çaragoça, desprès a Valencia y finalment a Barcelona, ón podríen fer cap los de Mallorques, Rosselló y Cerdanya, los quals Estats formaven llavors part de Catalunya. De manera que lo príncep, català per naturalesa y llinatge, no devía ésser jurat en l'antiquíssim Estat de Catalunya, fins que ho fós estat abans, no dirèm a Aragó, puix no-s tracta d'aquesta preferencia ja admesa, sinó en lo nou Estat de Valencia, en aquell Estat qui éra fill dels dos antichs y primitius y que conqueriren y poblaren alhora aragonesos y catalans.

Poch los hi podia sabèr grat a aquells les pretensions de En Pére, supasat que volgues fer baxar los Aragonesos al Rosselló per jurar lo príncep, emperò menys grat hagué de sabèr als darrers veure que en darrer lloch éren colocats, tot posant-los-hi davant Valencia qui no tenía altre titol per nomenar-se reyalme que la rahó d'haver-ho axí volgut lo seu conqueridor. Posa lo Zurita cimal al capítol ón parla del dit consell, dihent que «lo Rey tingué per bò seguir-lo,» y si axi fós, apar que, séns triga, hauríem de veure En Pére y sa familia traslladar-se a Aragó; y complir puntualment l'acte que tant havía desijat, conforme al parèr dels consultors: emperò, lluny d'açò, prescindint lo gojós pare y cerimonios rey d'aquells duptes y competencies, continua molt de témps a Perpinyà per resoldre altres afers importants y per enaltir lo primogènit per altres camins més esplèndits, y solament con li apar oportú, dos anys desprès, se-n va a Aragó, com veurèm, per que allà facen la jura los Aragonesos tots sols, segóns axí era costum; venint açò a provar que lluny de seguir En Pére lo consell, renuncià a sentenciar aquella ques-

tió de preferencia y de perillosos duptes, per la qual s'impossibilitava la elecció de localitat per l'acte; y prescindint de fer jurar lo primogènit per quisqun dels Estats ja que açò no éra indispensable ni ho volía de tót-en-tót, se limità solament, la hora que li sabé bò, al semi-costum, que éra jurarlo per los habitadors del pahis del qual portava lo títol principal, çò és, per los aragonesos, no dexant açò d'ésser un mijà preventiu de seguretat; y dihèm semi-costum, perçò com no tots los primogènits fóren jurats com a tals, y perçò com en cas de tindre semblant eczigencia los pares regnants se contentaven generalment ab lo jurament d'Aragó, puix que éra allà ón havíen d'ésser també jurats com a reys.

Conferma, donchs, la nostra opinió la major pruhija que té a la metéxa hora En Pére en donar al altre pensament que va concebre tota la importancia que requería, Ja poch li fa que sía lo seu fill jurat o no de prompte per un dels Estats. emperò si que li interessà que sía exalçat lo seu nom ab la adopció d'un costum nou qui s'es introduhit fa poch en altres grans nacions, y, al fer-la pública, la honor que-n resulta va lligada ensémps ab la de la terra catalana. Havia lo rey de França adquirit per compra lo Delfinat de Viena. que éra del princep Umbert, y al agregar-lo a la Coróna, havía dispost que fós patrimoni dels primogénits del seu reyalme, prenent aquests, en consequencia, de llavors ençà lo títol del nou pahis adquirit: aquesta moda s'escampà tantost per diversos reyalmes, y axicom França tenía Delfí, y Anglaterra lo princep de Gales tingué més tart Castélla lo príncep d'Asturies y Navarra lo de Viana: emperò s'adevançà en la imitació lo rey En Pére, creant lo ducat de Giròna (que elevà a Principat com a mig segle després lo rey En Ferran I) per los primogènits y successors d'Aragó, y pagant axí un tribut d'admiració a aquella antiga ciutat catalana, qui havènt estat la primera y més notable etapa de la reconquesta, s'éra féta immortal en témps d'En Pére *lo Gran*, percaçant un títc de gloria qui havía de reviure y d'ostentar-se encare am mé gran esplendor sis centuries més tart, y sempre contra fran cesos.

No éra passat encare un mes d'ençà que l'infantó En Joan havía vist la llum primera, con lo seu amant pare féu-lo ja duch de Girona. En un document espedit a 21 de Janer del 1351 (1), manifèsta En Pére que «atenent que les utilitats que Déu li tramet pertanyen a la República; que convé ajustar totes les ciutats y llochs sóts un sol regiment, condecorant aquelles ab títols de dignitats y altres distincions; que fóu insigne la lleyaltat y feheltat que li mostraren a éll y als seus predecessors les ciutats de Girona, Manresa y Vich, ensémps ab altres territoris y poblacions (que nomena), totes les ciutats deuen ésser governades per un sol cap y duch: considerant, noresmenys, que l'augment del fill és lo seu propri augment, per reputar abdues persones com formant un sol còs; y vehent, segons les lleys romanes (2), que lo primogènit, al qual mira ja com a senyor, per més que no-n percebesca l'heretatge durant la vida del pare o aprés de sa mort, aconsegueix axí més lliure administració.

Per totes aquestes rahons, erigeix lo ducat de Girona en favor del mencionat infant En Joan, que lo-y dóna en feu honrós, lliure de tota prestació o càrrega, y per que lo conserve fins a havèr complert la edat de quinze anys, podèntne pendre tantost possessió lo dit infant o lo qui en sa representació designas lo monarca, reservant-se lo pare la administració y percepció dels fruyts, fins al compliment de la edat referida: emperò si fós morta la mare, y lo pare passas a segones noces, en aquest cas la administració percepció síen del fill, lo qui en arribant a la dignitat reyal, ja fós o no al complir aquella edat, o per mort del pare, deu estingir lo títol de duch de Girona, y tornar-lo tot al Estat primitiu, conforme se trobava ans de la creació del referit ducat y títol, per ésser tal donació féta al infant solament com a pri-

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1538.

(2) Nos apar que la cita de les lleys romanes no tenía necessitat de fer-la En Pére per donar força a açó que té en cor de provar; de manera que no-més deu pendre-s com a una gala d'erudició: no obstant no déxa d'ésser la cita una prova d'açó qui comença llavors desenrotllar-se, ço és, de la iutroducció del Dret romà en la legislació del pahis.

mogènit y successor seu, y no altrement, y séns que hom entenga que açò sía una separació de la Corona, a la qual lo Rey, durant sa vida, considera com a unit lo fill qui l'ha de succehir.»

Si ab aquestes notables paraules lo Rey erigeix lo ducat de Girona per lo primogènit, ab altres no menys notables espressa lo propòsit de que lo nou duch sobressurta entre tots los magnats del pahis per ses altes qualitats, y puix és la persona destinada a ocupar més tart la reyal cadira, convenía que aquelles fóssen ja conegudes ans d'aconseguir aytal honra, de manera que la vida esterior del duch fós ja una fermança y esperança per la hora que fós rey, y com, apart de les qualitats naturals, d'altres se-n poguéssen adquirir per mijà del nodriment, prengué a pit En Pére a educar lo seu fill, lo rey a venir d'una manera digna, al qual obgécte ordena lo mou com aquella s'ha de donar y qui ha d'ésser l'espert mestre y preceptor d'aytan preclar alumne, acte en lo qual se revela l'esperit y caràcter del monarca, y encare podrèm dir lo seu talent, car se funda en què «... si naturalment los pares han d'estar solícits en la instrucció y custodia dels fills, ab major força deuen interessar-se los reys en la dels llurs fills y primogènits: y conexent lo necessari de que lo dit infant primogènit y duch de Girona—*que intimis visceribus cordis nostri dilectionis amore et benedictionis paterne dulcedine amplectimur toto corde*—tingués a la edat pueril un preceptor y mestre, per ésser açò molt oportú a la instrucció y formació dels costums, y que aquest preceptor fós apte, previst y modest, enginyós, de vida honesta, de bons costums, d'erudició estesa e instruit en numerosos coneximents; per que l'ensenyas a elegir lo millor entre aquelles coses ab què l'intruesca, y no solament a acceptar lo conjunct dels demés estudis, sinó a trobar altres moltes coses bones qui puguen ésser necessaries y fort utils al regiment dels pobles, que tantost ha de governar: considerant que ningú més apropósit per aquest càrrech que lo seu amat conseller lo noble Bernat de Cabrera, per son constant, espert y aprovat talent, distingida noblesa y notable lleyaltat, tant que

en molts y perillosos afers del Rey y de sa república s'és degut al seu consell que-s trobas la millor solució; fundat en açò, lo nomena lo Rey mestre y preceptor del duch de Girona, qui estarà y s'educarà sóts la seua vigilant custodia y venturosa cura, fins a havèr complit la edat de quinze anys, romanent a la ciutat o punt que lo Rey designas, y prevenint que, en cas de morir lo Rey y contraure la reyna segon matrimoni, o que-l contragués lo Rey per mort de la Reyna, a-les-hores a la voluntat del mestre la elecció del punt ón deuría residir lo dexeble; y per lo cas estrém de morir los pares y lo mestre, ordena (que ún hi par esment) que los nobles, militars y generosos de Girona n'elegesquen dos del llur estament, ab los ciutadans ensémps, que eligirà la municipalitat, y altres dós d'iguals estaments, de Berga, Manresa, Vich, Ripoll y altres poblacions que va nombrant, los quals venints a formar una juncta de dótze, tindrà compte de que prosseguesca la educació e instrucció del duch, fins a la edat referida, y de senyalar-li per son estat lo punt que-ls sabrà més bò, donant-los facultat d'administrar l'educat per subvenció del Infant, y séns que hi tinga res a veure, en quant toca a la administració del ducat y a la instrucció y guarda del duch, lo tudor o tudors que li síen donats per lo restant, car roman açò enfora de la tudela.»

A posta havèm traslladat aquestes paraules, tant perçò que llur significat és preferible a tota interpretació y comentari, com per constituir lo millor panegírich que hom podría fer del gran ministre català En Bernat de Cabrera, la celebritat del qual començarem a advertir ja al tractar dels féts que comprèn lo capítol anterior. Lo document que acabam de reproduhir se troba en lo metéix registre que lo qui-l preceheix, y és de la propria data d'aquest, seguint al ún y al altre una llarga tanda d'altres documents tots relatius a la creació y ampliació del nou ducat, entre élls lo de la erecció del comtat de Cervera, y a diversos actes del Duch, inclus lo dels seus juraments més avant en les corts d'Aragó, cosa que consignam a fer assaber en l'esdevenidor, en què reposam tot quant nos convindrà referir del primogènit d'Ara-

gó, sots aquest caràcter y lo de successor immediat a la Corona.

La satisfacció paternal y la fruhició del cerimoniós rey al imaginar honres y avantatges de totes menes per lo seu fill, no distreguéren En Pére ni poch ni molt d'altres atencions gréus, durant sa estada a Perpinyà. Ab tot y lo venturós aveniment qui tancava totes les ambicions dels qui abans podíen aspirar a la successió dels reyalmes, l'infant En Ferran menaçava traspassar les fronteres de Valencia ab forces castellanes; y per si açò fós ab favor del nou rey de Castélla—que l'Infant sol ab los séus no-ls temería son germà,—Ordenà En Pére, a 22 de Març, que lo pahis més esposat al perill de la invasió estigués dispost a contrastar-li, y de tal fórma hi provehí, que, segons lo Zurita, «les fronteres en pochs díes estigueren molt establides de gent, y los llochs y castélls més importants.»

Acte seguit renovella En Pére l'afer, demunt ja esplicat, del matrimoni de ses filles ab prínceps de la casa de França, ab lo qual va embolt l'altre afer de la venda del Mont-peller, anant a solucionar-ho comissionats del monarca francès a Perpinyà, repetint-se després majors formalitats a Barcelona y a Paris, encare que séns resultat respécte dels matrimonis, axicom veurèm. Mes, entengué, al metéix temps, verificar un casament polítich, ab la fí primer de toldre la favor que Nàpols pogués donar als genovesos, y encare més, potser, que los Estats que los Anjou possehíen a Provença y Forcalquier tornassen al domini d'Aragó: y aquesta progectada unió calía que fős talment entre l'infant En Joan, nat de poch y una filla de la reyna Joana, plan que vingué a ésser igualment passatger, per ésser mortes nines les filles que tingué la dita senyora; de manera que la anticipada concordia entre ella y En Pére no tingué efecte.

Un altre plan cuydá verificar aximetéix ab una fí no menys política, y fóu lo procurar que lo rey Carles de Navarra prengués per muller alguna de les infantes de Sicilia, germanes de la reyna d'Aragó, tant per que Navarra fós en axí més a.fécta a aquest reyalme, que no al de Castélla, y

emancipar-la fins a cert punt de França, plan qui fracassà no menys per efecte d'altres compromisos y consideracions que és ací sobrer referir: de tot lo qual donam ací noticia més que per la importancia dels féts, per lo testimoni que són tots ells de la vigilancia que exercía lo polítich e incansable monarca en lo govern de sa nació y en la seguretat del seu sitial.

Un altre fét fa a agregar als sus-are referits, per ésser, séns dupte algun, efécte dels mangoneigs diplomàtichs que sabía dirigir En Pére: tal fóu l'arribada a la dita vila d'un embaxador de Venecia, qui estava llavors en guerra ab los genovesos, enemichs d'Aragó y constants pertorbadors a Sardenya. Temerosos aquests de que s'ajustassen contra élls dós enemichs tan poderosos, apar que-s donaren préssa a enviar també llur embaxador, per justificar-se aparentment dels càrrechs que pogués fer-los En Pére, prenent pretest per rompre la pau, y prevehent per ventura aquesta embaxada, sembla que ja per endavant se consultà a Perpinyà en quant a quina podía ésser la aliança que més convingués ab una d'aquestes dues potencies marítimes, havènt prevalgut la opinió d'En Bernat de Cabrera de que-s fés guerra als genovesos.

Envers lo mes d'Abril passà de Perpinyà a Girona lo rey En Pére, y comparexent-hi l'esperat embaxador de Gènova, esposà en un llarch rahonament, que copía lo Zurita, los motius que tenía la Senyoría per fer planys al rey d'Aragó si feya aliança ab Venecia, al qual respongué aquest referint-li d'una a una les ofenses e injuries que de témps antich havíen fétes los genovesos a la nostra patria, ja esvahintla Sardenya, ja permetent que s'armassen en ses riberes les naus qui conduhiren En Jaume de Mallorques a la illa d'aquest nom, ja entremetent-se en lo govern d'Alguer; aprés de què, dexà l'embaxador duptós, per no dir-li quina fóra sa resolució definitiva, si seguir la pau ab Gènova o trencar-la.

Passà dè Girona a Barcelona lo Rey, per dexar d'allà estant assentada la confederació y lliga ab Venecia, y con tin-

gué aytal seguretat, a-les-hores, a 3 del mes d'Agost, no tetint ja dificultat en descobrir lo seu intent, trameté los seus porters Reyals al duch y Comú de Gènova, a desafiar-los com a trencadors de la fè y de la pau y públichs enemichs: y en aquesta ocasió sería con tingué lloch lo comiat altiu dels enviats de Gènova que descriu lo Rey a la fí del capítol IV de la Crònica, per ésser probable que, incerts y duptosos tras la resposta d'En Pére a Girona, seguiríen la córt fins a Barcelona, y allà féren estada fins la darrera declaració clara y esplícita de guerra, «en sguart de què, diu lo Cronista, los missatgers de Gènova partiren llavors séns triga, quaix menaçant e dihent. Que en Déu confiaven, per la llur causa, e en llur bona spasa.»

Lo resultat immediat de la determinació d'En Pére fóu un gréu rompiment entre les nacions qui més principalment se disputeven lo domini de la mar, y la promptitut ab què duguéren a cap per la part nostra y per la de tots los nostres aliats acredita més y més la vigilancia d'En Pére y la certanitat de que, estant a Perpinyà, no-s distragué dels afers principals per altres de fútils no podènt-ne afalagar la llur reexida quant més son gust o sa fantasía, Tenim a la vista, per la relació quc anam a fer, tres monuments histórichs importants, y són la Crònica Reyal, l'autor de la qual manifésta amparar-se en les noves de persónes fidedignes quí intervinguéren en los féts, l'annalista Zurita qui tingué ocasió de veure la relació autèntica d'En Ponç de Santa-Pau, de qui parlarem bentost, y la memorable obra sóbre Barcelona d'En Capmany, en lo qual se justifica lo contingut per refencia a tots los autors italians d'aquells témps.

Del conjunct de tan autoritzats testimonis resulta, donchs, que, en virtut de la lliga y confederació ab lo Duch y Comú de Venecia, se tractà de fer una gran armada combinada de naus d'abdues nacions, per anar al encontre dels genovesos qui estaven a Constantinoble, ón fortificaven lo barri de Péra, als ulls del metéix emperador, séns que aquest tingués força bastant per foragitar-los, y noresmenys empatxaven a les naus de guerra la entrada a la mar Negra, séns

permetre-la tampoch a les mercants si ja no pagaven annualment uns dret que (diu M. Artaud, autor d'una historia de Italia), a la actualitat pujaríen a quatre milions de la nostra monéda. Témps y activitat se demanava per dur a cap la combinació referida, y sía que s'hi distingissen los venecians, sía que la promogués lo nostre vigilant monarca, és cosa certa que les forces combinades de catalans y venecians poguéren comptar ab la ajuda del emperador Joan Cantacuzeno con ne fós la ocasió, y ab tal esperança començaren en cada punt respectivament a Catalunya, a Venecia y a Constantinoble a verificar-se ab prestesa los preparatoris que, més o menys en públich, anaven fent-se.

Endevinada la intenció per los genovesos, enviaren de colp y volta una armada de deu galéres qui s'allogà davant la illa de Negropont per apoderar-se-n, y en tal estat, és a dir, con teníen los genovesos en aquelles mars, a més de les antignes forces tocants de Péra, les trameses are a Negropont y les que enviaren tantost fins al nómbre de sexanta galéres en sabènt la probable anada de la armada enemiga, fóu con croharen la Mediterrania les galéres catalanes. en quésta de les llurs aliades, ab ruta vers Constantinoble. Consistí, donchs, l'armament que manà fer lo rey En Pére en trenta, y segóns altres en trenta-tres galéres (1), qui s'aparellaren als ports de Barcelona, Valencia y Mallorques, assegurant lo Capmany que per axò oferí Catalunya un nou donatiu. Lo general de tota aquella flota fóu En Ponç de Santa-Pau, fill d'una de les families més ilustres y antigues de Catalunya, lo feu payral del qual (com observa lo referit autor) portava la investidura de Carles *lo Calvo*: y al metéix témps donaren-li un concell que-l componíen cinch grans pràctichs mariners barcelonins, Francesch Finestres, Ferrer

(1) La Crónica del Rey diu vint-y-una galéres, emperò la errada és manifésta, car èn la metéxa al fer la suma de les nostres, de les venecianes: de les qui restaven reçagades a Vaiencia y de les que trameté l'emperador gréch, resulteu cinquanta-nou, méntre que si se-n comptaven 21 en lloch de 31, ne resultaríen solament 49. Com los nómbres en la dita Crònica són sémpre romans, és fàcil y probable que en la pèssima edició del Carbonell, que fóu la primera que se-n féu. ometessen involuntariament una X en lo nómbre XXXI.

de Manresa, Guillèm Morey, Andréu Olivella y Andréu Bosch—noms que hom llig quelcom errats o transfigurats en lo Zurita;—confiant-se lo comanament respectiu de quiscuna de les tres divisions de què-s componía la armada a tres viçalmiralls, qui éren En Bononat Des-coll de Catalunya, En Bernat Ripoll de Valencia y En Roderich Sant-Martí de Mallorques. Anaven també ab los nostre En Tomas Grandonich y En Blay Marioni, qui éren provehidors de la Senyoría de Venecia, y éren vinguts a avisar lo Rey que la armada ja podía partir. No-s parla gayre per menut de la gent de guerra, que ja podèm suposar quina fóra, mas solament que en cada galéra hi anaven coranta ballesters.

Isqué la nostra armada del port de Barcelona per lo mes de Juliol y anà dret al port de Mahó, ón probablement se aplegaven totes les divisions o les naus qui s'haguéssen endarrerides, y a la primería de Setémbre féu-se a la vela dreta vía de Sardenya, aturant-s'hi al port de Càller tres díes, y fent la volta de Sicilia, ab orde sémpre d'acometre los enemichs ón se-vulla que-ls trobassen, arribà a Melazzo, y al entrar al Far, se trobà ab la armada confederada de venecians, composta de trenta galéres, a les ordens de Pancraci Gustiniani; y aplegades a-les-hores, féren dés de Messina, ón aturà un díe, la vía de Negropont en quésta de la armada genovesa, qui presentava allà un agregat de sexanta-sis galéres manades per En Peyrin de Grimaut o Grimald (1). Perseguit aquest per los confederats, passà los Dardanels y recollí-s a Galata al Bosfre, ón tenien los genovesos la colonia més rica. No comprenèm com aquests defugiren quasi lo combat, o almenys cridant-lo més cap a Constantinoble, car

(1) Lo Capmany dóna per capità de la armada gènovesa Paganino Doria, no havènt-ho vist en ningun autor. Podria fer-se que ho digués algun autor italià dels que no havèm pogut consultar, emperò és probable que lo Doria manaria alguna divisió o tindría lo càrrech de capità general que devegades éra diferent del d'almirall. Lo Grimaldi de quí tractam, sería de la familia d'aqbest nom, lo cap de la qual Carles Grimaldi, princep de Mònach, senyor de Vintimiglia, éra llavors governador de Provença, séns dupte, perçò que, com a almirall de Gènova; havía comanat una armada de França y fét grans armaments en ajuda del rey Felip en 1338 y 1346. Faça lo llegidor memoria que éra un Grimald lo quí mana la armada francesa qui conduhí a Mallorques l'infortunat rey En Jaume III.

si bé allà podíen rebre major socórs dels llurs, també l'enemich lo rebría dels gréchs.

Apres d'observar la diversitat de les relacions dels historiadors, y atenent que la exida de la nostra armada del port de Mahó fóu per lo Setémbre, y la veritable batalla no-s donà fins al 13 de Febrer següent, espay sobradament llarch per entretenir-se en aquelles mars les nostres forcss, y més llarch si un hom considera l'afany de venjar-se d'una o altra part, havèm de calcular o que abans d'aquesta hi hagué encontres o accions particulars entre les divisions d'una y altra armada, o a la hora de la tempestat que allà hi hagué desastrosa per les nostres naus, començà a decaure, emperò no definitivament, la nostra armada, y que tantost, ab les demés contrarietats que esperimentaria, acabà de perdre la esperança de superioritat en lo triumfe.

Seguint sa natural ruta, avançà la armada combinada fins al cap de Lenzas. a la costa del Epírus, molt prop de la Cefalonia, que després se-n diguè Santa-Maura, y llavors diuen qoe vingué una gran tombarinada (que és diferent d'altra que s'esperimentà després davant Constantinoble), per deslliurar-se de la qual se recolliren al port de Coron o Cotron a la Morea, ón fóren tingudes de separar-se les nostres naus, esperant allà la reunió de totes, y passa d'allà a una illa despoblada a deu milles de Contantinoble, ón s'agregaren les nou o deu galéres que l'emperador Joan Paleòlech o son tudor Joan Cantacuzeno devíen-los trametre. Estaven ja en vistes de Constantinoble, y arrambades a la metéxa, davant lo barri de Pèra, que dominaven les galéres genoveses: al veure-s les unes a les altres, començaren a donar senyals de volèr acometre-s, y al moure-s en ses primeres evolucions, donà ací una altra tempestat, la veritable a que-s fa referencia y que més contribuí al descalahre de les nostres galéres.

Allogades tantes naus a aquella estretor del Bosfre, los enovesos prenguéren lo deliberer de batallar espargint-se n agregats, y axí, per acometre-ls haguéren de fer-ne altrent les nostres naus, de fórma que, més que batalla, sería allò conjunct de batalles parcials. A la préssa del combat, les

galéres grégues (que lo Capmany diu que éren catorze) abandonaren los llurs aliats, y si éra abans gran la furor dels nostres per caldre-ls-hi lluytar ab un enemich més favorejat en aquelles mars, y contra los elements y la naturalesa tota en desorde, major hagué d'ésser d'aquí-vant, vehent-se desamparats dels qui més interès deuríen tenir en lo triumfe, y per tal moría tota esperança de socórs y abrich. Lo vént que donava éra avantatjós per los genovesos, emperò cruel y desastrós per los nostres, la mar anà embravint-se y crexent, sobrevingué la nit ab sa foscor, y no podènt encertar la ruta d'aquells corrents somoguts (1), ni ovirar-se los uns confederats dels altres, per no valdre-hi en tal andarull los senyals combinats de fanals que adoptat havíen, ahurtaren los nostres céchs y fólls en tal desesperació, séns adonar-se en llurs acomeses dels perills de la espatlla, car, com diu molt bé lo autor demunt citat, apar que en tan embregada acció més obrà la animositat reciproca que no la disciplina, y que fóu En Ponç de Santa-Pau ab sa capitana y la divisió de Catalunya lo qui donà principi al combat (2).

Segóns la relació tramesa al Rey per aquest general, y que lo Zurita véu ab sos própris ulls, les galéres dels genovesos, donaren en terra per la borrasca, y axí y tót cayguéren-ne vint-y-tres en podèr dels nostres, essent-li obs gitar-se a la mar la major part de la gent qui les marinava y romanent los restants passats a coltéll: los nostres soferiren també lo metéix pas de caldre-ls-hi pendre terra, essent açò cau-

(1) Lo Capmany, al designar los avantatges dels genovesos, suposa en aquests «lo coneximent pràctich d'aquells corrents y costes enemigues dels confederats, desconegudes dels catalans,» que és quelcom eczagerat, per celebrar lo metéix alguns anys abans lo córs dels catalans, que èra cruel, a la mar de Xipre: de manéra que tenien tan interceptada la navegació de la marina de Péra, que lo Senat (de Génova) deliberà opresonar una flota de set galéres sóts comanament de Bernabé Casaneo: y lo metéix autor esplica les batuces que tinguéren los nostres en aquelles mars. Capmany, Memorías históricas de Barcelona, t. I, pl, 85.

(2) Fa referencia lo Capmany a un Joan Cantacuzeno., historiador gréch del segle XIV, lo qual diu que fa lo següent panegirich del nostre famós Santa-Pau: *Siquidem ille non solum ad intelligendum quid facto opus acutus, et insuper in arte imperatoria versatus; sed etiam animi virtute in acie generosisimus.* Fóu Cantacuzeno historiador, recollit al claustre, aprés d'havèr-se fét emperador, y de havér regnat ensemps ab lo seu pubill Joan Paleòlech.

sa de que se-n perdéssen una dotzena, qui donaren de travers, y la major part de la gent qui hi anava tingué d'escapar y se-n entrà aquella nit a Constantinoble, llevat de dues galéres, la una de les qual éra la del viç-almirall Bernat Ripoll, qui morí tot batallant en la llur defensa, entrades abdues per los enemichs; y finalment les restants se recolliren al port de Constantinoble, entre élles la Capitana ón anava En Santa-Pau, lo qui va rebre tantes ferides al persistir en la batalla ab coratge séns par, que-n romangué abatut y cruxit, tant que en lo mes de Març vinen se morí en la dita ciutat, y no al combat com suposa lo Capmany, guiant-se per los autors italians: car recita lo Rey en sa Crònica que a Constantinoble donava a En Santa-Pau honrosa sepultura, y que després amenava ací ses despulles la galéra ón anava En Ramon de Sant-Vicent, la qual va perdre-s a Porto-Junco per havèr-li vingut demunt deu galéres de genovesos qui tot-just éren armades y entraven a Romanía.

Començà aquesta batalla a hora de completes y durà tota la nit *fins a hora dels primers polls* (com diu lo Rey), çò que literalment significa *al primer cant dels pollets*, y, ab lléus variants, puix n'estan discordes los historiadors, vingué a resultar que los venecians perdéren catorze galéres, los catalans dotze, y los genovesos trétze, lo qual nómbre estaría en contradicció ab lo que espréssa la relació del Santa-Pau, e indicaría, si fós cert, que mentre gonyaven los uns al un cap o a una flota, perdíen los de la metéxa bandéra a la altra, y hom recobrava després çó que havía perdut poch abans o al revés, car més que l'enemich humà éra allà la naturalesa la enemiga, y si axí no hagués estat, no-s salvara ninguna de les nostres naus, que prou compte haguéren tingut de destrohir-les los genovesos vencedors, com és de veure a la Crònica Reyal, ón s'hi esplica que-s recobraren onze galéres perdudes, «ab la favor y ajuda de la gent de Constantinoble y del seu emperador, les quals lo dit En Bononat Dez-Coll, llavors viç-almirall, En Guillèm Morey e En Francesch de Finéstres, que, com de primer s'és dit, fóren donats per concellers al citat capità de la nostra armada, amenaren savia y oportunament a Catalunya.»

Les baxes del nostre estol les calcula lo Capmany, inseguint la metéxa guía abans citada, en més de trétze mil homens, emperò ni lo Zurita no-ls menciona, que prou les indicaría si constassen en la relació del Santa-Pau, ni lo Rey en sa Crònica, ni encare l'historiador venecià Sabelich qui volgué vincular en sa nació aquell triunfe. Ab tal incertitut, y sempre séns fer cabal dels cronistes llagoters de Gènova qui li atribuexen la victòria, romandríem certament perplecses, no sabènt còm resoldre lo dupte de qui fóu lo vencedor en tan terrible combat, posat que cadascú s'apropría aquest gloriós títol; emperò les més senzilles reflecsions basten a inclinar ab justicia la nostra opinió, a sabèr: si fós romasa la mar per los genovesos, com alguns suposen o admeten, çò que equivaldría a senyalar-los com a vencedors, ¿és de creure que no profitaríen la ocasió d'apoderar-se de Constantinoble, puix que fins en aquella hora s'éren tinguts de limitar al barri de Péra? y si fóren vencedors, çò és, si restaren ab major nómbres de galéres y senyorejant lo Bosfre, car séns galéres mal podíen creure-s vencedors, ¿podríen ja may exirne les galéres salvades, catalanes o venecianes, com axí ho féren regressant unes y altres als llurs respectius pahissos, séns que almenys no s'encengués una nova batalla a la metéxa mar de Constantinoble o a la exida del fréu que hi condueix? ¿Una sola galera, com fóu la que conduhí les despulles d'En Santa-Pau, séns tenir seguretat en lo passatge, s'haguéra aventurat, jatsía imprudentment, a tornar-se-n de tan allunyat punt, fregant sempre ab illes e illots que facilment podíen servir d'aguayt al enemich? ¿Còm s'esplicaría, si no predominassen los nostres, que al estabellar-se les naus, saccejades per lo temporal y en mig de les tenébres, poguéssen salvar-se los qui les marinaven entrant a Constantinoble, entant que no conseguiren aytal avantatge los qui-s trobaven en igual cas dels genovesos, y encare més que romanguéssen aquells per algun témps tranquilament y atesos axí los salvats de les naus, axicom los malalts y los ferits, séns esperimentar molestia alguna de part dels qui-s creguéssen vencedors?

Lo contra-témps y dispersió de la armada, axicom de la victoria aconseguida per los nostres, va sabèr-la lo Rey per lo mes de Maig, estant-se a Lleyda, ón li arribà una lletra d'En Santa-Pau, datada a Bóca de Giro, al port de Conumba, díe 2 de Març—no gayres díes ans de la seua mort—y pochs díes després per conducte d'una galéra lleugera que li envià lo Ducs de Venecia; y tost al punt féu armar dotze galéres, confiant-ne lo comanament al espert mariner valencià Matéu Mercer, ab municions y refrescaments per anar al encontre de la reçaga de la armada, qui-s trobava a Negropont—propri llavors dels venecians y als no poguéren arrabaçar-lo ni abans ni després los genovesos,—ab l'obgecte de refer-se (1).

Si triumfat haguéssen les naus de Gènova, ni haguéren tingut témps ni camí d'abrigar-se en aquell port amich los nostres qui estorceren de la tempestat, y les propries galéres del Mercer, en compte d'anar a salvar les seues germanes, haguéren-se arriscat a perdre-s, cahent a les urpes del traydor Genovès, qui ni cor tingué posat que vencés, per profitar aquella ocasió, dexant-se caure demunt la Sardenya, llà-ón més d'un colp se vegé batut, escarnit, burlat per un nómbre inferior de forces catalanes.

Com a cimal d'aquestes reflecsions, mencionarèm una referencia que fa lo Capmany al Muratori en los seus *Annal. Genuen.*, volum XVII, plana 1091, qui declara que jamés per rahó d'aquesta victoria féren los genovesos manifestació alguna, ans bé lo seu recort los amarguejà, çò que esplica tan respectable autoritat històrica ab les següents paraules: *Licet Januenses victores extiterint; Januae ejusque territorio orta est amaritudo non parva. De hoc enim triumpho non vidi per annum agi memoriam... ejus diei palma minime colitur.* Séns cometre injusticia, donchs, y séns que-n emboyre la amor nacional, bé podèm inclinar-nos, per fer-ne are judici, a la relació

(1) Diu lo Zurita que les galéres catalanes qui restaven a Constantinoble ab En Santa-Pau éren onze, les quals estiguéren al Negropont a 15 d'Abril, de ón ne tornaren tantost séns havèr-se-n perdut ninguna, llevat de la qui venía de Constantinoble ab les despulles del almirall; essent-hi romas per capità a Romanía En Bononat Dez-Coll y per viç-almirall En Ramon de Sant-Martí.

que-ns fa lo rey En Pére en sa Crònica, relació que diu que és deguda a persones dignes de crèdit, y qui estiguéren presents a la batalla, y-s fonamenta en lo regoneximent que-s féu dels qui hi moriren, per la qual hom sap que «fóu gran lo nómbre de la gent que perdéren los genovesos, car hi periren molts cabdills, e de la gent de rem hi hagué més morts que en la nostra armada e la dels valencians ensémps, calculant-se que per un cabdill mort dels nostres podíen comptar-se-n set ó vuyt dels genovesos, e per quiscun dels de rem entre los nostres e los venecians, n'hi havía dels genovesos cinch o sis.»

Si aquest no fós estat lo resultat, poch se veuríen los genovesos en la necessitat d'armar a córre-cuyta les deu galéres qui, axicom en córs, s'encarniçaren en la sola embarcació de Sant-Vicent, séns gosar atansar-se més al Negropont, ni fer cara a les naus catalanes qui allà se restauraven, ni contrarrestar los socors que-y amenava En Matéu Mercer: encare més, no fent lo nostre rey menys-preu del podèr de la ergullosa Senyoría, no haguéra près ab la calma que prengué, segons en bréu veurèm, lo verificar un plan d'estermini total dels genovesos en la mar, car per molt que li sabía gréu no veure satisfeta la ilusió que-s formà al confederar-se ab los venecians per anar a escarmentar los bloquejadors de Bosfre, y açò revifas més y més en son coratge lo desig de venjar-se, no s'adelerà En Pére en la execució de nous plans los esmaginà emperò ab tot càlcul y maduritat, y donant entretant compliment a altres afers importants, los posà per obra con li-n paregué ésser la ocasió oportuna, séns temer que entretant los constants pertorbadors del benestar de Sardenya y Còrcega poguéssen anar a aquestes illes y causar un nou y major conflicte per Aragó.

Si-ns és lícit interpretar lo mèrit d'aquest sistema, dirèm que son resultat havía d'ésser a més de profitós, altament honrós, per tal que ninguna importancia no tinguéren los triumfes parcials que la marina catalana sola o ab la dels seus confederats aconseguis sóbre la descalabrada marina genovesa, ans sería mès eficaç lo remey quant més gréu fós

lo mal, çò és, si donant témps a la Senyoría de Gènova de refer los seus vaxells y de fer nous armaments, podía presentar-se ab gran armada y ab majors fums desafiant los seus rivals, y aquests acceptant lo repte, aconseguíen un triumfe complert y definitiu, qui fós naximent de la decadencia d'aquella potencia marítima. Axí ho féu En Pére o lo govern del seu témps, y podrà heure-n lo convenciment lo llegidor, al recórrer los actes qei en aquest entreval ocupen ab preferencia la atenció del Rey, fins que àrriba lo moment precis de la oportunitat que indicam.

Aprés que En Pére estigué una petita temporada a Barcelona, ab motiu de la guerra ab los genovesos, tan bell punt com se-n fóu anat la armada vers Constantinoble, se-n tornà a Perpinyà ón romangué fins a fí d'any, y tal com havía fét abans, al prevenir que s'establissen y vigilassen les fronteres de Castella, per contrastar qual-se-vol perfidia que d'allà estant manifestas l'infant En Ferran contra aquests reyalmes, féu y tornà a fer aquesta volta ab major motiu, puix temía Eo Pére que del nou rey que hi havía a-les-hores a aquella nació atenyés favor o ajuda lo dit infant, al qual no deturava en sa ambició o en les seues pretensions lo veure que Aragó tenía successor mascle, directe y lledesme; per què manà als aragonesos que ocupassen aquells límits del llur reyalme qui éren més propers a Castella, y als catalans que s'allogassen al camp d'Urgell, per acórrer dés d'allà al Estat vehí, a Aragó o Valencia, qui més n'hagués fretura.

Los barons y cavallers de Catalunya qui ab tal obgecte entraren en campanya, apar que fóren tots los qui poblaven lo comtat de Pallars, inclns lo seu comte, assenyalant-se com a principals, a les ordens d'aquest, En Pére vescomte de Vila-mur, En Arnau d'Orcau, En Guillèm de Bellera, los qui teníen al llur càrrech les forces d'En Arnau y d'En Bernat Roger d'Erill, per ésser aquests morts no feya gayre, En Simó de Mur, En Bernat Roger de Pallars, En Berenguer d'Abella, y a la primavera del vinent any 1352 anaren acostant-se a les fronteres.

No s'hi atreví l'Infant o no pogué atrevir-s'hi per no trovar segurament la favor que esperava del seù parent, lo rey En Pére *Cruel*, essent per ventura degut a les divisions y trastorns qui començaren llavors a Castella, a conseqüencia de les sang'onoses venjances que la familia del Rey, la mare de Na María y lo fill executaren ab la de Na Lionor de Guzman, amiga del últim rey don Alfons. Bé sabría profitar lo nostre En Pére tal situació com aquesta, y si, dividida en parcialitats Castella, aconseguía que lo seù rey reconegués la utilitat d'aliar-se ab éll, no dexaría açò d'ésser un bon camí per deturar lo fastijós infant: a aytal fí, y pot-ser ja aparellant-se per anar a Çaragoça, a fer jurar lo primogènit, tornà En Pére a Barcelona, y passà després a Lleyda, ón havèm vist que-s trobava per lo mes de Maig del nou any 1352, al rebre-y les cartes d'En Santa-Pau en les quals li feya a sabèr lo fét del combat de Constantinoble.

Estant encare a la dita ciutat per lo mes de Juny, deliberà passar a Valencia, y açò fóra ab major motiu aprés de les lletres rebudes, car si abans cuydava anar-hi per la composta que progectava ab Castella, ab doble rahó li convenía are traslladar-se a aquella provincia marítima, ab la fí de iniciar los ornaments que ab lo témps féssen mester per la nova armada, puix que la jura del primogènit a Aragó no éra assumte axí preferent, y podía fer-se més tart. Séns entrar, donchs, en l'antich reyalme, al qual per ventura s'hi haguéra encaminat lo Rey dés de Lleyda, a no ésser les noves necessitats qui sortiren, passà d'aquesta ciutat a Morella, ón s'hi trobava a les darreríes de Juny, aplegant allà diferents indivíduus del seu consell per tractar açò que més convinguès seguir tocant a la pau o a la guerra ab lo rey de Castella; y de tal fórma compondría-s l'afer, ja fós per missatgers o diplomàtichs qui desbrossaren lo camí (no constant açò) que a cap de poch vehèm ja En Pére dintre Aragó, tant que-s trobava a Osca a mijan Agost, y convocades córts a Çaragoça per lo Setémbre, emperò séns qne perçò s'oblit del principal negoci, car en cas de vistes entre abdos reys sería en punts immediats a la frontera del antich reyalme. Entretant que

aquest afer anava aparellant-se, podía En Pére exir de la jura y desempatxar-se de les córts dels aragonesos, y després ab major repos aplicar-se als preparatoris de la armada anant-se-n a Valencia.

No sabèm en quin punt dels referits, o si ja a Çaragoça, va rebre en aquesta ocasió En Pére un missatge de la Santa-Seu, per instar, mijançant la metéxa, que-s fés la pau entre Aragó y aquelles dues potencies italianes, enemigues entre sí, Gènova y Venecia, o en altres térmens, a interessar-se per esquivar la vergónya que a Gènova li esperava, no dexant d'ésser açò una gran nova per acreditar que no fóu aquesta la vencedora a Constantinoble, car al suplicar la pau, no s'endréça un intermediari al vençut y feble, mas al poderós y temible. Noresmenys de la instancia del Papa, ne va rebre encare altres En Pére del emperador d'Alemanya y més del rey de França. Manifestà lo representant de la Santa-Seu, que d'En Pére depenjava la pau universal, y que convenía que s'hi decantas, transigint ab Gènova, perçò que lo-y demanava sa Santedat ab gran amor y per esperit de caritat (1).

La resposta que donà En Pére, axicom sabía fer-ho en tals cassos, fóu esposar la historia circumstanciada de totes les malifetes que aquella Senyoría havía atemptades contra Aragó, y per més que no creya que Venecia hi accedis, digué al cap-devall, que ell hi accediría, com a fill obedient de la Esglesia, ab tal que Gènova li lliuras la illa de Còrcega que li tenía usurpada, y aximetéix çò que justament s'atribuya a Sardenya, fent satisfacció de tots los danys que los seus sotsmesos rebut havíen. Per més que aytals condicions equivalíen a negar la pretensió, instà novament lo Papa, solicitant que trametés En Pére los seus embaxadors a la Córt romana, llà-ón, per la fésta de la Mare-de-Deu de Setémbre, se tractaría de la concordia, y al portador de la nova instan-

(1) Són dues les butlles que trameté Climent VI al obgecte d'arribar a la pau, la una endreçada a En Bernat de Cabrera per que influis en lo cor del Rey, y l'altra a aquest. *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, butlla de Climent VI, lligall 47, nómbres 81 y 83.

cia respongué lo Rey a Osca a mijan Agost, que los embaxadors no hi podíen anar tans prést, per quant calía donarne abans compte a Venecia, emperò que hi aniríen per la diada de Sant Miquel del metéix mes de Setémbre.

A les darreríes d'Agost, y convocades com estaven les córts a Çaragoça, partí En Pére d'Osca, y passà a la capital del antich reyalme, ón, de fét, lo dimecres 5 de Setémbre (1), a la esglesia de Sant-Salvador, fóu jurat l'infant En Joan, duch de Giróna, com a primogènit, per los aragonesos, havènt-los-hi també jurat llurs furs y privilegis, «segons certes memories, lo rey son pare primer per éll y com a son *tudor* creat per lo Justicia,» axicom diu lo Blancas, espressió estranya (si bé molt peculiar en aquest autor) que no comprenèm, car no és fahedor que calga nomenar tudor un pare per respondre de la voluntat del fill menor, mentre que semblant nomenament d'un pare no és d'entendre sinó com a unit al càrrech de curador per rahó dels béns de la mare que-n sía hereu lo menor, mas no per jurar o per respondre d'açò jurat en l'esdevenidor.

Essent nat l'infant als primers díes del any 1351, y trobant-nos are al Setémbre del següent, resulta que éren passats prop de dos anys dés de que En Pére havía-s proposat fer jurar ab gran pompa lo seu fill tot-just nat per los representants de tots los diversos Estats dels seus dominis, emperò, com ún veu, se contentà ab l'acostumat jurament a Aragó, afegint la promesa de ratificar-lo con l'infant comptas 14 anys d'edat.

Complida aquesta cerimonia, lo Rey envià a Avinyó, confórme havía promès, los seus embaxadors, que fóren En Ramon de Copons y lo lletrat Francesch Romà, los quals havíen d'encontrar-se a la córt pontificia ab los de Venecia, portant aquells per tota instrucció que no condescendissen

(1) Lo Blancas corrig lo Zurita, dihent que no fóu lo 5, sinò lo 1.er, segons consta del llibre dels *Fueros;* emperó per aytal carrecció devía veure aquest autor lo códiç original d'aquell cós llegislatiu, y no l'imprès, ón hi és possible alguna errada d'estampa. Lo més versemblant semblava ésser en tal cas veure a quin dels dos féts corresponía lo dimecres aquell any.

en la pau, si no condescendíen aquests, y que com a condició eczigissen dels genovesos la restitució de quant teníen a Còrcega, que podría restar en poder del Papa, fins que-s resolgués lo dret: y si bé lo Papa acceptà la proposició ab bons desigs y fins per verificar-la nomenà un tribunal de cardinals, no volgueren accedir-hi los genovesos, com éra molt natural; y axí lo resultat fóu precisament com volía En Pére y a éll li convenía, a sabèr, justificar-se de la rahó de la guerra davant l'intermediari, encendre nova ira en lo cor dels genovesos, per que, desijosos de venjança, féssen esforços per aventurar-se de nou a un combat-naval, y cridant-los per tant a la mar, allà hi rebessen la paga de llur superbia y ambició.

Pochs jórns aprés de la anada dels embaxadors qui s'éren ajustats a Avinyó, morí lo pontífech Climent VI, y dotze díes més tart, als 18 de Desémbre, fóu elet per succehir-lo Inocenci VI, cosa que convé consignar ací per esquivar confusions en los aveniments successius qui tinguen relació ab la Santa-Seu.

Méntre estava lo Rey a Çaragoça ab motiu de les córts y de la jura del primogènit, anaren avançant los preparatoris de composta ab Castella, o millor dirèm que aquests se féren ja públichs, resumint-se tan delicat afer en mans de dos importants personatges d'una y altra nació, de don Joan Alfons Alburquerque per Castella y d'En Bernat de Cabrera per Aragó, car, com diu molt bé lo Zurita «de quiscun d'aquests dos cavallers penjava la suma de tot lo govern, y ells éren los àrbitres de la pau y de la guerra.» Vegéren-se abdos comissionats. aprés de donar-se mútues seguretats, entre Agreda y Taraçona, y ab quiscun d'élls hi anà cert nómbre de cavallers, qui veníen a ésser com los componedors de la concordia establidora.

En tal estat les coses, lo rey de Castella se-n anà a Soria, y lo nostre En Pére tirà avant en aquella direcció per estar prop dels tractadors, y en acabat d'ordenada y publicada per aquests la concordia, que fóu un dijous a 4 d'Octubre, passaren lo metéix díe a Agreda, ón la ratificaren, concertant la

aliança y amistat entre abdós reys, sóts determenats capítols, l'obgecte principal dels quals, prescindint d'altres secundaris, éra establir y donar per pactat lo següent: Que seríen abdós reys amichs y s'ajudaríen contra tóts los princeps del món, maures y cristians, esceptuant-se solament per part de Castella los de França y de Navarra; que no permetía lo de Castella que hom procehis per ninguna vía contra l'infant En Ferran, ni contra los seus, ni s'atemptaría res contra éll per les errors y excessos passats, esceptuant emperò los cavallers qui estaven ab l'infant a Castella, contra los quals s'éra donada sentencia, a qui, no obstant, éra-ls donada facultat per residir en determenats punts d'aquests reyalmes; que-s restituiría a la reyna Na Lionor y al seus fills los llochs, castells y réndes qui-ls éren estat segrestades ab prometença de no ocupar-los més, si bé de part llur devíen prometre la dita reyna y los infants que no cometríen d'aquí-avant res per lo qual degués procehir castich; y que tocant a la governació y procuració general del regne que En Ferran pretenía atànyer-li, si lo dit infant se dreças al nostre Rey y hi posas demunt demanda en sa córt, per sí o per son procurador, li senyalaría persónes no géns sospitoses qui hi interviguessen, y li manaría fer compliment de justicia y donaría als infants germans seus cartes de fermança per que poguessen venir als llurs reyalmes y residir-hi, fent també certs los barons y cavallers que lo Rey nomenaría, qui éren estat enemichs dels infants, per lo metéix temps que lo Rey havía-ls d'assegurar a ells. Donaren-se mutualment los representants d'abdós reys les fermances convinents, facilitant-se les llistes de nobles d'un y altre reyalme que calía assegurar, y ab açò romangué establerta la concordia, no dexant-ne d'ésser lo resultat molt favorable al nostre Rey, car per tal mijà obtenía la certanitat que no-l havía de perjudicar lo rey de Castella entant que ell s'aplicas a alguna empresa important, ni menys la familia de sa madrastra Na Lionor; y en quant als retorns que aquesta féu y a les ofertes fetes y esperances donades al infant En Ferran, no hi hà res a dir, car ben sabut és que éra aquest lo sistema usat per En Pére per

atraure al seu costat los enemichs qui més nosa li feyen, y en tal situació acabar ab ells més avinentment a la primera ocasió que-s presentas.

Al tenir En Pére seguretat de que estava conclosa y assentada la concordia ab Castella, anà dret a Penyíscola séns dupte ab la idea d'aparellar d'allà estant los armaments que progectava. Mentre aquella se duya a cap y s'activaven semblants preparatius, succehiren noves peripecies qui podíen ésser causa de que aquests s'acabassen ab major prestesa. Lo nou Papa s'éra més en cor de prosseguir l'intent del seu predecessor, çò és, de procurar tréva entre genovesos, catalans y venecians; y per més que l'intent dels dos darrers éra prosseguir la guerra, com-se-vulla que ja al Novémbre, dés de Valencia, havía tramès ab tal fí En Pére a Venecia un ciutadà de Barcelona nomenat Ramon Lull—que no éra lo teòlech-físich-poeta-alquimista, ja mort anys enrere, si bé podía ésser del metéix llinatge,—passatger havía d'ésser lo desig del pontífech, con tan pochs mèrits feyen los genovesos per que la pau se conseguis, car cinch de les llurs galeres qui conduhíen llurs embaxadors a Avinyó, atracaren a Aygues-mortes per que aquests desembarcassen, y fent vela dés de llà per les costes de Catalunya, passaren tocant de Cadequés, y, endret de Mallorca, tornaren per la platja de Tarragona, séns arrambar-se emperò a les aygues de Barcelona per no encontrar ab les seues galeres, mas dexant mala memoria del llur passatge per llà ón traversaren per havèr robat y damnificat a tants navegants com trobaren per lo camí.

En aquesta metéxa ocasió, En Marian jutge d'Arborea barallà-s ab un seu germà y s'apoderà dels seus béns; aquest demanà favor a En Riambau de Corbera, governador de la illa, qui la-y donà: no volgué l'altre seguir les ordens d'En Riambau, de què nasqué entre abdós una pugna tal, que acabà per transformar-se l'antich servidor dels catalans contra los Oria, Malespina y demés gent de Gènova en aliat secrét y favoridor d'aquesta Senyoría, prenent ab semblant motiu tals ínfules y superbia, que no content ab fer reclama-

cions injustes al Rey; fins va somniar posar-se en son lloch e intitular-se rey de Sardenya, lo qual burlà saviament En Pére, contemporitzant primer ab ló nou rebetle, méntre qne axí donava témps a la ordinació de la gran armada qui devía anar a les aygues d'aquelles illes bentost, y fent-se séus los metéixs que lo jutge havía agreujats, çò és, al seu germà Joan d'Arborea, y En Frederich marquès de Malespina, lo qui estant lo Rey a Lleyda, per lo mes de Juny, reté homenatge a la esglesia major de la dita ciutat, per los nous feus que En Pére li havía concedits.

Encare vers lo metéix témps cessaren les conténdes y guerres que s'éren sostingudes entre les dues branques provinents de la casa d'Anjou de Nàpols, la principal y la de Ongría, per mediació del Papa, al qual va vendre després la reyna Joana la ciutat d'Avinyó, recahent aytal composta en perjuhí nostre, car lliures de tanta turbació lo reys de Nàpols, tornaren a sa antiga contenda, çò és, a donar mal-témps als reys de Sicilia, fent-ho ab ajuda dels enemichs d'aquests, los Chiaramonti y Palici, que no s'envergonyiren en aquesta part, ab tot que éren sicilians, de servir d'estrument per les venjances dels Anjou, d'aquells tirans que ab tanta gloria havía rebujat sémpre Sicilia ab la favor de catalans y aragonesos.

Semblants féts qui anaren agombolant-se en aquest entremig, ensémps ab la causa principal, la de la guerra contra Gènova que indispensablement havía de portar a fí lo nostrè Rey, fóren prou per que, séns més perllongament, acuytas En Pére los armaments que progectat havía, y tot-d'una ab los venecians llanças encontinent un terrible y decidit repte contra los que no poguéren ésser del tót estermi-nats a Constantinoble. La activitat no-s contradiu ab la maduritat del consell en qual-se-vol plan, y axí En Pére, activaut los preparatoris, consultà entretant ab lo degut repos çò que més convenía fer: a aytal fí, méntre als grans pinars de Prades, prop de Ciurana—regió qui per ventura portava sa espansió agrícola ja del témps dels maures;—se tallava cuytosament la fusta per les galéres que calía armar a Bar-

celona, reunía En Pére al seu entórn, en lo dit castell de Penyíscola, ón se trobava encare a 4 del mes de Novémbre, totes les persónes més espertes en la marinería, axí de Catalunya, com de Valencia y Mallorques (1), y de la consulta que ab les metéxes tingué, n'exí com a deliberació que fóssen armades per lo vinent estiu cinquanta galéres, Adoptat semblant acort, no-s deturà En Pére per sa execució, perçò que, trodant-se a la ciutat de Valencia per Nadal, comptava ja segur lo servey ab què ofería-s a éll aquella metéxa capital que poch abans fóu tan euemiga seua a-les-hores de la Unió. La concordia ab lo rey de Castélla comença en aquesta ocasió a donar fruyt per lo nostre Rey, car, en virtut d'élla, demanava al seu vehí, lo rey En Pére de Castélla, que prohibis als genovesos tot comerç en los seus ports, axí esquivant que los qui feyen lo córs, apresonant les naus mercants catalanès, y portant les mercaderíes robades als mercats castellans, desistissen d'arrambar-se a les nostres costes.

Ab tals seguretats y disposicions, res més no li mancava a En Pére sinó donar lo darrer emperò principal pas que devía conduhir al compliment de la grandiosa empresa, cercar la aprovació del estat marítim y comercial més antich dels seus Estats, anar a esplorar lo patrimoni de Catalunya y nomenar l'almirall qui degués dirigir la nombrosa armada, ab lo qual no mancaría res més sinó esperar lo vént qui inflas les veles y agusar les espases qui havíen d'anoresar los soberchs genovesos, Axí ho féu En Pére: lo 15 de Febrer del nou any 1353, sortí de Valencia, y no parant fins a Vila-franca del Penadès, envers a ón havía convocat ja per endavant a parlament los representants de les ciutats. viles y llochs reyals de Catalunya, arribà a la població designada lo díe 8 de Març, y pochs díes desprès, a la sala capitular dels frares menors, donà-s prtncipi al parlament, L'obgécte de la proposició o discurs que pronuncià lo Rey éra demanar ajuda

(1) A la Crónica Reyal diu En Pbre que manà convocar y aplegar lo seu consell ab alguns prohomens de Barcelona, Mallorques y Valencia y d'altres llochs: crehent-nos per tant que-ls convocats éren ans bé d'aquelles tres ciutots principals: que no dels Estats en general als quals caqa una pertany.

en guisa que pogués sostenir la guerra. y reservant-se los catalans tenir lo llur acort, donaren resposta lo tercer díe, dihent que ells y los llurs béns, lo metéix que llurs persónes, estaven al servey del Rey per aquella empresa. oferint encare los imposts de Catalunya per passats tres anys, emperò ab condició que degués ésser nomenat capità de la armada lo noble Bernat de Cabrera, qni éra allà present, cosa que otorgà lo Rey tantost, acceptant aquell tan honrós càrrech, aprés d'algunes disculpes. Passats alguns díes, estant ja lo Rey a Barcelona, lo nou almirall rebía de mans de aquell; en consideració a la guerra que anava a sostenir, lo vescomtat de Bas, per éll y los reus successors (1).

Regressà lo Rey tot-seguit de Barcelona a Valencia per activar lo despatx del armament en aquest régne, y encarregà igual préssa al governador de Mallorca per lo d'aquella illa, oferint-ne encare la capital adjutori per l'assoliment de la empresa, axí que, sols mancava que s'aplegassen les divisions a un punt determenat per empendre d'allà estant la anada. Lo Zurita, per fer la descripció de la armada y de la batalla que tantost se donà, preferí lo tést de la Crònica del Rey, «per no trobar ninguna relació més certa ni veritable del fét d'aquesta jornada, deçò que lo metéix Rey escriu en sa historia, ón tracta molt particularment d'açò que s'hi esdevingué,» y nosaltres qui-ns n'havèm convençut, aprés de la deguda comparació, no solament anam a seguir-lo, sinó que lo traslladam, prenent ja la relació dès lo punt metéix ón som arribats, car lo seu contingut fórma una veritable y

(1) Troba-s aquesta donació al registre 895, foli 196 revers del *Arxiu de la Coróna d'Aragó.* Séns aquest profit adevançat, recompta lo Zurita, que al tornar lo Cabrera de la empresa, dexant les galéres de Batalunya a Carcelona, se-n anà per terra a Valencia, y que fét allà lo compartiment de les embarcacions y de la presa, de les trenta-tres galéres que gonyaren, gitaren-ne a fóns vuyt, quatre fóren donades al capità general de Venecia, y les altres les retingué En Bernat ab 1447 presoners, entre los quals-hi havía noranta-vuyt gentils-homens, séns altres persónes generoses: y com d'açò n'hi correspongués la meytat com almirall, manà lo Rey donar al Cabrera a rahó de 1.000 florins per galéra, de 200 per quiscun gentil-home y de 15 per la altra gent popular, tot lo qual vingué a compondre una suma de 27.084 florins y mig, riquesa immensa en aquells témps y ab la que no s'és vist recompensat en los nostres ningun vencedor de batalles.

ordenada memoria militar, ab totes les dates dels aveniments, y no llunyant-nos-ne fins a la complerta definició dels afers de Sardenya qui sobrevinguéren y-s complicaren aprés del triumfe.

Veus-ací l'atractívol tést al qual nos referim, y que fóra inutil substituir-lo ab un altre treball estudiat que no perçò vindría a donar-nos major llum: «Tantost tinguérem ordenat que tota la nostra armada (cal remembrar que parla sempre lo Rey o cronista) s'aplegàs al port de Mahó qui stà a la illa de Mallorca, e hach stablert lo dit noble En Bernat de Cabrera que les armades qui-s feyen a Catalunya y Mallorca anassen tot dret al dit port de Mahó, perçò que ell pensava exir ab la armada qui-s feya a Valencia. Lo divendres, 5 de Juliol del any de la Nativitat de nostre Senyor Déu M.CCC.LIII, manàm ajustar en la cambra blanca del nostre Reyal de Valencia tots los barons, cavallers, ciutadans y altres persónes axí del nostre concell com dels demés qui-s trobaven en la nostra córt, axicom al dit noble capità nostre e los qui devíen seguir-lo en lo viatge: e aplegats que stiguéren, amonestàm-los e suplicàm-los que ab ferma e bona volnntat nos servissen en aquella empresa, que fóssen obedients a llur capità e complissen en tal guisa, que Déu ne restas pagat e Nos ben servit, com axí d'élls ho speravem. E aprés de molt bones paraules que-ls endreçarem, invocant lo nom del Sperit-sant, benehím-los, persignàm-los e-ls encomenarem a Déu, a sa benahuyrada mare nostra Dona Sancta-María e al benahuyrat baró Sanct-Jordi, lo qual és stat tots-témps advocat de les batalles del nostre casal d'Aragó: e allà metéix armàm cavallers lo noble En Elf de Pròxida e En Francesch de Vila-rasa qui eren també dels qui anaven en lo dit viatge.

»Lo dilluns vinent partí lo dit capità de la platja de Valencia ab la armada que s'hi éra féta e aparellada, fent dreta vía vers lo port de Mahó. Al aplegar prop lo dit port, passà revista de la nostra armada, qui constava de coranta-cinch galeres e úxers, quatre llenys armats y cinch naus armades, tres de castellanes e dues de catalanes, amenant les dites

embarcacious cert nómbre d'homens de cavall, entre cavalls armats e a la geneta, molts ballesters de reforç e aytambé molts e diversos estruments de guerra. En açò, posà, a noves al dit capità mícer Nicolau de Pisa, qui-u éra del Ducs de Venecia, com se trobava ab vint galeres bé armades en lo castell de Càller; e ultra açò, hac aximetéix ardit que En Riambau de Corbera governador de Sardenya s'éra apoderat del Castell-genovès, que teníen los genovesos en la dita illa: e com donassen entenent al dit uoble capità que li éra obs partir decontinent a Alguer, car hi havía gran fretura de queviures, ho verificà lo diumenge 18 d'Agost del propri any ab la nostra armada, sortint del referit port de Mahó a vela e rem, e fent vía vers la illa de Sardenya, per tal que, lo diumenge següent 25 del propri mes arribà la dita nostra armada salvament e segura e ab temps abonançat enfront del dit lloch d'Alguer.

»Aquí ordenà lo dit nostre capità que llevassen ferre totes les embarcacions e romangué sperant lo dit mícer Nicolau ab les referides vint galeres del Ducs de Venecia, al qual havía tramès a dir que anas dret al Alguer: aquell metéix jórn, féu encare desembarcar e llexar en terra tots los cavalls armats e a la geneta tocant del dit lloch d'Alguer, e lo dilluns següent ab tota la cavallería e los ballesters de reforç que portava lo dit nostre capità, assetjà lo lloch dessus dit, allogant-se a un trét de ballesta, e llexant-lo per tant assetjat axí per mar com per terra.

»Aquell metéix jórn, a primera hora de la nit, hagué noves lo nostre capità per los spíes e guaytes que havía tramemesos terra endins, que la armada dels genovesos se trobava en Alalmayre, qui n'és unes coranta milles lluny, e axí tramès al punt la dita nova a En Riambau de Corbera governador de Sardenya, qui-s trobava a una lleuga d'Alguer ab les hosts de Sàcer, ordenant-li en nom nostre que séns triga a éll s'ajustas, çò que complí lo dit governador presentant-se en totes les referides hosts al capità lo matí següent, que éra lo del dimars 27 del propri mes d'Agost. Lo dit noble reté tantost al sus-dit governador tots los cavalls armats

e a la ginetía que portava, e donant-li orde que gordas lo setge per terra, s'encarregà lo dit capità de dirigir-lo, recollint-se per tant de bell-nou en les galeres e a tota préssa ab la gent de la armada qui-s trobava en terra.

»A poch que stigué reembarcat, véu que la armada dels genovesos féya la volta dal lloch d'Alguer, la qual constava de cinquanta galeres entre grosses e sotils, e cinch entre llenys e sagetíes bé armades e fornides: en açò, invocant lo nom de Jesucrist, de la Verge María Mare de Déu e del benaventurat e gloriós baró Sanct-Jordi, féu sonar la trompeta e manà a tot-hom que-s prevengués e armas per donar la batalla als genovesos nostres enemichs. Anava lo dit capità en persóna, de galera en galera, ordenant la batalla, ensémps ab lo capità de Venecia, qui tal díe com aquell s'agregà a nostres forces ab les ja dites vint galeres; e entre altres disposicions, ordenà que la galera del dit mícer Nicolau ab son standart en alt stigués a la squerra de la séua; noresmenys, que una galera de Catalunya anas tots-témps a sa dreta; e per fí, de totes nostres galeres manà formar dues squadres, fent de tal fórma que totes veníen a parells, és a dir, la una de catalans e la altra de venecians, llevat de sis galeres entre bórdes e sotils qui romanguéren detras ab les cinch naus armades.

»Ordenades en tal fórma e cuytosament les forces, lo metéix dimars, envers mit-jórn, aenantaren los genovesos en orde de batalla contra la nostra armada, e al ésser prop d'aquesta, quaix un trét de ballesta, gitaren àncores les galeres presentant la pópa, e llexant solament darrere deu bastiments dels sotils. Acostaren-s'hi llavors los nostres també en orde de batalla, encare que remant, per tenir lo vent contrari, e en axí començaren a combatre les unes contra les altres ab gran esforç: mas, aprés de dues hores que durava la batalla, tres de les nostres naus armades qui no-y havíen pog t entrar per venir-los vént contrari, prenguéren-lo favorab , e llavors a tota vela arremiren en la armada dels genov sos, e tot d'una venceren, desbarataren e afonaren cinch d les llurs galeres, ab tota la xurma e aparells.

»Durà la dita batalla fins a hora foscant, essent-ne lo resultat que la nostra armada ab les vint galeres dels venecians triumfà valerosament de la armada dels genovesos, apresonant-los noresmenys trenta-tres galeres ab tota la xurma e aparells. L'almirall de Gènova (1), qui-s veu vençut, fugí ab disset galeres totes desballestades e en mal stat, les quals haguéren caygudes séns dupte en podèr dels nostres, com no fós venguda la nit.

»L'endemà, que fóu dimecres 28 del propri mes d'Agost, per lo matí, lo nostre capità ab gran alegría alçà lo camp e torna-se-n victoriosament davant lo lloch d'Alguer, ab la nostra armada, qui hi prés refrigeri e fon revistada per aquell, axicom la presa que se-n portava, aprés la qual cosa, se trobà que en la dita batalla eren mortes vuyt mil persónes poch més o menys de la armada dels genovesos, essent-ne la major partida gentils-homens de Gènova, e més que havíen fét tres mil doscents presoners. Aximetéix fon trobat que per part de la nostra armada moriren en la dita batalla cinch homens de paratge e com unes trescentes cinquanta persónes de peu, séns comptar-ne dos mil o més qui fóren ferits, entre los quals hi havía lo nostre capità, que ho fon d'un passador a la cara, jatsía no de perill.

»Entant que lo dessus dit capità feya aparellar les galéres e muntar los enginys per acometre lo dit lloch d'Alguer, un gentil-hom de Gènova, qui stava presoner en la galéra del dit capità, dix:—Micer, no-t cal aparellar a la batalla, pnix essent senyor de la mar, aximetéix ho seras de la terra.—E com de fét lo dijous 30 d'Agost los homens del dit lloch d'Alguer isqueren a parlament e a fer tractes ab lo dit capità, e, après de moltes proposicions, lo divendres següent 31 del propri mes d'Agost, retéren-se a aquell qui-ns representava, e a-les-hores lo referit noble, en nom nostre, donà perdó general als homens e Universitat d'aquell lloch e con-

(1) No nomena lo Rey l'almirall genovès, emperò lo Capmany, qui fa referencio a les cròniques italianes li diu Antoni Grimaldi, çò és, un altre individuu d'aquella familia que apar que hi tenía vinculada la honor del almirall de la Senyoría.

fermà totes ses franqueses e costumes, convenint-se aximetéix en que los barons d'Oria, qui-s trobaven dins ab llurs mullers, fills, filles e béns mobles, poguéssen anar salva e segurament, fins a Provença, Pisa e Còrcega

»Tal die com aquell, lo dit nostre capità, desplegat lo standart, entrà-se-n a Alguer, e aprés de pendre-n possessió, rehebé jurament e homenatges dels habitants del lloch; e tantost l'encomenà a Eu Gispert de Castellet per que-l gordas per Nos. Aximetéix sentencià en aquell metéix díe lo dessus dit capità e manà degollar en la plaça d'Alguer En Fabria Marros d'Oria, genovès, qui fon près en la batalla e éra stat tostémps rebetle a Nos e als nostres oficials.

»Obtenguda de tót-en-tót la victoria dels genovesos e pressa possessió del Alguer, envià-ns En Bernat de Cabrera a Nos, qui en tal sehó nos trobavem a Valencia, un poster nostre ab cartes, en les quals nos refería tot quant s'éra esdevingut: e per lo metéix nos tramés una partida de bandéres que preses havía a les galéres dels enemichs, en les quals havía les armes de Gênova e de son almirall e encare d'altres. Al donar-nos lo dit porter les dites bandéres que fóren preses ab les trenta-e-una galéres, dix-nos semblants paraules:—Vet-vos lo tresor que Déu nos ha donat!—E acceptant les bandéres, aprés de lestes les lletres e rehebre aquelles, llohàm nostre Senyor per la mercè que-ns havía féta: a qual intent partím encontinent del nostre Reyal ab los nobles e cavallers e tots los de nostra casa, ab lo bisbe de Valencia micer Huch de Fonollet canciller nostre e encare ab la gent de la ciutat que havía fét cap al nostre Reyal per informar-se de la nova que, per la gracia de Déu, éra-ns notificada. E ab tots aquests, a peu, anam a la Séu de de la dita ciutat, per fer gracies a Déu con fóm allà, lo bisbe e lo clergues entonaren la *Salve-Regina* e altres oracions e benediccions, segóns és costum fer en la Esglesia. en aca- t ıt de tot lo qual e ohit l'ofici divinal, tornàm-nos-en al nos- t e Reyal.

»Stava lo dit Bernat de Cobrera en Alguer gaudint la g racia que Déu otorgà-ns a Nos e a éll, puix com a oficial

e comissionat nostre havía atesa victoria dels genovesas e havía- gonyada aquella població qui-ns éra rebetle: emperò com Déu, en aquest món no vol jamés donar goig complert sinó en aquells a qui stà reserva la gloria perdurable—segóns és d'observar en los llibres de les cròniques qui relaten antichs féts e-s desprèn dels qui fórmen la sagrada teología, —esdevingué, que per obra de Lucifer sèns dupte, li-n prengué a mossèn Bernat fer un manament al jutge d'Arborea, que-n romanguè aquest fort agreujat, mas per reconciliar-se ab éll a tractar de pau, tramés-li sa muller Na Lionor, ab la qual stava ja quaix convengut lo dit mossèn Bernat, con arribaren missatgers de Càller e féren-lo desistir de la concordia que tenía ben prop de menar a fí. Volènt, donchs, anar-se-n d'Alguer la muller del Jutge, passà a la casa de mossèn Bernat per pendre-n comiat e recollir sa resposta, crehent qne l'afer stava conclós; mas com aleshores li digués mossèn Bernat que çò que concordat havèm uo podía passar avant, ss-n anà agreujada la dita senyora, séns que no-s llexà acompanyar tan sols per los missatgers de Càller qui s'hi oferíen, e jaquí Alguer decontinent, anant-se-n al seu marit qui stava a Oristâ.

»Aprés d'aconseguit çó que volía mossèn Bernat de Cabrera, llexà en Alguer com a capità e senyor en nom nostre lo noble En Gispert de Castellet, e partí ab ses galéres e les trenta-tres que havíen preses als genovesos, duhent-se-n los presoners que féts havía e anà-se-n al castell de Càller ón arribá salva e segurament. En stant aquí, tingué noves que Alguer s'èra rebetlat per inducció del jutge d'Arborea, e que valgué-li havèr-ho sabut per endavant En Gispert de Castellet, qui-s despenjà per los murs avall e fugí a Sàcer, altrement haguéra trobat una mort certa,

»Certes, lo jutge ab la gent de sa terra s'éra rebelat contra Nós e féu noresmeays rebelar los llochs qui éren dels poderosos de Càller e d'altres de la illa de ón, vehent En Bernat de Cabrea que los sarts dels encontorns de Càller tiraven avant fins a les metéxes portes del castéll, s'armá ab los homens de cavall e de peu que aplegar pogué, que éren [illegible]n

Gilabert de Centélles, En Elf de Pròxida, En Ot de Montcada vescomte de Vila-mur, En Francesch de Perellós,,En Matéu Mercer e altres cavallers e persónes notables, e ab gran multitut d'homens de les galéres ab llurs armes e aparells e gran seguici de gent de cavall e de peu, se dreçà a Quart, qui stà prop del castéll mija lleuga poch més o menys, ón trobà aplegada gran res de gent de peu e de cavall, de la qual éra cap. per lo jutge, mícer Asso Italia; e com los vehés tots ja armats ab llurs armes e disposts a batre-s contra la nostra gent, aferrant lo nostre standart lo dit Bernat de Cabrera, e invocant lo nom de Déu e de Sant-Jordi, arremí ab sforç, tant, que tots fugiren d'ací d'allà, metent-se mólts en los llochs de Quart e de Sabella e restant-ne mortes mil e cinch-centes persónes entre los de cavall e de peu.

»En acabat de la batalla, vehent En Bernat de Cabrera que en la illa no s'hi stava ab seguretat per causa de la rebelió dessus dita e que Sàcer ofería peri'll per tres difereuts parts, ordenà que En Boronat Dez-coll nostre viç-almirall ab vuyt galéres sotíls donas la volta a la illa e parlas ab En Riambau de Corbera nostse governador en la ciutat de Sàcer, cosa que-s complí de fét, per tal que lo dit nostre viç-almirall ab les vuyt galéres anà-se-n al port de Torres e en secrét tramés un missatger séu al referit governador, que bentost vèu-se ab éll e parlaren del afer, convenint en que isquéssen de les galéres certes e determenades persónes e fossen introduhides dins la ciutat, e en aprés tornà-se-n ab les vuyt galéres a Càller e allà s'agregà la nostra armada. Vehent aprés mossèn Bernat que la illa anava a perdre-s irremissiblement per causa de ls abant dita rebelió, recobrades les vuyt galéres, aparellà-s per tornar llà ón Nós stavem, çò és, als nostres reyalmes de çà la mar, ab sa armada, e noresmenys ab tota la presa que havía féta en la batalla dels genovesos: mas la nit abans no isqués del port da Càller, féu ordenar les galéres, que éren setanta-vuyt. davant l'empallizada del port de Càller, e metre-y grans alimaries, per dar axí consolació e alegría als nostres qui llà romaníen e smaar e fer desplaher tot-d'una als qui-ns éren rebetles; en

après, l'endemà matí, emprés son viatge, sóts aytal ruta: les galéres de Valencia tornaren-se-n a Valencia, les de Mallorques, a Mallorques, e les qui éren de Catalunya tornaren en Barcelona.»

Apar per aquesta relació que lo Rey, durant los féts de Sardenya. no-s mogué de Valencia, ón anà veure-l, poch ans d'anar-se-n les galéres un segretari del emperador Carles, rey de Bohemia, per demanar-li, de part del seu senyor, que procuras concertar Gènova y Venecia, o, en altres térmens, que-s suspengués la guerra qui menaçava, al qual donà per resposta En Pére la metéxa que donada havía als dos darrers papes, y com les seues condicions no éren acceptables per los genovesos, equivalía sa resposta a dir que éra inútil la súplica imperial. Convé, no obstant, tenir açò present, car no dexaría d'ésser fatal per nosaltres lo desig del Emperador de que-s conciliassen aquelles dues senyoríes rivals italianes: y és de calcular per aquesta proposició, qnin no fóra l'intent del Emperador. o pot-ser la inteligencia qui mijançaría entre éll y lo senyor de Gènova, en sabènt que al coronar-se a Roma, entre altres dels regoneximents ja abans féts, al 1347, a Trent, per ell-metéix, ne confermà ún, y fóuli otorgat, en virtut del qual declarava que lo senyoríu de Sardenya y Còrcega y lo régne de Sicilia pertányien a la Esglesia.

Ans no parlèm del retórn de la armada ab lo Cabrera y dels nous plans, que necessariament hagué de imaginar lo Rey, estimam del cas esplicar ací l'efecte produhit per lo triumfe de les nostres armes sóbre los genovesos, y cercar les causes del cambis que-s començaven ja a esperimentar. Lo triumfe conseguit per los catalans y venecians en aquest any de 1353, fóu, com ja indicarem, l'origen de la decadencia de Gènova; y axò ho refermam, no pas en la autoritat d'historiadors nacionals, sinó en la de italians de diverses regions, testimoni que devèm consignar a major gloria de la nostra antiga patria. Lo Ferrarià (citat per lo Capmany), en sa Poly-Historia, diu «que aquella desféta fóu tan damnósa als genovesos, que per fretnra de queviures, y per privar-

los-ne los catalaus y venecians, fóren tinguts de retre la ciutat de Gènova a monsenyor l'arquebisbe de Milà.»

Més esplícit està an ea Crònica continuada lo Matéu Villani, perçò que recordant la opulencia de Gènova, sos triumfes, son esforç, sa anomenada y la estensió del seu domini, presenta després esbalahit la nova situació ón se trobava, dihent: «.., los genovesos de resultes de la desféta que acaben de soferir a Sardenya, batallant contra los venecians y catalans, desfetes qui-ls ha causat aperduaments que no són irremeyables, se troben en tal discordia y confusió en la llur ciutat y en una pahor axí menyspreable, tant que desanimats y envilits, axicom a fémbres porugues, han cambiat llur soberch atreviment en una baxa covardía, crehent que no poden ajudar-se per sí-metéixs.., Llurs coratges se troben axí decayguts ab la derroca y les discordies' que no saben trobar millor remey per lo llur desastre que lo de sotsmetre-s a la esclavitut del poderós tirà, l'arquebisbe de Milà, al qual han acordat erigir-lo en senyor, cedint-li la ciutat de Gènova, la Savona, tota la ribera de Llevant y Ponent y les restants terres de sa pertanyença, esceptuant-ne solament les ciutats de Mònach, Menton y Roca-bruna, les quals mícer Carles Grimaldi no ha volgut lliurar-los.»

Ressó d'aquexes antigues y autoritzades veus són en los nostres témps M. Artaud, qui declara que lo cèlebre arque, bisbe regnava despòticament en la lliga lombarda y part del Píamont, y lo nostre Capmany, qui nomena al metéix personatge (jatsía prenent-lo per lo seu germà Galeazo) «lo potentat més rich y poderós de Italia» senyalant l'un y l'altre autor aquella féta com a desastrosa per la senyoría de Gènova y origen de la decadencia del seu podèr y marina. Tenía lo dit arquebisbe per nom Joan Visconti, quart fiil de Matéu, cognomenat *lo Gran*, y un y altre perteníen a una faosa casa qui posshía immenses riqueses al Milanesat, y a qual havía elevat ab sa favor un altre arquebisbe de Milà, n Ot Visconti en lo precehent segle. Elevat Joan a la dig:at del seu antecessor per Climent VI, no trigà en apoder-se de la sobiranía, y per més de bell començament, la

hora del seu adveniment al soli, ostentà algunes rauxes de clemencia, no trigà en manifestar son coratge de fer-se senyor de tot Italia, y d'éll recompten que-s presentava en públich ab una espasa a la mà dreta y a la esquerra una creu, dihent: «Ab la una defensaré la altre.» Vejam are quin efécte podíen fer aquestes novitats en lo cor del nostre rey e de les persónes qui més s'interessaven en lo renom de la nostra antiga patria catalana.

Al referir lo prós de Sardenya, Bernat de Cabrera, a En Pére les menuderís del gran triumfe y los féts que tantost sobrevinguéren en aquella illa, ún y altre havíen de veure que conseguit havíen l'abatiment dels llurs constants enemichs, emperò que tras aquest avantatge s'alçaven dos poderosos mals, bastants a desvirtuar per tots-temps la consecució del obgecte que havíen encalçat, y poderosos a fer perdre al Aragó gran part de la supremacía que ja exercía en la mar. Era l'un d'aquests mals l'estat general de rebelió en qué-s mantenía Sardenya, seguint les banderés del d'Arborea no ja los forasters allà avehinats, mas los propris Sarts, contra tot quant tenía relació ab lo nostre domini: y l'altra éra la possibilitat, més o menys llunyana, de que lo nou senyor de Gènova, intrèpit com éra, agombolas forces d'altres Estats séus per axecar de nou la abatuda senyoría, o procurant per tirar avant aquest plan, la conciliació entre Venecia y Gènova, romanent axí tot sol Aragó y ab gran probabilitat de no podèr salvar o defensar les seues illes. Abdues coses eren possibles y pot-ser probables, y puix convenía gonyar témps ans que la darrera part d'aquest progécte s'efectuas, tant lo Rey com son heroych almirall acordaren que per conjurar tots los perills imaginassen remey gran y prompte, remey que consistiía en fer nova y poderosa armada y posar-se al cap d'élla lo metéix Rey en persóna, per anar contra Sardenya, y contra quants atemptassen disputar-la-y.

Previngut anà En Pére dés lo moment que-s determinà, y en aquell metéix any s'éra ja davançat a donar ordens per que ningun dels seus vassalls gosas navegar, traficant, séns

dur les naus ormejades y establides ab gent de guerra, prohibició que equivalía a la autorització del córs, com axí ho acrediten la présa d'una nau de mercaders genovesos que diuen que fóu presa per los nostres, conduhida a Mallorques, ón s'hi donà mort als seus possessors, y la vinguda de naus genoveses contra les nostres costes y ports, entre los quals vé citada la vila de Palamós, abrandada per aquelles (1), fét que veritablement posava los nostres vaxells en la necessitat d'armar-se en córs.

Una altra de les prevencions que prengué En Pére, fóu complir ab prestesa, més d'açò que solía tenir per costum, ab lo nou papa Inocenci VI, puix aquest estava tan iteressat en la pau; axí, que li trameté lo cambrer Gurrea, En Bernat de Tous y mícer Francesch Romà, per que en nom seu li retéssen obediencia y homenatge precisament per lo regne de Sardenya, y com, acceptant-lo lo papa, no podía consentir que gent estranya disputas aquell domini al qui éra feudatari lleyal de la Esglesia, éra aquest un gran camí per que no-s complíssen los propòsits de la pau; car mal podía acceptar Inocenci l'homenatge dels dos senyors distincts, y menys encare del nou senyor de Gènova, l'arquebisbe de Milà, suposat que sía cert çò que recompten del dit pontífech, de que «tenía cor de reduhir en la llur libertat molts Estats que la Esglesia tenía a Italia, qui estaven usurpats per diversos tirans,» propòsit que no dexaría d'ulls lo Rey, perçò que entre altres proposicions que encarregà als seus embaxadors fóu que los genovesos no havíen de seguir en lo domini del arquebisbe y calía-ls retornar al rey d'Aragó tot quant li havíen usurpat d'aquelles illes que aquest tenía en feu de la Esglesia.

Encare més: constant-li les relacions que hi havía entre rebetles de Sardenya y lo nou senyor de Milà — que bé sap açò que prometía en secret al jutge d'Arborea,—y conexent per tant la necessitat d'anar tan prést contra los sublevats d'aquella illa, profitant la presencia dels embaxadors de Venecia, qui segurament tornaríen d'Avinyó ensémps ab

(1) Capmany, vol. I, pl. 91.

los nostres, aplegà aquests a Valencia, ab los infants sos oncles, En Pére d'Exèrica, lo vescomte de Cardona, y molts altres nobles y cavallers, y consellant-se dels metéixs sóbre la referida necessitat d'anar a Sardenya, regoneguda ja abans per éll y l'almirall Cabrera, y constant que los Sarts y Genovesos esperaven apressada y gran favor de Lombardía, acordaren unànimament portar a fí la empresa.

En conseqüencia partí lo Rey de la capital del régne valencià a mijan Desémbre y traslladà-s a Barcelona, ón se trobava ja per Nadal, primer díe, segons la nova manera de comptar, del any 1354, dés de la qual ciutat ja envià, com d'avant-guarda, dotze galeres meytat úxers y meytat sotils, sóts lo comanament d'En Miquel Péreç Çapata, cavaller ansià y de gran esforç, ab cent homens de cavall, los vuytanta armats y los vint restants a la geneta, y cinch-cents ballesters, per socórrer En Riambau de Corbera y En Artau de Pallars, qui-s veyen constrets tenint a contrastar entretant tota la furor de la nació sarda.

De prompte, com en altres ocasions consemblants, anà fent lo Rey una visita per ses principals ciutats y viles, cercant socorsos, y cambiant-ho devegades per gracies o dirigint-se solament a aquelles per mijà de lletres, féu al metéix temps crida als richs-homens y cavallers. Colocant, ja al mes de Janer, la bandera Reyal en públich, que éra lo senyal de empendre lo Rey alguna espedició, féu-se aquest ab gran pómpa y cerimonial, havènt fét alçar a major abundor En Pére uns cadafals o empostiçats a la plaça de Santa-María de la Mar, de Barcelona, endret a la entrada del fossar véll, y pujant a aquells, tenint congregats entórn dels metéixs molts barons, cavallers, los oficials de la casa Reyal y lo poble, vestit ab les vestidures reyals, y ab la corona al cap, sermonà En Pére als qui l'escoltaven, notificant-los la rebelió y trahició del Jutge d'Arborea, y la resoluciò que tenía de castigar-lo, y de passar, ab tal intent, a Sardenya per ordenar-la y fortificar-la, assegurant axí lo senyoríu que li tenía.

Gran nómbre d'oficials treballaven ab ardor per adobar

les galeres necessaries, axicom per construir-ne altres de noves, y endemés trabuchs, enginys de guerra y tot quant éra costumat en tals cassos per una poderosa armada. Constava aquesta, segons la Crònica del Rey, de quatre-cents a quatre-cents-deu vaxells, entre naus, galeres y altres embarcacions grans y mijanes, y les galeres eren coranta-cinch entre úxeres grosses y galeres mijanes y sotils. A les nostres galeres s'hi agregaren tantost, estant ja a Sardenya, les de Venecia ab llur almirall.

Féren-se per la nostra armada mil homens d'armes y cinch-cents a la lleugera, y deu mil soldats, tots los quals éren tinguts de romandre recollits per lo mes d'Abril, atenent que, óltra aquestes forces, hi havía les companyíes de cavall y de peu dels richs-homens y endemés noblesa feudal. Vinguéren-ne d'aquests gran nómbre, axí d'Aragó com de Valencia, que nomena lo Zurita, y de Catalunya hi anaren l'almirall y capità general Bernat de Cabrera, Bernardí, vescomte de Cabrera, fill seu, Uch vescomte de Cardona, Andréu vescomte de Canet, Ot de Mont-cada senyor de Serós y Mequinença, Roger Bernat vescomte de Castell-bò y son pare En Pére de Fonollet, vescomte d'Illa, Pére Galceran de Pinós, Bernat de Corbera, Bernat de Cruilles, qui éra nebot del bisbe de Giróna, y molts altres barons y cavallers, y féren sagrament y homenatge de que aniríen a servir en aquesta empresa lo castellà d'Amposta, Arnau Roger de Pallars y Ramon de Pallars, Artal de Foces, Guillèm de Bellera, Bernat de Cruilles, home esperimentat en armes, qui venía llavors de Italia, Gilabert de Cruilles, Ponç de Fonollet, Francès o Francesch de Cervià, Galceran de Pinós, Galvany d'Anglesola, «per més que alguns (diu lo Zurita) no-s moguéren ab licencia del Rey, per ésser molt vélls, y altres per orde seua, per entendre en les provisions necessaries a la guerra.»

Formaren també part del nostre estol alguns personatges estrangers, entre ells lo Capdal de Buchs (1), lo senyor

(1) Buchs és un territori de França, en les landes de Burdeu, prop de Medoc. La capital o cap, se diu Captalat, y los seus princeps, qui éren de la casa de Fóix y Candale, s'intitulaven Capdales o Captales.

de la Esparra y lo vescomte d'Orta, los quals diu lo Rey s'aplicaven al seu servey per lo particular afécte que li teníen, y s'intitulaven tots barons del Bordelès, y noresmenys un duch alemany, oncle del rey de Polonia, quiscun d'aquets acompanyat de ses forces o companyíes, y lo darrer portant al seu seguici diversos gentils-homens. D'acort estan diferents autors en que aquesta armada fóu la major que ajustat hagués ningun rey d'Aragó—cosa que-ns apar quelcom eczagerat,—y lo renom que anava prenent la empresa fóra lo motiu d'atraure los guerrers d'altres terres.

Ans de partir, per seguretat de tots los seus reyalmes, donà-s brasa lo Rey de nomenar Procurador general, durant sa absença, lo seu oncle l'infant En Pére, ab podèrs bastants «tant per quant toca al ram de justicia, com per fer remissions e gracies,» nomenant al metéix temps una juncta o consell per que l'aucsiliassen y assistissen en Barcelona a provehir les coses necessaries a la guerra, y componíen-lo lo tresorer Alzinelles, En Pére de Mont-cada procurador de Catalunya, En Vidal de Blanes abat de Sant-Feliu de Giróna qui després fóu bisbe de Valencia, micer Guerau de Palou doctor en lleys, En Pére Sant-Climent ciutadà de Barcelona y En Jaume Des-far savi en dret. A Valencia creà axímetéix una altra juncta pareguda a la de Barcelona, mas no a Aragó, y fa de bon compendre per no ésser l'antich reyalme pahis maritim.

Estant ja tot ordenat y lo Rey a punt de partir de Barcelona, apar que va rebre un missatge del jutge d'Arborea, fent-li ofertes de que aquest retría tots los llochs y forces que havía preses, y donaría una quantitat per les messions que s'hi haguéssen fétes a la armada, en fermança de què, posaría-s en podèr del infant En Pére; mas lo Rey conexent les males intencions d'aquell qui s'ofería, respongué que la espedició ja estava massa avançada, y per tant que ja podía tornar-se-n lo missatger, car havía fét tart.

Lo punt de la embarcada del Rey havía d'ésser lo port de Roses, y axí partint de Barcelona un dels primers díes del mes de Maig (per més lo Zurita lo suposa embarcat l

díe 5), del 1354, féu la vía de Girona, ón aturà alguns díes, y tantost passà al castell de Roses, ón estigué fins al 20 de Juny vinent—nova de la qual també difereix l'Annalista, per fer-lo-n exir lo 15 de Juny.—Sía quina sía la més certa d'aquestes dues noticies, lo resultat és que un jórn d'aquell mes, ab contrarietat de vénts o séns élla, y més o menys tart: arribà a Mahó o al punt proper ón érén tingudes d'aplegar-se totes les divisions, y ajustada d'allà estant tota la armada, féu vela envers Sardenya, prenent la ruta cap a Alguer, ón sorgí lo dissapte díe 21 de Setémbre, tardança que no dexà d'ésser notable y que provaría o l'haver-se tratingut molt al port de sortida, o l'haver estat molt pesat y calmós lo viatge.

Allogat ja lo nostre estol a Sardenya, devèm esplicar les operacions y duració de la jornada, fent-ho ab un xich de rapidesa, si bé no ometent res del fét principal, puix no són aquells aveniments lo que fan a engrunar en primer térme, atès lo nostre obgecte, per molt que estiguen íntimament lligat en la historia dels catalans, y fórmen part de la metéxa.

Primer de tot devèm recordar que la reexida d'aquesta jornada fóu molt divers d'aquell que-s proposaven ben segur los qui la traçaren, ab tot que no infructifre: les nostres galeres no serviren per acabar ab lo podèr marítim de Gènova en embragada batalla, com desijaven los nostres, mas per foragitar aquell, que no-s volgué ja may arriscar en ningun pas, y lo nostre estol encare que poderós en terra contra les forces rebetles, haguéra fet passatgers los sens triumfes, tenint de lluytar més que no contra les armes enemigues, contra la mala fè, la trahició y la informalitat d'aquests, alhora que contra los contagions y malaltíes del pahis y les influencies d'alts personatges forasters interessats en separar Venecia d'Aragó y ajustar-la de bell-nou ab Gènova, si escoltant al cap-devall En Pére los molts rumiats consells dels qui volíen lo seu bé e lo de llur patria, no hagués condescendit a certes transaccions y eczigencies, per les quals s'aconseguía almenys gordar ab més seguretat per Aragó

aquelles disputades illes, que si-s retinguéssen a força de grans presidis y ab la contínua remesa de reforços marítims y de guerra, mijà sémpre costós a la nació qui les dominas, y axí y tot no pogué per gayre temps la nostra patria dexar d'aplicar aquest darrer remey, com serà vehedor en la esposició dels fets que anam a fer.

Tal éra l'avenç que havíen conseguit los rebetles, apoderant-se de noves poblacions y llochs forts, que ans d'exir lo Rey de Barcelona tingué ja nova certa de que tan sols se conservaven al seu domini la ciutat de Sàcer y los castells d'aquesta metéxa població y de Càller, Joyosa-guarda, Ayga-freda, Vila-de-iglesies, Oria y Osolo, a ón s'éren recollits los catalans y aragonesos de la illa, trobant-se lo major nombre circuits en llurs respectius punts y ab gran perill de perdre-s.

Lo port del Comte, qui està a tres milles d'Alguer, fóu lo lloch senyalat per lo desembarch, com axí en efecte férenho primer lo Rey, la Reyna sa muller (car éra costum aquest en aquells temps), y tots los barons y cavallers lo díe 22 de Juuy, y durant aquell díe y lo següent totes les trópes restants, séns trobar per de prompte contrast algun.

Tirant avant, per terra, lo rey ab tota sa cavallería, y lo Cabrera ab la armada, arribaren a un metéix témps davant la fortalesa enemiga, que assetjaren, y a força d'enginys y castells ambulants començaren a estrènyer als de dins, qui-s refiaveu de la ajuda del Jutge, y més d'aquella que devía-ls trametre per mar l'arquebisbe de Milà. Aquell no-s resolgué, y les galeres de Gènova, si bé-s presentaren en nómbre de vint-y-cinch, al veure la armada dels Cabrera, se contentaren ab desparar alguns trets de ballestería, y desaparegueren novament ab aquella lleugeresa en que los genovesos solíen ésser mestres. Compromesa ja la honor dels assetjat qui fóren perfidiosos confiant en aquells socorsos, hagué d durar més y més lo setge per precisió, y apretant la calc del Juliol y propagant-se un contagi pestifre al campamen començaren a emmalaltir-se los nostres essent-ne una de le

lamentables víctimes lo metéix governador d'aquell régne, Riambau de Corbera.

Distreya entretant lo jutge d'Arborea lo capità de Sàcer y de Lugador, qui éra lo català Ramon de Riu-sech, emperò axí les seues gents com les qui anaven ab lo Rey, no resolent-se lo setge d'Alguer, qui durà dés de Sant-Joan de Juny als 9 de Novémbre, patíen estrema necessitat, per fretura de queviures, y espréssa lo Rey en sa Crònica, que no podíen metjar als malalts y que çò que més escassejava éra lo sucre, la volatería, los ous, la sal y lo ví; emperò que tantost se provehíren ja de tot lo menester, per havèr-ho tramès los llurs procuradors de Barcelona en la nau apellada d'*Alexandría*, qui éra coberta de cuyrs (1), essent-ne patró Joan Lombarda d'aquella ciutat, ab totes quantes coses poguéssen fer fretura, cosa que féren aximetéix los procuradors de Valencia, tenint noresmenys lo tresorer de la Reyna, En Berenguer de Relat, bon compte de remetre queviures y altres coses bònes a metjar-se, ab lo qual, hi afig, no calgué ja res més durant lo setge.

No tenint aytal recurs los de dins y constrets per la fam, per ventura poch trigaríen a retre-s, emperò les noves complicacions qui sorgiren defora, en detriment dels nostres, donaren cor als defensors d'Alguer per perllongar una bona temporada la rendició. Les complicacions consistíen en sabèr En Pére que l'arquebisbe de Milà, al qual havíen cuydat afalagar diplomàticament, per veure si per sa influencia desistiríen los genovesos de llurs pretensions a Sardenya, lluny d'accedir a les seues pretensions, s'éra gordat près en son podèr l'embaxador que d'ací-estant li havía lo Rey tramès, qui éra aquell Ramon Llull de Barcelona, del qual sus-are parlarèm: al metéix témps un comissionat del Ducs de Venecia, Andréu Dàndalo, pregava En Pére, que trametés los seus embaxadors a Avinyó per tractar de concordia ab los

(1) No sabèm, en rigor, esclarir aquest detall, çó és, esbrinar si la nau portava un cobertor de cuyrs, o estava clavatejat dels metéixs: nos decantam a açó darrer, que, d'ésser cert, no dexa d'oferir una nova curiosa per la historia de la marina.

genovesos, ahuit fatal d'abandonament, que ab gran habilitat tindría d'esvaneir lo Rey, com deprés veu-se que ho conseguí: de part del rey de Sicilia y dels catalans perseguits en aquella illa per los malvats Chitaramonti, sóts la favor dels Anjou de Nàpols, sis galeres se presentaven al port de Alguer, no per ajudar la armada catalana, mas per demanar que aquesta a élls ajudas; contra-témps que tractà de conjurar lo Rey, proposant als sicilians que admetessen com a regent, durant la menor edat del rey Lluis, lo seu oncle l'infant En Pére,—lo qual s'éra tractat per lo cardinal d'Urgell, vivint encare lo papa Climent,—y progectant lo matrimoni de sa filla Constança ab lo dit rey, no produhint axò ningun resultat: finalment, lo jutge d'Arborea, confiant en la tornada de la armada genovesa, havía conseguit enardir l'esperit dels Sarts, y aplegant dos mil de cavall y quinze mil pehons, esperava a quatre milles del nostre campament, ab propòsit d'embestir-lo.

Afegint a tot axò que éra ja al Octubre, que les malalties anaven en augment, tant que lo metéix Rey estava malalt, ab tot y tenir a la vista trenta galeres venecianes, qui no éren de ninguna utilitat, puix que los genovesos defugíen arriscar-se en la mar, y tota la importancia de la guerra éra en terra, no hi hagué altre remey sinó tractar de concordia, emperò concordia difícil de dur a cap, primer car En Pére no podía a res accedir que no fós ab la condició precisa del lliurament d'Alguer, y després per tal com enorgullit lo jutge d'Arborea tenía tan justes y sobergues eczigencies, que repugnava acceptar-les, sóbre-tot aprés d'ésser anats allà los nostres ab tan gran aparat de guerra.

En aquest dupte alçaren-se dos partits al camp del Rey, los uns qui-s decantaven a transigir, y los altres qui may per may no volíen passar per tan gran vergónya: emperò fent-se lley la necessitat, jatsía sémpre romanent desconfiança, vehent lo perill al qual s'esposaven estant lo Rey malal, pararen esment uns y altres a les juhicioses reflecsions qu féu En Bernat de Cabrera, inclinant-se a la concordia—r flecsions que dóna per menut lo Zurita y que proven una v

gada més lo talent previsor d'aquell gran patrici,—y en conseqüencia fermà-s la concordia y lo Rey ab tota la cavallería entrà al Alguer lo díe 9 de Novémbre, o sía cinch mesos aprés d'havèr començat lo setge. En acabar de fer-hi estada lo Rey alguns díes, per ordenar çò que tocava a la població y defensa, disposà que aquella se compartis entre catalnns y aragonesos, concedí privilegis, y després pasà a visitar Sàcer ab igual obgécte y a fortificar més los castélls d'Oria y Oroolo, tornant-se-n a Alguer y exint de nou per mar, acompanyat de vint galéres, envers Càller, lo díe 20 de Desémbre. Entraren dins Càller lo Rey e la Reyna lo díe 6 de Janer, corresponent ja al nou any 1355.

Estant en aquesta ciutat, puix diu lo Zurita que fóu per aquest témps Muley-Abrahin rey de Túniç y de Bogía, demanà pau al Rey per deu ânys y féu-se-n tributari. oferint pagar dues mil dobles en quiscun any sóbre los drets de les duanes del seu reyalme,

Malgrat la concordia, lo jutge d'Arborea se mantingué ferm y altiu retrahent-se del Rey, y ab tót que aquest convoca a córts en Càller, no hi volgué concórrer, y apart de procehir del seu caràcter semblant actitut, o d'estar en son interès l'ostentar-la, poguéren ajudar al seu despagament dos féts que en aquella ocasió tinguéren lloch: fóu l'un l'havèr-se apoderat lo Rey de tots los béns del comte Guerau be Donoràtich, ja mort, declarat, per sentencia, criminal de lesa magestat, car de fét ho éra, per èsser entrat a servir lo Rey, no més que per fer-li trahició, convingut per endavant ab lo jutge d'Arborea; y l'altra fóu la provisió féta en les referides córts de Càller, per la qual s'obligava a tots los aragonesos y catalans qui tenien castélls y viles a la illa a tenir-hi lo llur domicili axicom lo-y acostumaven tenir a Barcelona los qui n'éren ciutadans, ab la fí de que estigués-sen sémpre en orde per la defensa de la illa, ordenant-se entre molt rigoroses penes contra los rebetles y diversos estatuts y lleys per la conservació d'aquell reyalme.

Ab aquexes prevencions cresqué lo desgrat del Jutge, y derrere aquelles pot-ser s'excedí també un xich la indiscre-

ció del Rey en lo modo d'aplicar castichs, essent veritablement manifésta la desconfiança entre l'un y l'altre. La nova d'un descalabre ocasionat a unes galéres venecianes per altres de genoveses prop de Romanía acabaría d'inflamar al primer, qui, ja séns empatx, se mogué en sò de guerra, fent públich que lo Rey trencava la pau. Per més que avançava lo poderós y temible rebetle talant y cremant viles del Rey, no practicaren gran contrast los nostres; y açò semblaría misteriós si no donassem compte del nou contra-témps qui llavors aparegué, y fóu que darrera lo descalabre sus-are mencionat, lo senyor de Gènova entrà en tractes ab Venecia, y esdevenint-se en aquell entremig l'alçament d'aqoesta república contra son duchs Marino Faliero, lo successor de aquest y de tota sa Senyoría féren sabèr al rey En Pére que Venecia estava resolta a fer pau ab Gènova, com axí ho dugué a fí, dexant, en conseqüencia, tot sol l'antich confederat ab lo qual havía compartit per tant témps les seues glories y penes. Aquest fóu lo gran motiu d'anar contemporitzant lo Rey y los seus concellers. car per més que hi hagué una que altra escaramuça, molt compromès éra mostrar-se ergullosos, con l'enemich éra favorejat del senyor de Gènova, y aquest éra més poderós, vehent-se reconciliat ab Venecia per volença del Papa y del Emperador.

Situació difícil de sostenir éra la d'En Père a Sardenya, y aniría empijorant-se quant més témps se dexas trancórrer; axí, que força d'entremeses més o menys delicades, prometent y condescendint úns y altres, al cap-devall vingué-s a regonèxer-se com a nula la primera concordia fermada per lo Jutge, y se-n fermà una altra a Sant-Lurí lo 10 del mes de Juliol, en virtut de la qual tornà lo Rey al Jutge dos llochs que aquest tenía a Catalunya, a sabèr, Mataró y Gelida (1), que En Pére havía venut a la familia de Castre, romanent

(1) En los índechs de *Egresiones de la Corona*. [en l'arxiu general de la Coróna d'Aragó conta de fét que en 1345 adquirí Marian jutge d'Arborea los castélls de Mararó y Gelida, y que després fòren venuts per la reyna Lionor a Felip de Castre en 1354, segóns ací ho acrediten los comptes de antich Mestre Racional.

en podèr del Papa, fins que per ell metéix ne resolgués lo dret, los que tenía lo d'Arborea a Sardenya, y fent-ne lo metéix dels seus Matéu d'Oria, als quals declarà lo Rey que-ls perdonava llurs errors passades, axicom ells li prometéren feheltat, que fóu més de bóca que no de cor, car no passaren gayres díes séns descobrir-se noves espurnes del secrét foch que conservava l'esperit rebetle del qui tantes vegades havía somniat fer-se rey de Sardenya.

Semblant acte procurà assegurar-lo més lo Rey, segóns tenía per costum, esmaginant un matrimoni entre un indivíduu de la familia d'Arborea y una filla d'un dels seus príncipals concellers, d'En Pére d'Exèrica, y profitant los moments, no fós cas que romangués altre colp desbaratada la concordia: dexà en bon orde tots los principals castélls y fortaleses, establint en aquestes y en les poblacions presidis y capitans de son grat, y s'embarcà de nou al port de Càller, lo díe 26 d'Agost, de tornada al Alguer, ón hi estigué fins al 6 de Setémbre, en la qual data, aplegada tota la armada al port del Comte, féu-se a la vela envers Catalunya, ab vént favorable, de manéra que lo dissapte següent, a 12 del metéix mes, y a hora de posta de sol, arribà venturosament a la platja de Badalona, segóns lo Zurita, o a Barcelona, lo díe 29, segóns la Crònica Reyal.

Axicom ún véu, estigué lo Rey divuyt mesos absent de aquests reyalmes, séns havèr obtingut més que la duptosa concordia ab son enemich constant lo jutge d'Arborea, empero no lo predomini absolut a Sardenya que esperava conseguir com a conqueridor, y perdent, en cambi, la ajuda que poguéra esperançar del seu antich confederat lo venocià. No és de creure perçò qae ab la pau de Venecia y Gènova va rompre En Pére ab aquella Senyería, car hom veu que continuen amichs, y molt menys, com algú ha cregut y aclarirèm bentost, que per havèr féta la pau aquells dos enemichs, ne participà, o, més clar, féu la pau ab Génova: y tant no és axí, que continuen les ordinacions per los córsos contra los genovesos, y són aquests tinguts com a enemichs

iguals als sarrahins, trigant-se molt de tèmps abans no comencen algunes relacions comercials.

Entre les baxes notables del nostre estol, que hom cita en diferentes relecions, y què corresponen a Catalunya, s'hi troben En Berenguer de Monrós, mort en una escaramuça con lo d'Exèrica y Cabrera isqueren a combatre lo jutge de Arborea, y En Felip de Castre, En Ot do Mont-cada y En Pére Galceran de Pinós, mort, segons creuen, de la pesta, com aytambé lo governador Riambau de Corbera.

Lo caràcter actiu d'En Pére no li permeté estar en inacció per gayre témps, com haguéra pogut fer-ho gaudint les avinenteses de la córt, a tornar triumfant de sa espedició. No estigué sinó dos mesos a Barcelona lo Rey, y encare durant àquesta tongada és de creure que li calgué ocupar-se d'afers tan importants com lo que acabava d'arranjar. Dexava a Sardenya lo polítich monarca una situació en la qual no podía tenir la major confiança, emperò a costat d'aquesta situació se-n hi anava formant una altra més complicada a una illa propera, que si bé no formava part dels dominis que regía En Pére, interessava ab tót, a la Corónа Aragonesa lo vigilar-la, com li convenía aximetèix a la persóna del Rey alleujar-la, posat que la muller que llavors tenía éra de la terra a la qual aludim, essent-ne la dinastía regnant víctima de les més desmesurades ambicions dels seus sotsmesos.

Ja havèm vist més amunt que éra lo rey Lluis, opremut dés la seua infantesa, lo qui regnava a Sicilia. Per lo mes de Octuhre d'aquest any, unes tres setmanes aprés d'ésser arribat a Barcelona En Pére, se morí lo jóve rey sicilià, qui no comptava sinó setze anys, y no dexant successió lledesma y si solament dos fills naturals (testimoni positiu de les vicioses aptituts en què són primerenchs los reys qui no tènen aptesa per esser-ho), degué entrar a succehir-lo son germà més petit En Frederich, qui no tenía tretze anys y éra m. laltiç, per la qual rahó nomenà-s governador y lloch-tinen general del regne una germana séua, la infanta Na Eufmia,

Jatsía que en nom d'En Frederich se féssen de prompte algunes provisions oficials, ni fóu coronat ni regonegut, intitulant-se infant y legítim senyor del regne de Sicilia, y endemés duch d'Atenes y de Neopatria, que éra lo títol que ja abans tenía y que heretat havía d'un oncle de igual nom que lo séu, çò que convé tindre present per l'esdevenidor la hora que los nostres reys agreguen a llurs títols los propris de la dinastía siciliana.

Ací és de veure lo fruyt d'aquella indiscréta reyna, qui concebent terrible avorrició als catalans y aragonesos qui éren sémpre estats lo recólze del setial sicilià, afalagà a Palicis y Chiaramontis, agermanant aquests traydors ab los Anjou de Nàpols, constants enemichs de Sicilia: tras les acomeses d'aquests y los desordens d'aquells, havènt a comportar lo pahis dues minoríes y essent-ne governadora una dona, no éren d'esperar sinó lleugereses, con no injusticies, lo fruyt de les quals havíen d'ésser forçosament la gelosía y los descontentaments, y al cap-devall les divisions y parcialitats, qui havíen de produhir la més espantosa anarquía, car no éra ja llavors questió de catalans y sicilians, sinó d'unes persones contra altres per més que fóssen d'una metéxa nació o d'un metéix origen.

Havía, ja de temps, concebut una esperança En Pére, esmaginant lo lligament de sa filla Constança ab lo rey Lluis, y mort aquest, encoratjat per la metéxa esperança, y mogut per los devèrs polítichs y personals que demunt senyalarem, renovellà ab més ardor son antich plan, y tractà de maridar l'infanta ab lo novell rey Frederich. Podía fer-se que açò trobas algunes dificùltats en la córt romana, ja que tan marcadament lo nou emperador al coronar-se havía fet memoria a Inocent que Sicilia y Sardenya éren de la Esglesia, y atenent a açò que acabava d'esdevenir a aquesta illa per inuencia del arquebisbe de Milà, regonegué En Pére la neessitat de prevenir lo papa, procurant alhora, axicom semre ho solía fer en les embaxades que trametía, enllestir dos tres afers d'un colp, o millor, ab lo pretést d'ún, aconse-

guir-ne lo despatx de dos o més en profit de ses convinences.

Isqué, donchs, lo Rey de Barcelona, a les darreríes del Novémbre, y anà-se-n a Perpinyà, com per estar a la porta, digam-ho axí del pahis ón éra a-les-hores establerta la Seu Pontificia, y d'aquella antiga capital del reyalme mallorquí estant envià a Avinyó d'embaxador lo seu oncle l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empuries, encarregant-li que parlas allà del progectat casori, de la consideració que merexía lo nou rey de Sicilia de part de la Esglesia, y alhora sollicitas gracia del cens que devía del temps passat per Sardenya y per altres quinze anys, en ajuda de les moltes despeses que havía tingut de fer per reprimir los qui volíen disputar lo legítim domini al únich qui l'havía rebut de mans de la Esglesia.

Ab motiu d'aquest títol en què reposava la súplica de la gracia tocant a la dispensa del cens, féu encare sentir En Pére los seus planys al Pontífech, recordant-li que ell y los seus antecessors havíen provist les prelacíes, dignitats y beneficis eclesiàstichs dels seus reyalmes en persones forasteres, de ón ne resultava que la major partida de les esglesies estaven desertes, y cessava la hospitalitat cristiana llà-ón més ne devía eczistir, planys que solament podíen referir-se a les provisions de Sardenya, posat que lo mal exemple de què-s planyía lo Rey no-s veu generalment justificat en aquests reyalmes.

No bastaría la representació del embaxador per tractar convinentment de tan aspres afers, o li desplauría a En Pére veure que la principal atenció de la córt pontificia s'afermava no-més que en procurar la pau y concordia entre éll y la senyoría de Gènova, tant que a aytal fí fóu-li tramesa la fórmula o minuta d'un tractat, con, séns donar tréva a sa impaciencia, resolgué anar ell metéix en persona a veure lo Papa.

Acompanyat, donchs, del seu cosí En Alfons d'Arayó, fill del infant En Pére, d'En Bernat de Cabrera, d'En Joan Ximèneç d'Urrea, y d'En Gilabert de Centelles, partí lo Rey

de Perpinyà a mijan Desémbre, y s'encontrà ja a Avinyó per la fésta de Nadal, díe primer, segóns lo costum d'a-leshores, del nou any 1356. Assistí lo Rey, la diada de la Pasca, a la missa solemne que celebrava lo Papa, y com a cerimoniós que éra, a la metéxa capella, aprés del acte religiós, per dexar memoria de sa visita a la córt pontificia, erigí lo comtat de Denia a favor de son cosí qui l'acompanyava, lo qual, com fa avinent lo Zurita «fó un gran príncep y lo qui tingué de la sanch Reyal major estat en aquests reyalmes, car fó comte de Ribagorça y de Denia, y fó lo primer marquès de Villena, y lo primer Conestable que hi hagué a Castella y lo primer duch de Gandía.»

Pogué pagar-se d'aquest acte cerimoniós, com a memoria de sa visita, En Pére, emperò no pogué estimar-se gayre satisfet del resultat d'aquesta, perçò que tot l'afany de la córt pontificia fóu concordar-lo ab Gènova, y per més compostes que-s combinaren, per més esmens y variacions que-s féren de part dels cardinals comissionats, éra impossible combinar les eczigencies dels dos interessats, y natural és que En Pére l'abandonas, dexant-ho a la ventura, sabènt com allà va sabèr la noticia de noves rebelions atemptades per los Oria (1). Respécte a la situació de Sicilia aconseguí, no obstant, que-s cometés l'afer a una comissió de cardinals; y en quant a la disposició del matrimoni de Constança ab Frederich, ninguna dificultat no hi hagué, com éra de preveure;

(1) Com és de veure, aprés d'ésser tornat de Sardenya lo Rey, lo Papa perfidiejava ab gran interès per la pau, séns podèr aconseguir que-s conciliassen Aragó y Gènova. Nos fa meravellar, per tant, que lo Capmany, al fer-se la pau entre les dues Senyoríes italianes, tinga com a parçonera de la metéxa la nostra nació, dihent que «les paus ajustades solemnement aquell any restabliren la bona inteligencia entre la república y la Coróna d'Aragó,» y que «Barcelona, en virtut del armistici general publicat per sa majestat per ses lletres de sal-conduyt a tots los genoyesos, franquejant-los lo seu port y contractació que per tants anys éra estada interrompuda;» en corroboració de què hi afig, «que los vélls y capitans del Comú de Saona, volènt correspondre a aquest acte de bona armonía, per sa carta dreçada al Magistrat de Barcelona, prometéren y asseguraren als vehins d'aquesta ciutat y demés catalans la metéxa libertat y protecció, per que poguéssen anar també a comerciejar sauls y segurs al seu port y territori.»

En primer lloch, és de notar que en la interessant Colecció diplomàtica que publicà lo Capmany no s'hi troba lo document acreditatiu de la suposada pau ni

emperò del punt econòmich, que-s proposà entre los altres, o sía de la dispensació del cens, no res pot assegurar-se, per no parlar absolutament del seu resultat los historiadors, y no podèm res calcular-ne tocant a éll, per no havèr-hi entre totes les butlles de Innocenci recòndites en los nostres arxius ni una tan sols qui parle d'aquest afer, ni com a solicitut, ni com a dispensa, rebut o comminació, ans y aprés d'ésser anat lo Rey a Avinyó.

Dexant, donchs, los seus embaxadors en aquesta ciutat —ón hi aturaren llarch témps séns resoldre rés, ni poder-se convenir ab los cardínals comissionats,—a la primería de Janer se-n tornà En Pére a Perpinyà, dès de ón envià séns triga En Armengol Martí y En Berenguer Barbonell, segretari de la reyna Na Lionor, a Sicilia, per dir a En Frederich que trametés tantost los seus embaxadors a la córt Pontificia. La permanencia a la capital del Rosselló ja tant no li convenía al qui venía despagat dels eczigents y altius genovesos, y veya justificada la desconfiança ab què regressà de Sardenya, llà-ón li convenía enviar séns triga noves forces per oscarmentar los Oria; axí, que a parer nostre, ans de gayre se-n tornà a sa córt barcelonina, que estava en la nostra capital al primer de Març, per un acte notable, d'aquesta data, que hi tingué lloch, qual fóu la creació en comtat de la ciutat de Vich. ab una lleuga al entórn, nomenant-lo comtat d'Osona (de la antiga Ausona), y fóu donat a En Bernardí, vescomte de Cabrera, fill d'En Bernat, qui d'aquí-avant s'intitulà comte d'Osona, dexant lo de vescomte de Cabrera y

encare l'armistici al qual se refereix; y després, que la carta del Comú de Saona ón s'ofereix sal-conduyt als catalans, no és efécte d'una oferta anterior de Barcelona, sinó de la obtenció de sal-conduyt aconseguit de la Municipalitat barcelonina per un missatger especial del Comú de Saona qui vinguéací a solicitar-lo. Emperó la major prova de que no-res hi fa aquesta especial seguretat de Saona ab la generalitat dels genovesos està en la metéxa Colecció que retrahèm, ón hi podrà veure lo curiós les regles y ordenances, donades en lo Febrer del 1356, que deuen gordar los cossaris qui devíen armar-se contra genovesos y mauritans, lo permís a les naus comercials per llunyar-se de la costa durant la guerra ab los genovesos, del metéix any, y altres documents anàlechs d'anys successius.

Veja-s Capmany, *Memorias históricas de Barcelona*, vol. I, pl. 22, vol. II, pl. 135, y vol. IV, pl. 112, 116 y 127.

de Bas. Havía ja fét promesa d'aytal gracia lo Rey l'any anterior, estant a Sardenya, a En Bernat de Cabrera, assegurant-li que ho faría de fét quatre mesos desprès que fós tornat a Espanya, y axí ho complí, encare abans de complir-s lo térme (1).

Estant a Barcelona, donchs, entengué En Pere, sèns dilacions inútils, en lo prompte armament de la nova armada que havía d'enviar a Sardenya. de la qual donà lo sobirà comanament a En Gilabert de Céntelles, agregant-li per capitans fra Galceran de Fenollet, qui anava destinat de governador al cap de Lugodor, y En Bononat de Massanet, aquell ab càrrech de viç-almirall y aquest ab igual títol emperò especial de les galéres de Mallorqnes. Diu-se que anaven a aquesta armada bones companyíes de gent de cavall y de peu, llancers y ballesters; mas encare que havèm de suposar que fós de importancia, posat que hi havíen totes les galéres qni tornaren de les illes, ab lo Rey, y altres noves que-s féren, dificil és assegurar quin sería lo nombre d'aquelles que s'apromptaren.

Lo Capmany, parlant d'aquesta espedició, diu que s'aparellaren coranta-set galéres, y que aytal aparellament «féuse a costa dels subsidis que aprompta Catalunya y especialment sa capital, que per aquesta empresa concedí tota sola més de cent-mil escuts y set galéres noves, axicom ho refereix lo metéix En Pére en la Crònica de sa vida.» Emperò baldament açò sía possible, si bé ho trobam difícil en tat curt espay no havènt lo Rey convocat córts ni recorregut les seues ciutats, certa cosa és que lo respectable autor de les *Memorias de Barcelona* no justifica aquest colp la seua asserció, car les úniques referencies que fa en valiment del metéix, com pot qual-se-vol comprovar, són, primer a la Crónica del Rey, qui no parla d'aquesta espedició per conclloure lo capítol especial de la guerra contra Sardenya a la tornada d'En Pére, y desprès al Zurita, qui ni-n menciona lo nómbre total de les galéres ne-n diu una paraula sóbre messions sufragades per Catalunya, limitant-se sols a consignar

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*. registre 1512, foli 175.

que lo Rey «manà fer una bona esquadra, per contrastar al mal propòsit dels genovesos, qui feyen molt grans aparells de guerra,» afegint que-s gitaren sis galéres noves a la ayga, les dues de vint-y-nou banchs, per tal que fóssen més girants y lleugeres per lo córs, y les altres quatre de trenta banchs, com éra més acostumat.»

Lo Feliu de la Penya, que son principal treball d'annalista fóu copiar, adevantçant-se aquesta vegada, nos faría creure de prompte que la referencia del Capmany a la Cròuica Reyal és certa, puix fa la metéxa cita que aquest autor més modern, emperò de sa metéxa referencia marginal com ne deduheix la errada, que, consisteíx, a parèr nostre, en havèr confós la armada d'aquest any 1356 contra Sardenya ab la que s'aparellà en 1353 (1).

Què-s vulla que-n sía d'aquesta possibilitat, que no negam al esclarir les noves històriques de que altres se valen per la llur certanitat, la veritat és que isqué la armada de Barcelona gayre-bé a les darreríes de Maig, senyalant-se lo port de Coplliure com a punt de rennió y embarcada general, y que verificat aquesta, féu-se a la vela en direcció a Sardenya, ón hi obrà de la manéra qne esplicarèm en altra ocasió mès oportuna, per tenir-nos d'ocupar are d'altres afers d'ací, corresponents al any en què-ns trobam.

Axí que arrencà la armada contra los rèbetles sardeschs, tornà En Pére a Perpinyà, y no és de meravellar la nova y prompta visíta a la capital del Rosselló, car li convenía estar-hi com a més proper a França, per donar compliment a un dels recórsos als quals solía apelar lo polítich monarca per la millor reexida dels seus plans, çò és, ordir una ben tramada xarxa d'enllaços matrimonials entre prínceps y princeses d'unes nacions y altres. Emperò al descapdellar

(1) Prova la errrada del Capmany lo veure que sa cita al llibre VI, capítol I. del Carbonell, correspon al principi de la guerra ab Castèlla, y ès la metéxa que repeteix després per nota, al parlar, a la plana següent, del almirall Perellòs, al qual, en lo dit capítol VI, atribueix lo Cronista l'origen de la guerra ab Castélla.

Memorias históricas de Barceloua, volumen I, planęs 144 y 145.

En Pére los seus progéctes, conceberen la metéxa idea altres reys, y ab les complicacions polítiques qui sobrevinguéren, haguéren de dexar a aquell duptós e indecis, y çò que pijor és. séns aconseguir çò que pretenía. La penúltima volta que estigué a Perpinyà havía ja renovellat la antiga idea de maridar sa filla Joana ab lo comte d'Anjou, tant que a aytal fí hi havía tramès d'embaxador lo seu majordom Francesch de Peréllós, lo qui conseguí que lo senescal de Carcassona passas a Perpinyà, per tractar allà del dit matrimoni, y tanta éra la esperança del Rey, que ja tenía a aquesta vila sa filla per que passas com més prompte pogués a Franca. Darreràment sembla no havèr-n'hi ja prou d'aquest casament, y progectà En Pére ajustar lo seu fill primogènit l'infant En Joan ab alguna de les filles del rey de França, la seua cunyada y regenta dè Sicilia Na Eufemia ab lo comte d'Alançon, les infantes Blanca y Violant ab altres magnats francesos, y finalment la infanta Na Elisabet, filla del difunt rey de Mallorques y germana del infant que estava presoner a Barcelona, ab lo fill del comte d'Armanyach, per veure si lo dit infant li feya donació de çò que restava a déure lo rey de França, de la compra de Mont-peller. Lo rey de Navarra Carles disputava a-les-hores ab aquest parent séu, y per perjudicar-lo instava a En Pére que maridas sa fiila Constança, promesa a Frederich de Sicilia, ab lo príncep de Gales, y axí plegats lo navarrenchs y l'anglès favorejant al rey d'Aragó podíen imposar la lley al rey de França; y per altra banda, li demanava aquest algun socórs de galéres (que li concedí lo Rey, com aviat veurèm), per aner a les costes de Bretanya contra los anglesos, podènt açò donar alguna esperança a En Pére sóbre la realització dels séus plans, méntre que lo de Fóix, ab tót y ésser feudatari francès, li consellava que no ho fés, y solament perçò que éra cunyat del eey de Navarra y s'interessava per éll. Embaxadors d'uns y altres se trobaren d'un colp a Perpinyà, per parlar ab lo Rey, en lo Juliol d'aquest any 1356.

Qual-se-vol compendrà ab açò l'estat de vacilació en què devía tròbar-se En Pére, y com en aquella ocasió lo rey de

França sorprengués lo de Navarra y-l fés presoner, y ab tal motiu se rompés la guerra entre francesos y anglesos, donant-se la batalla de Poitiers, llà-ón restà vençut y près lo rey de França, és per endemés dir que totes les galivances y plans d'En Pére s'esvaneiren, y calgué-li abandonar aquell estrém dels seus Estats per tornar a la córt y principal centre d'aquests, ón lo cridava un subject més trascendental que tóts y per lo qual havía de prevenir-se ab témps y seny, la probabilitat de guerra ab Castélla.

Dihèm que fóu trascendental aquest afer perçò que no penjava sa composta d'aplicar més o menys sotileses diplomàtiques o d'armar galéres: un colp començada la guerra entre prínceps axí entoçudits, manyosos y cruels com éren los dos Péres, sa duració havía d'ésser de moltíssims anys, antant que no-ns limitarém, com altres vegades a fer-ne una ressenya general y esclusiva, sinó que esplicarèm lo seu curs, alternant los féts qui la formen dés d'are les causes més o menys remotes de les quals la dita guerra naxía, y que-s declararen més positivament en aquest moment.

Ja en 1354, mentre que estava En Pére a Sardenya, sóbre l'Alguer, y era gobernador d'aquests reyalmes lo seu oncle l'infant En Pére, esdevingueren motius de desconfiança entre aquell y En Pére de Castella, y de llavors ençà, sens dificultat, podèm cercar lo naximent de la guerra qui are comença. Prescindint de menuderíes qui no són del cas, senyalarèm com a causes principals més llunyadanes la immoralitat de la córt castellana en aquella època, y la mala fè o informalitat dels infants d'Aragó qui hi residíen. Lo palès escàndel qui s'éra perpetuat a Castella de tenir los seus reys concubines, a les quals no solament oferíen la llur amor, mas encare la participació en los afers públichs, éra arribat al seu aujol en temps d'En Pére I: los germans bórts d'aquest, especialment don Enrich de Trastamara, vehérense perseguits tan bell punt com l'altre muntà al soli, e imitant don Pére lo mal exemple del seu pare don Alfons, s'entoçudí en aquesta ocasió en jaquir la seua muller dona Blanca, retent-se de tal forma a les amors de dona María de

Padilla, que solament aquesta senyora y sos germans y parents éren los qui dirigíen lo govern.

Ab lo pretest d'oposar-se a aquest escàndel s'adunaren diferents nobles, fent causa comuna ab los bórts y ab los infants d'Aragó, per tal que lo rey don Pére de Castella escrigué al infant En Pére governador d'Aragó, fent-li assabèr lo tort que li feyen los dits infants germanastres del nostre Rey e pregant-li que-ls fés tot lo mal possible en llurs terres, no fent-ne ningun cabal lo dit nostre governador, limitant-se a posar guardes en les fronteres, ab gran provissió, per conèxer sens dupte aquell esperimentat príncep les males manyes dels seus nebots, sóbre-tot del infant En Ferran, car de segur que ajustant-se ab altres poderosos profitaría qual-se-vol força que algú li proporcionas per fer irrupció en aquests reyalmes, que éra son constant afany, y més lo de sa mare Na Lionor qui-s desfeya per veure lo seu fill rey d'Aragó. No anava errat obrant axí l'infant En Pére, puix de fét hi hagué coligació entre aquells nobles sublevats prometen ajudar a En Ferran en les seues pretensions, y, aquest, per cercar nova valença qui li donas major força y al ensemps desplagués al nostre rey, tractà casament ab una infanta de Portogal.

Fins ací no hi hauría motiu de guerra entre los dos Péres, puix lo nostre poch devía témbre a En Ferran y als seus favorejadors, y al cap y a la fí los qui-s declaren com a enemichs seus a Castella ho són també declarats del llur rey; emperò don Pére de Castella, conexent que anava a romandre assoliat, judicà freturós atraure magnats a sa banda, y l'ambiciós En Ferran qui veu axí un camí obert per satisfer ses venjances, no fóu dels més sórts a les traydores promeses del tirà. Per concertar-se féu aquest a En Ferran diverses mercès, donà a sa mare Na Lionor la vila de Roa, apli-
-à los seus en diferents oficis de la casa Reyal, y eczigint
ermança per part dels favorejats, axí En Ferran com En
oan germà seu posaren en ostatge, en podèr del rey de Cas-
ella y de ses gents, los castells d'Oriola y d'Alacant y altres
ue abdós tenien al regne de Valencia.

Era aquest lo gran punt de la questió, la conseqüencia de les dues causes remotes abans indicades y lo veritable naximent de la guerra entre lo rey *Cruel* y lo rey del *Punyalet:* car de no havèr-hi la immoralitat d'aquells prínceps qui giptanejaven en lor llurs tractats sols ab la mira de satisfer venjances, ni s'hauría unit jamés En Pére ab lo metéix qui s'alçà sus are, ajustat ab lo comte de Trastamara y ab lo d'Alburquerque, per obligar-lo a abandonar la de Padilla, ni en lo capítol d'ostatge acceptara lo primer ni oferira lo segón la obligació de proprietats y feus qui estaven en territori que no éra castellà, y si del rey d'Aragó, qui n'éra lo senyor sobirà y sens consentiment del qual no podíen verificar-se les dites obligacions, de manera que lo tractat entre En Ferran y lo rey de Castella éra en aquesta part una infracció manifesta o més bé un menys-preu tant de la lley feudal com del dret internacional, donat que aquest dret o o sa equivalencia, que fóra la condició mútua d'abdos reys, eczistis en aquells segles.

Poch hagué de durar lo concert entre lo rey castellà y los infants d'Aragó: l'un d'aquests, En Joan, tractà ja de desenténdre-s d'aquell compromis, y estant lo nostre rey a Sardenya, oferí-s que aniría a servir a les seues ordens ab quatre-cents o cinch-cents cavalls, y en la metéxa ocasió, procurant aplegar don Pére de Castella a Toro los dits ininfants y los restants de la seua sanch, en sabènt que anava a fer-ne mortaldat, dispergiren-se úns y altres, aquells qui poguéren, venint-se-n deçà lo comte de Trastamara per passar a França ab altres amichr séus. Aquest fracas podía llunyar altre colp del rey de Castella los infants d'Aragó, cessant de consegüent lo perill de que aquell los favoris per esvahir les nostres fronteres, emperò la avorrició entre los dos Péres no-s podía ja desarrollar, y l'augmentà casualment un imprevist fét que succehí a Càdiç, estant-s'hi lo rey castellà.

Esdevingué, donchs, que havènt lo rey de França dema nat ajuda al d'Aragó per la guerra ab Anglaterra (com de munt indicarem), partí de Barcelona, per fer la vía de Noı

mandía, En Francesch de Perellós ab nou galeres de les que n'éra cap o almirall, y trebant-se al passar l'Estret ab dues naus de mercaders genovesos, ab los quals estaven llavors en guerra los catalans, s'apodera d'aquelles y de les mercaderíes que portaven, fét que no té res de particular, atesa aquesta circumstancia y eczistent lo córs: emperò don Pére de Castella qui, pobre de marina y avorrint lo nostre rey, volía estar bé ab aquells enemichs d'Aragó, per la hora que li convingués, prengué a cor en defensar los despullats y en volèr deturar lo nostre capitost mariner per que tornas la presa; mas com lo Perellós, al qual no s'ha de tractar de corsari, com ha fet algun autor, sinó com a oficial del rey d'Aragó, obrant ab l'independencia que li atanyía en sa alta categoría y segons lley de guerra, instruit no per son rey, menyspresà les bravates del rey de Castella, y seguí sa ruta envers la seua destinació.

Prenent aytal procehir com a desayre, trameté aquell al nostre En Pére un embaxador, ab una llarga llista de planys y gréuges, la fí de la qual venía ésser una menaça per los catalans habitadors de Castella, y per més que lo nostre rey aclarí lo poch fonament d'alguns dels referits planys, y prometé, jatsía no resoltament, esmenar les irregularitats que-s fóssen comeses con ne fós ocasió, lo resultat fóu que En Pére *lo Cruel* féu agafar tots los mercaders catalans que hi havía a Sivilla, segrestant los llurs béns, que manà tantost vendre, motiu bastant per que En Pére *del Punyalet* s'indignas, y resolt a rompre la guerra, la acceptas tan prompte com l'altre, ab igual decissió, lo desafià.

Se declarà aquest deseximent per mijà d'uno carta que-s reproduheix a la Crònica reyal, datada a Sivilla, a 8 díes de Agost, en la qual, aprés de planys y més planys, deya lo Castellà al aragonès: «*E de aquí adelante non nos haiades por nuestro amigo, que nos queremos tornar a este fecho assí como devemos et a nuestra honrra pertenesce.*» Tantost rebuda aquesta carta, la consultà lo nostre En Pére ab son concell, en lo qual apar que hi hagué diversitat d'opinions, puix que los uns aconsellaven que fóssen tramesos missatgers solemnes a

Castella, y-s tractas d'esquivar la guerra, que no podía portar sinó desastres, al pas que altres interpretaven en les paraules transcrites la declaració d'un desafíu, com axí ho interpretava lo Rey, y per tant, afegíen que fóra una gran vergónya, deshonor y afront si lo Rey no-l acceptava; per què, encarregà-s En Pére de respondre la referida lletra, ab la maestría que ell sabía fer-ho.

Interessant és la tal resposta, per la sotilesa ab què lo nostre monarca (al qual no mancaven dots de literat y jurisconsult) desfà los infundats planys y ponderacions del Castellà, del qual prèn comiat a la fí, usant espressions qui corresponguerен a les usades per éll en igual punt, a sabèr: «*Por què, Rey, pues tales obras nos feytes e nos havedes feyto sabèr, que daquí adelant non vos haiamos por nuestro amigo, respondemos vos, que vos assimismo no nos hajades por amigo vuestro.*» Ab semblant resposta, bé pot dir-se que-s rompía la guerra, puix s'acceptava lo repte. La data d'aquesta resposta era de Perpinyà, *a cuatro días andados de setièmbre de* 1356.

Encare abans d'aquestes cartes, espréssa lo Zurita que lo de Castélla féu armar certes galéres per que féssen guerra en les costes de Valencia y de Mallorques, cosa que no podía ja dexar ningun dupte de que aquella éra provocada; y més si açò s'hi afigen diversos segrets de béus als catalans, y la novitat d'havèr fét entrada les osts castellanes per alguns punts d'Aragó y Valencia a les darreríes d'Agost, de monéra que coincidiría aquesta provocació ab la remesa de la contestació del nostre Rey, o almenys ab la rebuda de la metéxa per lo casteilà. No dexaría de prevenir-se lo nostre En Pére, del metéix moment que contestà, car vehèm les més actives disposicions per aplegar gents a les fronteres. fortificar los castélls, y adhuc la metéxa ciutat de Valencia, per si arribas lo cas de que atemptassen assetjar-la, y en nomenar cabdills qui dirigissen; y los pobles qui més soferiren en la primera acomesa, com Calatayú. Daroca y Terol, no dexaren de refer-se prompte y de fer pagar als llurs enemichs lo danys que ocasionat los havíen, resultant d'aquesta

embestida tales, crémes y altres desastres qui éren senyal evident d'estar fondament embregada la guerra per abdues les parts. Regressà, per tant, En Pére de Perpinyà a Barcelona, ón hi éra lo 4 diOctubre, en la qual data féu sabèr aquelles novitats als nobles y barons, recomanant-los la llur lleyaltat y la disposició en qué devíen colocar-se per contrastar rey de Castélla, y fent-los a sabèr que noresmenys de les gents que tenía a les fronteres, hi trametía noves y forts companyíes, sóts comanament dels nobles vescomte de Cardona, En Dalmau de Queralt, En Ramon Alemany de Cervelló y En Pére Galceran de Pinós. Entretant anava aplegant lo Rey un nucli de forces a Lleoda, davant les quals cuydava posar-se, havènt demanat ajuda, al metéix témps, al infant Lluis de Navarra y a En Gastó y Roger de Fóix; y ab tal propòsit se traslladà a aquesta ciutat, emprenent-se tantost la anada d'allí envers Calatayú,

En aquesta ciutat aragonesa tornà rebre lo nostre En Pere una altra carta del castellà, l'obgécte de la qual éren nous planys, y en suma demanar salconduyt per un enviat dés de Requena *«ca los menssageros de los reyes seguros deven seer,»* essent la data d'aquesta comunicació de Sivilla a 18 d'Octubre: mas si en la primera contestació estigué sotil y espressiu lo nostre rey, lògich y contundent va sabèr mostrarse en aquesta, y al pas que consentía en lo del salconduyt, no dexava de donar certes lliçons al irós monarca de Castélla, dihent-li: *Esabedes vos bien, Rey, que los reyes qne han pazes et firman treguas non deven fer mal luno al otro sin requerimiento, porque por aquello se veyen las cosas si son seydas feytas en drevto o no... Todas estas razones, Rey, vos femos saber porque Dios et todo el mundo sepa la gran justicia nuestra et el gran tuerto del movimiento de la vuesta part.* Per la data d'aquesta contestació, que és de Calatayú a sis díes passats del mes de Desémbre. se nprèn que En Pére establiría en aquesta ciutat, com dim en térmens moderns, son *quartel general*, tot esperant ure venir, per avançar de llà estant si l'enemich entras per uell costat, o per fer una conversió, donat cas, com axí que les irrupcions se féssen per altres punts.

Digam are de passada çò que esdevingué en aquest entremig, a comptar dés la darrera estada del Rey a Perpinyà, tocant als demés afers que allà havía aparellats, y que-n esperava la reexida. No parlam ja dels progectats matrimonis entre personatges de les cases d'Aragó y de França, qui fracassaren de tót-en-tót ab los desastres que aquesta nació sofería, mas respécte del de Constança ab Frederich de Sicilia, és d'assegurar que, a 21 de Setémbre, mijançant embaxadors de Sicilia, se solemnitzà a Perpinyà lo dit matrimoni, que fóu després ratificat en aquella illa per Frederich davant los embaxadors d'ací, qui éren En Francesch de Bell-castell, conceller, y En Berenguer Carboner, segretari de la reyna Na Lionor, si bé trigà molt En Pére a trametre allà sa filla Na Constança, per ésser sobrevinguts grans contra-témps a Sicilia, tant que la córt no disposava més que de la ciutat de Catania, y en la de Messina havíen aclamat la dinastía dels Anjou de Nàpols, tant que, sóts aquest caràcter, havíen arribat a fer-hi solemne entrada los reys Lluis y Joana.

Donam noticia d'aquest fet, no solament com a incidendencia, sinó com a font de futures agregacions al Aragó, perçò que, verificat y ratificat lo matrimoni de Frederich ab la infanta Constança, En Pére ordenà, y probablement li tenía ja abans ordenat, a sa filla, que fés donació al seu germà En Joan, duch de Girona, de qual-se-vol dret que li atanyía, per rahó de la successió de la reyna Na María, mare séua, qui fóu filla del rey Felip de Navarra (1).

Un altre dels afers que activà En Pére en lo referit entreval, fóu cridar al seu costat, o cercar sa favor, a prínceps y altres personatges qui ningun afecte podíen tenir al rey de Castella; lo Rey e los prínceps de França, ab lo menys-preu que Na Blanca de Borbó havía rebut del seu marit, desijaríen naturalment venjar-se d'En Pére *lo Cruel*, y profitan

(1) Lo Romey, parlant de les angunies de Frederich, diu que «cedí a s germana, la reyna d'Aragó, gran porció dels seus Estats, ab la fí d'encalç l'aucsili del seu marit, are tot enfeynat en les seues guerres per la metéxa E panya.»

aquesta disposició lo nostre rey, va trametre-y alguns cavallers castellans fugitius de sa patria y de les ires del llur sobirà; y lo resultat fóu trobar en los prínceps francesos, ab tót que a-les-hores infortunats, la favor que esperava, y després aconseguir la vinguda aci d'un altre príncep espanyol, del comte de Trastamara, qui fugitiu de Castella, havía seguit també les banderes franceses en les seues lluytes contra Anglaterra, de manera que axí, aniría lo nostre En Pére contra lo de Castella, acompanyat, qui ho diría! del parent més acostat, jatsía bórt, d'aquest, y ab sa influencia podría avinentament atraure gran nómbre de senyors castellans. Per aconseguir açò, s'atreví lo nostre rey a çò que ben segur ningun altre dels seus antecessors s'aventurara: proposà al Enrich de Trastamara que fent-se lo seu sots-mès y desnaturalizant-se de Castella, com va fer-ho, li donaría grans feus y proprietats en aquests reyalmes, entre altres, respecte Catalunya, los de Tàrrega, Vila-grasa y Mont-blanch (1), o més clar, no solament feya semblants promeses al infant bórt de Castella, sinó que venía a considerar-lo com substituints als seus germans y adhuc a tota la familia de sa madrastra Na Lionor, car cedí al de Trastamara béns qui éren dels infants En Ferran y En Joan y d'aquella senyora; y en tant tenía aquest propòsit, que encare al concedir-li diversos llochs d'aquests reyalmes, arriba a espressar que són en substitució de la honor d'Alós, de Meyà, Cubells, Camaraça, Mont-gay, Liminyona, Llorenç y Santa Llivia, que l'infant En Ferran tenía a Catalunya, y per Fraga y altres proprietats que la reyna Na Lionor possehía a Aragó, tot lo qual no dexava d'ésser molt aventurat, car per més que los pobles que-s cediren seguissen la veu del Rey en la guerra que s'éra començada, no podíen comportar ésser vassalls d'un foraster, per més que lo Rey los consolas ab la espeança de que ab lo temps los faría de reyalench.

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 1543, foli 13, revers. En lo me-
ix registre s'hi troben tots los documents relatius al Comte de Trastamara, que ıstifiquen la major partida dels féts als quals nos referim tocants a Aragó, ans y ·rés d'ésser ja rey de Castella.

Tals proposicions passaren tracte formal, y considerat ja com a natural o naturalitzat en aquests reyalmes lo comte de Trastamara, íntimament unit per interesos ab lo Rey, y atenent sa alta categoría, no podía romandre séns gran representació en los afers de la guerra: axi, estant a Calatayú —ón ja hi anà lo de Trastamara acompanyant lo Rey dés de Pina la hora que-n feya la vía;—lo nomenà general de Aragó, senyalant-li la vila de Borja, per que d'allà estant tingués càrrech d'aquella frontera, Igual càrrech conferí, senyalant-li distrinct punt, al comte don Lope, axicom encarregà més avant lo régne de Valencia, car no hi podía llavors anar personalment lo Rey, al seu oncle l'infant En Pére,

Diuen alguns autors que-s tingut per convinent que lo Rey no entras en batalla o que avanças dés de Calatayú; y per molt que açò pogués ésser, més ho és que no podía llunyar-se gayre per caldre-li fer cap a Daroca ón tenía convocats a córts los aragonesos, per veure çò que devía provehir-se tocant a la defensa del reyalme, y bé dona-s a enténdre que no dexas de concórrer En Pére a aquella assemblea, per obtenir recórsos que necessitava, com los obtingué especialment de la ciutat de Çaragoça; Emperò durant aquella estada no dexà de profitar lo témps imaginant lo millor camí d'afeblir un contrari poderós, qual és lo de introduhir lo desorde dins la seua propria casa, y axí ho coneguè valèntse dels molts nobles castellans qui anaven acudint al seu costat, per influencia dels qnals s'alçaren a Andalusía los Coronels ab los llurs amichs, a escuses de venjar l'afront que-ls inferia En Pére de Castélla volént arrapar Na Aldonça Coronel, per a sí, del seu marit don Alvar Péreç.

A les acaballes del any. anà donchs lo Rey vers Daroca, ón hi passà la diada de Nadal, ab l'obgécte de les eórts; y entretant, axí los catalans com los aragonesos moguéren-se cadascú per sa part, embregant més y més la guerra. Ab tó y les contínues y horroroses matances que feya executa don Pére *lo Cruel*, espantant y aventant del seu costat aquell qui sus-are a éll se recolzaven, los companyons, més acc

tats a éll, qui figuraren en aquesta empresa fóren los senyors infants d'Aragó; En Ferran, lo primer qui s'éra alçat contra ses tiraníes, y En Joan, lo qui, en la guerra de Sardenya, éra anat a oferir-se al nostre rey, prometent-li abandonar per sémpre més Castélla.

Aquests dos volubles prínceps, qui instigats per la llur ambiciosa mare, y que ab aquesta ensemps havíen d'ésser ab lo temps miserables víctimes d'En Pére *lo Cruel*, éren los capitans qui, conduhint los exèrcit del gran tirà, entraven ab forces estrangeres contra llur veritable patria. En Ferran, per gonyar-se benvolences, apelava al recurs al qual apelen, lo metéix a-les-hòres que al present, los pretendents y cabdills vulgars qui, enlayrats per la multitut, esperen alçar-se per després convertir-se pot-ser en opressors dels metéixs qui-ls favoregen: lluny de declarar obertament lo dret que l'assistía, los defalliments del tirà que anava a combatre o la rahó per la qual prenía part en aquella guerra, ostentava, als ulls dels que cridava aprop séu, una bandera popular ja cayguda y oblidada; deya, en una comunicació als jurats, y y concell de Biar, que ell no feya la guerra per lo rey de Castella, sinó per rahó de la Unió y per combatre lo qui no la volguéssen, comptant a aytal fí los mals que ell y ells havíen rebuts per defensar les libertats, y aximetéix per esquivar les sises, imposicions y diverses menes de tributs que lo Rey imponía per sostenir guerres innecesaries contra genovesos y sarts; y ab son poch talent procehía en aquesta manifestació que, per una part, s'intitulava conservador de les Unions d'Aragó y de Valencia, y per altra Procurador general per lo Rey d'Aragó en los senyoríus y terres de çà la mar, çò és, procurador del metéix al qual anava combatre, qui havía acabat ab la Unió y que l'havía a ell despullat de tots los seus béns.

Semblants títols y llenguatge fan presumir de prompte lo punt d'entrada del estol que En Ferran acabdillava, car parlant d'Unió y recordant que éra a Valencia llà ón principalment radicaven los seus béns, gordats encare llavors per servidors castellans, clar és de veure que sería aquell régne

l'escollit per la irrupció que verificaven. Segóns lo plan, tractat per la metéix rey de Castélla, ja dés lo Setémbre, aprés que sabè lo dany que los capitans d'Aragó havíen fét per la part de Raquena, fòu donchs convingut en que En Ferran entraría per Xàtiva. son germà En Joan y don Tello, senyor de Bizcaya, (qui no trigà molt en passar-se als nostres) penetraríen a Aragó per les fronteres de Soria, y lo Rey, ab la demés gent y quatre mil de cavall, passant per Cuenca y Raquena, tiraríen vers Valencia. Atemptà ja la primera entrada En Ferran a les darreríes de Setémbre, y per més que recorregué alguns pobles de Valencia, percaçà no gayre profit; ans bé les companyíes de cavall de Catalunya qui allà éren ab lo comte de Denia y En Pére d'Exèrica, gonyaren la vila y castéll d'Alacant, qui estava en podèr de castellans, llevant axí la principal basa en què cuydava reposar l'Infant per les seues operacions. En la defensa del dit castéll dexaren tantost los nostres lo mestre de Montesa y fra Pére Arnau de Parestortes, prior de Catalunya, llohant-ne lo Zurita sa estremada valor. Aximetéix, endret de Calatayú, anà gonyant lo castéll ab la vila d'Ibdes, y aquesta mala reexida o altra rahó faría que-s modificas lo plan de irrupció forastera, perçò com fins a la fí d'any, çò a la època ón som arribats, no-s moguéren los diversos cossos d'exèrcil d'abdues les parts. Seguir-los en llurs moviments y conversions, axicom ho ha fét ab mà mestra lo Zurita qui tenía lo càrrech d'escriure la Historia de tota la Coróna, sería sobrer en la Historia especial da Catalunya; y axí, en resum, podèm dir que alternaren los féts favorables ab los contraris per uns y altres, començat ja l'any 1357, car si bé lo comte de Trastamara prengué per combat lo lloch de Ciria, lo rey de Castélla, entrant-se-n a Aragó per Molina, s'apoderà, per combat, d'Embit a mijan Febrer.

En tal situació, no portant la guerra a grans batalles qui la decidissen prompte, quant major éra lo nómbre de gents axí de Castélla com d'altres nacions, qui anassen agregant-se al nostre estol—com axí éra d'observar los aquesta ocasió, venint-hi, entre altres magnats, Joan fill de Lluis d'Espanya.

príncep de les Fortunades, y Alvar dv Guzman,—major éren també les angunies del nostre rey per sostenir-los, y tal com va provar poch abans a les córts de Daroca, respécte d'Aragó, hagué d'atemptar novament respécte de Catalunya, de ón convocà parlament a Lleyda per lo 4 de Febrer. Res no-n diu d'aquest parlament lo Rey en sa Crònica, espressant nomès que durant aquest témps estiguí a Çaragoça, y per les disposicions que hi dictà fins semblaría que havíen de mancar-los recursos, per tal com ne procura als séus y no regateja promeses y compromisos; emperò lo Zurita, qui d'alguna part certa trauría les noves que aléga, diu que no podènt estar en aquell parlament lo Rey, comissionà per que lo-y representassen (costum nou y desconegut en les nostres antigues institucions, puix fins are no havíem vist que suplis una comissió la presencia del Rey) En Pére bisbe d'Osca, qui éra lo canciller, En Bernat de Thous, En Bernat d'Olzinelles, tresorer general, y un Bernat de Retal (probablement Relat), qui éren del Concell Reyal, y que tost aprés los procuradors o síndichs se-n anaren fins a Sarinyena, ón hi anà lo Rey a tractar ab élls, que-l servissen en aquesta guerra, y en acabat se-n tornaren a Lleyda.

Es bé prou notable çò que manifésta l'Annalista sóbre l'acort d,aquest parlament, y per tant no podèm dexar de traslladar-ho; «Trobaren, diu, gran dificnltat en podèr traure diner per ajudar a pagar la gent de guerra, y per gran ponderació hom deya, que les ciutats y pobles de Catalunya, de quatre anys enrere havien donat al Rey més de tres-cents mil sous, per les seues armes y guerres: y que los llochs estaven despoblats y erms, per les imposicions y serveys que feyen: y la gent molt vecsada, per los càrrechs y rubsidis ordinaris, se-n exíen dels llochs reyalenchs, y se-n anaven a poblar en les terres dels Prelats y Senyors. Mas ab tót y anta necessitat, perferiren de servir al Rey ab sexanta mil ous, per pagar la gent de cavall, ab què lo Rey, la Reyna, o duch de Giróna y los Infants, y universalmeut tot-hom contribuissen en les scises e imposicions que-s tiraríen de quí-avant. Tanta éra la pobresa d'aquells témps, o per dir-millor, la diferencia dels que are tenim.»

En aquesta ocasió, continuant encare lo Rey a Çaragoça, a 9 del mes de Febrer, arribà a la dita ciutat un cardinal, legat pontifici, per son nom Guillèm, del títol de Santa-María *in Cosmedim*, ab obgécte d'establir pau y concordia entre los dos reys Péres: va sabèr bé esplicar-li sos drets lo nostre, mas lo de Castella, lluny d'escoltar-lo, anà ab lo seu exèrcit tot dret a Çaragoça, de la qual ciutat s'apoderà, per culpa, diu aquell, de cert cavaller qui no sabé defensar-la, y de part dels seus habitants, qui van cometre la metéxa falta, tant que en punició cometé tost aprés la crueltat del nostre rey de fer ajusticiar alguns dels qui s'éren refugiats a Çaragoça.

Lo comportament del Castellà posà en guardia un xich al Aragonès, qui fins manà fortificar la Alxafería, y concorrent, tots-jórns encare més, reforços de personatges forasters, deliberà exir En Pére cap a Magalollon, resolt a presentar batalla al seu enemich, qui sembla que tractà de defugir-né. Entretant lo cardinal feya viatges y més viatges del ún al altre, aparexent com si a la primería s'inclinas a favor de Castella, y tant va fer en bé de la pau, que no podent obtenir-la tan prés, aconseguí almenys que-s dexas en son podèr la ciutat de Taraçona, que-s convingués una tréva per un any y, en conseqüencia, que-s licencias, com va ésser licenciada, la gent qui estava a sou.

Començà a regir la tréva dés lo 14 de Maig del 1357, y ab tal motiu se recollí En Pére a Çaragoça, acompanyant-lo-y los principals cabdills, y acudint aximetéix un representant del rey de Castélla, ab lo qual havía d'arreglar-se mijançant lo cardinal qui no parava de fer viatges, una pau duradora. Lo nostre rey, en sa Crònica, diu que res no s'hi va resoldre, puix que lo dit representant no volgué bonament adherir-se a una pau veritable, y que, per tant, se recollí ab los séus. aprés de què, lo nostre En Pére, qui desconfiaría ja de la composta, o qui sap si ell-metéix tenía interè en destorbar-ho, profità aquell entreval passatger per ana recorrent algunes partides de son antich reyalme, per visita les fronteres y per donar compliment a algun tractat pender ab l'infant de Navarra.

Duptam de la bona fè d'un y altre Pére, respecte de la tréva, car, atenent lo llur caràcter y llurs féts, sobra motiu per desconfiar d'abdos, jatsía, per çò que veurèm, la intenció del Castellà apar més sinestra: emperò, çà com llà, aquella sort d'armistici, que tal és d'estimar la bréu suspensió d'armes méntre la tréva és duptosa, crehèm que vindría prou bé al un y al altre tirà, al nostre, per imaginar lo plan més diabòlich que hom podía imaginar-se per llevar forces al seu contrari; y al Castellà per cercar ajuda de forces marítimes qui poguéssen contrarrestar les nostres, per tal que en aquesta part éra sobiranament inferior Castella y no éren les llurs galeres poderoses a lluytar ab les catalanes.

A 26 d'Octubre entrà lo nostre En Pére a Terol, y diu ell-metéix en la Crònica, que d'allà estant envià missatgers al cardinal qui estava a Osca per tractar de la tréva; emperò aquesta senzilla referencia dóna ja a entendre que la tréva començada al Maig no s'observava, con se-n ocupaven tan posteriorment, y tant és axí (per més que en la Crònica hi haja una gran omissió), que nomenada una comissió per abdues parts, a establir y fer complir los tractes, no volènt lo rey de Castella que isquéssen los castellans de Taraçona, per més que restas la ciutat en podèr del legat, y havènt lo nostre En Pére complert per la seua part retent al metéix personatge Alacant y altres punts, ja al Juny, lo díe 26, a la esglesia de Santa-María de Tudela, en presencia dels nostres magnats y de prelats, y ab assistencia de Garci Péreç, procurador del rey de Castella, declarà lo dit cardinal legat, ésser incorregut lo rey don Pére de Castella en sentencia d'escomunió, romanent en entredit los seus regnes, donantse aprés d'açò per veritablement rompuda del tot la tréva, y axí ho donaren a enténdre los castellans, los quals entraren per l'Agost, cremaren diversos pobles y van combatre diferents castélls, si bé deturant-se poch part ençà de les fronte-
:s, fent mester per tant aplegar novament forces per la de-
`nsa d'aquestes, comparaxent ab tal motiu los principals
ıbdills que havèm vist figurar abans de la tréva, y durant
s primeres contendes.

Espliquen axí aquests aveniments la rahó de la nova demunt donada, çò és, d'ésser anat lo Rey a Terol per l'Octubre. Es també concis lo Cronista al tractar d'aquesta estada, que suposa durà fins al vinent any, que passà a Valencia; emperò lo Zurita posa per clar que durant lo tal temps tingué lo Rey córts als aragonesos a Carinyena, que tantost passà a Çaragoça, ón començaren a consellar-li algunes persones amigues que-s convingués ab lo seu germà En Ferran, pensament que, per sa índola, crehèm esclusiu del metéix Rey, y és lo metéix qua calificarem abans de diabòlich (1).

Inseguint l'orde de la Crònica, dirèm, donchs, que ja començat l'any 1358, passà lo Rey a Valencia, traslladant-se dins bréus díes de la capital a Xàtiva, dés de ón, diu, proposà al infant En Ferran, germà seu, que se-n anas de Castella, y se-n passas al seu servey, ¡esglay-se lo lector! per defensar aquests reyalmes y les terres que ell particularment possehía (com éren, entre altres, les metéxes que lo nostre rey li havía segrestades y donades després al de Trastamara), posat cas que hi penetras lo rey de Castella, com axí éra probable que ho atemptas, puix que no s'avenía a ningun mijà rahonable, ni bastaven les proposicions del cardinal a allunyar-lo del seu mal propòsit. ¿Qui-s podía creure que accedis a la proposició del seu germà, rey y enemich, l'inconstant y voluble En Ferran, com no facen a considerar aquestes qualitats com a principals causes del mudement que oferí en sa conducta? car axí fóu, y no passaren gayres díes que En Pére tornà a la capital de Valencia, precisament perçó que allà devía acudir, com hi acudí, lo primer qui abans éra entrat ab exèrcits castellans en aquell regne, enarborant la rebetle bandera de la Unió, y tot per acceptar formalment lo títol de procurador general d'aquests reyalmes, com si fós

(1) Lo Zurita fa una ressenya circumstanciada y curiosa de tot quant esdevingué respecte a la concordia d'En Ferran y lo Rey, de la qual se-n deduheix que fóu l'ánima d'aquest afer En Bernat de Cabrera, y que fins a les darreríes del any 1357 no restaren del tot aclarides les dificultats que s'oferíen per dexar conclós lo tracte.

lo primogènit de la Corona, y per servir al destructor de la Unió contra lo rey de Castella, la causa del qual defensà fins en aquella hora. Ab aytal càrrech romangué l'infant En Ferran a Valencia, y donant-li lo Rey per conseller lo savi en dret Pére Cima, de la ciutat de Tortosa, féu la vía de Catalunya lo díe 26 de Febrer, essent arribat a Barcelona lo 22 de Març.

Molts díes hi hauríen entre aquestes dues dates, per passar d'un Estat o regne al altre qui li és fronteriç; emperò sería per efecte del aveniment que-ns recompta lo Cronista, al dir-nos que en «arribant a Nostra Dona Santa-María del Puig, ón anarem a visitar la imatge, nostra molt cara muller, la reyna, infantà una filla qui s'apellà Lionor, e que aprés fó reyna de Castella.»

No sabèm si la tornada d'En Pére a Barcelona podía tenir algun ebgecte séns relació ab la guerra d'ací, car Sardenya continuava en mal estat per desconfiança dels metéixs qui tractaren un poch abans ab lo Rey y-s reduhiren al seu servey; y Sicilia seguía ab los metéixs perills, per més que lo partit català, defensor allà del rey En Frederich, anava refent-se, per tal com fóu en aquesta ocasió con aquest príncep, axicom demunt indicarem, féu donació a la reyna Na Lionor, germana séua, reyna d'Aragó, d'aquell régne y dels ducats d'Atenes y Neopatria, y del comtat de Corintia a Alemanya, que li pertanyía per la successió de la reyna Na Elisabet mare séua, declarant en la metéxa donació (y aquest ès lo punt més important) que, en cas de no tenir lloch y que no-n pogués o no-n volgués usar la reyna d'Aragó, s'estengués al un dels fills de la dita reyna y del rey d'Aragó, marit séu, que és com si diguéssem obrir lo camí per que la dinastía regnant ací tornas a adquirir sots lo seu domini la Sicilia, com en témps d'En Pére *lo Gran.*

Emperò si bé abdues illes reclamaven la cura del nostre rey, y, sobre-tot per lo darrer fét sus-are mencionat respecte de Sicilia, posaven a En Pére en lo cas d'enviar gran armada per assegurar axí ab témps y positivament lo dret eventual que sa familia havía adquirit, impossible li fóu de tót-

en-tót, y axò per havèr dut a fí lo rey de Castella lo pensament que imaginaría encare durant l'entreval al qual donà peu la treva en los primers y curts moments de sa durada.

Don Pére *lo Cruel*, no podènt la seua armada contrastar a la nostra no-n tingué prou de valdre-s de les galéres de Portogal y genoveses, sinó que fins acorregué. com a recurs molt remeyer, al gran enemich de Castélla, al rey moresch de Granada; y per contrastar a tan infernal combinació no solament no li convenía al nostre En Père despendre-s de ses galéres envers Sardenya o Sicilia, sinó que ans bé-s veya en la necessitat de inventar grans mijans per fer cara al aparat de forces marítimes ab què Castélla lo menaçava, car dihèm ací novament que, séns tals recursos estranys, ui llavors ni en ningun témps no pogué la marina castellana acompararse ab la nostra, qui éra purament nacional. A aytal obgécte, per ventura, passà En Pére a Barcelona, y fóu en aquesta ocasió con imaginant un recurs qui contrastas en part al ideat per lo rey de Castélla, acorregué al rey del Marroch.

Dónen los nostres historiadors a aquest príncep mauritá lo nom de rey de Benimarin, y lo Zurita encare hi afig que lo papa Innocenci VI va rebre-n fort sentiment y féu exhortar lo Rey que-s llunyas de tan detestable y perniciosa amistat y revocas la concordia que ab lo dit mauritá assentat havía y s'inclinas a la pau ab lo rey de Castélla. Mas esbrinat lo fét, consta que no hi hà tal concordia, ni és altre lo rey de Benimarin que lo del Marroch, nomenat Abu-Henen (apellat en los documents Boannen), Lo nostre En Pére feya molt de témps, tenía establerta pau y aliança ab aquest princep africà, cosa que no tenía res de particular, ab la necessitat que hi havía de mantenir les relacians comercials entre abdós pahissos, y aquest metéix tractat, que éra de pau y amistat, ja-l renovellà En Pére per cinch anys, en l'Agost del anterior. En la ocassió a la qual nos referim, va sabèr lo nostre rey que lo de Castélla solicitava adjutori d'Abu-Henen contra l'infant En Ferran—pretést indecorós, car en lo simple fét de demanar ajuda contra En Ferran, éra llavors contra lo rey d'Aragó,—y sabidor d'aquesta manya, que es-

pletava lo castellà per atraure-s lo rey del Marroch, sèns perdre un moment, trameté allà, ab caràcter de plenipotenciari séu, En Matéu Mercer, per que requeris a Abu-Henen que, en força dels capítols de la pau que regnava entre élls, no donas ajuda al seu enemich lo rey de Castélla, ab la qual fi lo referit embaxadot se-n portà, noresmenys, del podér y credencial, unes curials instruccions, de tot lo qual féune enviar En Pére copia autèntica a don Mafomet rey de Granada (1). No fóu, donchs, géns irregular çò que féu lo nostre rey al acorrer al del Marroch, per qne no mancas als tractats, ni hi havía motiu per que lo Papa lo censuras, com axí ho merexía lo de Castélla, car aquest no solament se valía de la ajuda dels infehels per combatre a prínceps cristians, sinó que intrigava per que trencassen los tractats establerts.

Tinguéren lloch semblants féts estant ja lo nostre rey a Catalunya, ón hi féu estada dés lo Març al Octubre. De primer estigué a Barcelona, per uns quants díes; després, dos mesos a Giróna, de ón van signats los documents relatius a la embaxada del Mercer, ab data primer de Juny, y finalment altre colp a la capital ón tornà entrar lo 12 d'Agost (2).

Durant lo témps comprès dés de la data que retornà En Pére de Valencia a Catalunya, succehiren a Castélla horroroses matances que manà executar lo monstre coronat, per qui no hi valíen ni los més sagrats víncles, la innocencia, la bellesa, la tendra edat ni quantes causes poderoses a ablanir

(1) Tots los documents aci referits se troben en lo nostre Arxiu Reyal, y publicà-ls ja lo Capmany en sa *Colección Diplomática*, volumen IV, plana 121 y següents.

(2) En aquest témps hi havía a Catalunya una questió entre lo vescomte de Roca-bertí y lo comte d'Osona d'una part y l'infant Ramon Berenguer comte de Empuries de la altra, com les que hi hagué en totes èpoques y pahissos, per motius feudals, emperò sèns que arribas aqueste volta a produhir bàndol y guerra, mercè a la intervenció y bona voluntar del infant En Péré. Mencionam lo fét, car indicant lo Zurita que lo Rey havía convocat, per lo 25 d'Agost, a córts (de les quals no havèm sabut trobar noticia alguna). «suposa havèr tingut gran dificultat ésser servit dels catalans en aquesta guerra, mès encare de provehir en quant cava a la pau universal y de la terra. etc,,» tan incertes son aquestes noves, ent que a Giróna havía convocat a parlament En Pére, ab lo metéix obgècte de suposades córts, segóns roman històricament en los Annals d'En Feliu, volumen II, plana 257.

y commoure lo cor més empedernit. Los propris germans d'En Pére *lo Cruel,* Tell y Frederich, tement morir a les seues mans, com altres hi moriren, se-n passen al nostre estol y batallen d'aquí-avant contra lo tirà de Castélla: la muller d'Enrich de Trastamara ateny també escapar-se, ab igual temor, y se-n vé deçà, l'infant d'Aragó, En Joan germà d'En Ferran y del nostre rey En Pére (aquell qui ja s'éra a éll perferit a Sardenya, y més li valguéra havèr percaçat sa intenció), mor a mans d'aquell, *degollador insadollable,* com lo nomena un autor modern; gita aquell per sa propria mà una caulina contra lo pit del malaventurat infant aragonès, lo fa llançar per una finéstra y dóna-li un riu per tómba; encare la d'aquest desastruch, la reyna Na Lionor d'Aragó, y la inforrunada vidua d'En Joan són empresonades, per ésser bentost aximetéix víctimes de la rabia del monstre coronat.

Aquests féts esplicaran bé la actitut que adópta l'infant En Ferran a Valencia, y donaran idea de la seguretat que inspirava als nostres lo comport del Procurador general dels reyalmes, ja del tot descastellanitzat, tant que, a preveure lo nostre rey los motius que aquell tenía per obrar després ab tanta ardor y per necessitat contra les osts irruptores de Castella, ben segur que hauría estat menys condescendent en los pactes que ab ell establí al rebre-l en servey seu. La actitut del infant En Ferran, al qual aludim, consistí en convocar totes les osts del régne de Valencia, ab les quals se-n entrà per lo de Murcia talant, destrohint y fent tot lo dany que podía als súbdits del rey de Castella, y tirant avant fins a assetjar Çaragoça.

Coincidiría ab aquesta empresa d'En Ferran la vinguda del nou legat, que lo Romey diu ésser lo cardinal de Bolonya, los esforços del qual a la obtenció de la pau no fóren menys infructuosos que los del seu antecessor, per estrellar-se los bons intents del pontífech contra lo caràcter dels dos poderosos testaruts humanament impossible de conciliar; y per consegüent és molt probable que esdevingués la assentada del dit legat ab lo nostre En Pére durant sa estada a Catalunya, pot ésser durant lo temps que estigué a Girona,

ón esperava la arribada d'alguns barons francesos als quals d'allà estant havía convidats, per seguir ab més calor la guerra, sens recordar-se ja, y ab rahó, de la treva abans fermada y trencada per lo seu enemich.

Entant éra aquest lo desig d'En Pére y tant que, al avançar En Ferran sobre Murcia, vehèm també entrar lo de Trastamara a Castella, aprés d'aplagar sa gent a Alcarraç. En aquest entremig, los qui gordaven Taraçona per lo rey de Castella s'apoderaren del castell de Ferrelon en lo Montcay; mas los del comte, avançant dret a Soria, van combatre y prengueren Seron, y passaren désprés contra lo lloch d'Alcazcar, que no pogueren pendre malgrat dels forts combats que li donaren, palesant açò ben clar que estava encesa de nou y en gran manera la guerra.

Resolt a pendre-hi part En Pére, esperà que se-n tornas a Valencia En Ferran, y anant dret a Almunia, emprengué dés d'allà una ruta, que senyala, a manera de passeig militar, en sa propria Crònica. Lo díe 22 de Janer del 1359 se trobà a Calatayú, ón hi estigué alguns díes; aprés, anà dret camí ab totes les osts a Terrer, y al lloch de Moros, ón hi aturà fins al 15 de Març: lo 16, rompent ja la frontera de Castella, passà la nit al camp nomenat Alaves, y anant-se-n l'endemà al castell d'Haro, s'apoderà d'aquest y de la població, que féu abrasar.

Reforçat en aquest punt ab noves osts, car li s'agregà aquell jórn ab les séues son oncle, l'infant En Ramon Berenguer, passà a un altre castell y lloch nomenat Escobar, y alguns díes després a Medina-Celi, la qual combaté per espay de coranta-vuyt hores, sens profit, tant per estar ben defensada, com per començar ja a escassejar los queviures als nostres: «Si haguéssem pogut apoderar-nos d'aytal lloch (diu lo metéix Cronista y Rey), no haguerem aturat fins a Toledo; mas no podent fer-se, tornarem-nos a Çaragoça, ón arribarem lo díe 28 del propri mes de Març.»

Axicom vé a declarar en la referida Crònica En Pére, véu-se burlat en aquesta campanya, car tot just va tenir-ho tot ben dispost, féu paga de trobar-se ab les majors forces y

llur rey; emperò no aparexent aquestes, véu que sería infructuosa la jornada, y axí més s'estimà esperar millor ocasió. Lo retrahiment d'En Pére de Castella, qui-s trobava llavors a Sivilla, tenía sa significació, que no dexà d'endevinar lo nostre, essent aquesta la veritable causa d'havèr-se retret, y éra, ni més ni menys que lo compliment d'aquella pensada que suposam imaginada en les primeres vagars de la tréva: esperava lo Castellà que lo nostre En Pére se-n hagués entrat per Castella, y entant que allà s'entretingués conquerint castells y talant camps, la armada combinada de castellans, portoguesos, genovesos y mauritans (1), seguint les costes de Valencia, ón hi faría tant de mal com pogués, se presentas davant Barcelona o Mallorques, y s'apoderas tal vegada d'una d'aquestes dues ciutats.

Es, donchs, de compendre que, al tenir coneximent d'aquest plan lo nostre En Pére, se-n vingués a tota préssa, com efectivament ho féu, passant primer a Çaragoça, y d'allí a Barcelona, aprés d'havèr dexades ben establides les fronteres, ab l'obgecte d'aparellar les embarcacions en la nostra capital, y contrastar allà o a ón fós la armada de Castella, o millor dirèm la armada qui portava lo penó de Castella.

De passada, per més que no-n valga la pena, donarèm compte d'una nova que-s fa séua lo Zurita, y és que, en aquest témps, En Pére desafià al de Castella, reptant-lo davant lo papa Inocenci, per la trahició que aquell li havía féta, a qual obgecte envià a Avinyó micer Francesch Romà, son viç-canciller, encarregant-li que fés lo répte En Bernat Galceran de Pinós, qui estava a la cort Romana com a ecsiliat per una mort que féu, lo qual elegía lo Rey (malgrat d'aquesta taca) per ses altes qualitats; y lo répte féu-se *da-*

(1) Assegura lo Romey, y abans d'éll diguéren-ho altres autors generals de Espanya, que estant En Pére *lo Cruel* a Sivilla arribaren deu galeres de Portogal y tres de Granada: y posat que l'almirall no éra espanyol y si genovès, En Bocanegra—çò que revela lo gran nómbre de galeres genoveses que ell proporcionaría per merèxer tan alt càrrech en pahis estranger,—podèm, en resum, deduhir-ne quant insignificant no sería lo nómbre de veritables galeres castellanes, y per consegüent l'impropri nom d'armada de Castella que solen donar certs autors a la que tingué gosadía de menaçar Barcelona en la època de què tractam.

vant lo Papa, cada die, y durà molt de temps, emperò sens curar-ne lo rey de Castella; ans va aplicar-se a provehir les fronteres de Murcia, trametent-hi los seus capitans méntre que ell s'estava a Sivilla per exir ab sa armada contra lo régne de Valencia.

Apart de no veure aquesta lligenda justificada en ningun lloch, n'hi hauría prou del engrunament ridícol que enclou, y veure com lo metéix qui la va forjar titubeja sobre la època d'aquest inutil répte, que no toleraría en sa presencia ningun pontífech, per no donar-hi fè alguna; emperò més val estalviar consideracions dihent, en suma, que tan famosa nova és solament deguda al cèlebre Pére Tomich, al gran forjador de faules de la nostra patria, per qual rahó nos lamentam que en tal ocasió lo gran Zurita, per una distracció involuntaria séns dupte, cometés la relliscada de nomenar-lo *l'autor més cert en les coses d'aquests témps*, entant que és cosa certa que no-n conegué ningun y-ls va confóndre miserablement, en detriment de la veritable Historia.

Tornèm are a la armada castellana. Dés d'Algecires, ón hi aturà don Pére alguns díes, esperant les deu galeres de Portogal, qui s'agregaren a sa armada, partí ab aquesta, embestint y entrant de passada lo castell de Guarda-mar, deturant-se a la embocadura del Ebre, per veure si podía apoderar-se de Tortosa, llà ón tornà a comparèxer-li de nou lo cardinal de Bolonya, per repetir-li inutils instancies a favor de la pau, y seguint deprés la ruta de Llevant, arribà per fí a la ciutat de Barcelona, pochs díes aprés de la arribada del nostre rey, que fóu lo díe 8 d'Abril. Presentà-s personalment a la platja de la referida ciutat lo rey de Castella ab coranta naus, entre de grans y de petites, trenta galeres y alguns llenys armats, tenint açò lloch la vetlla de Quinquagesma.

Quant podríem dir ací tocant a aquest fét, no fóra tan circumstanciat y curiós com la relació que en sa Crònica fa lo nostre En Pére, y de consegüent adoptam ab preferencia son tést, com ho havèm fet en altres ocasions paregudes. Axí s'esprèssa lo Cronista:

«Manà lo dit rey sorgir tot son ostol en la dita platja de la dita ciutat, en la qual platja havía deu galeres nostres bé armades y algunes naus, entre les quals hi havía una fort gran, encuyrada; e ls homens nostres, destres en la mar metéren la dita nau dins les tasques, prop lo monestir dels frares menors, y ordenaren les dites galeres del cantó antigament appellat d'En Ciges, lo qual és en la ribera de la mar, en la fí del carrer appellat Rogomir fins al dit monestir de frares menors. E fóren ordenats quatre ginys, o brígoles de dues caxes, qui-s giren llà ón se vol.

«Semblantment fóren ordenats tots los lahuts marítims, e ab llurs mantellets, per contrastar al dit ostol de Castella; e encare tota la ciutat, ab tots los officis, cascuns ab llurs penons e llurs armes. E encare tots los llochs qui són a dues o tres lleugues de la ciutat venguéren ab llurs armes, axicom aquells qui-y éren tenguts per lo usatge *Princeps namque*. Noresmenys les gents qui éren en la ribera giraren les querenés vers la terra per defendre-s dels passadors qui-y veníen.

«Estant axí la dita ciutat apparellada, en lo dilluns propsegüent, que fó l'endemà de Cincogesma X díe de Juny, lo dit rey de Castélla manà dar batalla contra lo nostre estol ab les dites galéres e naus que-y fahéren acostar: e de hora de tercia fins a hora baxa continuaren la dita batalla, contra lo nostre estol, ab les dites galéres e naus que-y fehéren acostar. E la nostra gent se defenía valentment, axí que alguns dels nostres com dels llurs nafrats, per la gran multitut del viratons qui volaven per tót; e encare los trabuchs qui tiraven, qui sà, qui llà, axicom los éra vija-res, entant que lo dit estol de Castélla estava spahordit per lo defeniment dels dits trabuchs e dels dits mantellets, E com vehéren que als no podíen fer, tirà-s tot l'ostol de Castélla fora les tasques, e allí reposaren tota la nit.

«Lo dimars aprés següent, aquells qui havíen regiment del ostol de les dites galéres nostres tota la nit passada, estrenguéren les dites galéres e allogaren-les en molt menys spay que no éren d'abans, çò és, del cantó del Ancorer fins al

cantó qui ès prés lo monestir dessus dit dels frares menors. Envers hora de tercia tot l'ostol del rey de Castélla s'acostà vers lo nostre ostol de les nostres galéres, e ferén-hi atançar totes les naus, e en les naus majors (çò és en les pópes de aquelles), havíen fétes algunes brígoles poquetes que tiraven pedres, de què no s'ajudaven de res, ans totes les nostres gents qui éren en lo nostre ostol e en la ribera crídaven, avalotant ab grans ahuchs, e a manéra d'un escarn o desdeny, a cascun git d'aquelles pedres, les quals a res dan ni damnatge no feyen. E encare fahéren acostar, a poch-a-poch, com mills poguéren, a la dita nau nestra la major e més grossa nau d'aquelles del dit rey de Castélla, ab un gran trabuch que haguéren fét, lo qual stava a la pópa, per tirar contra la nostra nau. e la nostra nau desparà una bombarda e ferí en los castélls de la dita nau de Castélla, e degastà los castélls e-y ocis un hom. E aprés de poch, ab la dita bombarda fahéren un altre trét, e ferí en l'arbre de la nau castellana, e levà-n una gran squerda e-y degastà ulguna gent. L'almirall de Castélla, vehent que ells staven aquí més per llur dan e deshonor, que per profit algun: manà tirar tot l'ostol fora les tasques e en aquell loch ón lo navili ha costuma de sorgir collaren totes les naus per fer vela. E açò fó lo dit díe de dimars ans de hora de menjar: e la nit qui-s seguí, tot lo dit ostol se partí de la dita platja e tenguéren llur camí fins a les mars del cap de Tortosa, e puix, dreçaren en la illa de Eviça, hón lo rey de Castélla prés terra ab tot son ostol; e posà setge sóbre lo dit castèll de Eviça, e barrejà tota aquella illa, séns defensió que no-y trobà sinó del dit castéll.»

Ans d'esplicar la resolució del nostre En Pére tantost de ésser desapareguda la armada castellana, devèm fer una observació força interessant, per quant se refereix al ús de la artillería de foch, no a la artillería d'enginys, la única usada luranr la Edat Mijana fins a la data ón nos trabam. Haurà observat lo llegídor que la nau reyal del nostres desparà una *bombarda* contra la nau major de Castélla. Aquest nom *bombarda* no-s veu usat anteriorment, ni adhuc tan sols per significar una màquina de guerra, com s'esdevé ab la veu *tra-*

buch que en la antigor éra un enginy de contrapès, y després s'és aplicat lo nom a una arma de foch: essent una peça d'artillería, per l'ús de la qual fés mester la pòlvora, és de suposar que fós de fundició—per més que hi haja qui suposa que en altre témps se serviríen de tronchs d'arbres;—y axí les vehém mig segle més tart al setge de Balaguer per En Ferran I, ón hi havía bombardes de metall qui gitaven *pilotes de foch*, les unes eczistents en aquell punt y d'altres manllevades per los arraigs de Tortosa, segóns tindrèm ocasió de comprovar.

Que en témps d'En Pére *lo Cerimoniós* hi havía bombardes de metall, o sía artillería de foch, fóra la única cosa que-ns caldría provar per regonèxer l'eféfcte que llur git pogué fer contra la nau major de Castélla; mas per bona sort nostra un document autêntich és vingut a abonar-ho, y és aquest una carta del rey En Joan I, fill e immediat successor d'En Pére, datada a Çaragoça als 10 de Juny del 1391, y endreçada al castellà y batlle de Palamós, al qual demana o comana qee li sía tramesa la *bombarda de coure*, que son pare, lo rey En Pére, havía féta servir, con féu execució contra lo comte d'Empuaies (1), no podènt restar, per tant, ningun dupte tocant o la introducció o primer us conegut de la artillería en la nostra terra, d'aquella invenció que tant contribuí al cambi de costums militars d'aquell témps, de la qual invenció n'han disfrutat los perjuhís o avantatges per la humanitat diferents autors, que va malehir l'Ariost sóts lo primer sentit, y que en aquests segles civilitzats han portada los homens al més alt grau de perfecció tocant al séu eféfcte mortifre y assolador, esperimentant-se, en los precisos moments d'estar escrivint aquestes ratlles, lo trist resultat de tan ferest avenç en aquelles metéixos pahissos ón, catorze segles enrere lluytaven Atila y Meroveo. Séns temor d'errar-nos, padèm: donchs, assegurar que al eféfcte de la nova arma, no esperada y pot-ser no coneguda per los atrevits assetjadors de Barcelona, fóu deguda la cuytosa fuyta de la armada castellana vers les aygues de Mallorques, a ón séns

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1961, foli 17 y següents.

temor de que-ls desbaratassen com en lo port de Barcelona, confiaría *lo Cruel* dominar y sobreposar-se més fàcilment ab les emprades galéres qui-l servien.

Espedí lo nostre rey, durant aquest fèt, unes ordinacions qui revelen una gran previsió: fóu la una que se-n anas a Valencia ab algunes companyíes de gent de cavall lo prior ce Sant-Joan de Catalunya, En Pére Arnau de Parestortes, per defersar aquelles costes, en cas d'alguna irrupció dels castellans fugitius a les metéxes; y l'altra, que lo comte de Osona replegas a Coblliure totes les galéres disponibles y ab élles fés cap al port de Barcelona. Aplegat que estigué tot lo bò de la armada, qui-s componía d'un gran nómbre de galéres y naus, entre les qual hi havía com unes cinquanta fustes de rem ab molta gent y esforçada, tant de guerra com de mar, ab ajuda de la metéxa ciutat y per consell de diversos nobles y cavallers, entre los quals hi havía mossèn Bernat de Cabrera, mossén Gilabert de Centélles, mossèn Francesh de Perellós y molts altres (son paraules del metéix Rey) isqué En Pére personalment, ab sa armada del demunt dit port, fent-se a la vela envers la illa de Mallorc, lo díe 23 de Juny.

Al fugir la armada del rey de Castélla, fent la ruta endret lo cap del Llobregat, anà seguint la costa de Ponent, a la qual gità dues vegades molta gent en terra per fer ayga, a Sitges y a Sant-Boy, ón s'hi embregaren fortes escaramuces ab los qui defensaven aquells punts, de què n'exiren perjudicats los nostres, com és natural de presumir, va córrer després la dita armada fins al cap de Tortosa, y d'allà traversà cap a la illa d'Iviça, ón també hi gità la gent en terra per combatre lo lloch: mas com se defenssassen vigorosament los qui gordaven aquell fort castéll, calgué-li posar-hi setge lo rey castellà, y tal fóu la fatlera, que, assentat lo Reval, manà allogar les màquines de batre y los trabuchs per enbestir prompte l'afer.

Algnns autors castellans dónen noticia de que per aqueles aygues apresonà la armada de Castélla una nau veneciana, carregada de molt ricoses mercaderíes. No tindría res

de particular aquest fét per referir-lo en aquesta Historia atenent lo nostre obgécte, per bé que degam tenir en compte que no éren nacions enemigues en aquell témps Castélla y Venecia, y que no ho consentiría l'almirall d'En Pére *lo Cruel*, qui éra de Génova, com una gran part de les galéres, per estar llavors en pau aquesta senyoría y l'altra; emperò ne farèm esment per semblar-nos que aytal nau éra la metéxa de què parla lo nostre En Pére en la seua Crònica, çò és, un llahut català qui portava diferents pagues del bisbe de Mallorça, essent lo rey de Castélla sabidor, per lo capità y marinería de la dita nau, de que esperaven en aquella illa la arribada de les nostres galéres ab lo rey llur.

Va sabèr aquest a Mallorques la estada del seu enemich a Ibiça, y con deliberava anar al seu encontre. avisaren-lo que havia *lo Cruel* desemparat lo setge que tenía posat al castéll d'aquesta illa; per què, rumiant lo cas En Pére, y regonexent per ventura la necessitat que tenía de no abandonar los seus reyalmes en tan difícils circumstancies y de no privar-los de forces, va limitar-se ordenar que part de la armada anas al encalç de la fugitiva, entant que ell tornava ab lo restant a Barce-ona, com axí ho féu, arribant a aquest port set díes aprés d'ésser desembarcat al de Mallorques; lo 29 del metéix mes (1). En conseqüencia, partí En Bernat de Cabrera. com a capità, ab quinze galéres, en questa de la armada castellana, essent açò la veritat y no açò que escriu En Pére Lópeç d'Ayala, de que la nostra armada enqueridora éra de coranta galéres y dues d'eiles grosses, encastellades, car per les dates dels documents eczistents pot ún comprovar lo cuytós retórn d'En Pére a Baccelona, y no és

(1) Esplica, en part, la necessitat que tenía lo Rey de no aventurar les seues galéres al primer moment, séns havèr rebudes les qui arribaren de Coblliure, lo veure que una partida la-n tenía destinada a un altre molt divers obgécte, qual éra la conducciò de la infanta Na Constança a Sicilia, per ajustar-se en matrimoni, tractat ja de téms, ab lo rey Frederich. En tant éra axí com que no gayre díes aprés de la toruada d'Eu Pére a Barselona, devien partir d'aquest port vuy galéres y dues naus, sóts manament d'En Olf de Pròxida, per conduhir la nova reyna de Sicilia al seu marit, y ab lo dalèr de perseguir la armada castellana perllongà-s l'anada d'aquella ver Sicilia fins al 4 de Novembre.

de pensar que s'arriscas a tornar lo Rey ab pochs bastiments, ignorant què s'éren fét los enemicns, dels quals fàcilment haguéra estat víctiua, a no encotrar-los en la travesía.

Hi afig lo citat autor castellà que la armada de Castella ab son Rey anà dret a Alacant, ón saltaren en terra alguns cavalls qui acameteren als qui defensaven aquell punt, passant tot-seguit a Cartagena, al port de la qual se separaríen les galeres portogueses ab llur almirall per retornar al llur pahis, y don Pére de Castella regressà al seu reyalme, tornant de nou a Sivilla.

La Crònica Reyal diu tan solament que anà En Cabrera al encalç de la armada castellana fins a les mars d'Almería, y séns ulterior resultat, se-n tornà de nou a Barcelona. Portant aquella tanta devantera, ún s'esplica que no la atenyès la armada catalana, puix en compte d'exir-li al encontre, és de creure que se-n anà primer a Ibiça, y com al passar per Cartagena podía tenir nova lo nostre almirall de la disolució de la armada enemiga, no restant-li per encalçar sinó les galeres portogueses, prudencia fóu abandonar-les y no anar-se-n més endins, cosa molt diferent per cert de çò qne hom llig en la Historia del Romey y en altres anteriors, a sabèr, que les dues armades defugíen lo combat y s'esquivaven la una a la altra, respecte o temor que sols pogué esperimentar-se con estaven abdues dins lo port de Barcelona, per no ésser en aquella hora les nostres galeres bastants en nómbre; mas després, mal no-n tinguéssem nova alguna, donaríem per prudent o temorosa solament la armada castellana, posat que aprés de presentar-se ab tant d'aparat atrevint-se a passar les tasques del port de Barcelona (no havènt-ho fét armada alguna forastera en ningun témps, calgué-li exir-ne al compas de la xiulada del nostre poble, y malgrat lo despit y la rabia del rey *Cruel,* no tingué constancia per mantenir y continuar un setge contra lo castéll d'una petita y lluyadana illa.

Aprés del fét de les armades, indica solament lo nostre En Pére en la seua Crònica, que tenint en compte, al estar Barcelona, les moltes despeses que calía fer per mor de la

guerra, començada novament per culpa del rey de Castella, acordà tenir córts als catalans a Cervera del Urgell, al qual efecte partí de la capital lo díe 8 d'Octubre envers la dita vila, ón de fét se celebraren les dites córts, que fóren acomiadades lo díe 20 de Desembre següent, aprés d'havèr fét grans ofertes los tres Braços, per socórrer per vía de fogatge. Emperò al parlar lo Cronista de çò que passava a Catalunya, s'oblidà, y, és molt de meravellar, d'un fét d'alta importancia que esdevingué al metéix témps tocant a la guerra.

Lo Zurita ne fa menció, y al descriure-l, ab bon acort se valgué de la relació més autoritzada en aquest punt, de les paraules del metéix enemich, com si diguéssem, que axí pot considerar-se l'autor castellà dessus nomenat, lo qual tingué l'encàrrech d'escriure les coses d'aquell temps, y crèdit podèm donar a la nova con aquesta és sóbre pèrdues y desastres y no glories y triumfes de sa nació. Repartides les forces principals d'aquests reyalmes a les fronteres, y llevada tota sement de desunió, per tal com apar que alguns del antich reyalme no volíen donar obediencia al comte de Trastamara, hi entraren algunes companyíes de cavall y de peu Agreda. dret a Olvega, que combatéren tantost calant-hi foch.

Sabuda per les forces de Castella aytal entrada, tractaren d'exir al encontre del Comte, y en aplegant l'un y l'altre estol a un camp apellat Araviana, a les faldes del Moncay, se previnguéren ab ayre de esclatar la batalla, que-s donà lo díe 22 de Setémbre; y fóu-ne lo resultat que los de Castella restaren vençuts y desbaratats, havènt-n'hi més de tres-cents entre de morts y de presoners, tots personatges de pès, apuntant-ne los noms dels més principals l'Annalista aragonès, tot podènt-se llegir en la obra del Cronista castellà citat més amunt; y apoderant-se l'un dels nostres del penó d'En Ferran de Castre, que portava son bauderer.

En les propries relacions a les quals nos referim és de veure que entre los castellans no dexava també d'haver-hi llurs divisions, fent açò que alguns personatges no concór-

reguéssen a la batalla, per més que hi anassen llurs companyies, de què pervinguéren-ne tantost nous odis, qui contribuiren a la muda d'algunes persones en certs càrrechs públichs, y a passar-se altres personatges malvolguts o ahirats al servey del nostre rey, y afigen-hi los qui-ns en donen noticia, que «no podènt lo rey de Castella pendre llavors altra venjança del comte de Trastamara, féu ociure a En Pére y En Joan, germans seus, qui estaven presos al castell de Carmona, essent molt jovenets e inocents;» noves víctimes afegides a les moltes altres que ja comptava aquell butxí de sa propria sanch.» (1)

Aprés de la batalla d'Araviana—que és l'afer passat per alt a la Crònica *del Cerimoniós*,—se concentrà la guerra a les fronteres de Daroca, Calatayú y Taraçona. Aliat lo rey de Castella ab lo de Granada, manà publicar la guerra a sanch y foch, y envià la major part de les seues forces envers aquelles ciutats. Era açò a la primería de Octubre, romanent encare lo nostre En Pére a Barcelona, dés de ón no dexava de treballar per mijà dels metéixs cavallers castellans qui-l servíen, per atraure-n d'altres qui seguíen encare, si bé que enfastijats o ab temor, a En Pére *lo Cruel*, çò que de fet anava conseguint, y entre altres dels qui estaven ab éll en relació, éra talment l'encarregat de gordar la ciutat de Taraçona, nomenat Gonçal Gonçales de Luzio.

Al tenir noticia de que aquest afer estava en bon camí, tant que per aquell témps devía acudir lo Rey a les córts que

(1) Durant aquest any, per no podèr fer cap En Pére ab ses galeres a tants punts qui reclamaven son adjutori, apar que s'avingué a fermar certa tréva ab Gènova, cosa que procurà lo marqués de Mont-ferrat que lo metéix En Pére havía casat ab la infanta Elisabet, germana del infant de Mallorques, qui estava prés a Barcelona. En axí, no calent-li distraure los seus vaxells per la defensa de Sardenya, pogué accedir més fàcilment a una demanda que li feu lo seu confederat, lo rey de Lremicen, qui li demanava unes quantes galeres per defensar-se del rey d'El-Garb, y havent-n'hi trameses quatre comanades per En Matéu Mercer, vehéren-se acomeses per altres cinch que hi trameté lo rey de Castella manades per un venal tartre, apellat Zorzo, qui dés de sa minyonía servía als genovesos, y havent fet presoner aquell célebre mariner nostre, lo conduhí a Sivila, ón lo rey *Cruel* féu-lo morir en públich cadafal, sens recordar lo mérit que havía contret a favor de Castella en la presa d'Almería, y que son únich crim éra defensar lo seu Rey e sa patria en bona guerra.

havía convocades a Cervera, essent una metéxa direcció per anar a Çaragoça, isqué lo díe 8 d'Octubre envers aquella vila. Méntre que hi estigué, o sía durant les referides córts de que demunt parlarem, ja que no dés de Çaragoça o un altre punt més proper a Taraçona, no dexaría d'activar lo començat afer, y axí, closa la dita assamblea catalana, anà dret a Lleyda, ón hi passà la festa de Nadal, y entrà a Çaragoça, lo díe 3 de Janer del any 1361, assistí a unes altres córts d'aragonesos que també hi tenía convocades (y que traslladà després a Borja), de ón ne tragué la oferta de noves forces per entrar a la ciutat que cuydava recobrar. Efectivament, Gonçàleç de Luzi, féu lo lliurament de Taraçona, y a-les-hores, a 19 de Febrer, isqué lo Rey ab les noves forces endret aquesta ciutat, havènt rebut, ans no isqués de Çaragoça, los embaxadors de Portogal qui veníen a tractar de pau y aliança, als quals recordà lo nostre Rey la deslleyaltat del llur, per havèr ajudat ab les seues galeres lo Castellò, emperà sens rebujar la llur avantatjosa oferta, de les quals va desenténdre-s no-més que per conse-llar-los-hi que tractassen l'afer ab l'infant En Ferran con estigués a Castella, per ésser ell lo qui ho havía promogut, com a parent que éra del rey de Portogal. Lo díe 26 de Febrer lo rey d'Aragó entrava ab les seues osts dins la ciutat que abans li havía presa lo de Castella.

Esperimentava-s certa gelosía; tocant al sobirà comanament de les tropes y al entrament de Castella, entre l'infant En Ferran y lo comte de Trastamara, de ón ne podíen nàxer perjudicials bàndols, tant més quan abdós èmuls aspiraven a ésser reys de Castella. Mesures prudents aparen les que adoptà lo nostre En Pére per esquivar-les, mas al nostre concepte eren de convinença propria, puix més li interessava a En Pére veure rey de Castella a En Enrich de Trastamarà, qui al cap y a la fí éra tingut d'estar agrahit a Aragó, que no a En Ferran, qui podía en lo setial fer reviure antichs gréuges y ésser un nou y ferm enemich séu. Ab semblant mira, féu lo Rey esperar a Çaragoça l'infant En Ferran, al cap de mil cavalls, y després tots los cabdills plegats ab lo

comte de Trastamara entraren, per orde séu, a Castella. Posaren primer de tót setge al lloch d'Haro (que en la Crònica del Rey ne diu Alfar), dcl qual s'apoderaren, tiraren després envers Pancorve, de ón se-n tornaren dret a Nàxera, sabènt que lo rey de Castella s'atansava a Birviesca y posava son camp a un lloch nomenat Açofra, tocant d'aquella població, ab propòsit séns dupte de donar l'endemà batalla.

Per les relacions acomparades d'uns y altres autors és de veure que lo nucli de forces manades per los comtes de Trastamara y d'Osona perdéren en aquest encontre, vehentse més apurat lo paimer; mas d'altres forces qui s'éren replegades a un puig nomenat lo Cabeç dels cristians, triumfaren dels restants en tal fórma, que perdé lo de Castella més de cent-cinquanta cavalls, méntre que dels nostres no-n moriren sinó trenta, apoderant-se los vencedors de molts penons del enemich.

Va recular lo rey de Castella ab los que pogué envers Sant-Domènech, passant tot-segut a Logrony, y los nostres, abandonant los punts que sus-are ocupaven (provant açò que ab tot y la victoria conseguida desconfiaven de llurs poques forces), passaren per una drecera prop d'Aguilar ón estava lo cardinol de Bolonya, per venir a raure a Tahust llà-ón se deturaren alguns díes. Recompten que ací podía damnificarcar-los lo rey castellà, emperò que a préchs del cardinal se deturà En Pére, cosa que-s fa difícil de creure, essent més probable que-ls dexà anar per venre que ja sortíen del territori castellà: éra de temer, no obstant, que tot allò fóssen estrategies d'una y altra part, car no volgué *lo Cruel* esmerçar la seua gent, que comparti després en diferents presidis per les fronteres, tornant-se-n éll a Sivilla, y los nostres prenguéren més bona disposició repartint-se igualment en oposició als punts que los altres ocupaven. En situació tan crítica onseguí lo seu obgecie lo cardinal, y per tant s'ajustaren b aquest dos comissionats, Joan Alfons de Mayorga per astella y En Bernat de Cabrera per la nostra part, los qui ısémps çomençaren a tractar dels camins qui poguéssen oure a concordia los dos reys.

Tal fóra la confiança en la pau, que en acabat de partir lo Cabrera ab l'indicat obgecte, a 17 de Maig, manà lo rey fer mostra o passar revista de la seua gent, y l'endemà, se-segóns consigna en sa Crònica, fóu ja publicada la pau, de ón lo Rey convidà menjar al cardinal y tot lo seu acompa-nyament, honrant-lo de la manera que al seu caràcter corresponía; y, séns]riga, ab la fí d'estalviar messions inutils, fóren acomiadats y trets de sou tots quants ne percebíen per mor de la guerra, que éra de suposar que cessaría d'aquí-auant, essent un dels personatges qui-s retraguéren dal servey del Rey lo metéix comte de Trastamara, lo qual se-n anà a Provença: y si donam crèdit a Vaísset (*Histoire du Languedoc*, volumen IV· plana 318), lo dit personatge y son germà don Sanxo, en lo mes de Juliol del 1361, se trobaven ab llurs companyíes d'aventurers al territori de la senescalía de Carcassona, ón cometéren algunes malifétes. Partí lo 25 de Maig de Calatayú En Pére, y tratenint-se uns quants díes a Carinyena, entrà a Çaragoça lo 20 de Juny, romanent just un mes a aquesta ciutat passant després a Barcelona ón hi entrà lo 4 d'Agost, fent ja dés a-les-hores estada a Catalunya fins a la fí d'any. que emprengué la anada cap a Valencia, en là qual ciutat entrà lo día 5 de Janer del nou any 1362.

Sémpre havèm vist que no perdía lo témps En Pére per imaginar noves empreses o complir utils progectes: com no estava enfeynat en batalles, vingué-li molt bé la nova aparença de pau per llevar destorbs y compromisos qui anaven naxent méntre que li calía estar agoytant les fronteres. L'un dels afers que procurà espatxar, en interès propri, durant lo referit any fou casament del seu segon fill, l'infant En Martí, ab Ea María, filla y hereua d'En Llóp de Luna, senyor de Segorb (mort l'any anterior) y de Na Brianda Agaout o Agasut, verificat a Barcelona lo 13 de Juny del 1372, casament notable per ésser la casa de Luna de les més acabalades d'Espanya, y jatsía no casa Reyal, emp7rò emparentada ab les de diversos prínceps, y éra per altra part la familia d'Agout parenta del papn Climent V, segons diuen.

Entrat lo mes d'Agost, que fóu con regressà En Pére ?

Barcelona, tingué noves de que numeroses companyíes de França veníen per entrar a la banda del Roselló; al punt féu-se crida per l'usatge *Princeps namque*, y exint lo 22 del metéix mes envers Giróna, hi aplegà les osts de Catalunya, y tan bell punt com tiraren vers lo Rosselló los oficials del comtat y especialment los de Perpinyà féren ja sabidor lo Rey com les dites companyíes se-n éren tornades, y tan insignificant estimà En Pére lo fét, que, séns anar més avant, ab totes les osts a Giróna, y entrà segur y confiat a Barcelona lo 4 de Setémbre.

A les darreríes d'any, per la composta de certs afers (que no declara lo Cronista) envià En Pére, com a missatger sèu, acompanyat d'algunes galéres armades, En Bernat de Cabrera, al Sant-Pare, si bè lo Zurita hi afig que anà ensémps ab lo cardinal legal, qui-s retreya per donar com a finida sa missió.

En la metéxa ocasió s'esdevingué un fét interessant a Barcelona, la nova del qual no deu ometre-s per se singularitat, y per demostrar alhora la vigilancia d'En Pére per activar y donar volada al comerç marítim, qui és estat sémpre la ànima d'aquest privilegiat terrer. «Estant lo Rey a Barcelona (diu lo Zurita) vers la fí d'any. arribaren a aquesta ciutas dues galérés del reyalme de Xipre, que trametía lo rey Pére, qui succehí en aquell teyalme per aquest témps a Uch de Lusinyano, y éra casat ab la reyna Na Lionor, cosina del Rey, filla pel infant En Pére d'Aragò (1): y ab élles duyen un gran present, car entre altres coses portaven un lleó, brúfol de sa natura, molt abrivat y ab art, ensinistrat y molt exercitat eu caça de montería. Y per gran singularítat, portaren diverses vestidures, de què usaven los prínceps dels tartres: y encare alguns archs, ab llurs aljaves y sagetes, ab hérba, que solíen dur generalment en la guerra.»

(1) Huch IV, de qui aci tractam, éra nét d'Huch III y fil! de Guiu conestable do Xipre, lo qual éra germà de María, muller del rey En Jaume II d'Aragó de manéra que entre la familia del Lusinyan y la del nostre Rey hi havía molt proper parentesch, augmentat are més per lo casament de la cosina carnal d'En Pére *lo Cerimoniós* ab lo seu segon cosí lo rey Pére I de Xipre, segon fill de Huch IV.

Començat lo nou any 1362, y estant lo Rey e Valencia confórme abans indicarem, se trasmudà l'aspecte general dels afers públichs y no trigà hom en regonèxer que la pau ab Castélla éra estada passatgeea com la primera vegada que s'atemptà. Dues causes hi hagué principalment per que donas semblant resultat: fóu la una lo mal dissimulat afany del infant En Ferran per succehir en lo setial de Castélla, y com aquest éra preferit allá al comte de Trastamara qui éra bórt, cada vegada que feya alguna mortaldat *lo Cruel.* fugíen del sau costat nous cavallers per anar engruxir les rengleres de aquell pretendent, o sía l'estol del rey d'Aragó, cosa que no podía comportar aquell tirà; y la altra consistia en la manéra de interpretar lo tractat de pau los dos signants, per tal que esdevenint en aquella ocasió que Mafomet *lo Llarch* de Granada fós trabocat per lo seu enemich Mafomet *lr Roig* (axí nomenat per la color del cabell), qui éra un dels tants tiranols alçats durant la velledat del altre, y passant-li a En Pére de Castélla per lo cap defendre y reentronitzar lo desbostat, qui ara enemich del rey d'Aragó, aquest per un costat, valènt-se d'ún antich costum d'aquests reyalmes. no volgué privar que anassen lliurement companyíes d'ací ab los llurs capitosts a defendre al qui millor los convingués, y per l'altre defugí d'enviar socórs de galères al castellà com s'éren los dos reys amichs d'amichs y enemichs d'enemichs; donchs, puix a Granada hi havía dos reys, y éra *lo Roig* son amich. méntre que *lo Llarch* li éra enemich, faltava lo castellà en perseguir a aquell, devent ans ésser enemich del altre, puix ho éra d'éll. Emperò més la avorrició que-s portaven mútuament los dos rivals, y certes que la guerra duraría tant com abdós durassen, o fins a tant que l'un acabas ab l'altre. Conexent aytals dificultats En Bernat de Cabrera, y desijós de que no-s renovellassen los passats desastres, se oferí com a mijancer, a la qual fí se-n anà a Sivilla ab dues galéres, y ab rahó o séns élla, fóu de parèr que calía armar sis galeres y trametre-les a don Pére de Castélla, lo qui-s conformà ab què. en compte de galéres, que no éra d'açò que més freturava, li envías lo d'Aragó sis-cents cavallers,

acceptant-ho aquest aximetéix, fins a conferir-ne lo comanament al metéix Cabrera y a En Pére de Luna.

Consta en la Crònica que, estant lo Rey a Valencia, tornà de Castélla a la dita ciutat En Bernat de Cabrera, essent desembarcat lo díe 31 de Març, y segóns lo Zurita no trigâ en rebre una carta de don Pére de Castélla, ón li deya que no hi anas lo socórs ofert, puix que no-n freturava, per havèr fét pau ab lo de Granada, o sía ab l'usurpador; emperó pregava-li que anas altra volta En Bernat al seu costat per tractar del matrimòni que li havía proposat del seu fill l'infant don Alfons ab la infanta Na Lionor d'Aragó, fent-li a sabèr aximetéix que se-n anava a les fronteres de Navarra, contrastar a certes companyíes que tenío entès que cuydaven entrar de França ab lo comte de Trastamara.

Ningú no esplica la sorpresa que deuría causar en lo cor del nostre rey aquest cambi sobtat del castellà, ni çò que féu lo perspicaç Cabrera. y és ans bé de meravellar veure que En Pére, al cap d'alguns díes de la tornada del seu ministre, surt cuytosament de valencia, s'embarca al Puig ab la Reyna lo díe 18 d'Abril, ab ruta envers Coblliure, o sía al estrém dels seus Estats, y tocant no més que de passada a Penyíscola y a Barcelona, per re-er-se y amenar-se-n los seus fills, los infants En Joan y En Martí, no para fins a la fí del seu reposat viatge, o sía al port de Coblliure, a ón desembarca prr entrar a Perpinyà lo díe primer de Maig següent. Lo secrét de tan inesperat viatge éra la repetició de la cruel pésta que ab tanta freqüencia afligía les nostres ciutats, o millor, la nova d'ésser desaparegut de Perpinyà, ón anava cercar un consol lo Rey ab sa familia, puix a Valencia y Bàrcelona havía d'estar, per força en contínuu esglày.

Lo secrét cambi manifestat per lo rey de Castélla ón de major trascendencia, per quant tocava a la vida dels sotsme-)s, sémpre versats ab la guerra, d'aquests reyalmes: tot uant aparentava al escriure a En Cabrera (la dissort del ual pot-ser va nàxer dés aquest moment) éra suma falsedat, ıanya y alevosía; la suposada pau no éra ab *lo Roig*, ans ı-lo matar tan prompte com les osts castellanes l'agafaren

y conseguiren tornar al seu setial lo caygut. La generositat de renunciar als reforços promesos per lo nostre rey, no éra altre sinó la obtenció d'una ferma aliança ab numerosos pomerosos potentats, ab lá ajudo dels quals fàcilment podía triumfar d'Aragó. comptant-se entre élls los reys de Portogal, de Navarra y de Granada, y los comtas de Fóix y Armanyach, lo senyor de Labrït y altres grans de Gasconya, los qui fàcilment podíen fer entrar aquelles companyíes de forasters que fepa poch lo rey En Pére foragità. y que a escuses de foragitar-los de nou, si ho atemptaven, hauía dit que estava llavors a Perpinyà; y per fí, la aprohismació a les fronteres de Navarra pcr contrastar al comte de Trastamara si entrava, no tenía altre obgécte que relaciouar-se més fàcilment ab los nous aliats, sóbre-tót ab lo navarrench, y atançar-s als punts dels quals mes li convingués apoderar-se, con descaradament declaras quc oblidava la concordía y tornava a la guerra.

Certes, nò trigà a donar prova segura dels seus intents lo rey de Castélla, car lo díe 17 de Juny arribà a ohida del nostre rey la nova de que aquell, ab gran copia de gent, se-n éra anat a Calatayú a posar-hi setge, méntre que lo rey de Navarra feya dret camí a vn altre lloch de la frontera, y encare ans de atrevir-se a tant; com a preludi de sa nova campanya, havía ja gonyat *lo Cruel* los castélls d'Hariça, Ateca, Terrer, Moros, Cetina y Alhama, y los llochs de Torrix y Bijuesca.

Una altra nova fatal e inesperada arribà al nostre rey, entant que romanía a Perpinyà, sóbre-tót per la grau relació que tenía lo fét al qual se refería ab lo perill dels territoris que En Pére tenia volença en gordar, y que menàçaven llavors les companyíes d'aventurers estrangers y los antichs favoridors de la casa de Mallorques, pertorbadors constants de Catalunya. Tingué esment lo Rey de que l'infant de Mallorques, qne-l teníen presoner al castéll nou de Barcelona. acabava de fugir, malgrat la estremada vigilancia que hi havía. Lo Zurita, qui ho troboría en les antigues memories que possehía, nos esplica lo fét per peces menudes, que, de tar

curiós, ne reproduhirèmací la part principal. Donchs diu, parlant infant presoner, que tractà ab alguns servidors séus, còm podía sortir del castéll nou de Barcelona, ón estava ab grans guardes. y en molt aspra presó. Entre les persónes de gran confiança qui-l gordaven, les quals se rellevaven cada setmana, li tocà un jórn a un Nicolau Rovira. Y generalment dormíen a una cambra al costat d'una de ferre, ón hi tenía l'Infant lo llit: y tantes guardes hi havía,que semblava impossible exir, car lo dexaven tancat dins aquella presó con se-n anaven a dormir, y de díe anaven ab l'Infant per lo Castéll, que no-s separaven d'éll. Malgrat açò, per mijà e industria d'En Jaume de Sant-Climent, cabíscol de la Seu de de Barcelona, qui solicitava los afers del Infant, que ab claus falses obriren les cambres del Castéll, essent-ne participants en aquest tracte alguns dels oficials que dins hi havía, y degollaren En Nicolau Rovira en lo llit ón dormía, y tragueren d'aquella presó l'Infant y salvaren-lo. Fóu açò en tal ocasió, que per lo metéix témps se morí lo rey Lluis a Nàpols, lo díe 26 de Maig, y per lo parentiu que l'infant En Jaume tenía ab los princeps d'aquella casa, se recollí en aquell reyalme, intitulant-se rey de Mallorques: y no passà un any, que la reyna Na Joana ab éll se maridà (1).

Aterrat havía de romandre En Père ab tan grans noves, y més vehent-se en la necessitat d'aténdre ab grans forces a dos punts tan distincts, a sabér, les fronteres del Rosselló, com va fer-ho ab gent de guerra de Catalunya; per contrastar als qui entrassen per França, y les fronteres de Aragó y de Valencia contra les numeroses osts qui vinguéssen de Castèlla, mancomunant-se contra la nostra patria, y

(1) Per no interrompre lo curs dels féts principals en la narració general, donaròmací noticia, per vía de nota, d'un que-n correspon al mes de Juny y anterior a la anada del Rey a Barcelona: tal ês la vinguda a Perpinyà dels embaxadors de Boham-Abdallà, rey de Tremicen, per assentar nova pau y aliança, que-s fermà als 25 del dit mes. De gran trascendencia fóu aquell fêt en tan critichs moments, car entre altres pac.es s'establí que anas allà En Francesch Sacosta, per traure los captius que hi havía en aquell reyalme y en lo d'Algarb, d'ençà que-s perdéren les galéres d'En Matéu Mercer, y que a la tornada del dit comissionat envias lo rey africà mil cavalls genets per la guerra sontra Castélla. Ignoram si ytal promesa arribà a complir-se.

en ajuda del sanguinari rey de Castélla, altres reys de la Península. Deyen los correus seguits qui arribaven d'Aragó, que méntre lo rey de Castélla anava a Calatayú, lo de Portogal aniría a Daroca, lo de Navarra a assetjar Taraçona, y los restants aliats ab les llurs companyíes entraríen per les montanyes a córrer les comarques d'Exca. Vé a descobrir lo Rey son esglay en la sena Crònica, deduhint-se de ses paraules que passaría un viu diàlech entre éll y son ministre Cabrera, puix consigna que «aquest tot èra dir que allò ni éra vertader ni podía fer-se;» y podèm calcular de quina manéra aniría crexent l'odi del Réy contra aquella persóna en que tant havía confiat, cada negada que la toçudería en negar del Cabrera se veya esvaneida per una nova carta o comunicació d'amichs y de corporacions, y sóbre-tót al pensar que açò li anava esdevenint trobant-se del tot desprevingut, séns fosces aplegades, séns cabals per pagar-les y ben segur séns témps ni recórsos per aconseguir la una cosa y la altra.

Proves de gran patriotisme donà en aquesta estretor la ciutat de Çaragoça, car, séns esperar avis, se convocà reunint los indivíduos de la Diputació, per provehir a la defensa, y lo Rey tot-seguit dona una metexa disposiciò als de Valencia, encarregant la llur presidencia al comte de Ribegarça y Denia, y als de Catalunya, cridant a aquests a Barcilona vers lo 10 de Juliol, en la qual data arribà éll a la ciutat, séns esperar que paris la Reyna, com esperaven un d'aquells díes; y tal fóu la parentorietat de la anada y la preferencia que donà En Pére als afers publichs. que dos díes aprés de sa partida, lo 12 de Juliol, ja-s verificà lo venturós succés, havènt infantat la Reyna ab castell, al toch de la *Ave-Maria* un fill qui haguè nom Alfons, al qual no véu lo pare fins el 16 de Setémbre que tornà per veure-l y per la enllestida d'altres afers importans, aprés dels quals, lo díe 12 d'Octubre se-n tornà de nou ala capital.

La primera volta que hi anà vers lo Juliol, manà ja al comte d'Osona que, ab gent de cavall, fés la volta de Çaragoça, ón devía trobar-hi En Pére de Luna ab altres partides

y ab l'encarrech de dir al infant En Ferran, qui allà estava, que plegats s'oposassen el rey de Castélla qui tenía assesjat Calatayú. Avansà lo d'Osona, ensémps ab lo de Luna per Miedes y Belmont fins a un bosch dès de ón se descobría lo campament dels Castellans assetjadors: fóu-ne informat lo rey En Pére per un espía, mas recelant-se-n los nostres, se-n tornaren a Miedes, y voltats tantost per los enemichs, que capitanejaba-lo metéix Rey en persóna, no tinguéren altre remey que sotsmetre-s, si bè ab las condicions de que-ls perdenaríen les vides y no-ls faríen anar per les torres del Rey llur senyor, per fer que-s retéssen algunes forces, cosa que, séns dupte, sería un mal costum d'aquells témps, y al cap-devall fóren aquells des cabdills y los restants cavallers qui ab álls anaven conduhits presoners a les Dreçanes de Sivilla. Mancant a Calatayú lo socórs que del Rey esperava, a conseqüencia del anterior fracas, hagué de retre-s tembé, y aprés d'açò, assegurant *lo Cruel* los punts edquirits ab bons presidis se-n tornà a la seua córt.

Malgrat la primera ordenació del nostre Rey, no sona en en aquests fèts l'infan En Ferran, que tal vegada romandría a Çaragoça. o anría endret a altres punts, del quals naturalment se-n llunyaría al sabèr la mala reexida dels altres dos cabdílls: va saber-ho tambè lo Rey lo díe 17 de Setémbre, y ab tot que les córs particulars obraban per actuvar la defensa, y les de Barcelona perferiren tantost cínchcents de caball y mil ballesters, no bas an da promqte, ni estant a punt aquells serveis, volà novament a Perpinyà, En Pére per cridar d'allà estant en sa ajúda y al seu sou alguns magnats ne França ab llurs companyíes. y séns esmerçar en aquest afer y víatje més que los díes comptats, dés lo 13 al 24, apremiant lo témps, convocà a córts generals de tots los Estats de la Corúna a monçó, per lo díe 5 de Novémbre, ab l'obgécte de demana ajuda y consell als sotsmesos. y a aytal fí, sorti tal díe com aquell o lo vinent vers aquella vila. Duraren aquestes córt fins al díe 12 d'Abril del següent any 1363, y féts en élles grans oferiment de socórs, ab aquests y ab la ajuda del comte de Trastamara. qui tornà al servey d'En

Pére, ajustant-se a éll en la propria vila de Monçò, ab mil homens de cavall y mil de peu de sa comitiva, emprenguéren juncts la anada vers Çaragoça, ón hi entraren lo díe 16 d'Abril, exint a cap de poch lo Rey per anar a visitar alguns punts de la frontera, emperò tornant entrar després als vols del 10 de Maig.

Durant aquests mesos del nou any y los darrers del anterior, a comptar dés lo Setémbre ón tingué lloch lo lliurament de Calatayú, sucehiren féts molt notables. Com a tal és de considerar la proposició féta per lo maestre de Sant-Jaume, qui gordava Calatayú per lo rey de Castélla, a En Bernat de Cabrera. per recobrar la dita ciutat, consellant-li que no-s féssen a aytal fí los tractes que-s féren per lo recobre de Taraçona, perçò que ell éra lo qui la tenía, afegint que, en cas d'atansar-s'hi ab lo dit obgécte, a fer més lo desenrè, trametés a la davantera o avant-guarda lo vescomte de Cordona, qui éra enemich personal del Cabrera, misterios embolich que no sabèm aclarir, per no conèxer si lo Maestre éra traydor al seu Rey, sí desijava enganyar a En Bernat, o si fent l'afer comú, per tapar-ho cuydaven sacrificar lo de Cardona a la primers resistencia que aparentassen los defensors, Lo Zurita nos dona noticia d'aquesta proposició, emperò confonent-nos més, car fins arribaría a semblar per açò que diu, que lluny d'ésser còm acabam de referir, les propostes del Maestre serien per satisfer la fantasiosa voluntat del rey de Castélla «ab lo torcedor de tenir en son podèr a la presó lo comte d'Osona fill séu, de ón ne resultà gran sospita contra En Bernat, y tot s'encaminà després a sa condemnació.»

Aquestes darreres paraules, com a preludi d'un nou desastre personal, o millor diríem d'una tiranía d'En Pére *del Punyalet*—de la qual és víctima, com tost aprés veurèm, un dels homens més ilustres de Catalunya—nos han mogut a parlar d'aquest fét, considerant-lo notable; car altrement ni calía mencionar-lo tan solament: atès l'obgécte especial de la nostra historia.

Los altres féts notables als quals principalment devèm re

ferir-nos són los de la guerra. Méntre lo rey de Castélla s'aliava ab Anglaterra y esperava socórs ab lo príncep de Gales, lo nostre rey movía tractes per ajustar-se ab Mahomad de Granada, ab lo rey Feç y d'Algarb, quí-s deya Mahomat-ben-Buabderramed, per mor de quê partí En Bernat de Sant-Feliu dins una galliota armada de divuyt banchs; y al metéix tèmps dictava disposicions quina més important, com fóren-ho lo nomenament d'acreditats capitans qui tinguéssen al càrrech llur, respectivament, los districtes de les fronteres, entre los quals n'hi havía de Catalunya, a sabèr, En Guillèm Ramon de Cervelló, qui governava la meytat de la comarca de Terol. lo comte d'Urgell, qui éra capità general d'aquella ciutat y de comunitat y població, designant més tart, a la defensió de Magalló, En Andréu de Fenollet, vescomte de Canet y de Illa, En Aymerich de Centélles y altres cavallers de Catalunya y de Rosselló; la ordenació de aglevament de totes les forces possibles en los indicats punts qui vigilaven los dits capitans, y la de derrocar tots los llochs qui estaven a quinze lleugues de Çaragoça, y les de la comarca de Terol qui no estaven en defensa. Mas com aquestes disposicions no fóssen llavors suficients a pertorbar lo poderós exèrcit del rey de Castélla, los calgué fer grans esforços, que no dexaren de produhir eféċte en la primera impetut, car ab tót assetjar lo castellà lo castéll de Somet, no pogué heure-l, tenint de prescindir tantost de molts altres castélls que pogués havèr, com no s'atreví tampoch contra Daroca, per la valor dels quals defensors, diu ab rahó lo Zurita, que fóu lo baluart de tot lo reyalme: emperó com los recórsos no bastassen, y los socórsos del estranger no acabassen d'arribar, cosa que no desconexería lo rey de Castélla, se tingué pôr d'un gran descalabre. y més d'ençà que aquell donà a enténdre que son principal intent éra abocar totes les forces contra la capital, car en tenint Çaragoça li fóra més ...cil recobrar la restant.

A conjurar semblant tempestat se prenguéren resolucions ...tremes com éra lo concentrar los habitants de determina...s comarques en un sol punt ab armes, que-s fortificas en-

care més Çaragoça, y que romanguéssen a defendre-la l'infant En Ferran, lo comte d'Urgell, En Bernat de Cabrera, y lo vescomte de Cardona, tots catalans, ab les llurs companyíes, tenints los dos primers lo càrrech de capitans. Entretant que s'hi pensaven a la capital, ja a la primería de Març, redoblà sa furia lo de Castélla, y en conseqüencia passaren en podèr seu diferents castélls d'aquells que abans havía respectats, cobrant ab açò tal alé, que alhora posà en gran estrètor Taraçona, Borja y Magalló, y aquesta població no tingué altre remey sinó sotsmetre-s, romanent presos los catalans y rossellonesos qui la defensaven.

No dexava lo Rey de donar esperances als dels punts restants per que no-s sotsmetéssen, dihent-los entre altres coses que enviava a Catalunya al duch de Gíróna per que donas présta que los barons y cavallers del Principat vingués-sen ab la nova gent que anaven allistant; emperò; no podent-ne ja més los assetjats de Borja, retéren-se aximetéix a cap de pochs díes, y, séns que hom sabés còm, passà igualment en podèr del rey de Castélla per segona volta Taraçona, y tras aquests punts de tanta importancia no hi hagué fortalesa que no li calgués sotsmetre-s per més cantrast que hi fés.

Encare en mig de les estretors en què tota la nació se trobava, no oblida lo Rey aquells recórsos que en altres cassos consemblants havía assajats, çò és, servir-se com a armes de la diplomacia, combinant lligues y matrimonis: lo rey de Navarra tal vegada éra enemich d'Aragó no per amor al rey de Castélla, mas per ressentiment ab lo nostre En Pére, per tal com s'éra a éll mostrat indiferent en les dissensions ab França, y lo nou rey d'aquesta nació pot-ser se mostraría més dispost a transigir ab Navarra, si bé no podía tenir ningun afécte a Castélla per lo trist fét de la reyna dona Blanca: tot consistía, danchs. en ajustar ab més estrets vincles de sanch les cases d'Aragó y de França, y assentar noves confederacions entre França y Navarra, y atenyent açò, com que Portogal tornava estar de part d'Aragó, per influencia del infant En Ferran, resultaria de tal fórma

isolat lo de Castélla séns que l'ajudas ningun rey de la Península, cristià o moresch. A aytal fí, havía tramès lo nostre rey, a la primería d'Abril, sos embaxadors a Vila-nova de Avinyó, per que. ensémps ab alguns consellers del rey de França, tractassen les noves aliances entre les tres nacions, séns esceptuar-ne de part del dit monarca sinó lo Papa, lo Emperador y lo rey d'Anglaterra, y de part del d'Aragó lo Papa y los reys de Sicilia y Portogal, y respécte al punt principal de discordia entre França y Navarra, que éra la successió al ducat de Borgonya, fós açò remès a la deliberació del rey d'Aragó y de sis cardinals. Y quant als matrimonis. l'un dels referits embaxadors, qui éra En Francesch de Perelló, proposà que lo duch de Gíróna prengués per muller Na Joana, germana del rey de França, o una filla de aquest, y que lo duch de Borbó s'emmulleras ab la infanta Na Joana filla del rey En Pére.

Era aquest l'únich camí de conjurar los perills méntre que mancaven majors socórsos mas no hi hagué ja tan dalèr en dur a cap aquests plans, per ésser arribat en aquella ocasió. lo 27 de Març, segóns més demunt indicarem, lo comte de Trastamara, ab los seus glavis. D'aquí-avant semblà com si lo córs dels afers prenía un altre aspecte; y tot-hom cobrà major coratge y esperança, aprés que mijançà entre lo Comte y lo Rey una secréta plàtica qui donà per resultat esténdre los dos amichs un compromis, ans bé familiar que no de caràcter curial o cancilleresch, car van escriure-ho de llur propria mà, ab llurs signatures autèntiques y segells (1), en virtut del qual prometía En Père al altre que l'ajudaría a conquerir lo régne de Castélla, ab condició de retindre-s éll la sisena part dels llochs que gonyassen, a sa voluntat.

Qui sap si per ventura nos faría escruxir lo descobrir la essencia de la referida plàtica secreta, perçò que ja coneix lo llegidor quant artificial no éra la afecció que mostrava En Pére al seu germà En Ferran, com certes que aquest y lo de Trastamara s'odiaven, que abdós aspiraven a ésser reys de

(1) Se troba sn l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó,* entre les Cartes Reyals.

Castella, y que éra més poderós lo partit qui ajudava al infant d'Aragó: en les darreres treves, aquest éra romas en aquests reyalmes, entant que lo de Trastamara fóu tingut emigrar tot fent vida aventurera per França, y posat cas de tornar militar en les osts d'Aragó, éra inescusable que los capitosts dels dos rivals havíen de produhir bandositats en l'estol, y mal havía de obrar aquest tan bell punt com se relacsas la disciplina, no volènt subgectar-se los uns als altres, o atemptas quiscun cabdill ambla a sa fantasía.

Calculèm, donchs, are que per resoldre-s novament lo de Trastamara a servir Aragó, ab tót y la avorrició del seu rival y la contrarietat del gran partit defensor d'aquest, no podía ésser sinó ab grans seguretats que li donas En Pére, y puix se comprometía aquest a ajudar lo bordench comte a fer-se rey de Castella, senyal de que no estava en favorejar al altre més poderós, y no podènt dexar de regonèxer lo gran obstacle que aquest ofería, no restava altre remey sinó llevar lo gran obstacle d'una manera o altra y més o menys tart, de ón podría obrar llavors lo rival desembaraçadament, y atrauría, sots la seua bandera, a quants defensaren abans l'infant En Ferran. ¿Fóu aquesta darrera part lo *quid* de la secreta plàtica entre lo Rey y lo Comte, per més que en lo volant compromis tinguéssen bon compte de no consignar-ho? ¿Donà lo molt probable resultat que suposam la conferencia del bórt de Castella ab En Pére *del Punyalet?* Per dissort no trigarà gayre en comprobar-ho lo llegidor, y traurà lo convenciment, axicom nosaltres, de quant éren aptes, a conseguir lo llur intent, los reys Péres del XIV.èn segle. Encoratjat lo nostre rey ab la ajuda y companyía del Trastamara y de les seues osts, procurà ab gran activitat combinar un moviment general per presentar batalla al rey de Castella, com poguéra fer-ho ab aquelles forces estrangeres, la gent de Valencia que regía lo comte de Denia, y la que ja se-n éra anada de Catalunya, a la qual dés de Naja, a 14 d'Abril, trameté orde per En Artal de Foces per que acurçassen lo camí, cridant aximetéix totes les sobrejunteríes de Aragó qne s'aplegassen a Çaragoça lo díe 23.

Eudevinant aquesta disposició En Pére *lo Cruel* li entrà en cor mudar la guerra a Valencia, y aprés de convocar a Burueta d'Aragó una mena de córts per fer regonèxer com a successors al trònus les seues filles (imitació de çò que féu abans En Pére, donant peu al alçament de la Unió) per ésser mort son primogènit En Alfons, tingut ab la Padilla, decantà son exèrcit a la comarca de Daroca, per rabejar-s'hi de passada ans no hi arribas lo reforç de Catalunya; y si bé de passada, esbalahint ab ses malvades crueltats, puix que als presoners y retuts feya-ls tallar mans (1), narils, llenga, exorbar y aplicar torments de tota mena, avançà ab triumfe, essent lo seu anament un seguit de conquéstes; féu cremar Vaguena, prengué Carinyena (lo metéix díe que lo nostre rey entrà a Çaragoça, lo 16 d'Abril), reté Terol (recobrant les banderes que li havíen gonyades los nostres y que depositades havíen a la esglesia), Alhambre, Villel y altres llochs y castells, combaté Exèrica, y per fí, havènt-se apoderat de Segorb, posà setge a Murvedre, qui-s reté a discreció, cahent en son podèr, mentre durava lo setge, Almenara, Xiva, Bunyol, Macasta, Benaguazil, Liria, lo Puig y altres fortaleses, en les quals dexà de gornició gent castellana. Vehent lo bon resultat de sa bona idea, tingué per segur *lo Cruel* fer-se senyor de la ciutot de Valencia, vers lo qual s'encaminà lo díe 21 de Maig, atendant-se en lo Reyal, de ón se-n portà, diuen, unes belles colónes de jaspi que colocà en son palau de Sivilla; mas no trobà tan avinent la prohesa que progectava, car lo comte de Denia y de Ribagorça qui defensava la ciutat, cobrà nou alè y encoratjà los séus, al rebre un emissari del nostre rey, qui éra l'agotzir Ramon de Vila-nova, lo qual tingué la habilitat de introduhir-se ans no posas lo setge En Pére *lo Cruel*, ab l'avis de que l'estol capitanejat per En Pére d'Aragó arribaría en valença séua bentost.

(1) En lo vol. XI de la *Colección de doc. inéd. del Arch. de la Corona de Aragón*, nóm. XLIII, hi trobarà lo curiós les ordenances y establiment de la confraria de *Corpus Christi*, composta de infortunats als quals lo rey de Castella havia manat esmunyonar.

Al trametre lo Rey son emissari prova que conexía les intencions del seu enemich, y ho conferma lo veure que de fét sortí de Çaragoça lo díe abans que don Pére de Castella s'atendas davant los murs de Valencia, com també prova que arribaren les forces de Catalunya a Aragó, tal com s'esperaven. Lo Zurita ab grata satisfacció, per ésser acorreguts en valença del antich reyalme los principals senyors y cavallers de Catalunya, consigna la generositat del Pincipat *estando en la mayor necesidad que nunca antes estuvo. desde que se acabó de los moros, porque es muy justo*, hi afig, *que quede memoria de ellos.*

Vistosa germanor era aquesta, que benehiran y admiraran catalans de tots los segles, patriòtich esperit més vertader y profitòs que no les baladronades y afronts del témps de la Unió, en què, per mesquines rivalitats, éren tréts los nostres compatricis de la sala de les córts, volíen-los foragitar del concell del Rey y teníen prohibit entrar boy armats al territori d'Aragó.

Nosaltres regonexèm aquest mèrit com l'annalista aragonès, y com éll traslladarèmací los noms d'aquells generosos guerrers, qui, en bé de la patria general, no regonexíen com a darreres llurs majors estretors, ab la noble esperança tóts-témps de no subjugar-se a la fantasía d'un tirà foraster, y són: l'infant En Ramon Berenguer, oncle del Rey, En Joan d'Empuries fill séu primogènit, En Joan comte de Prades, En Ramon Roger comte de Pallars, En Uch, vescomte de Cardona, En Roger Bernat de Fóix vescomte de Castell-bò, En Dalmau vescomte de Roca-bertí, En Pére, vescomte de Vilamur, En Bernat de Só, vescomte d'Evol, En Gastó de Mont-cada, y En Guillèm Ramon de Montcada, En Ramon de Ribelles, En Berenguer d'Abella, En Berenguer de Cruilles, En Arnau d'Erill, En Pére Galcera de Pinós, En Guillèm Ramon de Cervelló, En Guillèm Ga ceran de Roca-bertí, senyor de Cabrez, Ramon Arnal de B llera, Ramon d'Anglesola, fill d'En Berenguer d'Anglesol Berenguer de Castell-nou, Sicart de Lordat, Uguet de Sant Pau, Francès de Cervià, Jaspert de Castellet, Ponç de Ca

many, Gilabert de Cruilles, Pére Melan, En Berenguer de Cardona y En Pére de Cardona, Dalmau de Mur, Acart de Talarn; tots aquests éren barons y nobles. Y los cavallers éren Ramon Alamany, d'Urriols, Pére Ramon de Copons, Guillèm de Palafox, senyor del castell de Palafox, en lo comtat d'Osona, qui fóu fill d'En Berenguer de Palafox, un fill d'En Berenguer de Castéll-aulí, Guillèm de Barbarà, Jaume de Cornellà, Bernat Guerau de Boxadors, Bartoméu de Vila-franca, Bernat Senesterrà, Jofre de Castéll-aulís Pére de Castellví, Berenguer de Besora, Guillèm de Crexell, Guillèm de Montoliu, Berenguer d'Olms, Francesch Vives, Bartoméu de Falchs, Galceran de Vilarig, Bernat Sort, Guillèm Tugores, Guerau d'Uluja, Joan Berenguer de Rajadell, Ramon de Peguera, Jaume March, Bernat de Tagamanent, Ponç de Lupià, Pére de Montornès y Guillèm Sacirera.

Lo comte de Fóix, qui havía tocats bons diners del Rey per venir en sa ajuda, dexà de concórrer per estar en guerra ab lo d'Armanyac; emperò aytal falla no influiría més o menys en l'estol qui havía d'anar ab lo Rey, si un altre fatal element de pertorbació no apuntara en la hora de ordenar-se les tropes, com fóu lo rompiment cert del comte de Trastamara, y del infant En Ferran, produhint dos desastrosos resultats per los progéctes d'En Pére, l'un lo de trastornar-se la disciplina con més units devíen tots anar, y l'altre lo passar-se la major partida dels castellans qui servíen al Comte al servey del seu rival, l'infant En Ferran, d'aquell que odiava En Pére, que no volía aquest per rey de Castella y que éra mirat com a gran obstacle per la realització dels plans concebuts per lo del *Punyalet* y per lo bórt de Castella.

Ab tot y aquestes dificultats, o vencent-les de prompte lo Rey, sortí l'estol de Çaragoça envers Lleyda, de ón va partir lo 28 de Maig per Sant-Matéu, dexant a mà esquerra la ciutat de Tortosa, y seguint, ja en territori valencià, per Almazora, Burriana y Alcozava fins als camps de Nules.

Tan bell punt com lo de Castella va sabèr que lo nostre rey y lo nostre estol calcigaven aquell territori, llevà lo set-

ge que ab tants fums havía posat sobre la capital, y ¡oh vergónya! corregué a tancar-se dins Murvedre; mas com lo nostre ho sabes al passar per Nules, se deturà ab les seues osts en aquells camps, y d'allà estant trameté a dir per un trompeta al *Cruel* que l'esperaría per donar-li batalla, emperò aquest no-m féu cabal, y no la errà en aquesta part, car tocant-los-hi passar als altres per llochs molt estrets, fàcilment podría destrohir-los sens esposar la seua gent en camp ras.

En aquesta situació esdevingué una aventura que devèm apuntar sols per lo significat que té respecte a la desgracia que anava laborant-se contra un home ilustre. Determenà lo Rey que l'estol anas a posar-se a la font de la Losa, y com En Bernat de Cabrera trobas aquest pensament com a desencertat, puix que hi havía un pas molt estret, que no s'hi podía passar sinó de dos en dos, perillós a la entrada y més encare si-ls calía recular-ne, subgectà l'oposat, segons costum, a la resolució dels altres, per que, sóts aparença de legalitat, consell o prudencia, resultas a la fí triumfant la seua volença, y axí fóu rebujat lo parèr del Cabrera, que sostinguéren alguns pochs, emperò no burlada sa previsió; car al passar los primers vehéren-se ja escarmentats, y mercês al bon tracte del infant En Ferran y del comte de Trastamara, que-s retraguéren a temps, altrement romanen tots destroçats axicom havía pronosticat lo savi polítich y guerrer En Bernat.

Axò indica que l'àulich y gran privat del rey En Pére, als consells e indicació del qual s'éra adherit tots-temps lo monarca, y per los quals de tantes angunies ęra exit, ja no merexía la confiança d'aquest, y ben segur que d'aquí-avant lo miraría ab més desafécte per lo sol fét d'havèr encertat ab sa opinió contraria, perçò que res no irrita tant les ànimes mesqnines y envejoses com l'encert d'aquells que voldríen veure desacreditats. Fóu aquest fét una gota d'ayga més en lo vas que més o menys tart havía de sobreexir.

A conseqüencia de çò que esdevingué al volèr tirar vers la Losa, tot lo nostre estol ab lo Rey se decanta cap a la

plana de Burriana, y per més que de Murvedre isquéren alguns genets per damnificar la nostra rera-guarda, no volguéren aventurar-se a entrar en acció. Lo rey de Castélla, qui estava llavors com assetjat dedins aquella vila, no podía tenir esperança d'exir en bé aquella volta del conflicte, y havía d'esmayar-se un xich al veure per los seus propris ulls com sis galéres nostres solcaven per la marina, amenant-ne quatre que havían gonyades de la armada castellana prop d'Almería.

Era, donchs, aquella la ocasió més oportuna per acabar les guerres, acabant ab lo monstre qui les produhía, y en aquesta part culparèm altament lo nostre rey En Pére, car tan resolt y abrivat com va sabèr mostrar-se contra los seus enemichs con se posà en cor d'anorresar-los (essent-ne bon exemple lo rey de Mallorques y la Uuió), axí inflecsible com prova esser-ho en totes ses fatleres y fantasíes, ja dés d'infant, sóbre-tót si-l movía algun interès, tan enemich de intervencions estranyes la hora que ell no les cercava, en térmens que arribà a maltractar fins als legats pontificis, y tan manyós y previsor com obrà en totes ocasions, no fóu en aquesta ni valent, ni constant ni previsor, car donà ohida a un personatge qui, a escuses de clamar a favor de la pau, desarmà sa destra al moment més oportú, e inutilitzà lots los aparats y despeses que ab tant de treball havíen efectuats aquests reyalmes per activar la guerra ab la esperança de propera pau.

Tals són los actes de diferents diplomàtichs de tots los segles, qui no cerquen sinó paus transitories o mal fonamentades entre dues nacions, per que sien rompudes a cap de quatre díes, renovellant-se ab més furor les lluytes, fent-les interminables, y ocasionant major escampament de sanch, que no-n podría resultar d'una batalla decisiva. En la situació ón se trobava lo nostre exèrcit y que devía conservar lo nostre rey fins a acabar ab son enemich. com de segur ho conseguiría, present-s a la ténda d'En Pére l'abat de Fiscamps, lo qual éra anat abans a Castélla com aucsiliar del cardinal de Bolonya al témps que vingué com a legat apos-

tòlich (1), y residía llavors en aquell régne y allà estava emparentat, tenint també parents a Navarra, y proposant camins de concordia, va acceptar-los lo nostre rey, estalviant-se axí la batalla ab lo castellà.

Al tractar d'aquesta mediació En Pére en sa Crònica, per ventura avergonyint-se con escrigué o féu escriure aquesta part, no solament senyala com a promovedor de la concordia l'abat, sinó a Cabrera y altres personatges que nomena; emperò açò no résta justificat en lloch algun, puix convé no confóndre la aprobació posterior dels consellers, dels quals ell sabía prescindir la hora que bé li venía, ab lo consell anterior o la causa del acte, que esclusivament deu atribuir-se al diplomàtich abat, Semblarà estrany de prompte que lo nostre altiu monarca fés cabal de les paraules de pau que li endreçava un eclesiàstich desautoritzat, a la ocasió en què la ira, que may no li fugía del cor, feya-li desijar més que may la guerra, emperò ja no causarà tanta estranyesa si-s recorda lo llegidor los tractes que En Pére tenía penjants ab lo rey de Navarra, per llunyar-lo de la lliga ab lo castellà.

Es de sabèr, donchs, que l'infant don Lluis de Navarra, representant en aquesta ocasió del seu germà y rey, se trobava dintre Murvedre ab don Pére *lo Cruel*, méntre que lo nostre rey desafiava aquest y-l cridava a batalla dés de Nules o la plana de Burriana, los consells, proposicions o menaces que dirigia l'infant navarrench al angoxós rey de Castélla farien que aquest accedís de prompte; y ab l'obgécte de fer present la condescendencia d'aquest y les mires del navarrench, ab lo qual no li convenía al nostre rey disgustar-se en aquella ocasió, anà a la ténda d'En Pére d'Aragó l'abat de Fiscamps, les paraules del qual reposaríen en lo tema següent, presentat tot-d'una als enfurismats lleons: «Si Casté-

(1) Lo Zurita diu que l'abat «vingué a Castélla per Nunci apostòlich ab lo cardinal de Bolonya en la guerra passada,«y açò no pot èsser, com no hi hagué dos Nuncis alhora en Espanya, o ún per Castélla y un altre per Aragó, cosa que no-s comprova, car fins are ha donat solament lo nom del cardinal y no s'és vist sinó un sol Nunci tractar ab les dues nacionalitats.

lla prossegueix la guerra, Navarra s'aparta del seu costat y farà valença a Aragó ensémps ab les companyíes de França: si Aragó no desisteix de tirar avant la guerra, Navarra per los tractats qui encare estan en peus, acometrà Aragó favorejant al castellà.» Oblígatori éra lo tema per l'un y l'altre contendent, car sí mal podía considerar-se don Pére de Castélla a Murvedre, menaçant-lo lo navarrench ab abandonar-lo, no estava millor En Pére d'Aragó ab los desplahers qui mijançaven entre los castellans d'En Ferran y los del comte de Trastamara, desplahers qui anaven prenent gréus proporcions, que augmentava encare més la falla de compliment de sou, y que donaríen per resultat final passar-se al servey del primer tots los cabdills y soldats del segón, dexant en conseqüencia sol y séns prestigi precisament aquell que lo rey d'Aragó tractava de favorir adhuc d'asseure en lo setial de Castélla.

Axí un hom s'asplica que l'un y l'altre cedissen de prompte, jatsía no per voluntat. y al obgécte, séns dupte, de que Castélla s'inclinas, l'abat, qui éra un simple missatger del seu íntim amich l'infant de Navarra, digué de part de aquest al nostre rey, que aquell aniría a veure-l, com féu, a sa ténda, y ensémps ab un cavaller de Castélla, romandríen en son podèr com a ostatge, devent passar ab igual caràcter a Murvedre tres cavallers nostres—que fóren los tres cavallers Bernat de Cabrera, Ramon Alemany de Ceruelló y Berenguer de Pau,—per mor de tractar uns casaments que s'éren pensats ab lo propòsit d'ajustar les rebetles voluntats dels dos Péres, o d'amansir-los en lo possible. Aytals casaments no éren altres que lo del rey de Castélla (conegut per marit sèns cor y per amador escandelós) ab la infanta Na Joana, filla del nostre En Pére, y del infant En Alfons, nat poch abans a Perpinyà, ab la ínfanta Na Elisabet, filla menor del rey castellà y de la Padilla.

Ignoram si la voluntat ab què acceptaren aquestes proposicions fóu de igual trémp que la manifestada al sentir la veu del conciliador en comissió tramès per lo navarrench, emperò és ben cert que a açò fóu deguda la suspensió de la

batalla. y la aparença, ben poch duradora, de suspensió de guerra, car abdós reys nomenaren llurs comissionats per estudiar y redactar la concordia que dés d'a-les-hores calía establir.

Lo cronista castellà Lòpeç d'Ayala, y, en vista d'aquest, lo Zurita nos dónen una engrunada noticia dels capítols que contenía aquell lléu tractat, sóbre los quals hi hagué desaprobació per part de molts del indivíduus qui hi intervinguéren, y més que desaprobació desplaher general per part de quantes persónes juhicioses conexíen la inutilitat d'aytals propòsits. A parèr nostre fóu aquella composta la més desballestada de quantes s'imaginaren per acabar una guerra, y ab tót qne inculpen don Père de Castélla d'havèr-la rompuda, car no-s fiaría dels qui hi intervinguèren y menys de aquells que los tractants volíen donar-li per sogre séu y sogre de sa filla, séns culpa alguna és de retraure també al nostre En Pére la desviació del compliment, per poch que ho rumie lo llegidor. Limitant-nos únicament nosaltres als articles qui tracten dels dots y dels ostatges y fermances que-s donaren per lo compliment de la concordia, no dirèm sinó que a la filla del nostre rey, qui havía d'ésser reyna de Castélla, la infanta d'Aragó qui anava a ésser successora de Na Blanca en honors y desastres, havía de donar-li en dot lo seu pare les ciutats de Taraçona, Calatayú y Terol. ab llurs poblacions, castélls y llogars y totes les restants fortaleses y pobles, axí al plà com a la serra, que havía gonyats lo rey de Castélla en aquesta guerra; y en cambi la infanta Elisabet de Castélla, qui havía d'ajustar-se ab lo minyó En Alfons d'Aragó, rebría del seu pare; en contemplació del matrimoni, la ciutat de Segorb ab totes les viles, castélls y llochs que *lo Cruel* havía conquerit a Valencia, y en quant a ostatges, lo castellà posaría com a tals la vila de Murvedre y Almenara; y l'aragonès Adamuç y Castéll-fabib. De manéra que tot quant devía rebre En Pére d'Aragó éra ja séu d'abans, séns donar los amadors de la pau per nul açò conquerit, com deuríen, y quant devía entrat, com a dot de la nova reyna, en Castélla, èra aximetéix dels dominís d'Ara-

gó, nsurpat per lo castellà, que tal és de considerar con los conservava en son podèr tractant-se de reconciliació y de pau: y tot quant fa a notar en los dots, és d'observar tocant als ostatges, que axí los donats com los rebuts éren tóts de territori aragonès,

Faça-s compte are lo llegidor si lo nostre En Pére, ab son caràcter, podía acceptar tan enganyós y perjudicial tractat, y si podía fer-ho ab voluntat per més que manifestas de prompte tenir-la: lo resultat havía d'ésser donchs, lo que naturalment no podía menys de tenir. anular-se per sí-metéix tirant-se demunt l'un al altre la culpa del rompiment, lo de Aragó per los preparatoris que seguía fent l'altre con se tractava la pau, y lo de Castélla segóns revela En Lópeç de Ayala, per suposar que lo d'Aragó, per conduyt d'En Bernat de Cabrera, li havía ofert ab jurament que faría matar lo comte de Trastamara y l'infant En Ferran.

Aquesta darrera promesa no podía fer-la axí en absolut lo nostre En Pére, car se privava en aquella ocasió d'un gran element per fer la guerra a Castélla, com éren los castellans enemichs del *Cruel:* pogué emperò ésser cert en part lo propósit, çò és, matar al un dels dos per favorir al que restas; mas açò no com a promesa al rey de Castélla, que no-s contentaría ab la oferta a miges. Ja de lluny, com observarem, venía la avorrició entre En Ferran y lo de Trastamara, y d'ençà que aquest entrà per Perpinyà féu-se notar la preferencia que los castellans del seu sèquit dònaven al altre, tant que molts esperaven passar-se a la seua banda tan bell punt com lo trobarien: després, y principalment a les córts de Monçó, suscitaren-se questions sóbré si les companyíes d' estrangers devíen ésser o no pagades abans quc les dels castellans, y tocant-li contemporitzar ab tot-hom En Pére, entretenía-ls y enganyava-ls tóts de manera, que En Ferran, i éra romas a Çaragoça, al partir-ne lo Rey per anar a alencia, no-s resolgué socorrer-lo, séns aventurar-se abans apoderar-se del cabals que gordava lo Tresorer Reyal, y m los castellans qui anaven ab lo de Trastamara se fossen regats a la divisió d'En Ferran, aquest y aquell, en vista

de la concordia, qui desbaratava tots los seus plans y tallava totes les seues aspiracions, prenguéren la resolució d'anar-se-n, En Ferran a França ab tots los seus seguidors, no dexant açò d'ésser una espina que-s clavava al cor del Rey y del comte, y aquest, séns dir-se a ón, pot-ser també a França, tot aparentant descontentament per dexar de complir-li lo rey d'Arago çò que li havía promés per escrit y çò que ab éll tramat havía probablement en secrét.

¿Què podía fer en tan estreta situació lo Rey del *Punyalet* per no perdre la ajuda del exèrcit castellà y tallar de soca-y-arrel lo germen de divisió y malestar que éra inescusable, romanent juncts ab dos rivals qui-s disputaven la cadira castellana? Ben vist éra lo remey per un tirà regnant en la època més desastrosa e immoral de quantes ne registra la historia d'Espanya: llevar d'en mig l'obstacle, ociure l'un dels dos competidors, aquell que més odias y ab lo qual hagués contret menys compromisos. Axí ho féu En Pére, y als peus del rey d'Aragó y dels servidors del comte de Trastamara, véu-se bentost anegat en sa propria sanch l'infortunat En Ferran, fill del metéix pare qui engendrà lo monarca venjatiu y ja matador del altre germà carnal, del infant En Jaume.

Esplica aquest fét En Pére en sa Crònica ab tal vagarositat y misteri, que fins per donar-li culpa de la mort, jatsía no la tingués, diu que lo díe 9 del mes de Juliol partí ab les seues osts de la horta de Burriana y se-n anà a Castelló de la Plana, ón hi passà alguns díes, y que estant allà «va rebre algunes acusacions secretes sóbre moltes males obres (séns dir quines) que contra ell tramava lo seu germà, l'infant En Ferran;» que ab tal motiu tingué un consell secret ab alguns poderosos (que no nomena), y que al cap-devall declarà que lo dit infant fós près, ab la qual fí manà-l cercar, fent-lo venir a Almazora, que éra ón estava albergat; que arribà a sa posada En Ferran acompanyat del comte d'Urgell, del vescomte de Cardona, de don Tello, germà del comte de Trastamara y de molta altra gent, si bé a la cambra Reyal no hi entraren sinó los caps principals; y que preser

tant-s'hi los agotzirs reyals per intimar d'orde del Rey al Infant que-s dongués près, aquest los rebujà, gitant mà a la espasa, movent-se ab tal motiu un gran avalot y cridoria, «de ón, *cridà aximetéix e manà lo Rey*, que si no-s dexava apresonar, prengués mort;» y axí ocehiren-lo tot-seguit, morint ab ell ensemps En Lluis Manuel, En Diego Péreç Sarmiento y alguns altres.

Aquesta féta portà gran rebombori, hi afig lo Cronista interessat, y espantats lo comte d'Urgell y lo vescomte de Cardona—és de observar que no-s fa menciò de don Tello, germà del de Trastamara, qui venía ab élls,—preguntaren al Rey, precisament al Rey, si-ls calía témer per les persones llurs, y havènt-los-hi En Pére respost que no, estranya seguretat que no podía donar lo Rey, puix tot éra rebombori y desconcert, a no estar en lo secret del crim, malgrat de la paraula reyal, s'escapà en lo més fort de la confusió lo vescomte, ab los séus, y no aturà fins a ésser passada la barca d'Amposta, continuant encare la fuyta fins que-s trobà dins de Cardona.

Ab ridícula senzillesa acaba la descripció d'aquest fét lo Cronista, dihent que entre les companyíes del Infant, les del Comte y les del estol Reyal s'alçà també un gran avalot per creure-s que l'havíen mort a éll, y que a-les-hores En Pére, per esquivar lo perill que açò podía ocasionar, tingué de pujar a cert paratge de la posada, per dexar veure sa persona, y manar que ningú no-s mogués, reprimint-se axí les companyíes, y notificada a les metéxes la mort del infant En Ferran, se-n tornaren aquelles a llurs respectives posades, y éll continuà en la població per alguns díes.

Lo Zurita hi afig a aquesta relació altres menuderíes, qui aclarexen més lo fét, car diu que lo Rey féu pendre l'Infant per veure sa ferma resolució d'anar-se-n a França ab los séus, y que perçò li perferí de menjar ab éll, que l'Infant acceptà lo convit sèns recelar ninguna cosa, y que en acabat de dinar y retret a una cambra del palau ensémps ab En Joan Ximèneç d'Urrea, En Gombau de Tramacet, En Diego Péreç Sarmiento, y En Lluis Manuel, hi entrà l'agotzir y es-

devingué tot-seguit açò que ja havèm referit, essent En Péreç Sarmiento lo qui li donà cor a resistir-se y defensar-se, vehent lo qual, hi acorregué lo comte de Trastamara ab alguns cavallers y començaren a desempostiçar lo tegellat de la cambra, de la qual isqué l'Infant ab la espasa *arrincada* a la mà, y contrastant-li lo pas un escuder del Comte, donà-li mort l'Infant, emperò tan prést los demés cavallers, tots castellans, mataren-lo a éll, dels quals fóu lo primer qui-l ferí En Pére Carrillo.

Cada poble o nació té los seus particulars costums, y adhuc los costums barbres y desenfrenats tenen llur caràcter particular, mas al llegir aquest fét, tras la trahició de convidar un príncep a un altre a dinar per matar-lo tost aprés, més que veure un crim dels que s'han comès tots-témps en los territoris d'Espanya, nos apar contemplar una escena propria dels despòtichs senyors de Italia y de llurs repúbliques, devant los seus protagonistes nomenar-se Borgia, Orsini o Colóna.

Esdevingué-li aquesta vegada al rey En Pére tal com li passà per la mort d'En Jaume: los recels de allò éra estat un fratricidi sublevaren la opinió pública, y, per emmudir-la, véu-se en lo cas lo Rey de justificar-se, publicant una tanda mal conjuminada de inculpacions contra son germà. No n'hi hagué prou d'aquesta declaració infundada (que l'interessat podrà llegir en los Annals del Zurita) per satisfer al sentiment general; mas com en los crims dels reys, en aquell témps, se seguía la teoría de fets consumats, que més modernament s'és adoptat per los crims de les nacions, y com, per altra part, als castellans qui seguíen En Ferran no-ls restava altre albir en aquell cas sinó seguir lo menys dolent per no raure en lo pijor, y va sabèr encontinent lo comte de Trastamara entrar en tractes ab los principals cabdills y anar-los atrahent a la seua banda, la volubilitat humana anà oblidant-se del crim y de la desastrada víctima, fora de tota rivalitat, y sobrepujant un sol pretendent al soli castellà, se restablí la unió de tots los castellans sóts la senyera de don Enrich, y per consegüent la disciplina de les seus osts, y En

Pére d'Aragó ab aquest recólze, lliure del perill de bandositats y parcialitats, hagué d'atendre-s menys que may als articles del passatger de Murvédre, ans donà, séns triga, ordens per reforçar les fronteres, que per altra part menaçava ab més o menys dissimulació l'altre Pére, y entengué en posar-se en major seguretat per acometre tantost lo seu enemich, com prestament veurèm.

Fins los metéixs criminal, segons recompten, solen mostrar-se generosos y despresos, con lo remordiment, aprés d'havèr comès un crim, sopreposa-ls la rahó a la passió: mas de tan durs sentiments havía d'ésser lo nostre rey En Pére, que tan bell punt com li reexí traure d'en mig lo gran obstacle, ja pensà en los profits materials que de la mort li podíen pervenir, y qui sap si aquest metéix engranall li serví de mòvil per matar lo seu germà, tot fent una favor al comte de Trastamara.

Veja-ho, donchs, lo llegidor: pochs díes aprés del 9 de Juliol, que és la data en la qual partí En Pére de Burriana envers Castelló, segons espréssa éll-metéix en sa Crónica, se verificà la desastrada mort del infant En Ferran, y lo díe 20 del propri mes, se-n anava ja ab les seues osts lo fratricida envers la ciutat de Tortosa, per pendre possessió d'aquesta y de tot lo marquesat, que éra títol y proprietat de la deplorable víctima. Ab aquesta s'estingía la branca secundaria de la familia del rey En Alfons, y la darrera ómbra dels enemichs que a Castella tenía lo primogènit d'ençà que era infant don Pére *lo Cruel* havía servit magnificament En Pére *del Punyalet*, fent matar sa madrastra, la reyna dona Lionor, y son fill l'infant don Joan, y puix ningú més, sinó impotents menors per ventura, podíen reclamar l'heretatge del altre fill, del infant En Ferran, marquès de Tortosa, alegre y satisfet venía a recollir-lo En Pére, seguit del seu estol per que axí la força ajudas més a la legalitat, com de fét la encalçà, aprés de justificar lo vincle, atrevint-se a dir lo cronista adquirent que los tortosins «rebéren-lo com a llur senyor natural e demostraren molt gran alegría d'ésser entrats novament en la Coróna; car al témps que fonch féta la des-

sus dita donació al Infant, soferiren molt e restaren fort agreujats, violentant-los e menaçant-los, ensémps que-s remunerà e favorí los principals per que-u trebassen bò.» Tot aximetéix com féu En Pére ab Tortosa va fer ab Albarrací, ab la vila de Fraga y ab tots los restants llochs de Catalunya y Aragó, qui formaren lo patrimoni d'En Ferran.

Fins a la primería de Setémbre estigué lo Rey a Tortosa, y lo díe 6 d'aquest mes entrà a Çaragoça, ón féu estada molt pochs díes, dirigint-se d'allà a Perpinyà per Monçò, Barbastre, Lleyda, Cervera del Urgell, Manresa, Ripoll, y Camp-rodon. Fa meravellar aquest viatge, no sols per no anar abans o de passada lo Rey a Barcelona, mas encare per la tardanería de la anada, car no arribà a la capital del Rosselló fins al 23 d'Octubre, exint-ne de nou lo 30 dret a Barcelona, en la qual ciutat aturà un mes just, de manera que lo 10 de Desembre exía vers Lleyda, y lo darrer d'aquest mes, d'aquesta ciutat cap a Monçó y Çaragoça, ón s'hi trobava altre colp lo dí 9 de Janer del 1364, havènt jaquit la seua companyía en aquest entremig l'infant En Pére, oncle séu, y l'infant de Navarra, qui se-n anaren a Osca, diu, per assumptes propris de la guerra.

Ignorant lo motiu, no sabèm esplicar-nos aquesta anada de Çaragoça a Perpinyà, y la tornada a la metéxa, y fèm compte de que sería per tal com no tenint ja a-les-hores conseller íntim del qual se refias, per anar en augment cada díe lo seu odi contra En Cabrera, qui éra estat fins no feya gayre lo seu guior y descans, volgué anar en persóna a instruir los més íntims cabdills d'aquelles fronteres sóbre la sort de vigilancia que deuríen exercir ab certs castells ón devíen tantost romandre los ostatges que-s donassen en fermança d'un tractat que s'estava arranjant ab Navarra, o pot-ser a prevenir-los que empatxassen lo pas a les companyíes del comte de Trastamara, qui volguéssen retraure-s per aquell costat del Rosselló a França, posat que sía cert que hi hagués tal intent, y que lo comte, axicom recompten alguns historiadors, temés que En Pére acabas ab éll tal com acabà ab En Ferran, segons axí lo-y havía donat a entendre En

Cabrera, cosa que no és probable, car En Pére se guiavà en aquellà sahó per l'infant de Navarra, y aquest y lo Rey germà séu éren amichs del comte, y los tres ab lo rey de Aragó esperaven concloure lo tractat de què tantost parlarèm, alhora que En Bernat de Cabrera no éra benvolgut del de Trastamara per la preferencia que abans donava a En Ferran y per lo caràcter contemporitzador que llavors demostrava, ja fós perçò que veritablement volía la pau, ja per no patir menys-preu lo seu fill, lo comte d'Osona, près com estava a Castella y a la volença del *Cruel*.

Nos espressam ab tal desconfiança perçò que, a la època de què tractam, és tanta la perversió y malignitat dels principals governants, que moltes vegades aparenten la cosa més contraria a açò que ténen en cor de complir, y motiu hi hà per recelar que convinguts los qui devíen intervenir en lo nou tractat, y acabdillant ja lo de Trastamara tots los castellans, no tenía motiu aquest de témer, y ben segur les seues temors, atribuint-les a avisos del Cabrera, no passava d'una aparença per obrar ab major seguretat, y pot-ser per crear un pretést de culpabilitat contra lo Cabrera, posat cas que destorbas los seus progéctes, com podía molt ben ésser aparença lo servey que los germans metéixs del Trastamara féren en los darrers díes al infant En Ferran, y ho fóu de cert la acomesa que pochs díes després donà lo referit infant de Navarra contra un castell de la frontera d'Aragó, per que don Pére de Castella cregués que Aragó y Navarra havíen romput novament, y estaven en guerra, essent axí que estaven més units que may y treballaven en secret per concloure lo llur tractat.

Tan induptable és axò, que adhuc a 5 de Febrer sortí En Pére de Çaragoça altre colp per veure-s ab lo rey de Navarra a Sangüeza, com axí ho verificà lo díe 23, passant desés juncts abdós monarques a Sos, ón hi passaren fins al 2 Març, y séns separar-se sinó alguns díes, en lo qual entrel passà lo nostre rey a Osca, tinguéren de nou assentades dos reys a Almudèvar, estant plegats per tres díes, lo rer dels quals fóu lo 20 del dit mes,

Ja en l'any anterior, aprés de la suspensió de guerra a Murvédre, no podent l'infant de Navarra, qui éra lo mijancer per la concordia, traure gran cosa dels comissionats de Castella, se revifà la desconfiança d'un y altre, y tot éren anades y vingudes dels reys a les fronteres y dictar ordens de prevenir-se per si havía algun nou rompiment, calculantse que provenía açò d'una eczigencia que tenía En Pére *lo Cruel*, a sabèr de que En Pére d'Aragó fés matar En Enrich de Trastamara, sèns la qual cosa, y tenía rahó, estimava inutil la concordia que anaven a fermar.

No podènt ni devent, per interès propri, lo nostre En Père fer plaher en aquesta part al Castellà, fóu bastant motiu per convèncer al Navarrench de la major utilitat que li sería llunyar-se del tirà d'allà per ajustar-se ab lo d'ací, y trobant axí un veritable motiu per la lliga entre En Pére de Aragó, lo rey de Navarra y lo comte de Trastamara, donaren-hi compliment, si bé en secret, y ja vers lo mes d'Agost estenguéren una concordia tan ridícola y desbaratada com la que poch abans se fantasià a Murvédre entre Aragó y Castella.

Fóu encare la basa d'aquesta concordia, com sempre, un matrimoni, lo del duch de Giróna, primogènit del rey d'Aragó, ab la infanta Na Joana de Navarra, germana del rey Carles, ab lo metéix dot que aportat havía la reyna Na María, primera muller que fóu del rey En Pére, y, en contra, aquest se mostrava generós y esplèndit oferint sumes y més sumes y prometent al infant En Lluis, al mijancer del afer, estat, réndes, vassalls y fins muller en aquests reyalmes: y aprés de les salvetats d'estil y fórmula, se compartíen abdós contrahents, lo rey de Navarra y lo d'Aragó, los territoris de Castella que davant la llur imaginació ja veyen com a reconquerits. Emperò no s'hi comptava en aquest tractat lo comte de Trastamara sinó com a fiança y garantía d'allò pacta axicom reclamava lo de Navarra que ho afermançassen comte de Ribagorça y En Bernat de Cabrera, qui s'hi opo y no tingué a la fí altre remey que accedir.

Tras aquest conveni, hi hagué la farça d'acometre l'

fant de Navarra contra Aragó, y de dexar-se veure y apresonar per lo comte de Ribagorça: y puix regonegués lo de Trastamara que de tot allò no-n trauría lo partit que s'éra proposat, pot-ser a-les-hores aparentà lo desplaher de que abans havèm parlat y lo gést de passar-se a França ab los seus —éra vers lo Setémbre, y al témps que lo Rey se-n vingué de Çaragoça dret a Catalunya, arribant fins a Perpinyà,—y ab aquesta actitut, reyal o aparent, del exèrcit castellà qui seguía aquell qui progectava ésser témps a venir rey de Castella, compromès En Pére, enfront del inminent perill qui havía d'esvahir novament *lo Cruel* les fronteres d'Aragó, tractà de complaure al Comte, donant-li totes les seguretats, com també les donà éll a En Pére, y tals seríen, que a poch de témps, estant a Binèfar, lo comte de Trastamara arribà a fer donació a En Pére tant com de tot lo regne de Murcia, de la cintat de Cuenca y d'altres llochs y castells de la frontera del regne de Castella «com a home (segons espressió del Zurita) qui ja tenía concebut en la seua pensa que-s podía un empendre la conquésta d'aquell reyalme y reexir-ne.» Entre les fermancẽs que-s donaren mútuament lo Rey y lo Comte en aquest tractat hi havía la de que el Rey posas l'infant En Alfons, fill seu, en podèr d'uns cavallers castellans, y noresmenys altres fills y filles de varons cavallers de aquestes terres, entre élls un fill y una filla del comte d'Osona, néts d'En Bernat de Cabrera, al qual tenía per enemich lo de Trastamara, jurant-ho lo Rey en mans d'En Pére de Clasquerí, arquebisbe de Tarragona, y en cambi lo dit Comte posaría en ostatge lo seu fill En Joan, en podèr d'un cavaller aragonès, y aximetéix altres fills y filles de cavallers, privats séus y de sa casa, y a éll tinguts per diversos vincles.

Si és de meravellar d'aquestes fermances que los punts ón devíen romandre los ostatges del un y del altre éren tots à les terres del rey d'Aragó (pot-ser per no podèr-ne escoir d'altres lo de Trastamara), en lo comtat del Rosselló, y ropers a la ratlla de França, com éren lo castell d'Opol, ui estava en podèr d'En Francesch Ça-garriga, per los os-

tatges donats per En Pére, y lo castell de Taltaull, qui gordava En Francesch de Perellós, per los del Comte, encarregant-se tan prést axí dels ostatges com de les fortaleses los nous cavallers designats per abdues les parts. Aquest fét com ja indicarem, podía per ventura tindre alguna relació ab la anada del Rey a Perpinyà.

Tantost com lo de Castélla sospità la trama que los seus enemichs ordíen ab lo rey de Navarra, donà per rompuda del tót la concordia de Murvedre, y reproduhí la metéxa traça que posà ja per obra en altra ocasió: se-n entrà ab tot lo gros del seu exèrcit per lo régne de Murcia y anà apoderant-se de llochs y castélls, tàctica que apar que havía ben apresa dels maures, tant que feya veritables algarades, méntre lo nostre En Pére anava cercant sémpre ocasió de donar batalles campals que l'altra defugía, y tras de compostes y convenis no-res avançava. Prengué, donchs, Alacant. Elx y Crevillèn que gordaven antichs vassalls d'En Ferran; vanse-li retre a discreció La-Mola, Callose, Mont-fort, Denia, Gallinera, Rebolledo, Asp, Eldo y altres castells, com aytambé les poblacions de Gandía y Oliva, y apoderant-se de Sexona, sembrà tal terror en tot lo territori valencià, que séns dificultat pogué de bell-nou presentar-se davant los murs de la capital, menaçant-la ab setge. Era açò a la entrada del darrer Desémbre, y duptós hagué de trobar-se lo nostre rey per caldre-li aténdre a dos obgéctes axí gréus com éren la defensa de Valencia, qui-s veya menaçada, y la conclusió definitiva del tractat ab lo navarrench, que no-s resolía per les dificultats qui anaven sorgint.

Quant al primer punt, deliberà que anas contra los assetjants de Valencia l'infant primogènit, duch de Giróna, al qual, per no havèr encare complit catorze anys, donà per guíes y companyons l'infant En Pére, lo comte d'Urgell y lo vescomte de Cardóna—essent aquesta la primera vol que vehèm figurar militarment l'immediat successor de Coróna, y que córre la veu d'ésser ja entrat en la religió (Sant-Francesch l'infant En Pére, tant que açò ofería algu dificultat per lo càrrech que li confiaven,—y en cas de q

algun d'aquests tres personatges hagués d'absentar-se, fóu nomenat un concell de quatre cavallers catalans, per los quals lo príncep se governas, y éren En Berenguer d'Abella, En Bernat de Só, fra Guillèm de Guimerà y En Tomas Marsà, essent les forces comanades per lo primogènit cinchcents homens de cavall, y entre élls, les companyíes del comte d'Urgell y del vescomte de Cardona, y d'altres barons de Catalunya, y trametent al metéix témps a Valencia en una galéra En Gilabert de Centélles y En Olf de Pròxida per encoratjar los assetjats.

Quan al segón, no hi havía pas remey possible fins a tant que lo comte de Trastamara tingués seguretat del rey de Navarra, y aquest les suficients fermances de çò que lo rey d'Aragó li havía promès com si prescindis d'aquell. En Pére havía molt ofert y no podía complir-ho meny de cedir una gran part dels seus territoris al navarrench; qui no cercava sinó engrandir-se. Semblant ambició no éra menys fundada per part de don Enrich qui aspirava a ésser rey de Castélla, y feya menys-preu de representar un paper secundari entre aquells dos monarques lledesmes, qui ateníen mas al profit de sí-metéixs, que no al del pretendent castellà: la muller del comte d'Osona, que n'havía promès los fills en ostatge En Pére al navarrench, com a bona mare, no-s volía despendre may per may de les penyores de ses entranyes, y l'avi de aquest infantons, lo juhiciós Bernat de Cabrera, ja sía per aquesta metéxa causa d'amor, ja per çò que pogués esdevenir-li al seu fill, lo comte d'Osona, prés a Castélla, y més principalment per veure que lo tractat ab lo navarrench havía de contribuir a la disminució dels territoris aragonesos, a la inutil despesa del erari, qui sap si a la pobresa de la familia reyal, y més o menys tart a una nova guerra ab la metéxa Navarra, ab la qual podía aliar-se ab Castélla y abdues acabar ab Aragó, repugnava al despatx d'aquell afer o perllongava-ls si no l'entrebancava a posta per que restas frustrat. Aytal noble toçudería y patriòtich intent havíen d'ésser l'estimbament de sa vida, si-s donava lo cas que lo navarrench y lo comte de Trastamara, enemich d'En Bernat, arri-

bassen a tsansigir, y més si la transacció y mútua seguretat éra ab benevolença d'En Pére, car a-les-hores destorbaría als trés lo previsor ministre, y no romandría altre albir sino llevar-lo d'en mig per tirar avant, com axí s'esdevingué.

Tinguéren lloch a-les-hores les vistes dels reys, demunt indicades, a Sangüeça y a Sos, envers los mesos de Febrer y Març; y lo resultat fóu lo fer nous tractats y donar majors seguretats, que consentiren en jurar lo navarrench que no faría pau ni tréva ab lo rey de Castélla, y que en cas de concertar-se ab França, no ho faría séns entrar en concort ab lo rey d'Aragó, donà aquest al navarrench la ciutat de Jaca y altres viles y llogars, que dés lo primer tractat estaven en penyora en podèr d'En Ramon Alemany de Cervelló, fins a tant que poguès satisfer-li les sumes que li havía promeses, y abandonà-s aximetéix lo progécte de casament del duch de Girόna ab la infanta de Navarra. En fermança d'açò donava en penyora En Pére lo seu fill En Martí, que podía substituir-se ab un altre germà o germana, en cas de succehir al trònus, y lo rey de Navarra diversos fills de cavallers, que hom gordaría a la vila de Tamarit, tot açò ab la condició de fer guerra aquest rey contra lo de Castélla, que entraría en persόna al seu reyalme, y que bé y lleyalment gordaría la persόna del comte de Trastamara y dels seus germans, cavallers y altra gent, podènt lo comte dispondre dels ostatges en cas que l'altre mancas als pactes.

Altres penyores se donaren lo rey de Navarra y lo Comte en tractat apart, que fόren aquell, los metéixs que havía oferts al d'Aragó, y aquest sa filla Na Lionor, qui després fóu reyna de Navarra, un fill bórt que tenía y altres fills de personatges, per assegurar lo jurament que féu lo Comte al dit rey de donar-li la ciutat de Burgos, lo senyoríu de Bizcaya, Castélla-la-Vélla, Soria, Agreda y les poblacions qui antigament éren estades de Navarra, axicom prometé encare al d'Aragó, segόns ja indicarem, los régnes de Murcia y de Toledo.

En tan deshonroses truhaneríes tractà també de fer lo seu negoci un altre personatge, lo comte de Ribagorça, car

li aaívh promès lo de Trastamara, encare abans de lat mor d'En Ferran, que si arribava a ésser rey de Castélla, li donaría ofici molt cap-dalt en lo seu reyalme y procuraría enllaçar la seua familia ab alguna de les més ilustres de per llà, y com-se-vulla que aquesta darrera confederació éra lo preludi d'aquella esperança ja realitzable, consenti lo de Ribagorça a quant li convingué al bórt don Enrich, qui dés de aquest moment ja tractà de desfer-se del únich obstacle per lo compliment dels progéctes, convingut en aquesta part ab lo metéix rey En Pére, ab lo rey de Navarra, y per ventura ab benevolença de la muller d'aquell, la reyna Na Lionor de Aragó, la qual molt témps hâ, séns que no-n sabèm la causa, s'éra declarada enemiga mortal d'En Bernat.

Al parlar d'aquest nou crim, lo culpable, hipòcrit y encobridor rey esplica lo fét en sa Crònica, séns traça tan sols per disfreçar sa culpa, de la manéra més superficial e infundada: diu que estant a Almudèvar, se disposava per anar al ofici del Divendres-Sant, con van començar a confabular-se en secrét lo rey de Navarra, lo comte de Trastamara y lo de Denia, per havèr-los-hi donat a enténdre que tal díe com aquell calía qne l'un d'élls moris; per més que no duptaven d'En Pére, volguéren informar-se de qui havía tramat lo plan, y fent-se envers lo Rey li manifestaren la horror que sentíen, y que tal sospita havía-ls-la infundida a quiscun d'élls En Bernat de Cabrera: que, per tant, envià un missatger a aquest per que li vingués davant, responent en açò que no podía anar-hi per estar gréument malalt, çò que fingía, y trametent a-les-hores los seus agotzirs que-l féssen venir de grat o per força, no tenint altra disculpa En Bernat y vehent que *li-n podía pendre mal*, s'escapà d'Almudèvar ab cert nómbre d'homens a cavall prenent lo camí de Navarra. Lo Rey, qui véu açó, espatxà darrera aquell los agotzirs ab companyíes de cavall per que-l seguissen fins a dur-lo près, no podènt-ho conseguir.

No-n diu res més lo Cronista, mas lo discrét llegidor calularà ben prompte si precisament havía d'ésser En Cabrea lo qui advertis aquells personatges, qui éren oberta y pú-

blicament enemichs séus, quína sort de terror podía produhir la advertencia en lo cor de tan esperimentats subgéctes, y finalment n'hi haurà prou a comprovar la falsetat de la Crònica no-més acomparant les dates dels féts, resultant que al atèmptar-se la presó del Cabrera, estava ja fermada la segona concordia entre los reys d'Aragó y de Navarra y la d'aquest ab lo comte de Trastamara, o dit altrement, que fóu donat orde de pendre En Cabrera, la hora que los seus tres enemichs ja estaven convinguts, séns mutual recel ni desconfiança entre ells, y con plegats veheren lo moment oportú de llevar d'en mig l'unich qui podía contrariar-los ab son talent o per sa influencia en lo Concell Reyal.

Lo Zurita dóna més interessants y més clares noves sóbre aquesta infamia, puix diu que En Bernat, dés de que-s tractà de la concordia ab lo Navarrench, ja per tal com aquest li éra enemich, ja per desplaure-li aquells tractes, anà retrahent-se, tant que se-n anà a casa séua y se-n pujà a Mont-soriu, dés de ón escrigüé al Rey que li donas licencia per descansar en sa velledat, si bé estava dispost a servir-lo, si axí convingués, per entrar en batalla o gordar les fronteres.

Lo Rey, no obstant, féu-lo intervenir, a malgrat séu, en los tractes ab lo Navarrench, y desconfiant-ne lo de Trastamara, vehent que los néts d'En Bernat no estaven encare en ostatge, se convingué ab lo de Ribagorça, ab En Berenguer d'Abella y ab En Joan Ramíreç d'Arellano, per acabar ab éll, fent que lo Rey l'apresonas, li donas mort o-l fés a mans del Rey de Navarra; y lo Dijous-Sant n'hagué esment l'infortunat Cabrera, de manera que tota aquella nit estigué ab gran temor de que no-l matassen.

L'endemà succehí tot allò altre que dit havèm referent a la Crònica, emperò ab la particularitat, digna de notar-se, de que al trametre sa disculpa En Bernat per rahó de malaltí o millor, al donar orde lo Rey per que lo-y amenassen près éra precisament en lo solemne acte d'estar lo rey En Pére la esglesia ohint la Passió de Nostre Senyor Jesucrist, d fórma que al cumplir un costum cristià, y escoltant la lle

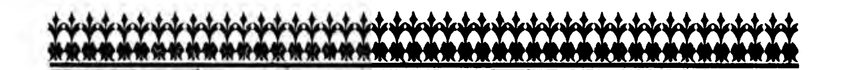
de caritat que amostrà ab los seus soferiments nostre Redemptor, caboriejava lo tirà, dedins lo Sant Témple y davant lo sagrat Còs del qui digué als reys que han d'ésser a imatge séua, la perdició del més ilustre patrici, d'aquell qui li havía donat millors y més sans consells y que més glories y triumfes li havía proporcionats.

Bon efécte haguéren de produhir en lo cor d'En Pére, a no tenir-lo tan endurit, les descripcions del Evangelista con refereix la trahició de Judes, la assiduitat dels saigs, la irrupció de la turbamulta y sóbre-tot los soferiments de la víctima innocent, qui moría solament per havèr fet bé als metéixs que sa mort decretaven. Al exir d'Almudèvar En Bernat, hi afig lo Cronista, la gent que duya éra d'En Guillèm Ramon de Mont-cada y d'En Francesch de Sant-Climent, de què un hom deduheix que éren catalans los qui l'acompanyaven, y dexà escrit al Rey que éll se-n anava per por de que lo rey de Navarra y los comtes no-l volguéssen matar: éren los qui anaven al seu seguici don Garci Lòpeç y altres capitans, castellans, tramesos d'orde del comte de Trastamara, los quals, vehent que lo fugitiu s'éra posat a salvament a Carcastillo, qui és ja de Navarra, y que los vehins del dit llogar tancaven les portes, requerí a aquests, en nom del rey de Navarra y del d'Aragó, puix anava ab manament esprés dels metéixs per apresonar-lo que lo-y lliurassen, com axí ho verificaren tantost en vista d'una ordinació del primer. En tal situació, escrigué l'infortunat Cabrera al Rey, ab data dissapte abans de Pasca, una sentida lletra, que copía l'autor al qual nos referim, mas de poch serviren los seus planys, resolta y decretada com éra la mort seua.

No fa esment d'aques escrit lo culpable Cronista, limitant-se a referir senzillament com aquell qui dóna una nova del fét més insignificant, que aprés d'açò se llunyà de sa companyía lo rey de Navarra lo díe 23 de Març, y que éll se-n anà a Sese, ón estava la Reyna; y que al arribar aquell al seu reyalme, féu pendre En Bernat, gordant-lo près fins que, *a préchs y requésta nostra*, l'envià al governador d'Aragó, qui-l retingué fins al mes de Juliol, en què féu-li donar mort.

Mas lo Zurita descobre lo malvat procehir del rey de Navarra, qui ab tal intenció jaquiría cuytosament En Pére, revelant que al arribar a Olit, a 6 díes d'Abril, trameté a En Bernat una salva-guarda ón li recordava que s'éra fét vassall séu (aludint séns dupte al homenatge que li féu al témps de la primera concordia); y puix com a tal tenía obligació de defendre-l y amparar-lo com a cosa propria séua, estant en lo seu reyalme, per *la avorrició que lo rey d'Aragó li tenía*, prometía de no remetre-l ni lliurar-lo a aquest, séns lo séu volèr, ans lo gordaría y defendría com tot bon senyor n'éra tingut ab son lleyal vassall; terrible engany, propri tan solament de gents de vil niçaga, y que no haguéra fet en aquest segle lo rey menys digne de portar-ne lo nom, perçò com al contentar al cavaller pot-ser per que no estigués previngut, s'aparellaven ja los assassins qui devíen la vida pendre-li, los quals entraren, ans de passar una hora, dins la cambra d'En Bernat, armant-se tal revolta, que aquell n'isqúé ferit, provant açò que-s defensaría, y que fracassà lo plan de mort alevosa, de manera que-ls calgué contentar-se llavors ab agafar-lo, per dur-lo al castell de Murillo, y després al de Novals, qui-s tenía per dòn Joan Ramíreç d'Arellano, ón lo gordaren fins que lo-n traguéren després per que sofris mort legal y per tràmits de justicia.

Suspengam, per are, la relació de tan trist fét, al qual tornarèm tantost per esplicar la tràgica fí d'aquell dreturer varó, l'aperduament del qual juraren uns malvats poderosos, mancomunats ab una dona coronada, tenint ans bé entranyes de hiena, que de reyna y mare; y vejam com emprenen de nou la guerra contra lo rey de Castella los tres cabdills als quals fins en aquella hora havía privat d'ajustar-se la mútua desconfiança que entre élls s'inspiraven.

CAPITOL XXXIX

Dés del any 1364 al 1387

Lo *Cruel* fa semblant d'avençar envers Tortosa, ón s'hi apleguen forces per contrariar-lo. Lo Rey éntra a Valencia. Pruhija del *Cruel* en no batallar. Perill de la armada catalana: és tramesa a Portogal. Iniqnitats ab la vídua d'En Ferran. Fatlera de la reyna en perdre a Bernat de Cabrera, procés, injusticies y maldats contra aquest home ilustre, qui mort degollat. La Reyna reclama lo cap de la víctima. Segrest. dels béns d'En Cabrera. Temptativa de irrupció per lo fill del rey de Mallorques. Companyíes d'aventurers francesos a les fronteres. Moviments de trópes séns resultat, Sofer la nostra armada tot anant an socórs de Calp. Córts a Tortosa: çò que lo Rey hi maniféstа. Setge de Murvédre: nou tractat ab lo Trastamara. Córts a Çaragoça. Entrada de les companyíes d'aventurers ab los llurs capitots Du-Guesclin y Calviley: descripció d'aquesta brivalla. Magallades d'en conegut historiador francès. Obsequis del Rey. en Barcelona, a Du-Guesclin y los séus. Aquests y lo Trastamara entren a Castélla. Tributs d'Africa. Mutuals obsequis d'En Pére y lo soldà de Babilonia. Noves sedicions a Sardenya. Anglesos en ajuda de Castélla. Aliànces. Lo *Cruel* és desbostat: gran estol en favor d'éll. Es destroçat lo de Trastamara a Nàxera. Lo príncep de Gales pretén la Bizcaya, y s'enuja contra lo *Cruel*: partit que-n tragué lo d'Aragó. Noves esperances del Trastamara, y son retórn. Lo fill d'En Cabrera a Castélla. Córts a Çaragoça. Descalabre a Sardenya. Bones relacions ab França. Los aventurers al Urgell. Comtat de Besalú. Mort del *Cruel*. En Pére d'Aragó y lo de Trastamara ss lléven mútuament castells y places. Diplomacies, per rompre ab Castélla. Senescal de la Coróna. Matrimoni frustrat del infant En Joan. Confederació aristocrática a Catalunya, y començament del braç Militar, independent de les Córts. Propósit d'enviar forasters a Sardenya. Temptatives del infant de Mallorques. Gestions inutils per la pau. Devolució de béns al nét d'En Cabrera. Matrimonis dels infants Joan y Martí, y féstes a Barcelona, Complicacions, informalitats y mala fé durant un llarch període. Descalabre y mort del infant mallorquí. Mort de la reyna Na Lionor.

A PAR que ab lo venciment de tants d'obstacles com encalçaren Carles *lo Dolent*, En Pére *del Punyal* y lo bórt Enrich, perillant com perillava lo régne de Valencia, no calía sinó traçar lo plan de campanya y acometre per acabar

ab lo tirà de Castélla; emperò nous obstacles tan grans com los anteriors anaren brollant, difíçils d'estirpar per part d'En Pére, com éren la carestía de numerari per empendre la guerra y la mala fè dels tres convinguts, camí segur per fer reviure la desconfiança a no ésser la gran gosadía del nostre rey.

Remeyà lo primer punt En Pére, agavellant tots los béns de la Cambra Apostòlica y los fruts y réndes de tots los beneficis dels cardinals y demés persónes eclesiàstiques, qui estaven absents dels reus reyalmes, tot fent-ho ab escàndel de públiques crides; mas per poch com aquest colp-de-cap no li costa talment lo régne de Sardenya, car recordant-se en lo consistori del Papa quant generós s'éra aquest mostrat ab En Pére, y la ingratitut del favorejat—que en compte d'aténdre les advertencies amistosss del pontífech menaça ab volèr usurpar tota autoritat y ocupar tots fruyts eclesiàstichs eczistents y venidors,—tractaren d'escomunicar lo Rey y de posar entredit en los seus reyalmes, donant la investidura dél de Sardenya al jutge d'Arnorea, qui, per altra part, no dormía, encoratjat ab aquesta ambició, y poch li costara satisfer-la, si los sarts conexent que la Esglesia lo favoría, fóssen estats més poderosos, com no dexaren d'atemptar-ho ab lo llur cabdill: y per conjurar aquella tempestat no tingué altre camí En Pére sinò valdre-s del antich polítich y llavors frare franciscà, l'infant En Pére, son oncle, lo qui acompanyat d'En Gispert de Tregusa, se-n anà a Avinyò a veure lo Papa, y-l convencé de que aquell acort havía de tolerar-se en cassos d'estréma necessitat, com éra aquell en què-s trobava lo Rey, per defensió de la terra, que a témps cert se retornaría o pagaría allò usurpat, y que pijor fóra si, donant peu que-s perdéssen aquests reyalmes, se facilitava axí lo triumfe al monstre de Castélla per qui no hi havía res segur, per sagrat que fós, témples o persónes; axí conseguí sobresehir-se per aquella hora aytal afer.

Lo segón obstacle, o sía la desconfiança entre los principals convinguts, és d'observar al present y en tots los moviment successius. car lo rey de Navarra, trobant-se assegu-

rat, en aquella ocasió axí perentoria, perllongà lo lliurament d'En Bernat com un engranall per tebre una quantitat que li ocorregué demanar per lo pagament de les reues trópes, lo comte de Trastamara, per més que li convenía activar la guerra, aparentà no volèr tirar avant ab lo seu estol fins que fos a aquest pagat lo sou: lo metéix germà del comte don Tello, duptós, axicom ho veurèm, a cert punt en què-s disposaven per batalla, fóu lo qui posà a noves secrétament del plan del nostre exércit a don Pére *lo Cruel*, y en una de les avançades per un fréu, no volgué lo nostre En Père passar primer que los altres cabdills y ans s'entoçudí en volèr ésser lo darrer, per temor séns dupte, de que no l'abandonassen a la furor del seu enemich. Emperò, ab obstacles o séns élls, per la actitut que anava prenent lo rey de Castélla, poch agradosa a ningun dels convinguts, passà en avant la empresa socorrent Valencia tal com anem a esplicar.

Dominava lo rey de Castella, de la ciutat de Valencia estant, que continuava tenint assetjada, tots los llochs de la costa fins a les fronteres de Catalunya, a la qual se dirigía éll en persona ab una part del seu estol, esperançant de gonyar Tortosa, llà-ón, segóns lo Zurita, alguns vehins perferíen de fer-lo-n senyor, cosa que demana aclaració, per tal com no éren habitadors de Tortosa los qui tingueren tan mala pensada, sinó antichs servidors y criats del infant En Ferran, de ón fa a deduhir que seríen castellans, puix anteriorment havèm vist que l'exèrcit castellà s'endreçava a apoderar-se de proprietats que fóren del dit infant, per la seguretat que teníen de trobar-hi compatricis llurs qui fàcilment les retríen.

Entant que lo rey de Castella feya aquesta escursió, la seua armada, qui s'éra aplegada a Cartagena, havía d'acostar-se a la ciutat de Valencia, ab la sola idea d'estalviar que questa fós socorreguda per les nostres galéres. Aquestes no en sinó deu, qui seguiren a Olf de Pròxida, con anà donar perança als assetjats de Valencia d'ésser prestament soorreguts de queviures, com axí ho fóren: mas, com aquest mbre no bastas, a unes córts que presidí la reyna a Barce-

lona, méntre lo Rey se-n anava a la frontera, s'acordà armarne altres deu, qui aniríen ajustar-se ab les del Pròxida al cap d'Oropesa, essent capità general de totes lo vescomte de Cardona, càrrech que deuría exercir solament en determenat cas, perçò que vehèm que acabdillava part del estol, y tenía un càrrech paregut en terra.

Sía per la temor que dihèm de Tortosa, o per que fós aquesta ciutat dret camí per anar al encontre del exèrcit castellà, s'hi agombolaren grans forces, per tal com ja hi éra lo duch de Giróna, esperant algunes companyíes de cavall, per passar al vehí reyalme, y arribaren-hi tantost les comanades per lo comte d'Urgell, y lo vescomte de Cardona ab la gent d'Aragó y de Catalunya qui hi havíen d'esperar lo Rey. Hi estaría aximetéix lo comte de Prades per ventura ja en companyía del duch, posat que per empatxar lo pas al rey de Castélla, disposà que algunes companyíes de ballesters se-n entrassen per lo castell d'Amposta; y en acabat de arribar En Pére, senyalà a fra Guillèm de Guimerà, per que romangués dins la ciutat ab ses companyíes de cavall, y tingués a càrrech séu la guarda del castell o çuda, qui éra fortalesa molt important.

Axicom en altres ocasions anàlogues, manà lo rey adobar los murs d'algunes fortaleses, concentrar los habitants de certes comarques, en llochs més segurs, enviar osts a les fronteres de Castélla, nomenant capità general d'aquestes lo comte de Ribagorça, y encarregà la guarda o defensa de diferents punts a assenyalats cavallers. Envers lo 26 de Març, isqué En Péra de Sesa dret a Çaragoça, dés de ón trameté a Alcira don Roderich Sánxeç de Calatayu ab algunes capitaníes de cavall, y comanà al seu cosí Joan d'Empuries, fill del infant Ramon Berenguer, que, també ab grans forces, anas ajustar-se ab lo de Ribagorça, y éll, prenent lo camí de Montalbà, lo die 6 d'Abril, se deturà en aquest poble, esperant a Çaragoça tota la gent qui éra romasa, o no éra arribada encara a la seua partença, y les qui devíen fer cap d'altres comarques: passà després a Morella, dexant, al passar, forts establiments en diversos punts, y, seguint fins

a Sant-Matéu, li s'ajustà en aquest poble, lo díe 24 d'Abril, lo comte de Trastamara ab los séus, y avançant fins a Castelló (1), hi esperà un parell de díes, fins arribar la gent que mancava, resolt a donar batalla al rey de Castélla, de ón, ordenà lo de Ribagorça que totes les companyíes s'ajustassen al camp de Burriana. D'una revista que manà passar en aquest punt, trobà En Pére que duya mil set-cents vint-y-dos homens de cavall, nómbre prou en sóta dels que tenía lo rey de Castella, qui éren sis mil, y, certes, éra aquesta desproporció un mal precedent per aventurar-se a una batalla, que tan solament podía vèncer ab excés de valor o valènt-se de una gran estrategia, y és prova de que ho regonexería, con aplegà son concell per consultar la millor manera d'avançar ab seguretat.

Lo rey de Castella, prevenint-se a temps, havía ordenat construir una barrera al riu de Murvedre, vora la mar, y fóu la opinió dels consultats més esperts, que séns triga arrencas la avant-guarda, de fórma que hi arribas a la matinada, y seguis lo Rey ab l'exèrcit, al qual s'agregaren en aquella ocasió lo comte de Prades y fra Guillèm de Guimerà, ab alguns cavalls d'aquells qui estaven ab lo duch de Tortosa. Segóns diu la Crònica, lo rey de Castella trametía quatre mil homens per que defenguéssen la barrera, emperò los nostres ja se-n éren apoderats, y fóu a-les-hores, segóns afermen Lópeç d'Ayala y lo nostre En Pére, con lo propri germà del comte de Trastamara, don Tello, per mijà d'un escuder o d'un escrivà séu, tingué manya d'avisar don Pére *lo Cruel* revelant-li lo plan dels nostres, qui consistía en donar la batalla per la part de la marina, fent desembarcar la gent de les nostres galeres, qui anaven per la costa seguint la meteixa direcció que l'exèrcit d'en terra, car «éren aquestes (diu lo primer cronista citat) les manyes de don Tello, y estava

(1) A la Crònica no-s parla de Castelló, y no-més s'hi diu que per fí vinguéren a raure a la posada d'En Verdú, dés de ón manà lo Rey encéndre de nits grans fogates alt en la montanya, ab lo qual senyal havia fét dir als de Valencia que s'anunciaría.

força descontent de la companyía de don Enrich germà séu.»

L'endemà, al traspuntar lo sol, se trobà aplegat tot lo nostre exèrcit al Grau de Murvedre, y tantost com l'oviraren los seus habitants començaren a fer grans fogueres per donar-ho axí enténdre al de Castélla. Se trobava aquest al Grau de Valencia—provant açò que sa irrupció vers Tortosa éra estada aparent, o que havía reculat, y que çà com llà esquivava la batalla, com de costum,—y llevant en açò lo Reyal, féu aenantar algunes forces per gordar lo pas per ón havíen d'atravessar los nostres.

Agombolà-s allí, donchs, gent y més gent, y crehent per tant lo nostre En Pére que aquella ocasió no podía dexar-se passar menys de tenir batalla, s'allogà davant l'estol y pronuncià un xardorós discurs (que podrà llegir lo curiós en la Crònica Reyal) endreçat de primer als castellans y després als naturals d'aquests reyalmes: «Ab vosaltres yo parle, deya a aquells, are que sots ací aplegats ab mi, ab vosaltres, castellans, puix bé sabets que-us he acollits en mon reyalme, dexant-vos participar de çò del meu, no tant per ventura com merexets e yo volguéra, mas segóns he poscut: car sabets de sobres que no hi hà hu de vosaltres al que lo rey de Castella, qui stà dellà, no haja mort o pare, o fill, o frare o parent, o deshonrades les llurs mullers, filles o germanes, tolent-vos tots los vostres béns e donant-vos noresmenys a tóts en general com a traydors. Perçò, donchs, dich-vos que vullau recordar tal díe com aquest les males obres que lo dit rey de Castella vos ha feytes, fent memoria de les bones que yo-us he dispensades, etc.» y als restants los recomanà que-s recordassen dels llurs antecessors y de quantes obres valeroses havíen fétes ab los séus, donant fí a la plàtica ab semblants paraules: «Recordat-vos encare de qui sots fills, car bé remémbre yo que-n só d'un dels millors reys del mon, cosa que, confiant en Déu, sabré amostrar-vos en aques díe. D'una cosa, emperò, suplich-vos, tal és, que sía yo lo primer de ferir en la batalla, e que les mans dels vostres cavalls calciguen llà ón síen los peus del meu, car yo n'he prou.»

Uns y altres proferiren y juraren que no-l desampararíen, y los propris comtes de Trastamara y de Denia o Ribagorça, per correspondre a tant d'ardiment, manifestaren al Rey que, lluny de permetre què ell se posas en perill, s'esforçaríen élls per que al entrar en batalla, fós ja vençuda. Per espay de dues hores esperaren los nostres creguts de que los desijaven batre-s, mas vehent que no donaven lloch a la batalla, acordà lo Rey anar-se-n a Valencia, fent perçó mester passar per un pont molt estrét, y ací fóu ón tingué lloch l'acte de desconfiança d'En Pére respecte dels cabdills qui l'acompanyaven, per tal que tremetent-li a dir los dos comtes, qui manaven la davantera, que començas ell a passar ab los séus y tantost passaríen élls, negà-s a fer-ho lo Rey, y al insistir los altres en que convenía que axí fós, los hi féu de resposta «que de punt d'honor ne sabía tanta com élls, y perçò metéix prometía a Déu que tant com restassen per passar lo pont cent homens dels qui l'acompanyaven, jamés no passaría éll.» Y axí fóu fét, dirigint-se l'exèrcit a la ciutat de Valencia, y prenent la metéxa direcció la armada que comanava lo Pròxida, mentre que lo rey de Castella, axícom la altra vegada que volgué assetjar Valencia, llevà lo setge y prenent lo camí general, corrents va tancar-se dins lo castéll de Murvedre.

La entrada del Rey a Valencia fóu motiu de gran alegría, car aquells famolenchs y acorralats habitants, en vehent-se lliures dels destréts ab què-ls menaçavá lo cruel Castellà, no sabíen còm espressar lo llur agrahiment—oblidats ja, séns dupte, dels antichs odis del témps de la Unió,—y corríen a besar les mans y los peus del Rey e adhuc les faldes de sa armadura y la galdrapa del seu cavall, tot amostrant los pans d'arroç y d'altres mescladiços ab què éren tinguts d'alimentar-se durant lo setge.

Estigué lo Rey a Valencia dés lo 28 d'Abril fins al 3 de aig, en què tornà exir cuydant trobar-se ab lo Rey de Casla, car com aquest, per disfreçar la seua manya y cobar-, hagués dit que no s'éra combatut per haver-se presenlo rey d'Aragó a tall d'almogavar, li trameté a dir l'Ara-

gonès que lo dissapte següent l'esperava davant Murvedre, y axí ho complí; emperò, per més que esperá, arribant a colocar-se dues lleugues lluny de la vila, l'altre tingué per bò de no exir, ni fer cabal dels avisos que li endreçà instant-lo per que isqués.

No crehèm que fós axò cobardía del *Cruel* y si egoisme o falla de cavallerositat—car nici haguéra estat aventurar-se allà a perdre-s, com éra molt possible,—com sa situació éra més avantatjosa que no la dels nostres en general, per tal com, en la mar, duya avantatge per ésser major lo nómbre de galéres que havía conseguides ajustar al Grau de Murvedre, de manera que no podía passar ningun carregament nostre envers Valencia, y en terra veya-s privat lo nostre En Pére de moltes forces, com éren les qui romanguéren a Burriana y a Castelló ab lo comte d'Urgell y En Joan d'Empuries, essent deturats encare altres set mil homen de peu, entre ballesters y escudats, qui anaven a Valencia aprés d'esser-hi entrat lo Rey. Vehent, donchs, aquest, que lo seu enemich seguía aferrat en no batallar, no hi hagué altre remey sinó tornar-se-n de nou a aquella capital, esperant que arribassen nous acorriments marítims, com éren les galeres que hom armava a les costes de Barcelona y de Tarragona y a Mallorques, devent-se aplegar totes en aquesta illa, de la qual armada tenía llavors càrrech, noresmenys dels Pròxida, lo vescomte de Cardona com a general, y lo governador de Mallorques, En Bernat de Thous, y que, per altra part, anassen donant resultat algunes plàtiques qui s'éren iniciades ab diversos pobles y gordadors de castells.

Entretant les galeres nostres, receloses de la armada de Castella, qui podía desbaratar-les, se recolliren al riu de Cullera, y encoratjats los pobles ab les proposicions del Rey, qui s'éra acreditat més d'ençà que-s veya la fermesa del de Castella en no voler batallar, fóu donat temps bastant per obrar los nostres ab oportunitat y profit. Axí va veure-s que tot just tornà exir lo Rey de Valencia, lo 17 de Maig, fent semblant d'anar a Cullera per defensió de la armada, començà una multitut de combats parcials contra les fortaleses qu

estaven en podêr del enemich, y tòt éra matar castellans o intimar la rendició a quants feyen contrast, axicom s'esdevingué a Andilla, Sexona y Ayora, tractants Alacant, Vilajcyosa, Castella y Biar de sotsmetre-s al Rey. Combinaren a-les-hores un moviment, que fóu dirigir-se tot d'una l'exèrcit del Rey y los qui estaven a Burriana contra Murvedre, saltant en terra la gent· de les galeres, per que axí, estrenyut lo de Castella fós tingut entrar en batalla; emperò aquest va creure més avantatjós batallar per mar, y dexant la cavallería a Murvedre, s'embarcà ab moltes companyíes de ballesters y s'ajuntà a la seua armada per allogà a la boca del riu, embarbotades les unes naus ab les altres, per tal que restas tancat lo pas, y no pogués escapar ni una galera de les nostres.

Açò que podía llavors esdevenir no ho sabèm, car no són prou esplícites les histories qui parlen d'aquest fet, y no podèm compendre sinó que estava en gran perill la nostra armada, y que contribuí a salvar-la una inesperada tempestat qui-s desféu en aquella ocasió, mudant la sort, de manera que tantost lo perill fóu per lo rey de Castella, car donant lo vént en la costa y crexent la mar, les galeres castellanes éren rebatudes en terra, y la principal, ón hi anava lo Rey, qui estava més en avant y ocupava la metéxa bóca del riu, arribà a rompre tres cables y a perdre tres àncores, romanent-n'hi sinó una.

L'endemà matí, en què cessà la borrasca, atropellades les naus castellanes, estimaría prudent don Pére *lo Cruel* retraure-s d'aquell paratge y tornar-se-n ab tota la flota envers Murvedre; emperò fa més a deduhir que pendría semblant resolució per havèr produhit efecte los ordenaments comunicats entretant per lo nostre rey per que vinguessen al seu socórs totes les forces que tenía disperses, combatent castells o atascades a algun lloch, y axí pogué ab tota avinentesa y séns ningun perill protegir la exida del riu de la nostra armada, qui constava a-les-hores de disset galeres, sóts comanament del vescomte de Cardona.

Nasquéren tot alhora dos diversos parèrs, defensant l'an-

cià infant En Pére (qui encare que religiós, intervenía en lo Concell per sa autoritat y esperiencia, durant la guerra) lo de jaquir Cullera del Rey ab tot l'estol, passant al metéix temps les galeres a Algecires; emperò hagué de prevaldre lo del Rey, qui creya més avantatjós no moure-s d'allí y forçosament los calgué seguir en part lo primer, per havèr hagut noves com don Pére de Castélla estava greument malalt—si bé no trigà a exir endret Terol,—y per tant, tenint més probabilitat que may de que no hi hauría batalla, deliberaren tornar-se-n a Valencia, ón hi entrà lo Rey als 15 de Juny (1), manant de passada derruir algunes fortaleses y recobrant-ne d'altres, qui encare no s'éren volgudes retre, tasca que continuà després ab bona sort, tant que a aytal fí no aturà sinó nou díes en aquella capital. Son darrer esforç en aquesta profitosa jornada fóu anar posar setge a Murvedre; mas vehent que éra inútil, per tal com estava ben defès, y constrenyent-lo l'enllestiment d'altres afers, llevà lo dit setge lo 12 de Juliol, y sospenent per en aquella hora ses operacions militars, va passar a la plana de Canet, y recollint-se en sa galera lo 17 del propri mes, féu la vía de Barcelona, arribant-hi dos jórns després.

Los afers qui demanaven la presencia del Rey en aquestes terres éran principalment dós, y de mala lley, l'ún qui anà prenent en aquesta ocasió majors proporcions, convenint axí resoldre-l de manéra que no donas peu a gréus compromisos, y l'altre, instat ben segur per la reyna d'Aragó, y que també convenía enllestir prompte, per que tan prést n'oblidas lo mal efécte lo poble, y axí pogués lo Rey obrar més desembaraçadament al tornar a Aragó. Eren

(1) Malgrat les questions ab la Esglesia sóbre usurpació de fruyts eclesiàstichs, no s'escarmentá En Pére, y al tornar a Valencia (segóns refereig éll metéix en sa Crònica), a causa de la escassedat de nnmerari per pagar la gent de la armada, s'apoderà de totes les joyes de les esglesies y les compartí entre los seus soldats, jatsía satisfent després la llur valua y fent complerta esmena. Per altra banda, don Pére de Castélla, per retre gracies a Déu qui l'havía lliurat de la tempestat, visitava la esglesia de Murvedre, anant en camisa y calçotets y ab un dogal al coll. Aytals estréms tenían aquells dos tirans, vinclant-se la llur consciencia segóns que-ls convenía tenint lo nom de Déu a la boca y maquiuant contínues iniquitats.

aquests afers la questió que sostenía En Pére ab la infortunada vídua del infant En Ferran y la mort d'En Bernat de Cabrera. dels quals anam a donar compte.

Bé-s recordarà lo llegidor que la muller d'En Ferran éra de la casa de Portogal, y que mort l'infortunat marit, son matador, lo rey En Pére, se donà brasa en apoderar-se de Tortosa y altres béns del difunt, emparant-se en lo víncle de la successiò. Alguns béns calía dexar a la vídua per rahó del seu dot, y quelcom se mouría sóbre açò, segóns se desprèn; emperò la principal fatlera d'aquesta senyora, al veure-s sola, fóu tornar-se-n a casa los seus pares, perçò que no podía sabèr-li gayre bò romandre a una terra ón s'hi feyen tantes injusticies, de les quals podía èsser fàcil víctima: mas En Pére, qui per ventura tembría que no s'ajustassen a-les-hores Portogal ab Castélla, y veuría com a un camí per esquivar-ho tindre axí com en penyora una infanta portoguesa—essent açò no més que parèr nostre,—se negà rotundamenta çò que desijava y demanava aquesta senyora, féu-li dir que sentiría grat que romangués en lo seu reyalme ón fóra tractada com a filla o germana, que tindría totes les viles y castélls que son marit tingué a Catalunya, y que-s remetríen les seues pretensions al dictamen del infant En Pére y del bisbe de Lleyda, emperò ab condició de que juras per sí y per los alcayts y oficials de Fraga, Camarassa, Alós y Meyà, que ja may no faría guerra ni dany als súbdits reyals. Llavors, profitant la absença del Rey ab motiu de la guerra, tractà Na María, que axí-s nomenava, d'anar-se-n d'amagat ab los seus més íntims servidors, emperò avisat lo Rey, manà vigilar als seus oficials, y lo Justicia d'Aragó consegui sorpendre la fugitiva y un dels qui la acompanyaven al poble d'Uncastillo, passant-se los restants al régne de Navarra. De presó en presó, fóu traslladada la infanta fins venir a raure a Çaragoça, y enfellonit En Père, puix no podía llavors acabar ab la infanta, per no caure en major descrèdit, tingué ferm en fer escapçar quants la acompayaren en la fuyta: ab tót, s'hi oposà lo rey de Navarra respécte dels que havía amparats en lo seu reyalme, y exceptat del únich près qui ací éra ro-

mas, contra la voluntat del Rey, tribunal del Justicia, qui-l donà per lliure.

Apar que-ls fugitius duyen guiatge del rey de Navarra, lo qui, fós o no vàlit aquest recórs, prengué-n escusa per plànyer-se davant lo d'Aragó, al qual no li convenía de ninguna manéra barallar-se llavors ab aquest aliat, per més peresós y egoista que-s mostras en lo compliment dels seus tractats: per altra part, conexent los servidors de Na María, estorts a Navarra, que no podènt En Pére desfogar-se cuntra élls, per ventura ho pagaría la desvalguda senyora, imaginaren un nou camí per salvar-la y per mitigar la furia del Rey, y fóu que li perferiren que si li servava lo mirament degut, élls influiríen en lo cor del rey de Portogal per que-s confederas ab éll y ab lo rey de Navarra, lluuyant-se de la amistat del rey de Castélla, y per que fós tractat matrimoni entre lo primogènit de Portogal, l'infant En Ferran, ab la infanta Na Joana d'Aragó, filla d'En Pére, plan axí ben acceptat per aquest, y tant que, estant-se a Liria, donà ja orde al vescomte de Cardona y a Olf de Pròxida. per que ab les galéres anassen vers Portogal a tractar la nova concordia, y adhuc hi intervingué com a principal tractador Arnau de França, l'únich que féren presoner ab Na María, aquell metéix al qual poch feya que En Pére manà escapçar, a no haver-hi la severitat del tribunal del Justicia d'Aragó.

Es de creure, donchs, que al venlr lo Rey a Barcelona, cuydaría assegurar lo mijà de trametre la armada reforçada a Portogal, ja a-les-hores més superior y forta que la de Castélla, y sóbre-tót faría per sossegar les temors de sa conyada y neboda, que abdues coses éra d'En Pére la infanta Na María, aconortant-la ab les falagueres esperances que anaven concebent-se,

Era la mort d'En Cabrera resolució que devía apressar lo Rey, car si prosseguint los tràmits de justicia conseguía ell defensar-se, per ventura la opinió pública, qui s'éra formada per veure la mena de personatges qui sostenien la culpabilitat d'En Bernat, patis un desengany, del qual ne rebría, séns ningun dupte, la honra dəl Rey, y qui sap si contra ell s'al-

çaría llavors lo bon sentit dels més lleyals patricis. Mént lo Cronista-Rey al dir que, resolt a inquirir tocant a aytal fét, havía aplegat alguns dels savis del seu concell y rebudes les corresponents disposicions y demés proves suficients, trobà que lo dit mossèn Bernat de Cabrera éra merexedor de mort y de la pèrdua de tots los seus béns, per què, en plè concell, declarà y volgué que perdés son cap y fóssen los seus béns confiscats. Aytals paraules portaríen a deduhir que una simple fórmula y un cuytós tràmit fóu bastant a fer justicia, y que fóu lo Rey e lo concell los qui condemnaren lo criminós; y lluny d'axò, s'instruí llarch procés—que n'oblidaría la eczistencia lo qui escrigué la Crònica,—prenent infinides declaracions en distincts paratges al obgécte d'esbrinar la veritat dels crims que hom li imputava: mas, com aquesta no resultas bastant provada, de segur que ab les defenses havía de romandre palesa la iniquitat que-s cometía ab aquell home ilustre.

Es emperò cert que, per donar principi al dit procés, complint ab un procehiment de costum, manaren fer la citació per part de la reyna qui éra romasa com a lloch-tinent general del Rey a Barcelona, y com los reus, qui éren En Bernat y son fill lo comte d'Osona, abdós presos, aquell a Navarra y aquest a Castélla, fóssen acusats de crims de lesa Magestat, en aquest cas corresponía lo citar-los al batlle general de Catalunya, que éra En Pére Ça-costa: emperò éra encare més cert que lo principal, més terrible e ineczorable enemich que tenía En Bernat éra la Reyna, la qui regonexent lo perill que hi havía en seguir los veritables tràmits judicials, ja de bell començament prohibí a En Berenguer de Malla, procurador d'En Bernat, que prengués advocats per sa defensa, denegà la demanda del metéix qui, confórme als Usatges, demanava que fós defés l'acusat per batalla, per mor de la qual ofería presentar cert nómbre de richs-homens y cavallers, y ordenà per fí que-s donas En Bernat per encartat y fóssen segregats los seus béns.

No-n tenía prou ab tot açò aquella desentranyada senyora, per venjar-se definitivament d'aquell antich privat, qui

pot-ser més d'un colp sofrenà les seues voluntarietats en lo concell Reyal y en la cambra del marit, y no bastant sa jurisdicció per derrocar tot-d'una l'obstacle, començà instar al Rey, marit séu, per que vingués a donar lo colp de gracia, arribant a escriure-lt, méntre aquell se trobava a Cullera, axicom aferma lo Zurita, que «los catalans no volíen tirar avant en les córts ni ajudar-lo, si no-s prenía abans lo castich que-s merexíen los delictes d'En Bernat,» terrible calumnia que esvaneix lo metéix registre d'aquelles córts eczistents en lo Reyal arxiu (1), y a-les-hores fóu con s'acuytà l'afer.

Los càrrechs que hom feya a En Bernat en esguart de les deposicions dels testimonis (sóbre lo qual punt podría fer-se un atractívol estudi qui aportaría materia per una curiosa memoria qui fóra veritable espill dels àvols costums d'aquella època) se preníen de tots los féts anteriors ja descrits, dels necessaris, com les guerres ab Gènova y ab Castélla, per suposar que los desastres consegüent a aquell se devíen, y dels criminals, com la mort d'En Ferran y la progectada del comte de Trastamara, per atribuir-li a éll la idea de semblants crims; mas a tóts va respondre valerosa y rahonadament l'infortunat, no davant un tribunal, ón les seues respostes poguéssen servir-li de defensa, sinó a un cert Berenguer d'Abella, conseller y majordom del primogènit, fehel servidor de la furia coronada que trameté la Reyna al acusat, tot estant près encare al castéll de Novals, en podèr d'En Joan Ramíreç d'Arellano, per que l'eczaminas y rebés la seua confessió.

Per malvat que fós l'Abella, pot-ser regonexería en sa in-

(1) Aquestes córts s'aplegaren primer a Barcelona, desprès a Lleyda, tornaren tantost a Barcelona y per fí traslladaren-se a Tortosa, durant encare lo següent any. Lo registre qui les comprèn acredita la situació estreta en què-s trobava lo pahis, y per tant són més notables ses honroses actes, per ésser lo més viu testimoni dol patriotisme dels catalans, per ajudar lo llur Rey e l'exèrcit, inventant a aytal fí tots los camins legals per aplegar cabals y fins prenent un près tech del banquer Berenguer Bertran. sèns imposar ninguna condició al Rey, menys la suposada per la malvada Reyna, de manéra que no hi sona per res lo Cabrera, y ans bé en lo repartiment de la centribució que s'imposa hi entren encare les terres del comte d'Osona.

vestigació que En Bernat se disculpava be, y que, davant un tribunal dreturer, per ventura arribas a palesar sa innocencia, de ón ne resultaría fer un mal paper aquells qui-s feyen forts en creure y ponderar la culpa, com se-n duríen un gros desengany los qui estaven interessats en la perdició d'aquell gran home, y dóna peu a deduhir-ho axí lo veure que llavors la metéxa Reyna envià comanar a En Berenguer d'Abella que s'apoderas d'En Bernat y que-l fés ociure, dihent quo lo Rey lo-y ordenava. car n'éra requést. En açò sent escrúpol lo concell de la Reyna, per tal com trobava que ninguna jurisdicció no tenía En Berenguer per una semblant obra; mas no fóu tampoch obstacle a la impaciencia de la venjativa dóna, mala reyna y pijor mare, car tractant-se d'un criminal de lesa Magestat, fàcilment li ocorregué qui podía presidir un tribunal competent, y, més que ningú, compliria ab cega y filiial obediencia çò que per vía de manament li ordenassen.

Trobava-s a Çaragoça en aquella ocasió l'infant primogènit En Joan, component lo seu particular concell los següents personatges: En Domènech Cerdà, Justicia d'Aragó, lo metéix En Berenguer d'Abella, qui tant se perfería als ordenaments de sa mestressa y senyora, En Doménech Lópeç Sarnes, merí de Çaragoça, En Tomas de Març y En Jaume Monel, tinent de Canciller del Duch. Per aquest president y tribunal volgué, donques, la malvada reyna que fós sentenciat lo reu; y en aquella ocasió sería con, arribat lo Rey a Barcelona, tindría lloch lo simple tràmit d'aplegar lo seu concell, y de dictar la sentencia, segóns indicarem al començament, o més certament llavors s'escriuría la minuta de la sentencia que havía de complir al peu de la lletra lo president d'aquell tribunal de Çaragoça, qui havía de fer pendre mort al més noble y sabi vassall del rey En Pére, com axí ho vé a declarar aquest meteix en sa Crónica, al dir que envià al primogènit unes cartes, prevenint-li al metéix témps que tantost llegides donas mort a En Bernat, fentlo escapçar, y que, en conseqüencia, lo dit infant trasmeté per dir o fer a sabèr al acusat,—per lo majordom mossèn Berenguer

d'Abella y lo canciller Jaume Dez-Novelles, savi en dret,—*la sentencia que éll*, çò és, lo seu pare, lo rey En Pére, *li havía tramesa* dés de Barcelona. Per tal, ab previsió, fóu fét venir En Bernat del castéll de Navals, y ab gran companyía de gent de cavall amenaren-lo a Çaragoça, ón entrà lo 16 de Juliol, servint-li de presó lo palau arquebisbal que a la sahó habitava, óltra lo prelat, lo duch president del tribunal qui l'havía de sentenciar, posant-lo sóts cura del algotzir Reyal.

Dés d'aquest moment la impaciencia de la regia vibra per veure escampada la sanch del malastruch Cabrera passa la ratlla del frenesí, y de tot-hom desconfía tement que encare puga aygalir-se lo seu sanguinari goig. A la fí del procés al qual aludim s'hi troba una munior de cartes qui proven encare més d'açò que dihêm, car en les unes consella que, ab tot y ésser inescusable la pena de mort, sía donat torment al reu, per que s'aclaresca la complicació d'altres persònes qui haguéssen co-adjuvat als crims, y ab tal mirament mana també inquirir contra En Ramon Alemany de Cervelló, qui éra cambrer del Duch, y contra En Berenguer, car, segóns lo Zurita «la Reyna desijava molt que si éren participants en aquests delictes, ho fóssen en la pena; en altres donava préssa al seu fill, manifestant la temor que sentía de que si lo Rey anas a Çaragoça, encare fóra capaç de perdonar-lo, y en altres, finalment, per havèr sabut que al aplegar-se lo Concell per donar la Sentencia, s'éra presentat davant lo metéix En Joan Ramíreç d'Arellano en nom del rey de Navarra, dihent que no-s procehis a sentencia de mort que no s'hagués vist abans lo dit rey ab lo d'Aragó—car és de sabèr que en aquella ocasió lo Navarrench estava ja penedit de quant havía fét,—feya manar al duch que pública o secrétament fés donar mort a En Bernat, y ho fés séns esperar nou consell, comunicant-ho no-més que ab l'arquebisbe y ab En Tomas de Marçà.

Axí, donchs, aplegat lo Concell, séns esperar altres pro ves ni defenses jurídiques, condemnà En Cabrera a ésse degollat a la plaça de la porta nomenada de Toledo y que fóssen confiscats los béns, y l'infordunat d'En Bernat hagu

de comparèxer allà a sentir tanta inhumanitat de bóca d'aquell metéix menor y dexeble al qual havía ensenyat les lleys de la honor, de la valor, del sabèr, de la cavallerositat, y de la amor y de la moral y de la justicia dés los primers passos de la vida: lo preceptor véu escarnida sa afecció y podèr paternal per lo barba-mech y pot-ser innocent nodriçò, qui-s transformava en butxí no-més que per obehir, crehent infalible lo consell del pare y ja may filla del mal ni de la injusticia la veu de la mare.

L'ilustre patrici, lo vencedor de Genovesos, Sarts y Castellans, lo destructor de la Unió, y abatedor de la rebelió incessant dels ambiciosos richs-homens, lo gran conseller y mes escahent ministre, qui tantes vegades havía esquivat l'aperduament o crebant de la Coróna Reyal, y que tan solament per servir a sa patria y al seu rey havía renunciat a l'assoliament del erm, de ón l'arrencà lo rey En Pére, conexent ses altes y preclars qualitats, veya-s are tractat per lo futur rey d'Aragó com lo més avilit y abgécte dels seus vassalls, venint a pendre una mort afrentosa, y ab lo desconsol de no dexar per los seus ni lo precis sosteniment, ni la gloria del seu blasó, puix los seus béns restaven confiscats (y a major escarni, aplicats al patrimoni del metéix duch qui pronunciava la sentencia), y sullats los seus títols ab lo recort d'una mort afrontosa.

Ninguna d'aquestes cogitacions no li suggerí tan tremenda catàstrofe, al Cronista rey, puix al parlar d'aquest fét ho fa com passant sóbre brases, y solament, per cohonestar sa injusticia, aprés d'una ivarçosa indicació, s'entreté en esplicar lo diàlech que mijançà entre En Bernat y En Berenguer d'Abella al fer-li assabèr aquest la sentencia, dihent que lo reu se lamentà de que no li fós otorgat defensar-se, mentre que per dret comú no li devíen donar mort fins passat lo terme de la defensa, responent-li l'altre, com en sò de burla, que éra ben cert axicom deya, emperò que justament éra éll lo qui havía introduhit semblant costum d'ençà que havía començat a tenir influença en los afers del Rey, citant, al efécte, dos exemplars, qui provaríen sols la tiranía d'aquest,

més que no l'abus del ministre. Esdevingué açò en dijous del mes de Juliol, y l'endemà divendres l'algotzir del Rey, Garci Lópeç de Luna, amenà per los carrers públichs, en mig d'una gran gentada, En Bernat, y arribat a la dita plaça, a hora de tercia, fóu escapçat per lo butxí, romanent allà lo còs a la vista del poble, fins que, lo díe vinent fóu soterrat al monestir de frares Menors.

Nos estalvía tot comentari la gran llohança que fa lo juhiciós Zurita del infortunat Cabrera, y les reflecsions del meteix sóbre la manéra de complir-se aquesta sentencia, puix diu «que tingué dues circumstancies dignes de considerar, que lo principal assessor y ministre d'aquell judici, fóu lo Justicia d'Aragó, intervenint-hi com a conseller, essent lo principal recurs en aquest reyalme per les violencies y antirahons, y que també assistis en aquesta causa l'arquebisbe de Çaragoça, y-l traguéssen de câ seua per lo darrer suplici, quasi com de lloch nagrat, essent catau ón los malfactors solen resgordar-se de la mort.

Verificà un cas tan notable y assenyalat com aquest ben exemplarment lo proverbi vulgar ab què, de més antich que no del temps presen, fóu notada la nostra Nació; que declara ésser conforme a fur d'aquest reyalme, *donar-se mal gallardó per bons serveys.*» Emperò més que tót favoreix lo nostre intent un fét, del qual donarèm compte en lloch oportú, y és que ab lo témps lo monarca conegué la innocencia d'En Bernat, y no solament exalçà tots los seus actes y retornà a la familia los béns que li havía confiscats, sinó que declarà per mijà de públichs testimonis penedir-se de la gran cuyta ab què-l sentenciaren, y haver-ho fét provocat per altres a indignació e ira (1).

Marca ací un sol retoch per dexar complert tan horrible pintura: lo rey En Pére diu en la Crònica que, donada al còs sepultura, fóu-li tramès lo cap d'En Bernat, per haver-ho axí acordat lo primogènit y los del seu consell; mas, per que hom veja la criminal obediencia d'aquest, y quant llunyats

(1) *Arxiu de la Córóna d'Aragó*, reg. 936, foli 63, revers, data 5 de Febrer del 1381.

de tot noble sentiment éren los cors dels qui disposaren tan repugnant diligencia,—y com açò sería per desconfiança del Rey o tal vegada de sa muller, los quals romangueren a Barcelona mentre que-s complí la sentencia a Çaragoça,—transcriurèm, per més que sía una repugnant prova, que ha d'esborronar a tot llegidor sensible, la lletra que ún llig en les darreres planes del procés, ón diu axí: «Al nostre car Prigogènit, lo Rey.—Car Primogènit: Huy vos havèm scrit fent-vos assabèr com havèm condemnat En Bernat de Cabrera a perdre lo cap: per què volèm que tantost com sía féta la execució, nos trametets lo dit cap. Scrita de mà nostra en Barcelona, a 22 de Juliol (1).»

Al contemplar un exemple tan eloqüent dels depravats costums d'aquells segles, de la mala índola d'aquella societat qui s'estimava cristiana, no podèm menys d'alegrar-nos de viure en aquest segle, ab tót y les seues imperfeccions, fruyt ben segur dels témps passats, que-ns plau d'estudiar y conèxer; emperò no celebrar comparant, axicom certs *laudatores temporis acti*, qui no cuyden mirar lo mal camí dexat enrere, y diuen mal del que seguexen, no obstant de veure que no hi hà altres entrebanchs enfora dels que tots témps són comuns a la mísera humanitat.

La mort d'En Bernat de Cabrera podía portar fatals conseqüencies per Catalunya o pot-ser més bé per lo Rey, emperò la manya d'aquest, sabènt-les preveure, adhuc li donà idea per transformar-les en benifét propri més endavant, com tantost veurèm. Ja tenen los nostres llegidors coneximent del paper que solía representar tots-témps la casa del comte de Fóix respecte de Catalunya: éra aquest petit príncep, mig francès mig català, parent molt acostat de la comtesa d'Osona, nora d'En Bernat de Cabrera, per tal com fóu germana d'En Roger Bernat de Fóix, vescomte de Castell-bò, com, horroritzada aquesta senyora ab la mort del seu ilus-e pare polítich y tenint lo marit près a Castella, fugis de atalunya ab lo seu fill (qui fóu després lo primer comte de

(1) Colección de doc. ined. del Archivo de la Corona de Aragón, volum XXIV, pl. 270.

Módica bé prou conegut en la Historia catalana), y ses dues filles, cercà acolliment al costat del seu parent, les terres del qual éren, per sa situació, les més apropòsit per agombolar trópes forasteres con se tractava d'esvahir lo Principat.

Rodaven llavors per Provença y Languedoc unes companyíes d'aventurers, l'obgécte dels quals esplicarèm en ocasió més oportuna, y éra fàcil que cridant-los en ajuda séua lo de Fóix, axicom ho procuraren élles acostant-se a Conflent, se-n entrassen per lo Rosselló, méntre En Pére estigués ocupat en les guerres de Castélla, y com no hi mancassen en aquell comtat homens qui-s recordassen del antich domini mallorquí, y vivía l'hereu d'En Jaume III de Mallorques, enemich mortal del nostre rey, casat ab la reyna de Nàpols, qui sap si, ajustant-se tots aquest elements, arribaría a desannecsionar-se lo Rosselló, y ressonaría, com en altre témps, en ses comarques lo crit de ¡visca lo rey de Mallorques! no dexant de contribuir-hi per ventura ab son valiment Catalunya, y, per ses relacions a Castélla, lo presoner comte d'Osona, anch que no fós sinó en venjança de la mort de son pare.

No és aytal congectura infundada, si hom para esment a que la primera diligencia que féu lo de Fóix, al amparar sa desventurada parenta, fóu tractar de rescatar lo Comte, oferint al rey de Castélla cinquanta mil florins—¡axí éra estimada la dignitat personal entre aquells cristians, séns que hi mijançassen, com en Africa, frares mercedaris qui regatejassen lo preu del captiveri!—de la qual cantitat se-n pagaríen de prompte deu mil, y per los restants lliuraría al reu de Castélla lo Comte, en ostatge, los seus tres fills y lo del vescomte d'Illa, cosa qae no-s dugué a cap no sabèm per quin motiu.

Per lo prompte va limitar-se En Pére a contrarestar aquella irrupció, manant a En Arnau d'Orcau que vigilas les fronteres, y perçò manà aplegar les osts de Giróna y de Camp-rodon, dreçant-les allà en orde de batalla y disposant-les a contrastar qual-se-vol enemich qui atemptas fer-hi entrada: emperò silenciosament y valènt-se de camins diplomà-

tich aparellà la terra de manéra que témps a venir aquells enemichs se transformassen en los seus servidors, segóns indicarem de bell començament y anam a referir.

Haurà observat lo llegidor qne aprés de tantes relacions entre tots los cabdills, naturals y forasters, del nostre estol y lo meticulós del rey de Navarra, aprés de tantes prometenses, seguretats, renovacions o modificacions de tractats, y d'ésser aquest monarca fins participant en la conspiració contra la vida del infortunat Cabrera, ningú no-l veu a éll ni a les seues osts figurar per res en la guerra contra Castélla. Ignoram nosaltres lo motiu de semblant estranyesa—que crehem que podría un hom esbrinar fent un minuciós estudi, si tant nos convingués,—y solament nos senyala la eczistencia d'algun desplaher posterior la protésta del seu representant, con manifestà davant lo tribunal que havía de sentenciar En Bernat, que son senyor estava penedit d'havèr remès lo presoner, y que reclamava que ans no li donassen mort haguéssen vist los reys de Navarra y Aragó.

Donant, donchs, com a eczistent lo desplaher y prescindint del motiu, recordarèm no més sinó que França y Navarra havíen romput molt témps hà llurs bones relacions, y en lo dupte de pendre un aliat, prefería En Pére perdre lo navarrench, que no lo francès, tant més quant menaçaven la terra gents franceses o qui guerrejaven a França. Morí-s en 8 d'Abril d'aquest any 1364 lo rey de la dita nació, nomenat Joan, prop de Londres, y-l succehí son fill, lo duch de Normandía, qui-s digué Carles V, al qui trameté tantost los seus embaxadors En Pére, per confermar antigues aliances.

Si açò éra pura fórmula o cortesía no-res tindría de particular, emperò assegura lo Zurita que ja per lo Març—fèm avinent que en aquest mes regnava encare lo Joan, y no éra lo Carles sinó regent,—los dits embaxadors, qui éren mossèn Francesch de Perellós, cambrer del Rey, En Francesch Romà, son viç-canciller, y lo castellà d'Amposta, tinguéren a Tolosa una assentada ab lo duch d'Anjou, germà del Rey, y altres personatges, que nomena, de la que-n resultà trac-

tada una nova confederació, en virtut de la qual lo referit duch, o un altre qual-se-volgués capità en nom séu, podría entrar ab exèrcit en lo Rosselló, y passar per Catalunya y Aragó al obgècte de fer guerra al rey de Navarra, devent-los ajudar En Pére ab quatre-cents homens d'armes, y si algú després per mor d'açò (naturalment lo metéix rey de Navarra) li havía de moure guerra, llavors lo rey de França éra tingut ajudar lo d'Aragó ab cinch-cents. Si axí fóu, per ventura podríem atribuir a aquesta causa lo desplaher que sospitan entre lo rey de Navarra y En Pére, y la culpa fóra induptablemeut d'aquest, per *jogar sémpre ab dobles daus*, com solíen dir-ne los de la Uniò.

No havèm sabut nosaltres comprovar semblant nova que-ns la dóna solament l'Annalista, qui, per altra part, hi afig que res d'açò no tingué efecte, per havèr-se fermat a-leshores la pau entre lo Navarrench y lo nou rey francès, y que en l'Abril vinent les grans companyíes de França anaren-se acostant al Conflent, posant en gran recel los reys de Castella, de Navarra y d'Aragó, que tampoch no ho sabèm compendre, suposant en aquelles intencions d'entrar, posat que llavors éren aquests tres reys, encare que enemichs entre sí, aliats de França.

Podrà ésser que la intenció no eczistis y no passas aquell acostament d'ésser una casualitat, puix sabut és que les dites companyíes, no tenint altre obgécte sinó lo merodeig y la robaría, tan prompte se trobaven al un cap de França com al altre, y éra llavors lo Mig-jórn lo que començaren a elegir per residir-hi un altre sobirà, lo Sant-Pare, que tenint interès, axicom lo metéix rey de França, en allunyar del pahis tan detestables elements, pagaría a millor preu son allunyament, o, dit, altrement, los qui desijaven vendre la llur fuyta trobaven axí dos bons pagadors, qui compraríen a qual-se-vol preu, com axí ho féren, la quietut de tota la nació francesa.

L'acostament d'aquella brivalla podía fer sospitar a algun dels reys qui ací estaven en guerra, si entraría com a reforç del enemich respectiu: al comte de Fóix podía sem-

blar-li oportú y convinent profitar-se d'aquells aventurers; ya En Pére, posant davant la manya d'home la sospita de rey, li saltaría en cor la venturosa idea de profitar-se con ne fós ocasió de tal ajuda, com axí ho féu. Emperò com la pau inesperada entre Navarra y França desbaratas en part les esperances y los plans d'aquest, li calgué al nostre rey fer de prompte lo desentès y seguir contemporitzant ab lo navarrench sens palesar perçò la idea que gordava oculta, y tant va sabèr fingir, que, en obsequi del metéix arribà a ordenar que no permetéssen lo pas de tropes forasteres per ningun dels ports o *colls* de les montanyes (1). L'un dels tres embaxadors que nomena lo Zurita, En Francesch Perellós, és lo sol que vehèm fer estada a França dés d'aquest témps fins al any 1366, y éll sería séns dupte l'encarregat de realitzar la idea d'En Pére y de cercar la oportunitat que hom desijava per aplicar-la; mas, si bé les primeres instruccions conegudes que donaren al dit embaxador no són anteriors al 12 de Novembre del 1364 (2), per més que aquestes se repetexen durant l'any següent y fins al Setembre del 1366, cal convenir-se en que, jatsía hi hagués la idea de cridar los aventurers de França, no-s posà en pràctica fins a un témps més posterior, al arribar lo qual tornarèm a ocupar-nos de aquest afer, aplicant-nos entretant a seguir lo nostre rey en sa nova escursió per les terres que li disputava lo castellà.

Tenía En Pére convocades córts d'aragonesos a Çaragoça per lo mes d'Agost, y tot-just com tingué noves d'havèr-se donat mort a En Bernat de Cabrera, que pot-ser fós aquell lo motiu de precipitar-la, s'hi encaminà, exint de Barcelona lo 5 del dit mes (3). En aquelles se tractaren diverses ques-

(1) *Arxiu de la Coróna, d'Aragó,* registre 1205, fol. 58 y 59.

(2) *Arxiu de la Coróna, d'Aragó,* registre 1295, foli 111.

(3) Tres díes abans d'aquesta data, si bé que ignoram si fóu a Barcelona, engué en Joan, comte d'Ampuries, fill del infanf En Ramon Berenguer, per uller la infanta Na Blanca de Sicilia, qui éra germana de la reyna d'Aragó, dint-se de llavors ençà comte En Joan, per cessió del comtat que li féren los seus res, y fóu lo metéix qui en segones noces s'emmullerà tantost ab la infanta ana, filla d'En Pére. Fem menció d'aquests casaments, per que hom veja mira del Rey d'ajustar més y més los interessos de la casa de Sicilia ab la ragó.

tions de furs del antich reyalme, que no-ns pertoca esbrinar, y noresmenys, del mou difícil com podríen pagar-se diferents sous als qui servíen sóts les nostres banderes, entre élls lo comte de Trastamara qui acreditava, per rahó de sa gent, vuytanta mil florins, y com no hi hagués de què pagar-lo, li vené lo Rey per aquesta quantitat dues poblacions importants de Catalunya, que fóren Igualada y Piera (1).

Aturà-s lo Rey a Çaragoça, per lo demut dit motiu, fins al 17 d'Octubre, que tractà d'anar a presidir les córts, començades de primer a Barcelona, que calía continuar-les llavors a Lleyda: mas com en aquest entremig tornas a moure-s lo rey de Castélla, exint a aposta d'Andalusía, hagué d'encomanar En Pére la presidencia de les nostres córts a la Reyna, y prevenir-se séns pérdre témps, per veure si al capdevall se trobaría ab lo seu enemich, que de prompte havía fét combatre per part del seu estol Viscedo y éll en persona s'encaminava a assetjar Castell-favib, que en pochs díes fou retut.

Féu *lo Cruel* aquesta vegada ni més ni menys que les altres: traspuntar de sopte, espantar ab la presa d'algun lloch important, travessar menaçant y destrohint vers la ciutat de Valencia, fer-se forts tantost a un punt important y fugir de tota batalla ón pogués perdre sa gent o aquesta pogués ferli trahició; axí la campanya vingué a ésser per abdues parts véra copia de les anteriors, durant aquesta darrera precisamen fins a la fí d'any. Gonyà lo de Castella la fortalesa d'Ayora, anà provehir a Murvedre perçò que pogués convenir, y féu semblant de volèr pendre Orihola, ab la qual fí allogà son Reyal a Elx. Lo nostre En Pére, qui temía perdre aquesta població, tractà de socórrer-la, traversant terres y més terres, fent ben llargues jornades, séns descançar ni tan sols per menjar, fins aplegar a la plana de Favanella, qui està a nou lleugues de Biel; y com llavors l'avisassen que lo rey de Castella estava prop y menaçant, tant que probablement entraría en batalla en un cèlebre camp apellat de la Matança,

(1) *Arxiu de la Coròna d'Aragó.* registre 996, foli 37.

per les moltes que llà hi hagueren, se presentaren los nostres disposts per la lluyta, y per més que de fét isqueren forces castellanes d'Elx ab lo penó Reyal, esgordaren-se les unes a les altres y tornaren-se esgordar, acabant com sémpre, de manera que havènt complert lo nostre exèrcit ab la espera, y vehent que l'altre se retreya, tirà avant, aconseguint axí lo seu obgecte que éra socórrer Orihola, a la qual plana arribà lo díe 11 de Desémbre, aturant-si sis díes, durant los quals portaren a la població gran quantitat de queviures y municions que desembarcà al cap de Cerver.

A la tornada dels nostres envers Valencia, grans forces de cavall castellanes anaren-les seguint de lluny, emperò séns gosar may ofendre, y entrà lo Rey a aquella capital la vétlla metéix de Nadal. Llavors lo de Castélla passà d'Elx a Denia, y guerrejant en aquelles comarques anà posar setge a Calp, de ón se retragué vers Sivilla, al sabèr que los castellans éren estat vençuts per los nostres a Alcubies. Aparía fins a-les-hores com si s'equilibrassen en llurs pèrdues y triumfes y adhuc en los llurs moviments los dos reys, car entant que los catalans tinguéren aquella pèrdua per terra, la nostra armada, qui capitanejava lo vescomte de Cardona, anant a socórrer Calp, se trobà ab la de Castélla, y fóu desbaratada per aquesta, apresonant cinch galéres, ab les quals entraren al port de Cartagena, tenint-se per molt cert que anava en la armada vencedora lo comte d'Osona, y que lo rey de Castélla féu ociure tots los presoners y xurmes séns dexar ab vida sinó los qui sabíen laborar rems.

En lo nou any de 1365 és d'observar la alternativa de moviments que havèm indicats, si bé de bell principi no déxa lo nostre rey d'atemptar ab la sagacitat acostumada, alguns afers polítichs, per obrar més desembaraçadament en la guerra. De ón torna exir de Valencia lo primer de Janer ·er concórrer a les córts dels catalans que tenía convocades . Tortosa, arribant-hi lo díe 5, y en élles conseguí lo nostre ey los avantatges que ja indicarem anteriorment, segóns esréssa éll en sa Crònica: «Proposarem en les dites córts que ·eturavem no poca ajuda dels nostres sotsmesos, car nostra

terra anava-s perdent de díe en díe, e si no-ns ajudaven no podríem pas defendre-ns: e tots los qui concorreguéren a les dites córts generals de Catalunya condolguéren-se granment de Nós qui som llur senyor natural e valentment se sforçaren, otorgant-nos a la fí disset comptes de moneda, pagadors dins lo térme de dos anys, ab la qual ajuda e, ans d'aquesta, la de Nostre Senyor Déu, tenguéren assats de diner, per tal que entre la dita quantitat e la que-ns otorgaren los reyalmes d-Arago y Valencia, ne tenguérem prou a quant fóu mester en aytal guerra.»

Per assolir tan profitosa fí, estigué lo Rey a Tortosa prop de dos mesos, fins al 20 de Febrer, durant los quals trameté al rey de Portogal y al infant don Ferran, fill séu, fra Guillèm Conill, prior del monestir de Prehicadors de Barcelona, per l'ordenaments dels afers de la infanta Na María, vídua del desastruch En Ferran, de què més amunt parlarem, a la qual fóu donada ja llavors licencia per tornar a la seua terra al costat de son pare y sa familia; y altra aquest missatge, isquéren també de Tortosa tres comissionats o embaxadors, qui éren En Francesch de Perellós, En Francesch Romà y lo càstellà d'Amposta, envers França, ab lo pretést de confermar antigues paus y aliances, emperò ab lo preferent obgécte de que sancionas lo rey d'aquella nació lo tractat fét no feya gayre ab lo duch d'Anjou, de ón ne havía d'ésser altre lo resultat que la major seguretat en la remesa de les companyíes estrangeres que ací s'esperaven per fer guerra a Castélla.

Ja havèm vist que Navarra y lo nou rey de França havíen fermada la pau: nò obstant, en aquest tracte, com en molts altres d'aquell témps, no hi havía senceritat, car lo de Anjou tenía lo propòsit de conquerir la Navarra, y lo rey de Aragó, per més que accedis en ajudar-lo, no podía ferho de prompte ni descobrir-ho, fins acabada la guerra ab Castélla, no essent-ne poch entrebanch una guerra al metéix témps ab Navarra. Tót fóren promeses y esperances secrétes en aquella composta, puix lo de França esperant que lo d'Aragó lo ajudaría a éll per la conquésta del ducat de Guiena, li pro-

metía metre en son podèr la Navarra; En Pére ab aquesta esperança prometía ajuda al francès en acabant la guerra de Castélla, emperò ab condició que li valgués en aquesta ab un miler de cavalls, y lo d'Anjou prometía fer la guerra al navarrench, esperant que En Pére la rompés, car éra massa fresca la pau ab França per que un dels seus princeps la trencas.

Semblants dificultats entretindríen llarch témps los nostres embaxadors prop del rey de França, y per més que no sabèm quê-s tractaría en les conferencies y assentades, o per assenyat tóm que donassen aquells al afer, o ans bé per encertat pensament que concebés lo rey de França, se limità certament l'afer a la ajuda de les companyíes forasteres, de manéra que séns figurar la França com a aliada de ninguna nacionalitat d'ací, çò és, séns enviar obertament les seues osts, proporcionà, no obstant, los remeys que lo nostre rey desijava, facilitas la vinguda de les companyíes lliures qui infestaven la França, aventatge prou gran per aquesta nació, puix que-s descartava axí d'una infinitat de bandolers séns patria qui desbarataven tots los plans del govern ab llurs eczigencies y malvestats.

Encare lo Papa a Avinyó éra víctima del metéix flagell, y bastà que lo rey de França li indicas la necessitat d'aventar del pahis aquells malfactors, per que-s perferis a verificar-ho, podènt-se veure ben segura en aquesta empres la mà d'En Pére, car un dels metéixs embaxadors, En Perellós, qui se-n éra anat a Paris, anà tantost a Avinyò, acompanyat del infant En Pére, la importancia política del qual no atenyé fer-li perdre l'hàbit de franciscà que vestía. En lo disdurs del any, anà-s tractant y conclogué tan util afer, tant que a les darreríes del metéix pogué ja comptar lo nostre En Pére ab la bribonalla pertorbadora de França; mas com, interim que açò s'obtenía, no li convenía restar ab les mans plegades per estar en gran vigilancia lo rey de Castélla, tan bell punt com hagué enllestides les córts de Tortosa, calguéli llançar-se novament a la guerra, perçò com sería pijor sa situació, si destornant-se aquell adjutori per qual-se-vol mo-

tiu, hagués permès que entretant lo castellà avanças encare més en aquests reyalmes. Prenent tal jahent lo negoci de França, cessaren los recels del navarrench, qui estigué altre colp de part del rey d'Aragó.

La temporada qui transcórre fins a la entrada de la gent estrangera, comprenent tots los mesos del any al qual havèm arribat, la ocuparen los dos Péres en complir respectivament una toçudería de què-s figuraren que depenjava la reexida de la campanya. Lo d'Aragó volía llevar als castellans Murvedre, puix éra l'atendament de retréta d'aquests y lo més fort impediment per passar a Valencia dés d'Aragó y Catalunya: y lo de Castella tingué ferm en assetjar Oriola, per tenir un nou punt de importancia en cas de que li disputassen Murvedre, per axí podèr-se-n tornar a Sivilla a posar allà per obra altres pensaments que no dexaríen de complicar al enemich per poch que-s retardas. Tocant a Oriola s'acuytà més lo de Castella, tant que durant lo mes de Maig, a poch d'havèr-se-n anat de Tortosa lo nostre rey, ja estrenyeren lo setge, retent-se la fortalesa al 8 de Juny: emperò la perfidia d'En Pére d'Aragó fóu més constant y donâ millors resultats, car, deturant-se set díes a Sant-Matéu, sens dupte per traçar lo plan de campanya que-s proposava, passà tot-seguit al setge de Murvedre, que-n féu com a centre de ses operacions, y séns abandonar-lo compartí les tropes de manera que dés d'allà corríen a tots indrets, reconquerint un díe un poble y un altre díe un castéll, y tornant-se-n després triumfants y més valerosos en vistes de Murvedre, qui més o menys tart havía de caure. Aytal avantatge proporcionava don Pére de Castella al d'Aragó ab son errat sistema d'estalviar batalles.

Sis mesos durà lo setge de Murvedre, mas al cap y a la fí retéren-se a pactes los seus defensors, entrant lo Rey y los nostres dins la vila lo díe 14 de Setémbre, y aquest triumfe éra major encare, car al conseguir-se romaníen recobrats tots los punts que abans se perdéren, dés de Segorb ençà, diu lo Cronista, envers Valencia. Açó que va imaginar lo Castelló a Sivilla ningun efecte no produhí: consistí en ar-

mar vint galéres, confiant-ne lo comanament al comte d'Osona, les quals devíen anar a les costes de Catalunya, dirigint-se a Blanes, ón éra la muller y los fills del Comte, y l'intent éra veure si aquell poble y lo de Sant-Pol de Maresma, ensémps ab altres pobles del vescomtat, inclus Hostal-rich, qui sémpre fóren dels Cabrera, se declararíen per lo llur senyor, emperò lo Rey tingué tal precaució, tenint noticia del plan, que féu venir moltes naus armades y amarinades de Barcelona y de Mallorques, y previnguda tota la gent de la costa, no gosà atansar-se la armada castellana, y la comtesa y sos fills haguéren de pendre la prudent determinació d'anar o fugir a França.

Devêm fer ací avinent un fét molt significatiu, y és que, durant lo setge de Murvedre féren un nou tractat lo nostre rey e lo comte de Trastamara, per lo qual veníen a confermar-se tots los anteriors, y s'estipulava que Na Lionor, filla del rey d'Aragó, pendría per marit don Joan, primogènit del comte de Trastamara, tantost com abdós nuvis arribaríen a edat casadora, romanent entretant la infanta en podèr de la comtesa, qui esperava ésser reyna de Castella, fins a la conquesta definitiva d'aquest reyalme. Ab axò és de veure la esperança que tenía lo nostre rey de que-n fóra bentost de Castella lo comte de Trastamara, y per tant la de que sa filla sería també, temps a venir, reyna; y axí no cal fer cabal de que en sa Crònica diga En Pére que accedí a aquell matrimoni per força, car bé ho desment lo tractat de Murvedre, y lo capítol qui tracta d'aquest afer no-l escrigué lo Cronista con tenía esperança, sinó la hora que li tocà fugir a En Enrich, o pot-ser més tart, con estava ab éll en guerra (1).

Aquesta éra la avantatjosa situació ón havía sabut colocar-se lo nostre rey en lo Setémbre del 1365: pot-ser a-leshores no tenía tanta necessitat com abans dels estrangers qui havíen de venir de França, emperò lo tracte éra fét, y afegint l'avantatge d'aquest adjutori al altre, bé podíen comptar axí En Pére com lo comte de Trastamara que tan prést

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1543, foli 70.

trabocaríen de son soli lo rey de Castella. Per altra part, si-s desdeya del tracte lo nostre rey, cridant ja, com qui diu, a la porta aquella soldatesca famejant de rapinya, podía fer-se que entras per sí sola y per son compte, y a-les-hores Catalunya y Aragó seríen les primeres víctimes del robatori, y no fóra açò poch entrebanch per la guerra ab Castella, aprés que havía durat nou anys, si no s'adavançava lo metéix Pére *lo Cruel* a atraure-s los metéixs qui éren estat cridats per combatre a éll. No hi havía, donchs, témps a perdre, y axí lo nostre rey procurà dexar ordenat lo régne de Valencia y venir-se-n a Catalunya lo més prompte possible.

Veja-s quina fóu sa activitat: set jórns aprés d'havèr adquirit Murvedre, lo 21 de Setémbre, entrava a Valencia, a cap de pochs díes se trobava de nou en aquella vila, cuydant dexar-la ben ordenada, tornant-se-n de nou a Valencia, de ón sortía lo 20 d'Octubre dret a Barcelona, y entrant finalment en aquesta ciutat lo darrer jórn del dit mes. Al exir de Valencia, hi dexà de lloch-tinent del reyalme lo seu parent lo comte d'Urgell, y de governador En Jaume Celme, encarregant al primer que, ab algunes forces de cavall y de peu, anas assetjar Segorb, com l'altre ho complí aconseguint que lo dich lloch se retés.

En lo mes de Desémbre, ja a Barcelona En Pére, oferia-s un obstacle als seus progectes, com ho éra lo tenir de concórrer a Çaragoça, ón tenía convocades córts per lo díe 25; emperò tan necessaria sería sa presencia en la capital de Catalunya, y tant ho regonexeríen los aragonesos, que consentiren en que cometés podèr al infant En Joan per presidir-les, y adhuc en que fóssen aquelles córts, per llur fórma, d'una manera no acostumada y jamés repetida en aquell reyalme, car anant-hi los metéixs braços, van protestar que-s congregaven llurs indivíduus com a particulars, puix que lo Rey estava absent. Emperò res no hi feya per aquell ca com-se-vulla que, apart del obgécte legislatiu havía d'oc par-se aquella assamblea de que no mancas lo sou a la ge de guerra en los mesos a venir, y de que al entrar la ge forastera (veja-s ben bé aquesta prevenció) s'estalvias tot « càndel.

A la primería del Desémbre tingué ja En Pére nova certa de que les companyíes s'atansaven, y ab tot y axò, tal éra sa activitat, que se-n anà a Tolosa, qui és endret oposat, sols per ésser-li més avinent dés de tal punt comunicar ordens als regnes confrontants, car sabía que per les fronteres se movíen gents del de Castélla, y adhuc hom feya grans arreplechs de forniments per passar l'Ebre, per la qual rahó envià algunes osts d'Aragó qui anassen als punts menaçats; y en acabat d'axò, ab posterioritat al 16 de Desémbre tornà En Pére a Barcelona, méntre que les companyíes estrangeres seguíen ja lo camí del Rosselló, dreçant-se a aquella capital.

No serà del tot sobrer donar una idea d'aquelles estranyes fórces y del llur cabdill, puix per la nostra terra entraren y representaren llur corresponent paper en la gran lluyta que sosteníen les dues principals nacions d'Espanya.

Tras la embregada guerra entre Anglaterra y França, tots quants estaven séns vassallatge ferm o éren soldats de sou, ensemps ab los qui per algun antich crim no volíen enjovar-se de nou a la jurisdicció ordinaria, se trobaren de sópte, ab motiu de la pau, séns ocupació, y no podènt anar-se-n a ningun pahis foraster ón los combatéssen en major nómbre, arrambaren-se naturalment al dels dos combatents qui més seguretat los oferis per entretenir-se en escursions y meradeigs, fins a tant que-s presentas ocasió oportuna de pendre partit per algú.

Escolliren per l'obgecte llur la terra del rey vençut, la França, y en conseqüencia, esquivant lo vencedor tenir en la séua tan damnós element de guerra, vegéren-se allà aplegats los indisciplinats sobrers d'un y altre estol, francesos y anglesos, amichs y enemichs, bastant sabèr, en prova d'açò, que éra segón o lloch-tinent de Du-Guesclin per venir a Espanya l'anglès Huch de Calverly o Calviley, qui fóu lo més acèrrim enemich d'aquell en la passada guerra. Ans no s'aplegassen sóts un sol cap, çò és, durant la llur vida de bandolerisme a França, cometeren mil irreverencies, que ja

abans indicarem, y fóu llur obgécte fer-se temibles, per que ab l'interès que teníen en foragitar-los lo rey y lo papa, comprassen un y altre la llur desaparició a fort prèu. En tal estat agregaven-se a ells quants n'hi havía de fugitius d'altres reyalmes, y és induptable que en llurs emigracions los príncepş pretendents o perseguits de Castella, y sóbre-tot lo comte de Trastamara, entraren en relacions ab los cabdills de les bandes qui aterraven la marca meridional de la nació francesa.

Per més que la moralitat d'aquell segle tenía una gran part de mecanisme, podém judicar quina sería la dels principals caps als quals nos referim, méntre que Du-Guesclin, essent bretó, o sía sotsmés del rey d'Anglaterra, havía preferit servir França contra sa patria y son rey, la hora que Calverly e sos anglesos no tinguéren mirament en combatre contra Castélla qui éra aliada d'Anglaterra, y a favor de la qual anava també a fer armes lo príncep de Gales, y que essent presoner d'aquest, emperò solt sots paraula d'honor lo mariscal de Audeneham va mancar-hi, y anà-se-n a servir lo bretó afrancisat.

Los autors francesos qui-s són ocupats d'aquesta empresa no mencionen sinó, óltra aquests dos cabdills, dos personatges qui s'agregaren a la espedició moguts per una idea cavalleresca, lo comte de la Marxa y lo senyor de Beaujeu, abdós parents de la infortunada reyna Blanca, víctima de don Pére *lo Cruel*, a la qual cuydaren venjar, emperó séns nomenar altres magnat notables del régne. Lo nostre En Pére en sa Crònica, cita los noms dels dos principals cabdills bretó y anglès y lo d'un comte de Marçd (que podría ésser lo metéix de la Marxa): afegint que anava encare ab élls lo senescal de França, per manament del seu rey, ún a qui li deyen lo *Cavaller-Vert*, y molts altres cavallers prou distingits y notables, dels calificatius dels quals no cal fer-ne cabal essent lo qui comprava sos serveys lo qui ho diu, y per fí lo Zurita, qui ho pendría d'un altre autor espanyol, se conclou a citar los tres primers que nomena lo Rey, afegint-hi lo mariscal d'Audena (Audeneham) y un altre no nomenat fins ací

lo senyor de Claravalls (*Clainaux?*), que podría ésser lo metéix Vert mencionat per lo Rey, dihent que los restant éren assenyalats cavallers de Guiena y Picardía.

Llevat dels dos ja citats qui prenguéren part en la espedició ab la idea d'una noble venjança, per més que hom vulla ponderar la noblesa dels altres, ninguna consideració no-ns merexen, car si no éren malfactors o bandolers, com a tóts los hi diuen molts dels nostres historiadors, poca dignitat tindrien con ab élls alternaven, y un historiador francès dels nostres díes (1), qui s'és ocupat de la guerra dels dos Péres, presenta, jatsía escapant-li pot-ser involuntariament la frasa, la retirança més ajustada de çò que sería aquella brivalla, con diu que tots los soldats d'aquell exèrcit portaven la creu en la sóbre-vesta, per donar a enténdre Du-Guesclin que-ls conduhía a Xipre a batallar contra sarrahins—séns recordar-se lo dit autor que poch abans a posat en bóca del metéix cabdill una proclama ón esplica als séus que van a Espanya contra un rey aliat de sarrahins, y per sóbre-puig pagà, rich y avariciós, y que allà trobaríen lo comte de Trastamara antich companyó,—emperò que «tót l'estol conexía l'obgéte de la espedició; de manéra que, malgrat les creus de les seues senyeres o banderes, ans cuydaven de fer presa que gonyar indulgencies:» y desprès que, al pendre comiat lo cap bretó del rey Carles V, aquest l'abraçà, esclamant que «lo servey que llavors li feya éra més gran que si per ell gonyat hagués una provincia, essent açò una gran veritat, posat que buydant les companyíes la França equivalía a remetre lo reyalme al rey.»

Citam precisament aquest autor contemporani per ésser

(1) *Histoire de D. Pedre I, per Prosper Merimée.* Paris, 1847.

Profitam aquesta ocasió per espressar la admiració que-ns ha causat lo veure que aquest autor francès, en ses referencies a les diferents obres que consulta, no menciona jamés la Crònica d'En Pere IV, y si tan sols les *Crònigues* d'En Carbonell. ¿Se figuraría per ventura que lo veritable autor, lo Rey, parlava per bóca el editor!)O bé-s vatdría de les referencies d'altres séns veure tan sols la obra. xí ho havèm de creure, con, al mencionar les *Cròniques* d'En Carbonell, s'es? éssa en semblant fórma: «*On sail que Carbonell a pnblié dans cel ouvrage les emoires de Pierre IV, roi d'Aragon, contcmporain de don Pedro de Casle,*»

un gran panegirista de Du-Guesclin, al qual nos pinta com lo prototipus dels homens membruts y forçuts, podènt molt bé açò ésser, y al metéix témps com a exemple de *sóbirana finor, sots aparença d'una vigor brutal, tot d'una lleó y guineu, com lo general de Machiavel, en los consells avist, sagaç, devegades éloqüent, mesclant aposta la gosadía ab la prudencia. y fent-se perdonar son bon sentit valènt-se de joglaríes*, etc., etc., pintura que si és passadora al autor de la Crònica en vers de Du-Guesclin, poch escau bé en les planes d'una obra contemporania qui porta un obgécte crítich.

Una lleugeresa pareguda, y aquesta no la podèm dexar passar, va cometre encare lo dit autor crehent, com va creure-s bonament lo Zurita en lo seu témps (molt distinct del actual en quant toca a coneximents arqueològichs) un antich historiador espanyol, lo qual féu-se fort en donar-nos a entèndre que causà fort esbalaiment la vinguda dels soldats de Du-Guesclin per la mena d'armes y armadures que portaven, desconegudes als espanyols, de fórma que d'aquí-avant se mudaren los noms a les coses, dihent-se-n per avant llances çò que abans se-n digué cavalls d'armes y alforrats o a la lleugera, y axicom abans usaren perpunts, capellines y llances, de llavors ençà fóren coneguts los bacinets, cotes, arnesos de péces de cames y braços, glavis, dagues y estochs.

L'autor contemporani al qual nos referím, parlant formalment, per més que no ho semblarà aquesta vegada a ningun espanyol, obrà ab tal indiscreció en aquest punt, que, referint-se a tots los espanyols en general, los presenta com poguéren ésser en témps del Góts o en altres edats més remotes, car diu, respécte dels cavallers, que sols anaven coberts de lleugeres cotes de malla y perpunts, que muntaven cavalls vius y lleugers, gitant caulines tot anant al galop, girant grópa con los hi convenía, séns mirar de gordar linia en les fileres; per què, salvant los ordens militars, qui estaven millor armades y disciplinades, no-s veyen en situació de poder contrastar una linia de gent d'armes anglesa o francesa: y tocant a la infantería, que no-s componía sinó de contingents facilitats per les viles y de paysants conduhits

per lo llur senyor, séns altra arma defensiva que una rodella, combatent ab atzagayes y fónes, no essent, per tant, temibles sinó resgordats darrere de roques o de muralles, y puix no teníen altres recórsos, acostumats a guerra d'escaramuces, que havíen apreses dels maures, y no a batalles, és fàcil de compendre que, al plà, no éren poderosos a disputar la victoria a quell soldats séns patria, cobers de planxes de ferre en tot lo cós, y acostumats a combatre tant de prop com de lluny, entant que, en mig dels combats, descavalcaven si axí-ls convenía, y acurçaven les llances per manejarles més avinentment.

Apart de no ésser cert lo cambi de noms indicats, que alguns són sinònims, com *alforrat, a la lleugera y llança*, altres no-s mudaren ni abans ni desprès, com *llança* en sentit d'arma, *daga* y estoch, y altres són paraules franceses qui tenen llur equivalent en totes les llengues d'Espanya, bé pot dir-se que lo referit autor patí una gran distracció, per no calcular que ni a França ni a ninguna altra nació hi havía en lo XIV.èn segle exèrcits permanents, sinó vassalls feudals y estols de vites, tots los quals vestiríen com los d'altres nacions d'Europa, car a cada època lo costum és general. Y, circumscrivint la acusació a Aragó y Catalunya, podèm recomenar al panegirista dels soldats de Du-Guesclin, la lectura de la Crònica del Muntaner, d'En Jaume y del Desclot, séns moltes altres obres y documents que podríem citar, per que hi veja de quant antich no és ací l'ús de la armadura complerta y de péces, com precisament fóu lo nostre estol lo qui usà més que ningun altre la infantería assoldejada, los almogavars, quant teníen per costum aquests militars lo recors d'acurçar les llances, y sóbre-tot quant coneguts havíen de tendre tots los avenços de la guerra los nostres campions, sabènt, com sabéren, fer grans conquéstes, disputar a la França constantment les possessions del Mig-jórn en témps dels albigenchs, escarmentar-la a élla, al seu exèrcit y al seu rey Felip, *l'Atrevit*, con penetrà a Catalunya, foragitar y vèncer los anjovins a Sicilia, y lluytar sempre, séns repòs, contra los francesos en moltíssimes de les regions que banya la Mediterrania.

A tindre açò present lo dit autor, no creguéra tan fàcilment que los guerrers del Nort, com éll los nomena, havíen de dexar esbalahits los d'aquestes terres con los veuríen, ni menys s'arriscaría, en una rauxa fantàstica, per esplicar la arribada de la gran companyía, a dir: «Tal com a la nit, en les solituts de la Africa, en mig dels udols dels animals selvatges qui-s disputen la presa, se sént de sópte lo ronch del lleó, céssen de colp totes les clamors y s'observa una gran quietut, qui vé a ésser l'homenatge de la terror al rey del desert; aximetéix, al anunciar-se la aprohismació de la gran companyia als Pirineus, féu-se una estranya calma a les interminables escaramuces qui desolaven la Espanya feya molt de témps.»

Lo llegidor ha pogut veure per les nostres relacions si axò és cert, si eczistí aquesta calma imaginaria y si les nostres féres retéren l'homenatge de la terror al rey del desert: açò que bé hi havía en la nostra terra y després en lo romanent d'Espanya éra solament, per part de la gent acabalada y pacífica, la temor de que ses proprietats fóssen devastades y sos béns robats per aquells malfactors, qui, per primera vegada, en la historia de les guerres, se troben organitzats en fórma d'exèrcit, ab lo valiment de tot un rey de França, l'alçament d'escomunió concedit per la Córt pontificia, y lo recólze d'uns príncеps qui, per venjar-se d'un mal rey, apelen a tots los recursos imaginables ab tal de conseguir lo triumfe.

Era lo nostre En Pére mogut per semblant idea, o, millor, éra l'autor de tan diabòlica pensada, que, si havía de procurar-li avantatges a éll y al pretendent de Castella, no les proporcionaría menors en un altre sentit al rey de França y al Papa, trahent-los dels llurs territoris aquella sement de desordens y escàndels; emperò ab tot y conèxer En Pére aquests avantatges, no desconexía los perills que duría als territoris de les diverses nacionalitats espanyoles la vingu da de la companyía *blanca,* axí apellada en la nació de ón di plomàticament éren foragitats, y a esquivar-ho, axicom veu rèm, dictà providencies molt encertades.

Fer que no-s crega algú séns fonament quant dihèm respécte a la moralitat dels soldats de Du-Guesclin y d'açò que-s féren per traure-ls de França, devèm recordar que, atendats ab lo llur cabdill prop d'Avinyó, regatejaven lo preu de llur generositat en allunyar-se, primer ab los legats, als quals, com a bona salutació, deyen ans de tot ¡Vinga diner! y després ab los habitants de la vila, a la qual menaçaven ab l'incendi y ab una formal acomesa contra lo pont de Sant-Benezet, vehent la qual cosa, consentí lo Papa en donar a aquells enemichs 5000 florins d'or, apromptant-ne una part de la suma los burgesos de la població.

Aquestes importants minucies les devèm al autor francés al qual nos referim, y En Pére les conferma, en part, en la seua Crònica, al esplicar çò que éll havía promès ençare als forasters, ab tals paraules: «Allistades que foren les dites companyíes, donà-ls lo Sant-Pare cent milia florins d'or e altres cent milia lo rey de França, lo qual socórs donaren los dits rey e Pare-Sant per foragitar del reyalme de França e de les partides d'Avinyó les referides companyíes, puix éren tantes en nómbre que pressuraven tota la terra; e Nós, per fí, donàm-los també altres cent milia florins, ultra la robaría que trobassen en los nostres reyalmes e terres, emperó ab la condició de que no havíen de combatre lloch ne fortalesa alguna del metéixs.»

En la Crònica del Ayala y en la moderna obra francesa que citam s'hi marca lo nómbre dels soldats qui anaven ab Du-Guesclin, dihent que passaven de dótze mil homens (curt nómbre per produhir los eféctes del lleó entre les nostres féres, emperò sobrer per una colla dè saltejadors), la major part de cavall, armats, essent-ne les dues terceres parts francesos o bretons y lo restant anglesos o gascons, sotsmesos del rey d'Anglaterra. Entraren les dites forces per Puig-cerdà, dihent lo Zurita que havíen de venir per Pertusa (Poscus?) y ajustar-se a Lleyda; per què envià En Pére fra Guilèm de Guimerà que les fés allà aplegar y fornir-les de les coses necessaries, ordenant alhora que anas al llur encontre En Pére de Boyl ab sa companyia de gent d'armes, les del

comte de Ribagorça y altres de castellanes y aragoneses qui s'hi anaren ajustant y ab les quals devíen entrar a Castélla. Mas, per més que no-ns consta la ruta que seguiren, y prescindint de si entrà alguna partída per Aragó, la generalitat de les forces anà dret als encontorns de Barcelona, provantho noresmenys lo veure que los principals cabdills éren en aquesta ciutat, segóns se desprèn de la relació que fa lo Cronista Reyal, per esplicar los obsequis que-ls otorgà. «A tóts los donàm un convit general lo primer díe de Janer, que solen dir-ne Ninou (1) en lo nostre gran palau e en la sala general, sihent a la taula a nostra man destra En Bertran de Claquin, a sinestra l'infant En Ramon Berenguer; nostre oncle, aprés lo senescal de França, aprés al dit mossèn Uch de Caviley; e al cap de la taula lo cavaller Vert. Per les restants cambres del dit palau major e encare per altres cases e sales allogaren-se també moltes altres taules, ab llurs corresponents cadafals, dignament ocupats, e servides abundosament, e en acabat anaren-se-n a les llurs posades los dessus dits convidats, ón fóren molt bé acollits. Les companyíes e los restants qui ab èlls éren venguts staven en les parts del Vallès e del Llobregat, ón stiguéren vuyt díes per provehirse d'armes e tot quant los fós mester, emperò passat lo dit térme no tinguérem ja repos fins que s'atançaren endret Aragó que éra lo camí que devíen empendre.»

D'aqui-avant és de veure lo gran interès que mos amostra En Pére de contentar lo cabdill bretó, o la manya de aquest en traure del altre tot lo partit possible, car no passaren nou díes, segons recompta lo Zurita, que féu lo Rey mercè a En Bertran de Claquin de la vila de Borja, ab les valls d'Elda y Novolda, ab títot de comtat. y ans d'exir aquest de Barcelona havíen-li donat lo compliment de paga dels cent

(1) *Ninou*, contracció d'*anni novi* y més probablement de *nit nova*, reminiscencia dels costums dels alarbs qui comptaven per nits y no per díes. En altres ocasions havèm vist aplicar aquesta paraula al díe 25 do Janer (Desémbre?) o de Nativitat, qni éra, en rigor, lo primer díe del any, segóns lo compte que hom seguía.

Ab tót y axò que-n diu l'autor és més probable que *Ninou* vinga d'*anni novi*, any nou. N. del *T*.

mil florins, y, endemés d'aquesta paga, de sou li-n donaren altres vint mil (1),

No parla d'aquestes noves lo Rey en sa Crònica, espressant no-més que tan prompte com les dites companyíes se-n haguéren anat sortí éll de la ciutat, lo díe 21 de Janer del 1366, y feu la volta de Tarragona, ón estigué algus díes, per mor d'ésser anat a veure-l de nou lo dit mossèn Bertran. al qual, per algunes coses de què freturava, haguéren-li de pagar deu mil florins d'or, óltra los cent mil que ja li havíen donats; y aprés d'açò, anà-se-n de bell-nou ajustar-se ab la seua gent qui s'éra encaminada vers Aragó.

Lo díe 6 de Febrer partí de Tarragona lo Rey y entrà lo 13 a Çaragoça, y entretant los senyors forasters començaren ja a donar proves de la llur índola, apoderant-se, lo jórn de la Candelera, de Barbastre y cometent tota sórt de sobergueríes y vecsacions, de manéra que tement-se lo metéix a Çaragoça, calgué arribar al estrém de senyalar-los la camí que a fer havíen per entrar y tornar exir de la ciutat, colocant al eféctе certs portells y tancant los costats ab paliçades axicom certs passos y les portes de la població, y donant-los després diferents guíes, persones de pès, per que no-s desviassen y-ls conduguéssen per llochs òn no-ls mancassen les provisions, fins a tenir-los fora del reyalme,

Es de comptar que ja may, de la batalla d'Ubeda ençà, no s'éra vista tanta gent d'armes reunida, sóbre-tót de cavall, y per quant ne deduhim de les diverses relacions havía d'ésser angoxosa la situació de Çaragoça; car tot-hom demanava diners, y per altra part defugíen les nostres companyíes d'entrar a Castélla mesclades ab les forasteres. Hi acorregué ab les séues lo comte de Trastamara, venint per Tamarit, llà-ón maridà una germana seua ab don Felip de Castro, al qual vené en aquesta ocasiò la vila de Tàrrega per preu de

(1) Cousta en l'*Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1216, foli 39, que lo Rey escrigué a En Pére Jordan Durrea, adjornant-lo, per que pagas, com a fiades, mil dobles d'or y altres coses a En Uch de Caverlay, les quals éren per la rehemçó de mossén García Cavasa.

Lo tltol y enfeudació de Borja a Du-Guesclin consta en los regi *Grat.* P. III, an. 1366 y 67 foli 56, y reg. *Sig, Secr. an.* 1366, 67 y 68, foli 39 (nómbra antiga).

trenta mil florins. Era ja açó senyal de que freturava de diner, com aximetéix ho prova la facultat que li donà En Pére per vendre çò que li havía donat; emperò, malgrat açò: diu lo Rey que a Çaragoça calgué-li procurar diner al Comte, y a alguns altres qui devíen entrar ab les dites companyíes a Castélla. Fóu a-les-hores con se tirà avant lo tractat iniciat a Murvedre de maridar la infata Na Lionor ab lo primogènit del futur rey de Castélla, a ón van enviar aquella senyora tantost, envers lo 5 de Març; y resolt per fí En Pére a desexir-se de tanta estretor, vençuts los obstacles qui ocasionaven lo retras, manà partir encontinent los exèrcits en aquesta fórma: al anglès Calviley ab los séus va trametre-l primer senyalant-li la entrada per les fronteres de Borja y Magalon, ón hi havía lo Mestre de Santiago, lo qui desamparà al punt abdós castélls y fugí a Castélla ab quatre-cents de cavall qui l'acompanyaven.

Com aquest resultat fóu sabut a Çaragoça, ja no hi hagué més paciencia, y partint encontinent Du-Guesclin y lo de Trastamara, acuytaren lo llur camí y entraren per Alfar a Calahorra, qui séns contrast va sotsmetre-s, tant que allà ja prengué lo comte lo títol de Rey de Castella, y anà avançant favorablement, méntre que don Pére *lo Cruel*, exint de Búrgos, escrivía a tots quants teníen castells o forces en aquests reyalmes, que-ls desamparassen y féssen cap a Toledo, que éra llà-ón ell se dirigía. Lo resultat d'aquesta empresa no podía ésser més avantatjós de çò que ho éra per lo nostre En Pére, car apart de traure-s de casa los mals ostes, la ordinació del fugitiu rey de Castélla y los esforços de la nostra part féren que en molt bréu témps, en lo romanent del mes de Març, recobras lo nostre rey totes les viles y castells qui éren encare en podèr de castellans axí en Aragó com en Valencia; y fóu la més gran cosa que s'estalviaren molts mals, malgrat la ordinació que teníen aquells de que, al fugir, calassen foch als llochs que desamparassen y ho arrasassen tót.

Al darrer jórn del dit mes tornà aximetéix en podèr d'En Pére Calatayú, seguint después Terol; y a unes córts que-s

tenien llavors a Çaragoça, donà títol de ciutat a aquella vila, y aximetéix a Daroca, per tant com havía sabut defensar-se menys de sotsmetre-s a don Pére *lo Cruel.* A tot quant aquest havía adquirit en los citats reyalmes, donava-li nom de Castella la Nova, emperò per la gracia de Déu Nostre Senyor, diu *lo Cerimoniós*, poch li durà aytal títol, per ésser injust aquell sóts lo qual possehía açò que tolt havía,

Entant que lo Rey allà estigué, o per ventura en tornant als 25 de Juny, esdevingué un fét, que refereix lo Zurita, per lo qual un hom veu, axicom abans indicarem, que lluny de consentir a la força en lo casament de sa filla ab lo qui havía de succehir a Castella al rey qui llavors se proclamava en aquell reyalme, feya ans bé tots los esforços, tant per que-s verificas aquest compromis, com per assegurar encare més la adquisició dels nous Estats que lo de Trastamara li havía promesos, en paga de son valiment, tan bell punt com fós coronat rey.

Diu, donchs, l'Annalista, que «tantost provehí lo Rey que la comtesa Na Joana, muller del rey don Enrique, qui també va nomenar-se d'aquí-avant reyna de Castella, ab los seus fills, se-n vinguéssen (no diu de ón) a Çaragoça, per que d'aquesta ciutat fós acompanyada al Rey marit séu: y ans que la Reyna partis, a 25 del mes de Juny, a la sagristía dels frares menors, en presencia d'En Jaume, bisbe de Tortosa, y de don Inyigo, bisbe de Girona, y del vescomte de Cardona, d'En Gonçalo Gonçales de Luzio, y d'En Alvar García d'Albornoç, jurà davant lo Santíssim Sagrament, que tenía en ses mans lo bisbe de Girona, que de tot son podèr procuraría que-s complis tot quant lo Rey marit séu tenía tractat ab lo Rey, de la part que senyalat havía en lo regne de Castella, per rahó de la favor y ajuda que li donà per la conquesta, y lo casori de la infanta Na Lionor, filla del Rey, ab lo fill primogènit del rey don Enrich, que éra l'infant En Joan, se conclogués. Amenà la reyna de Castella la infanta Na Lionor, que li havía d'ésser nora, y anaren en sa companyía l'arquebisbe don Llóp Fernandeç de Luna y dos cavallers que lo Rey trametía ab l'arquebisbe per embaxadors

séus, qui éren don Bernat de Thous y don Domènech Lópeç Sarnes, merí de Çaragoça, e isqué la Reyna d'aquesta ciutat a la primería del mes de Juliol.»

Açò que esperava possehir lo nostre En Pére, segons ho havía promès *lo de les mercès* (que axí començaren a dir-li a Castella a don Enrich), éren lo régne de Murcia y gran part del de Toledo, assenyaladament les ciutats de Cuenca, Molina, Medinaceli y Soria y altres llochs, y jatsía per lo recobre de Murcia, no reconquerida del tot, calía que li ajudas En Pére, la préssa que aquest portava en lo casament y remesa de la filla, no éra sinó per atènyer fàcilment lo compliment d'aquesta promesa, y per que li fós lliurat lo comte d'Osona qui estava ja en podèr de don Enrich de Trastamara, donant açò la sospita de si l'homeyer d'En Cabrera volía també encarniçar-se en lo fill d'aquest. Inseguint aquesta metéxa política, envià al propri témps a Portogal dos embaxadors qui éren lo Prior de Prehicadors de Barcelona, fra Guillèm Conill y lo cavaller Alfons de Castéll-nou, duhent per obgecte aliar-se ab lo rey portoguès, qui ja ho estava ab lo rey don Enrich, y concertar matrimoni entre la filla d'aquell rey, la infanta Elisabet, ab lo rey don Frederich de Sicilia, car deyen que la reyna d'Aragó, germana d'aquest, desijava no poch semblant casori s'efectuas, y bé sap lo llegidsr, per los anteriors féts, qui éra la muller d'En Pére, y en quina manera influya en lo seu cor. No obstant, l'obgecte d'aquesta embaxada no pogué tan prést verificàr-se, per ésser mort en aquella ocasió lo rey de Portogal.

Havèm dexat lo comte de Trastamara ab son estol y los estrangers a Castella, los quals tornarèm a trobar com ne serà ocasió y tinguen relació los llurs féts ab los de la nostra historia. Entretant, o sía durant tot l'any 1366, s'ocupà En Pére de diferents afers, oblidats alguns per eféçte de la guerra que fins a-les-hores havía seguida ab Castella, y altres de nous, que devía prevenir per si aquesta guerra se renovava cosa que podía temer ab tot y no tenir la seguretat que li infundiren tantost los nous aveniments qui per allà sobre vinguéren a la primería del següent any, y aquests princ

palment consistíen en avenir-se y aliar-se ab quantes potencies poguéssen contrastar-li sos propòsits, a un moment donat. Esplicarèm per llur orde los uns y los altres.

Una de les réndes que comptava la Coróna en aquell témps éren los tributs que los reys o beys d'Africa pagaven a la casa d'Aragò, y com no hagués estat fàcil fer-los memoria o reclamar-los lo llur endarreriment durant la guerra ab Castélla, hi envià En Pére un comissionat, qui fóu En Guillèm Roig, lo qui no solament demanà los endarreratges als prínceps de Bugía, Constantina y Túniç, propoşant-los nova tréva, mas encare los qui corresponíen a la casa de Mallorques, que representava a-les-hores la d'Aragó per havèr-la absorvida.

Si lo perjuhí de les réndes reyals mogué a En Pére a enviar un comissionat a Africa, lo trastórn de grans interessos dels súbdits de Catalunya hagué de posar lo nostre rey en guarda, per gréus aveniments que esdevinguéren en térres no cristianes al comeuçament del any ón som arribats. Per més que de temps molt antich havíen estès los catalans llur comerç per tot lo Llevant, la permanença dels qui anaren ab En Roger de Flor a Grecia y Romanía y en tot l'imperi de Constantinoble, com aytambé la preponderança en la mar contra los genovesos qui preteníen dominar en aquesta ciutat, féren que l'espandiment de les llurs empreses fós cada díe major, tant que anaren estenent-se les colonies dels nostres compatricis per altres terres vehines a les citades, y en aquella ocasió vessaven ja de catalans, ab llurs respectius cònsols, les regions de Siria y Egipte, y principalment les ciutats de Damasch, lo Cayre y Alexandría.

Era llavors soldà de Babilonia, que axí éra ací apellat lo senyor d'aquelles dues primeres regions, un Cacin Abuhalmahalí Zahaben, al qual nom acompanya en los tractats un enfillall de títols pomposos, retumbants y alguns bon xich buyts; lo qui estava llavors en guerra ab Lusignan, rey de Jerusalèm y de Xipre. La armada d'aquest, favorejada noresmenys per la de França, anà recórrer les costes d'Egipte, y desembarcant la gent a Alexandría, barrejà la ciutat y féu gran damnatge en tota la comarca. Lo vestuari, a la edat mi-

jana, igualava totes les races y pobles, y tal com lo vestit oriental feya semblant moresch los qui-l portaven, als ulls dels nostres, tot ximetéix los habitants d'aquelles regions, qui éren estat combatuts per gent de França, donaren-la en dir-ne franchs, segóns havèm advertit en altres èpoques molt anteriors, a tots quants vestíen a la faysó occidental.

Va semblar-li al soldà que lo rey de Jerusalèm no s'haguéra propassat a Alexandría si no l'haguéssen favorejat los franchs qui per aquelles ciutats se trobaven, y manant apresonar-los tóts, raguéren en captius y ab llurs béns, mercaderíes y naus emprades los molts catalans que hi havía. Com lo rey de Xipre estava casat ab una cosina-germana del rey En Pére, la reyna Na Lionor, filla del infant En Pére, bé prou conegut en aquest regnat, augmentà açò les sospites del Soldà sóbre si lo nostre rey prenía alguna part en aquells féts, y conexent pot-ser que tenía males burles, jatsía retenint los presoners envià un embaxador, qui arribà a Çaragoça vers lo mes de Juliol, ab l'obgécte de sabèr de cert y per bóca del metéix Rey çò que n'éra, tan bé va En Pére rebre-l, que a major satisfacció, y séns dupte en major profit propri, trameté tantost uns embaxadors al príncep egipcià, los quals fóren En Ombert de Fenollar, algotzir del Rey, y En Jacspert de Camp-llónch, tinent de Tresorer, y per mijà llur posà-s en llibertat los catalans, tornaren-los-hi llurs béns y mercaderíes y assentaren nova amistat ab lo Soldà.

Ab aytal motiu fa lo Zurita una relació força atractívol dels obsequis que mútuament féren-se lo Soldà y En Pére, mogut aquest, apart dels miraments comercials y polítichs qui éren l'obgecte de la embaxada, per la ilusió de possehir lo còs de santa Bàrbara, que deyen que estava a una de les cases que tenien los cristians ál Egipte, tant que a semblant fí, alguns anys després, en 1373, hi anà un ciutadà de Barcelona, apellat Francesch Ça-closa, ab un gran present per lo Soldà, que consistí en quatre atabals d'argent, falcons: girifalts y reyals y trabes d'alans y llebrers, ab molts richs collars, corresponent-hi tantots l'egipcià tramentent a En Pére gran res de bàlsem, ambre, arreus de molt singular labor perles y pedres de gràn preu, emperò séns que vingués lo cò

de la Santa per certes dificultats costoses de vençre, per bé que ho hagués promès ab gran seguretat un tal Urgi Husey-sí, qui éra almirall major d'aquelles regions, dificultats que sobrevinguéren encare abans, al tenir igual pretenció la casa de França, y lo rey Alfons X de Castélla, per causa de tenir la reyna muller d'aquest gran basarda a les tempestats, d'ençà que un llamp donà en lo llit ón dormía; axí que, ningun dels citats prínceps conseguí possehir les santes reliquies de la futura patróna de la artillería. Emperò bé podía conten-tar-se En Pére, puix per lo prompte havía conjurat una tem-pestat llunyana, salvant-ne los seus sotsmesos catalans y llurs interessos.

Aquestes aliances contrétes per En Pére en lo transcurs del any ab potencies llunyadanes éren de gran utilitat, em-però no les més indispensables per dexar-lo en la llibertat que desijava. Méntre que establía tréves ab los reys de Tú-niç y Bugía, les ordenava ab altres prínceps més propin-qües, ab los reys de Granada y del Algarb, per més que açò no-s aconseguí definitivament fins al any següent, axicom veurèm. Per tant podía tenir seguretat si-s veyen en lo cas d'intervenir novament en la guerra de Castélla, emperò só-bre-tót, en aquella ocasió, si no venía lo dit cas, no tocant-li distraure-s per causa alguna, li éra més avinent aplicar-se ab ordenament de Sardenya, que massa oblidat estava, per dur-se-n tota la atenció del nostre rey los afers d'ací.

Durant aquest imprescindible oblit, lo jutge d'Arborea havía tornat al seu tarannar, havènt-se-li aplegat Salebros de Oria, empijorant-ho encare lo valiment a sa causa per los pi-sans, als quals havía-li calgut al Rey tolerar que tornassen a la possessió d'algunes viles y castélls; de manéra que en-tre açò y consentir lo vescomte de Narbona que lo Jutge anas armar a les costes de França, fàcil fóra que aquest en bréu témps subjugas tota la illa sóts lo seu podèr. A desba-ratar aquest perill imminent passà lo Rey a Barcelona, dés de ón trameté En Olf de Pròxida ab la armada y tres-cents soldats de reforç al obgécte de gordar y defendre Sardenya, y no tenint-ne prou ab axò, vers lo mes d'Octubre, tornà tra-

metre allà un nou reforç y més cent cavalls armats al comanament d'En Huch de Santa-pau, per que, ensémps ab los que allí romanien fehels, sarts o catalans, contrastassen al Jutge, doaant al metéix témps lo nomenament de lloch-tinent y capità general de la illa a En Pére de Luna, lo qui devía amenar, sèns contar los ja tramesos, sis-cents homens de cavall y mil dos-cents de peu.

Méntre que açò disposava En Pére, féu avisar lo rey de França y lo vescomte de Narbona per que cessassen en la abusió de permetre armamets al Jutge) y aximetéix requerí lo ducs del Comú de Pisa per que fés avinent als seus sotsmesos que no mancassen a la cosa pactada: emperò ab tót y tanta precaució, tant arrelat estava lo Jutge, que insistí en fer guerra contra tots los llochs qui obehíen a En Pére y adhuc percaçà que a éll se lliuras lo castéll de Prades, qui seya al cap de Cagliari, de manéra que tal pertinencia feya mester que En Pére prengués una resolució més eficaç. com la prengué, a la primera ocasió que li-s presentas, si bé açò hagué de perllongar-se un xich per eféete de les noves complicacions que per ací brollaren. com bentost veurèm, podent estar content de que les forces trameses se sostinguessen entretant de la millor manéra que poguéssen, fins que fós arribat lo díe.

Una de les complicacions fóu que don Pére *lo Cruel*, fugitiu de Castélla acudí al rey d'Anglaterra, y aquest li donà son adjutori, consentint que lo seu primogènit, lo príncep de Gales, al qual donaven nom de príncep Negre—axí apellat per la color de sa armadura, segóns alguns, y nosaltres nos inclinam a creure si éra aquest motiu simbòlich per anar a combatre ab la companyía blanca,—acompanyas ab grans forces don Pére per recobrar lo reyalme, que aquest havía perdut; y perçò com éra convinent que aquells se-n entrassen a Castélla per Navarra, atraguéren-se a la causa llur lo rey d'aquesta nació, qui no tíngué dificultat en accedir a quant abdós li demanaven, malgrat los seus compromisos no derogats ab lo rey d'Aragó, y de les moltes dóbles que rebudes havía d'En Enrich de Trastamara.

No li escapà aquesta facilitat del navarrench, sémpre voluble, a la percepció del nostre rey, y, séns perdre témps, tractà almenys d'esporuguir-lo fent públicament çò que poch abans havía iniciat en secrèt, si bé llavors séns efécte; va trametre, vers lo mes d'Agost, dés de Barcelona, ón se trobava, dos embaxadors, qui fóren En Bernat Roger de Fóix, vescomte de Castell-bò, y En Francesch de Perellós, vescomte de Roda, cambrer Reyal, al comte d'Anjou, enemich del navarrench, per lligar-se ab éll contra aquest, com de fét portà-s a compliment la capitulació a Tolosa, sots-signant-se a les darreríes del Setémbre.

Los pactes anteriors qui s'éren atemptats la altra vegada que envià En Pére comissionats al d'Anjou, se verificaren are ab motiu de la lliga ab aquest, y axí, aprés d'assegurar-se contra un enemich petit, se previngué ab témps per si li calía lluytar ab enemichs majors, ab lo desbostat de Castélla y ab lo príncep anglès; de manéra que profitant aquella ocasió, van tractar que los reys de França y lo d'Aragó y lo rey don Enrich se confederassen contra lo d'Anglaterra y son primogènit y contra lo navarrench ensémps, prometent fer guerra contra Navarra y lo ducat de Guiana. Passaren o no endavant aquests progéctes, emperò és cosa certa que havènt-hi hagut llavors algunes acomeses de navarrenchs per territoris d'Aragó, y d'aragonesos en altres de Navarra, n'hi hagué prou per donar-se com a rompuda de nou la guerra entre abdues nacions. No obstant, aquesta guerra no podía ésser car don Enrich de Castélla, qui estava lligat ab lo nostre En Pére, posava en gran estretor y compromis lo navarrench, obligant-lo a contrastar als anglesos a la llur entrada, y si s'indisposava ab los anglesos, no tenía altre recórs sinó ajustar-se als rey d'ací, sóts pena de tenir per enemichs als úns y als altres contendents.

Anaren passant ab aquests preparatoris, compostes y duptes tot lo restant del any, y camençat ja lo següent de 1367, dona En Pére compliment a les lligues o aliances que atemptat havía alguns mesos abans, la de Portogal y la de Granada; envià a aquella nació al un dels metéixs embaxa-

dors, En Alfons de Castéll-nou, que havía tramès al rey difunt, y aquesta vegada fermà lo tractat ab lo successor, lo rey don Ferran, a 4 de Març: y pochs díes aprés d'aquesta data, lo 10, essent passat En Pére de Tarragona a Lleyda, ab cor d'anar a Tamarit de Litera, ón tenía convocades córts als aragonesos, féu cap a aquella ciutat de Catalunya lo maurità Abicèn Galip Alcapellí, embaxador de Mahomat de Granada, per signar lo tracte, qui reposava principalment en que aquest no pogués valdre al rey En Pére de Castélla, devènt recollir-se les galéres y naus del granadí en sos ports y maresmes y en les nostres, que s'enteníen ésser los de totes les illes y costes del rey d'Aragó, dés lo cap de Cerver finsa Llocata. Aprés d'açò, trameté En Pére, séns triga, un comissionat séu a Granada per signar un podèr de Mahomat.

Ordenada tenía sa situació lo rey En Pére, per si esdevenía algun contra-témps a Castella, com esdevingué, perçò com estava bé ab tots los prínceps, y tenía sofrenat lo Navarrench per una part ab les eczigencies del rey Enrich, y per altra ab les menaces de França. Aludim al contra-témps de Castella, y per tant és ocasió d'esplicar çò que féu don Enrich fins a la data ón nos trobam, d'ençà que se-n anà cercar la coróna acompanyat d'En Bertran Du-Guesclin. Tras la bona rebuda feta a don Enrich de Calahorra, ón fóu aclamat per magnats y poble rey de Castella, y ón veritablement féu actes de tal, creant comtats, repartint gracies—com fóu, entre altres, la del nomenament del marqués de Villena a favor d'En Alfons, oncle del rey d'Aragó,—tractaren d'anar tot dret a Burgos, com a capital de Castella, en la qual ciutat havía esperat fins al darrer moment don Pére *lo Cruel.* Desamparat aquest d'amichs y sequaces, fuig cap a Sivilla, per recollir los seus fills y los tresors que pogué, y, perduda ja tota esperança, fuig a Portogal; mas com sapigués que lo nou rey, don Ferran, s'entenía ab don Enrich, se-n va dret a Galicia y no-s detura fins a Bayona, qui éra llavors subjécta al rey d'Anglaterra.

Semblant resultat de don Pére esplica lo favorable que obtingué don Enrich a Castella, car a Burgos fóu rebut al

les metéxes aclamacions que a Calahorra, y després fóren-li obertes les portes de Toledo, de Còrdova y de totes les restants ciutats, venint a dominar en poch témps lo territori sencer de Castella y Lleó. En tal benanança fóu con don Enrich va rebre sa muller y la que estava destinada per lo seu fill Joan, al qual fa jurar com a primogènit en córts.

Ja havèm indicat les vacilacions del Navarrench, y per atraure-l, prometé don Enrich que si l'ajudava en cas d'atemptar una irrupció don Pére, li donaría Logrony, que ja aquest havía-li cedit, essent aquesta plaça la única que dexà de pendre lo nou rey de Castélla, y certes va cometre ab açò una gran indiscreció. No s'adormí don Pére a Bayona, y prenent exemple del seu germà o perçò que la necessitat lo-y obligas, féu de generós y començà per prometre la Bizcaya al príncep de Gales, lo qui, acompanyat del duch d'Alencastre y de les seues gents. formà suficient exèrcit; y al bò y millor malgrat les promeses de Carles de Navarra a don Enrich, véu-se desembarcar per lo port de Roncesvalls una poderosa ost qui-s colocà davant Pamplona, reconcentrant-se després a Logrony qui obehía al desbostat. Figuraven com a principals en aquestes forces, noresmenys del rey don Pére y del príncep anglès, lo senyor de Labril, lo comte d'Armanyach y molts barons de Guiana, partidaris d'aquest y del comte de Fóix, y finalment l'infant En Jaume, fill del darrer rey de Mallorques.

Al sabèr aytal nova don Enrich, aplegant a córre-cuyta tot allò necessari a combatre lo nou enemich, s'abóca al seu encóntre ab nombrós estol, per Banyars y les planures d'Alava, y avança fins a Anagra, atendant-se a Nàxera, méntre aquell romanía acampat a Navarret. Situació éra aquella ben cercada per part d'un y altre contendent, car no-més que en una batalla, estalviant una guerra, podíen decidir per ventura la gran questió, a veure qui romandría per avant rey de Castella.

Allogats en orde de batalla abdós estols, s'acometéren, preponderant, per sa cavallería, lo de don Pére, y per més que la esponera dreta contrarrestà vigorosament la impetut,

la esquerra qui éra confiada a don Tello (altres vegades traydor) y al nostre comte de Denia o Ribagorça, començà a amollar, y fugint aquell espahordit, donà peu al desalenament general, que debades tractà don Enrich d'esquivar, per tal com tantost romangué tot son estol vençut, desconfit y fugitiu, y éll metéix, ni més ni menys que un dels seus vassalls o soldats, fóu tingut de calar-se a córrer, malmenant lo cavall, y valga-li que li facilità lo séu un escuder, que altrement cau séns remey en podèr dels seus vencedors.

Lo nostre En Pére en sa Crònica recompta aquests féts molt per demunt, limitant-se a dir que don Enrich fugí a França; mas nosaltres no podèm prescindir de senyalar ací certa circumstancia, tant per consignar la causa de certs actes del nostre rey, com per traspuntar ací per primera vegada lo nom d'un personatge qui ha d'adquirir gran celebritat en los regnats a venir. Recompta aquest incident l'Annalista aragonès, dihent que don Enrich, acompanyat de tres o quatre, que nomena, prenent lo camí de Soria, se-n entrà al Aragó, venint a fer cap a Huesca, dés de ón un cert noble l'amenà desconegudament per tot lo senyoríu, fins que-l dexà salvament dins França al castéll de Péra-pertusa, passant després a Tolosa. Deya-s lo dit noble Pére de Luna, y no fóu altre que lo famós cardinal d'Aragó, creat després Pontífech en la Scisma, sóts lo nom de Benet XIII, encare no aplicat a-les-hores a la carrera eclesiàstica.

Lo conduhir d'amagat lo fugitiu rey per les terres del qui més l'havía ajudat a conquerir la coróna de Castélla, cosa estranya al llegidor; y ací està la rahó de la causa fà poch iudicada, car darrera tots los convenis anteriors entre don Enrich y *lo Cerimoniós*, al veure-s aquell ja senyor de Castélla, sía per temor de veure-s vituperat, sía per altres miraments, apar que's negà a complir çò que havía promès al altre, per no volèr en res desmembrar lo reyalme, alegant, ab fonament, que prou y massa havía fét facilitant a En Pére la adquisició de gran nómbre de pobles y fortaleses aragoneses qui abans cayguts havíen en podèr dels sec-

taris de don Pére *lo Cruel*; y com lo nostre rey éra manyós y astut, va veure aquella conjunctura malt favorable per tornar-se a acomodar poch o molt ab lo restaurat monarca de Castélla y donar una lliçò al caygut, per temor de la qual cosa, séns dupte, travessaría d'amagat y disfreçat per Aragó lo de Trastamara.

La batalla de Nàxera fóu al 3 d'Abril, y per consegüent los féts immediats de què tractam ho són igualment de la darrera data mencionada, abans de fer aquesta lléu ressenya dels féts de Castélla, durant l'any que regnà don Enrich, restant per tantací lligada la narració principal que anam seguint.

Fóu, donchs, la nova situació del reyalme castellà un camí avantatjós per que lo nostre En Pére seguis una política indefinida, tot esperant noves solucions o complicacions: tractà tan prést, y més o menys secretament ab un y altre contendent, escoltant per una part los consells tots aquells antichs partidaris del infant En Ferran, y per consegüent enemichs d'En Enrich, y per altra donava esperances a aquest, pot-ser per recelar que li valdríen lo rey de França y lo duch d'Anjou, ab los quals no li convenía indisposar-se per çò que tocava a la questió ab lo navarrench qui no menys vacilava y al qual afalagava dés de França don Enrich. Cessà aquesta incertitut al moment, y no trigà gayre a pendre un nou jahent la situació de Castélla: lo príncep de Gales, com a més decent que lo tirà castellâ, fóu bentost convençut de que don Pére *lo Cruel*, lluny de perdre aquest renom, se-n feya tots-jórns més acreedor, horroritzant-lo les seues inhumanitats, y per altra banda véu que no-s compliría jamés la promesa de donar-li la Bizcaya; per què tractà d'entrar en relacions ab lo nostre En Pére, valènt-se d'aquell metéix Calviley qui de primer vingué ab Claquí en ajuda de don Enrich, car abdós plegats per ventura posaríen a ratlla per sémpre més lo monstre coronat, y tot estalviant la guerra tenía bona escusa l'anglés per tornar-se-n a la seua terra, recompensat o no de çò que l'havía amenat.

Profità aquesta oportunitat lo nostre En Pére enviant a

Búrgos, a veure-s ab lo Príncep los dos catalans Ramon de Peguéra y Jaume Desfar, y ab tót que de bell començament sorgí algun obstacle, qual éra, la fatlera del de Gales en protegir lo fill del rey de Mallorques, per lo qual solicitava algun Estat en aquests reyalmes, en favor de qui advocaven lo bisbe de Lleyda, lo comte d'Urgell, lo vescomte de Cardona y altres nobles aragonesos, tal girada va sabèr donar lo nostre En Pére a la questió principal, per mijà dels seus diplomàtichs: que la secundaría, favorejat per los enemichs personals de don Enrich, s'oblidà fàcilment, y resolgué-s aquella en un tractat secrét: axí venía posar-se l'anglès en lo compromis de favorir ab lo témps don Enrich, o quant menys d'ésser indiferent ab don Pére *lo Cruel*, posat cas que aqnell tornas, com éra probable a reconquerir lo reyalme que no governà sinó un any, per tal com en lo dit tractat s'espressava que, que si d'allà a la fésta de Pasca, no-s donava possessió de la Bizcaya al príncep de Gales, aquest, passat aquell térme, fés guerra contra En Pére de Castélla, y si no-s satisfeya al d'Aragó en los danys y messions de la darrera guerra, obras tot axí metéix; y encare més, prometía lo de Gales que, en tal cas, faría que lo de Navarra estigués a costat séu, y lo metéix faría lo de Portogal, per efécte de sa aliança ab lo nostre Pére. A major seguretat, com sémpre en semblants cassos, s'imaginaren matrimonis, tractant-se entre altres lo de la infanta Na Lionor d'Aragó ab lo fill major del Príncep. Los avantatges per lo nostre En Pére en aquests tractes éren, que, si tornava don Enrich, éren aquests un mèrit per congraciar-se de nou ab éll, y si no asseguraven lo predomini d'Aragó, encare regnant a Castella *lo Cruel*, car no li romanía a aquest ninguna potencia de par séua, inclusa Granada.

En semblants tractes y esperances o duptes, anaren passant los mesos posteriors al Abril fins al Setémbre del any 1367, ón nos trobam, y ja a 24 de Maig, data ben propera a la de la desféta de Nàxera, lo comte de Trastamara, séns perdre lo títol de rey de Castélla, escrivía dés de Servían a nostre rey, dihent-li que lo rey de França y lo duch d'Anjo

lo favorejaven, que apart d'aquesta ajuda, amenaría ab sí tres mil llances de molt bona companyía o que li manifestas sa voluntat sóbre açó que atemptas fer en aquell assumte (1). Encare que prematura la carta, s'hi veu que lo de Trastamara no estava ben cert de les intenccions d'En Pére, y ab rahó, aprés d'açò que havía esperimentat al entrar en lo reyalme aragonès, fugint de Castélla. Efectivament, com En Pére jogava ab dóbles daus, segóns espressió d'aquell témps, bé feya temorejar, y prompte cresqué aytal temor, car havènt tramès lo Rey a França En Francesch de Perellós ab l'obgécte d'observar, dihent-li per ventura aquest les pretensions de don Enrich d'entrar per Aragó, féu-li dir per lo governador del Rosselló que no s'hi atrevis, per tal com en aquella ocasió se trobava éll negociejant tréves ab don Pére de Castélla y ab lo príncep de Gales. Emperò don Enrich redoblà ses instancies, y al oposar-li lo nostre rey que li complis la prometença, l'altre feya-li avinent que li havía fét recobrar cent-vint viles y castélls, afegint que si li empatxaven lo pas, sabría defenfensar-se, y al venir-ne lo cas, com veurèm, va sabèr lo castellà complir sa volença, jatsía esquivant tota ostentació hostil.

Ans de parlar d'aquesta entrada, convé donar noticia de un fét que esplica lo Zurita, la relació del qual transcriurèm solament per interessar a la nostra historia, per més que oferesca alguna imbigüitat, car no s'hi tracta d'altre que del comte d'Osona, fill d'En Bernat de Cabrera, qui estava molt de témps feya a Castella y havía servit En Pére *lo Cruel*, y are li-s presenta com a presoner del príncep de Gales, del aliat d'aquell, cosa que-ns faría sospitar si lo dit comte seguiría en los seus primers triumfes don Enrich, y per ventura lo faríen captiu a Nàxera, ab tot que aquesta amistat sía suposada posterior.

Axí s'espréssa l'Annalista: «Estigué lo comte d'Osona près a Bayona en podèr del príncep de Gales, y lo rey En Pére féu moltes instancies per heure-l, dihent que éra son

(1) Copía la lletra lo Zurita en le volum II dels seus Annals, foli 348.

presoner, y lo Príncep l'envià a En Bernardí de Cabrera fill séu, y fóu posat lo comte en libertat, y concertaren ab lo rey don Enrich, per més que fóu lo principal qui perseguí a son pare y tenía grans valedors a Catalunya, senyaladament los vescomtes de Roca-bertí y de Illà, y En Guillèm Galceran de Roca-bertí, senyor de Cabrenç, y En Pére Galceran de Pinós, y los de Gurb y molts altres principals barons; y lo Rey procehí contra élls fins a assegurar-se que no donaríen favor al Comte; y anà En Berenguer d'Abella ab algunes companyíes de gent de cavall, y ab les osts de Rosselló y Cerdanya, contra Castelló y contra los llochs d'En Guillèm de Galceran, y estigué tan obstinat en no volèr trametre un cavaller per assegurar lo Rey, qui dexava perdre son Estat, fins que estant a Sant-Feliu de Pallarols, a instancia de la vescomtesa mare del Comte, y dels vescomtes de Roca-bertí y de Illa, y del metéix Comte y Comtesa d'Osona, qui estava a França, féu açò que la Rey manava.» Hi hagués lo que n'hi hagués d'aquest fét, sempre conferma la seua relació la opinió que manifestarem tocant a En Pére, per tal que si per una part s'indisposa ab don Enrich, per altra contradiu lo desig del príncep de Gales, ab lo qui diu que negociejava llavors tréves.

Vingut lo mes de Setembre, conforme indicarem, don Enrich ab gran acompanyament, en lo qual s'assenyalava lo sus-are mencionat comte d'Osona y lo cèlebre Claquin, qui éra caygut presoner a Nàxera y estava «de bell-nou deslliure, mercès a sa ergullosa astucia, a la activa generositat del príncep de Gales y a la honrosa gratitut del rey de França (1)» entrà, prenent lo comú de les montanyes de Jaca, per la partida d'Almazan, confòrme esplica En Pére en sa Crònica, arribant ab prou treballs, a parèr del Zurita, a una vila de Ribagorça, apellada Arèn, lo qual nom pogué errar-se per Aran, que per aquesta vall creuen altres que-s féu la entrada.

Assegura aquest Annalista que lo qui la-y facilità fóu

(1) *Examen histórico-crítico del reinado de don Pedro de Castilla*, po don Antonio Ferrer del Río.

l'infant En Pére, ab lo qual va veure-s a Benavarre, qui és lo cap del Comtat, entrant després a Barbastre, y continuant a ran d'Osca, envers lo regne de Navarra, malgrat havèr manat lo Rey, dés de Çaragoça, ón estava presidint les córts, orde per contrastar-li y defendre-li lo pas. Res d'açó no espréssa lo Cronista Reyal, y tan solament que, per manament séu, al arribar al estrém d'Aragó envers Castella, les gents dels llochs «proferíen gran cridoria al veure-ls, tot axí metéix com s'esdevé con hi hà algú qui passa per los nostres reyalmes y terres contra la nostra voluntat.» Dexèm per are aquests basquejants de recobrar çò que perdéren, y cenyimnos a la nostra historia, que ja tornarèm a trobar-los la hora que s'enllaçarà ab élla algun dels seus féts.

Finides les córts de Çaragoça, partí lo Rey dret a Lleyda lo 22 de Setémbre; y en aquesta ocasió, havènt-se ja gayre-bé desprès de la amistat de don Pére de Castella lo príncep de Gales, procurà convenir-se ab aquest *lo Cerimoniós* per fonamentar ab més perfecció son plan polítich, que reposava llavors en sabèr a qual dels competidors de Castella convenía més ajudar, si a don Pére o a don Enrich, y en conseqüencia, un colp la resolució ferma, fer-hi avenir lo comportament que degués servar-se ab Navarra, França y restants potencies.

A aytal fí aplegaren-se diversos comissionats d'una y altra part, y encare de Navarra, a Tarba, essent la cosa més graciosa que hi concorregueren aximetéix representants d'En Pére de Castella; y fóu aquella conferencia lo regateig més escandelós d'interessos, eczigint compromisos irregulars, imaginant matrimonis solament per que aquells se complissen: mas, ab la desconfiança que hi havía entre los uns y los altres, no-s resolía res, y estant ja En Pére a Barcelona, aprés de varies instancies y viatges dels nostres embaxadors a Bordeu, ón residía lo Príncep prengueres aquests, —qui éren En Francesch de Sant-Climent y En Berenguer Des-prats,—en los darrers mesos del any, la final resolució de que-s confederassen les cases d'Aragó y d'Anglaterra,

tractant ensémps de fer lliga ab Portogal y Navarra per la conquesta de Castella.

Méntre que-s procurava vèncer los duptes d'aquests tractes, que no éren pochs—tant que don Enrich emprenía llavors la guerra per son compte, séns la nostra ajuda com la primera volta,—estava, si fà no fà, descansant lo nostre En Pére; y puix a Sardenya profitava-s lo jutge d'Arborea per satisfer sa ambició, ocasió fóu aquella d'escarmentar-lo: axí que, tractà-s de posar en ban orde una armada, que devía estar disposta en la platja de Barcelona per lo mes de Novembre, donant-ne lo comanament a don Pére de Luna, senyor d'Almonazir—que entenèm que no s'ha de confóndre ab lo personatge del metéix nom sus-are nomenat.—No consta positivament, per are, de quines forces se componía aquesta armada, tan solament que hi devía amenar lo nou general cinch-cents de cavall y mil cinch-cents soldats de gent escollida, séns altres molt bones campanyíes de ballesters, de tots los quals disposà lo Rey que se-n fés mostra davant Barcelona, y que se-n anassen recollir al port de Roses.

No dexaría d'aparellar-se ab maduritat aquesta empresa, per tal com consta que, enfora dels nostres cavallers, n'hi havía aximetéix de Castella y altres nacions, y, segóns éra pública veu, acaçats per la miseria molts sardenchs dels qui seguíen al rebetle Jutge, no esperaven sinó que-s presentas la nostra armada per sotsmetre-s; emperò no enllestint-se ab la préssa deguda, se perllongà la anada, tant que al començ de Maig del següent any 1368 tingué d'enviar lo Rey a Roses, per acuytar la partença, lo comte de Ribagorça y Denia, lo qual, aprés de presoner a la batalla de Nàxera, acabava d'ésser cambiat, o ans bé rescatat per una grossa suma.

Arrencà, per fí, la armada, y essent arribada a Sardenya desembarcà l'estol y s'escampà ab sobres d'indiscreció per una comarca, la qual atalayava are y sus-are lo Jutge, lo qui abocant-se de sópte demunt los nostres, desbaratà-ls de manera que-n restaren molts de morts, entre élls lo metéix do

Pére de Luna y son germà don Felip, y la major part presoners. A tota préssa vinguéren a Barcelona, en quésta de socórs, lo comte Quirra y En Olf de Pròxida, que comandava la armada, essent romas a Sardenya sol ab dues galeres lo viç-almirall Francesch d'Aversó. Gran contra-témps fóu aquest per lo Rey, y més no podènt donar-hi cap tan prést y estant axí indecises totes les questions d'ací, per la resolució de les quals éra més que indispensable sa presencia: donà, no obstant, totes les disposicions convinents, per esquivar que, enorgullit lo Jutge, arribas a fer-se rey o senyor de tota la illa, y com a camí remeyer, per més que fós aparent, féren córrer la pensada de que la armada hi tornaría, anant-hi personalment lo Rey, dispost a establir sa residencia a la illa, fins a tant que-s reduhis a sa obediencia; y entant éra açò parenuria, que malgrat de fer veure preparatius, a la vinent Pasca del any següent tornava plantar-se l'estandart Reyal a Barcelona, ab l'obgecte d'enllistar per anar a Sardenya, ab tót y havèr hom sabut que en lo mes de Febrer la gent principal dels nostres éra tinguda de tancar-se dins lo castell de Tolar, y lo Jutge havía-s apoderat de tota la illa, y axí y tót, ni-s verificà la empresa, diferint-se la anada de la armada fins al estiu següent.

Una de les causes qui no dexaven resoldre a En Pére fóu la novitat d'havèr-se romput la pau altre colp entre França y Anglaterra, car, estimant per ventura aquella apurada, profità la ocasió d'enujar-la ab eczigencies, com fóu que a ell pagassen cent mil florins que li devíen de la venda de Mont-peller; y per més que positavament no éra pot-ser compliment d'aquesta reclamació l'obgecte d'En Pére, estrenyent al constret, éra més avinent conseguir-ne concessions per altra banda.

Bé és cert que no se-n parlà més, que traguéren lo cap gents forasteres y rebetles, per l'estil de la antiga companyía blanca, a la frontera de Catalunya, y lo meteix rey de França procurà fer-les retraure, protestant que no éren gent francesa; que un dels nostres mariners En Francesch de Perellós, vescomte de Roda, rebé l'alt càrrech d'almirall de

França; que lo rey Carles oferí a En Pére ajudar-lo contra lo jutge d'Arborea, contra don Pére de Castella y encare, si convingués, contra don Enrich, posat cas que no volgués aquest comprometre la diferencia que ab éll tenía, sobre la donació de Murcia, en podèr del metéix rey de França, y a cap de poch, embaxadors d'aquest, a 20 de Novembre del 1368, percaçaren de don Enrich la formal promesa de que hi estaría.

Portada a tal estrém la seua seguretat ab França, poch li se-n donaríen a En Pére les companyíes d'aventurers qui gosaven a calcigar lo sol catalá, y qui sap si fins les dexà aferruçar-se un xich per escarmentar-los més a mà, fent ab açò adhuc una favor a la metéxa França. Axí fóu que, vers la fi de Desémbre, arribaren les dites companyíes, per lo comtat de Pallars, fins a allogar-se davant les muralles de Trémp, que combateren y prengueren per força d'armes, fent gran damnatge a la comarca; emperò no calgué sinó que lo Rey passas a Cervera a combinar un moviment, d'acort ab l'infant En Joan, qui éra al Aragó, per que desapareguéssen tantost, tornant-se-n a Gascunya.

Si certament éren gascons aquests estrangers, podèm creure que ninguna culpa no tenía França de la llur entrada, ans crehèm que Anglaterra de la qual depenjava Gasconya, gità aquell espantall als ulls del nostre rey per fer-lo resoldre o per deturar-lo en les seues compostes ab França. En Pére, ferm en sa estudiada irresolució, ja may no rebujà los afalachs del anglès, per més que s'hagués assegurat ab França, y axí, per mijà dels seus embàxadors, tractà de fer confederació y lliga y que hi entras Navarra y Portogal, per demanar indistinctament axí a don Pére de Castélla com a don Enrich allò que de quiscun d'élls éra d'esperar. Semblant tracte fóu ridícol com tots aquells en què, prescindint de drets y de rahons, no hi hà altre mòvil que l'interès y la ambició; car los qui intervenien, comptant-hi lo metéix príncep de Gales, en llurs plans ideals tallaven y-s repartíen a preu-fet entre élls la nació castellana: emperò no dexaría de regonèxer la inutilitat del treball lo nostre manyós d'En Pére, con

al metéix témps, valént-se del castellà d'Amposta, procurava secrétament limitar sa pretensió dihent que don Enrich li complis a éll tot quant promès havía en Çaragoça al fer sa primera entrada a Castélla, y fós donat al príncep de Gales çò que li havía promès don Pére *lo Cruel.* Era açó una temptativa més fundada, emperò no més segura, puix al cap-devall reposava en promeses, formals, y si li reexía de triumfar definitivament a Castélla don Enrich, éra inescusable entre éll y lo nostre En Pére una guerra, car al rey vencedor ja may no li permetría sa nació que fós minvada o disminuida, y axí hagué d'ésser, com bentost observarèm.

Perçò lo nostre Rey jamés no-s desprengué de les aliances ab l'enemich de don Enrich, y en lo Juliol del 1368, estant a Barcelona, prorogà encare per un altre mes, per tot l'Agost, les tréves que ab *lo Crnel* s'éren poch abans concertades. Es gran previsió y diplomacia la del nostre rey, emperò aquest darrer acte de pròroga per témps tan limitat fa creure que, si bé volía En Pére mantindre-s tots-témps en equilibri entre los pretendents, pronosticaría a-les-hores un proper y nou descalabre per lo tirà de Castélla, com axí fóu, per veure tal vegada que no amollava en ses crueltats y que les cabdals ciutats castellanes se donaven a don Enrich, com la altra vegada. Prompte referirèm tan notable dalt-a-baix.

Ans de concloure-s l'any al qual som arribats, a 22 de Juny del 1368, erigí En Pére lo comtat de Besalú, que ja havía eczistit anteriorment, y féu-ne mercè al seu segon fill En Martí.

Començat lo següent any 1369, méntre que-s figuraven los aparents preparatoris per la guerra de Sardenya, confórme havèm indicat, finí del tót la guerra de Castélla entre don Pére y don Enrich, y fóu més que per cessar la guerra, per ésser mort l'hu dels contendents qui la sostenien. Axí va anar: fét ja senyor En Enrich de les principals iutats, y disminuint-se cada díe més lo nómbre de partidas de don Pére, aquest conegué que, pot-ser per la primera egada, li convenía contrariar lo sistéma que sémpre havía ;guit de reduhir lo còs de batalles campals, féu-se la ilusió,

per necessitat, de que una batalla dscisiva, en vencent-la, podría tornar-li lo prestigi que anava perdent, y acabdillant la seua gent y encoratjant-la ab lo pretést de que anava socórrer Toledo, assetjada per los altres, se-n entrà per lo camp de Calatrava y atendà lo seu reyal a un lloch apellat Montiel. L'estol de don Enrich donà tantost bon compte d'aquell qui l'esperava, cridant-lo a la brega, y tal fóu la desféta que don Pére, restant ab reduhit nómbre dels séus, no tingué altre remey sinó tancar-se al castéll del llogar. Segura éra la presa, y non n'isquera lo vençut y desbost per segóna vegada, si per una meravellosa estratagema o per una trahició ben pagada no li facilitava escapada alguna d'aquells qui devíen vigilar-lo redudir-lo de fora estant;

Recompten que, convençut per ventura d'aquest únich recurs don Pére, proposà a un dels seus que féssen tractes ab algun cabdill important dels altres, per supost ab la promesa de gran gallardó, que aquell company íntim del atribulat monarca éra Men Rodrígueç de Sanabria, qui va entendre-s ab lo bretó Du-Guesclin, per conducte d'un germà de aquest, apellat Oliver o Olivier, y que donada paraula de procurar la salvació de don Pére, féu-lo-s séu de manera que convingué en traslladar-se a la ténda del caddill foraster; mas en lo sol fét de podèr passar aquell per entre los qui-l vigilaven, és prova que éra consentit lo passatge per colocar la víctima en camp més segur per acabar ab élla d'una manéra més exemplar, y lo bretó féu-se lo mòvil de tota la farça. posant-ne al metéix témps a noves de tot quant feyen a don Enrich, Axí no trigà aquest en presentar-se, com que estava en convinent aguayt, als ulls del seu germà, antagonista y enemich personal; a les curtes emperò altives y més que iracundes paraules ab què-s donaren a conèxer l'un al altre, en lloch de cortès salutació, succehí lo més fóll rampell: arribant a abrahonar-se l'un ab l'altre, y revolcant-se abdós en aquesta actitut per terra, daga en mà, fins que don Pére romangué estès y banyat en sanch als colps del seu germà y d'altres qui estaven a la ténda.

No correspondría la engrunada descripció d'aquest fét en

la nostra historia, si, axicom indicarem, no interessas a la metéxa la aclaració d'una de les menudencies: és de notar algnna diversitat en lo mou com donaren mort a don Pére entre los autors d'aquell segle—havènt-n'hi prou acompanyant les relacions de la Crònica del *Cerimoniós*, del castellà Lòpeç de Ayala y del Català que segueix y transcriu lo Zurita,—emperò és opinió general entre los qui han escrit ja en època de veritable crítica històrica, que en la repugnant lluyta dels dos germans, don Enrich portava la pijor part, és a dir, que anava dessota, en lo qual desavantatge perira séns dupte lo bórt als colps del *Cruel*, si un dels qui éren dins la ténda no hagués cambiat de possició los contendents, fent que lo qui anava dessota restas demunt, y pronunciant aquelles paraules, que la tradició ha conservades: *no lleve ni pose rey, mas ajude lo meu senyor.* Un escriptor molt autoritzat en aquesta part, lo senyor Ferrer del Río, en l'*Exámen histórico-crítico del reinado dc D. Pedro de Castilla,* que premià en públich certamen la Academia Espanyola, donant poca importancia a aquest incident, en compte de mencionar-lo, espréssa no-més que «a parèr seu, la del usurpador no fóu la única daga qui traspassà lo cor del monarca... y que lo fill legítim de don Alfons XI es l'únich rey de Castélla mort a mans dels seus vassalls, si no mént la Historia.»

Ni encare aquesta indicació o aclaració no semblaría ésser de la nostra incumbencia com a historiadors de Catalunya: emperò en precisament en obres molt modernes, que no incitar a sa lectura per son important títol, s'és consignat lo nom del cavaller o soldat qui favorí don Enrich en la fraternal lluyta, dihent que éra un cavaller català, y com aytal honra devèm nosaltres condemnar-la a ésser certa o negar-la si no és justificada, per aquest sol mirament havèm engrunat lo fét, y per la metéxa anam are a observar y aclarir les ›nts de tan infundada asserció.

L'acadèmich francès M. Prosper Merimée, qui publicà ıa *Histoire de D. Pedre I Roi de* Castille (Paris—1848), diu que con lo rey don Pére estava cercant una arma per ferir lo u germà, un cavaller aragonès, lo vescomte de Roca-bertí,

agafant don Pére per l'un peu, féu-lo tombar de costat, en guisa que don Enrich qui-l tenía abraçat vingué a trobar-se demunt.

En son estudi comparatiu de les obres qui li han servit de guía, lo modern crítich francès regoneix la superioritat del tést de la Crònica d'Ayala y la preferencia que mereix quants vullen tractar assumptes d'aquell témps: descóbre tost aprés les transformacions de sa relació y justifica lo ningun mèrit que tenen los cronistes e historiadors qui, en diferents èpoques, atemptaren defensar don Pére, com Gratia-Dei, lo comte de la Rosa y lo licenciat Josef Ledo del Pozo, y apela finalment als comentaris o interpretacions que d'unes y altres obres se són fétes en témps molt posteriors. No obstant, ni en la obra preferent del Ayala, ni en ninguna de les altres favorables o contraries a don Père, s'hi troba la nova del fét d'En Roca-bertí, essen açò notable en la diversitat de opinions d'autors espanyols sóbre un subject tan contravertit, ans arriba a observar y a confessar lo referit senyor Merimée, que una de les versions de la tradició popular és que fóu Du-Guesclin lo qui ajudà don Enrich a tombar-se, tot dihent aquelles paraules de: *ni lleve ni pose rey*, etc., y que en la *Descripción del reino de Galicia* aplica l'Argot de Molina lo fét y les paraules a un escuder de don Enrich, apellat Fernàndeç Péreç d'Andrada, lo qual, en recompensa, diuen que rebé després castélls y terres.

Malgrat, donchs, lo silenci de les obres nacionals y de la tradició respecte del fét d'En Roca-bertí, lo Merimée ha preferit la opinió d'un compatrici séu, de Froissart, l'únich qui aplica lo fét al cavaller català, cosa molt natural, puix que ni lo mestre ni lo dexeble no havíen de volèr per la llur patria una honra qui deshonra, valènt més de consegüent endossar-la al vehí; y per bé que regonega lo segon que l'antich cronista francès s'érra al dir que «la mort d'En Pére fóu casual» y veja que «les favors estraordinaries prodigades per don Enrich a Du-Guesclin confermen sóbre-manera la relació del Ayala,» ab tót y aquests motius de desconfiança, adópta la relació del francès ab preferencia a la dels es

panyols, penjant lo pecat a un cavaller català, qui ben segur ni tan solament participà d'aquells féts: emperò no és açò de meravellar, con, per arrodonir la escena que descriu, hi afig de compte propri que «los qui acompanyaven don Pére retéren-se séns contrast, y *fóren humanament tractats per los capitans francesos.*»

Volènt encare donar força a la opinió preferida, estampa ací una nota lo dit historiador referint que hi hà un autor anònim català citat per Llaguno, qui diu axò metéix, lo qual és cert; y a havèr escodrinyat lo crítich los Annals del Zurita, veuría que allà és ón se troba mencionat per la primera vegada. Ja may lo Zurita, qui caygué distretament en l'engany, esplica ón vegé lo dit anònim; ni quin títol especial portava en sa portada, ni quin particular o biblioteca lo possehía, y puix són comptades y conegudes les cròniques catalanes de la Edat-mija, havèm de calcular que sería algun recopilador ja d'època baxa, autor tan obscur que ningú no coneix; per què bé és de creure que tractant-se d'un afer ón hi intervenien francesos, acudiría a una crònica francesa qui llavors servía de Historia de França, y, copiant-ne lo fét, vingué l'anònim català a acceptar o ans bé a propagar, ab poch seny, un fét qui éra en descrèdit del seu pahis: emperò, al cap y a la fí, l'origen de la nova és sols la Crònica francesa y la menció del anònim sóbre Roca-bertí féta per Llaguno, qui no fóu sinó comentador, o ans bé editor d'antigues cròniques en lo passat segle, no té ninguna importancia, posat que, per havèr llegit lo Zurita, ilustrà ab una nota lo tést del Ayala, dihent que un anònim català atribuya lo fét a En Roca-bertí; y entant és axí, tant que tampoch espréssa quin llibre sía lo del anònim, ón ho haja vist ni menys qui-l possehis, com sol fer-se en casos anàlechs, con hom tracta d'alegar una nova autoritzada o fidedigna.

La mort d'En Pére de Castella qui equivalía a la segure.t de restar en lo setial don Enrich, féren mirar ab altres ls, per part del nostre rey, la questió de concordia ab ¡uest; emperò, ab tót que li convingués la pau ací per por-se aplicar-se a la guerra de Sardenya, portava-l a noves

informalitats y ambigüitats la idea del perjuhí que per éll fóra si renunciava a ses pretensions, si no podía arribar a possehir lo tant cobdiciat régne de Murcia. Axí mentre tenía a Castella embaxadors qui tractaven de compendre la concordia, acceptava ací lo lliurament de fortaleses y poblacions, entre élles Molina, partidaris del rey mort, y qui més s'estimaven fer-se vassalles d'Aragó, ans de sotsmetre-s al bordench triumfant. Aquest, podènt ja parlar en altre tò, y conexent lo procehir del nostre rey, pagava-l ab igual moneda, y axí abdós jogaven, com vulgarment solen dir, d'estrofa a estrofa.

Lo nostre En Pére afalagava a Claquí, ab grans ofertes, per que-s posà-s enfront de la empresa de Sardenya, gonyant-hi per l'altre costat, car axí privaría de la ajuda d'aquest cabdill a don Enrich, y al propri témps don Enrich no solament contentava lo cabdill bretó ab diferents concessions, sinó que li donava precisament la ciutat principal, Molina, de què En Pére s'éra apoderat. En conseqüencia tot se tornava menaces, y si Claquí feýa l'invencible, dihent que fàcilment cobraría lo séu a punta de llança, don Enrich no li anava en rera-çaga vanagloriant-se de que havía de satisfer-se dels danys que lo vescomte de Castell-bò li havía féts patir en sa darrera entrada per lo comtat de Pallars. Era, donchs, més que imminent inescusable una guerra entre lo nostre rey y son antich privat a-les-hores rey de Castélla.

Se recordarà lo llegidor que, al lloch corresponent, parlant de la sepultura del pare d'En Pére, lo rey En Alfons, diguérem que éra estat soterrat interinament al convent de frares menors de Barcelona, y després fóren traslladats los seus ossos al del metéix orde de Lleyda. Per aytal solemnitat, donchs, qui tingué lloch lo díe 17 d'Abril del any en què som entrats, anà lo Rey a aquesta ciutat, y essent esdevingut, durant sa entrada a la metéxa, los darrers aveniments sus-are referits, partí lo Rey cap a Valencia, llà-ón li calía anar per precisió, per mor d'unes córts que hi tenía convocades; emperò d'allà estant, considerant lo perill al qual se podíen veure esposats los restants reyalmes, donà orde, al

25 de Juny, que l'infant En Joan aplegas tota la gent de guerra de Catalunya, anant-se-n ab élla a Lleyda, y al metéix temps se fortificassen aquesta ciutat, Cervera, Tàrrega, Mont-blanch, Vila-frànca del Penadès, Manresa y tots los restants llochs cabdals de Catalunya, com si estiguéssen confrontants ab los enemichs, segóns espressió del Zurita.

Axò per sí sol acreditava que éra imminent una guerra: qui sap si la eczistencia de dos personatges a Castella, que lo nostre rey volía tenir en son podèr, podía fer palanquejar a aquest en los seus tractes, car l'un y l'altre havíen-ne rebut greuges y perjudicis, y podíen témps a venir ésser mòvils de grans venjances. Era l'ún lo comte d'Osona, qui ningún destorb no podía ja oferir, perçò com corría la nova que anant lo rey don Enrich a Tordehumos, la hora del setge de Toledo, éra mort en un combat lo successor d'En Bernat de Cabrera: mas l'infant En Jaume de Mallorques, marit de la reyna Joana de Nàpols, qui éra caygut presoner en podèr del qui llavors havía d'ésser enemich d'En Pére d'Aragó, en podèr de don Enrich de Trastamara, convenía que fós lliurat al matador del seu pare, lo qui per la seguretat de fer desaparèxer lo rebroll mallorquí, lo gèrmen de futures pretensions, pot-ser condescendiría ab Enrich, y fermaría a plaher d'aquest la concordia que preteníen. Emperò, per més reclamacions que fés En Pére valènt-se del arquebisbe de Çaragoça y del castellà d'Amposta, qui éren los seus embaxadors a Castélla, s'obstinà don Enrich en dir que necessitava aquell presoner per cambiar-lo ab son germà don Sanxo y ab lo comte de Ribagorça, y al cap-devall fóu rescatat per sa muller Na Joana en saxanta mil dóbles, y partit envers Navarra, anà raure als dominis del comte de Fóix, que és com si diguéssem a les portes de Catalunya, contra la qual no dexaría de fer irrupció con bé li paregués.

Semblant desengany hauría d'inflamar lo coratge d'En Pére, y tras les altiveses de don Enrich y les baladronades del bretó Claquí, no hi havía sinó abocar-se a la guerra; emperò crehèm que no dexà En Pére de moure la diplomacia

per entrebancar si no empatxar tal compromis, per tal com no trigaren en veure complerts los eféctes de les concordies progectades poch abans entre En Pére y d'altres reys. Axí véu-se de sópte declarada la guerra entre lo de Portogal y lo de Castella, y don Enrich se trobà en la estretor de volèr trametre-hi l'axerit bretó, qui li contestava, que més s'estimava anar a les fronteres aragoneses a disputar als nostres les ciutats que li pertanyíen.

Arribà en açò la ocasió de interessar-li més la concordia a don Enrich que no a En Pére, de manéra que instà tan prést lo compliment del matrimoni ab la filla d'aquest, y oferí posar les diferencies sóbre la questió dels llochs donats a Claquí en podèr d'una comissió, y conexent la feblesa o estretor del Castellà, tornà a les seues eczigencies En Pére, demanà que li lliurassen Murcia, y adhuc menyspresà la aliança que li oferia don Enrich, ab lo fútil pretést de que no li convenía aliar-se ab ningun príncep, per por d'entrar en guerra, la hora que devía fer cap a Sardenya. Semblava que ab axò hom cercava una resposta qui donas peu a suposar un ultratge: efectivament, alegant lo de Castella que los habitadors del seu reyalme no li permetíen que aquest se desmembras, y crexent per altra part les baladronades del Claquí, se retragué de Castella l'embaxador nostre, qui éra mícer Bernat Des-pont, del Concell del Rey, y al fer-ho requerí aximetéix tots los naturals d'aquests reyalmes qui allà éren, venint ab açò a presentar-se çà com llà declarat lo rompiment.

Bentost véu-se més declarat l'eféncte d'aquells tractats anteriors y palès lo mirament del nostre rey en lo mou de comportar-se darrerament don Enrich: llevat del mes d'Abril, ón arribà lo Rey a Tortosa per avistar-se ab uns enviats navarrenchs, qui hi anaren ab la fí que anam a demostrar, aturà tot lo romanent del any don Pére a Valencia, y d'all estant, per ésser punt més avinent al obgecte, van trame tre-s embaxadors, per lligar estreta confederació, als reys d Portogal, de Navarra, de Granada, de Benimarí y d'Angl terra, axicom al príncep de Gales, séns abandonar entreta

l'infant En Joan, qui-s trobava ab tal motiu a Çaragoça per lo Novémbre, tota la gent de guerra que tenía aparellada, per si En Bertran de Claquí arribava a posar per obra les moltes menaces tantes vegades repetides per sa bóca y ja may executades per lo seu braç. La avant-guarda que lo duch de Giróna havía tramesa a la frontera, tenía per cabdill o capitost en aquella ocasió fra Berenguer de Mont-pahó, qui éra comenador d'Horta.

Durant aquesta temporada que aturà lo Rey a Valencia, als 23 del mes de Juny mudà o amplià les atribucions d'un antich càrrech militar, més que per introdnhir una millora en aquesta part, per exalçar y donar major prestigi a la persóna a la qual lo confería. Era lo dit càrrech lo de senescal de Catalunya, del qual havèm parlat ampliament en altres ocasions, y com no obstant d'ésser en totes les guerres lo qui l'exercía lo més preeminent en les armes, no éra aquest títol general de tots los Estats de les Confederacions, adoptant lo Rey un costum francès, ajuntà al càrrech de senescal de Catalunya lo de conestable general de tots los reyalmes d'ençà y enllà la mar, per lo metéix estil que a França, y-l conferí al seu segon fill, l'infant En Martí, a semblança de lo qual, diu lo Zurita: «fóu després ordenat a Castélla, y també lo primer qui tingué aquest càrrech en aquell régne fóu de la casa reyal d'Aragó, que fóu don Alfons, marquès de Villena, comte de Ribagorça y Denia: y don Jaume de Prades: fill del comte de Prades, aprés del infunt don Martí, fóu le primer conestable d'Aragó.» La senescalía de Catalunya la havía comprada lo Rey en 1368, a don Joan comte de Prades, cedint-la tantost a don Martí, de manéra que la nova concessió éra ans bé per rahó del cambi de títol, com erigint la conestablía en sa favor.

Recompta-s que anant, en aquest metéix any, d'embaxaors a Xipre, En Francesch de Vila-rasa y En Jaume Fiveer, ab l'obgécte de condoldre-s ab la Reyna (cosina-germaa del nostre Rey, com a filla del infant En Pére) per la mort el seu marit Pére de Lusignan, deturaren-se a Sardenya, y là procuraren que Brancalleó d'Oria fés guerra dés de Cas-

téll-genovès y los demés castélls que tenía contra lo jutge d'Arborea, com de fèt ne féu, aconseguint notables triumfes al començament del següent any. Prova açó que no oblidava En Pére los afers llunyadans per los propinqües; emperò ab tót y sa bona voluntat en aquesta part, la temor d'un veritable rompiment a les fronteres de Castélla, al qual servey hagué de ocupar la gent que devía havér tramesa a Sardenya, féu-li retrassur la remesa de socórs que tenía progectat; y de primer colp hagué de contentar-se ab dònar bones disposicions per allà, ab repartir algunes mercès com a engranall per mantenir la feheltat, y fer nous nomenaments com lo de En Berenguer Carroç en substitució d'En Pére de Luna, car en quant a la remesa de la armada y de gent de guerra, per més que que la prometíen are y adés, a mijan del següent any 1370 no s'éra verificat encare, y mercès als triumfes de Brancalleó no ocasionà semblant triga nous conflictes.

Durant la temporada que acabam de citar, tota la preocupació fóu preparatoris de guerra dels nostres y vigilancia per les fronteres, méntre que lo Rey solidificava de la manéra més eficaç la concordia progectada ab Navarra y Portogal contra Don Enrich. Ab aquella nació la segellà a Tortosa vers lo mes de Febrer, ensémps ab En Joan Cruzat, degà de Tudela, qui tenia poders de la reyna Joana, en absencia del seu marit. y cap allà lo Juny, estant ja a Barcelona, la segellà ab Portogal en presencia del comte de Barcelos y altres embaxadors d'aquesta nació, obligant-lo ans de tót lo rey don Ferran a fer guerra contra don Enrich dés lo més de Setémbre vinnt. També en aquests tractats hi hagué imaginaris repartiments de Castélla, y a major lligam, idearen com sémpre matrimonis, entre élls lo de la infanta Na Lionor ab lo dit don Ferran, que no s'hi donà compliment ab tót y les esposalles y altres formalitats, cosa que no és d'estranyar, posat que tan voluble monarca estava follament enmorat de la muller d'un vassall séu, al qual la arrapà, fent-després reyna y muller, essent ben singular que lo meté desayre sofert per lo rey d'Aragó ab lo menyspreu de filla Lionor lo comportà després don Enrich de Castélla

una filla del metéix nom que aquella y de part del propri don Ferran de Portogal.

Ab tót y la nova concordia, no convenint-li a En Pére sostenir dues guerres, la de Sardenya y la de Castélla, tractà ans bé d'assegurar la pau d'ací, posant axí per obra aquell principi antich militar *si vis pacen parà bellum*. Los anys y los desenganys li ensenyaríen aquest nou sistéma, que per cert mal havía-l seguit d'ençà que va sabèr manejar la espasa, y estimant-se vérament en situació de pau, segons ell metéix ho declara en sa Crònica, tractà, obrant ans bé com a pare, que no com a rey, de gaudir un agradable y profitós fét de familia: progectà donar muller al seu primogènit En Joan, duch de Giróna, y ab tal reexida li-n prengué de triar-li muller, que no podía trobar-la-y millor, per tal com aferma lo Zurita, «que óltra que éra aquesta princesa ornada de bellor estrema y de molts excelents virtuts, al Duch en ningun reyalme podía-li ésser ofert tal casament, ni tan confórme a la seua edat.» Deya-s tan recomanable senyora Joana y éra filla de Felip IV de Valois *l'Afortunat* y de Blanca, filla de Felíp d'Evreux, rey de Navarra; axí, que venía a ésser tía de Carles V, llavors regnant a França.

Passèm per alt les mires polítiques que en aquest casori podía portar En Pére, respecte de les dues nacions darrerament nomenades, ja que ningun fruyt hagué de donar, contrariat per un fatal accident, y parlèm are solament d'aquest, con no sía més que com a preludi novellador de la vida d'aquell príncep que havía de singularitzar-se en lo seu futur regnat per sa xardorosa imaginació y apassionat esperit. Los embaxadors que a aytal fí envià En Pére a França, En Llóp de Gurrea y En Berenguer d'Abella, s'eren desexits del llur comès maravellosament, car córre la veu que fins se concertà pagar al Rey tot quant restava devent per la vila y baronía de Mont-peller, y que éra estat servit per la ciutat de Çaragoça, ón se trobava a mijan Desémbre, ab una suma per les féstes del matrimoni. La nuvia venía ab gran acompanyament envers Catalunya, y lo nuvi la esperava ab ansia al Rosselló, per coldre després les noces, con aquest tingué

avís de que per lo camí, tocant de Beziers, li havía sóbrevingut una malaltía a la princesa, y a-les-hores (són paraules de la Crònica Reyal) «com lo dit duch marit séu éra cobejós de veure-la, per rahó de sa bellesa, desfreçat e amenant ab sí un terç de cavalls, s'acuytà d'aplegar a la dita vila, ón hi entrà molt escondidament, fins que li reexí de veure-la; mas contristat lo Duch, se-n tornà aprés de la entrevista, no hagué encara arribat a Narbona, que ella havía ja retuda la seua ànima a Deu.»

En diferents obres històriques trobam mencionat un fét qui esdevingué, en aquest any de 1370, a Catalunya, que pochs han tractat d'esbrinar-ne la causa. Los nostres llegidors conexen ja dés del començament les diferents categoríes de nobleza que hi havía al Principat, y, per més que, mirant prim, no hi haguéssen richs-homens propriament dits, hi havía grans senyors feudals y magnats qui exercíen jurisdicció sóbre altres nobles inferiors, axicom aquests per ventura la exercíen sóbre purs vassalls. A aquestes darreres categoríes senyorials pertànyíen alguns cavallers, los nomenats homens de *paratge* (l'origen dels quals esplicarem ja en temps dels primers comtes de Barcelona, y qui equivalíen, si fà no fà, als *hijos dalgo* de Castélla), y les persones generoses, per ésser los generosos una mena de cavallers eczempts, reconeguda a Catalunya com a noblesa, per més que no fós de sanch o llinatge com les restants, formant després part del braç militar en general. Com los magnats éren més antichs, y llurs drets arrencaven de remota època, en la qual ben segur molts dels qui llavors figuraven en les segones categoríes no passaríen de simples vassalls, resultava que s'éren perpetuats certs abusos o usos tal vegada als quals los inferiors s'éren adherit volenterosament o a la força per no tenir lo suficient a contrastar-ho. Dues les abusions qui vénen senyalades, la de opressió, valguts de la jurisdicció y senyoríu, y lo d'imposar tributs séns tenir-ne ningun títol ni privilegis dels reys.

Lo primer, que no ho negarèm com a ús o abus—car bé prou havèm acreditat la opinió que, en general, nos mereix

la aristocracia d'aquells segles,—no crehèm que fós aquesta vegada o en aquest cas particular la causa de les pertorbacións que després seguiren, car si algun historiador hi hà, com lo Monfar, que cerca en aquest fét una de les fonts del moviment posterior, la relació n'és vagarosa e infundada, menys de citar tan sols los noms del opressor y del oprès, que costaría poch, ni se-n fa esment en les conferencies que després se celebren, ni en los planys ni contestacións que hi haguéren, ni en les córts ón tractaríen d'aquest afer. Les constitucións que s'hi féren y les referencies de tots los actes anteriors que citam induhen a admetre, donchs, com a única o principal causa la segona abusió, o sía les imposicions ilegals, per tal que, si bé hom recompta que lo caballer oprés recorregué al Rey y aquest li donà llibertat, facilitat ales als del metéix estament que aquell per confederar-se contra los magnats, és cert que la primera protésta que aquests féren en contestació refería-s tan solament al dret de fer imposicións y no al altre.

Lo compte d'Urgell, lo d'Empuries, los vescomtes de Castéll-bó y de Cardona, y molts altres senyors eclesiàstichs diuen los historiadors que exercíen jurisdicció criminal y pur y miste imperi en los estaments inferiors citats; y en açò faltan ja à la puntualitat, car deuríen afegir molts y molts més senyors civils als quatre primers: y la rahó o veritat de citar solament aquells quatre, és perxò que contra élls anava endreçat lo moviment, y se-n convencerà lo llegidor con veurá los noms dels convinguts o sublevats, entre los quals hi hâ un magnant de tanta categoría y pot-ser riquesa com los primers (1).

(1) Aludim ab aquesta referencia al vescomte d'Illa. La única rahó que podría atendre-s al veure aquest magnat entre los Convinguts, podía ésser la de que éra del Rosselló òn apar que la jurisdicció no éra tan ample com a Catalunya, o ans bé que En Pére no ho permetía, per havèr-la otorgada los reys de Mallorques, séns la benvolença dels reys d'Aragó, emperò aquesta rahó havía de valdre aximetéix, en tal cas, respécte del vescomte de Castéll-bò, qui éra un dels quatre magnats contrariáts. En l'indech del Reyal Patrimoni consta per document que. pochs anys desprès, eu 1375, lo metéix rey En Pére amplià la jurisdicció al vescomte d'Illa.

No crehèm que lo Rey En Pére temés que reaparegués, en l'Estat dels seus dominis qui no havía tingut Unió, la ómbra d'aquesta confederació aristocràtica abolida, ni menys que per atemoritzar-la organitzas una semi-unió d'aristòcrates de segón estament, per tal com fóra açò introduhir un mal vici en la terra catalana; emperò quelcom hi hauría en lo sentiment o tolerancia Reyal qui tindría per obgécte atemoritzar los magnats més preponderants, si no éra açò una venjança especial contra determinades persones. Axí observa lo Monfar, fent referencia al comte d'Urgell, que méntre aquest s'ocupava al servey del Rey y feya lo possible per donar-li gust y obligar-lo, «lo Rey estava pensant en què-l podía inquietar y minvar lo seu patrimoni y Estat, perçò car éra de natural tan inquietós, que jamay no estava content sinó en tenint guerres ab los forasters y contensións ab los seus vassalls, y com més conjuncts de sanch li éren, llavors hi havía menys a confiar y més a recelar-se-n.» Si axí no fós, no haguéra consentit lo Rey ni presenciat Catalunya aquella congregació inusitada de nobles organitzada si fà no fà sòbre la base de la passada Unió, car s'intitllà *Convinença dels cavallers de Catalunya*, nomenà quatre caps qui-s deyen regidors, traspuntant més per avant fins lo metéix nom de *Conservadors* usat per los unionistes; procurà atraure los pobles a sa causa, cridà a les armes, lo metéix que-s féu abans a Aragó y Valencia, y mantingué-s la terra en constant alarma, séns altra diferencia sinó que la antiga Unió era enemiga del Rey, invocant hipòcritament lo seu nom; y aquesta Convinença servía als interessos del monarca, aparentant aquest que éra indiferent als seus actes.

No tractam d'exir a la defensa de tal o qual estament, emperò obliga a un hom a inclinar-se a favor dels inculpats, con veu-se en élls inclinació ans que transigir a respectar la lley, a protestar de les inculpacions a élls fétes y a acceptar per la pau tot quant bonament los hi eczigíen, com axi resulta de tots los escrits y autors als quals nos referim, confórme anam a espondre, combinant les diverses noves d'uns y altres.

Se reuní la convinença certament a Barcelona, en la metéxa córt y residencia del monarca, alegant los seus individuus que éren sotsmesos del Rey y estaven sóts la seva jurisdicció senyaladament en causes criminals, y qne obraven ab consentiment del Rey y del Primogènit, y-l componíen los següents nobles: Andreu de Fenollet vescomte d'Illa, Jaspert de Guimerà, Bernat de Chous, Arnau de Cervelló, Pére d'Avinyó, Ramon de Perelló, Guerau de Cervià, Pauquet de Bell-castéll, Bernat d'Olzinelles, Ponç Des-catllar, Berenguer d'Ortafà, Francesch d'Olms y Guillèm d'Olms, Bernat Alemany d'Orriols, Ramon de Malany, Bernat de Vilademany, Francesch de Cervià, Jaume de Cornellà, Aymerich de Centélles, Guillèm de Palafox, Guillèm de Ça-cirera, Berenguer de Sanahuja, Bernat Galceran de Pinós, Berenguer d'Anglesola, Francesch Sant-Climent, Ramon Ça-costa, Bernat y Ramon de Boxadors, Ramon d'Uluja y di-erents altres, essent d'entre aquests los regidors elegits En Pére d'Avinyó, En Bernat Alemany d'Orriols, En Guillèm de Palafox (cognom qui na ha jamés sonat en la historia catalana) y En Ramon d'Uluja.

Lo qui imparcialment eczamin la representació que significan aquests noms restarà més confus encare sobre la suposada causa originaria del moviment, perçò que a part de havèr-hi entre los convinguts oficials Reyals, çò és, servidors del Rey, com éra lo tresorer Olzinelles, observarà que hi figuren personatges de molt poca importancia, com los Orriol, Cornellà, Ça-cirera y Sanahuja, y després, que alternen ab aquests homes als quals podía hom retraure una metéxa falta que atribuíen als quatre contrariats, com éren los Illa, Cervelló, Centélles, Pinós y Anglesola, qui exercíen la metéxa jnrisdicció que aquells en llurs feus, essent encare de notar que en ni uns ni altres no hi figuren los Roca-bertí, los Mont-cada y molts altres que podríem citar y poden bé colocar-se en la categoría de magnats. En contra los quatre contrariats s'aplegaren a Martorell, disposts més que a resistir, a contestar les imputacions que-ls hi feyen.

Al manifestar, donchs, a aquests los planys qui ressona-

ven per les imposicions que carregaven demunt los cavallers en perjuhí de la preeminencia Reyal, responguéren que «de allò, ni al Rey ni al bé comú no-s seguía perjuhí, car si les feyen éra per justes causes, continuant açò que los llurs antecessors havíen fet.» A aytal resposta, los trameté lo Rey son confessor, fra Pére Cima, y En Francesch Ça-garriga, per requerir-los y manar-los que desistissen d'aquella pretensió (que ans bé éra defensa), y parlant ab élls, méntre que estaven acampats ab les llurs gents a les riberes del riu Anoya, per tal que axi-s prevenien per no sabèr a ón aniría raure la menaçant actitut de la Convinença diguéren als comissionats Reyals «que no permetés lo Rey qne sóbre açò hom mogués ab élls nova contenció, perçò que jamés los reys passats no la havíen moguda, y no éra just que procehissen contra élls y llurs béns per cosa que lícitament la podíen fer y que los serveys que li havíen féts no merexíen semblant gallardó.» Aquesta segona contestació manifésta clarament que los contrariats o inculpats no consideraven com a enemichs llurs los convinguts de Barcelona, sinó solament lo Rey, y mal podíen estimar a aquells enemichs llurs per la causa suposta, con entre élls qui sap, y séns qui sap, s'hi trobaríen més de quatre senyors de remensa qui imposaven y practicaven los mals usos, pijors y més ilegals que totes les imposicions de necessitat que feyen, per costumança, los senyors jurisdiccionals.

Vehent lo Rey que no havía conseguit atemorisar ab sa amonestació estra-oficial, cità llavors als quatre magnats a juhí en sa presencia, aprés de fer declarar per los contraris que estaríen al orde de justicia y d'havèr-los fét fermar de dret, y jatsía tan prést insistiren los perseguits en defensar lo llur dret, penetrant pot-ser la malvada y oculta intenció del Rey, qui podría ocasionar-los majors danys sots lo pretest de legalitat, se traslladaren a Sant-Joan Despí (y no del Pí com diu lo Zurita), població més propera a Barcelona, per tractar ab nous comissionats, qui fóren aquesta vegada En Jaume Desfer, canciller del Rey, y En Ramon de Vila-nova, son cambrer, y, per si la seua generositat en aque-

lla ocasió pogues estalviar-los majors conflictes, cediren llur dret en quant a les imposicions, prometent no imposar-les ni eczigir-les, y en quant pertanyia a la jurisdicció, concordaren que-s nombrassen persónes per declarar-ho.

Tots aquests féts començaren a la primería de Setémbre, y duraren fins al darrer mes del any, ón ajustaren que-s nomenassen àrbitres per decidir la questió; emperò com lo decidir-la sería aquietar les dissensions y no atenyía l'obgécte del seu pretést lo Rey, ponderà aquest la necessitat, per aytan compromès nomenament (que altres vegades faría séns ninguna formalitat, y per questió tan important a sa preeminencia), de convocar a córts, que de fét convocà primerament per Tarragona y després per Mont-blanch, y en èlles, ans de finir l'any, se designaren dos àrbitres, qui fóren lo vescomte de Cardona y lo vescomte d'Illa. Emperò ¿còm havíen de convenir-se y transigir los dos àrbitres, si la deliberació de les córts, al nomenar-los, no passava d'ésser una aprovació d'allò metéix que ja havíen acceptat los magnats aplegats a Sant-Joan Despí, y açó no li sabía grat al Rey? Efectivament, manifestaren no podèr-se confermar los dos vescomtes, y en conseqüencia arribaren les coses a punt del major rompiment, ordenant los de la convinença gent y més gent y aparellant-se a lluytar al menor pretèst.

Tras aquestes noves induptables, qual-se-vol creurà que havèr-se aplegat les córts a instancia del Rey, y per la causa indicada, la esplicaría aquest y mostraría al pahis la necessitat de posar remey a tant de mal, emperò lluny d'açó, lo discnrs o proposició d'En Pére (que havèm llegit en lo registre original de les córts, y traduheix ab puntualitat En Feliu de la Penya) és una esposició general y ambigua d'açò que són lo Rey e lo poble, acompanyada de la més embafadora erudició biblica, car, óltra aquest ornament, se reduu tot lo téma a dir que tot rey ha de tenir dues condicions vers lo poble n'ha de tindre una vers lo senyor, que ha de consistir en ésser lleyal y obedient, de ón ne treu l'orador, com a epílech y ensenyança, la següent advertencia, a sabèr, que les ciutats y viles se fortifiquen, que los prelats, clergues. richs-ho-

mens y cavàllers manen fortificar 'les llurs, que tots, llevat dels clergues. s'armen, per pòdèr estar ab éll ensémps al camp en defensió de la terra la hora que convinga, per ésser molts los lladres qui s'éren alçats al món, y convenir la vigilancia ab la fí de que los lladres no-ls sorprenguen dorment.

No hi haurà algú qui comprenga açó que-s proposà En Père ab tan eczòtich discurs, y si no teméssen pecar d'atrevits, quasi afermaríem que, estant ell a veure venir, no tingué altre obgécte sinó endreçar la paraula a les córts, sinó espressar-se de faysó que ningú no comprengués sa idea, o que interpretas cadascú favorable a sí la ambigüitat de tàn inoportú llenguàtge. No tindría pot-ser l'efecte que-s proposaría ab la temptativà En Pére, con ja may no arribà lo rompiment de les dues bandes, tant que-ls hi mancaría lo principal cosa per barallar-se, çò és la espontanitat o l'odi, y axí aquietà-ls tan prést lo Rey, tot esperant tractar de la questió incidentalment la hora que s'aplegassen unes altres corts, com axí fóu en les del any següent que-s tinguéren a Tortosa; mas per molt que se-n fés la prova, ja no li convenía tenir barallats y divorciats los nobles, y menys ofendre los qui poguéssen ésser-li utils, car lo principal obgécte de la dita assamblea éra decretar lo passatge a Sardenya y demanar assistencia a Catalunya per verificar-lo, que és com si diguéssem solicitar al pahis que toleras imposicions del Rey, méntre era tan viu lo recort de les imposicions dels nobles. Axí l'imminent rompiment de les dues bandes se transformà, en aquestes córts, en tréves per dos anys, y fins en altres de successives, emperò séns memoria ja de les bandositats passades, no-s decidí la exempció dels cavallers en la part criminal y la jurisdicció dels barons (1), assegurànt lo Zurita que «entretant que-s determinava, nomenarense certes persónes en cada veguería, qui exercissen tota jurisdicció civil y criminal en les persónes generoses qui habitassen dins lo senyoríu de rich-home o baró.»

No dexava axçò d'ésser un pas util qui tirava a separar

(1) Veja-s les referencies marginals d'En Feliu, en los seus *Anales*, vol II, pl. 292.

del domini feudal la jurisdicció y a que aquest fós ab lo témps çò que és vingut a ésser, emperò prescindint d'aquest efécte y tornant a la causa, insistirèm en alló que indicarem al començament, çò és, que tan bell bullici no fóu sinó intriga del Rey per les seues fins particulars, de les quals tantost se desentengué o per no atenyer fàcilment çò que havía-s proposat, o per distraure-l del seu innoble afany altres atencions y perills. Axí ho crehèm, y repetint ací també que la veritable font d'aquests féts no tractaren d'aclarir-la los historiadors, a suplir la llur omissió, dirèm que, séns ningun dupte, hi havía entre lo Rey y los magnats contrariats un ressentiment, més o menys ocult, que-s transparenta en los documents posteriors e immediat al any ón nos trobam, sóbre jurisdicció d'Urgell y d'Empuries—com és de veure en los estractes dels metéixs, que hon llig en los índechs de Alienaments del Reyal Patrimoni, del Arxiu de la Coróna d'Aragó,—car per élls bé-s veu que En Pére no volía admetre del comte d'Urgell l'homenatge per vía de representant, sinó personal y per tot lo Comtat plegat, no parcialment per los feus qui-l componíen, y que al d'Empuries li preveníen que fós donat per null lo seu homenatge, si no s'hi espressava, *salvada tostémps la jurisdicció sobirana del Rey*, apart d'alguns contra-témps que després resulten y que podíen ésser efécte del ressentiment ocult que indicam: de manéra que, conegut lo caràcter d'En Pére y sabènt còm procehía en les seues voluntarietats, no fóra tan desencaminat calcular si lo bulliciós monarca qui no sabía viure séns conténdes, desocupat com estava de la guerra de Castélla, y freturant de cabals per pagar messions antigues o posar empreses noves per obra, ginyaría en los seus vagars alguna de ses diabòliques jogades, per fer ab los béns dels seus parents d'Empuries y d'Urgell açò que féu ab los del infortunat infant En 'erran, dels germans y mare d'aquest Na Lionor, dels Careres y de diferents altres, que va sabèr apropiar-se o conscar ab la major sanch freda. Serèm en açò molt mal penats, emperò ¿quí no pensa mal del qui tan hàbil éra per fer? En tal cas, perdonen-nos los nostres lectors en gracia

d'havèr volgut fer un poquet més de çò que féren los historiadors qui-ns han precehit, la crítica del qual poguéren per ventura refrenar temors o respéctes, que no consent la Historia en aquest segle, en tractant-se d'esbrinar la veritat.

Es cosa notable, com a resùltat, en aquests féts la formamió d'un còs especial qui començà a funcionar des d,aquesta data, car a conseqüencia de les tréves establertes, y del nomenament de persónes en les vegueríes per exercir jurisdicció en los cavallers, aquests prenguéren per costum de congregar-se per nomenar regidors y conservadors dels llurs privilegis, y redactaren estatuts per mantenir-los, de qué se-n originà la formació del Braç militar de Catalunya, independent de les Córts, al qual més tart, en 1389, lo rey En Joan concedí, en Monçò privilegi de poder-se ajustar, havènt, continuat lo dit còs ab altres prerogatives que anà adquirint, fins a la estincció de les nostres antigues institucions en la passada centuria.

Als primers mesos del nou any 1371, segóns indicarem al parlar de les córts de Tortosa, se renovà lo progécte de anar a Sardenya, emperò tot se limità a demanar a Brancalleó d'Oria, lo qual, com havèm vist, seguía la part del Rey, que assentats tréves ab lo Jutge fins a les darreríes d'Abril, y després en fer tractes ab un anglès, que lo Zurita diu que s'apellava Vàlter Benedit (nom ben poch anglès si no l'ha transformat lo qui-l cita), per que ab gents per l'estil de la companyía Blanca, anassen a la defensa de la illa, per tal com ací, jatsía s'hi feyen sobrats sacrificis per la defensa de Sardenya, prevalía la opinió de que més convenía abandonar la illa als Sarts, puix que éra un camer de les nostres gents, y tant que los qui hi anaven si no moríen en féts de guerra, qui éren interminables, períen a conseqüencia del mal clima y de la insalubritat de la terra. Emperò tan aferrat estava a sa volença lo Rey, que ho dugué a acabament, y als volts del mes de Novémbre, celebrant córts als aragonesos a Casp, va rebre al anglès Vàlter, donà-lí títol de comte d'Arborea, y ab gent d'armes, qui éra la major part de Provença, li ordenà que hi passas fent alhora diversos no-

menaments nous, com lo de cap de la armada per En Olf de Proxida, lo de capità general de la gent d'armes per lo comte de Quirra, lo qual éra anat abans a Avinyó per concertarse ab los aliats y ordenar los llurs sous, y lo de governador del cap de Lugodor per En Gilabert de Cruilles.

Ningun dels nostres autors no parla de la partença de aquesta espedició ni de sa reexida, ni encare tan sols de sos aparellaments marítims, provant açò qne no deu constar gayre en relacions ni encare en documents, car lo Zurita diu si fà no fà tal com abans d'indicar, lo Capmany no fa esment de la espedició entre les navals d'aquesta Coróna, y sol En Feliu de la Penya, qui havía fét realitat de la congectura, copiant lo del Zurita, hi afig que los personatges sus-are indicats «assistits d'algunes companyíes bastaren a defensar les ciutats yplaces qui obehíen al Rey.» Se fa emperò dur de creure en aquest fét que ans no s'efectuas la veritable espedició, lo Rey hi envíà En Berenguer Ripolls, ab sis galéres catalanes, per defendre la illa, lo qual prengué algunes naus genoveses de les apellades pantils, carregades de blat, ab benvolença del Duch de Gènova, y desembarcaren a Cagliari: car, per més que tinguéssen los d'allà necessitat de provisions, éra aventurat trametre solament sis galéres, que fàcilment podíen ésser apresonades o destroídes, y que per altra part feyen falla a la armada, ab la qual podíen anar, esperant una mica més, méntre que los propris genovesos podíen fer lo metéix a açò que los nostres galéres éran anades, puix lo dexar-se pendre lo blat éra ab connivença de la Senyoría y del seu ducs.

Per aquest témps refereix l'Annalista aragonès que l'infant de Mallorques, estant a Avinyó (precisament allà metéix ón l'anglès anava a ordenar y a cercar les companyíes d'estranger qui-l devíen acompanyar a Sardena), asoldajà moltes companyíes de gent de la Provença y del Delfinat, per entrar ab élles a esvahir lo comtat del Rosselló, y que lo Rey provehí de Capità general d'aquelles fronteres, al vescomte d'Illa y de Canet. Per mès que lo territori de la Babilonia Pontificia (que axí-n deyen mès avant d'Avinyó)

del témps de Du-Guseliro ençà semblava ésser sémpre lo camp escollit per la organització d'aventurers, ja manifestarem quant nos parexía estrany que allà s'arrenglassen alhora les companyíes qui-s llogaven per estalviar-nos la remesa de soldats catalans a Sardenya y les qui havíen de venir contra Catalunya ab l'infant mallorquí; emperò lo Monfar esclareix lo nostre dupte, y los féts ho confermen tantost, dihent, al parlar dels regusts que dexà la convinença dels cavallers, les següents paraules: «Poch li sabía bó al Rey que los magnats féssen tanta contradicció, y ho atribuya a menys capte llur, y volgué donar-los-ho enténdre a quiscun en sa casa. Perçò, a 9 de Juny del 1371, los requerí, dés de Valencia, que-l vinguéssen ajudar y servir, segóns la obligació de llurs feus, car l'ínfant, fill del rey de Mallorques, ab gent d'armes venía a esvahir los comtats del Rosselló y Cerdanya; y açó feya, per distraure'ls les gents, y no perçò que esperassen tal esvahiment, cosa que sentiren molt, car coneguéren que lo Rey volía donar-los-hi feyna y desassossegar-los per cosa que ni hi éra ni lo Rey tal creya, ans bé aquesta vinguda del infant de Mallorques no fóu fins al any 1374.» Lo Feliu, qui solía guiar-se en los seus Annals per los del primer autor citat, y que dóna proves de no conèxer gayre lo segón, hi afig, com sémpre, un granet de sal a la salsa, y esplicant lo fét, a poca diferencia, com lo Zurita, fins arriba a dir que lo Rey cridà los catalans per defensar-lo, cosa que, si fóu, no consta en lloch algun que sapiam, y podría molt ben fer-se que la crida del Rey no passas de la féta particularment als magnats, ab los miraments que esplica lo Cronista d'Urgell, gran conexedor dels documents recondits en l'Arxiu Reyal, per havér conegut a son càrrech aquest establiment.

Durant aquest any fóu con més treballaren per aconseguir veritable pau entre les nacions, y dihèm veritable, per tal com los esforços no fóren aparents com fins are, ni féts per interessats en paus parcials. la fí de les quals solía ésser sempre la guerra, sinó perçò que l'iniciador d'aquesta nova situació obrava ab lo major desinterès y aspirava al asso-

liment d'una pau general, Fóu aquest recomanable varó lo papa Gregori XI, qui ascendí al pontificat per lo Janer de aquest any, per ésser mort a les darreríes del anterior Urbà V. De bell començament procurà ab gran esforç, si bé no ab lo fruyt que-s proposà, rehabilitar la pau entre França y Anglaterra, y la trasllació, que verificà de la Seu Pontificia a Roma no hi hà dupte que tenia per obgécte estalviar una altra guerra més funésta, lo scisma, que sa previsió veuría imminent, puix lo Pontífech no residía en son veritable sitial, y éren tants los eclesiàstichs qui-l desijaven veure a Roma. Tot aximetéix com atengué Gregori a aquests dos subjects, parà tantost esment en los demés anàlechs, que la irresolució, per la convergencia dels seus eféctes, ne comprometía los bens de tota la Cristianitat; y aquests afers fóren la intermenable questió entre los reys d'Aragó y de Castélla, y la lluyta bé prou perllongada entre les cases de Sicilia y de Nàpols.

Tan bell punt com fóu coneguda aquesta elevada intervenció, lo nostre rey En Pére, qui veya la tenacitat de don Enrich en no concedir-li çò que pretenía, estimà més posar bonament l'afer en mans del Pontífech, per enténdre que axí fóra més avantatjós per éll, y en conseqüencia, tan prompte com lo Nunci moguè plàtica de concordia, envià sos embaxadors, qui fóren lo bisbe de Lleyda y En Ramon Alemany de Cervelló, governador de Valencia, los qui, ensémps ab los embaxadors de Castélla y lo Cardinal bisbe de Comenge, a Castéll-favib, concordaren de posar totes llurs diferencies en podèr del Papa y del Colegi de Cardinals. Lo resultat de aquesta concordia, que ja-l veurèm més avant, no podía esser efectiu, atès l'egoisme tenaç de les parts contractants, fins que imaginant un major vincle, un matrimoni, per exemple, y donant-se mútues compensacions, renunciassen aquells a tota gestió; axi donchs, jatsia arribà a esténdre-s lo compro-
, y lo cardinal lo portà a Alcanyiç (ón se trobava lo Rey
mor d'unes córts, que allà tenía aplegades) per sóts-sig-
lo lo díe 4 de Janer del següent any 1372, y després, en
encia del embaxador de Castélla, se tornà a ratificar a 3

de Febrer; don Enrich no cessà de negociejar per que lo concert se verificas séns intervenció del Papa, y éra açó bastant a refermar-se lo nostre Rey en lo contrari, al qual obgécte envià nous embaxadors a la Curia Romana, qui fóren En Francesch Romà, son viç-canciller, y En Bernat Olives, ardiaca de Lleyda. Axí romangué l'afer per aquell colp; mas, si bé que no-s podía donar per resolt, bé podía dir-se que estava encaminat a la pau, y que s'hi arribaría con al cap-devall, s'adoptas lo mijà conciliatori, qui satisfés les ambicions del un y del altre contundent, sóbre-tót ab la influencia del pacífich varó qui ocupava a-les-hores la cadira de Sant-Pere.

Tot quant aquest féu per donar fí a les lluytes entre Sicilia y Nàpols, fóu, en part, un antich remey que no estava en la dignitat dels siciliaus acceptar, per ésser, també en part, remey proposat ab egoisme per la casa de Nàpols, per estalviar les contínues pèrdues que-ls ocasionava la conquésta de la illa, en tenint de lluytar ab Aragó qui sémpre la resgordava. Ab la favor del Papa, en aquella hora, y essent catalans los principals qui exercíen càrrechs públichs a Sicilia, naturalment ab més avinentesa van transigir en les dificultats antigues, y puix la situació de la illa éra dolent per tenir molts barons territoris usurpats, semblava lo millor acabar tot-d'una, privant a aquests de la favor que-ls donava Nàpols per apurar més y més la dinastía regnant a Sicilia, y açò no éra de conseguir séns establir aliança entre les cases regnants en abdós pahissos.

Eren dós los mals quí ocasionaven la estenuació de Sicilia: la guerra ab Nàpols y l'entredit qui pesava sobre la metéxa per no regonèxer lo sobirà senyoriu de la Esglesia. La bona intenció del Pontífech, la influencia del rey En Pére ab lo coratge del seu gendre lo rey Frederich y dels demés barons catalans y aragoneros de la illa, y allò que, interpr- tant les mires del Rey, faríen los nostres embaxadors Avinyó, conduhiríen al cap-devall al assoliment de la pau axí finiren ab un tractat que, séns ésser del tót favorab les mires d'uns y altres, conciliava, de grat o per fo

l'únich camí que restava, si bé En Pére se reservaría, séns dir-ho, lo dret de interpretar les clausules del tractat com li plagués, çò és, tota-hora que d'élles ne pervingués perjuhí en la successió de la dinastía siciliana y més encare a la catalana d'Aragó, qui n'éra progenitora y podía eventualment succehir allí en l'esdevenidor.

En les proposicions per la capitulació la casa de Nàpols éra eczigent, y res no variava del camí ofert antigament, y la única generositat notadora en aquella composta éra per part del Sant-Pare, qui perdonava als reys de Sicilia tots los endarreriatges del cens que devíen a la Esglesia, y que tornava establir-se d'aquí-avant, tot modificant los articles en sentit més favorable a aquells. Fóu, donchs, en suma lo contingut del tractat, ab les modificacions del Papa, qne Sicilia regonexía per senyor sobirà la Esglesia, a la qual pagaría d'aquí-avant de cens quinze mil florins annuals, que deuríen-li ésser donats per conduyt de la reyna Joana de Nàpols, Per tant, hom regonexía aximetéix lo senyoríu d'aquesta casa, conservant-ne los monarques lo títol de reys de Sicilia, entant que los de la dinastía de Frederich s'apellaríen no-més reys de Tinacria, emperò no en tenint la illa per la reyna Joana qui podría heretar a falta de successió directa, legítima y masclina de Frederich (tal éra la pretensió de Nàpols), sinó conservant-la méntre hi hagués successió, masclina o femenina, de manéra que no solament s'admetíen les fémbres, mas encare hom designava com a successora de Frederich sa filla Na María; y aquest éra lo nou costat per ón, témps a venir, havía d'entrar lo rey En Pére a reclamar aquells dominis, confórme veurèm bentost, comprenent llavors lo lector la utilitat de les menuderíes que sus-are donarem sóbre un afer que pot semblar secundari en la historia de Catalunya. Se confermà aquest tractat per lo papa Gre-[illegible]i a Avinyó en lo mes d'Agost del 1372, y a major ferme-[illegible] millor diríem per complaure quelcom a la casa de Nà-[illegible], en premi d'havèr condescendit a les modificacions, se [illegible] a En Frederich (vídue de la filla d'En Pére, la reyna [illegible]stança) ab una senyora de la casa dels Bauci, parenta de

la de Nàpols. qui-s creya ab algun dret al imperi de Constantinoble, d'envià lo bisbe de Salern de nunci apostòlich a Sicilia; y romanent aquesta lliure de temors en quant a les pretensions y suggestions de Nàpols tan prést atragué a la feheltat tots los barons qui d'élla s'èren desviats, recobrant çà com llà En Frederich y son govern lo podér que anaven perdent. Quant més se conservas en aquesta situació lo combatut reyalme, millor fóra després per la casa d'Aragó, si arribava lo cas eventual de tenir-ls d'heretar. Ja ho veurèm al seu témps.

Seguía lo Rey entretant a Alcanyiç, a ón anà, com diguérem, ab motiu de les córts, y estant allà a éll se presentà En Bernardí de Cabrera, nét del famós En Bernat y fill del comte d'Osona, solicitant lo retórn dels béns al seu avi confiscats, per ésser estat, a parèr séus. injusts los procesos que a aytal fí s'éren formats. Provenía semblant solicitut d'un cuncert fét entre los parents y acostats del referit Bernardí, com éren la vescomtesa Na Timbor, avia del solicitant, Na Margarida de Fóix, sa mare, En Ponç de Cabrera, son germà, y En Guillèm Galceran de Roca-bertí, En Pére Galceran de Pinós, En Bernat y En Berenguer Galceran de Pinos qui éren més o menys propinqües, Atengué En Pére les súpliques y rahons del rebroll dels Cabreres, tan ilustre com infortunat, y. ja fós per propri convenciment, ja per consell de barons dreturers—puix hi intervinguéren per l'assoliment de la pretensló lo bisbe de Lleyda En Romeu y En Berenguer de Relat, tresorer de la Reyna,—ordonà lo Rey la restitució, qui comprenía lo castèll de Mont-soriu, lo lloch d'Hostal-rich. lo vescomtat de Cabrera, ab la honor de Roda y de Cabreres a Osona, ensémps ab totes les viles y castélls que En Bernat havía donats al seu fill, lo comte d'Osona, en contemplació del matrimoni, y endemés lo castéll d'Anglès, ab los castélls, valls y parroquies de Torelló, Volt-regà, Cabrera, Sau y Osor y quant incircuya Osona enfora d' lleuga al volt de la ciutat de Vich, y los castélls de Sant rés y de Bas, ab lo vescomtat de Bas, reservant-se sola-

lo Rey lo comtat d'Osona,[qui n'èra la ciutat y una lleuga al entórn.

Passam ací per alt de repetir ab major engrunament los antecedents d'aquest fét y sa favorable reexida en aquesta ocasió, per havèr-ho esplicat ab suficients noves, en aquest metéix regnat, al parlar de la inica mort d'En Bernat per tant, nos limitam a dir quant al present que mal sía confessar la seua errada, delint la injusta sentencia que abans havía dictada contra. un innocent. Es vérament estrany en aquest fét que, óltra lo justicia y lo penediment, vingué també obrar la compassió, precisament per part de qui menys la sentí la hora del sacrifici de la noble víctima; y açò no té més esplicació sinó respectant los alts designis de la Providencia, qui, con n'és hora, obre los ulls al qui-ls té tancats y ablaneix la insensibilitat dels cors. Tal nos espressam perçò que ja sap lo llegidor que la persóna més culpable y més interessada en la mort d'En Bernat fóu la reyna Na Lionor, y precisament a aquesta senyora (si havèm de creure al Zurita, qui en algun document y no de pura pensa, degué fer-s'hi fort) se dirigí lo desheretat Bernardí ans y primer que a En Pére, «e intercedí per éll la Reyna; acusant-li la conciencia, per que lo Rey usas de misericordia y clemencia, y l'ohis en justicia, y al Rey va sabèr bò.»

Esdevindría aquest fét, en la part de solicitut, abans del mes de Juny, que éra con lo Rey residía a Alcanyiç; mas la part de concordia o restitució definitiva tingué lloch a Barcelona als 22 d'Agost, car ja trobam lo Rey en aquesta ciutat en aquell mes, ab motiu dels matrimonis que progectava dels seus fills, a sabèr, lo del infant En Martí ab Na María, filla y hereua de don Llóp de Luna, senyor de Segorb, qui-s verificà lo 13 de Juny, y lo del duch de Gióna ab Matha o Matea, filla d'En Joan comte d'Armanyach. Nomenam los los fills d'En Pére per un orde irregular, y axí ho han fet, al parlar d'aquets matrimonis, altres autors qui solen adoptar émpre a ulls-cluchs lo tést del Zurita, lo qui suposa que lo isori verificat en aquesta ocasió éra lo d'En Martí, y que lo el primogènit En Joan no-més se concertà; y no pot fer-se

axí, posat que ja lo díe 6 de Març del 1372, al castéll vescomtal de Lattor o Lautrec (*civitatem Lactorensem* diu l'original), representant al duc de Gирóna, com a apoderat, En Llop de Gurrea, se celebraren ja les esposalles y segellàs la carta dotal dels dels cent-cinquanta mil franchs d'or que portà Na Matha (1), Sabut és que ab motiu dels espressats matrimonfs y també ho consigna lo Zurita, se celebraren a Barcelona grans féstes, y açò demostra-ns que lo matrimoni d'En Joan fóu verament tal y no concert, car bé fóra estrany que solament hom festejas lo casament del segon fill, essent axò més propri en lo del primogènit e immediat successor a la Coróna.

Crehèm, donchs, que los festeigs féts a Barcelona vers lo mes de Juny fóren motivats per los casoris dels dos infants Reyals, Joan y Martí, y pot-ser per un altre alhora, per lo de la infanta Na Joana (la metéxa que son pare havía abans progectat maridar ab Eduart d'Anglaterra) ab En Joan comte d'Empuries, perçò com consta que-s verificà en lo metéix any 2372, y si no fóu matrimoni en aquesta ocasió dels festeigs, podía esser per ventura lo concert que mencionà lo Zurita ab referencia a En Joan. No cal refiar-se de la Crònica del Rey, qui en l'apèndiç del darrer capítol acomola féts séns gordar la menor ordenació, tant que dóna com a esdevingut a un metéix temps lo primer casamen del Duc que no arribà a verificar-se, lo de Na Joana ab lo comte d'Empuries, la mort de Constança reyna de Sicilia y l'alçament dels barons sicilians al témps de la successió de la infanta Na María en aquell reyalme, emperó la mencionam ací solament per la nova que ofereix al dir que lo dit comte d'Empuries éra ja vidue, y que sa primera muller Na Blanca, infanta de Sicilia, fóu soterrada a les Mínimes (Menoretes) de Barcelona.

Durant los romanents mesos del any ón som arribats y e tot l'immediat la situació d'En Pére fóu estreta en estrém, no podía un hom portar a fí la solució de la pau intenta ab Castélla séns arribar al remey abans indicat. En aqu

(1) *Arxiu de la Coróna d'Aragó*, registre 1806, foli 3, 21 y demés.

cas, com en altres consemblants, la mala influencia dels costums polítichs practicats per manéra torçuda durant tot lo segle; especialment per los dos Péres, seguía produhint fatals resultats, car per tot arreu traspuhava la mala fè, obraven los reys impulsats més per un mesquí egoisme, que per lo desig de fer bé al seu poble, trencava-s descaradament la paraula, y tot se transformava en instruments de venjança, séns parar compte al mal exemple, qui podía tornar-se contra lo metéix qui se-n valía.

Una lleugera ressenya d'aquesta temporada, atenent l'obgécte especial de la nostra historia, bastarà a donar a conéxer al nostres llegidors la situació a què-ns referim. No-s mogué En Pére de Barcelona en aquest témps, y d'allà estant calguéli passar força angunies per les noves que de tots indrets li arribaven avisant-li nous perills: ab tót y seguir en pau ab los genovesos, va habèr que aquest aparellaven una armada de coranta galéres per passar, en lo mes de Juny vinent, a Sardenya en valiment del Jutge d'Arborea, y al trametre-y més gent per estalviar un conflicte, informaren-lo que les companyíes forasteres qui rodaven per lo Llengadoch anaven acostant-se a les fronteres del Rosselló y Cerdanya; cosa que no podía dexar de posar-lo en sobressalt, per més que-s convencés del poch podèr d'En Jaume de Mallorques, lo qui en tal sahó havía d'ésser mogut per alguns dels prínceps ab lo qual estava malament En Pére. Prengué per certa aytal sospita, tantost com arribà a ses orelles que s'éra establerta pau definitiva entre lo rey de Portogal y don Enrich de Castélla, de manéra que aquest, més deslligat que no abans per tal rahó, y més poderós, podia obligar més fàcilment al nostre rey a passar per los tractes que éll volía, sóts pena de veure-s embolt en dues guerres, la una contra Castélla y la altra contra los capitanejats per lo Mallorquí.

No li mancava activitat a En Pére. y tot lo seu afany éra fer cap al un y al altre estrem trametent governadors y estols a les fronteres, y jatsía ab rahó les enviava a la ratlla de Castélla—car ben prompte hom va sabèr que la aliança de aquest ab Portogal éra ja no solament ab la fí de la pau en-

tre abdues: sinó de guerra contra Anglaterra, Aragó y Navarra,—amagà la ansietat que açò li infundis; cridant tan solament les companyíes de cavall y de peu de Catalunya, per contrastar, deya, les de gent estranya qui passava los munts envers la nostra terra, y manant-los-hi que s'aplegassen a Lleyda vers lo primer de Setémbre, com axí ho compliren, passant allà mostra o revista vuyt-centes llances. Devíen concórrer aquestes forces per llà lo Novèmbre a la defensa del Rosselló y de Cerdanya, y com aytal arreplech bastas a contrastar los forasters, y don Enrich no tenía prou motiu per rompre una guerra, estant penjants los tractes de pau ab intervenció de la Santa Seu, no podènt lo dit rey castellà posar veritablement per obra lo seu plan, valènt-se d'altre mijà, com fóu fer internar en la composta lu duch d'Anjou gui éra precisament llavors lo príncep de qui més esperava En Pére.

En mig de son palanquejament se trobà, donchs, lo nostre rey ab la proposició del duch d'Anjou, qui éra a Carcassona, a ón hi trameté per tornar resposta En Bernat de Sò, y consistía aquella en què-s donaría a En Pére lo comtat de Molina. y en compensació de Murcia los Estats que hom havía donats a Du-Guesclin, o una quantitat equivalent; don Pére acceptà en part la oferta, per més que no volía renunciar a la part de Murcia que no-s podía compensar ab quantitat alguna, a parèr sèu, com per aquesta eczigencia restas lo d'Anjou ressentit, y-s desacostas del afer, conexent lo Rey la disposició del altre profità la conjunctura, y valènt-se de bons amichs y ab la intervenció de cardinals y legats, fóu convingut que los metéixs reys, per mijà dels llurs representants, qui éren En Joan comte d'Empuries per part nostra, y don Joan Ramíreç d'Arellano per Castélla, féssen la composta. Vinguéren, donchs, aquests dos comissionats a Barcelona, y sobressehint de prompte en les coses de fét, se concertaren per lo mes de Desémbre en que hi hagués tréva fins a la fésta de Pentecostés vinent, Aques respir, encare que res no-s concertas deprés, no dexava de ésser un avantatge per En Pére y per Catalunya, car entre

tant corríen los sous dels forasters que devia acabdillar lo mallorquí, y si ęnfastijats per la tardança s'atrevíen a acometre, fóra molt possible que restassen destroçats séns que-ls hi pogués donar la mà lo rey de Castélla.

Vers l'Octubre oferí-s una avinentesa favorable al nostre rey per atemorisar a don Enrich per lo metéix estil que aquest pensà fer-ho favorejant al mallorquí, y fóu atemptant Joan duch d'Alencastre (qui havía presa una filla de don Pére *lo Cruel* per muller) entran a mâ armada en Castélla per reclamar la coróna a la qual tenía dret sa muller, envià embaxadors en nom séu y en lo del rey Eduart a Barcelona, perferint ab estreta aliança a En Pére, y prometent-li que li donaría çò que lo rey don Enrich no li volgué donar. Si a aquest podía fer servey lo mallorquí entrant per lo Rosselló, En Pére podía valdre-s del anglès, ajudant-lo en quant fés mester; emperò fóu tan fí de nas lo nostre rey que, séns rebujar del tot la perferta (tant que envià d'embaxadors als dits prínceps En Guillèm Alemany, En Pére d'Aragall y diferents altres), se mantingué sempre ambíguu, tenint-ne prou, ben segur, ab que don Enrich cregués en la possibilitat de la aliança entre Aragó y Anglaterra.

Al parlar d'aquestes negociacions lo Zurita, diu que lo duch d'Alancastre nomenà, per representar-lo en los tractes que-s féssen ab lo representant d'En Pére, En Vàlter Benedit, qui és aquell cap de gascons y bretons tramesos per En Pére a Sardenya, del qual axicom de la espedició que li encarregaren parlarem ja ab certa desconfiança per ésser poch justificada. En tals incertituts. se mantenía també indecis lo rey de Navarra, per més que tractaren d'aliar-la ab Castélla y adhuc se concertà matrimoni entre son primogènit y una filla de don Enrich; axí que, pèr part de ningun dels contennts no podía havèr-hi confiauça en lo navarrench, posat ie sa decisió, al nostre concépte, depenjava del tóm que ndríen los duptosos féts qui a-les-hores traspuntaven.

Tal és la situació ón se trobava lo nostre rey durant l'any 73, y al començar lo següent anaren-se complint les ıors que sentides havía, alhora que tocà visiblement lo

resultat de sa previsió. Jatsía trigat més de quant havíen dit, los genovesos, rompent la pau, esvahiren de fét la Sardenya; emperò los caps que hi havía tramesos lo Rey, ensémps ab los partidaris de Brancalleó d'Oria (séns que en lloch s'hi faça menció dels forastsrs de Benedit), bastaren a foragitar-los, quan menys per mantenir la illa fins a tant que d'ací poguéssen trametre-ls majors socórsos. Si s'éra realitzada semblant temor, hi hagué almenys prompte remey al mal llunyà: la temor d'un altre mal més proper, lo de la invasió d'estrangers acabdillats per lo Mallorquí féu-se ja més imminent a la primeria de 1374, y com lo pahis estava dispost a contractar-los, poch profit haguéren de traure los invasors, car En Pére va combatre-ls de dues maneres, ab armes en les fronteres, y ocultament per vía de la diplomacia, que aconseguí al cap-devall posar en pau Aragó ab Castélla, y allunyà, per tant, la favor que aquest reyalme donava als aventurers.

Feya son estatge l'infant de Mallorques a Narbona, y éra pública veu per tot arreu que portava mil bacinets y altres gents d'armes, anant en companyía una germana séua, la infanta Elisabet, qui-s maridà ab lo marquès de Monferrat (no sabèm ab quin obgécte y sóts quin caràcter anava en aquella comitiva aquesta senyora). un germà d'En Bertran Du-Guesclin (pot-ser l'Olivier de qui parlen les Cróniques), y com a capità general de tot l'estol un tal Joan de Malestit, séns molts altres capitans gascons y molt probablement castellans, posat que alguns d'ells manifestaren estar allà ab favor del infant En Joan, fill del rey de Castélla, lo futur gendre del nostre rey. Tenía En Pére els seus fills a Çaragoça, séns dupte per dispondre d'allà estant forces, en cas de tenir de foragitar, com axí fóu, una altra invasió per Castélla, y entretant envià a les fronteres de Rosselló y Cerdanya, ab càrrech de capità general d'aquests districtes, En Pére Galceran de Pinós, colocant a Perpinyà vuy-centes llances de Catalunya, per ventura les metéxes qui deuríen aplegar-se a Lleyda al 1.er de Setémbre anterior, y a Giróna, com de reserva, certes companyíes de gent de cavall y les

qui pertanyíen a la Convinença de cavallers de Catalunya, de què parlarem no fa gayre, essent també aquestes passades a Perpinyà, tan bell punt com los invasors apareguéren per aquell territori. A Cerdanya comanava algunes companyíes En Berenguer de Pinós, germà del governador del metéix cognom, d'altres al Rosselló lo vescomte d'Illa, y d'altres al Empordà y Gironès lo vescomte de Roca-berti, qui se-n entrà encare a degut témps a Giróna, com axí ho féren ab llurs respectives forces lo comte de Pallars y En Bernat de Só.

Lo Rey aturà-s a Barcelona, y ab éll romangué altra gent d'armes, que n'éren capitans los comtes d'Urgell y de Prades, lo vescomte de Cardona, En Bernat Galceran de Pinós y En Ramón d'Anglesola, essent de notar que entre aquests n'hi hà dos d'aquells magnats axí contrariats poch abans per los cavallers de la Convinença y per lo Rey, lo qual prova o que s'éra restablerta la confiança per part d'aquell o qae li convenía a En Pére no tenir-los agreujats per aquella hora.

L'infant de Mallorques passà de Narbona a Tolosa, y ajustant-se ací ab lo gros del estol qui l'esperava, deliberà fer la entrada, que, per quant apar, havía d'ésser per lo coll o port de Paniçars, a Catalunya. Crehèm que fóu estrategia d'En Pére dexar que s'internassen per lo Rosselló, car de tal fórma, al passar tantost per aquell post, fàcilment podíen acometre-ls per ab dos costats, o sía per una cap y altre de aquell perillós congost, llà-ón tanta de gent francesa perdé Felip l'*Atrevit* en témps de Pére *lo Gran*. Conexent lo perrill que anava a córrer l'infant mallorquí en camí tan difícil, no s'aventurà a passar-lo, y fóra açò bona avinentesa per acabar ab éll y los seus sequaces, a no sobrevenir de prompte la nova d'un aveniment paregut al que estaven presenciant, en altres estréms d'aquests reyalmes, o sía de nova combinació forjada per don Enricb, per estrenyer més y més En Pére.

Mentre que l'infant mallorquí estava duptós en vistes de Paniçars y los nostres esperaven la millor ocasió d'escarmentar-lo, lo bórt, del Bearn (al qual lo rey Enrich havía fét comte

de Medinace-li), ensémps, ab un capità bretó apellat Jofre Rechon, ab varies companyíes de gent-d'armes, qui seríen de la metéxa niçaga que la acabdillada per lo mallorquí, çò és, gent replegadiça y aventurera, entraven endret de Molina, devastant lo territori, y publicant en altes veus que feyen la guerra per lo dit infant, la qual de fét continueren, seguint per la ribera de Borja, ón se trobaven envers lo mes de Novémbre.

Sabedor de semblant nova lo Rey, atengué sens perdre témps al inesperat, o pot-ser per éll previst, cas, féu crida general a tots los habitants del antich reyalme, y de les reunions tingudes a Çaragoça, sortiren ben prompte convinents socórsos, per defensa d'aquell, apart de tres-centes llances qui-s perferiren a la pesona del monarca, en adjutori séu. Emperò ni los companyons del Olivier Claquí ni los del bordench del Bearn haguéren de conseguir gloria ni profit en la llur empresa, per tal que en aquella metéxa ocasió, los diplomàtichs deturaven lo braç qui-ls favoría, axicom abans indicarem. No obstant y los aparells de guerra y les invasions per los estréms d'Aragó y Catalunya, arribaven en aquell metéix pas a Barcelona dos personatges, qui séns dificultal poden dir-se castellans, lo bisbe de Salamanca y don Joan Ramireç d'Arellano, los qui anaven a la córt del Papa per tractar-hi de concordar los reys don Felip y En Pére. Ab salconduyt d'aquest veníen abdós conciliadors (y açò prova que de lluny s'estava aparellant l'afer), y «per donar lloch a pau, hi afig lo Zurita, lo Rey nomenà de sa part alguns prelats y cavallers, qui fóren l'arquebisbe de Çaragoça, lo bisbe de Lleyda, En Ramon Alemany de Cervelló, En Dalmau de Mur y En Ramon de Cervera degà d'Urgell, per que tractassen de la concordia ab les persónes que nomenas lo rey de Castélla, y per concloure allò del matrimoni de la infanta Na Lionor, filla del Rey, ab l'infant don Joan, fill del rey don Enrich.»

Ab tot y aquests preparatoris qui havíen de conduhir a la pau, los estrangers qui anaven ab Rechon avançaren per lo territori aragonès, y fins provaren d'escalar castélls, ha-

vènt-n'hi qui diuen, segóns referencia del Zurita, que anaven ab élls *l'Adelantat* Pére Manrich, lo qual éra tingut aplegar-se ab l'infant de Mallorques, y que aquestes forces se dirigíen vers Navarra, car l'Infant havía d'entrar per lo comtat d'Urgell, y esperaven-lo ab gran dalèr e isquéren-lo rebre. D'aytal fórma, semblaría la direcció que seguíen les dues invasions un moviment combinat entre los cabdills d'abdues, perçò que de fét féu lo mallorquí la volta d'aquella banda; emperò al nostre concépte, si combinació hi hagué fóu solament la que suposaríen fahedora los dos cabdills, fundats en la indiscréta esperança que tindríen d'avançar l'un al través de Aragó fins al Urgell, y l'altre l'infant, al travers de Catalunya, per lo primer camí progectat fins a Lleyda. La veritat és que, deturat l'Infant ab ses forces davant lo Coll de Paniçars, y vehent que lo major nucli de les contraries ocupava l'Empordà, va tèmer lo perill d'aquell difícil pas, puix que lo-y podíen tancar les qui avançaríen d'aquell territori y les qui per la espatlla podíen fer cap del Rosselló, y no trobant camí, més s'estimà fer una gran volta. inclinant-se vers lo punt qui éra menys gordat; y qui, per altra part, l'acostava més al Aragó, llà-ón pot-ser podría trobar vencedores les forces qui éren exides de Castélla: lo seu camí, donchs, fóu per la part alta, tirant més cap al nort, y entrant per Puigcerdà, féu la vía de la Seu d'Urgell, seguint per la ribéra del Segre, méntre que los de Rechon, encomençat ja lo nou any, baxarent corrent la ribéra del Gàllech.

No li mancaren noves d'aquesta conversió, equivalènt de una primera reculada, a En Pére, y trasllant-se tan prest a Lleyda (confermat açò lo bon ull que tingué romanent a Barcelona a la espectativa), donà orde al infant primogènit En Joan que, en exint de Çaragoça—com axí ho féu, tot dexanthi de lloch-tinent En Blasco d'Algó, ab un convinent concell ...ersónes notables per atèndre a quant sobrevingués,— ...anas encontinent al costat séu, y diuen que l'Infant axí ...omplí, anant-se-n ab gran préssa de la ciutat, per tro...se ab lo Rey pare séu en la batalla. Bé és de pensar ...te que espèrimentaríen los cabdills enemichs y sóbre-tót

l'infant Mallorquí, con se trobaren primer ab lo contrast general de la terra, séns comunicació l'un ab l'altre, y finalment ab la nova de que per aquell costat se presentava l'estol Reyal, comanat per lo metéix En Pére y per lo Primogènit, séns restar-los més recórs als invasors que anar vagarejant per munts y camins incerts, y com fóu aquell any terrible per lo gran escut y esterilitat que hom esperimentà, contribuíren aquests flagells més y més al llur extermini, car famolenchs y morts de fret, és de suposar que, lluny d'acceptar una batalla, ans bé-s desbandaren en diferents indrets reculant los uns envers Castélla, emperò la major partida, sobre-tót estrangers, atravessant la Navarra per tornar-se-n al pahis de ón éren exits; y axí porta a creure-ho lo veure l'Infant ab alguns del séus a les fronteres de Almazan y de Soria, en la qual ciutat morí tantost, méntre que sa germana, la contessa de Monferrat y lo capità Malertit ab la major part de llurs gents van a raure a Gascunya, llà-ón, segóns assegura lo Romey, cedí aquella senyora sos drets a Lluis d'Anjou, per que esvahis lo reyalme d'Aragó a tota costa (1).

La mort del infant Mallorquí a Soria es induptable, car fóu soterrat al monestir de Sant-Francesch de la metéxa ciutat, solament diferen los autors entre sí en quant a la causa de sa mort, que Moreri atribueix a melancolía, per efécte de les dissorts que patí y de la poca importancia que li donava sa muller Joana de Nàpols, prohibint-li que s'intitulas Rey; que l'Ayala suposa resultat d'una simple dolencia; y que En Pére en sa Crònica assegura ésser estat a conseqüencia d'un brevatge que ii donaren *(encontinent morí ab herbada que li fou dada)*, asserció que-s fa séua també lo Zurita. No sabèm a què atindre-ns, donques, en aquesta part; emperò quant al demés, ab molta de rahó observà lo darrer dels autors citats que éra una grossa errada la de la Crònica Re-

(1) Confús, infundat y fins ridícol està l'autor que acabam de citar, donai compte d'aquesta frustrada invasió ab les següents paraules: «*Entra por enton ces el Mallorquin en el Rosellón, cogiendo desprevenidos á los aragoneses, mò lo rechazan no obstante en varios lances parciales y tan solo en la Seo de Urg logra cargar con abundante presa.*»

yal com s'hi referesca que entrà l'Infant per la Seu d'Urgell' que arribà fins davant Barcelona, y que tornà exir-se séns ni menys deturar-se per la vall d'Aran, morint tantost del brevatge referit, relació que, a parèr nostre, se consignà ab posterioritat als féts en lo desordenat apèndiç de lá Crònica, confonent aquesta entrada, ab alguna temptativa anterior, per algú qui estava mal informat del engrunament de la invasió, si bé tots-témps punderant en quant toca a aplegar davant Giróna, car a havèr pogut tant avançar aquell pretendent, algunes batalles fóren estat lliurades abans, havènt-hi, com hi havía, tantes forces escampades al Emporda y a Giróna.

Emperò prescindint d'aquestes aclaracion necessaries, lo fét històrich queací importa consignar és la mort del personatge ab la mala reexida de sa empresa, y açò bé ho dexam provat. Adues malastrugances, que ho fóren per lo darrer varó del llinatge Reyal Mallorquí qui podía donar maltémps en l'esdevenidor a la casa d'Aragó, possessora dels dominis d'aquella, fóren patents avantatges per lo nostre Rey, tant per la seguretat de no repetir-se may més irrupcions en demanda d'aquells antichs drets gayre-bé xaruchs, com per la composta més avinent ab la casa de Nàpols, posat que en élla dexaparexía per sémpre lo recort del marit de la reyna Joana, lo qui, si bé no gayre volgut de sa muller, podía ab tot forjar intrigues y entrebanchs en aquella córt, per no favorir a reys sicilians y catalans, com a descendent d'En Pére *lo Gran*, del primer rey d'Aragó qui obligà als reys de Mallorques a fer-s feudataris de la casa paterna y primitiva. Lo Cronista castellà Ayala recompta que molts cavallers de la casa del Rey fóren inculpats d'haver donat favor y passatge al infant de Mallorques; y entre altres fóu reptat don Joan Ramíreç d'Arellano, que adés nomenarem, reptà-l en presencia del Rey a Barcelona En Francesch de erellós, vescomte de Roda, y éll salvà sa honor acceptant › desafíu, al qual no donaren lloch.

Taula

CAPITOL XXXVIII

(Comle comú o aetual)

DÉS DEL ANY 1350 AL 1364

CAPITOL XXXIX

DËS DEL ANY 1364 AL 1387